

ДЕВЕТАНАЕСТА
БИРУЧАНСКА
НОУ БРИГАДА

СОЦИЈАЛИСТИЧКИ САВЕЗ
РАДНОГ НАРОДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
Међуопштинска конференција, Зворник

ШО"

Предговор

Никада није касно. То би био одговор на питање зашто књига о Деветнаестој бирчанској бригади није раније написана. У неку руку, можда је њена предност баш у томе што је писана са временске дистанце. Учесници нису изгубили сјећања, која су данас мирнија и садрже зрелије посматрање ратних појава. Добро је да се нашло довољно »штапске грађе« на основу које пуковник Танасије Божић реконструира ратни пут Деветнаесте бирчанске. То, поред осталог, говори да је бригада дјеловала у развијеним условима рата кад су штабови били стручне организације, кад су се наређења писала, кад се редовно и писмено извјештавало више команде и кад су у предаху борбе вршене темељите анализе добијених или изгубљених битака.

Није мало написано књига о народноослободилачкој борби, истина различите вриједности. Импозантна библиографија народноослободилачког рата сама по себи много говори. Може наићи вријеме у којем ће друштво имати брига и преокупација да тематика народноослободилачке борбе неће бити актуелна нити атрактивна. Већ има знакова да криза и пад стандарда, извјесна друштвена деморализација и слично утичу на мањи број посјетилаца споменицима НОБ-а који су иначе годинама, нарочито што се тиче школа и организованих екскурзија, били у центру програма свих путовања у земљи. Али, то је привремено стање. Људи ће се и у слиједећим генерацијама сигурно враћати извору нашег партизанског морала, ту ће потражити подстицаје за нове напоре и нове преображаје. Јер, народноослободилачка борба као укупно дјело остаје најважнији догађај у нашој историји.

Могло би се у вези са Деветнаестом бирчанском поставити и овакво питање: Како то да Бирач као један од најчувенијих устаничких крајева формира своју бригаду тек пошто је прошла половина рата и пошто се ратна срећа почела окретати на нашу страну. Ратна улога Бирча не може се мјерити само по овој нашој јединици. То је, прије свега, релативно мало подручје и уски појас села уз средњи ток Дрињаче. До краја рата на том подручју је дејловао Бирчански партизански одред. Он се стално попуњавао и празнио. Најјачи и најспособнији одлазили су у разне наше јединице. А Одред би се попуњавао из »резерве« коју су чинили најмлађи.

Први прелазак бораца из Бирчанског одреда у бригаду догодио се јуна 1942. године кад су двије ударне чете ушле у састав 3. ба-

ИЗДАЈЕ ВОЈНОИЗДАВАЧКИ И НОВИИСКИ ЦЕНТАР

Начелник

мр *Стеван* СТАНОЈЕВИЕ, пуковник

Помоћник начелника за издавачку делатност

др *Никола* ПОПОВИЕ, пуковник

Библиотека

РАТНА ПРОШЛОСТ НАРОДА И НАРОДНОСТИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Књига ТРИСТА ПЕДЕСЕТ ДЕВЕТА

Монографије

ЈЕДИНИЦА НОВ И ПО ЈУГОСЛАВИЈЕ

Књига СТО ЧЕТРДЕСЕТ ОСМА

УРЕБИВАЧКИ ОДБОР

Светозар ОРО, генерал-потпуковник, председник; др *Слободан* БРАН-КОВИЕ, потпуковник; *Ахмет* БОНЛАГИЕ, пуковник; др *Владо* ИВАНОВСКИ; *Александар* ЈАНИЕ, генерал-пуковник; др *Петар* КАЧА-ВЕНДА; *Рахмија* КАДЕНИЕ, генерал-пуковник; *Здравко* КЛАЊШ-ЧЕК, пуковник *Методије* КОТЕВСКИ, генерал-потпуковник; *Иван* МАТОВИЕ, пуковник; *Вељко* МИЛАДИНОВИЕ, генерал-потпуков-ник; *Антун* МИЛЕТИЕ, пуковник; *Предраг* ПАВЛОВИЕ, пуковник; *Радомир* ПЕТКОВИЕ, пуковник: мр *Стеван* СТАНОЈЕВИЕ, пуковник; *Жика* СТОЈШИЕ, генерал-потпуковник; *Али* ШУКРИЈА; *Фабијан* ТРГО, генерал-потпуковник; *Петар* ВИШЊИЕ, пуковник; мр *Август* ВРТАР, генерал-пуковник; др *Славко* ВУКЧЕВИЕ, потпуковник; *Ра-домир* БОНДОВИЕ, пуковник.

Главни и одговорни уредник

Радомир БОНДОВИЕ, пуковник

Уредник

Иван ПАНТЕЛИЕ, потпуковник

Рецензенти

Ахмет Бонлагић

Есад Тихић

Стручни редактор

Др *Здравко* Антонић

Језички редактор

Мр *Селена* Сеферовић

ДЕВЕТНАЕСТА БИРЧАНСКА НОУ БРИГАДА

Београд, 1989.

ОДБОР ЗА ИЗРАДУ И ИЗДАВАЊЕ КЊИГЕ

Председник: *Никола Андрић*

Едхем Ахмић, Маида Алихоџић, Слободан Бобар, Танасије, Божић, Марија Чубрило, Андрија Дервенић, Славко Драгутиновић, Сулејман Гутић, Мирсад Хасановић, Миле Илић, Раде Јакшић, Љубо Јурошевић, Ворђије Калдесић, Ахмет Казих, Љубомир Марковић, Слободан Марковић, Бошко Мићановић, Милорад Михаиловић, Љубинко Мићић, Рајко Мићић, Божо Милић, Мирко Остојић, Мирон Остојић, Јованка Плазачић, Петко Плазачић, Љубиша Поповић, Светозар Поповић, Спасан Ристић, Борћо Симић, Нећо Стевановић, Дмко Стјепановић, Дервиш Сушић, Фадил Шахбеговић, Асим Тихић, Абдулах Тићић, Хазим Трумић, Радивоје Видаковић, Бранко Вуковић и Слободан Вуковић.

СЕКРЕТАРИЈАТ ОДБОРА

Руководилац: *Божо Милић*

Маида Алихоџић, Заим Алиустић, Борће Калдесић, Бошко Мићановић, Милорад Михаиловић, Петко Плазачић, Љубиша Поповић и Радивоје Видаковић.

РЕДАКЦИЈА

др Здравко, Антонић *Маида Алихоџић, Слободан Бобар, Марија Чубрило, Станоје Николић, Станимир Рељић, ЈСпасан Ристић, Фадил Шахбеговић и Иснам Таљић.*

Главни и одговорни уредник
Др *Здравко Антонић*

УДК 355.486(497.1) 19. бирчанска НОУ бригада

ДЕВЕТНАЕСТА бирчанска НОУ бригада / главни и одговорни уредник Здравко Антонић. - Београд : Војноиздавачки и новински центар ; Зворник : ССРНБХ, Међуопштинска конференција, 1989 (Београд : Војна штампарија). - 574 стр. : илустр. : 24 цм. - (Библиотека Ратна прошлост народа и народности Југославије. ; књ. 359. Монографије Јединица НОВ и ПО Југославије ; књ. 148)

Податак о одговорности преузет са прелиминарија.

Тираж 3.000 примерака.

а) Бригаде у НОР-у - Деветнаеста бирчанска

Монографија 19. бирчанска НОУ бригада је својеврстан ратни дневник. У њој је реконструисан ратни пут ове наше јединице. Забележене су борбе, маршеви као и живот и рад бригаде у току рата. Њен радијус кретања је обухватао читаву источну Босну, уздуж и попречно, од Јахорине до Саве.

Ријеч редакције

Аа би се трајније обиљежио и сачувао од заборавља борбени пут, живот, политинко и културно-просвјетно дјеловање 19. бирчанске НОУ бригаде, на иницијативу организације Савеза бораца НОР-а, друштвено-политичких организација и скупштина општина у Власеници, Шековићима, Калесици и Зворнику и секција бораца 19. бирчанске бригаде у Сарајеву, Београду, Тузли и Зворнику, формирану су Одбор, Секретаријат и Редакција за прикупљање грађе, писање и издавање књиге о 19. бирчанској бригади. Послије конституисања Одбор је израдио нацрт Пројекта за књигу који је усвојен на сјединици Одбора у Власеници 17. маја 1986. године.

Пројектом је предвиђено да књига има предговор, текст о борбеном путу бригаде, сјећања бораца на формирање бригаде, поједине борбе, акције, ликове погинулих бораца и остало из богатог живота бригаде, затим, изабрана документа и фотосе и, на крају, списак њених бораца.

Израда предговора повјерена је другу Мирку Остојићу; борбеног пута-борцу, пуковнику у пензији, другу Танасију Божићу; сјећања су дали сами борци бригаде из појединих секција, документа је припремио др Здравко Антонић, а у прикупљању фотоса и изради списка бораца бригаде учествовали су општински одбори СУБНОР-а, секције бораца, Стручна служба едиције Тузла у радничком покрету и револуцији, а посебно њени чланови-професори Станоје Николић и Марија Чубрило.

Све тематске цјелине из којих се књига састоји, разматране су на редакцији више пута. Борбени пут бригаде рађен је у три верзије.

Мислимо да је књига о 19. бирачкој бригади конципирана и реализована тако да се, може стећи приближно реална слика о нашој јединици Народноослободилачке војске Југославије. Разумљиво, није се могло исказати све оно што је уистину престављало живот и борбени пут јединице. Особито је било тешко извршити пуну реконструкцију борбеног пута бригаде, утврдити тачан број погинулих као и укупан број бораца који су се борили у овој јединици.

Ипак, очекујемо да ће књига добро доћи ширем кругу читалаца, посебно омладини и преживјелим борцима бригаде и њиховим фамилијама.

Изражавамо нашу захвалност свим установама и појединцима који су помогли да се дође до што потпунијих података за ову књигу, као и онима који су допринијели да се напише, пригреми за штампу и објави.

У Власеници, новембра 1988.

таљона Шесте источнобосанске бригаде. Затим је, по повратку с Мајевице децембра 1942. године, бригада формирала свој посебни Бирчански батаљон. Осим тога, један број бораца попунио је њене чете и многи од њих изгинули су у петој офанзиви, на Сутјесци. Из те офанзиве бригада се вратила готово десеткована. Чак је било предлога да се она расформира а преостали њени борци укључе у друге јединице. Срећом, то се није догодило. Јер, та славна застава морала је да се вије до краја рата. Свјежа принова за бригаду и овога пута дошла је и из Бирча.

Октобра 1943. године формирана је Деветнаеста бирчанска. Она је стално попуњавана новим борцима из бирчанских села. Пионирска дивизија организована септембра 1943. године, дала је до краја рата Деветнаестој бирчанској један број старијих пионира стасалих за пушку. Услови који су у љето 1944. године владали у Бирчу због ужасног терора Тринаесте СС дивизије, подстицали су све што може пушку носити да крене са најближом бригадом. А то је најчешће била Деветнаеста бирчанска.

До пуне представе о стварној улози Бирча може се доћи ако саберемо све елементе који су од њега чинили »велику лоцистичку базу« Народнослободилачке војске. Кроз Бирач су пролазиле све бригаде које су ратовале у источној Босни. Свака бригада одлазила је са осјећањем да напушта »своју слободну територију«, а враћала се у ова села као својој кући. Сви којима је требало предаха, сви којима је требало лијечења и опоравка, сви којима је требало школе, војно-политичке наобразбе, морали су боравити у Шековићима, у Бирчу. Ту су смјештене 1941. године прве залихе оружја из Ужица. Ту су формиране и прве залихе хране (прије свега соли и шећера) отете од непријатеља. Ту су се спустили први савезнички падобранци. Ту је формирана и Штампарија, пренесена из Тузле. Једино су ту између офанзива ђаци ишли у школу. У Бирчу је формиран први народнослободилачки одбор, као и Одбор Народног фронта источне Босне. Подземне болнице за смјештај рањеника изграђене су у Бирчу у другој половини 1943. године. Ту су пионири организовани у својој Пионирској дивизији обављали курирску службу и чинили друге услуге везујући »фронт и позадину«.

На основу непријатељевих архива може се још потпуније формирати представа о стратешкој вриједности простора источне Босне. Изгледа да је то окупатор знао добро процјенити. У вријеме Ужичке републике овај крај је био и за Њемце »драгоцјена партизанска позадина«, али истовремено и предња линија фронта. У јесен 1941. године источна Босна издржала је велики »официрски притисак«. Из Дражених а и Недићевих штабова стизале су групе официра које су одмах распоређиване у разне одреде по источној Босни. Њемачка обавјештајна служба је преко ових официра, а и другим путем, ширила своју мрежу чији су конци вучени из околних центара. У прољеће 1942. године та мрежа је већ била готова и могла је кренути на извођење пучева у партизанским одредима. Једно вријеме 1942. године Четничка врховна команда сматрала је да су партизани дефинитивно очишћени из источне Босне, па је наредила офанзиву на Бирач у циљу да ликвидира и ту једину партизанску

територију. И ту ће се њена кола сломити. Захваљујући отпору народа и дејствима малог Бирчанског одреда за вријеме те краткотрајне четничке окупације, Бирач остаје немирно подручје, несигурно и опасно по четнички штаб. Повратком Шесте бригаде, децембра 1942. године, а са њом још и Мајевичке и Војвођана, ситуација се потпуно промијенила. У Бирчу настаје нови полет. По офанзивама које су предузимали у току 1943. године, по сталној концентрацији њемачких и квислиншких снага, може се видјети колику је »стретешку важност« окупатор посвећивао овом подручју источне Босне.

То ће се још јаче осјетити 1944. године. Рат се ближио крају. Пораз Хитлерове Њемачке био је питање времена. У пролеће те године окупатор убацује у источну Босну своје специјално опремљене јединице - Принц Еуген и Тринаесту СС дивизију. Њихова дејства нису била као оне офанзиве из ранијег периода рата. Тада је непријатељ »премарширао« нашој територијом и убрзо је напуштао. Сад су и Нијемци и научили како да ратују са партизанима. Срећом, доста касно. Зборно мјесто тих њемачких јединица није била касарна у вароши, него шума. То више није стационирана војска која чека да крене на положај, него су то покретне и специјално опремљене јединице које из дана у дан у стопу с косе на косу из села у село прате партизанске снаге. Гдје омркну, ту не освану. Настојали су бити увијек у контакту са нашим зачељем, сустижали су неке колоне уништавајући комору, болницу и рањенике. Борбу за Србију и Београд Њемци су водили у источној Боси као природној позадини тога фронта. На тако великом терену - од Сарајева до Саве и ријеке Босне - наше смањене снаге тешко су излазиле на крај са добро опремљеним њемачким јединицама.

У овим борбама нарочито је гешко страдао Бирач. Са Милан планине, из колоне у маршу, немоћно смо гледали како горе наша села. Непријатељ је ситематски палио кућу по кућу, амбар по амбар и све жито у њима. Уз помоћ четничких група пронашли су и подземне базе, уништили болнице. Изгинули су рањеници. Све је од нејачи што су сустигли било такође побијено. Страдало је много дјеце - пионира. Остале су потресне приче о њиховој храбрости. Бирчом се ширио мирис паљевине живих људи које су есесовци и четници сустижали у стајама, млиновима и другим скровитим мјестима. Размишљајући данас о томе, питам се: Да ли је баш све морало тако бити. Да ли смо могли учинити више да заштитимо тај народ. Од тих тешких страдања у љето 1944. године Бирач се више никада није опоравио и повратио.

Могуће је данас размишљати и о феномену Тринаесте СС дивизије. Била је састављена претежно од муслиманских младића из наших босанских градова и села. Мобилизација је праћена великом пропагандом, а вршена је од средине 1943. године. Максимално је ангажован клер, а помоћ је стигла и од Хел Хусеинија муфтије Јерусалимског. Било је то вријеме кад се већ знало на коју се страну окренуо рат, кад је било јасно ко ће га изгубити, а ко ће га и како добити. Већ у то вријеме муслиманске масе су шире прилазиле НОП-у. Па ипак, окупатор успјева да добије милом или силом толико војника, да их опреми и обучи у својим школама и задоји страш-

ном антикомунистичком мржњом. Како разумјети толики фанатизам тих младића који су свјесно и упорно уништавали партизанска села. Колика је ту одговорност муслиманског Клера и других утицајних снага које су могле - да су хтјеле - спријечити такве токове. Било је на претек могућности за то, за неко »прелазно рјешење« које бар спријечава Њемцима да створе толику и такву дивизију која ће нанијети тешке ударце, прије свега устаничким крајевима.

Ова књига је великим дијелом својеврстан рагни дневник Деветнаесте бирчанске бригаде. У њој је реконструисан ратни пут ове наше јединице, из дана у дан. Забијежене су све борбе, маршеви, повлачења, прибирања снага за нове офанзивне акције. Њен радијус кретања је обухватио читаву источну Босну, уздуж и попријеко, од Јахорине до Саве. За име ове бригаде везано је све што се тада догађало у овим нашим крајевима. Она је на домаку Сарајева гдје разбија легионарске и друге снаге које су постављене као спољна одбрана града у коме сједе њемачки штабови, обезбеђује аеродром на Осмацима и омогућава првим групама рањених бораца да се пребаци у Италију на лијечење, улази у градове и излази из њих прогањајући непријатеља, води тешке борбе са четницима који су послје ослобођења Београда и Србије одредили своју маршруту кроз источну Босну. Бригада је у сталном контакту са народом који јој помаже у снабдијевању и пружа многе друге врсте помоћи. Та подршка народа је у неким крајевима доста дискретна и опрезна. Јер, људи су се чували репресалија. Знали су да бригада сјутра одлази и да ће непријатељ над њима вршити »крвну освету«. Али, гдје год је прошла, гдје год је боравила, оставила је за собом неизбрисив траг спасоносних парола братства, као и опојни мирис нових дана у слободи и равноправности.

Крајем 1944. године на источну Босну сручиле су се дуге колоне четника, Недићеваца, и других квислиншких групација које су под притиском наших снага морале напустити Србију. Било их је око десетак хиљада. Кад су кренули од Горажда речено им је да их на Гласиници чекају Енглези. А »дочекали« су их Деветнаеста бирчанска и Двадесета романијска бригада. За неке од људи из непријатељевог строја ово је била прва борба у рату. Тек тада су осјетили шта значи фијук метка изнад главе. Та колона обављала је своју функцију на стратешком плану повлачења Њемаца. Била је уцртана у планове пробијања њемачких колона, од Њемаца су добијали муницију и друго снабдијевање. Борили су се више него што смо то навикли од четника. Извјесно потцјењивање борбених могућности тих јединица убрзо се осветило. Оне назад нису имале куд, а некуд напријед морале су ићи.

И баш у Шековићима доживјела је ова четничка колона свој најтежи ударац. Кад су мислили да су најсигурнији, да имају чист терен све до Тузле, напала их је Деветнаеста бирчанска и Шеснаеста муслиманска, и то ноћу у тренутку кад су њихове ватре око Дрињаче освјетљавале логоре већ распојасаних јединица. Удар је био силовит, изненадан, на јуриш. Од тога пораза више се нису могли опоравити. Преостале непријатељеве снаге кретале су се збуњено и неорганизовано низ Спречу, с циљем да заузму Тузлу. Праћене стал-

ном ватром наших бригада, те јединице се расипајући крећу према Коњуху, гдје се дефинитивно разбијају у разне групе и одлазе у разним правцима.

За четницима наилазе њемачке дивизије из састава Групе армије »Е« које су се повлачиле из Грчке. У то вријеме преко Дрине се пребације 23, 25. и 45. српска дивизија састављене од новомобилисаних бораца из Србије. То је знатно поправило нашу борбену моћ. Једна њемачка дивизија пробијала се из Власенице до Зворника пуних двадесет девет дана, а до Бијељине још три недјеље. Нападало их је пет доста добро наоружаних наших дивизија али са новим недовољно искусним људством. Захваљујући својој доброј организацији, Њемци су успјешно одбијали наше нападе. Потврдило се оно што су као своје освједочено искуство износили поједини наши команданти: ако допустите Њемцу да развије свој борбени поредак и организује ватру, тешко га је побиједити. У Зворнику је ова њемачка група била опкољена. Командант је припремао бијелу заставу да се преда. У том тренутку један оклопни њемачки пук пробио се из Брчког, разбио блокаду Зворника и извукао читаву дивизију у Бијељину.

Богата искуства народноослободилачке борбе већ су одавно у школама, у уџбеницима и учионицама, у институтима за стратегију и оперативу, али и у научној публицистици. Семинари и округли столови који се данас организују на те теме доносе и нове погледе. Неки ће рећи да је масовни устанак народа потпуно изненадио Партију. Оријентација је била на оружани отпор, а то може да буде и саботажа, и диверзија, и герила која се појављује и нестаје. Устанак и буна саме по себи значе експлозију незадовољства. А то не може дуго да траје и може да се угаси. То је, наравно, и разлог што је угушен устанак у неким крајевима. Како објаснити да у другим крајевима устанак није угушен, него су устаничке масе »савладане« и организоване у бригаде и дивизије. Тако што се у првом реду ради о снази субјективног фактора, о његовим могућностима да путем доброг контакта са народом обезбиједи прерастање устанка у организовану војно-политичку борбу.

Наша борба није била уперена само против окупатора него и против домаћих издајника који су му служили. Југославија је једина земља у Европи у којој је бјеснио братоубилачки рат. Тај у неку руку етнички рат био је важна компонента нашег положаја под окупатором. Отуда је и парола братства била основна идеја под којом је требало обухватити све народе, све етничке групе. У данашњим условима боље ћемо служити идеји братства као егзистенцијалној основи наше заједнице ако кажемо пуну истину и осудимо усташе, четнике и друге злочинце. То не треба замагљивати уопштеним фразама о страдању нашег пучанства, као што ни све злочине не треба приписивати само окупатору.

Заокрет ка полицентристичком етатизму седамдесетих година не би могао да прође а да није исфабрикована нова интерпретација НОБ-а. Он не признаје чињеницу да је НОП био јединствен покрет у цијелој земљи, да је њиме руководио један центар и један вођа, да

је обнова Југославије на федеративној основи и у атмосфери братства била наша »идеја водиља«. Под том се звијездом гинуло, за тај циљ су давани животи. У нашој пракси посљедњих двадесетак година ова основна идеја је мало деформисана. Испада да се свако за себе борио, па су се наши народи после рата, преко својих представника, договорили да под одређеним условима остану у истој заједници. Отуда и јачање република суверених националних држава са свим посљедицама које тај процес има по привредни и политички живот наше заједнице. Отуда сваки покушаји да се федерацији дају неке природне функције бива осуђен као враћање на унитаризам. Све се то догађа у вријеме европског детанта у коме и велике европске државе траже начина да се интегришу.

Борци Деветнаесте бирчанске бригаде, као и других наших јединица, носили су у свом »будном сну« визију наше заједнице, јединствене и чврсте, засноване на слободи, братству и равноправности. Тај циљ је био нашим људима толико јасан да су га својим политичким напорима претварали у стварност. С тим ентузијазмом јуришали су на утврђено Сарајево. То је била, по својој важности, једна од најтежих битака ослободилачког рата у Босни. Њемачка војска имала је још доста снаге, довољно дисциплине и довољно оружја да се могла успјешно бранити. Пошто је Сарајево ослобођено, Деветнаеста бирчанска је добила задатак да непријатеља прати у стопу. Ехо битке одјекивао је низ долину Босне. Њемци се нису предавали и нису губили присебност. Они се организовано повлаче примењујући у току борбе сва своја војничка знања и искуства, уз употребу добре технике. Њемци су градове напуштали тек пошто би се увјерили да им снага слаби, да су обезбједили слиједећу своју дионицу на путу за сјевер. Иако осакаћене у тешким борбама низ долину Босне, ове њемачке колоне су се ипак извукле и ушле у састав главнине.

Њемци су, коначно, побијеђени. Безусловна капитулација је остварена. Савезници су се спремали за Конференцију у Потсдаму. На свим странама, од Лондона до Москве, од Атлантика до Пацифика слављена је пobjеда. Али, за борце Деветнаесте бирчанске рат још није био завршен. Она креће на свој посљедњи ратни задатак да заузме Оцак у коме су се забункерисале легије усташких злочинаца. Најзад, посљедњи бункер је пао и Оцак је ослобођен 24. маја. То је била велика битка после њемачке капитулације, њоме се завршава други свјетски рат. Борци Деветнаесте бирчанске су наставили борбу против остатака четничких, усташких и других квислиншких јединица. Бирач је међу првима кренуо у борбу 1941. године, а његови борци посљедњи су одложили пушке.

Бирач је у рату дао из себе и посљедњи атом снаге. Из дрвосјеча, надничара, орача посне земље, чобана, домаћина, задружних породица проговорио је у том одсудном периоду високи морал. Многих усуканих физиономија, избразданог лица и набораног чела, брајлија оштра погледа и племенита срца на жалост више, одавно нема међу нама. У послеријатним годинама брзо су нестајали, за њима су се гасила огњишта. Остала су да трају њихова имена и слободарски морал као заједничко добро читавог народа.

Раде Јакшић, Никола Андрић

Војно-политичка ситуација у Бирчу у вријеме формирања бригаде

Политичка и војна ситуација у Бирчу и шире у јесен 1943. године, у вријеме формирања Деветнаесте бирчанске НОУ бригаде, била је веома повољна. Био је то период када су јединице Народноослободилачке војске ишле из побједе у побједу чистећи сјевероисточну Босну од окупаторових снага и легионарско-четничких група. У тим офанзивним операцијама јединица Народноослободилачке војске била је ослобођена Власеница; од легије и четника је очишћена долина ријеке Спрече, а у ширем региону цијело подручје Семберије, Посавине, Мајевике и Требаве са градовима Бијељином, Грачаницом, Босанским Шамцем, Градаццем и Модричом.

Када је септембра 1943. године у источну Босну стигао штаб 3. корпуса НОВЈ са Другом крајишком бригадом, у овом крају наше земље оперисало је шест бригада НОВЈ (три источnobосанске и три војвођанске) и шест партизанских одреда, од којих су Бирчански и Мајевички већ били толико ојачали да су се од њих могле формирати и нове бригаде.

Након што су 2. октобра 1943. године, послје вишедневних жестоких борби, јединице 3. корпуса НОВЈ и 16. војвођанске дивизије ослободиле Тузлу и тузланско-рударски индустријски базен, створени су услови и за формирање нових дивизија, бригада, и партизанских одреда у источној Босни. Тако је Врховни штаб НОВ и ПО Југославије издао 10. октобра 1943. наређење о формирању 27. источnobосанске НОУ дивизије, односно Седамнаесте мајевичке, Осамнаесте хрватске и Деветнаесте бирчанске НОУ бригаде, а били су формирани и нови партизански одреди на Мајевци и у Бирчу.

У години која је претходила овим значајним догађајима у развоју народноослободилачког покрета у источној Босни, ваљало је савладати огромне тешкоће, борити се и изборити за превазилажење кризе која је почетком 1942. године захватила устаничке редове и трајала до јесени исте године.

Упркос кризи устанка, оружана и политичка борба против окупатора и домаћих издајника није престајала ни једног дана. Обогаћени новим искуствима, партијски кадрови источне Босне су упорним и стрпљивим радом у најширим народним масама отворили нове процесе у њиховом прегруписавању, дајући им нови полет и замаха у развоју устанка.

Формирањс Шесте бригаде као покретне јединице НОВ, било је одговор на до тада успешно спровођену тактику непријатеља у борби против мањих и за одређену територију везаних партизанских јединица.

Њено повезивање са сремским партизанима и значајни успјеси у заједничким биткама вођеним прво у Срему, а затим на подручју Мајевице и Семберије дали су нови замах устанку на овом подручју источне Босне.

У исто вријеме кад се Шеста бригада вратила у источну Босну - на Мајевицу, слободна бирчанска територија и Бирчански партизански одред били су нападнути од јаких снага Романијског четничког корпуса. Тада је у Одреду било око 300 већ прекаљених бораца, а на добро организованој позадини дјеловали су партијска и скојевска организација, војно-територијални органи нове народне власти на челу са општинским народноослободилачким одбором, организације АФЖ-е, омладине и пионира.

Осим тога, на ширем подручју Бирча дјеловала је доста добро организована и постављена служба са нарочито корисним обавјештајним пунктовима на подручју Хан Пијеска, од које су редовно добиване информације о намјерама непријатеља и покретима усташких и четничких снага.

Тако се благовремено дошло и до обавјештења о концентрацији четничке снага на Малом Пољу и Милан планини, које су намјеравале да упадну на бирчанску слободну територију. Али, Бирчански партизански одред није имао довољно снаге да би се ефикасније одупро далеко бројнијем непријатељу који је наступао са Милан планине, Цикота, Ступара и из правца Папраће.

Због тога се Одред заједно са дијелом народа, након што је нападачима пружио слабији отпор, повукао у Бишину, а четници су упали у Шековиће и околна села гдје су убијали и злостављали симпатизере и сараднике народноослободилачког покрета. Наиме, непосредно пред напад на Бирчански партизански одред, четнички команданти - нарочито Момчило Мићић (командант Власеничке четничке бригаде) издали су наређење својим јединицама да партизанима пале куће, плијене стоку и све друго што им дође до руку.

Након што су ударне групе Бирчанског партизанског одреда ликвидирале Момчила Мићића, терор четника је постао још тежи. Тако је приликом тог четничког дивљања убијено тридесетак чланова КПЈ и сарадника народноослободилачког покрета, док је из Одреда, бранећи народ, у борби против четника погинуо један број бораца. Међутим, знатно је био већи број оних које су четници Романијског четничког корпуса хапсили и мучили.

У ситуацији када су четници по први пут од почетка оружане борбе запосјели бирчанску слободну територију и угрозили тековине дотадашње ослободилачке борбе, одлучено је да се у Семберију и на Мајевицу пошаљу Борће Симић и Рајко Мићић и да обавијесте Покрајинско партијско руководство и Шесту бригаду о нападу четника на Бирач.

Када је одлучено да се пошаљу курири на Мајевицу и Семберију, није се знало каква је тамо ситуација. Истина у доношењу те од-

луке помогли су и четири који су причали по селима како ће они послје уништења партизана у Шековићима продужити на Мајевицу и тамо уништити партизанске снаге које су стигле из Срема. Међутим, Шеста бригада, Сремски и тек формиран Други по реду Мајевички партизански одред, нису им пружили прилику да крену даље од Шековића, јер су на Мајевици уништили концентрисане четничке снаге са Мајевице, Требаве и Посавине.

Наши курири су сретно стигли на Мајевицу, па је 19. децембра 1942. године након успјешно изведених напада на непријатељева упоришта у Шарцима и на Цапардама, Шековиће запосјело око 2000 партизана из Шесте источnobосанске бригаде, Сремског и Мајевичког одреда. Њима се прикључио Бирчански партизански одред, док су четници - чим су чули да иду партизани - побјегли према Милан планини и Романији, односно Олову и сарајевском Озрену.

Шесту бригаду и друге јединице Народноослободилачке војске становништво Бирча одушевљено је дочекало, а партијско руководство и остале организоване снаге оружане борбе предузело је акције за отклањање посљедица петнаестодневног четничког дивљања, али и искориштавања повољне војно-политичке ситуације за учвршћење Бирчанског партизанског одреда, као и за активирање органа нове народне власти, проширења партијске и скојевске организације и осталих антифашистичких организација које су због присуства четника привремено престале са радом.

Захваљујући предузетим мјерама, нарочито је дошло до јачања Бирчанског партизанског одреда, у коме је убрзо - поред већ постојећег Шековљанског и Бирчанског - формиран и Спречански батаљон. Такође су обновљене и Тупанарска и Цикотска чета.

Тако је Бирчански партизански одред већ у фебруару 1943. године био оспособљен и за вођење значајних борби. Посебно значајну улогу одиграо је Спречански батаљон који је приступио чишћењу долине Спрече од легијско-четничких посада и група, што је олакшало обнављање сеоских народноослободилачких одбора и оживљавање политичког рада на придобијању становништва за народноослободилачки покрет.

Осим тога, преко Спречанског партизанског батаљона успостављена је веза са сарадницима народноослободилачког покрета у Зворнику и неким муслиманским селима у долини ријеке Сирече. На другој страни проширена је политичка дјелатност и на подручју Цикота, Папраће и Милића, гдје су се до тада најчешће задржавале четничке групе Јанка Башића, Рајка Бобара, Милоша Челоње и Душана Ковачевића.

У том периоду посебно су били активни органи нове народне власти међу којима се истицао НОО Шековића, који је, поред осталог радио и на збрињавању великог броја бораца оболелих од тифуса, као и на мобилизацији нових бораца за Бирчански одред и 6. бригаду. Осим тога, одбори су се бринули и о смјештају јединица, одређивали одговорне људе за водиче, курирску службу, бринули о исхрани бораца и становништва, прикупљали податке о непријатељу, организовали сеоске страже итд.

Пошто се у Шаковићима у то вријеме налазио и Покрајински комитет КПЈ за Босну и Херцеговину на челу са Исом Јовановићем, у Бирч су стизали ради консултовања и подношења извештаја партијски кадрови са Романије и Планине, курири са Мајевце и из Семберије, Тузле, Сребренице, Братунца и Зворника. Тако је он поново постао један од центара НОП-а у источној Босни.

Захваљујући присуству бројних јединица Народноослободилачке војске у Бирчу, као и релативно повољној и политичкој ситуацији, партијска организација Бирча је тих зимских и прољетних дана 1943. године и сама појачала своју активност. На зборовима, конференцијама и састанцима са становништвом на којима су објашњавани циљеви народноослободилачке борбе и разобличавана сарадња четника са окупатором и усташама, вршено је и упознавање са одлукама Првог засједања АВНОЈ-а, указивано на судбинску потребу учвршћивања братства и јединства, док је културно-умјетничка екипа 6. бригаде приређивала за народ и војску више приредби на којима су извођени скечеве на актуелне теме и пјеване партизанске пјесме.

Да би обезбедио исхрану свих оних који су дан-два или више боравили у Шаковићима, Општински народноослободилачки одбор је организовао пролазну кухињу о којој се бринуло цјелокупно становништво општине, па и шире. Пошто је требало исхранити и јединице и све већи број рањених и од тифуса обољелих бораца, хране је сваким даном било све мање.

Због тога се, чим се за то пружила прилика, од фебруара 1943. године организовало прикупљање намирница коњским караванима из Семберије, а и из Срема, да би се исхраниле јединице и становништво.

И док су органи народне власти и антифашистичке организације политичким акцијама ширили свој утицај и рјешавали бројне проблеме, 6. бригада и партизански одреди извели су више акција и напада на домобранске и легијске посаде и четничке групе око Папраће, Цикота, Милића, Цапарди и Ступара.

У тим акцијама, у којима је учествовао и Бирчански партизански одред, постигнути су значајни успјеси. Тако је у долини Спрече и око Кладња заробљено стотињак четника, на шумској железничкој прузи Олово-Хан Пијесак разрушена су два моста, уништена једна локомотива и шест вагона, а 25. јануара 1943. године нападнути су и Цапарди и околна непријатељева упоришта на путу Зворник-Тузла, која су бројала батаљон домобрана, четника и жандарма. Иако се непријатељ одбранио, у борби је имао значајне губитке (преко 100 избачених из строја).

Крајем јануара 1943. Врховни командант Јосип Броз поручио је преко радио станице »Слободна Југославија« да јединице Народноослободилачке војске широм земље појачају нападе на непријатељеве посаде и гарнизоне и да тако помогну 1. босанском и 1. хрватском корпусу на које је непријатељ предузео офанзиву (операција Вајс I). Шеста бригада и Бирчански партизански одред извршили су нападе на легијске посаде у Калесији и Прњавору 11/12. фебру-

ара, а 2. батаљон 6. бригаде на воз на жељезничкој прузи Хан Пијесак - Олово, у коме је (8. фебруара) разбијена чета усташа.

Неколико дана касније (16/17. фебруара 1943.) заузета су упоришта у Ступарима, Матијевићима и Бргулама, тако да је непријатељ - што се тиче Бирча, - био стјеран у пар упоришта дуж путева који су опасавали Бирач. И четници, застрашени и деморалисани налазили су се у близини усташко-домобранских посада или ближе ријеци Дрини, одакле су лакше могли да побјегну у Србију.

Ста\ни напади на непријатељева упоришта још више су подигли углед Народноослободилачке војске, што је довело до прилива нових бораца и даљег јачања 6. бригаде и Бирчанског одреда. Тако је у другој половини фебруара 1943. године од омладинаца Бирча формиран нови батаљон који је ушао у састав 6. бригаде, док је Милићка партизанска чета укључена у Гласиначки батаљон те бригаде. Још крајем јануара, послје напада на Цапарде, Сремски и Мајевички одред пребацили су се на подручје Мајевице и Семберије.

У то вријеме се Бирчански партизански одред, који је у свом саставу имао три батаљона и неколико самосталних чета (око 500 бораца), углавном задржавао на слободној територији штитећи од непријатеља прије свега болницу са рањеницима, али и становништво и органе народне власти.

У таквој ситуацији дошло је почетком марта 1943. године до поновног напада Романијског четничког корпуса на 6. бригаду и Бирчански одред. Међутим, то више није била она ситуација из децембра 1942. године. Сада су снаге које су се налазиле у Бирчу биле знатно јаче, па су четници испред Шековића и уз велике губитке протјерани према Милан планини и Романији.

Иначе, био је то период у коме је дошло до знатних промјена снага у корист НОП-а, нарочито у долини ријеке Спрече, гдје је почетком марта 1943. године формиран Општински НО одбор за Спречу на челу са Давидом Поповићем. У селима милићке и власеничке општине гдје су такође формиран НОО, било је све више присталица НОП-а. Истовремено, из Бирча се ширио утицај и на сребренички крај.

Значајан успјех постигнут је у ширењу утицаја НОП-а међу муслиманским становништвом у неким спречанским селима, као и у самој Власеници, са којим је одржавана стална веза. Сарадници НОП-а из тог мјеста редовно су слали партизанима у Шековиће, поред обавјештења о непријатељевим снагама, лијекове и остали материјал.

Након што је извршен успјешан напад на непријатељева упоришта у Заклопачи и Милићима, 6. и 15. мајевичка бригада упутиле су се према Фочи гдје се налазио Врховни штаб са Главно*1 оперативном групом. У Бирчу је остао Бирчански партизански одред са 4. батаљоном 6. бригаде. У Одреду су тада извршене и кадровске промјене, па је за команданта - умјесто Милоша Зекића који је отишао на дужност замјеника команданта 6. бригаде - постављен Андрија Марковић.

У прољеће 1943. године формирано је и језгро Обласног комитета КПЈ за источну Босну, а затим је обновљен и Окружни комитет КПЈ за округ Бирчански.

Основни задатак обновљеног Окружног комитета КПЈ за округ Бирчански био је смјелије примање у чланство КПЈ свих оних који су се до тада истакли у многим акцијама и задацима, односно, оних који су од почетка устанка узели активног учешћа у борби против окупатора и његових слугу усташа и четника. Осим тога, пошто се рад дуго времена одвијао само на уском подручју које је обухватило шековљанску општину, гдје је, до недавно, једино било формирано Општинско партијско и скојевско руководство, требало је порадити на томе да се формирају прво општинска а затим и среска руководства, и то најприје на оним подручјима која су већ била ослобођена, а затим и на онима која су још била запосједнута од непријатељевих снага, али гдје је такође било доста присталица народноослободилачког покрета.

У то вријеме (април 1943. године) војвођанске јединице су се најчешће задржавале на Мејевици, па је Бирчански партизански одред вршио само мање акције и нападе на околне четнике, штитећи уједно слободну бирчанску територију и болницу која се ту налазила. Посебно се ангажовао у политичком дјеловању међу становништвом у рејонима распореда његових батаљона и чета.

То је било у духу настојања да се прошири оружаном братство и јединство народа и да се у оружану борбу укључе припадници свих етничких категорија које је окупатор са својим слугама усташама и четницима настојао да завади и закрви. Ово тим прије ако се зна за посједице, створене усташким и четничким злочинима, које су довеле до братоубилачког клања и истребљења читавих села.

Због тога су партијско руководство Бирча и штаба Бирчанског одреда одлучили да од бораца из Кладња и других околних села формирају тзв. Кладањску партизанску групу са задатком да политички дјелује на подручју кладањске општине, гдје су усташе Авдаге Хасића и даље имале значајног утицаја на муслиманско, а четници на српско становништво, тј. гдје је дјеловала доста јака Кладањска четничка бригада.

У то вријеме наших настојања да проширимо утицај народноослободилачког покрета и на подручју која до тада нису била обухваћена радом, у Бирач је стигла, спустивши се падобранима, Савезничка војна мисија на челу са нашим земљаком Стевом Сердаром. Глас о њеном доласку брзо се проширио по читавој околини, а сам њен долазак био је још један доказ да подручје Бирча није случајно изабрано и да се за борбу народа овог краја зна и ван граница наше земље.

И док је Бирчански партизански одред у ово вријеме као једина јединица Народноослободилачке војске која је оперисала у Бирчу, чистио терен од четничких група, нападајући и непријатељеве посаде у Калесији и Мемићима, тј. усташке снаге које су покушавале да продру према Недјељишту, Жеравицама и Игришту, партијска организација је настојала да политичким акцијама ојача већ постојеће и

формира нове сеоске и општинске народноослободилачке одборе, што је довело до преваге снага у корист народноослободилачког покрета и укључивања широких народних маса у оружану борбу.

Да би појачали рад међу муслиманским становништвом, из Власенице је изашла на слободну територију група омладинаца Муслимана који су од раније сарађивали са НОП-ом. Они су ангажовани на ширењу утицаја НОП-а у муслиманским селима у долини ријеке Спрече, око Власенице и у селима према Братунцу и Сребреници.

У том периоду посебна пажња је посвећивана сузбијању утицаја четничког покрета Драже Михаиловића на Цикотима, око Папраче и у долини ријеке Спрече, гдје су четници - сарађујући са Нијемцима и усташама - настојали да се одрже. У том погледу нарочито активна је била партијска организација у долини Спрече, којој је (захваљујући између осталог и борбеним дејством Спречанског батаљона) пошло за руком да створи упориште НОП-а у већем броју села тог краја (Калесија, Цапард, Мемичи, Мећаш и друга), која су била запосједнута од јаких непријатељевих снага.

Преко сарадника НОП-а из тих села партијска организација Бирча је одржавала везу и са Вељком Андрићем који је руководио илегалним радом у Зворнику и околним насељима.

Сличне везе партијско руководство Бирча одржавало је и са члановима КПЈ и сарадницима НОП-а који су под веома отежаним условима дјеловали на подручју општине Хан Пијесак, односно преко којих је Обласни комитет КПЈ за источну Босну одржавао везу са партијским организацијама на Романији.

Тако је крајем маја 1943. године било политичким радом обухваћено подручје које се на сјеверу простирало до пута Зворник - Калесија - Тузла, на југу до линије Кладањ - ријека Ступчаница - Хан Пијесак - Власеница, на западу до пута Тузла - Кладањ, и на истоку до пута Власеница - Милићи - Зворник, мада је активности и резултата било и на подручјима Сребренице и Братунца.

На слободној партизанској територији Бирча одвијао се интензиван друштвено-политички живот и веома разноврстан културно-просвјетни рад, на којој су поред Окружног комитета КПЈ за округ бирчански дјеловале и партијске и скојевске организације, општински и сеоски народноослободилачки одбори, добро организована партизанска болница, омладинска и бројне друге антифашистичке организације. Ту су се такође за једно шире подручје издавале радио-вијести и политички прогласи, у Бирчу је дјеловала јака пионирска организација итд.

У ситуацији кад се непријатељ налазио само у градовима и дуж комуникација које су опасавале бирчанско подручје, у Шековиће је средином маја стигла Прва и Друга војвођанска бригада, тако да се ту и у околним селима нашло око двије хиљаде углавном наоружаних партизана.

Због присуства великог броја партизана у Бирчу, у позадини његових снага ангажованих у петој офанзиви, непријатељ је 6. јуна 1943. године упутио у напад на слободну територију Бирча све своје расположиве снаге из Власенице, Кладња, Зворника и Тузле, са

циљем да разбију и униште јединице Народноослободилачке војске у овом крају. Међутим, вјештим маневром војвођанских јединица и Бирчанског партизанског одреда, избјегнут је главни непријатељев удар у тзв. операцији »Подухват Шековићи«, а затим су Прва и Друга бригада нападе непријатеља на Рудишту, гдје су разбијене двије домобранске чете и добијен богат ратни плијен. Затим су кренуле на Сикиру, одакле је разбијена усташка посада у Сребреници, коју су, потом, ослободили. У том нападу се нарочито истакао Четврти батаљон Шесте бригаде под командом Борђија Симића.

Збуњен изненадним нападом на Рудиште и Сребреницу, командант усташко-домобранских снага пуковник Копачин, који је већ био упао у Шековиће и почео да пали зграде, убија људе и пљачка, повукао је своје јединице у утврђену Власеницу, док су усташе Авдаге Хасића побјегле према Кладњу.

У вријеме ове непријатељеве офанзиве, штаб Бирчанског партизанског одреда налазио се више Крушика. Са њим је био и Родољуб Чолаковић, као и другови из Штаба војвођанских јединица. Одред је имао задатак да нападима узнемирава непријатеља и да штити становништво које се било склонило у Бишину и околне шуме и пећине. Ту је сачекан повратак наших јединица које су учествовале у нападу на непријатељева упоришта на Рудишту и Сребреници, гдје је запљењено неколико стотина пушака, тако да се број наоружаних бораца знатно повећао.

Из Кусача код Хан Пијеска, дошао је и Милош Косорић с обавјештењем да је у источну Босну стигао и Врховни штаб НОВ и ПО Југославије са другом Титом на челу, са више дивизија, које су се послале вишенедељних тешких борби, пробиле из обруча на Сутјесци, и сада развијале своју офанзиву у источној Босни.

Након што је и до нас стигла вијест о пробоју Главне оперативне групе и Врховног штаба у источну Босну, Окружни комитет КПЈ и Штаб Бирчанског партизанског одреда одржали су заједнички састанак о томе шта треба предузети да би се борци са Сутјеске што боље прихватили и смјестили. Када је стигло обавјештење да ће у Шековиће стићи болница Врховног штаба и појединих дивизија НОВЈ приступило се припремама за прихватање рањених и болесних бораца са Сутјеске, као и збијега који се кретао са јединицама Главне оперативне групе Врховног штаба НОВ и ПО Југославије.

Непријатељеве посаде у вријеме наилаaska Главне оперативне групе Врховног штаба налазиле су се у Власеници, Зворнику, Цапардама, Калесији, Тузли и Кладњу, као и дуж комуникација које су повезивале ова мјеста. Од удаљених мјеста нешто јаче непријатељеве посаде налазиле су се у Олову, Хан Пијеску, Сребреници и Братунцу, из којих је непријатељ намјеравао да брани не само напријед наведене градове, него и комуникације које су за њега биле од великог значаја. Због тога су сва ова мјеста била опасана бетонским бункерима и рововима, ограђена још и бодљикавом жицом.

У таквој ситуацији донета је одлука да Прва и Друга војвођанска бригада и Бирчански одред НОП нападне непријатељеву посаду у Власеници, и да тако потпомогну акцију Главне оперативне групе

која се кретала према Хан Пијеску, Власеници, Олову и Кладњу. Међутим, Власеница није одмах ослобођена јер су у њу почеле пристизати усташке јединице са југа, које су нападале Прва пролетерска дивизија и друге јединице НОВЈ.

Зато су на прилазима Власеници сачекане јединице Прве пролетерске дивизије које су већ биле ослободиле Хан Пијесак, па је заједничким снагама пролетера и Војвођана напад обновљен. Борба је била жестока, Власеница је уз велике губитке непријатеља, 26. јуна 1943. године ослобођена. У њој је поред великог броја усташа и домобрана - заробљен и пуковник Копачин, кога је Војни суд Прве пролетерске бригаде због почињених злочина осудио на смрт.

Само дан-два касније, јединице Друге пролетерске дивизије ослободиле су Кладањ и из њега први пут од почетка оружане борбе, протјерале усташку легију Авдаге Хасића. Ослобођени су Сребреница и Братунац.

Док су још трајале борбе око Власенице и Кладња, у Шековиће су почели да пристижу рањеници и болесници из Централне болнице Врховног штаба и појединих дивизија. На прихватању и збрињавању рањеника биле су - поред Бирчанског партизанског одреда - укључене све антифашистичке организације, чак и пионири који су скупљали љековито биље, јагоде и друге прехранбене артикле за болницу.

Цјелокупно становништво Бирча тих дана је било на ногама. Поред прикупљања хране, рубља, чарапа, одјеће и обуће, исељаване су поједине породице у чије куће је требало смјестити, прије свих, тешке рањенике и изоловати тифусаре. Паралелно с тим, припремана су подземна склоништа у која су одборници и омладина требало да склоне непокрене рањенике и тешке болеснике уколико би дошло до продора непријатељевих снага на слободну територију.

Тих дана је у Шековиће стигао и Владимир Назор, на одмор и опоравак. Док се налазио у Бирчу, био је смјештен у засеоцима Зекићи и Мркајићи, а бригу око његове исхране и смјештаја водили су, посредством Родољуба Чолаковића и Оскара Данона, Роса Јакшић, и скојевке Рајка и Јованка Мркајић.

Иако друг Тито тада није долазио у Шековиће, док се налазио у Плаховићима код Кладња, (гдје је дао наређење да се формира 17. источnobосанска НОУ дивизија), и на Милан планини, одржавао је сталне везе са Родољубом Чолаковићем и члановима Покрајинског комитета КПЈ Босне и Херцеговине, који су се тада налазили у Бирчу. Преко њих се интересовао за безбједност и смјештај рањеника, исхрану и опоравак болесних бораца. Такође је, инсистирао да се што већи број рањеника и болесника пребаци из Бирча на Мајевицу и у Семберију, гдје су услови за исхрану и смјештај били повољнији.

Тих дана је у Шековићима било веома живо. Често су навраћали војни и политички руководиоци наше оружане борбе, курири и нови рањеници. Стигао је санитетски материјал и храна коју су савезници авионима допремали Врховном штабу и Главној оперативној групи. Ту је примљена и вијест о великој побједи јединица Прве пролетерске и Војвођана - да је ослобођен Зворник. Мјесни коми-

*Пионири са чланом енглеске војне мисије у ослобођеној Власеници
1943. године*

*Родољуб Чолаковић у штабу Прве пролетерске дивизије околина Власенице,
јула 1943. године*

тет КПЈ Тузла извијестио је о концентрацији непријатељских снага у сјевероисточној Босни ради предузимања напада на јединице Народноослободилачке војске у Бирчу и околини.

Могућност да непријатељ поново може упасти на слободну територију и угрозити болницу са рањеницима и болесницима, створила је нове обавезе Бирчанском одреду, партијској организацији и осталим антифашистичким организацијама и народноослободилачким одборима. Један дио рањеника повела је са собом Шеста источнобосанска бригада, док се Бирчански одред са око триста рањеника повукао дубље у шуму Бирча. Ту се налазила и Прва војвођанска бригада, која се са већим бројем рањеника у току непријатељеве офанзиве пребацила на Мајевицу. Тешки и непокретни рањеници склоњени су у подземне базе, пећине и шуме, а о њима су се бринули сеоски одборници и чланови КПЈ.

И поред предузетих акција да се рањеници склоне на сигурнија мјеста непријатељу је, ипак, пошло за руком - захваљујући између осталог и четницима Рајка Бобара и Јанка Башића - да пронађу и убију извјестан број најтежих - непокретних.

Док се још налазио на Милан Планини, Врховни штаб НОВ и ПО Југославије и друг Тито, инсистирали су на војном и политичком учвршћењу Бирчанског одреда, као и на формирању нових партизанских одреда тамо гдје нису постојали. Због тога су одмах након протјеривања непријатеља са подручја Бирча предузете припреме да се ово реализује, односно, да се убрза активирање рада народноослободилачких одбора, организација КПЈ и СКОЈ-а, УСАОЈ-а, АФЖ и пионира, које су због упада непријатеља, привремено престале се радом.

Поред учвршћења Бирчанског и формирања нових партизанских одреда, требало је убрзати процес проширења мрежа партијских и скојевских руководства, пошто је оцијењено да постојање само једног (шековљанског) општинског руководства, није реалан одраз приврежености народа овог краја народноослободилачком покрету. Ако се, при томе, има у виду да су неки крајеви (Зворнички, Кладањски и Сребренички срез, на примјер) и даље били ван нашег утицаја, или се тај утицај у тим крајевима тек почео ширити, онда се, с правом, инсистирало на томе да се - у условима веома повољне војне и политичке ситуације - наша активност прошири и на оне крајеве гдје је утицај усташа и четника и даље био знатан.

Поред политичког проширења утицаја народноослободилачког покрета, посебну пажњу требало је посветити мобилизацији нових бораца, нарочито за партизанске одреде (Сребренички, Планински и Кладањски), које је тек требало формирати, али и за Бирчански партизански одред, који је убрзо требало да прерасте у бригаду.

Рачунало се, наиме да ће ова четири партизанска одреда моћи да покрију читаву бирчанску територију, односно, да ће тиме бити створени услови за коначно разбијање четничких и легионарних група које су и даље дјеловале у ближој и даљој околини Бирча. Осим тога, Окружни комитет КПЈ за округ бирчански, рачунао је да ће преко ова четири одреда моћи политички и војнички да лјелује

од Зворника до Тузле, као и од Кладња до Хан Пијеска и Сребренице.

Бирчански одред је у августу 1943. године имао око шест стотина бораца сврстаних у три батаљона и три самосталне чете, док су Цикотски и Залуковачки батаљон били тек у формирању. Тада је на дужност команданта одреда дошао Војо Илић, а на дужност политичког комесара Раде Јакшић.

У исто вријеме кад је завршена попуна Бирчанског партизанског одреда, Обласни комитет СКОЈ-а за источну Босну, донио је одлуку о формирању Окружног комитета СКОЈ-а за округ бирчански, као и о формирању среских и општинских комитета СКОЈ-а, пошто су до тада постојала само општинска руководства у шековачкој и спречанској општини.

Поред предузимања мјера у циљу организационог и кадровског јачања партијских и скојевских организација, народноослободилачки одбори и војнопозадински органи власти настојали су да разријеше и проблеме везане са исхраном болнице и становништва, као и са поправкама, оспособљавањима кућа које је непријатељ поплавио. Пошто хране у Бирчу није било довољно, а требало је створити и одређене залихе, допремана је у великим количинама из Срема и Семберије, а комору од по неколико десетина коња најчешће је пратио и обезбеђивао Бирчански партизански одред.

Тако је ублажен, иако не до краја ријешен, проблем исхране за рањене борце који су се и даље налазили у Шековићима, али и за становништво које је у свему оскудијевало. На срећу, број болесних бораца у шековљанској болници стално се, захваљујући реалтивно добрим условима за лијечење смањивао. Наиме, они који би предржавили одлазили би у неку од борбених јединица, док су тежи рањеници за чије лијечење је требало дуже времена, упућивани на Мајевцу и у Семберију.

Тиме су и јединице Бирчанског партизанског одреда биле у могућности да развију живљу војничку активност, нападајући готово свакодневно четничке групе на Калабачи, Папраћи, Руднику око Ступара и Кладња и Радаве, као и у долини ријеке Спрече. У једној од тих борби убијен је четнички војвода Душан Ковачевић, иначе познати сарадник окупатора и усташа, и један од организатора четничких јединица у долини ријеке Спрече.

Средином септембра 1943. године у источну Босну је стигао Штаб Трећег корпуса НОВЈ са Другом крајишком бригадом, од које је друг Тито тражио да што прије ослободи Тузлу. У исто вријеме су јединице 16. војвођанске дивизије добиле задатак да поново ослободе Власеницу.

Након сузбијања испада усташко-четничких јединица према Папраћи и Николића брду, Војвођани су у ноћи између 10. и 11. септембра 1943. године напали усташе у Власеници, и након краће борбе, ослободили је. За вријеме тог напада, бирчански одред је затварао правац Цапарде - Шековићи - Кладањ - Шековићи, штитећи уједно слободну бирчанску територију од легије из Калесије и Кладња.

Послије ослобођења Власенице, у којој су се смјестиле све институције НОП-а Бирча, војвођанске бригаде су се пребациле у долину Спрече, гдје су уништене усташко-домобранске посаде у Цапардима, на Снагову, Брезицама и Мемићима. Тако су за само неколико дана ликвидирана два јака непријатељева упоришта у Бирчу и околини, од којих су она у долини ријеке Спрече представљала сталну опасност за слободну бирчанску територију, али су била и велика препрека за одржавање везе између партизанских снага у Бирчу и на Мајевици.

Захваљући овим и другим побједама јединица Народноослободилачке војске у сјевероисточној Босни, створени су услови за предузимање ширих војних акција на неослобођена мјеста, од којих је и Тузла са околином била посједнута јаким непријатељевим снагама. Образовањем широке слободне територије са центром у Власеници, створени су услови и за интензиван политички и друштвено-просвјетни живот. Ту су, поред бројног и јаког Бирчанског партизанског одреда, дјеловали Окружни и Општински комитет КПЈ и СКОЈ-а, сеоски и општински народноослободилачки одбори, организације УСАОЈ-а и АФЖ, војно-позадински органи власти, бројне радионице, а у Шаковићима је била формирана пионирска дивизија - јединствена организација те врсте у источној Босни и шире.

Неколико дана прије формирања 19. бирчанске НОУ бригаде, у Шековићима је изабран Иницијативни народноослободилачки одбор за округ бирчански, на челу са Матијом Кнежевићем. За даље обједињавање и руковођење општинским организацијама КПЈ и СКОЈ-а, Окружни комитет КПЈ и СКОЈ-а за округ бирчански, формирао је среска партијска и скојевска руководства за срез власенички и сребренички, на челу са Миленком Савићем и Мујом Делићем.

У тако повољној војно-политичкој ситуацији дошло је и до напада јединица Народноослободилачке војске на непријатељеве посаде у Тузли, а ускоро и до ослобођења свих мјеста у тузланском индустријско-рударском базену. Нешто касније формирана је и 19. бирчанска бригада у Власници.

Танасије Божић

Борбени пут
Деветнаесте бирчанске
НОУ бригаде

Формирање и прва борбена дејства бригаде

*Развој Бирчанског НОП одреда у другој половини
1943. године и припреме за формирање бригаде*

Бирчански партизански одред је након одласка б. источно-босанске бригаде и групе мајевичких ударних батаљона, односно 15. мајевичке бригаде у састав Главне оперативне групе Врховног штаба НОВ и ПОЈ, био на подручју Бирча у априлу и мају 1943. године једина ударна и маневарска снага која је штирила слободну територију и партизанску болницу. Ноћним нападима је разбијао четничке јединице на подручју: Папраће, долине Спрече, Цикота, Кладња и Хан Пијеска. Поред тога, активно је дејствовао на посаде непријатеља у захвату комуникација Тузла-Зворник, Зворник-Нова Касаба-Милићи-Власеница, ка Кладњу и Сребреници. Тако је главнина Бирчанског одреда 29. маја 1943. године водила жестоку борбу са дијеловима 28. усташке бојне (батаљона) готово цијели дан и тек у поподневним часовима непријатељ је био принуђен на повлачење, оставивши на бојном пољу 6 погинулих и 17 рањених.

О овој борби командант 28. усташке бојне натпоручник Јукић, пише у свом извјештају: »Борба је била тако жестока да је и једна и друга страна из непосредне близине употребљавала ручне бомбе, али се партизани услед њихове надмоћности нијесу могли протјерати«.¹

Веома значајне резултате постигао је и Спречански батаљон бирчанског одреда, који се у то време налазио на положајима у долини Спрече. Смелим акцијама је разбијао четничке групе у долини Спрече, нападао усташке посаде у захвату комуникације Тузла-Зворник и тиме паралисао усташке акције на слободну територију.

Поред тога, батаљон је 8. јула заједно са јединицама 1. војвођанске бригаде добио задатак да спроведе други транспорт рањеника Главне оперативне групе из Бирча за Семберију. У овој групи, поред осталих, налазили су се Родољуб Чолаковић, Владимир Назор, Слободан Бајић Паја, и други. У току дана вршено је извићање цесте Тузла-Зворник на сектору Калесија-Мемићи, али ништа посебно није примећено. Око пола ноћи претходница 1. војвођанске бригаде приближавала се цести, а као добри познаваоци терена у претходници налазили су се и делови 2. спречанског батаљона. Међутим, Немци су заједно са легијом из Калесије и Мемића организовали заседу. И када је претходница избила на цесту, развила се жестока

¹ Архив Војноисторијског института, Фонд НДХ, кутија 149-а, рег. бр. 49/6-8 (у даљем тексту АВИИ), Фонд НДХ, К. 149-а, рег. бр. 49/6-8.

борба која је трајала неколико часова. Иако су Немци и легионари били одбачени снажном митраљеском и минобацачком ватром, рањеници у пратњи 1. војвођанске бригаде и делова 2. спречанског батаљона (две чете) вратили су се назад на Ракино Брдо. Те ноћи погинула су три љурута из 1. војвођанске бригаде и Слободан Бајић Паја, а пет другова је рањено.^{1а}

Сем тога, 2. батаљон је заједно са војвођанским јединицама боравећи у долини Спрече створио релативно повољне услове за политичко деловање у многим селима у којима су се раније налазили четници. Партијски радници на терену могли су неометано да делују и објашњавају о циљевима наше борбе, као и четничку издају. Политичка активност на овом подручју била је један од приоритетних задатака партијске организације и СКОЈ-а у батаљону и на терену. Захваљујући доброј организацији и активности партијске и скојевске орагнизације, а посебно Николи Андрићу, политичком комесару 2. спречанског батаљона, који је својим односом према људима и политичким деловањем имао велики утицај, људи су га ценили и вољели, а изнад свега веровали су у оно што каже. Све је то омогућило да се многи људи који су били заведени четничком пропагандом прикључе НОР-у, а неки, који су се налазили у четничким јединицама »војводе« Душана Ковачевића да напусте четнике и пређу у јединице 2. батаљона. Сем тога, у селима Сајтовићи, Осмаци, Ракино Брдо, Гојчин, Борогово и друга, створене су организације КПЈ, СКОЈ-а, УСАОЈ-а, АФЖ и формиран народноослободилачки одбори где их до тада није било.

Окружни комитет КПЈ за Бирач у то време посебну пажњу је посветио политичком деловању и јачању утицаја народноослободилачког покрета према сребреничком срезу и Кладњу, где су у многим селима створени значајни ослонци НОП, а на подручју Кладња концем јуна 1943. године, Штаб бирчанског НОП одреда формирао је Кладањску групу од 5 бораца. Она је за непун месец дана нарасла на 25 људи. То је била основа за реализацију мисли Окружног комитета КПЈ за формирање Кладањског НОП одреда, свакако уз мобилизацију нових људу.² Поред тога, требало је радити на стварању услова за формирање Сребреничког и Планинског НОП одреда.

Штаб Бирчанског одреда, је требало да поред извођења акција на четничке, легијске и усташке групе и упоришта, да интензивно ради и на мобилизацији и попуни јединица новим људством, као и на реорганизацији одреда, који је, одласком већег броја бораца (један батаљон и Ударна чета) у 6. источнобосанску бригаду, био ослабљен.³ Због тога је политичка и борбена активност одреда била од пресудног значаја за извршење постављених задатака. Захваљујући интезивном раду, попуна и реорганизација Бирчанског одреда је завршена у другој половини јула 1943. тако да је одред нарастао на пет батаљона, три самосгналне чете и Власеничко-кладањску гру-

^{1а)} Марко Перичин Камењар, Борбе Војвођана за ослобођење градова источне Босне у лето 1943, Источна Босна у НОБ, књ. II, Војноиздавачки завод, Београд 1971, стр. 222.

² Здравко Антонић и Јеремија Перић, Бирач у НОБ, Универзал, Тузла 1985, стр. 182.

³ Исто.

пу, са укупно 610 бораца и старешина. Истина, 4. цикотски и 5. залуковачки батаљон били су још у фази формирања. Први милићки, 2. спречански и 3. бирчански батаљон били су војнички и политички оспособљени за извођење сложених борбених дејстава.⁴ У одреду је било 57 чланова партије и 25 кандидата организованих у седам партијских ћелија. Скојевска организација је имала 59 чланова. Партијске организације постојале су у 1, 2. и 3. батаљону, Грабовачкој чети и Кладањској групи.⁵

Основни проблем Штаба одреда при формирању Цикотског и Горњозалуковачког батаљона били су недостатак наоружања, посебно аутоматског. Уз то, није било довољно руководећих кадрова, нарочито партијско-политичких, као ни санитетског особља. Због тога је Штаб Бирчанског одреда тражио од Окружног комитета КПЈ за Бирач, да му, по могућству, додели један број партијских кадрова (најмање десет), 300 пушака, 16 пушко-митраљеза, 1 минобацач и санитетско особље.⁶

Замисао Штаба Бирчанског одреда била је да формира групу ударних батаљона од које би се, касније, формирала Бирчанска бригада, а од самосталних чета нови Бирчански партизански одред четног састава.

Упоредо са јачањем бирачког одреда, Окружни комитет КПЈ је радио и на формирању Планинског, Сребреничког и Кладањског НОП одреда. Замисао Окружног комитета била је да са ова четири одреда штити и контролише слободну територију, која се у то време простирала од Зворника до Тузле, и од Кладња и Хан Пијеска до Сребренице.⁷ Доласком Главне оперативне групе са Врховним штабом у источну Босну 1943. године, после пете офанзиве и развојем офанзивних дејстава јединица НОВЈ, створена је велика слободна територија, ослобођени су многи градови: Власеница, Зворник, Кладањ, Сребреница и други. Непријатељ је још држао тузлански базен. Концем јула, после неуспеле контраофанзиве непријатеља, на слободну територију је кренула Главна оперативна група са Врховним штабом ка западној Босни. На подручју источне Босне остале су 16. и 17. дивизија НОВЈ. У Шековићима се тада налазила 6. источнобосанска бригада, која је после партијског саветовања одржаног у Бишини 3. и 4. августа кренула за Мајевицу 5. августа 1943. године. Августа 1943. године, непријатељ је само у околним гарнизонима задржао своје посаде (Власеница, Кладањ, Сребреница, Братунац, Хан Пијесак) и држао под контролом комуникације Тузла-Цапарде-Зворник, Тузла-Ступари-Кладањ, Зворник-Нова Касаба-Власеница-Хан Пијесак и Зворник-Дрињача-Братунац-Сребреница. Средином августа 1943. Немци су повукли своје снаге, па су у тим гарнизонима остале усташе и домобрани, као и четничке групе у појединим селима, а најагресивније су биле на подручју Папраће и Кладња.⁸ Због тога су почетком августа 1943. два батаљона 2. војво-

⁴ Зборник НОР, Том IX, књ. 6, стр. 126.

⁵ З. Антонић и Ј. Перић, н.д. стр. 215.

⁶ Исто, стр. 216.

⁷ Исто, стр. 216.

⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 15, док. бр. 126.

ћанске бригаде и 2. спречански батаљон Бирчанског одреда извршили напад на четнике на подручју: Калабача, Папраћа и Рудник. После жестоке борбе, четници су се повукли у домобранско-усташко упориште Цапарде, оставивши на бојном пољу 20 погинулих и 30 рањених, а из 2. војвођанске бригаде погинуло је 6 и рањено 14 бораца.⁹

Врховни Штаб НОВ и ПОЈ је 10. августа својом наредбом ставио под команду Првог, касније Трећег корпуса све јединице у источној Босни.¹⁰ Штаб Првог корпуса се, поступајући по наредби Врховног штаба, 10. септембра 1943. године, заједно са 2. крајишком бригадом, пребацио на подручју Требаве, где су га прихватиле јединице 17. дивизије."

Почетком септембра је на подручје Бирача пребачена и 1. војвођанска бригада, а 10/11. септембра обе бригаде (1. и 2. војвођанска) после жестоке борбе, ослобиле су Власеницу, одакле су тежиште борбених дејстава пренеле на посаде у захвату комуникације Зворник-Тузла.

Док су војвођанске бригаде нападале на Власеницу, Бирчански партизански одред је са два батаљона на сектору Папраћа, Борогово, Ракино Брдо, а са једним батаљоном затварао цесту Тузла-Кладањ, са задатком да спрече интервенцију непријатеља на тим правцима, штите позадину војвођанских бригада и разбију четнике, легијске и усташке групе на тим подручјима. Друга и 3. војвођанска бригада су 14/15. септембра 1943. извршиле напад на непријатељева упоришта у захвату комуникација Тузла-Зворник (Снагово-Брезици, Мемићи). Заједно са њима нападао је и 2. спречански батаљон Бирчанског одреда. Ова упоришта су брзо ликвидирана, а затим је тежиште напада пренето на најјаче упориште непријатеља у рејону Цапарди. Ово упориште је бранило преко 400 домобрана из састава 5. домобранске бојне (батаљона). Жестока борба је вођена неколико часова, након чега је сломљен отпор непријатеља, а већина домобрана се предала. У току борбе убијено је 50 усташа, заробљено око 411 домобрана, а заплењена су 4 тешка митраљеза, 6 пушкомитраљеза, 1 минобацач, 31 полуаутоматска пушка и око 450 пушака.¹¹

У току борби на сектору Калесија - Снагово, непријатељ је из гарнизона Тузла упутио појачање нападнутим посадама, тако да је у рејону Пожарница заробљено 85 домобрана, а у рејону Мемићи ухваћено или поубијано 16 жандарма. У току ових борби погинуо је и усташки таборник у Калесији Ибрахим Камерић. Већина легионара у Калесији се предала 2. батаљону Бирчанског одреда, али чим је непријатељ ушао у Тузлу, у новембру, прикључили су се његовим снагама.¹³

Крајем септембра 1943. године непријатељ је држао гарнизоне: Тузла, Живинице, Лукавац, Брчко и Зворник, али ни ту нису биле јаке његове снаге, а четничке јединице су биле у осипању. Врховни

⁹ АВИИ, Фонд НОБ, к. 9-2, реб. бр. 13-2.

¹⁰ Др Здравко Антонић, Трећи корпус НОВЈ, Архивист, Сарајево 1987, стр. 77-87.

¹¹ АВИИ, Фонд НОБ, к. 408-а, рег. бр. 1/7-8.

¹² Исто, Фонд НОБ, к. 966, рег. бр. 2/1.

¹³ Исто.

штаб је оценио да непријатељ због неповољне војно-политичке ситуације; капитулације Италије и велике победе Црвене армије у Курској операцији, није у могућности да ангажује јаче снаге у источној Босни против јединица НОВ и ПОЈ. Због тога је 22. септембра 1943. године наредио Штабу 1. Корпуса да испита могућност напада на Тузлу и преношење тежишта дејстава на шире подручје Сарајева.¹⁴ Штаб 3. корпуса је одлучио да пренесе тежиште дејстава из Посавине и Требаве ка долини Спрече и Тузли, првенствено због попуње јединица и формирања нових.¹⁵ За напад на Тузлу ангажоване су 6. источnobосанска бригада, 2. крајишка, 16. муслиманска и једна војвођанска бригада, као и Мајевички и Озренски партизански одред; за обезбеђење правца од Добоја 15. мајевичка бригада и Требавски одред, а за обезбеђење од Брчког и Зворника јединице 16. дивизије и Бирчански НОП одред.

Ослобођење Тузле 2. октобра 1943. године имало је велики војно-политички значај за даљи развој НОП на подручју источне Босне и шире. Створени су услови за мобилизацију великих људских потенцијала и материјалних резерви. Тада је град са околним рударским насељима дао у јединице НОВ и ПОЈ око 5000 бораца, заробљено је 3000 непријатељевих војника и 130 официра, заплењено 25 топова, 5 минобацача, 140 митраљеза и пушкомитраљеза, 2200 пушака, 20 вагона разне муниције, 30 камиона, 3200 војничких униформи и велике количине друге ратне опреме. Све то је још више подигло углед јединица НОВ и ПОЈ и унело високи морал и непоколебљивост у победу.¹⁶ Масовни прилив нових бораца и велики ратни плен омогућили су попуњу постојећих и формирање нових јединица одреда, бригада и дивизија. Тако је 10. октобра формирана 27. дивизија, 18. хрватска бригада, а од 3. мајевичког одреда 17. мајевичка бригада и 19. бирчанска од Бирчанског партизанског одреда. Нешто раније формирана је и 16. муслиманска бригада.

Окружни комитет за Бирач и Штаб Бирчанског одреда настојали су да се при одреду формира језгро за Муслимански батаљон у који би се укључио део Сребреничке и Кладањске легије у којима су вођени преговори, али стварањем зеленог кадра и интервенцијом немачких снага, ова замисао није тада реализована.¹⁷

Формирање 19. бригаде

Оценивши да је настала сасвим нова, врло повољна војно-политичка ситуација на подручју источне Босне после ослобођења Тузле, Штаб 3. корпуса је закључио да се од Бирчанског НОП одреда може формирати партизанска бригада. Припреме су почеле у првој половини октобра 1943. године. А Штаб 27. дивизије је 22. октобра одржао састанак у Власеници са члановима Штаба Бирчанског од-

¹⁴ Зборник НОР, Том II, кн. 10, док. бр. 144.

¹⁵ АВИИ, Фонд НОБ, к. 40-а, рег. бр. 1/3-8 и 1/4-8/1.

¹⁶ Ослободилачки рат народа Југославије, кн. I, ВИЗ ЈНА, Београд, изд. II, стр. 616. (у даљем тексту Ослободилачки рат).

¹⁷ СУБНОР Шековићи, бр. рег. 030 и Бирач у НОБ, стр. 215.

реда, на коме су разматрана кадровска и организациона питања везана за формирање бригаде и њено свечано проглашење.¹⁸ Тежило се да се јединице што боље среде и да у њима буде борачког и старешинског кадра способног за физичке и борбене напоре какви су се тражили од покретних јединица. Сем тога, формирани су: бригадни санитет, позадински и пратећи делови и курирска служба. Тако је из састава одреда у јединице бригаде изабрано 689 бораца и старешина.¹⁹

Организацијско-формацијска структура бригаде била је тројна, три батаљона од по три чете, са потребним штабским и приштапским јединицама бригаде. Борачки и старешински састав био је веома млад, око 70% бригадног састава није служио бившу Југословенску војску, прва војничка знања стицали су кроз борбу у јединицама Бирчанског одреда. У саставу 1. батаљона били су борци са подручја Милића, 3. батаљона са подручја Шековића, и 2. батаљона са подручја Спрече. Сва три батаљона комплетно су ушла у састав бригаде. У саставу Бирчанског одреда остале су самосталне чете са 250 до 300 бораца и старешина.

У време формирања бригаде (24. октобра 1943. године) нема забележених података о националној структури борачког састава, али се зна да је било нешто Хрвата, Муслимана и Јевреја (10%) и осталих, преко 90% - Срба. Сем тога, 25% њеног састава били су интелектуалци и радници, а 75% сељаци. Такву структуру имала је и партијска организација, с тим што су 25% партијског чланства чинили интелектуалци и радници, а остало сељаци.²⁰

Свечаност на дан формирања бригаде

Свечаност поводом формирања 19. бригаде одржана је у Власеници 24. октобра 1943. године, у матичном месту које су борци бирчанског одреда заједно са Планинским ослободили августовских дана 1941. године.²¹

Тога дана бригада је постројена за свечану смотру. Командант Бирчанског одреда Војо Илић, после пријема рапорта од команданта 1. батаљона Борћа Симића, заједно са политичким комесаром 27. дивизије Хасаном Бркићем, извршио је смотру јединица бригаде, а затим прочитао Наредбу штаба 3. корпуса о формирању бригаде и честитао борцима тај свечани чин.²² После тога, борцима и старешинама је говорио Хасан Бркић.

Наредбом Штаба 3. корпуса, за команданта 19. бирчанске бригаде постављен је дотадашњи командант Бирчанског одреда Војо Илић, а за политичког комесара дотадашњи политички комесар Раде Јакшић.

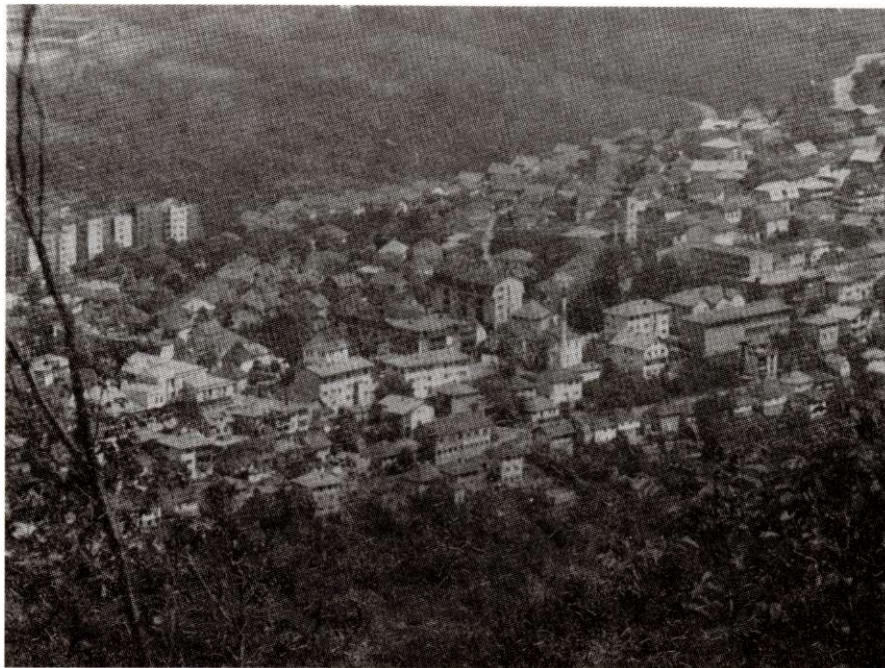
¹⁸ Никола Андрић, 19. бирчанска НОУ бригада, Источна Босна у НОВ, књ. 2. стр. 428.

¹⁹ Исто.

²⁰ Зборник НОР-а, том IX, књ. VI, док. 18 и 101.

²¹ У ослобођењу Власенице августа 1941. учествовао је и Планински батаљон са Х. Пијеска.

²² Наређење о формирању 19. бригаде од 12. 10. 1943, Хронологија НОР, стр. 568.

Власеница

Свечаном проглашењу формирања Бирчанске бригаде, народном весељу и приредби која је увече организована, присуствовали су делегати за II заседање АВНОЈ-а из источне Босне; секретар Покрајинског комитета КПЈ за Босну и Херцеговину Родољуб Чолаковић; командант, политички комесар и начелник штаба 3. корпуса Коста Наћ, Владо Поповић и Јово Вукотић; командант 27. дивизије Перо Косорић, др Војислав Кецмановић Бедо, Сулејман Филиповић, Александар Прека, Јуре Бегећ, мештани Власенице и ширег подручја Бирча. После свечане смотре и полагања заклетве, упућен је телеграм Врховном команданту НОВ и ПОЈ другу Титу, у коме су се борци и старешине 19. бригаде обавезали да ће се још упорније борити за коначно уништење фашистичких окупатора и домаћих издајника, а за слободу и братство свих народа Југославије.²³

Кадровски састав бригаде

Штаб 19. бирчанске бригаде чинили су: Воји Илић - командант, Радо Јакшић — политички комесар, Стојанда Милиновић - заменик команданта, Милан Вуковић - заменик политичког комесара, Иван Кирилов (Јаков Водошек) - начелник штаба, Слободан Бобар, обавештајни официр, Рајко Мићић - интендант, др Борђе Драгић - ре-

²³ АВИИ, Фонд НОБ, к. 150, рег. бр. 21/1-1У/И

Штаб бригаде с лијева на десно;* Слободан Бобар Боћо, обавјештајни официр, Иван Крилов, начелник штаба, др Борће Арагић, референт санитета, Милан Вуковић, замјеник политичког комесара, Раде Јакшић, политички комесар, Абдуселам Басара, писар при штабу; сједи Војо Илић, командант бригаде.

ферент санитета и Стојан Бабић - омладински руководилац који се задржао кратко време, па је након њега постављена Вука Кујовић.^{23а}

Штаб 1. батаљона сачињавали су: Борће Симић - командант, Винко Маркотић - политички комесар, Нећо Лулић - заменик команданта, Рафаил Алтарац Ратко - заменик политичког комесара, Максим Штерн Маки - референт санитета.

^{23а} Састав штаба бригаде дат је на основу сећања другова Р. Јакшића, Н. Андрића, С. Ристића, С. Бобара, и др.

* И наредне фотографије у књизи прате се с лијева на десно

Ратна застава 19. бирнанске бригаде стр. 52.

У Штабу 2. батаљона били су: Светозар Вуковић Жарко - командант, Никола Андрић - политички комесар, Неђо Гајић - заменик команданта, Стојан Стојановић - заменик политичког комесара, Кирило Божић - интендант и Јела Бајагић - референт санитета.

Штаб 3. батаљона представљали су: Драго Мелезовић - командант, Никола Билић - политички комесар, Никодим Станишић - заменик команданта, Угљеша Караклајић - заменик политичког комесара, Јаков Финци Жаки - референт санитета.²³⁶

Команде чета имале су своје командире и политичке комесаре, заменике командира и политичких комесара, економе и болничаре, а руководиоца СКОЈ-а у чети био је омладинац или омладинка - чланови КПЈ и СКОЈ-а.

Сваки батаљон је поред три стрељачке чете имао и интендантски вод - комору. Нешто касније формиран су и пратећи водови који су се постепено развијали и опремали са наоружањем. У току јуна 1944. водови су у свом саставу имали: одељење минобацача 81 мм, одељење противтенковских пушака, и одељење митраљеза, с наменом да пружају батаљонима ватрену подршку.

У штабу бригаде, штабовима батаљона и у стрељачким четама, организоване су партијске ћелије. Секретари ћелија у јединицама

²³⁶ Састав руководећег кадра у батаљонима дат је на основу сећања другова: Н. Андрића, Р. Јакшића, С. Бобара, С. Ристића, др Б. Драгића и другова из београдске, сарајевске и тузланске секције бораца 19. бригаде.

били су заменици политичких комесара, а у штабовима старешине које партијска ћелија изабере за секретара. При штабу бригаде према потреби се образовао и ратни војни суд од три члана: заменик политичког комесара бригаде, заменик команданта бригаде и један члан партије из редова бораца.

Овај суд је посебно имао посла на новоослобођеној територији где наше власти нису биле још организоване. Сем тога, постојала је могућност да се при дужем самосталном дејству батаљона формира привремени војни суд, али је у том случају његов састав чинило пет чланова.

Први борбени задаци бригаде

По разбијању четника Драже Михаиловића који су се из Србије пребацили на романијски простор, штаб 27. дивизије је 25. октобра главнину својих снага оријентисао ка Сокоцу у духу наређења штаба 3. корпуса.²⁴

По том наређењу 27. дивизија је имала задатак да заузме Соколац, разбије непријатељеве снаге на Црвеним и Орловој стијени и Чавчевом Пољу. Седамнаеста дивизија је до 25. октобра са главнином својих снага избила на простор Калиманићи-Врела и по наређењу штаба 3. корпуса требало је да у рејону Мокрог затвори правац Сарајево-Соколац и дијелом снага садејствује 27. дивизији у нападу на снаге непријатеља у Сокоцу.

Штаб 27. дивизије је 26. октобра издао заповест за напад на Соколац. За напад су биле одређене 2. крајишка бригада, Романијски одред и 17. мајевичка бригада. Главнина 17. мајевичке бригаде, требало је да напада непријатељево упориште у захвату друма преко Романије.²⁵

Деветанеста бирчанска бригада је била одређена у резерви дивизије са задатаком да делом снага обезбеђује штаб дивизије и дивизијску болницу, а главним снагама да буде у готовости за увођење у борбу.

Сутрадан 25. октобра из Власенице је кренула и увече истог дана пристигла у рејон (Крајева односно Партизанског поља) и заноћила. Двадесет шестог и 27. октобра бригада је са два батаљона (Првим и Трећим) извршила претрес села Трешњевица, Булићи, Подћердол, Белевеснов стан и Црна ријека. Изненадним дејством разбила је делове четничке Височке бригаде и том приликом заробила 4 четника, запленила нешто наоружања и друге војне опреме.

Други батаљон је посео положаје у рејону села Побратци и Сијерци, са задатком да штити дивизијску болницу и штаб дивизије, и да спречава евентуални продор непријатеља са правца Соколовића.²⁶

Међутим, 27. октобра штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да се 19. бригада врати преко Власенице и постави на про-

²⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 18, док. бр. 132.

²⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 18, док. бр. 143.

²⁶ АВИИ, к. 111, рег. бр. 6-2, Извештај штаба 27. дивизије од 5. XI 1943. г.

стор Цапарде и Дрињача, да контролише те правце и темељито руши комуникације. Заједно са једним батаљоном Тузланског НОП одреда који се налазио у Међашу, требало је да разбије четничке групе у долини Спрече и разоружа зелени кадар, контролише правце Тузла-Зворник и међупростор Цапарде-Сапна.²⁷

Неколико дана касније добила је и задатак да поруши мост на Дрини у Зворнику, а уколико нема стручњака за рушење моста, да то уради заједно са јединицама 16. дивизије. Ради изузимања потребне количине експлозива требало је да се штаб бригаде обрати штабу 3. корпуса. Поред тога, бригада је морала да делом снага обезбеђује дотур намирница за болницу у Шековиће и 27. дивизију из Тузле и са Мајевице. За садејство са батаљоном Тузланског НОП одреда, штаб бригаде је обавештен да је издато наређење штабу Тузланског НОП одреда.²⁸

На одлаку да врати 19. бригаду у долину Спрече и Дрињаче, Штаб 3. корпуса, поред осталог, одлучио се због тога што није имао довољно оперативних снага са којима би затворио правац од Зворника према Тузли, и од Зворника ка Власеници и контролисао долину Дрине узводно од Зворника. Затим, очекивало се да ће се Сребреничка легија прикључити НОВ и ПОЈ и на тај начин створити јак Сребренички НОП одред, који би успешно могао контролисати долину Дрине, али се та предвиђања нису остварила.²⁹

Почетком октобра од одбеглих легионара и милиције у селу Зукљима код Зворника усташки таборник Нешад Топчић основао је зелени кадар, коме се у другој половини октобра прикључио и зелени кадар из долине Спрече.³⁰ Истовремено су и четничке групе постале активније на том подручју. Поред тога, јединице 16. дивизије у задњој декади октобра 1943. биле су ангажоване у тешким борбама око Брчког, и нису могле дејствовати према долини Горње Спрече. Тако је 19. бригада 27/28. октобра извршила дневно-ноћни марш правцем: Краљево (Паргизанско) поље у једној колони, а из реона Власенице у две колоне. Два батаљона - Први и Други - маршовали су правцем Власеница-Шековићи-Спреча, а Трећи правцем Власеница-Милићи-Нова Касаба. Двадесет деветог октобра бригада је стигла на маршевици. Први и Други батаљон размјестили су се у захвату комуникације Тузла-Зворник, на деоници Пожарница-Снагово имали су задатак да обезбеде дотур плена из Тузле и хране са Мајевице, разбију четничке групе на том подручју, разоружају зелени кадар и контролишу комуникацију Тузла-Зворник, с тим да тежиште извиђања имају у правцу Зворника.

Трећи батаљон се разместио у рејону Нове Касабе, и имао је задатак да извиђа долину Дрине према Зворнику, руши комуникацију и испита ситуацију на том подручју. Овај батаљон је касније помјерен ка Сребреници због неуспеха у преговору о прикључењу легије у Сребренички НОП одред, и да испита гласине о тобожњем поновном доласку Немаца на то подручје.

²⁷ Зборник НОР, Том IV, књ. 18, Наређење, док. бр. 129 и 147.

²⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 18, Наређење штаба 3. корпуса, штабу 19. бригаде од 31. X 43. г., док. бр. 166.

²⁹ А. Бонлагић, 27. источнбосанска дивизија, стр. 273.

³⁰ Исто, стр. 47.

Самостална борбена дејства бригаде

У време пристизања јединица 19. бригаде у долине Српече и Дрињаче, четници су код Пожарнице напали наш аутомобил са рањеницима, па је Штаб 3. корпуса 31. октобра наредио да 19. бригада изврши чишћење рејона тог села и према нахођењу штаба бригаде конфискује храну у околним селима која служе четницима. С обзиром на то да је 27. дивизија тражила храну, то је штабу 19. бригаде наређено да убрза дотур намирница са Мајевце и из села која су била наклањена четницима.³¹

Када је штаб 19. бригаде примио наређење за напад на Пожарницу, Чакловиће, Зло село и Дубницу, није располагао са подацима о јачини четника и њиховом распореду на том подручју. Међутим, у другој половини октобра и почетком новембра дошло је до негативног преокрета. Наиме, четничке и легионарске групе које су измицале испред јединица НОВ и ПОЈ груписале су се у селима која су им била наклањена, и активно почеле дејствовати и угрожавати комуникацију Тузла-Зворник, нападати транспорте са рањеницима и другом опремом и материјалом.³² Одлучено је да се напад на Пожарницу изведе ноћу 3/4. новембра и да се у њему ангажују 1. и 2. батаљон, а 3. је и даље остао на подручју Сребренице. Напад на четнике у Пожарници почео је после пола ноћи 4. новембра. Борба је трајала преко три часа. Надмоћнији непријатељ је пружио жилав отпор са околних висова и зауставио напад 1. и 2. батаљона, а затим их противнападима са више праваца одбацио ка левој обали реке Спрече. Због тог неуспеха штаб 3. корпуса упозорио је штаб бригаде и наредио му да убудуће одређује адекватне снаге за разбијање непријатеља. У овој борби погинуо је из 1. батаљона Мирко Јаћимовић, првоборац из Милића, а рањена су још три друга.³³ То су били први губици 19. бригаде.

После овог напада, 1. и 2. батаљон су посели положаје на простору Цапарде-Снагово у захвату комуникације Зворник-Тузла, са задатком да спречавају евентуалну интервенцију непријатеља са правца Зворника и разбију зелени кадар и четнике на том простору.

Почетком новембра 1943. штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да са једном бригадом у рејону Вишеграда садејствује 5. крајишкој дивизији, која је у то време изводила офанзивна дејства у правцу Ужица. Са другом бригадом дивизија је требало да разбије четнике и муслиманску милицију у горњем Подрињу и на простору Јахорине, а затим да затвори правац Сарајево-Трново-Калиновик.³⁴ Због обима и тежине задатка и намере да 27. дивизија дејствује комплетна, штаб 3. корпуса је одлучио да 19. бригаду упути у састав њене дивизије. Због тога је 1. новембра наређено 16. дивизији да њена 4. бригада, која се тада налазила у селу Осмаци, заједно са 19. бирчанском бригадом разбије четнике и зелени кадар у селима ло-

³¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 18, док. бр. 166.

³² Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 74.

³³ Исто.

³⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 1, стр. 8 и 9.

цираним у захвату комуникације Тузла-Зворник и прошири дејства ка Дрињачи, и да се после тих акција 19. бригада упути у састав своје дивизије.³⁵ Међутим, ова замисао штаба 3. корпуса није спроведена из следећих разлога: Немци су 7. новембра отпочели напад са правца Добоја и од Брчког према Тузли. Једна моторизована колоне 369. немачке дивизије са око 2000 војника и четом тенкова покушала је да од Добоја продре ка Тузли. У исто време су делови 187. немачке дивизије јачине два батаљона и један батаљон 8. ловачког пука, уз подршку артиљерије и тенкова, напали јединице 16. војвођанске дивизије из правца Брчког. То је био период жестоких борби партизанских снага за одбрану Тузле и рудног базена.

Шеснаеста дивизија у вишедневним борбама успела је да задржи снаге 187. немачке дивизије и 8. ловачке пуковније и да их противнападима одбаци на полазне положаје у рејону Нелића наносећи им знатне губитке, али зато није могла бити ангажована за ојачање јединица НОВЈ на правцу Добој - Тузла. Тако је комбинована колоне 369. немачке дивизије, надирући од Добоја успела да одбаци делове 18. хрватске бригаде и 11. новембра избила је у Тузлу.

Поновни напад снага непријатеља у Тузлу охрабрио је остатак усташа, четника и зеленог кадра на подручју Мајевице, реке Спрече и Дрине. Поново су отпочели акције на партизанске јединице, угрожавали комуникације, убијали рањенике и пљачкали ратни плен извучен из Тузле. У селу Вуковије су 12. новембра убили око 50 наших рањеника и цивила који су се повлачили из Тузле.³⁶

Уласком Немаца у Тузлу 11. новембра 1943. поред појачане делатности четника и зеленог кадра, дошло је до осипања у једном батаљону Тузланског НОП одреда у чијем саставу су се налазили бивши легионари са подручја Калесије и Тојшића.

Раније је напоменуто да је усташки таборник Нешад Топчић почетком октобра основао зелени кадар у селу Зукићима код Зворника, и да су му главни ослонац биле немачке снаге у Зворнику. Да би обелоданио оснивање муслиманске организације, Топчић је издао летак у коме наводи »да је основао муслиманску организацију, која је у пуном дејству, и што ј најважније, ради за спас нас свију Муслимана«.³⁷ Али, по заузимању Тузле, команду над »зеленим кадрам« узели су у своје руке бивше усташе и жандарми: браћа Феризовић из Тупковића, Рувеид Зулић из Мећаша, Хасан Бектић из Прњавора, Мухамед Барјактаревећ из Калесије, Хусеин Аљић из Сарача и други.³⁸

Пошто су се тих дана поново преносиле вести о прикључењу источне Босне Србији, усташе су дале своју верзију стварања »зеленог кадра« и сматрале да то има посебног одраза на муслиманске »масе које се убрзано организују и наоружавају не желећи да их претекну догађаји«.³⁹ Међутим, Немцима је то све ишло у прилог јер

³⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 1, стр. 8 и 9.

³⁶ Исто.

³⁷ Бинач у НОБ, стр. 232.

³⁸ Ахмет Бонагић, н.д. стр. 273.

³⁹ Исто, стр. 232.

су били заинтересовани за постојање оружаних снага по муслиманским селима. Због тога су им давали помоћ и настојали да се организација »зеленог кадра« одржи.

Због појачане делатности непријатеља свима је издато наређење да енергичним акцијама спрече јачање зеленокадровских и четничких јединица, посебно у долини Спрече, Дрињаче и Кладња, Мајевце, Пожарнице, Папраћа, Цикота и других места, где су у то време дејствовали 19. бирчанска бригада, Бирчански одред, Тузлански НОП одред и друге јединице НОВЈ.

Према сачуваним документима од 15. новембра 1943. године, 19. бирчанска бригада, имала је у свом саставу 651 борца (610 другова и 41 другарицу), а од наоружања минобацач, тешки митраљез, 9 пушкомитраљеза, 6 аутомата, 510 пушака и 50 пиштоља.⁴⁰

Због активирања зеленог кадра, штаб 3. корпуса наредио је 19. бригади да заједно са батаљоном Тузланског НОП одреда који се налази у Међашу, изврши напад на зелени кадар на подручју Прњавора и Калесије и да га разбије и разоружа.⁴¹ Напад на ова упоришта непријатеља требало је извести 11/12. новембра. Међутим, у међувремену је командант батаљона Тузланског одреда заједно са батаљонским лекаром и групом бораца водио преговоре са руководством зеленог кадра, када је заробљен и разоружан заједно са пратњом. Штаб 19. бригаде је до 11. новембра извршио припреме за напад и одлучио да га изведе у току ноћи 11/12. новембра. Ангажована су два батаљона (Први и Други). Први батаљон је дејствовао у захвату комуникације Цапарде-Калесија, а други из Спречног поља ка Прњавору, док је батаљон Тузланског одреда требало да дејствује са правца Међаша ка Прњавору и Калесији. Батаљони 19. бригаде отпочели су напад после пола ноћи 12. новембра, не успоставивши везу са батаљоном Тузланског одреда. Тако је напад отпочео без организованог садејства између наших јединица, па су батаљони 19. бригаде почетком напада наишли на жесток отпор зеленог кадра, и после вишечасовне борбе, непријатељ је успео да одбаци јединице 19. бригаде на раније положаје и да задржи ова упоришта.⁴² У овој борби погинуо је политички комесар 3. чете 2. Спречанског батаљона Вукашин Вуковић, а три борца су рањена.^{42а}

Штаб бригаде је 13. новембра 1943. године на основу наређења штаба 3. корпуса од 27. октобра, наредио штабу 1. батаљона да упути једну чету у правцу Сапне и Брђана ради успостављања везе са јединицом 16. дивизије. Када се враћала са тог задатка 17. новембра, приликом преласка цесте Тузла-Зворник у рејону Калесије, била је нападнута од зеленог кадра и под борбом се пребацила на леву обалу реке Спрече у састав 1. батаљона.⁴³ Другом батаљону штаб бригаде је наредио да припреми диверзантску групу и поруши мост на Дрини у Зворнику.

⁴⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 85.

⁴¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 74.

⁴² Зборник НОР, Том IV књ. 19, док. бр. 74, Извештај штаба 19. бригаде штабу 3. корпуса.

^{42а} Календар догађаја СУБНОР Калесије, фебруар 1977. године.

⁴³ Календар догађаја СУБНОР Калесија, фебруар 1977. године.

Штаб 2. батаљона је по пријему наређења одредио диверзантску групу из састава 1. чете. Припрему и убацивање диверзантске групе у Зворник преузео је на себе политички комесар 2. батаљона Никола Андрић, који се кроз борбу од првог дана устанка развијао у одреду Звијезда, 1. ударном батаљону, а касније у 6. источnobосанској бригади и израстао у доброг политичког и војног руководиоца у кога су борци и старешине 2. батаљона имали пуно поверења, без обзира на опасности које би их чекале при извршавању задатака. Непосредне материјалне припреме извршио је командир чете Влајкуша Сандић, веома храбар и одлучан старешина који је са своја два брата Станојом и Браном ступио у Бирчански одред од првог дана устанка.⁴⁴

Припреме диверзантске групе завршене су до 14. новембра. Детаљно су прикупљени подаци о јачини и груписању непријатеља. Установљено је да у Зворнику имају немачке јединице са моторизацијом које припадају Школском центру 901. наставног пука, који се налазио у Тузли. Поред тога, у околним селима су биле бројне зеленокадровске и четничке јединице. Зворник је био пун непријатељевих војника и моторизације. Спољни прилази граду били су обезбеђени сталним посадама размештеним на околним висовима, који су били припремљени за одбрану. Непосредне улазе у град обезбеђивала је стражарска јединица. Група активиста у Зворнику, са којом је лично руководио Вељко Андрић, доставила је тачне податке о распореду и груписању непријатеља, као и о стању возила и броју војника и старешина у гарнизону Зворник.

Тако је диверзантска група у току ноћи 14/15. новембра успела да се поред обезбеђења непријатеља неометано убаци у Зворник, минира мост на реци Дрини и постигне потпуно изненађење. Експлозија на мосту је збунила непријатеља и изазвала праву панику, и док се снашао и сазнао о чему се ради, диверзантска група је без борбе изашла из Зворника.

Међутим, због недовољне стручности минера, мост је делимично порушен и привремено онеспособљен за саобраћај, али то није умањило значај ове акције. Напротив, имала је велики војнички и политички ефекат.

Извођењем ове диверзије створена је несигурност код непријатеља, а у народу тога краја са поносом је говорено како су партизани ушли у Зворник и порушили тај мост на Дрини.

Због поновног активирања четника на подручју Папраће, штаб 3. корпуса је 27. новембра наредио штабу 19. бригаде да, заједно са деловима Бирчанског партизанског одреда, изврши напад - да разбије и разоружа четника у Папраћи.⁴⁵ Поучен искуством приликом напада на Пожарницу, штаб 19. бригаде је детаљно прикупио под-

⁴⁴ Влајкуша Сандић је одмах после окупације бивше Југославије и успостављања усташке власти са женом и децом из села Јагинов Луг прешао у село Сајтовиће, а нешто касније, у току новембра 1941. г., пребацила су се и његова два брата Станоје и Брано, који су се одмах укључили у Бирчански одред, а формирањем 6. бригаде су отишли у њен састав. Брано Сандић је погинуо на Сутјесци у току 5. офанзиве.

⁴⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. 115.

атке о четничким јединицама из рејона Нове Касабе, пребацио 3. батаљон у рејон Подборогово, 1. батаљон задржао у рејону Матковац, а 1. батаљон у селу Осмази.

Напад на Папраћу и село Каменицу изведен је у току ноћи 28/29. новембра у две колоне. Прву колону сачињавао је 1. батаљон, који се кретао правцем Матковац-Петровић Гај-Веља Глава-Кукољи-Лемића Брдо. У другој колони је био 3. батаљон без једне чете, ојачан са једном четом 2. батаљона. Колона се кретала правцем Подборогово-Видаковићи-Папраћа-Калабаче-Лемића Брдо.

Батаљони су после пола ноћи 29. новембра из покрета прешли у напад на четнике и после краће борбе и одлучног јуриша их разбили запленивши 16 пушака и један пушкомитраљез.⁴⁶ У тој борби бригада није имала губитака, али није ни успела да похвата четнике, па је због тога штаб 3. корпуса поново упозорио штаб бригаде да потпуно изврши задатак.

После изведене акције на Папраћу и село Каменицу, штаб бригаде је одлучио да 1. батаљон упути на простор Сребренице и Нове Касабе са задатком да испита гласине које зелени кадар и четници преносе међу становништвом »о доласку немачких јединица на та подручја«, и да затвори правац Зворник-Власеница, поруши комуникацију и спречава евентуални продор непријатеља ка Власеници.

Трећи батаљон је задржан у Папраћи, а други на простору Матковац-Цапарде. Њихов задатак је био да спречавају евентуални продор непријатеља са правца Тузле ка Шековићима, Власеници и Зворнику и на комуникацији Тузла-Зворник, да прихвате делове 16. дивизије који су обезбеђивали евакуацију своје дивизијске болнице за Бирач.⁴⁷ Док је 19. бригада водила свакодневне борбе са зеленим кадром и четницима у долини Спрече, Пожарници, Међашу, Калесији, Цапардама, Папраћи и Цикотама, и на подручју Сребренице и Дрињаче рушила комуникације и обезбеђивала дотур плена из Тузле и из Семберије преко Мајевце, штитила слободну територију Бирча и болницу у Шековићима, непријатељ је за то време груписао своје снаге у Сарајеву, Добоју, Тузли, Брчком, Шапцу, Бањи Ковиљачи и Зворнику. О томе је штаб 3. корпуса био обавештан од Врховног штаба »да је преко Ваљева за Зворник прошло 300 камиона Немаца и да је из Шабца за Ковиљачу прошло више железничких композиција са опремом и тешким наоружањем«.⁴⁸ Да би онемогућио неометано пребацивање немачких снага из Србије у Зворник, штаб 16. дивизије је концем новембра наредио 2. бригади да нападне Зворник и поруши мост на Дрини. Наступајући у три нападне колоне 2. бригада је 3. децембра покушала из покрета да разбије непријатеља и заузме Зворник, али је на прилазима граду изненада нападнута од јаким немачким снага које су тенковима ишле из Тузле у помоћ нападнутом гарнизону. Због тога је 2. бригада била принуђена да води одбрамбену борбу против делова 178. немачке дивизије.⁴⁹

⁴⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 19, док. бр. 130.

⁴⁷ Никола Божић, Војвођани у источној Босни, Источна Босна у НОБ, књ. 2, стр. 43.

⁴⁸ Зборник НОР, Том 2, књ. 11, док. бр. 100.

⁴⁹ Никола Божић, Војвођани у источној Босни, Источна Босна у НОБ, књ. 2, стр. 42. и Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. 182.

Непосредне припреме непријатеља за зимске операције 1943-1944.

У јесен 1943. године немачку команду је највише забрињавала ситуација у источној Босни и Санцаку, где су били концентрисани 2. и 3. ударни корпус, 5. и 16. ударна дивизија, чији би продор у Србију изазвао велике тешкоће у даљњој одбрани Балкана. Немци су зиму 1943/1944. године одредили као најповољније време за извођење низа операција ради разбијања главнине снага НОВЈ, зато што су веровали да пре пролећа не може доћи до савезничких десанта на Балкан, па им је било могуће без већег ризика извући део снага из обалног појаса и употребити их у предвиђеним операцијама.⁵⁰

Немци су сматрали да јаке снаге НОВЈ у њиховој позадини, а посебно на подручјима источне Босне, Санцака и дела тзв. НДХ јужно од реке Саве представљају непосредну опасност за реализацију плана одбране Јадрана. Према изјави начелника оперативног одељења Јозефа Селмајера, Немачка врховна команда Југоистока оценила је да снаге НОВЈ у централном делу Југославије »већ представљају једну искрцану савезничку армију«.⁵¹ Тако је на основу одлуке Врховне команде Југоистока 2. оклопна армија требало да изведе операције против главних снага НОВЈ у централном делу Југославије. Поред њених јединица овој армији су додељене још три дивизије (1. брдска из Грчке, 371. пешадијска из Италије и 392. легионарска из Аустрије).

За извођење операције у источној Босни и Санцаку Немци су одредили 5. СС брдски армијски корпус. Овај корпус је имао задатак да са своје две дивизије 7. СС »Принц Еуген« и 369. легионарском дивизијом, деловима 187. резервне пешадијске дивизије, 69. резервног корпуса, самосталним пуковима и придатом 1. брдском дивизијом, уз максимално ангажовање усташких, легионарских, зеленокадровских и четничких јединица изведе операцију у источној Босни и Санцаку.⁵²

Иако Немачка команда у овим операцијама ангажује веома јаке снаге, не поставља као у претходним операцијама и офанзивама циљ - да уништи главне снаге НОВЈ, већ се задовољава тиме да низом узастопних операција разбије најјаче групације НОВЈ и да их одбаци од комуникација, обезбеди саобраћај и спречи преношење тежишта ратних дејстава у Србију.

План употребе снага био је да делови 369. легионарске дивизије, 1. ловачки резервни, 92. моторизовани пук из Сарајева, делови 187. пешадијске дивизије и 901. моторизовани пук из Тузле и Зворника, у оперативном садејству са 24. бугарском дивизијом, која је дејствовала на простору Ужице, Златибор, Кремна, брзим дејством и продорима у захвату комуникација, што пре избију и запоседну линију Сарајево-Хан Пијесак-Власеница-Сребреница-Дрина и окруже јединице 3. корпуса на простору Соколац, Власеница и Сребреница.⁵³

⁵⁰ Ослободилачки рат 1941-1945., кн>. 2, стр. 8.

⁵¹ АВИИ, Фонд НДХ, к-70-а, рег. бр. 1/2-а.

⁵² Ослободилачки рат, кн>. 2, страна 8 и 9.

⁵³ Исто, стр. 11.

Прва брдска дивизија из рејона Сјеице и 7. СС »Принц Еуген« дивизија са линије Гацко-Невесинје, имале су задатак да наступају широким фронтом са југоистока и југа, разбију партизанске снаге на правцима наступања и набаце их северно од линије Вишеград - Пале, и ту приступе уништењу окружених снага. Крајем новембра немачке јединице су извршиле све припреме за почетак операције »КУГЕЛБЛИЦ« која би отпочела првих дана децембра.

У другој половини новембра, док је непријатељ концентрисао своје снаге за извођење зимских операција, 3. корпус је стално био у офанзивним дејствима, одржавао иницијативу и скоро потпуно паралисао комуникације у долини реке Босне, Брод-Сарајево, у долини реке Спрече, Тузла-Зворни, Зворник-Власеница-Соколац, Вишеград-Сарајево и Рогатица-Соколац. Рударски базени у долини реке Босне и Тузле били су угрожени честим нападима партизанских јединица.

Врховни штаб је уочио концентрацију снага непријатеља у западном и северозападном делу земље, али је сматрао да неће вршити замашније офанзивне акције на читавој слободној територији, претпостављао је да ће, вероватно, нападати само на појединим правцима.⁵⁴

Међутим, када је непријатељ испољио дејства, и 15. бригада у боју на Бетњу запленила заповест 2. батаљона 482. пука 187. резервне дивизије, из ње су се видели задаци непријатеља у будућој операцији »Кугелблиц«. Врховни штаб је наредио 5. дивизији да се задржи у Санцаку и западној Србији, али је она под притиском непријатеља била принуђена да се повуче ка Вишеграду, гдје је ноћу 9/10. децембра прешла Дрину, порушила мост, избила на простор Рогатица, Сјемећ, Сјеверско и затворила правац од Горажда и Вишеграда. Убрзо је пристигла и 1. јужноморавска бригада која је ушла у састав 5. дивизије. Тако је 5. дивизија дошла у везу са 27. дивизијом, која се налазила на територији Соколовићи, Добрашина, Сјеверско.

Борбе и маневар 19. бригаде у току офанзиве

Да би спречио продор непријатеља на правцу Тузле и Зворника ка Шековићима и Власеници, штаб 3. корпуса је за одбрану ових праваца ангажовао 18. хрватску бригаду 17. дивизије са задатком да брани правац Тузла-Живинице-Кладањ и спречава продор непријатеља ка Шековићима и Власеници, 19. бирчанску бригаду 27. дивизије да групише на два правца Цапарде-Шековићи-Власеница и Зворник-Нова Касаба-Власеница са задатком да спречава продор непријатеља на тим правцима.⁵⁶ И док су бригаде разбијале усташке, зеленокадровске и четничке јединице у захвату додељених праваца, немачка команда је 3. децембра 1943. године у јутарњим часовима отпочела реализацију прве етапе зимских акција »Кугелблиц« (Лимско-дринска) операције. (Шема-1).

⁵⁴ Исто, стр. 10.

⁵⁵ Исто, стр. 14.

⁵⁶ Зборник НОР, Том IV, кн>. 20. док. бр. 4.

Према плану немачке команде задатак овних снага био је да разбију снаге НОВЈ на правцима наступања и запоседну северни део запречне линије од Власенице до Дрине и да спрече продор јединица 3. корпуса ка северу. У току напада непријатељ је вршио снажан притисак на сва три правца која су браниле јединице 18. хрватске и 19. бирчанске бригаде.

И поред жилавог отпора јединица 18. хрватске бригаде на правцу Живинице-Кладањ, надмоћније снаге непријатеља успеле су да истог дана увече избију у Кладањ и да одбаце 18. бригаду од комуникације. Да би задржао даљи продор непријатеља ка Власеници, штаб 3. корпуса наредио је 17. дивизији да се помери на север, 15. бригаду упутио је ка Кладњу, а 6. бригаду преко Власенице ка Шековићима. Петог децембра 15. бригада је из покрета извршила напад на снаге непријатеља у Кладњу, али је наишла на жесток отпор делова 187. немачке дивизије и није успела да заузме Кладањ. После ове акције, штаб 3. корпуса задржао је 15. бригаду на подручју Кладња заједно са 18. хрватском бригадом, где је убрзо пристигла и 16. бригада.

На правцу Цапарде-Шековићи, 3. децембра у рејону Мемићи делови 19. бирчанске бригаде сукобили су се са комбинованим снагама борбене групе »Шулцер«. Жестока тродневна борба вођена је на положајима Рудник, Велико Борогово, Нова Грета и на правцу село Осмаци-Ракино Брдо. Упорном и активном одбраном 19. бригада је онемогућила непријатеља да из покрета овлада положајима Великог Борогова, задржала је средњу главну колону непријатеља, нанела јој осетне губитке и онемогућила јој да овлада овим положајима све до 7. децембра увече. У току ноћи 7/8. децембра бригада је извршила маневар и запосела нове положаје у рејону Нова Грета (т.т. 915). У исто време жестока борба вођена је на правцу село Осмаци-Ракино Брдо, где су јединице 2. батаљона 19. бригаде смелим и енергичним противнападом разбиле снаге непријатеља које су нападале на овом правцу и одбациле их на комуникацију Тузла-Зворник.⁵⁸

Упорна и активна одбрана 19. бирчанске бригаде на главном правцу напада непријатеља, онемогућила је Немце да избију на предвиђену линију, приморала их да постепено заузимају положај по положај, успорила је њихов темпо напада и обезбедила потребно време за евакуацију корпусне болнице из села' Михајловића и штаба 3. корпуса из рејона Власенице.

Поред тога обезбедила је потребно време 6. бригади да правовремено достигне рејон Бетња (т.т. 799), гдје је дошло до жестоке борбе у којој је поред 6. бригаде која је и најзаслужнија за ову велику победу, учествовала 15. бригада, делови 3. батаљона 19. бирчанске бригаде и Бирчанског партизанског одреда, чији удео у овој борби није био мали, с обзиром на познавање терена на коме је вођена борба. Ове снаге успеле су да нанесу знатне губитке средњој главној колони непријатеља.⁵⁹ Борба за спречавање продора Немаца ка Шековићима и Власеници иако непланирано, била је борба за време и

⁵⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. бр. 12.

⁵⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. бр. 12 и 202.

Нијемци пале села у Бирчу

заштиту рањеника. Тако је 19. бригада заједно са осталим јединицама НОВЈ, постигла победу над вишеструко надмоћнијим снагама непријатеља и часно извршила задатак.

Међутим, кад је дошло до борбе на Бетњу (тт. 799) и околним селима у долини реке Дрињаче, Немци су почели да пале све што им је дошло под руку. Палили су сено, штале, 60 кућа у Шековићима, а у селима Врела, Тупанари, Бетањ, Струмица, убијено је 40 мушкараца и жена, у Власеничкој општини запаљено је око 40 кућа.

Колико је жестока борба била на овим положајима најбоље се види из следећих података. Избачено је из строја, према нашим подацима, 297 непријатељевих војника и старешина из састава 2. батаљона 482. пука 187. дивизије, а између осталог, у тој борби заплена је и заповест овог батаљона из које су се видели задаци непријатеља у операцији »Кугелблиц«. Шеста и 15. бригада су у овој борби имале знатне губитке, избачено је из строја око 89 бораца и старешина.⁶⁰ И док су се водиле жестоке борбе на овом простору, лева колона непријатеља, која је дејствовала на правцу Нова Касаба-Власеница, а који су затворале недовољно јаке снаге 19. бригаде (један батаљон) и поред његовог жилавог отпора, успела је да продре у Власеницу, а затим су продужили дејства ка средњој колони и прихватили је у долини Дрињаче и тиме јој омогућили даљи продор ка Власеници. У поподневним часовима 9. децембра, Немци су избили на планом предвиђену линију и са северозапада и севера затворили обруч.

⁶⁰ Исто, АВИИ, к. 981, рег. бр. 11/2.

Избијањем 1. брдске и 7. СС »Прииц Еуген« дивизије северно од комуникације Вишерад-Соколац 13. децембра, обруч је затворен и с југа. Тако су се у оперативном окружењу нашле 5. и 27. дивизија на простору Вишеград, Рогатица, Деветак. Штабови 5. и 27. дивизије састали су се 12. децембра у Сјеверском и донели одлуку да се обе дивизије пребаце преко друма Власеница-Соколац 13/14. децембра.⁶¹ Штаб 3. корпуса је 13. децембра одобрио одлуку за пробој, с тим што је 27. дивизија после пробоја требало да усмери своја дејства ка Варешу и Брези, а 5. дивизија ка Сребреници.

Тако је истог дана у 16 часова штаб 27. дивизије издао заповест за пробој, који је требало извршити 13/14. децембра у току ноћи на одсеку Крањева Гора-Хан Крам. Пробој је успешно изведен. Међутим, 5. дивизија, 2. батаљон 17. бригаде и 4. батаљон 2. крајишке наптали су се у врло тешкој ситуацији. Извиђањем је откривено да се према Власеници и Сребреници налазе јаке снаге непријатеља, а на комуникацији Власеница-Соколац, после пробоја 27. дивизије појачана је будност непријатеља. Због тога штаб 5. дивизије одлучује да одустане од пробоја и покрета ка Сребреници, и да се пробије према Јахорини и Калиновику, а то је значило ићи у сусрет најјачим снагама непријатеља. Ноћу 14/15. децембра 5. дивизија кренула је у три колоне према комуникацији Подроманија-Рогатица и сутрадан, по преласку Деветака, сусрела се са јединицама 1. брдске и 7. СС дивизије. После жестоке борбе и претрпљених губитака повукла се на Деветак. Тада је штаб 5. дивизије одлучио да одмах, без одлагања, изврши пробој ка северозападу, преко комуникација Хан Пијесак-Соколац на одсеку Мекота-Хан Крам. Тако је 16. децембра у 3 часа дивизија успела да се пробије код Хан Крама и избије у Мало Поље, а затим продужи покрет ка Кладњу, где су биле јединице 17. дивизије.⁶²

Пробојем 27. и 5. дивизије у позадину непријатеља, завршава се операција »Кугелблиц«.

У првој половини децембра 1943. године, 19. бирчанска бригада је водила готово свакодневно борбе и у току тих борбених дејстава убијено је 25 непријатељевих војника и 2 немачка официра, заробљено 12 четника и заплењено 2 пушкомитраљеза, неколико пушака, нешто муниције и извјесна количина бомби. Сем тога, непријатељ је у овим борбама имао знатан број рањених војника и старешина.⁶³ Мада је непријатељ у току операције ангажовао веома јаке снаге и очекивао велику војничку и политичку победу, није успео да реализује циљ ове операције, тј. да разбије и уништи главну групацију НОВЈ у источној Босни и Санцаку. А основни разлог тог неуспеха је веома вешт маневар јединица 3. корпуса и удари на бокове и позадину продирућих колона непријатеља.

Деветнаеста бригада је после борбе на Бетњу и продора непријатеља ка Власеници, извршила маневар и разместила се на просто-

⁶¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 20. док. бр. 21.

⁶² Зборник НОР, Том IV, књ. 20. док. бр. 181, Дневник штаба 5. дивизије у коме се наводи да је 27. дивизија извршила пробој.

⁶³ Зборник НОР, Том IV, књ. 21, док. бр. 7, стр. 30-33.

Борци бригаде у ослобођеној Рогатици, крај 1943. Први с десна: Војо Илић, командант бригаде.

ру Рудиште, Гачићи, Врело и Победарје. Трећи батаљон посео је положаје у рејону Рудишта са задатком извићања у правцу Власеница, Аруги батаљон на простору Гачићи-Врело са задатком затварања правца Дрињача-Власеница и Шековићи. Први батаљон се налазио у рејону села Победарје са задатком да прикупи заостале борце и контролише рејон јужно од цесте Власеница-Шековићи, а истовремено да прикупља податке о снагама непријатеља.⁶⁴

Тринаестог децембра 1943. године, штаб 3. корпуса наредио је штабу 19. бирчанске бригаде да изврши чишћење простора Цикоте од заосталих четничких група, прикупи податке о јачини непријатеља у Власеници, и уколико се ради о мањим снагама, изврши на-

⁶⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 61.

пад на Власеницу, а један батаљон да упуту на иростор Нова Касаба, ради напада на непријатељеве колоне и комору. Са главним снагама бригаде и даље нападати колоне непријатеља у захвату правца Нова Касаба-Власеница. У случају да непријатељ напусти подручје Власенице, зависно од развоја ситуације, бригада је имала задатак да контролише сребренички крај, врши мобилизацију нових бораца и што пре да ухвати везу са 5. дивизијом која се у то време према наређењу штаба 3. корпуса, требало налазити на подручју Сребренице, и да обавести штаб 3. корпуса о томе.⁶⁵ Међутим, 5. дивизија се у то време налазила на подручју Жепа, Мадра, Гођење, Палеж. За везу са 5. дивизијом упућен је обавештајни официр бригаде Слободан Бобар Боћо са групом курира, и пошто се 5. дивизија није налазила на простору Сребренице, веза није успостављена.

На основу наређења штаба 3. корпуса, штаб 19. бригаде организовао је извиђање подручја Власенице и у току тог извиђања установљено је да непријатељ на том подручју располаже јаким снагама. Због тога штаб бригаде одлучује да дијелом снага изврши чишћење подручја Цикота од заосталих четничких група, а главне снаге да ангажује за дејство на комуникацију Власеница-Нова Касаба, ради наношења губитака колонама непријатеља које су се у то време кретале на том правцу. У Сребренички крај, са једном четом, упућен је Андрија Марковић из Факовића са задатком да врши мобилизацију и контролише територију.

На комуникацији Власеница-Нова Касаба, 13. децембра је дошло до жестоке вишечасовне борбе. Први батаљон 19. бригаде се налазио у заседи када је наишла колона Немаца. Бочном ватром са околних висова и у захвату друма зауставио је колону Немаца, уништио једна борна кола и 2 камиона, убио 5 Немаца и запленио нешто оружја и хране.⁶⁶ У овој борби политички комесар 19. бригаде Радо Јакшић, у својој депеши пише: »Водимо жестоку борбу са непријатељем, наносимо му велике губитке, али он и даље напада и има га толико као да из земље извире«.^{66а} И поред ангажовања веома јаким немачких снага у VI офанзиви и максималног активирања и употребе у борби домаћих издајника против јединица НОВЈ на подручју источне Босне, Немци нису успели да реализују циљ у току извођења »Лимско-дринске« операције, тј. да разбију снаге 2. и 3. корпуса и 5. дивизије, и да их одбаце од комуникација. Због тога штаб 5. СС брдско-армијског корпуса доноси одлуку да их поново окружи и уништи. Операција је изведена под шифрованим називом »Шнештурм«.

План ове операције је био: На западу дуж леве обале Босне од Сарајева до Добоја ангажовати делове 369. легионарске и 1. козачке дивизије, као и усташко-домобранске снаге са задатком да држе застор на поменутој линији. Прва брдска и 7. СС »Принц Еуген« дивизија, 1. резервни ловачки пук и борбена група 369. дивизије, нападали су са комуникација Сарајево-Власеница и Тузла-Добој и стварале обруч са севера, истока и југа са задатком да набаце једи-

⁶⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. 61.

⁶⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. бр. 61 и 68.

^{66а} Дешепа пол. комесара Раде Јакшића у спомен соби 19. бригаде - Власеница.

нице 3. корпуса у долини Босне и ту их униште. У исто време делови 187. резервне дивизије и 901. моторизованог пука, усташко-домобранске и четничке јединице, имале су задатак да очисте Мајевцу, Посавину и Требаву, где су се тада налазиле јединице 16. војвођанске дивизије (1, 3. и 5. бригада) Мајевички, Посавски, Требавски и Тузлански НОП одред.⁶⁷

Пратећи концентрацију снага непријатеља штаб 3. корпуса оценио је да се његове снаге поново групишу ради окружења и разбијања снага 3. корпуса, па је због тога извршио деконцентрацију својих снага. Пету дивизију је пребацио у рејон Репник-Тупковић, југоисточно и јужно од Живиница, 17. дивизију упућује на Озрен са задатком да разбије четнике на том простору и дејствује на комуникације у долинама Босне и Спрече. Двадесет седму дивизију упућује да заузме руднике Вареш и Брезу и да се затим забаци у позадину непријатеља на простор Романија-Јахорина.⁶⁸

Осамнаестог децембра 1943. године непријатељ је отпочео наступање, мењајући дотадашњу тактику борбених дејстава. Немци су у овој операцији затварали комуникацијске правце, поседали брдске и планинске прелазе и превоје, а комбинованим снагама заједно са четницима, усташама и зеленим кадром, као познаваоцима терена дејствовали борбеним групама, добро опремљеним и оспособљеним за самостална борбена дејства, кретали су се по беспућима и тешким планинским теренима, вршили претрес терена и уз пут чинили зверства над цивилним становништвом, збјеговима, рањеницима, палили села и уништавали имовину. Тако су на подручју општине Тупанари, Шековићи и Браинци убили око 40 цивила и попалили куће које нису изгореле у претходним офанзивама.⁶⁹

У току децембра 19. бригада је готово свакодневно водила борбу против немачких, четничких и усташких јединица и вештим маневром избегла ударе надмоћних снага непријатеља. Дејствујући на сектору Власенице, Нове Касабе, Милан планине, Сребренице и Бирча, нападала је колоне непријатеља, рушила комуникације и водила жестоке борбе са деловима 901. моторизованог наставног пука и комбинованим снагама борбене групе 187. резервне дивизије.

Тако је 29. децембра изненадним и брзим дејством ослободила Власеницу, у току борбе убијено је 10 Немаца и уништена комплетна ауторадионица, заплењено 12000 метака и друга војна опрема. Само у току децембра 1943. године 19. бригада је избацила из строја 75 непријатељевих војника и старешина (од тога преко 35 погинулих), запленила је 42 пушке, 3 пушкомитраљеза, 2 аутомата, 5 пиштоља, 2 минобацача 81 мм, 69 мина за МБ, 17000 метака и 6 мазги. Уништена су троја борна кола и неколико камиона, а заплењена је извесна количина одеће и друге војне опреме.

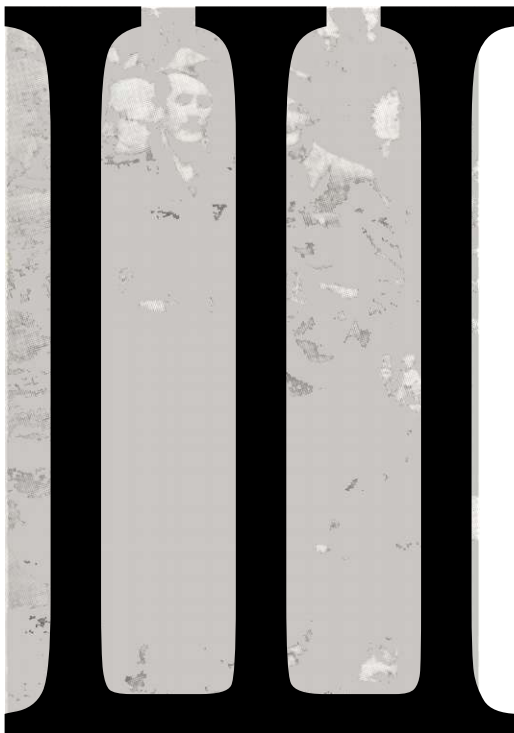
У току борби за време зимске офанзиве из борбеног строја јединица 19. бригаде избачено је 29 другова и другарица (од тога 10 погинулих).

⁶⁷ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 17.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ АВИИ, к-111, Изв. штаба 19. бриг. штабу 3. корпуса, рег. бр. 1-7, Зборник НОР, том IV, књ. 20, Наредба штаба 3. корпуса штабу 19. бригаде.

У пуном јеку офанзиве снага непријатеља, 19. бригада је по наређењу штаба 3. корпуса прихватила рањенике 17. дивизије. Ова група рањеника је уз обезбеђење и пратњу јединица 19. бригаде пребачена преко цесте Тузла-Зворник у рејону Калесија за корпусну

болницу број 2, која се тада налазила у Трнави.

Никола Билић, комесар Трећег батаљона
и Жак Финци, референт санитета
бригаде, околина Власенице у јесен
1943. године.

ру Чопор-Крам и изда наређење 19. Вишеград-Горажде, 27. дивизије да ликвидирају ова упоришта. Штаб одлучио да се изврши наредба 3. корпуса 19. бригада је тих дана одређено да у сарајевском срезу прикупи жито за потребе 27. дивизије. У том циљу, Тинац бригаде је био одлучио да ангажује део снага из сектора да изврши задатак. Међутим, пријемом овог наређења морају се извршити донету одлуку за прикупљање жита, јер је одлучено да се то изврши жалом бригаду неколико дана. Због тога је одлучено да се бригада изврши покрет 8/9. јануара на простору Милача-Тлажица, оверштаба да после прикупљених података о непријатељској намери изврши напад на упоришта Чопори, а затим да се пребаци на простор Куеаче, Циндрије. Ради извршења мобилизације нових борица на простору бригаде, извршено је да у Власеници остане политички комесар бригаде

Када је завршена зимска офанзива непријатеља у источној Босни, и када је 5. дивизија прешла на сектор Вишеград-Горажде, 27. дивизија је одлучила да се изврши наредба 3. корпуса да се изврши напад на упоришта Чопори, а затим да се пребаци на простор Куеаче, Циндрије. Ради извршења мобилизације нових борица на простору бригаде, извршено је да у Власеници остане политички комесар бригаде да, која се тада налазила на подручју Власенице, Нове Касабе, Тупанара и Цикота, од штаба 3. корпуса примила наређење да се припреми и изврши покрет на простору

⁷⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 20, док. бр. 46.

⁷¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 21, док. бр. 46, Извештај штаба 19. бригаде, штабу 3. корпуса.

Јакшић, и да то реши заједно са командом подручја. Осим тога, требало је да организује пребацивање соли за потребе јединица 27. дивизије. Међутим, због промењене ситуације и намере штаба 3. корпуса да изврши напад на Тузлу, 9. јануара бригада је добила ново наређење по коме је имала задатак да заједно са Романијским одредом ослободи Кладањ и Живинице, и да 14. јануара буде на простору Живинице, Бурђевик и Горња Вишња, ради напада на Тузлу, а посаду Власенице да преузме Бирчански НОП одред.⁷²

Бригада у нападу на непријатеља у Тузли јануара 1944. године

Почетком јануара 1944. године Немци су извршили прегруписавање својих снага и отпочели операције у централној и западној Босни против јединица 1. пролетерског и 5. корпуса НОВЈ.⁷³ Због тога је штаб 3. корпуса одлучио да искористи релативно повољну ситуацију после VI непријатељске офанзиве и пребацивањем главних снага непријатеља у централну и западну Босну, и доноси одлуку да нападне Тузлу, најјачи гарнизон непријатеља у источној Босни. Циљ овог напада је био да се задрже и привуку што јаче снаге непријатеља и олакша положај јединица 1. пролетерског и 5. корпуса. Сем тога, ослобођењем Тузле створили би се услови за ширу мобилизацију нових бораца, бољу исхрану јединица и оперативну слободу маневра и дејства ка долини реке Босне и на комуникацијском правцу Брод-Сарајево.

За напад на Тузлу штаб 3. корпуса је ангажовао веома јаке снаге (16. и 17. дивизију, 19. бригаду из 27. дивизије и шест партизанских одреда).⁷⁴ V непосредном нападу на град учествовао је већи део снага (шест бригада и три одреда), а за обезбеђење према гарнизонима из којих се могла очекивати интервенција непријатеља, ангажоване су четири бригаде и три одреда.

Снаге за напад на град биле су подељене у три нападне колоне: северну, источну и јужну. V саставу северне колоне биле су: 1. бригада 16. дивизије, 18. бригада 17. дивизије и Тузлански НОП одред. Ова колона је имала задатак да разбије снаге непријатеља у упориштима Молухе, Пискавица, Којшино, Тушањ, Парлог, Слани Бунар и Градина, а затим да продре у град и заузме део на десној обали Јале.

Источна колона (15. бригада 17. дивизије) имала је задатак да заузме Горњу Тузлу и Симин Хан, а затим да напада на источни део града и садејствује северној и јужној колони.

Јужна колона (6. и 16. бригада 17. дивизије и 19. бригада 27. дивизије), имала је задатак да овлада Илинчицом (тг. 453) Црвеним Брдом (к. 416), Креком и Хусином, а затим да заузме део града на левој обали Јале.

⁷² Зборник НОР, Том IV, док. 47.

⁷³ Ослободилачки рат, књ. 2, страна 24.

⁷⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 21, док. бр. 64, стр. 201-204 - Заповијест штаба 3. корпуса од 12. јануара 1944. године.

Романијски и Озренски НОП одред имали су задатак да нападају посаде и упоришта на одсеку Букиње-Лукавац.⁷⁵

Почетак напада био је предвиђен за 16. јануар у 20 часова. Према прикупљеним обавештајним подацима, непријатељ је у то време у Тузли и ширем подручју имао 3. ловачку бригаду чији је 5. ловачки пук са једним батаљоном био у Симином Хану и 8. ловачки пук са једним батаљоном у рејону Миричине, а чим је открио намере 3. корпуса у току довођења и груписања јединица НОВЈ, непријатељ је у Тузлу пребацио целу своју 3. бригаду. У току ноћи 13/14. јануара из Зворника је пребачена као појачање одбрани Тузле једна немачка борбена група чији је командант преузео улогу команданта одбране града, у коме су већ били прикупљени 5. и 8. пук 3. домобранског ловачког здруга.⁷⁶

Овог пута, поучен искуством из првог напада јединице НОВЈ на Тузлу, непријатељ се много боље припремао за одбрану града. Нарочиту пажњу посвећивао је спољној одбрани, убрзано је радио на изради отпорних тачака и чворова одбране, посебно у рејонима Градина, Тушањ, Пискавица, Којшино и Илинчица (тт. 453). Био је то читав сплет и систем ровова, бункера и саобраћајница комбинованих са жичаним препрекама и нагазно-потезним противпешадијским минским пољима, која су била заштићена добро ораганизованим ватреним системом. Посебна улога је припала четницима и зеленом кадру, који су по плану одбране имали задатак да нападну партизанске снаге с леђа. За ватрену подршку својих јединица непријатељ је у граду имао минобацачке и артиљеријске јединице различитог калибра, а већи број зграда утврдио је и подесио за одбрану. Поред тога, у гарнизонима Добоју и Зворнику налазило се 3500 до 4000 војника са тенковима и артиљеријом, који су у случају потребе могли да интервенишу.⁷⁷

Мада се располагало са подацима о јачини непријатеља, у штабу 3. корпуса, па и у штабовима потчињених јединица, преовладало је уверење да ће посада Тузле бити лако савладана и да је морал непријатеља слаб. Тако је у заповестима штаба корпуса, штабова дивизије и бригаде стајало »да су изгледи за ликвидацију Тузле потпуно осигурани«, да је морал непријатеља слаб и да утврђења не представљају нарочиту препреку.⁷⁸

Сходно наређењу штаба 3. корпуса од 9. јануара, 19. бригада је после краћих припрема извршила марш правцем Власеница-Милан планина заобилазећи пут Кладањ-Живинице, и 14. јануара пристигла у село Својат-Горња Лукавица, где се и разместила.⁷⁹ На овом простору одмах се приступило сређивању и припреми јединица за предстојећу операцију. Истога дана примљен је извод из заповести штаба 17. дивизије по којој је 19. бригада требало да продужи по-

⁷⁵ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 34.

⁷⁶ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 25; Источна Босна у НОБ, књ. 2, стр. 44. Међутим, у књизи Ахмета Бонлагића 27. источнобосанска дивизија стоји »да је група Шварц 13/14. јануара стигла из Зворника, стр. 114.

⁷⁷ Никола Божић, Војвођани у источној Босни, Источна Босна у НОБ, књ. 2, стр. 45.

⁷⁸ АВИИ, Фонд НДХ, к. 982, рег. бр. 1/1, к. 950, рег. бр. 4/6, к. 966, рег. бр. 1/3.

⁷⁹ АВИИ, Фонд НДХ, к. 111, рб. 5-7.

крет правцем: Својат-Живинице-Бубан-Пар Село-Црвено Брдо-Илинчица, са задатком да разбије снаге непријатеља на правцу кретања, овлада групом спољних упоришта, а затим, заједно са десном колоном (16. бригада), овлада упориштем Иличица (тт. 453) и по разбијању непријатеља продужи дејства левом обалом Јале. После извршених припрема јединица за напад на Тузлу, бригада је 16. јануара продужила покрет наведеним правцем крећући се иза колоне 6. бригаде и код моста на путу Живинице-Букиње, дошло је до борбе у сусрету са колоном непријатеља јачине 100 до 150 људи. Брзим и енергичним дејством 1. батаљона и делови 2. батаљона 19. бригаде разбили су ову колону непријатеља и том приликом убијено је 8 непријатељевих војника и један официр, заплена 2 пушкомитраљеа, један аутомат, 9 мина, камион и мотоцикл.⁸⁰ У том ватреном окршају из јединица 19. бригаде је погинуо један борац, а један је рањен. У овој сусречној борби бригада се задржала извесно време док су јединице 6. бригаде продужиле покрет без задржавања. Покрет у правцу Бубња и прелаз преко реке Спрече, бригада је извршила газом, обзиром да се мост приликом преласка задњих делова 6. бригаде срушио, те због сусретне борбе и рушења моста 19. бригада је каснила у наступању ка Тузли. У зору 16. јануара избила је на Црвено Брдо, међутим, непријатељ је повукао своје снаге са ових положаја. Тако је бригада запосела ове положаје без борбе и преданила на Црвеном Брду. Ноћу 16/17. јануара закасниле су све јединице за напад на Тузлу, неке и по 3-4 часа, тако је 19. бригада не сачекавши долазак 16. бригаде, ноћу 17. јануара извршила напад на упориште Илинчица (тт. 453), а након пола часа отпочела је са нападом и 16. бригада. Обе бригаде су наишле на минска поља и жилав отпор непријатеља, и имале велике губитке од мина, а биле су принуђене да се у свануће 17. јануара повуку на полазне положаје. У току 17. јануара под дејством непријатељеве артиљеријске ватре и повремених дејства авијације, припремале су се јединице 3. корпуса за одлучујући напад у току следеће ноћи, а непријатељ је појачавао одбрану, повукавши из Горње Тузле и Симин Хана, ка Градини један батаљон 5. пука у бригадну резерву. Ноћу 17/18. јануара 19. бирчанска и 16. муслиманска бригада, једночасовно врше напад на Илинчицу (тт. 453) и после жестоке борбе уз велике губитке, успевају да збаци непријатеља и заузму овај објект. Међутим, непријатељ је осетио опасност која му прети губљењем Илинчице, па је на овом правцу увео своју резерву. Тако су јединице 19. бирчанске и 16. бригаде, убрзо биле принуђене да одбијају снажан противнапад непријатеља са правца Градина. Претрпевши велике губитке од нагазних мина, артиљеријске и минобацачке ватре, обе бригаде биле су принуђене да се повуку на полазне положаје.

У међувремену, непријатељу са правца Зворника стижу нова појачања. Наиме, 4. бригада 16. дивизије, која је затварала правац Зворник-Тузла, пребацила се на Мејевицу, па је моторизована колона непријатеља готово неометано 19/20. јануара стигла у Тузлу, а 18.

⁸⁰ Зборник НОР, Том IV, кн., 21, док. бр. 47.

јануара снаге непријатеља, које су наступале од Добоја, избиле су у Грачаницу. Њихов даљи продор спречавале су 2. и 3. бригада 16. дивизије. Због тога су тек 20. јануара избиле у Лукавац и Букиње.

Пристизањем моторизоване колоне од Зворника ка Симин Хану, одбрана Тузле постала је сигурнија и активнија. Но, и поред тога, штаб 3. корпуса одлучује да се поново изведе напад на Тузлу 19/20. јануара. У овом трећем покушају 19. бригада добија нови правац напада, с тим да заједно са деловима 6. бригаде и Романијског партизанског одреда дејствује левом обалом реке Јале-Камени мост.⁸¹ После жестоких борби бригада успевају да продру у периферни део града и да воде уличне борбе, али у свануће због снажног притиска непријатеља и артиљеријске и минобацачке ватре, све јединице су се морале повући на полазне положаје.

Тако је, после низа исцрпљујућих покушаја штаб 3. корпуса одлучио да обустави даља дејства. Двадесетог јануара у 11 часова, штаб 19. бригаде примио је наређење од команданта јужне колоне Глиге Мандића. По том наређењу 19. бригада је трабало да штити дивизијску болницу 17. дивизије и да држи мост на реци Спречи северно од села Криваче до преласка штаба 3. корпуса, а затим да се повлачи преко села Својат ка Бирчу. Овај задатак бригада је у потпуности извршила, а за време четвородневних жестоких борби имала је 9 погинулих и 20 рањених бораца и старешина, од тога 10 тешких рањеника који су лечени у корпусној болници. У току жестоких борби на Илинчици од нагазно-потезних мина изгубио је ногу заменик политичког комесара 2. батаљона Стојан Стојановић, који је дошао из 2. крајишке бригаде, а без ноге је остао и командир чете Лџубо Пиљановић, првоборац из Бирчанског партизанског одреда.⁸²

Двадесетог јануара у 11 часова 19. бригада је извршила покрет из села Својат и пребацила се на простор села Ракино Брдо-Борово. Одмах по пристизању на ову територију штаб бригаде је 3. батаљон упутио за затварање правца Живинице-Бијело Поље. Први и други батаљон задржани су у долини Спрече са задатком да контролишу комуникацију Тузла-Зворник и спречавају интервенцију непријатеља на том правцу. Поред тога, батаљони су имали задатак да очисте ово подручје од четника и зеленог кадра.

Међутим, четници су искористили одсутност јединица 19. бригаде у току њиховог напада на Тузлу и упали у Власеницу. У одбрани Власенице погинуло је 8 другова из Бирчанског партизанског одреда, који су били у саставу посаде Власенице. Због тога штаб 19. бирчанске бригаде одлучује да посаду Власенице преузме 1. батаљон, и 25. јануара овај батаљон упућује у Власеницу, а остале јединице задржава на дотадашњим положајима. Тридесетог јануара 2. батаљон је упућен на Мајевицу са задатком да обезбеди пребацивање рањеника и у повратку обезбеди комору са храном, а 3. батаљон на територију сребреничког среза ради прикупљања хране за потребе 27. дивизије.

⁸¹ АВКК, к. 111, рег. бр. 5-7.

⁸² Зборник НОР, Том IV, књ. 21, док. бр. 172, стр. 559-562, и АВИИ, к. 111, рег. бр. 5-7.

II део

Борбена дејства 19. бригаде на Романији и горњем Подрињу, фебруар-мај 1944. године

Напад на Рогатицу

После неуспелог напада на Тузлу, јединице 3. корпуса добиле су задатак да се најпре попуне и среде, а затим приступе чишћењу слободне територије од остатака четника и зеленог кадра и обезбеде услове за учвршћивање народне власти. До 12. фебруара 19. бригада се налазила на простору Власеница, Шековићи, Спреча и чистила терен од четника и зеленог кадра на том подручју. А 13. фебруара, по наређењу штаба 27. дивизије, пребацила се у рејон Соколовића. И док се 19. бригада налазила у покрету, штаб 27. дивизије је вршио интензивне припреме за напад на усташки гарнизон у Рогатици.⁸³ У Рогатици се тада налазила 24. усташка бојна, један батаљон 369. немачке дивизије, једна јединица из 7. СС дивизије и око 300 припадника муслиманске милиције, укупно око 1500 непријатељских војника и старешина.^{83а}

Према одлуци штаба 27. дивизије напад на Рогатицу требало је да се изведе у две колоне, с тим да у левој колони дејствује 2. крајишка бригада и Романијски одред, а у десној 17. мајевичка бригада.

У дивизијског резерви био је један батаљон 19. бригаде без једне чете, која је била ангажована за обезбеђење дивизијског превлажишта у селу Гуждељ. Два батаљона 19. бригаде посјела су положаје на линији села Грбићи-Вранеша са задатком непосредног обезбеђења дивизијске и свих бригадних болница, а у току напада на Рогатицу упућивала је делове јачине до чете ради демонстративног дејства на Соколац, везивања снага непријатеља и онемогућавања интервенције ка Рогатици.⁸⁴

Напад на Рогатицу је отпочео по плану 13. фебруара у 24 часа. Изведен је у веома тешким зимским условима (дубок снег, велика хладноћа и слаба одећа). Код већег дела бораца још веће тешкоће су стварали дуго чекање, маневрисање, односно, прикривено довођење јединица објектима напада.

У пуном јеку борбе, док су се јединице 2. крајишке и Романијског одреда налазиле у нападу, уследила је интервенција непријатеља са правца Сокоца и Праче у бокове јединица 27. дивизије. То је утицало да се заустави напад и јединице повуку западно од Рогатице.

⁸³ Зборник НОР, Том IV, књ. 22, док. бр. 51.

^{83а} Двадесета романијска бригада, ВИЗ, Београд, 1985, стр. 59.

⁸⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 22, док. бр. 51, стр. 218-222.

Због тога је штаб 27. дивизије оценио да су услови за поновни напад на Рогатицу неповољни, и одлучио да се обустави.

Ради погоршане ситуације око Сребренице и Братунца, штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да обустави даљна дејства око Рогатице и на прузи Сарајево-Вишеград, а да 2. крајишку бригаду усмери ка средњем Подрињу.

Због тога је штаб 27. дивизије извршио прегруписивање својих снага, и 19. бирчанску бригаду померио ка цести Рогатица-Подроманија са задатком да напада колоне непријатеља и спречава му саобраћај. Другу крајишку бригаду упутио је у сребренички крај са задатком да са јединицама 17. дивизије разбије тамошње усташе и муслиманску милицију и прикупи храну за потребе дивизије.

Нешто касније, ка Рогатици је померена и 17. мајевичка бригада, али су комбиноване снаге непријатеља - Немци, усташе и четници свакодневно нападали на јединице 19. и 17. бригаде са намјером да их одбаце са овог простора. Тако су се на Рабару, Гуждељу, Закому, Хан Стјеницама и Добрашини више дана водиле непрекидне борбе.⁸⁵

У првој половини марта дошло је до реорганизације и прегруписивања јединица 3. корпуса. У тој реорганизацији из састава 27. дивизије узета је 17. мајевичка бригада и Романијски одред, а у састав дивизије ушла је 16. муслиманска бригада, која је до дата била у саставу 17. дивизије. Након ове реорганизације 27. дивизија је имала у свом саставу 2. крајишку бригаду, 19. бирчанску и 16. муслиманску бригаду, као и Јахорински партизански одред.^{85a}

V

Борбе и маневар 19. бригаде у Горњем Подрињу

Сходно директиви Врховног штаба, штаб 3. корпуса наређује 27. дивизији да се помери на простор Калиновик, Фоча, Горажде и да смени јединице 5. дивизије, која је требало да крене у Санџак ради припрема за продор у Србију. Задатак 27. дивизије био је да офанзивно дејствује у захвату железничке пруге Сарајево-Вишеград, омета саобраћај и одржава везу са 29. херцеговачком дивизијом на сектору Калиновик-Невесиње, и са другим јединицама 2. корпуса у Санџаку. Сем тога, дивизија је требало да оствари политички утицај у народу тамошњег краја, учврсти народну власт и да партијско-политички помогне радницима које је Обласни комитет КПЈ за источну Босну упутио на ово подручје да успоставе и учврсте партијску организацију, и да се остваре партијске везе са Месним комитетом у Сарајеву, Херцеговни, Санџаку и Црној Гори.

Због могућег искрцавања савезника на јадранску обалу ово подручје је у том времену било стратешки веома значајно, ради чега је Врховни штаб инсистирао да се на том простору нађу снаге НОВЈ. Политичка ситуација на терену Фоча-Калиновик била је веома сложена. У Калиновичкој општини, Трнову, Црној Ријеци, Горажданској Јабучи и Закмуру, углавном се осећао утицај четника. Мусли-

⁸⁵ АВИИ, к. 111, рег. бр. 6-7.

^{85a} Зборник НОР, Том IV, кнр. 23, док. бр. 95.

мански живаљ је био организован у јединице муслиманске милиције, која се скривала испред јединица НОВЈ и повлачила у правцу Сарајева, ослањајући се на немачке и усташке снаге. Иако је 5. дивизија дуже време била на том подручју, у народу је владала несигурност и страх од непријатеља, иако је већина симпатисала јединице НОВЈ и НО борбу, али се није смела отворено везати за НОБ, верујући да ће јединице НОВЈ брзо напустити ову територију и да ће им се непријатељ светити.

У духу наређења штаба 3. корпуса, штаб 27. дивизије одлучује да јединице дивизије пребаци на овај простор у две колоне.⁸⁶ Лева колона - 19. бирчанска бригада са 2 батаљона 2. крајишке бригаде добила је задатак да после подне 4. марта 1944. године из рејона села Закомо, обилазећи Рогатицу источно за 7-8 километара избије под Устипрачу, затим продужи покрет ка Горажду и селу Јабуци.

У десној колони била је 2. крајишка бригада (без 2. батаљона) штаб дивизије, дивизијска болница и приштабске јединице. Кретале су се правцем: Закомо-Гучево-Ковањ-Варошиште-Месићи и Вражалица са задатком да избије на линију Храњен-Крива Драга-Горажданска Јабучка, и да у току покрета разбије снаге непријатеља на правцу кретања.

На правцу кретања 19. бригаде непријатељ је бранио поједине објекте и прелазе, а постојала је могућност брзе интервенције његових снага из околних гарнизона. Сем тога, лоши временски услови, дубок снег, хладноћа, недостатак муниције, слаба одећа код већег дела бораца, слаба и нередовна исхрана, појава тифуса и осипање бораца из јединица, као и стално маршевање, негативно су се одражавали на борбену способност бригаде. Разматрајући ове проблеме, пред штабом бригаде се поставило питање како довести јединице бригаде на нови простор борбено спремне? Због тога је донета одлука да бригада на нову територију изврши марш у скоковима, и да максимално користи насељена места на правцу кретања за смештај и одмор људства, сређивање јединица и отклањање последица од смрзавања. То је била једино могућа и добра одлука штаба бригаде. Добра организација марша и поред наведених проблема и лоших услова, омогућила је да се умање последице и јединице бригаде на нови простор доведу борбено спремне. Поготову ако се има у виду да су Немци пратили покрете 27. дивизије, као и других јединица НОВЈ, и на основу тога могли да брзо интервенишу са својим јединицама и појачавају своје снаге у рејонима који су били од непосредног интереса.⁸⁷

Да би савладао све ове маршевске тешкоће, штаб бригаде је био предвидео да се застанци у насељеним местима искористе за сређивање и одмор јединица, отклањање слабости и за радне састанке партијске и организације СКОЈ-а.

Ови састанци су били у основи радног карактера, на њима је вођена дискусија о слабостима у претходној етапи марша, и постављани задаци за њихово отклањање, а уластво је информисано и о

⁸⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 23, док. бр. 26.

⁸⁷ А. Бонлагић, н.д., стр. 134

војно-политичкој ситуацији на територији и шире. Посебан акценат на овим састанцима дат је на појашњавање предстојећег задатка и задаци комуниста и скојеваца у њиховом спровођењу.

После краћег одмора на простору Калиманићи и Бергер 19. бригада је кренула ка селу Чаћавина-Пијесак, али због великог снега, хладноће и исцрпљености бораца штаб бригаде је одлучио да јединице преноће у селима Стрмац и Орахово. Сутрадан, 5. марта 1944. године око 8 часова, бригада је наставила покрет ка Чаћевини, а по пристизању на ову територију извршен је размештај јединица. Први и 2. батаљон и бригадна болница размештени су у село Трново, 3. батаљон у село Чубрићи, а штаб бригаде и 2. батаљон 2. крајишке бригаде у село Чаћавина. У овим рејонима размештаја, бригада се задржала 16 часова, одржани су партијски и скојевски састанци и извршене припреме јединица за даљи покрет у правцу Устипраче и напад на Горажде и Јабуку. Међутим, непријатељ је правовремено открио долазак бригаде на територију Чаћавине, и из рејона Рогатице упутио један батаљон усташког 1. стајаћег здруга, који је око 16 часова, 5. марта изненада извршио напад на 2. батаљон 2. крајишке бригаде у селу Чаћевина, и то у време када се била формирала бригадна колона, а обезбеђење повучено. Неколико часова вођена је жестока борба у којој је непријатељ успео да одбаци јединице бригаде ка селу Паприци. Међутим, на положајима у рејону Паприце, 19. бригада успева да заједно са 2. батаљоном 2. крајишке бригаде, упорном одбраном задржи непријатеља, а затим противнападом да га одбаци ка Рогатици. У току борбе погинуло је 7 и рањено 10 другова и другарица, од тога из 2. батаљона 2. крајишке бригаде погинула су 4 и рањено 8 бораца. Поред тога, бригада је до доласка на ову територију, па и у овој борби, имала осетне губитке у бригадној комори која је изгубила 32 коња,⁸⁸ од тога је нешто страдало у току напорног маршевања и зиме, а један део је пао у руке непријатеља. У борби код Чаћавине непријатељ је претрпео велике губитке. Имао је 27 погинулих и већи број рањених војника и старешина.⁸⁹

Након ове борбе 5. марта око 20 часова, 19. бригада се повукла на простор Шљивово, Орахово. Услед губитака и преморености људства јединице бригаде су преноћиле у овом рејону. Штаб 19. бригаде је извршио анализу стања и оценио да су борци преморени од сталног маршевања, хладноће, а посебно због слабе и нередовне исхране. Због тога је донео одлуку да одустане од даљег покрета на одређени простор, већ да се врати назад у рејон Берг, Думањићи, Бехићи. По пристизању на ову територију 7. маја 1944. године извршен је размештај јединица, Други батаљон 2. крајишке бригаде размештен је у рејон Берг и Ушњаци, Први у село Бехићи, Други батаљон у селу Прашићи, а Трећи батаљон са штабом бригаде, бригадном болницом и интендантуром у селу Пухале. У овом рејону бригада се задржала све до 9. марта. Боравак на овом простору искориштен је за одржавање четних и батаљонских састанака, а

⁸⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 23, стр. 306-307.

⁸⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 23, док. бр. 66 и 76.

одржан је и састанак штаба бригаде са начелником штаба 27. дивизије.

Међутим, непријатељ је читаво време пратио покрете 19. бригаде, па је сутрадан по пристизању на простор Берек-Ушњаци поново упутио своје снаге из Рогатице и напао на положај 2. батаљона 2. крајишке бригаде. Крајишници су брзо реаговали и снажном ватром зауставили напад непријатеља, а после краће борбе противнападом одбацили његове снаге ка Рогатици, наневши им губитке од два убијена и 7 рањених.

Деветог марта у 9,30 часова бригада је продужила покрет ка Горњем Подрињу ранијим правцем. Из покрета је разбила усташку посаду у Устипрачу, ослободила Устипрачу, запленила извесне количине муниције и друге војне опреме и без задржавања продужила покрет ка селу Тухови и Мрвићи. На простору Мрвићи-Тухови бригада се задржала до 10. марта. Први батаљон је размештен на простор села Мирвићи, 2. батаљон, штаб бригаде и бригадна болница у село Тухови, и 3. батаљон у село Мирвићи.

Тек 11. марта 1944. године бригада је продужила покрет и избила на простор Бутковићи, Вранеша. На овом терену јединице су размјештене по следећем: Први батаљон у селу Параун, 2. батаљон у селу Богушићи, 3. батаљон у селу Гочела. Основни задатак батаљона био је обезбеђење са правца Горажда, Горажданске Јабукe и Храњена, а у том правцу организовано је и извиђање ради прикупљања података о непријатељу.

После подне 9. марта одржан је састанак штаба бригаде са штабовима батаљона. На састанку је, поред осталог, разматрано питање расформирања 3. батаљона. Овај батаљон је у то време био малобројан због претрпљених губитака у претходним борбама, тифуса, изостанака у току покрета и самовољног удаљавања из јединице око 66 другова (по повратку бригаде на подручје Бирча, поново су се укључили у јединице бригаде), што је био један од узрока да штаб бригаде донесе одлуку да расформира 3. батаљон и да се људство тога батаљона подели у састав 1. и 2. батаљона. Ова одлука штаба бригаде спроведена је 14. марта. Тога дана штаб бригаде упутио је 2. батаљон без једне чете у села Ратковиће, Камен, Змајевац, Горња Грета и Бабиће, ради прикупљања хране за потребе јединица бригаде. Овај батаљон се после обављеног задатка у поподневним часовима враћао у рејон размештаја и у току повратка су га напали четници. Жестока борба са четницима је вођена до мрака 14. марта 1944. године. Пратећи ток борбе, штаб 1. батаљона је самоиницијативно извршио напад на четнике и у садејству са 2. батаљоном нанео им знатне губитке и присилио на панично бекство. Први батаљон 19. бригаде ојачан са једном четом 2. батаљона 14. марта 1944. године у 20 часова извршио је напад на четнике у Горажду и након краће борбе, четници су разбијени и батаљон је упао у Горажде. Ту су заплењене извесне количине намирница и друге опреме. После једног часа боравка у месту батаљон, га је напустио и вратио се на раније положаје.

У духу наређења штаба дивизије бригада се 15. марта пребацила у рејон Устиколина-Фоча и без једног батаљона разместила се у Ус-

тиколини. Други батаљон размештен је у село Пилиповићи, с тим што је две чете упутио у село Подгај са задатком да непосредно обезбеђује штаб бригаде и бригадну болницу.⁹⁰ Тако је извршена смена јединица 5. дивизије чији су се последњи делови пребацили преко Дрине 13. марта.

На подручју Устиколине средином маја 1944. године 19. бригада је имала 314 бораца и старешина, 217 пушака, 1 противтенковску пушку, 11 пушкомитраљеза, 40 пиштоља, 15 јахаћих коња и 24 товарна коња.⁹¹ Од тифуса се разболело 13 другова, који су остали у болници код Романијског партизанског одреда са командантом бригаде Војом Илићем. У Устиколини, бригада се задржала до 29. марта 1944. године. То време искориштено је за сређивање, одмор и припрему јединица за предстојеће задатке. Одржани су састанци по четама и батаљонима, одржани су партијски и састанци актива СКОЈ-а, вршено извиђање и прикупљање података о непријатељу. Осамнаестог марта бригади је додељено 25 бораца Италијана и 3 официра, а 23. марта 50 нових бораца са оружјем (2 пушкомитраљеза, 1 митраљез »брета« остало пушке). Укупно - 75 бораца Италијана и три официра.⁹²

Италијани су се веома брзо здружили са борцима 19. бригаде, али, непривикнути на тешке услове партизанског ратовања у којима се у то време налазила 19. бригада, многи од њих су страдали у суровим зимским условима, сталним маршевима и ноћним борбама против јединица 7. »СС Принц Еуген«, дивизије, и домаћих издајника - усташа, четника и муслиманске милиције.

У овом периоду изведено је низ ноћних акција ради чишћења терена од четника, муслиманске милиције и усташа који су се скривали у околним селима. Двадесет седмог на 28. марта 1944. године извршен је претрес села: Замкур, Кути, Белени и Војиновићи. У овим акцијама заробљена су два четника, а у селу Орахову убијен је Маринко Ивановић, командант четничког батаљона, заплењено 11 пушака и три пушкомитраљеза.⁹³

Упоредо са поменутих активностима, бригада је и политички деловала међу становништвом. Одржано је низ конференција у селима, изабрани органи народне власти. Политички одел дивизије, заједно са партијским радницима које је послао Обласни комитет КПЈ за источну Босну за време боравка јединица 27. дивизије у Горњем Подрињу, формирао је 7 партијских ћелија и два актива, образовао Окружно партијско повереништво. Сем тога, одржана су и два велика збора у Калиновику којему је присуствовало око 500 људи и у Миљевини са око 200 људи, а формиран је и иницијативни Окружни народноослободилачки одбор и успостављене организације УСАОЈ-а и АФЖ.⁹⁴

Почетком априла 1944. године ситуација се изменила када је непријатељ предузео офанзивна дејства против јединица 27. дивизи-

⁹⁰ АВИИ, Фонд НДХ, к. 111, рег. бр. 11-7.

⁹¹ АВИИ, Фонд НДХ, к. 111, рег. бр. 11-7.

⁹² Исто.

⁹³ Исто.

⁹⁴ Зборник НОР, Том IX, књ. 6, док. бр. 18.

је. Тада се и муслиманска милиција активирала у борби против јединица НОВЈ, а задатке је добијала од немачких команди. Концентрациона дејства комбинованих снага непријатеља 1. батаљона 14. »СС пука«, четника и муслиманске милиције од Сарајева и Невесиња ка Калиновику и са линије Горажде-Храњен ка Фочи, имала су за циљ разбијање и одбацивање јединица НОВЈ са тог подручја.

Тако је под врло тешким условима 29. до 31. марта 1944. године 19. бригада извршила покрет ка селима Ледићи и Просјеница. Већ 2. априла два батаљона 19. бригаде из покрета су извршила напад на Обло брдо, које је удаљено око 2 км од села Остојићи, где је био размештен 1. батаљон. Међутим, у то време на простор Облог брда пристигли су у Немци, и када су батаљони 19. бригаде отпочели напад у рејону Обло брдо, развила се жестока борба против делова 14. СС пука, усташа и милиције, који су, такође, били у покрету.

Због изморености бораца 19. бригаде, сталног маршевања, слабе исхране људства и недостатка муниције, јединице 19. бригаде у овој борби претрпеле су знатне губитке. Погинуло је пет другова и другарица и 6 рањено. Ту су погинули два замјеника команданта 1. и 2. батаљона, Никодин Станишић и Нећо Гајић, командир чете Комнен Мркајић и храбра болничарка Гроза Јурошевић из села Матковац-Спреча.^{94а}

Шестог априла непријатељ је појачао притисак на јединице 16. муслиманске бригаде. Због тога је штаб дивизије наредио 19. бирчанској бригади, која се налазила на простору Умчани, да се пребаци на простор Превила-Накогш и заједно са 2. крајишком бригадом, којој је такође наређено да се пребаци на ову територију, садејствује 16. муслиманској бригади, спречи продор непријатеља и обезбеди леви бок дивизије.⁹⁵ Међутим, када је 6. априла у борбу уведен 1. батаљон 14. »СС« пука, 2. крајишка бригада се због притиска непријатеља у захвату комуникације Сарајево-Трново и недостатка муниције повукла од комуникације у села под Јахориномд Иако су јединице 27. дивизије пружале жесток отпор немачким снагама и одбијале њихов напад, ипак нису биле у могућности да га зауставе (Појачан притисак непријатеља на положаје 19. и 16. муслиманске бригаде и продор у њихову позадину, као и улазак у Трново у коме су заробили болницу 2. италијанске бригаде). Наставили су наступање ка Калиновику кога су такође заузели у поподневним часовима 6. априла, када су у Калиновик пристигле и друге немачке снаге са правца Невесиња. Правац Калиновик-Фоча затварала је 2. италијанска бригада која није могла пружити озбиљан отпор немачким снагама, па су оне брзо продирале и ушле у Миљевину.

Првобитна намера Штаба 27. дивизије да пребаци 2. крајишку бригаду у рејон Превила имала је за циљ да на простору Устиколина-Превила прикупи целу дивизију. Међутим, он је 9. априла дошао до закључка да би се ту дивизија нашла на малом простору и да би је непријатељ могао набацити на Дрину. Да би избегао концентрачан удар, штаб 27. дивизије је донео одлуку да изврши ма-

^{94а} АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7.

⁹⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 25, док. бр. 63.

невар у долини Неретве, а дивизију подели у две групе. У првој групи била је 19. и 2. крајишка бригада без једног батаљона и штаб дивизије. У другој групи 16. муслиманска бригада са једним батаљоном 2. крајишке бригаде, дивизијска и бригадна болница, укупно око 150 рањеника и болесника.⁹⁶

Овакву одлуку штаб 27. дивизије донео је јер је оценио да непријатељ намерава да окружи и разбије јединице дивизије, набаци их на Дрину и уништи. Због тога је штаб 27. дивизије првој групи наредио да се из рејона Превила пробаци преко друма Сарајево-Калиновик у рејон села Мазлина и Ракитнице. Другој групи је наређено да се пребаци на десну обалу Дрине и на простору Фоча-Чајничке чека повратак главнине дивизије. Намера штаба дивизије била је да рањенике и 16. муслиманску бригаду, која је још била борбено ослабљена због великих губитака које је претрпела у току пробоја у борби код Горажда и Рашетнице, извуче са рањеницима испод удара главних снага непријатеља.

Деветнаеста бригада је увече 9/10. априла 1944. године у веома тешким условима, по снегу и хладноћи маршевала преко Мазлина-Вујиновићи и Калаузовићи ка селу Ледићи и Просјеница, а иза ње маршевала је 2. крајишка бригада. У деној колони био је 2. батаљон 2. крајишке бригаде са задатком да прикупи податке о непријатељу у рејону Трново и да, узпут, ослободи Трново. У току марша 19. бригада је код села Мазлина водила краћу али жестоку борбу са помоћном колоном 1. батаљона СС пука и муслиманском милицијом. Одлучним дејством бригада је из покрета одбацила непријатеља и том приликом запленила: један пушкомитраљез и један минобацач, извесну количину муниције и мина за минобацач. После ове борбе продужила је покрет и по избијању у близини Трнова штаб 2. крајишке бригаде чији је командант био уједно и командант целе колоне, одлучује да нападне Трново.⁹⁷ У то време располагао је подацима да се у Трнову налазе слабије снаге непријатеља, што је било нетачно. Међутим, када је главнина 27. дивизије отпочела напад, наишла је на жесток отпор непријатеља, што је изненадило штаб 2. крајишке бригаде, због чега је после краће борбе напад обустављен, а главнина 27. дивизије је набачена на снежне падине планине Трескавице. Тако је други пролазак јединица 27. дивизије преко Трнова извршен под борбом. Избивши у село Ледиће, 19. бригада се разместила и преноћила у селу, а сутрадан 12. априла рано ујутро продужила покрет падинама Трескавице ка селима Умољани и Ракитница. Али, и на овоме тешком терену и дубоком снегу и хладноћи непријатељ је нападао јединице 27. дивизије и настојао да онеомогући покрет. Уз велике напоре и жртве јединице 27. дивизије 13. априла су избиле у рејон Умољани и Ракитнице испод планине Бјелашнице. Таман су се разместили у селу Умољани и Ракитница а делови 1. батаљона 14. СС пука заједно са усташама и деловима 2. домобранске бригаде из Сарајева, 13. априла после подне, нападе су на јединице 19. и 2. крајишке бригаде.

⁹⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 25, док. бр. 63.

⁹⁷ Зборник НОР, Том IV, књ. 24, док. бр. 50.

⁹⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 25, док. бр. 63.

Обе бригаде су неколико часова водиле жестоку борбу у којој су имале знатне губитке. Само 19. бригада у овој борби имала је 3 погинула, а изостало је око 30 бораца већином Италијана. У селу Умољани 19. бригада је преноћила а сутрадан су се 19. и 2. крајишка бригада налазиле у покрету преко планине Височице ка селу Бјелићи, где су преноћиле. Продужиле су 15. априла покрет ка селу Заборани-Оцац, и када се формирала колона главнине 27. дивизије код села Бјелимића, појавио се један авион непријатеља; колона је залегла, но и поред тога добро се видела, авион је отворио митраљеску ватру и том приликом из 19. бригаде погинула су три борца. Одласком авиона, главнина 27. дивизије продужила је покрет и пребацила се на леву обалу реке Неретве, у села Заборани, Кула, Драмишево и Крушевљани. У овим селима бригаде су се разместили и задржале до 20. априла. У селу Заборани на јединице 19. бригаде једна четничка група извршила је напад, али је после краће борбе била разбијена. У току борбе из јединица бригаде погинула су два, а један борац је рањен. Ту је погинуо командир чете из Првог батаљона Љубо Пантић, борац од првог дана устанка. Извлачење главнине 27. дивизије на овај простор имало је за циљ да се сачува жива сила - људство.⁹⁹ Наиме, Немци су у априлу предузели офанзивно дејство у којем су ангажовали јаке своје и квислиншке снаге, северно од линије Вишеград-Сарајево и настојали да овладају ослобођеним подручјима и да спрече продор 16. и 17. дивизије НОВ у Србију. Због тога је штаб 3. корпуса још 17. априла тражио од Врховног штаба да се 27. дивизија пребаци на подручје Романије и Спрече (средње Подриње), контролише то подручје и штити пребацивање јединица НОВ преко Дрине у Србију.¹⁰⁰

Ради тога је Врховни штаб, који је био добро упознат са ситуацијом, одобрио захтев штаба 3. корпуса да се 27. дивизија пребаци на подручје Романије и Бирча. Пошто се 19. бригада у то време налазила у рејону села Бјелинића, све до 18. априла, јер ју је штаб 27. дивизије по пријему авио наређења од штаба 3. корпуса, повратио на десну обалу Неретве 19. и 2. крајишку бригаду, ради одмора и припреме за повратак на подручје средњег Подриња. Али су Немци заједно са деловима Невесињског и Дринског четничког корпуса, 2. брдске и 2. посадне бригаде, кренули у концентрични напад на јединице 27. дивизије.¹⁰¹

У међувремену штаб 27. дивизије добио је информацију да је непријатељ са око 200 војника заузео Главатичево, а да је колона јачине око 200 војника избила у село Чухово-Ракитнице и да маршује ка Горњој Љутој. Због притиска непријатеља бригада се под борбом пребацила преко набујале реке Љуте. Штаб 27. дивизије оценио је да концентрична дејства непријатеља са правца Умољана, Калиновица, Обља, Ракитнице и од Коњица имају за циљ да разбију јединице дивизије, па је решио да их извуче испод удара ка Миљевини и прихвати у том рејону 16. муслиманску бригаду са рањеницима, јер је

⁹⁹ АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7.

¹⁰⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 24, док. бр. 165.

¹⁰¹ АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7.

рачунао да би се она могла налазити у близини.¹⁰² Према заповести Штаба дивизије 19. бригада је одређена у претходницу дивизије, а имала је задатак да маршује правцем: Аргут-Мокро-Стражиште-Динда и да друм Калиновик-Обаљ предаје на одсеку Гојсалићи-Калиновик и избије на простор Јелашће-Борје, разбије непријатеља на правцу кретања и обезбеди маршовање главнине дивизије.¹⁰³

Двадесетог априла 19. бригада је кренула преко јужних падина залеђене и снежне Трескавице, а иза колоне 19. бригаде кретао се Јахорински партизански одред и Штаб дивизије, а затим 2. крајишка бригада. Од 21. до 24. марта 1944. године колона 27. дивизије била је у покрету према Фочанској Јабуци. Деветнаеста бригада, иако осетно бројно смањена, као претходница дивизије, представљала је јаку ударну снагу. У априлу је имала два пута више аутоматског оружја него када је кренула у Горње Подриње, и због тога је могла на правцу кретања без већих тешкоћа да разбије четничке јединице. Она се 21. априла пребацила преко друма Обаљ-Калиновик на одсеку 2 километра западно од Облог поља, и без задржавања упутила ка селима Јелашћу и Борју, где се поново сукобила са четницима и из покрета их разбила, а после краћег застанка кренула ка Миљевини.

За време боравка у Горњем Подрињу бригада се готово свакодневно налазила у покрету и борбама са снагама непријатеља. Поред тога, штабови су морали решавати низ проблема од којих су били кључни брига о људима, савладавање тешкоћа невремена, проблема исхране људства, одеће и питање предузимања мера за решавање проблема недостатка муниције за основно наоружање бораца. Све је то имало негативног одраза на борбене могућности њених јединица, као и на морално-политичко стање бораца. Сем тога, само за месец дана сталних борби на подручју Горњег Подриња, 19. бригада је имала 21 погинулог, 24 рањена и 29 несталих бораца.¹⁰⁴ На простору испод Јахорине 27. дивизија задржала се до 24. априла и настојала да ухвати везу са 16. муслиманском бригадом, али та веза није успостављена. За то време главнина дивизије се срећивала после напорног маршовања и борби и водила мање борбе углавном са четницима и прикупљала податке о непријатељу.

Неухвативши везе са 16. муслиманском бригадом, штаб дивизије је одлучио да 24/25. априла продужи покрет и пребаци дивизију преко пруге Вишеград-Сарајево на одсеку између Праче и Сјетлине. У поподневним часовима 24. априла, 19. бригада је кренула у датом правцу, пребацила се преко пруге, а 25. априла стигла је у села Боговићи-Добра Вода, али је ове положаје непријатељ тукао са артиљеријом из рејона Праче. Приликом дејства артиљеријске ватре тешко су рањени командант Првог батаљона Љубан Шкундрић, и замјеник политичког комесара чете истог батаљона.¹⁰⁵

¹⁰² Зборник НОР, Том IV, књ. 24, док. бр. 96.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7.

¹⁰⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 24, док. бр. 96.

III део

Борбе бригаде у лето 1944.

Борбе у долини Спрече и обезбеђење аеродрома

Раније је напоменуто да је Врховни штаб наредио штабу 3. корпуса да припреми две дивизије које би садејствовале 2. пролетерској и 5. крајишкој дивизији у ослобађању западне Србије. Тај задатак штаб 3. корпуса поверио је 16. војвођанској и 17. источnobосанској дивизији. Обе дивизије извршиле су припреме за пребацивање јединица преко Дрине у зони Бајина Башта-Дрињача. Док су јединице НОВ вршиле припреме, непријатељ је отпочео нову офанзиву. Наиме, команда Петог СС брдског корпуса је 25. априла покренула своје јаке снаге са циљем да у луку Дрине код Сребранице и Братунца окружи и уништи јединице НОВ.¹⁰⁶ По плану ове операције, од Тузле и Зворника преко Шековића и Кладња, требало је да напада 13. СС Ханцар дивизија са домобранима, четницима, усташама и зеленим кадром. Од Сарајева, преко Сокоца и од Рогатице преко Сјемећа, нападао је 14. СС пук 7. СС дивизије »Принц Еуген« са усташама и четницима.

Када је штаб 3. корпуса уочио намјере непријатеља, наредио је 16. дивизији да изврши маневар ка долини Спрече и избегне окружење. Наређено је 17. дивизији да се пребаци на простор Романије. На основу тога наређења, 17. дивизија је крајем априла избила на Романијски простор. Међутим, пре пристизања њених јединица, непријатељ је посео гробене и висове Јавор планине и Деветака. Тако је вођена жестока борба у рејону Равне планине, Батуре и Поцепљу. Уз велике губитке дивизија је успела да се пробије ка Деветаку и Соколовићима. У току пробоја јединица 17. дивизије из окружења, у Соколовиће је пристигла и 27. дивизија. Ту се 19. бригада као претходница дивизије, заједно са осталим снагама, неочекивано нашла у позадини 14. СС пука, који је водио борбу са јединицама 17. дивизије.¹⁰⁷ Појавом јединица 19. бригаде, команда тог немачког пука била је принуђена да извуче из борбе део својих снага и ангажује их против јединица 19. бирчанске бригаде.

Тако је 19. бригада, па и цела 27. дивизија, непланирано садејствовала 17. дивизији у току пробоја.¹⁰⁸ После тога, штаб 27. дивизије, наредио је 19. бригади да продужи покрет преко Деветака и

¹⁰⁶ АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7, Извештај штаба 27. дивизије штабу 3. корпуса.

¹⁰⁷ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 200-203.

¹⁰⁸ Исто.

друма Соколац-Хан Пијесак ка Власеници. Тако је 19. бригада у току марша водила борбу са деловима 14. СС пука и још више се приближавала правцима пробоја 17. и маневра 16. дивизије.¹⁰⁹ У Малом Пољу Жеравице 18. априла 19. бригада је изненада нападнута од делова 13. СС дивизије и претрпела је осетне губитке. Ту је погинуо командир чете из Другог батаљона Борко Ракић, веома храбар и одлучан старешина. На истом месту је погинуо и Драго Поповић, а нестало је 15 другова.¹¹⁰ Известан број је дезертирао. До доласка у рејон Мало Поље, штаб 27. дивизије није располагао подацима о офанзивни непријатеља на ширем подручју Бирча. Тек у Малом Пољу, на основу прикупљених података, закључио је да је офанзива на јединице НОВЈ већих размера, и због тога је одлучио да избегне окружење и оријентише своје снаге северозападно од Романије, на простор Ракова Нога, Нишићи, Олово. Деветнаеста бригада се после тешких борби на сектору Жеравице, Понијерка и Малог Поља задржала до 7. маја на простору Владојевићи, Батовићи, где је интензивно радила на сређивању и припреми јединица, а истовремено је затварала правац од Олова, вршила извиђање и повремено изводила мање акције у селима, где су се скривали четници. Убрзо после тога, на простор Нишића - Ракова Нога пристигле су и јединице 17. дивизије.¹¹¹ Када је Врховни штаб још 21. априла наредио 3. корпусу да што пре упуте две дивизије преко Дрине ради продора у Србију, штаб 3. корпуса је извршио померање и реорганизацију јединица, тако да је из састава 27. дивизије изузео 2. крајишку бригаду и укључио је у састав 17. дивизије, а у састав 27. дивизије укључен је Бирчански, Кладањски, Романијски и Сребренички НОП одред.¹¹²

Одласком 2. крајишке бригаде из састава 27. дивизије, ова дивизија је била ослабљена у оперативном погледу, јер се 16. бригада још налазила на подручју Херцеговине. Тако је 27. дивизија од оперативних јединица у свом саставу имала само 19. бирчанску бригаду. На простору северозападно од Романије 17. и 27. дивизија, углавном су биле ван додира са непријатељем, па је то време искориштено за припрему и сређивање јединица. У међувремену, штаб 3. корпуса наредио је 27. дивизији да се пребаци на простор Бирча, а 17. дивизију орјентише према Жепи, где је требало да пређе Дрину пошто претходно своју болницу преда 27. дивизији.

Према одлуци штаба 27. дивизије, 19. бирчанска бригада стављена је у заштиту дивизијске колоне и имала је задатак да штити болнице 17. и 27. дивизије. У претходницу дивизије одређен је Романијски партизански одред. Седмог маја, обе дивизије су кренуле према Олову са задатком да разбију непријатеља у рејону Олово и пребаце се преко река Криваје и Биоштице. Међутим, непријатељ се пре доласка јединица 27. и 17. дивизије повукао из Олова, те су оне без борбе ушле у град. У Олову су се дивизије раздвојиле, 27. дивизија је кренула ка Бирчу, а 17. према Жепи. На простор Трно-

¹⁰⁹ АВИИ, к. 111, рег. бр. 12-7, Извештај штаба 27. дивизије, штабу 3. корпуса.

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ Исто.

¹¹² Зборник НОР, Том IV, књ. 25, док. бр. 63 и 68.

во-Плазаче 19. бригада је, заједно са дивизијским болницама, стигла 9. маја и разместила се. На истој територији бригада се задржала два дана, док је предала рањенике и болеснике корпусној болници. Добила је 11. маја задатак од штаба 27. дивизије да контролише простор Шековићи-Спреча и затвара правац Тузла-Зворник. Уз то, да на том терену изврши мобилизацију и попуни своје јединице.

Половином маја када су јединице 36. и 38. дивизије са подручја Бирча кренуле на подручје Мајевце, 19. бирчанска бригада је остала једина снага која је бранила слободну територију Бирча.

За време боравка 19. бирчанске бригаде на подручју Горњег Подриња, непријатељ је у току офанзиве попалио многа села на подручју Бирча, опљачкао све што се могло користити, и на свиреп начин поубијао многе становнике, углавном жене и децу. У селу Доли код Власенице убио је 30 лица, у селу Тепену 54, у Чанићима 37, Сажговићима 25, Врелу 40, Сучану, Победарју, Влачићима и Савичићима 113, Борогову 29, Пантелићима 20, Гојчину 8 лица. Поред тога, у поменутим селима је спаљено преко 150 кућа.¹¹³

У овој акцији истицао се 28. пук 13. СС дивизије. Но, и поред тога, међу борцима бригаде владала је велика радост због повратка из Горњег Подриња на матично подручје Бирча, али и туга и мржња према непријатељу и домаћим издајницима због зверства која су починили. Радовао се и народ Бирча због повратка његове 19. бригаде, у коју је имао неограничено поверење.

До 24. маја бригада се налазила на овом простору и интензивно радила на сређивању и попуни јединица. Одржано је низ састанака по четама и батаљонима (партијски и скојевски састанци), организовано извиђање и прикупљање података о непријатељу, одржане су многе конференције по селима на којима је становништво упознато »о борбама и успјесима јединица НОВЈ и савезничким дејствима на појединим фронтима, а организовано је и прикупљање бораца који су у марту самовољно напустили јединице бригаде.«⁴

Упоредо са тим радило се на јачању органа народне власти и стварању нових органа у селима која је до тада држао непријатељ. Концем маја, штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да заједно са штабом 19. бригаде расформира Бирчански партизански одред, и да се сво способно људство укључи у састав 19. бирчанске бригаде, а старије борце мање способне за покрете стави на располагање команди Бирчанског подручја. Тако је бригада у кратком времену укључила у своје јединице 80 бораца. Бирчански одред је у моменту расформирања имао 63 борца, 4 пушкомитраљеза и 43 пушке.¹¹⁵

Међутим, 19. бригада није само радила на попуни јединица, она је упоредо са тим изводила акције на четнике и зеленокадровске групе, тако је 23/24. маја 1944. године њен 2. батаљон ојачан са четом војвођанске бригаде извршио напад на Јегинов Луг кога су у то

¹¹³ Др Здравко Антонић, Јеремија Јешо Перић, н.д. стр. 332-333; Календар догађаја 1941-1945, г., СУБНОР Калесија.

¹¹⁴ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 14-7.

¹¹⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 25, док. бр. 45.

време држале јединице зеленог кадра. Изненадним и одлучним дејством батаљон је после краће борбе разбио зеленокадровце, а у току борбе убијено је 10 и више рањено, заплењено је 8 пушака, 20 бомби и око 1500 метака. У овој борби батаљон није имао губитака.¹¹⁶

Одлуком штаба 3. корпуса, 20. маја на Рудиштима, формирана је 20. романијска бригада, која је ушла у састав 27. дивизије. Ова бригада је формирана од Романијског партизанског одреда и једног батаљона 15. мајевичке бригаде. После свечаности и срећивања јединица штаб 27. дивизије је 20. бригаду 22. маја упутио на подручје Сребренице са задатком да заједно са Сребреничким партизанским одредом предузме чишћење ове територије од усташа и муслиманске милиције. Тако је 27. дивизија у току маја у свом саставу имала 19. бирчанску бригаду, новоформирану 20. романијску бригаду и Кладањски партизански одред. Шеснаеста муслиманска бригада привремено је стављена под команду 17. дивизије када је она половином маја кренула ка Горњем Подрињу.

Почетком јуна штаб 27. дивизије је наредио штабу 19. бирчанске бригаде да своје јединице помери на простор Гојковић-Власеница са задатком да затвори правац од Милан планине, контролише друм Власеница-Шековићи, затвара правац Власеница-Зворник и Власеница-Хан Пијесак и врши гарнизону службу у Власеници. За време боравка на овом простору јединице 19. бригаде су извеле неколико акција ради чишћења терена од четничких група. Тако су изведене акције у Малом Пољу и Доњем Залуковику, али су четници измицали и скривали се у околним шумама. У првој половини јуна штаб 19. бригаде је наредио штабу 1. батаљона да упути једну чету у сребренички крај са задатком да отпрати један број болесника и инвалида на то подручје. Ова чета је 12. јуна 1944. године са болесницима и инвалидима кренула на поменуто подручје и у току покрета наишла на заседу усташа. У току борбе је погинуо један борац, један је рањен и изгубљен је пушкомитраљез »брета«.¹¹⁷ Губици непријатеља нису познати, али се у извештају штаба 27. дивизије наводи да их је имао више.¹¹⁸

Одлуком штаба 19. бригаде је 15. јуна 1944. године поново у Власеници формиран 3. батаљон. За команданта батаљона постављен је Славко Рупчић, за заменика команданта Душан Поповић Бајо, а за политичког комесара Стево Вранић, који је уједно био и партијски руководилац.

Овај батаљон је задржан у Власеници као посада са задатком да затвори правац Власеница-Зворник и Власеница-Хан Пијесак и обавља гарнизону службу у Власеници.¹¹⁹ Остале јединице бригаде налазиле су се на простору Бунарић, Мекоте, Ракино Брдо са задатком да контролишу правац од Живиница ка Шековићима и правац Тузла-Зворник. Упоредо с тим, батаљони су требали да врше мобил-

¹¹⁶ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 14-7.

¹¹⁷ Зборник НОР, Том IV, књ. 26, док. бр. 27.

¹¹⁸ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 15-7.

¹¹⁹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 15-7.

Борци бригаде у околини Тузле, 1944.

лизацију нових бораца, и активно дејствују на четничке и зеленокадровске групе. Тако је почетком јуна једна чета 2. батаљона извршила напад на посаде зеленог кадра у Прњавору и Јајићима. После краће борбе разбила је зеленокадровце и том приликом убијена су три зеленокадровца и заплењено три пушке, нешто муниције и два коња.

Ради извршења мобилизације, тих дана је одржан народни збор у селу Ракино Брдо, на ком се добровољно јавило у бригаду 52 младих, са којима је наредних дана организована војна обука. Обуку су, углавном, изводили командири чета и водова.¹²⁰ Дванаестог јуна једна чета Другог батаљона упућена је преко цесте Зворник-Тузла ради прикупљања хране у тамошњим селима. У току ноћи 12/13. јуна 1944. године, чета се неопажено пребацила преко цесте, изненадним и одлучним дејством после краће борбе разбила је зелени кадар, убила 8 и заробила 8 зеленокадроваца, зауапленила један аутомат и нешто ручних бомби.

Након ове акције јединица 2. батаљона, непријатељ је покушао да их разбије изненадним нападом једне комбиноване колоне са правца Тупковића ка селу Ракино Брдо. Међутим, 2. батаљон је правовремено открио покрет колоне непријатеља, и снажном ватром зауставио његов напад, а затим енергичним јуришем одбацио им снаге преко реке Спрече уз осјетне губитке. Од 1. до 15. јуна, 19. бригада је имала једног погинулог и једног рањеног борца, а мобилисано је 52 нова борца, који су укључени у јединице бригаде. У овом периоду, у овим акцијама јединице бригаде су убиле 11 и раниле 8 зеленокадроваца.¹²¹ До краја јуна су извеле неколико успеш-

¹²⁰ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 18-7.

¹²¹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 15-7.

них акција у захвату комуникације Тузла-Зворник, и том приликом разбиле зеленокадровске и четничке групе у рејону Међаша, Бурђевика и Снагова. У овим акцијама је убијено око 20 непријатељевих војника и више рањено, заплењен је један минобацач, два сандука мина за минобацач, 8 коња, извесна количина пушака, муниције и хране. Бригада је имала два погинула и једног рањеног војника, а међу погинулима је био заменик команданта 3. батаљона Душан Баћо Поповић из Броца.¹²² У долину Спрече 19. бирчанска бригада је стигла када су јединице 16, 36. и делови 38. дивизије прешли у офанзивна дејства на подручју Мајевице и нанела знатне губитке немачким, четничким и другим непријатељевим формацијама на том подручју, што је олакшало дејства јединица 19. бригаде. Тако су се четници и зелени кадар, углавном, груписали у захвату комуникације Тузла-Зворник и држали важнија упоришта са циљем обезбеђења саобраћаја 13. СС дивизије. Њихова активност на слободну територију била је минимална. Због тога је 19. бригада, користећи пасивност непријатеља, предузела чишћење подручја у долини Спрече.

Успешним дејствима јединица НОВЈ на подручју Мајевице и 19. бригаде на подручју Спрече, четници су у рејону Папраће, Цикота и Пожарнице били деморалисани и неактивни. У муслиманским селима, која је, до тада, држао непријатељ, владао је страх од освете, због зверства која је починио 28. пук 13. СС дивизије почетком VII офанзиве на ширем подручју Бирча. Да би се одржао на том подручју, непријатељ је ширио гласине да ће се партизани светити због зверстава есесоваца која су починили на подручју Бирча. Међутим, бригада је веома брзо по доласку у долину Спрече успоставила контакт са становницима муслиманских села Мемичи, Булатовићи и Брда. Разговорима са становницима ових села и утицајнијим људима, разбијена је пропаганда непријатеља.¹²³ Активност партијске и организације СКОЈ-а у овом периоду била је веома интензивна. Политички рад у јединицама одвијао се са тежиштем код новомобилиснаих бораца, а на терену на мобилизацији новог људства и информисању становништва о ситуацији и борбама јединица НОВЈ у појединим деловима наше земље. Сарадњом са народноослободилачким одборима и уз свестран одзив народа Бирча и Спрече, 19. бригада је у том периоду успела да за три дана изгради и оспособи аеродром код села Осмаци за спуштање и узлетање савезничких авиона. У календару догађаја 1941-1945. СУБНОР Калесија број 125, забележено је да је изградња аеродрома у Осмачком пољу почела 3. јула, а након три дана рада у току ноћи 7/8. јула спустило се шест савезничких авиона на тај аеродром. Авионима је допремљена разна ратна опрема и наоружање. Истим авионима отпремљени су тешки рањеници којих је тада у сукобима са непријатељем у пуном јеку непријатељске офанзиве било концентрисано у Бирчу велики број.

Рањеника је било из свих јединица НОВЈ које су на овом и ширем подручју источне Босне дејствовале. То је била још једна војна и политичка победа народноослободилачког покрета. Овим се пред

¹²² АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 15-7.

¹²³ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 16-7.

Транспорт рањеника на аеродром Осмаци, Равна Романија, лето 1944.

Транспорт рањеника из Шековића на аеродром у Осмацима

народом тог краја показало кога помажу савезници, посебно Британци, јер је у то време четничка пропаганда ширила гласине да савезници само њих помажу. Осим тога, била је то крупна и војничка победа, јер су се непосредно пред јаким непријатељским гарнизонима какви су у то време били Тузла и Зворник, захваљујући снази јединица НОВЈ, могли непосредно спуштати савезнички авиони са војном опремом и наоружањем, и односити тешке рањенике на лечење у Бари у Италију.¹²⁴

Заслуге за ову успешну акцију, поред осталих, припадају 19. бирчанској бригади, чије су јединице непосредно радиле на организацији и изради аеродрома, његовом обезбеђењу, истовару и транспорту војне опреме и наоружања, пратњи и укрцавању рањеника. У свему томе посебно се истицао 2. батаљон 19. бригаде на челу са командантом Светозаром Вуковић-Жарком, политичким комесаром Николом Андрићем и партијским руководиоцем Спасаном Ристићем.

У то време, штаб бригаде је у рејону Ракина Брда организовао обуку нижег старешинског кадра и санитетског особља. Курс за ниже старешине похађало је 21 друг из 19. бригаде, а курсом је руководио начелник штаба бригаде Јаков Водошек. Санитетски курс је похађало девет другарица из 19. бирчанске бригаде, и са успехом га завршиле.

Двадесета романијска бригада и Сребренички одред дејствовали су тада на сектору Сребреница-Братунац. Због сталних борби и претрпљених губитака, штаб 27. дивизије извукао је 20. бригаду у рејон

¹²⁴ Никола Андрић, н. чл., књ. 2, стр. 435 и 437; Календар догађаја 1941-1945., СУБ-НОР Калесија.

Власеница ради сређивања и одмора. Наиме, очекивало се да ће после споразума Тито-Шубашић и успеха јединица НОВЈ доћи до осипања четника на подручју Романије, и ради извршења мобилизације, штаб 27. дивизије 23/24. јуна упућује 20. бригаду на подручје Романије.

Првих дана јула 19. бирчанска бригада вршила је интензивне припреме за смотру бригада и полагање заклетве нових бораца примљених у јединице. Девог јула у рејону села Ракино Брдо извршена је смотра бригаде, а новопримељени борци положили су свечану обавезу. На свечаности су присуствовали чланови штаба корпуса, дивизије, делегати 3. и 5. војвођанске бригаде, представници народне власти, омладине са терена и многи мештани Бирча и Спрече.

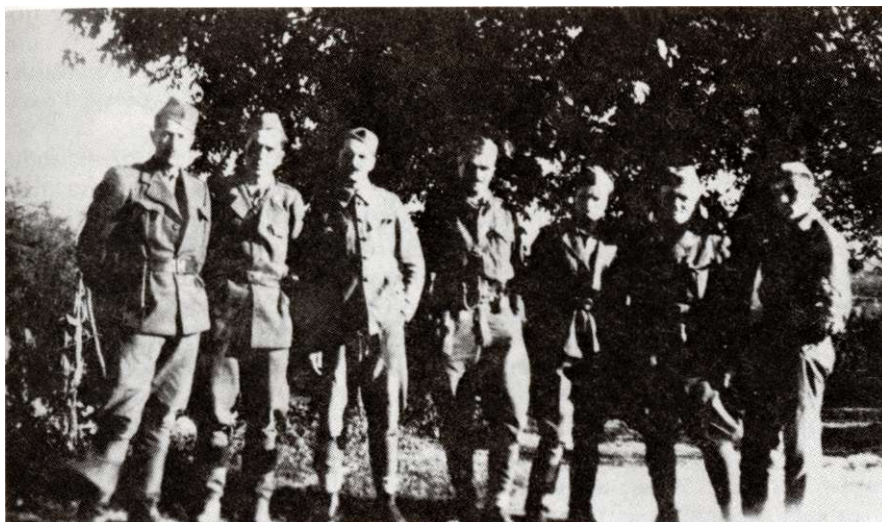
У току свечаности упућене су поздравне депеше Врховном штабу, штабу 3. корпуса и Обласном комитету.¹²⁵ После свечаног дела, културна екипа дивизије је дала приредбу. Сутрадан, 10. јула одржан је састанак штаба бригаде са штабовима батаљона. Састанку је присуствовао и комесар дивизије Зарија Шкеровић, а разматрана су питања сређивања јединица и рад са новим борцима. Сем тога, вођена је расправа о кадровским питањима и извршене су неке кадровске промене. Тако је 15. јула за команданта 3. батаљона постављен Цвијан Шевкушић, а дотадашњи командант Славко Рапчић смењен је са дужности. За команданта првог батаљона постављен је капетан Арслан Готовушић.¹²⁶

Тих дана у Власеницу је пристигла и 16. муслиманска бригада и поново ушла у састав 27. дивизије. Тако је 27. дивизија у свом саставу имала 16. муслиманску, 19. бирчанску и 20. романијску бригаду. Кладањски одред се у то време налазио у захвату правца Кладањ-Тузла и није изводио активна дејства. У истом периоду у источној Босни припремале су се јединице 12. војвођанског корпуса за прелаз у западну Србију. Јединице 3. корпуса биле су на простору: 16. дивизија у рејону Озрена, оријентисана према реци Босни, ради прихвата 6. личке и 11. крајишке дивизије из средње Босне; 36. дивизија из рејона Бановића оријентисана је преко Дрињаче, североисточно од Шековића, 38. дивизија у рејону Сребреница-Братунац, а 27. дивизија се налазила око Власенице и Осмака.

Груписање јаких снага јединица НОВЈ у источној Босни, приморало је Немце да убрзано предузму оперативне мере, како би сачували Србију, која је тада, због развоја опште војно-политичке ситуације на фронтovima за њих била од изванредног војностратејског значаја. Тако је штаб 5. СС армијског корпуса одлучио да 17. јула предузме офанзиву у источној Босни, са циљем да одбаци јединице НОВЈ и заузме аеродром код Шековића (Осмачко поље). Затим, са кружне основице продужи дејства преко слободне територије и одбаци јединице НОВЈ из источне Босне на запад. Груписање снага за ову операцију, Немци су отпочели у првој половини јула. Седма СС дивизија без 14. пука, била је размештена на подручје Зворника и

¹²⁵ Ослободилачки рат, књига 2, стр. 264.

¹²⁶ АВИИ, к. 111, рег. бр. 15-7 и 18-7.

Никола Билић, Цевад Мујагић, Андрија Марковић, Перо Букановић, Раде Јакишић, Војо Ненадић и Срето Кнежевић, Власеница јуна 1944.

Жене Бирча приликом доласка на прославу 8. марта, Власеница 1944.

Сокоца, 13. СС Ханџар дивизија у рејону Тузле, усташка 12. и домобранска 8. бригада биле су на простору Тузла, Кладањ, четнички Мајевички корпус на југозападним обронцима Мајевице и четнички Озренски корпус на левој обали Спрече.¹²⁷

¹²⁷ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 264.

Непријатељ се 14. јула са једном колоном кретао према селу Брезику и Г. Спречи, у којима су се налазили делови 2. батаљона 19. бригаде, а истовремено са једном колоном заједно са четницима нападао је на правцу Вис-Ракино Брдо-Какањ. На тим положајима у рејону села Ракина Брда, налазила се главнина 2. батаљона 19. бирчанске бригаде. Око 10 часова 14. јула развила се жестока борба на оба правца. На правцу Брезик-Осмаци водила је борбу 2. чета 2. батаљона на челу са својим командиром Славком Ступаревићем. Због надмоћности непријатеља, ова чета била је принуђена на повлачење и у току повлачења тешко је рањен пушкомитраљезац Димитрије Филиповић, кога су есесовци у рејону Мемичи малтене исекли. У рејону Кула-Осмаци чета је водила жестоку борбу у којој је смртно рањен командир чете Славко Ступаревић, а рањена су још три друга.

Борба на овим положајима трајала је све до мрака. У касним поподневним часовима на правцу Ракино Брдо-Вис, главнина снага 2. батаљона, уз подршку ефикасне минобацачке ватре и тешког митраљеза са којим је кроз међупростор лично управљао командант 2. батаљона Светозар Вуковић Жарко, батаљон је успео да одбаци непријатеља на комуникацију Тузла-Зворник и да му нанесе знатне губитке. Избачено је из строја око 50 непријатељевих војника и старешина.¹²⁸ Истога дана, једна група четника из Папраће напаа је на рејон корпусне болнице која се тада налазила у селу Михајловићи. Ову четничку групу брзо је разбила једна чета 19. бригаде која се налазила на обезбеђењу болнице. О овој борби штаб 19. бирчанске бригаде послао је извештај штабу 36. дивизије која се налазила у покрету ка селу Ракино Брдо-Параћа.¹²⁹ У поподневним часовима и ноћу 14/15. јула јединице 36. дивизије пристигле су на простор Кулина, Осмаци, Вуковина, Ракино Брдо и Рашево, а 19. бригада је померена на простор Матковац, Рудник, Зидоње и Велике Њиве. Шестанестог јула 36. дивизија преузела је под своју контролу и простор Николић Брда, а 19. бригада је по наређењу штаба 27. дивизије извршила покрет у сребренички крај. Наиме, штаб 3. корпуса је на основу раније директиве Врховног штаба одлучио да са својим јединицама запоседне сребренички крај и тиме омогући прихват и пребацивање јединица НОВЈ у Србију.¹³⁰

Бригада у нападу на Сребреницу

Штаб 3. корпуса је још 13. јула наредио штабу 27. и 38. дивизије да, по сваку цену, ликвидирају снаге непријатеља у сребреничком крају, очисте цео терен око Дрине и створе услове за мобилизацију људства, ојачају Сребренички НОП одред и обезбеде сигурну базу у поменутом крају.

За извршење овог задатка образован је Оперативни штаб 27. и 38. дивизије. Према прикупљеним подацима, непријатељ је у то вре-

¹²⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 27, док. бр. 48.

¹²⁹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 18-7.

¹³⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 27, док. бр. 8.

ме у сребреничком крају имао 5-6 усташких чета из састава 22. и 24. усташког батаљона 2. стајаће (бригаде). Осим тога, на том подручју било је неколико легијских група; братуначка, скеланска и сребреничка. Укупна јачина непријатеља износила је 500 до 700 усташа и 500 до 600 легионара. Њихов распоред био је следећи: у Сребреници су се налазиле три чете усташа јачине око 350 људи и 250 до 300 легионара. Од наоружања су имали 3 митраљеза, 3 лака бацача, противтенковску пушку и око 25 пушкомитраљеза. Ове снаге држале су брдо Бојну, Караулу и зграду болнице. У Братунцу су биле две сатније усташа са око 250 људи и око 100 легионара. Ова група је од наоружања имала тешки минобацач и 2. лака минобацача и око 15 пушкомитраљеза, а груписани су у рејону Јеловци и Церовач. Предстражне делове истурали су на висове Чауш и Кик. Унутрашњости градова непријатељ је ојачао за одбрану зграде од чврстог материјала, а Оперативни штаб је донео одлуку да се напад на Сребреницу и Братунац изврши у четири нападне колоне, а са нападом да отпочне 19. јула у 2 часа.¹³¹

У првој нападној колони била је 19. бирчанска бригада и имала је задатак да помоћним снагама (један батаљон) напада правцем Рајна-Бојна к. 562, а главним снагама (два батаљона) да се забаци преко Осмача и удари на главне непријатељеве снаге на положајима Караула, кота 691, Црни Губер, к. 539 и ликвидира сва ова упоришта, а затим да мањим снагама продужи дејство у граду са јужне и југоисточне стране, а главне снаге да задржи на објектима Бојна-Караула и Црни Губер.

У другој колони била је 16. муслиманска бригада (без батаљона) и требало је да напада општим правцем ка Слатини и да заузме непријатељев положај на Ступини, Бојни и код болнице. У трећој колони била су два батаљона 17. мајевичке бригаде, требало је да нападају на Сребреницу са источне стране. У четвртој колони била су два батаљона 17. бригаде и Мачвански партизански одред. Ова колони требало је да напада на Батунац. У рејону Жепе и обезбеђењу била је 20. романијска бригада. У резерви штаба оперативне групе био је батаљон 16. бригаде и топовско одељење, а за непосредно обезбеђење дивизијске болнице и позадинских делова био је одређен Сребренички одред.¹³²

Све колоне су 18. јула биле у покрету ка полазним рејонима за напад, када је привремени Оперативни штаб дивизија око 14 часова примио извештај о покретима снага непријатеља са правца Дрињаче, Цикота и од Сокоца и Рогатице ка Власеници. Штаб оперативне групе је у прво време сматрао да је непријатељ покренуо јаче снаге ради окружења јединице НОВЈ на простору Сребреница-Братунац, и, друго, да се ради о мањим снагама непријатеља које имају за циљ да одбаце са тог простора јединице НОВЈ и помогну гарнизонима у Сребреници и Братунцу. Када је непријатељ отпочео дејства, закључио је да се ради о офанзиви ширих размера и да напад на Сребреницу и Братунац треба обуставити до даљњег. Али, као што је на-

¹³¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 27, док. бр. 48.

¹³² АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 19-7.

пред поменуто, све јединице 18. јула поподне налазиле су се у покрету ка полазним положајима, па и ако су курири одмах упућени да их обавесте, обавештење је закаснило, а неки штабови бригада су га тек сутрадан добили.

Штаб 19. бригаде такође није знао за наређење о обустављању напада, па је наредио својим јединицама да по предвиђеном плану отпочну напад на Сребреницу. После вишечасовне жестоке борбе, батаљони 19. бригаде успели су да потисну непријатеља из спољних упоришта, али у јутарњим часовима, када је штаб бригаде примио обавештење о обустављању напада, батаљони су повучени на раније положаје. У току борбе погинуо је један и рањено пет бораца.

За обустављање напада није знала ни четврта колона до сутрадан, па је до тога времена била овладава свим спољним упориштима око Братунца и сабила непријатеља у једну зграду, али по пријему наређења одустала је од даљег напада.

Да би зауставио продор непријатеља из Шековића, штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да упути део снага у правцу Шековића и да се изврши напад на непријатеља у рејону Сучани. Штаб 27. дивизије је тек 20. јула упутио 16. муслиманску бригаду у том правцу, која је после подне избила пред положаје Николића Брдо-Бачковац. У исто време, у покрету је била и 17. бригада која је кренула пет сати касније. Због тога је штаб 27. дивизије одлучио да не чека долазак 18. бригаде, већ да напад на непријатеља изведе само 16. бригада. Ова бригада је у рејону Бачковца затекла непријатеља у строју, изненадила га, и из покрета прешла у напад, нанела му велике губитке избацивши из строја око 80 непријатељевих војника и старешина. Но, и поред тога, није успела да заузме Бачковац због велике надмоћности снага непријатеља.¹³³

После борбе код Сребренице, 19. бригада се пребацила у рејон село Вуковићи, Рашића Гај, Симићи. Штаб 3. корпуса одлучује да се поново изведе напад на Бачковац и Врточе, али да се у нападу ангажују и делови 12. корпуса. Тако су два батаљона 2. војвођанске и један батаљон 19. бригаде требало да нападају на десном крилу 16. муслиманске бригаде, а главне снаге за напад су биле 16. и 17. бригада. Овај напад је изведен 22. јула у 23 часа, сат касније од планираног, али је због великих губитака напад јединица НОВЈ заустављен. Иако је непријатељ на Бачковцу имао велике губитке, ипак је задржао овај положај, а јединице 27. дивизије 16. и 17. бригаде и друге војвођанске повукле су се на раније положаје.¹³⁴

Пошто је оценио да је непријатељ започео нову офанзиву са снагама које су знатно јаче од оних којим он располаже, штаб 3. корпуса је одлучио да усмери јединице 27. и 38. дивизије на Јавор планину. Тако је 23. јула 1944. године штаб 27. дивизије упутио 19. бирчанску бригаду на простор Хан Пијесак-Краљево (Партизанско) Поље, са задатком да заједно са деловима 20. бригаде спречава покрете непријатеља ка Власеници. У току покрета, када је пристигла у рејон Краљево (Партизанског) Поље, 19. бригада је водила борбу

¹³³ Зборник НОР, Том IV, кн>. 27, док. бр. 117.

¹³⁴ ИСТО.

На згаришту порушеног дома, Бирач 1944.

у сусрету са извиђачким деловима 7. СС Принц Еуген дивизије, и иосле краће борбе их одбацила у правцу упоришта Хан Пијесак. У овој борби непријатељ је имао четири погинула и више рањених војника.¹³⁵

Када је 19. бригада избила на подручје Црна река, Штаб 27. дивизије је донео одлуку да ноћу 23/24. јула изврши напад на непријатеља у упоришту Хан Пијесак са два батаљона 19. бригаде и 20. романијском бригадом, и да овлада тим упориштем. Двадесет трећег јула 19. бригада је покренута према Хан Пијеску у рејон Црне Ријеке одакле је требало да напада, али је била удаљена од објекта напада око 15-20 км. Због велике удаљености и слабих путева, као и сусретне борбе, бригада није могла стићи на време и отпочети напад у 24 часа. Поред тога, штаб 19. бригаде није могао контактирати пре напада са штабом 20. бригаде и организовати садејство. Због тога је 20. бригада, која је већ била на положајима у додиру са непријатељима, не сачекавши долазак јединице 19. бригаде отпочела напад на упоришта.¹³⁶

Јединице 19. бригаде касније су почеле напад са северозападне стране, док је 20. бригада нападала од Малог Поља ка селу Јапаге. Напад јединица 19. и 20. бригаде почео је неједноремено и без организованог садејства, што је омогућило непријатељу да пружи организован отпор, а дејством артиљеријске и минобацачке ватре да заустави напад јединица обеју бригада. И поред покушаја да се непријатељ истера из упоришта и жестоке борбе која је вођена преко два сата, напад је обустављен и јединице обеју бригада повукле су

¹³⁵ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 19-7.

¹³⁶ Митар Минић, 20. романијска бригада, ВИЗ, Београд 1985, стр. 93 и 94.

се на полазне положаје. У овој борби 19. бригада је имала једног погинулог, а четири другарице су рањене од минобацачке ватре.¹³⁷

Напад на упориште Хан Пијесак није успео, пре свега што је непријатељ био бројно и технички јачи. Ово упориште бранила су два батаљона 12. СС пука и један батаљон из састава 13. СС Ханџар дивизије. Због тога су јединице 27. дивизије биле недовољне за разбијање непријатеља и овладавање објектом напада. После овог неуспелог напада на непријатеља, 19. бригада се пребацила на простор Раванско, Нерићи и Подкозловача, са задатком да контролише правац Пјенова-Хан Пијесак и обезбеђује дивизијску болницу, која се налазила у том рејону. Двадесета бригада је била на простору Трешњевица, Мало Игриште и затварала правац према Власеници. У поподневним часовима 25. јула 1944. године, непријатељ је покушао да продре цестом према Власеници, али је извиђањем открио присуство јединица 27. дивизије на овом простору, и због тога усмерио своје снаге и проширио зону напада према Краљевој Гори и у правцу Малог Игришта, са циљем да јединице 19. и 20. бригаде одбаци што даље од цесте ради безбеднијег кретања његових снага, јер би продор уском зоном око цесте у случају бочних напада јединица 27. дивизије могао довести његове снаге до отсецања и уништења. Тако је 20. бригада целог дана водила борбу и спречавала продор непријатеља у правцу Малог Игришта. У току те борбе непријатељ је успео да овлада њеним већим деловима и потисне јединице 20. бригаде, а на правцу Краљеве горе, где су биле у одбрани јединице 19. бригаде, извршио је дубљи продор, али у поподневним часовима бригада је успела да заустави његов напад и да га одбаци на раније положаје. У овој борби, 19. бригада је избацила из строја око 30 непријатељевих војника и старешина, а из првог батаљона 19. бригаде погинуо је политички комесар Стево Вранић, а два друга су лакше рањена.¹³⁸

У исто време 20. бригада је успела да противнападом одбаци његове снаге ка Хан Пијеску. У поподневним часовима 16. муслиманска бригада је по наређењу штаба 27. дивизије преузела од 19. бригаде обезбеђење дивизијске болнице, која је тада имала око 170 рањеника и болесника. После предаје дивизијске болнице 16. бригади, 19. бригада се 25/26. јула пребацила западно од друма Хан Пијесак-Власеница и разместила на простору Хан Поглед-Ружина Вода, са задатком да затвара правце Хан Пијесак-Власеница. Двадесетшестог јула штаб бригаде је по наређењу штаба дивизије упутио један батаљон преко Малог Поља ка селу Жеравице са задатком да поседне положај у том рејону и смени јединице 36. дивизије, а истог дана на овај простор пребацили су се и остали делови бригаде.¹³⁹ По наређењу штаба 27. дивизије, 28. јула у 5 часова, бригада се пребацила на простор Нишићи-Оловске Луке, са задатком да разбије тамошње четнике и испита могућност спуштања савезничких авиона на простор Оловске Луке. Сем тога, бригада је имала за-

¹³⁷ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 19-7, стр. 2.

¹³⁸ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 19-7.

¹³⁹ Зборник НОРА, Том IV, књ. 27. док. бр. 122.

датак да разбије муслимаиску милицију у рејону Олова и ослободи Олово. Штаб бригаде је ио пријему наређења закључио да се на простору Нишића налазе јаче групе из састава 1. сарајевске четничке бригаде, и да због тога треба јаче снаге 19. бригаде ангажовати за њихово разбијање, а на правцу Олова упутити један батаљон и задржати га на том простору. После краће припреме, јединице су кренуле на нови простор, два батаљона маршовала су ка селу Нишићима, а један батаљон ка Олову, и, 30. јула у поподневним часовима, јединице бригаде избиле су на простор Нишића, из покрета прешле у напад, и после краће борбе четници су се повукли. Ослобођено је више села на Нишићкој висоравни.¹⁴⁰

Пристицањем на овај простор бригада се разместила по следећем: штаб бригаде са приштабским деловима у рејону цркве у селу Нишићи, а батаљони у околним селима. Око рејона размештаја постављена су обезбеђења. Међутим, у зору су четници изненада напали на положаје 2. батаљона. Развила се жестока борба, која је са прекидима трајала читавог дана. У току борбе ватрена група бригаде је вршила подршку снагама 2. батаљона, а командовао је лично њен командант Војо Илић. У овој борби јуначки је погинуо заменик командира чете Ратко Милић, веома храбар и омиљен старешина кога су борци ценили и волели. Пратећи ток борбе на простору Нишића, штаб бригаде ја закључио да се ту налазе јаче четничке снаге, и око 10 часова наређено је повлачење јединица бригаде у правцу Медојевићи-Жунови. У овом рејону дошло је до жестоке борбе са четницима, немачким и усташким јединицама. Борба је трајала готово цели дан и због великог притиска непријатеља бригада се повукла на десну обалу реке Биоштице.¹⁴¹

Четвртог августа, штаб 27. дивизије добио је задатак од штаба 3. корпуса да нападима разбије непријатеља на подручју Бирча, заузме положај Бачковац и истури обезбеђење према правцу: Хан Пијесак-Братунац и Нова Касаба-Милићи-Нећелиште. По заузимању Бачковца, дивизија је требало да задржи део снага на истом, а главним снагама да разбије четнике и зелени кадар на простору Борогова, Папраће и долине Спрече.¹⁴²

Штаб 27. дивизије располагао је подацима да се на положајима Бачковца налазе две чете есесоваца ојачане са два топа и да су положаји добро утврђени. На простору Чанићи-Кула такође су биле две чете есесоваца које су истурале мање извиђачке делове у правцу Струмице и Поповића. Поред делова 13. СС дивизије, непријатељ је на простору Папраћа-Борогово, Јелачићи и Матијевићи имао један четнички батаљон. Међутим, ти подаци су били непотпуни јер су се тада на подручју Бирча налазила три батаљона 13. СС дивизије, а у Папраћи три батаљона четника.

Штаб 19. бригаде, истог дана 4. августа примио је наређење од штаба дивизије да разбије непријатеља у рејону Бачковац, а затим заједно са деловима 38. дивизије очисти подручје Спрече од четничких група и зеленог кадра.

¹⁴⁰ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 23-7.

¹⁴¹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 23-7.

¹⁴² Зборник НОР, Том IV, књ. 28, док. бр. 17 и 126.

По пријему наређења бригада је извршила покрет са јединицама у току ноћи 4/5. августа 1944. године. У претходници бригаде маршовао је 2. батаљон, и када је изашао из Власенице, а штаб бригаде и бригадна болница улазила у место, дошло је до борбе у сусрету с колоном есесоваца која се кретала од Шековића. Ту су се колоне једно време кретале једна поред друге, не знајући да се ради о непријатељу. Један од бораца из Другог батаљона је видео у сусретној колони која се кретала ка Власеници војника који пуши. Пришао му је и затражио да припали, и тек тада је видео да су то Немци. Викнуо је из свег гласа »Швабе« и тада је отпочела жестока борба. Други батаљон 19. бригаде је веома брзо реаговао и у том кратком али жестоком окршају избацио је из строја око 30 непријатељских војника и старешина, зауставио ову колону есесоваца која је у Власеницу ушла тек око 10 часова пре подне. У току сусретне борбе Други батаљон 19. бригаде имао је три рањена борца. Незадржавајући се на овом простору, бригада се истог дана пребацила преко Цикота и запосела положај Бобари-Бачковац.

Сутрадан 6. августа непријатељ се са једном колоном непознате јачине кретао из рејона Шековића у правцу Бачковца и покушао да овлада тим доминантним положајем, али је дочекан снажном ватром јединица 19. бригаде и противнападом одбијен. У овој борби убијена су 3. непријатељева војника и више рањено, а заплењена су 3 коња и нешто војне опреме.

Деветог августа јединице бригаде биле су у покрету у правцу Папраће, а имале су задатак да заједно са деловима 38. дивизије, који су такође требали да нападају у правцу Борогова, разбију четнике на том подручју. Један батаљон 19. бригаде, бригадна болница, топовска батерија (два топа) кретали су се преко Бобара за Бијелу земљу. Са овим батаљоном налазио се и замјеник команданта бригаде Стојанда Милиновић. Истог дана главне снаге бригаде (два батаљона) избиле су на простор Папраће и после краће али жестоке борбе успели су да разбију четнике и овладају положајима Ашћерићи, Јевик и Лемића брдо. На правцу Борогова, у то време требало је да нападају делови 38. дивизије (један батаљон). Међутим, до напада овог батаљона није дошло због закашњења јединице 38. дивизије, које су биле нападнуте од надмоћнијег непријатеља (делова 13. СС дивизије), па су се из долине Дрињаче морали повући ка Милан планини, уместо да дејствују према Борогову. То су четници искористили, па су се повукли на простор Борогова, а затим ојачани са четницима са Матковца извршили противнапад и потисли јединице бригаде ка Комињачи-Борогово. Друга колона 19. бригаде, која се кретала преко Бобара, по преласку Дрињаче испод Селишта, наишла је на заседу непријатеља који је у долини Дрињаче избио преко Рудишта и правовремено запосео положаје на падинама Борогова. Жестока борба у долини Дрињаче вођена је неколико часова. Међутим, непријатељ је првим рафалима митраљеске ватре успео на брисаном простору да побије коње који су вукли ПТ топ. По наређењу заменика команданта 19. бригаде Стојанде Милиновића, неколико пута је покушавано да се и ово оружје извуче или онеспособи

за даљу употребу, али је непријатељ тај простор добро контролисао митраљеском ватром са оближњег брежуљка који је био пошумљен и није дозвољавао приступ ка оружју.¹⁴³

У овој борби изгубљен је један ПТ топ, рањено неколико другова, међу којима и командир батерије Тешо Петровић, а убијена су и четири теглећа коња. У току борби у долини Спрече, бригада је избацила из строја око 60 непријатељевих војника и старешина, али овај успех није могао бити до краја искориштен због појаве јачих снага непријатеља - делова 27. СС иука, који се пребацио преко Дудишта у долину Дрињаче у позадину 19. бригаде, због чега је одлучено да се бригада помери према Крушици, где се задржала до 11. августа.¹⁴⁴ Истог дана је изведен поновни напад на четнике у рејону Матковац-Османи и после краће али жестоке борбе, четници су разбијени. Убијено је 10 и рањено више четника. По разбијању четника на Матковцу и у селу Осмаци, непријатељ је из рејона Цапарди тукао јаком артиљеријском ватром због чега су се батаљони 19. бригаде повукли на простор Ракино Брдо-Видаковићи, где су се и разместили. Међутим, 8. августа на подручје Требаве избила је 11. дивизија НОВЈ, због чега је непријатељ био принуђен да са подручја Шековића повуче делове 13. СС дивизије (27. СС пук) и да га упутује у сусрет 11. крајишкој дивизији. Штаб 27. дивизије открио је повлачење немачких јединица, па је донео одлуку да 20. бригаду помери у рејон села Вуковићи, Рајићи, а 11. августа пребацио је у рејон Власенице. Деветнаесту бирчанску бригаду намеравао је да задржи у долини Спрече ради разбијања четника и зеленог кадра.

¹⁴³ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 23-7.

¹⁴⁴ Исто

Борбе око Сребренице, у долини Сирече и поновно ослобођење Тузле

Борбе око Сребренице

После повлачења јединица 13. СС дивизије са подручја Бирча, штаб 3. корпуса је настојао да што пре овлада сребреничким крајем, због тога је 12. августа наредио штабу 27. дивизије да заједно са Сребреничким одредом усмери своја дејства према Сребреници и Братунцу. Уједно је 38. дивизија добила задатак да делом снага преузме обавезе 19. бригаде у Спречи. У духу тог наређења, 19. бригада је 12. августа извршила покрет са простора Милићи-Вуковићи и 14/15. августа разместила се на простору Нећелишта. Пошто су јединице биле уморне и исцрпљене од сталног маршевања и борби, штаб 27. дивизије је одгодио покрет јединица за сребренички крај за сутрадан.

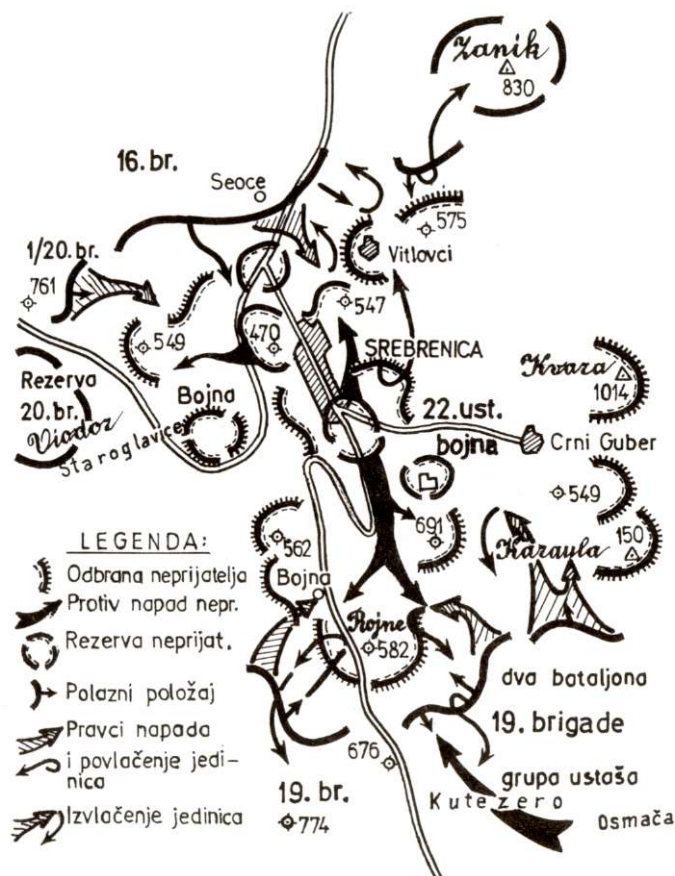
Штаб 27. дивизије је одлучио да прво изведе напад на Сребреницу, а затим на Братунац и околна упоришта. Према тој одлуци, за напад на Сребреницу биле су ангажоване 19. бригада, 16. муслиманска бригада и један батаљон 20. романијске бригаде. Главне снаге 20. бригаде задржане су у другом ешелону дивизије и рејону Староглавице, Сућеска и Бачковца, са задатком да обезбеђују дивизијску болницу и главне снаге дивизије са правца Жепе. (Шема 2). Према прикупљеним подацима, у Сребреници се тада налазио 22. усташки батаљон који је у четири чете имао око 630 усташа. У Братунцу су биле две чете 24. усташког батаљона из Рогатице. Осим тих снага, у обе вароши по околним селима налазио се и знатан број легионара, а на прилазима Сребреници и Братунцу непријатељ се припремио за одбрану кључних објеката.¹⁴⁵

Према одлуци штаба 27. дивизије, напад на Сребреницу требало је да отпочне 17. августа у 24 часа.¹⁴⁶ Сходно томе, 19. бирчанска и 16. муслиманска бригада пристигле су на ову територију 16. августа и поселе полазне положаје за напад, а 20. романијска бригада је за посела 17. августа рејон Староглавице, Сућеска и Видовог брда. Са јужне стране на Сребреницу је требало да напада 19. бригада, а са северозападне 16. муслиманска, док је један батаљон 20. бригаде требало да напада у међупростору ових бригада на правцу к. 549 Бојна. Систем одбране непријатеља на подручју Сребренице сводио се углавном, на линији Рајна, Бојна, коте 562, 484 и 497, док је остале

¹⁴⁵ Зборник НОР, том IV., књ. 29, док. бр. 154.

¹⁴⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 28, док. бр. 47.

отпорне тачке само повремено, држао мањим снагама. После извршених непосредних припрема 17. августа, батаљони су кренули у напад на непријатеља који је држао положај Рајна-Бојна-Караула и Црни Губер. После жестоке борбе непријатељ је потиснут са првих положаја, али је веома вешто водио одбрану, већи део положаја није бранио упорно, већ се после краће борбе са мањим групама за-

Напад на непријатеља у Сребреници од 17. до 18. августа 1944

бацивао у позадину јединица 16. и 19. бригаде, користећи се на тај начин герилском тактиком. У почетку напада на правцу Караула-Црни Губер, Деветнаеста бригада је разбила предње делове и овладала првим упориштима, али, када је уследио изненадни напад непријатеља са правца Осмача у бок и позадину јединица 19. бригаде, била је принуђена на повлачење. У току тога повлачења у селу Курузеро се развила жестока борба са колоном усташа из састава 24. усташког батаљона јачине око 300 усташа, који су од Жепе ишли у помоћ Сребреници. У току борбе непријатељ је претрпео ве-

лике губитке, око 40 усташа избачено је из строја, док је 19. бригада имала једног погинулог и пет рањених бораца.¹⁴⁷

Поред иотискивања непријатеља на правцу дејства 19. бригаде, напад на Сребреницу није успео, пре свега због изостанка изненађења. Непријатељ је открио присуство јединица 27. дивизије још у току припреме напада, а изостала је и упорност и почетна целина удара. Поред тога, напад је почео неједночасовно, тако да је батаљон 20. бригаде због недовољног познавања терена каснио у нападу, а и друге јединице у различито време су отпочеле борбу. Сем тога, неуспеху напада допринео је и долазак у помоћ одбрани Сребренице делова 24. усташког батаљона из Рогатице.¹⁴⁸

Због тога је штаб 27. дивизије сутрадан одржао састанак са штабовима бригаде, указао им на слабости ноћног напада, истакао одлучност у нападу главнине снага 19. бригаде и наредио да се поново изведе напад на Сребреницу, с тим, да се ангажују јаче снаге за напад, а напад да отпочне у току ноћи 18/19. августа. Тако је поред 19. и 16. бригаде у нападу требало да учествује и 20. бригада без једног батаљона.¹⁴⁹

Међутим, до овога напада није дошло због пристизања у Сребреницу 24. усташке бојне из Рогатице. Немци су долазак јединице 27. дивизије на простор Сребреница-Братунац и напад на Сребреницу оценили као покушај надирања јединица НОВЈ ка Дрини ради преласка у Србију, повезујући то са продором 11. крајишке дивизије према Бирчу. Да би онемогућили претпостављене намере јединица НОВЈ, они су 20. августа из рејона Живиница на овај простор пребацили 27. пук и један батаљон 28. пук 13. СС дивизије. Тако се крајем августа на ширем простору Сребренице нашло око 4000 непријатељских војника. Штаб 27. дивизије оценио је да се ради о јаким снагама непријатеља, јер је имао податке да је и у Братунац из Зворника стигао један батаљон 13. СС дивизије. Због тога 18. августа мења своју одлуку и обуставља поновни напад на Сребреницу. По обустављању напада 19. бирчанска бригада померена је на простор Слатина-Буџан, и преузела је дивизијску болницу од 20. бригаде. Са главним снагама контролисала је цесту Власеница-Зворник. Сутрадан је посела нове положаје и затварала правце Милићи-Нова Касаба и Милићи-Власеница. За то време непријатељ је интензивно вршио припреме за напад на јединице 27. дивизије, са циљем да их разбије и одбаци са овог подручја. Напад непријатеља почео је после подне 21. августа и то у три колоне. Једна моторизована колона дејствовала је правцем Братунац-Кравица-Нова Касаба-Милићи, друга колона на правцу Буџан-Рогач-Милићи, а трећа моторизована колона на правцу Сребреница-Милићи. Према његовим проценама, свака од ових колона била је јачине око 300 људи, па је штаб 27. дивизије закључио да непријатељ припрема окружење у циљу уништења његових јединица. Због тога је одлучио да се његове главне снаге (16. и 20. бригада) пребаце преко друма Сребреница-Мили-

¹⁴⁷ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 24-7.

¹⁴⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 143.

¹⁴⁹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 24-7.

ћи. Правац од Касабе ка Милићима затварао је 1. батаљон 19. бригаде, а правац Сребреница-Милићи 2. батаљон 20. бригаде.

Због недовољне будности оба ова батаљона била су изненађена појавом непријатеља и одбачена од комуникације. Тако је непријатељ без веће борбе у 17. часова избио у рејон Милићи са оба правца дејства. У рејону Милићи дошло је до жестоке борбе између 2. и 3. батаљона 19. бригаде и снага непријатеља. У тој борби убијено је 7 и рањено 15 непријатељевих војника и уништен је један камион.¹⁵⁰

Први батаљон 19. бирчанске бригаде који је затварао правац од Нове Касабе продором снага непријатеља ка Милићима отсечен је од главнине бригаде и повукао се на простор Рајићи. У рејону Бобара дошао је у састав бригаде тек 30. августа. Други батаљон 19. бригаде из рејона Бакића извршио је покрет са дивизијском болницом преко Врсиња и разместио се у реону Поцепље. Да би избегао концентричан удар непријатеља, штаб 27. дивизије одлучио је да повуче јединице на масив Јавор планине, па је у том циљу упутио 16. муслиманску бригаду на простор Поцепља, са задатком да обезбеди излазак осталих јединица дивизије на тај простор. Цела 27. дивизија нашла се 23. августа на простору Придибеговина, Брложник, Кривача. По избијању на овај простор 19. бирчанска бригада је посела положаје у рејону Поцепља-Кривача и затварала правац код Црне Ријеке и Врсиња. Дивизија се на овој територији задржала до 26. августа. У том рејону значајнијих сукоба са непријатељем није било, па је то време искориштено за одмор и сређивање јединица после напорних борби и маршевања.¹⁵¹

Овај маневар немачко командовање је оценило као намеру 27. дивизије НОВЈ да се прабаци у Србију. Да би то спречило, упутила је 27. пук и један батаљон 28. пука 13. СС дивизије и два батаљона усташа са линије Полом-Заграђе. Истовремено су његова два батаљона запосели Каменик од Хан Пијеска до Жљебова, да спрече евентуални пробој 27. дивизије преко ове комуникације. Штаб дивизије за то време пратио је покрете непријатеља и када је уочио његове намере донео је одлуку да се дивизија пребаци у рејон Кусача-Црна Ријека, а са тог простора зависно од развоја ситуације да продужи покрет преко цесте Соколац-Власеница.¹⁵²

У време доношења ове одлуке штаб 27. дивизије није располагао подацима о покрету непријатеља на правцу Заградња-Црна Ријека, али је ради сигурности наредио 20. бригади да одмах упути један батаљон у село Кусаче, а са осталим деловима и дивизијском болницом крене увече у исти рејон. У то време дивизијску болницу обезбеђивао је 2. батаљон 19. бригаде, па је овом батаљону 26. августа наређено да у 17. часова са дивизијском болницом и интендантуром крене из Поцепља и пребаци се у рејон Кусаче. У току покрета, приликом пребацивања преко цесте Соколац-Власеница, батаљон је наишао на заседу непријатеља и после краће жестоке борбе успео да разбије и пребаци се преко цесте на простор Малог

¹⁵⁰ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рсг. бр. 24-7 и 4/28-103.

¹⁵¹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, реб. бр. 24-7, стр. 2.

¹⁵² Зборник НОР, Том IV, кн>. 28, док. бр. 103, и кн>. 29, док. бр. 5.

Поља. Истог дана у 18 часова из Поцепља је кренуо штаб дивизије, дивизијска болница и две чете из 19. бирчанске бригаде у рејон Кусача. Ова колона се кретала под претпоставком да се у Кусачама већ налази један батаљон 20. бригаде. Међутим, штаб 20. бригаде није упутио тај батаљон, и када је колона са дивизијском болницом челом улазила у село Кусаче, изненада је била нападнута од стране непријатеља, који је из Црне Ријеке изашао на коту 1193. После краће и жестоке борбе због надмоћности непријатеља и изненадног дејства његових снага, делови 2. батаљона 19. бригаде са командантом и политичким комесаром бригаде повукли су се према Жепи (к. 1537), а један део назад ка Планама где се налазио штаб дивизије. У извештају штабу 3. корпуса, штаб 27. дивизије обавештава да се са овом колоном налази и командант 2. батаљона Светозар Вуковић Жарко. У овој борби је погинуло или нестало више рањеника и болесника који су се налазили у дивизијској болници, међу којима и секретар СКОЈ-а у бригади Видак Симеуновић, а заробљен је др Асим Чемерлић, начелник санитета 27. дивизије.

Дејство у долини Спрече

Крајем августа 3. корпус је од Врховног штаба добио задатак да на подручју Посавине, Семберије и Мајевце изведе офанзивна дејства са циљем чишћења овог простора од делова 13. СС Ханцар дивизије, четника и зеленог кадра. За извршење овог задатка штаб 3. корпуса је одредио 38. и 11. дивизију и Мачвански НОП одред. Одласком главнине снага 3. корпуса на подручје Власеница-Шековићи, остала је 27. дивизија која се, после пробоја преко цесте Хан Пијесак-Соколац, пребацила на подручје Бирча. Деведесетнаест бирчанска бригада је по наређењу штаба 27. дивизије 28. августа 1944. године из Жепе преко Власенице са 3. батаљоном стигла у рејон Цикота. Први батаљон је раније остао, као што је поменуто, на ширем подручју Власеница-Бобари, а Други батаљон је на подручју Милан планине предао дивизијску болницу 16. муслиманској бригади и продужио преко Грабовице и Печана у састав бригаде. Тридесетог августа 19. бригада се у целини прикупила на простору: Бачковац, Столице, Бобари и Милановићи. Истог дана 2. батаљон је упућен на територију Спече. Сутрадан по наређењу штаба 3. корпуса, бригада је извршила покрет ка Спречи, са задатком да преузме положаје које је до тада држала 17. мајевичка бригада, разбије четнике и зеленокадровске групе на том подручју, затвори правце из долине Спрече према Дрињачи, прихвати тешке рањенике 17. мајевичке бригаде, које је требало по доласку дивизије предати у дивизијску болницу, а део снага да задржи у рејону Бачковац ради обезбеђења са правца Власенице.

По пристизању на ову територију бригада је посела положаје - Столице, Бачковац, Борогово и Ракино Брдо и затварала правце који из долине Спрече изводе ка Шековићима. Почетком септембра делови 27. СС пука, који су били у покрету из Зворника ка Тузли заједно са четницима извршили су напад у правцу села Осмаци-Ра-

кино Брдо. На овим иоложајима биле су јединице 2. батаљона 19. бригаде. После жестоке борбе батаљон је успео да заустави напад непријатеља, а затим противнападом одбаци његове снаге ка комуникацији Тузла-Зворник. У овој борби избачено је из строја 10 непријатељских војника и старешина.¹⁵³

Због покрета 13. СС дивизије у правцу Тузле и главнине четничког Мајевичког корпуса из долине Спрече у правцу Мајевце, штаб 27. дивизије је одлучио да главнином својих снага овлада долином Спрече и прекине саобраћај између Зворника и Тузле. Штабу 19. бригаде наређено је да 7. септембра изврши напад на четничке групе на простору Папраћа-Цапарде, разбије посаде непријатеља на друму Глумина-Цапарде-Осмаи, а затим да са два батаљона поседне положај у рејону Кусоње, к. 419, Цапарде, а један батаљон да задржи на положајима Борогово-Рудник и контролише друм Зворник-Цапарде. Шестанесту муслиманску бригаду штаб 27. дивизије је упутио на простор села Јелово Брдо-Голи Вис (тг. 452). Двадесету бригаду са главним снагама задржавао је у рејону Власеница-Дрињача, а један њен батаљон преузео је обезбеђење дивизијске болнице у селу Допасци.¹⁵⁴ У духу тога наређења, штаб 19. бригаде је одлучио да напад на четнике у рејону Папраћа-Матковац изведе у току ноћи 7/8. септембар. Напад је отпочео у 3. часа после пола ноћи. Бригада је после краће борбе разбила четнике, и када је прешла у гоњење са правца Булатовци уследила је интервенција делова 27. СС пука, 13. СС дивизије, који се налазио у покрету дуж комуникације Зворник-Тузла, а прешао је у напад са једном колоном у правцу села Осмаи, а са другом ка Голом Бреду.¹⁵⁵ Због продора снага непријатеља, штаб бригаде је наредио штабовима батаљона да повуку јединице и поседну положаје на линији Ракино Брдо-Сајтовићи-Пантелићи-Борогово и Видаковићи, а штаб бригаде са приштабским деловима разместио се у село Крушици. На овим положајима јединице бригаде су се задржале до 11. септембра. У току ноћи 11. септембра изведен је напад на Цапарде и то са два батаљона, а један батаљон демонстративно је дејествовао на четнике у Папраћи. У то време, на простору Папраће и Цапарди, налазило се око 700 четника из састава Папраћке и Спречанске четничке бригаде Мајевичког четничког корпуса. По пристизању на овај простор батаљони 19. бригаде су из покрета прешли у напад на четнике, и после краће али жестоке борбе четници су били принуђени на повлачење према Мајевци и Снагову. За време борбе убијено је 20 и рањено 60 четника. То је била још једна у низу победа 19. бирчанске бригаде. Сутрадан, 12. септембра, 1. батаљон је упућен у правцу Зворника са задатком да садејствује 20. бригади у нападу на Зворник. Главнина бригаде задржана је на ранијем положају, с тим што се штаб бригаде преместио у рејон села Мраморак.¹⁵⁶

Двадесета бригада је била на положајима Касаба-Власеница, а један батаљон је имала у селу Бечановићима. Са два батаљона је на-

¹⁵³ Зборник НОР, Том IV, књ. 28, док. бр. 103.

¹⁵⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 29, док. бр. 39.

¹⁵⁵ АВИИ, к. 111, рег. бр. 25-7.

¹⁵⁶ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 25-7.

Група бораца Аругог батаљона.

ступајући од Дрињаче у току ноћи 12/13. септембра, разбила непријатеља и ослободила Зворник, док је 1. батаљон 19. бригаде, који је био упућен за садејство, закаснио и није учествовао у ослобођењу Зворника, али је зато својим присуством на подручју Снагова везивао зеленокадровске и четничке снаге које нису могле интервенисати ка Зворнику. У то време је 16. муслиманска бригада била на простору села Осмака и Грачанице, и имала је задатак да политичким деловањем и борбом убрза процес распадања зеленог кадра у долини Спрече, у чему је имала запажене резултате, па је убрзо ослободила и Кладањ. После разбијања зеленог кадра на подручју Снагова и ослобађању овог подручја, штаб 19. бригаде је 15. септембра упутио 2. батаљон и извиђачку чету ка Зворнику. Тога дана је око 700 четника нападао на јединице 20. бригаде које су се налазиле у Зворнику. Појавом јединица 19. бригаде преко Снагова, а и због одлучног отпора јединица 20. бригаде, четници су били принуђени да се повуку у правцу Китовнице и Међеће. У току борбе убијено је око 50 четника и више рањено. Тако је 27. дивизија за релативно кратко време ослободила Кладањ, Власеницу, Зворник и добар део долине Дрине и Спрече. Постепено је преносила тежиште дејства ка Тузли. Амнестија врховног команданта НОВЈ маршала Тита издата 30. августа изазвала је расуло и масовни прелазак на страну НОВЈ војника из домобранских, зеленокардовских, четничких, легионарских и СС јединица (369. легионарске и 13. СС дивизије).¹⁵⁷ Због масовног осипања и расула 13. СС дивизије, командант 5. СС корпуса

¹⁵⁷ Зборник НОР, Том XII, књ. 4, док. бр. 127.

наредио је команданту 13. СС Ханцар дивизије да повуче делове дивизије из Тузле, без обзира на последице. То повлачење је извршено поподне 10. септембра на линију Бијељина-Брчко-Градачац.

Бригада у нападу за ослобођење Тузле

Повољан развој војне и политичке ситуације на подручју источне Босне и шире, омогућио је да штаб 3. корпуса убрза доношење одлуке за ослобођење Тузле, главног економског и политичко-административног центра у источној Босни. V Тузли је непријатељ тада имао 14. усташки пук, са око 2000 усташа и око 500 зеленокадроваца из састава 10. посадног пука. Ове снаге су углавном биле наоружане пушкама, мањим бројем аутоматског наоружања и са неколико минобацача. Ради одбране града непријатељ је посео Пискавицу, Којшино и Градину са северне стране, а са јужне Кужиће, Црвено Брдо и Илинчицу. Ове отпорне тачке били су још и раније добро фортификацијски уређене. V унутрашњости града били су израђени бункери и постављене препреке. Сем тога, на простору Пожарнице, Дубраве и Вуковића налазиле су се четничке и зеленокадровске јединице. Штаб 3. корпуса је 15. и 16. септембра после успешно изведене акције у долини Спрече, ослобађањем Кладња, Живиница, Зворника и Лукавца и рушења моста на реци Дрини одлучио да изврши напад на Тузлу. Према тој одлуци, на Тузлу је требало да напада 27. дивизија са простора Живинице, Пар села и друго, општим правцем Пар Село-Орашје-Илинчица-Тузла.

Тридесетосма дивизија, која се налазила код Модриче, добила је задатак да се са једном бригадом постави на простору Чанићи, Муслиманска Ораховица, ради обезбеђења правца од Добоја, а да са другом бригадом напада општим правцем Тисовац, Српска Липница, Којшино, обухватајући Пискавицу и Градину. Пошто је сазнао да су се делови 13. СС дивизије повукли из Тузле, штаб 27. дивизије одлучује да не чека долазак 38. дивизије,¹⁵⁸ него да изведе напад на Тузлу са две бригаде - 19. бирчанском и 16. муслиманском, а да 20. романијску ангажује за обезбеђење ових снага на правцу Горња Тузла-Пожарнице. Тузлански НОП одред требало је да поседне положаје западно од Букиња и да затвара правац са севера и запада (шема 3).¹⁵⁹ По пријему наређења, 19. бригада је 16. септембра са простора Горње Спрече са 1. и 3. батаљоном извршила покрет ка Тузли.

Други батаљон 19. бригаде, који се налазио у Зворнику, 16. септембра је био на маршу и у поподневним часовима пристигао је на простор Пар Села, где је одмах приступио припреми јединица за предстојећи напад на Тузлу. Сутрадан 17. септембра 1944. године у 5 часова, бригада је отпочела напад на Тузлу. Први и Трећи батаљон дејствовали су од села Вршана ка Тузли, а Други батаљон од Пар Села ка источном делу града. Одлучним нападом јединица и дејством бомбашких група спољна одбрана непријатеља је брзо раз-

¹⁵⁸ А. Бонлагић, н. д. стр. 259.

¹⁵⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 29, док. бр. 136 и књ. 30 док. бр. 30.

бијена. Његове снаге су се из уиоришта повлачиле у унутрашњост града уз велике губитке. Тако су јединице 19. бригаде за непуна два часа борбе извршиле продор у град и избиле ка железничкој станици. У том налету заробљено је око 100 непријатељевих војника и старешина и војна музика. Док се водила борба за ликвидацију утврђења у граду, заменик команданта бригаде Светозар Вуковић Жарко, са развијеном партизанском заставом уз пратњу заробљеног војног оркестра на челу, ишао је ка центру града. Народ је масовно излазио на улице и одушевљено поздрављао своје ослободиоце.¹⁶⁰

Шеснаеста муслиманска бригада је по разбијању непријатељеве посаде у упоришту Илинчица и Креки продужила дејство у град. Истог дана око 7 часова Тузла је била ослобођена. У то време 20. бригада без једног батаљона била је у покрету ка Симин Хану, где је пристигла у поподневним часовима. У исто време биле су у покрету и јединице 38. дивизије, али нису учествовале у борби за ослобођење града. Ослобођењем Тузле знатно је консолидована војнополитичка ситуација у источној Босни.

Тринаеста СС дивизија после шестомесечних борби са снагама Трећег и Дванаестог војвођанског корпуса, била је у фази распадања, а исто стање је било и код четника и зеленог кадра. Офан-

¹⁶⁰ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 26-7.

Борци бригаде: Сретко Савиновић, Андрија Марковић, Радо Марковић и Милош Борћих, Тузла 1944.

П&1емиш Обрад, Јаков Ребић и Лазар Тадић, Тузла, октобра 1944.

живним дејствима јединица НОВЈ у првој половини септембра проширена је слободна територија за пребацивање у Србију 11. дивизије.

У току шестомесечних борби позната по злу 13. СС дивизија заједно са домаћим издајницима опустошила је многа села на ширем подручју Бирча. Већ раније је напоменуто убијање жена, деце и старца по многим селима. Поред тога, ова дивизија је заједно са четницима Мајевичког корпуса убијала и непокретне рањенике који су се налазили у базама на подручју Бирча. Само на подручју Шековића, односно, ширег подручја Бирча, пронађено је и убијено њих око 600.¹⁶¹ Злочини непријатеља нанели су велики бол и пометњу код народа тих крајева, али и још већи презир и мржњу према непријатељу.

Мирко Остојић и Мишо Вокић

Да би учврстио постигнути успех и проширио слободну територију после ослобођења Тузле, штаб 3. корпуса је наредио 27. дивизији да са својим главним снагама (19. и 20. бригада) затвори правац Брчко-Тузла, разбије четнике у рејону Пожарнице и оспособи и обезбеди аеродром код Осмака, а помоћним снагама (16. бригада) да се постави на простор Тузла-Букиње, са задатком да затвори правац од Добоја, организује гарнизону службу и врши мобилизацију бораца.¹⁶² Истом заповешћу наређено је 38. дивизији да се упути на Требаву и прихвати 28. славонску дивизију на њеном путу за Србију.

Штаб 27. дивизије је 18. септембра наредио 19. бригади да се пребаци у село Осмаке са задатком да обезбеди аеродром и дивизијску болницу која је у исто време требало да се пребаци у село Ракино Брдо. По пристизању у село Осмаке треба да успостави телефонску везу са Тузлом.

У Тузли је 19. бригада примила рањенике 38. дивизије, а у саставу колоне су били командант и политички комесар 3. корпуса

Јеша Перић, Тринаеста СС «Ханцар» дивизија и њен слом у источној Босни, Источна Босна у НОБ-у, књ. 2, стр. 601.

¹⁶² Зборник НОР, Том IV, књ. 29, док. бр. 81.

(Коста Нађ и Владо Поповић), који су одлазили у седиште Врховног штаба на Вис. У току покрета из Тузле, за непосредно обезбеђење колоне одређен је 2. батаљон којег су у рејону Пожарнице напали четници. Након краће борбе он их је одбацио, а затим продужио покрет ка селу Осмаци и без губитака извршио задатак. Први батаљон је по наређењу штаба бригаде 18. септембра из рејона Славиновића кренуо преко Пожарнице и Међаша ка селу Осмаци. У току покрета у рејону Пожарнице напали су га четници. После краћег ватреног окршаја, батаљон је одбацио четнике од комуникације и продужио покрет ка Тојшићима, али у рејону Тојшића је уследио изненадни напад зеленог кадра на колону Првог батаљона. После жестоке борбе, батаљон је успео да разбије зелени кадар и пребаци се у правцу Међаш-Вис тт. 452 и испод Голог виса пристигао је у село Ракино Брдо у састав главних снага бригаде. У току борбе на Међашу изгубљено је 11 пушака, 4 пушкомитраљеа, три аутомата и пет коња.¹⁶³

Дејства у долини Спрече и ослобођење Тузле септембра 1944.

Поред транспорта рањеника 19. бригада је обезбеђивала и пријем материјала и три дана чекала долазак авиона који су на аеродром у Осмацима стигли тек ноћу 21. и 22. септембра. У авионе је поред команданта и комесара 3. корпуса укрцано још 50 тешких рањеника. Ради обезбеђења аеродрома јединице 19. бригаде су поселе положаје у рејонима село Осмаци, Шехер, Матковац и Булатовци. На овим положајима бригада се задржала до 25. септембра. У току

¹⁷² АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

Активисти НОП-а и борци бригаде на аеродрому у Осмацима.

боравка на овом простору, тачније, 21. септембра око 12 часова заменик команданта бригаде Жарко Вуковић Пуцар је са 2. батаљоном и извиђачком четом штаба бригаде у камионима кренуо за Зворник. У Зворнику се тада налазио комбиновани усташко-домобрански и зеленокадровски батаљон. Делови 19. бригаде су се укрцали у два камиона и један аутомобил, и у пола дана кренули су цестом према Зворнику. Обезбеђења непријатеља која су била истурена на прилазима ка Зворнику приметили су покрет камиона и јавила о томе посади у Зворнику. С обзиром да су борци у камионима били обучени у немачке униформе, обезбеђење непријатеља је схватило да се ради о Немцима који су »поново заузели Тузлу« и сада долазе у Зворник да и њих деблокирају. Тако су јединице 19. бригаде ушле у Зворник без борбе. Када су застале у Зворнику, око њих су се окупили непријатељеви војници да их поздраве. Међутим, када су борци извиђачке чете почели искапати из камиона, сви наоружани руским аутоматима и одмах почели да разоружавају непријатељеве војнике, тек тада су схватили да то нису Немци него партизани. Командант усташког батаљона у Зворнику је затечен у канцеларији где тражи податке од обезбеђења да му јаве чија је колона што долазу у Зворник. Тако је у овој веома смелој и значајној акцији без иједног нашег губитка заробљено 50 непријатељевих војника, један командант батаљона и неколико разних зликоваца. Заплењена су два митраљеза, један минобацач, 40 пушака, два аутомата и доста другог ратног материјала. Сутрадан, једна чета је допратила заробљене војнике у село Осмаке. Ови заробљеници су изјавили да желе да се укључе у састав јединица НОВЈ, што им је удовољено.

Једна чета је остала у Зворнику ради помоћи теренским радницима и активистима на организацији народне власти.¹⁶⁴

Моторизована колона у којој се налазила извиђачка чета и заменик команданта 19. бригаде Светозар Вуковић Жарко, који је био у кабини првог камиона, кренула је из Зворника 22. септембра у састав главнине бригаде. Приликом пролаза преко Цапарди наишла је на четничку заседу која се налазила у рејону Црни Врх. Са тог положаја четници су испалили неколико метака и том приликом тешко ранили у главу заменика команданта 19. бригаде Светозара Вуковића Жарка, који је сутрадан са Цапарди превезен у Тузлу у болницу, где је извршена операција и извађен му метак из главе. Операцију није могао издржати. Умро је и сахрањен у Тузли уз највише војне почести 1. октобра 1944. године. То је био велики губитак за 19. бригаду. Изгубила је једног од најхрабријих и најомиљенијих војних руководиоца. Он је преносио њену славу од првих дана формирања. Народ Спрече изгубио је човека у кога је имао неограничено поверење и са којим се поносио. Тај веома тужан догађај помутио је сјајан успех јединица 19. бригаде у акцији на Зворник.

На основу ранијег наређења штаба 3. корпуса, штаб 27. дивизије 24. септембра наредио је штабу 19. бирчанске бригаде да у тузланском базену разбије и ликвидира легију, зелени кадар и четнике, успостави и учврсти органе народне власти, попуни и среди јединице. По пријему овог наређења, бригада се са простора Горње Спрече пребацила на положај Пожарнице, Горње Тузле, Симин Хана, допратила дивизијску болницу до Дубрава и предала је 16. муслиманској бригади, а затим приступила чишћењу територије од четника и зеленокадроваца и радила на организацији и успостављању органа народне власти.¹⁶⁵

У овом периоду 19. бригада је нанела непријатељу знатне губтке и заробила око 170 његових војника и старешина, запленила два митраљеза, један минобацач, 40 пушака и 3 аутомата.

У тим борбама погинула су два и рањена четири борца а нестало је 11 пушака, 4 пушкомитраљеза, три аутомата и пет коња. По наређењу штаба дивизије бригада је 6. октобра дошла у Тузлу и као посадна јединица посела је спољна упоришта за одбрану града (Илинчицу, Градину, Креку и Букиње).¹⁶⁶

Истовремено, 20. романијска бригада упућена је у Власеницу. Намера штаба дивизије била је да ова бригада што пре избије на романијски простор, руши комуникацију Вишеград-Сарајево и врши мобилизацију људства на Романији. Шеснаеста муслиманска бригада била је у рејону Пожарнице и водила борбу са четницима, а истовремено спроводила ратну опрему из контингента савезничке пошиљке. Период боравака у Тузли 19. бригаде карактеристичан је по интензивном раду и деловању партијске и организације СКОЈ-а у бригади и на терену. Та активност одвијала се у циљу прихвата нових бораца и политичког рада са борцима који су се из састава непри-

АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 26-7, стр. 2. и Никола Андрић, н. чл., стр. 435.

¹⁶⁵ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 26-7.

¹⁶⁶ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

јатељевих формација дошли у јединице НОВЈ. У кратком периоду требало је овим људима објаснити циљеве народноослободилачке борбе о којима нису много знали, отклањати лоше навике које су стекли у јединицама непријатеља, указати им какви међуљудски односи владају у јединицама НОВЈ, како се понашати према становништву и његовој имовини и слично. С друге стране, нашим борцима требало је објаснити да су ти људи били у заблуди и како да их прихвате, а истовремено развијати код њих будност у односу на сузбијање и деловање непријатеља у јединицама, па и на територији. Овај задатак партијска и организација СКОЈ-а бригаде веома успешно су обавиле.

У међувремену, штаб 27. дивизије је 12. октобра наредио штабу 19. бригаде да из Тузле према Зворнику и Шековићима, обезбеди пратњу пошилке Обласног НОО за источну Босну која је упућена народу попаљеног и опустошеног Бирча. За извршење овога задатка штаб је одредио 3. батаљон.¹⁶⁷

Истовремено је 16. муслиманској бригади, која се налазила у Осмацима наређено да један батаљон упутити ка Међашу у сусрет 3. батаљона ради прихвата и обезбеђења проласка транспорта. Тринаестог октобра у пратњи 3. батаљона 19. бригаде транспорт је кренуо према селу Осмаци. По избијању у рејон Пожарнице, четници су извршили напад на транспорт и 3. батаљон. После пристизања из Симин Хана једног батаљона 16. бригаде, извршен је противнапад на четнике који су одбачени од комуникације. Колона је, затим, наставила покрет ка Међашу у уверењу да се у том селу већ налази један батаљон 16. муслиманске бригаде. Међутим, тај батаљон није стигао у Међаш, јер је претходне ноћи учествовао у нападу на четнике у Папраћу. Када је транспорт у пратњи два батаљона из 19. и 16. бригаде пристигао у Међаш, развила се жестока борба. Зеленокадровци су напали колону са чела и бокова, а четници са леђа. Огорчена борба за одбрану транспорта вођена је неколико часова. Чувши ову борбу, штаб 16. бригаде је одмах упутити један батаљон ка Међашу, док је батаљон 16. бригаде пристигао до Међаша, четници, зелени кадар и поједини становници околних села опљачкали су један део транспорта.¹⁶⁸

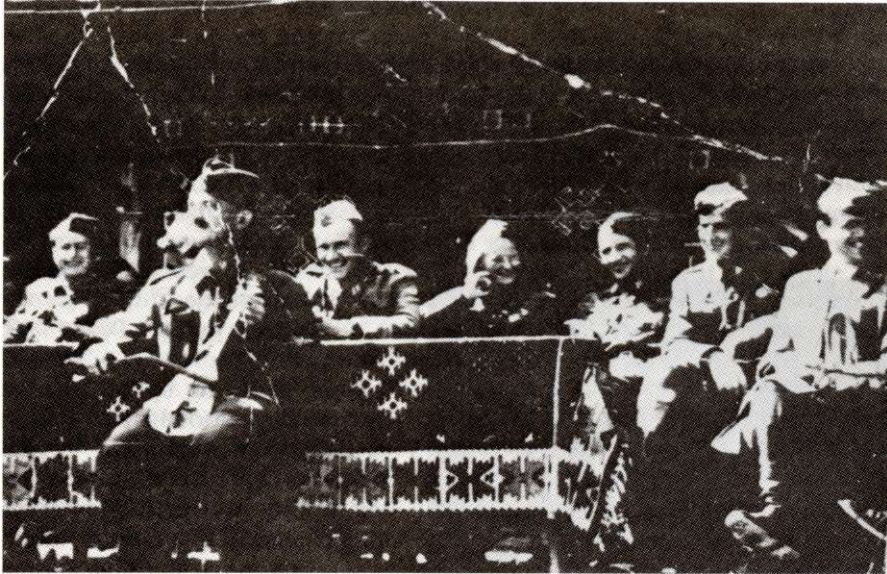
У овој борби убијено је 14 и рањено 20 четника и зеленокадроваца, а из 3. батаљона 19. бригаде погинула су два и рањено девет бораца, а изгубљен је и део транспорта. Петанестог октобра 16. муслиманска бригада извршила је напад на Пожарницу и после краће борбе разбила је четнике, и том приликом запленила 30 волова које су четници дан пре отели од наше транспортне колоне.

Прославу дана ослобођења Београда 20. октобра, 19. бригада је дочекала у Тузли. Било је то велико славље, цели град и цело подручје Тузле било је у неописивом весељу, радовало се становништво и јединице 27. дивизије ослобођењу главног града земље. Славље је трајало читаву ноћ и сутрадан. Одржано је низ зборов, а у Живиницама је бригада дала приредбу за становништво.¹⁶⁹

¹⁶⁷ АВИИ, к. 111, рег. бр. 27-7.

¹⁶⁸ АВИИ, к. 111, рег. бр. 27-7.

¹⁶⁹ АВИИ, к. 111, рег. бр. 27-7.

Са прославе годишњице формирања бригаде, Тузла 1944. године

Спасо Мићић, замјеник команданта и Војо Ивановић Црногорац, командант бригаде

Бригада поново у борбама на Романији

Још 9. октобра Врховни штаб је наредио штабу 3. корпуса да што темељитије поруши комуникације у источној Босни ради спречавања покрета делова групе армија Е са простора Санџака и Метохије ка западу и северу. Штаб 3. корпуса је одлучио да се за извршење тог задатка 27. дивизија упути на Романију и да поруши комуникације које од Вишеграда воде ка Сарајеву. Она је ради тога прво упутила 20. и 16. бригаду, а 19. бригаду задржала на простору

*Борци бригаде: Бошко Мићановић,
Араго Мелезовић и Гаврило Перишић,
Тузла, октобра 1944.*

визије је наредио штабу 19. бригаде да заузме положаје на Црвеним стијенама са главним снагама, а са помоћним снагама да руши кому-

никацију према Сокоцу. После краће организације марша штаб бригаде је наредио покрет у правцу Црвених стијена.¹⁷¹

У то време положаје на Црвеним стијенама држао је један батаљон 1. усташке бригаде. На њих је 19. бригада напала из покрета и после краће борбе из заузела, и с делом снага затварала правац према Сокоцу, ког су усташе претвориле у снажно упориште. У току борбе убијено је четворо усташа и више рањено, заплењено шест пушака, 3000 метака и један радио-апарат.

У овој борби командант 1. усташког здруга у свом извештају пише: »Партизани су 27. октобра у јачини од три бригаде напали на наше постаје у Романији, посада се пред далеко надмоћнијим непријатељем после краће борбе морала повући«. (шема 4).

¹⁷⁰ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

¹⁷¹ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

Око 10 часова 28. октобра непријатељ је извршио напад на Црвене стијене и то са новопристиглим 3. батаљоном 1. усташке бригаде. Усташе су нападале са два правца, од Мокрог и од Пала, уз подршку батерије артиљерије и минобацача. Жестока борба се водила цели дан. Обострано су се смењивали јуриши и положји су прелазили из руке у руку. У касним поподневним часовима, због снажног притиска непријатеља, јединице 19. бригаде су се повукле са тих положаја, а у току ноћи и сутрадан вршиле су нове снажне нападе на непријатеља, не знајући за његова појачања од два усташка батаљона која су пристигла из Сарајева. У јутарњим часовима 29. октобра бригада се повукла на положаје Добра вода, Велики Врх, Чукарица. Због непрекидног маршовања и сталних борби, јединице бригаде су биле уморне и исцрпљене.¹⁷²

Тога дана 19. бригада је била у покрету ка новим положајима, осим 1. батаљона, који је нешто касније стигао код штаба бригаде и имао задатак да обезбеђује штаб бригаде, бригадну болницу и комору, сем коморе 2. батаљона која је била удаљена од рејона размештаја штаба бригаде око 2 км. Овај батаљон је претходне ноћи у току борбе у Црвеним стијенама имао највеће губитке, нарочито у нижем командном кадру. У то време, командант овог батаљона капетан Арслан Готовушић, налазио се у болници, пошто је био рањен на Пожарници, а заменик команданта био је на официрском курсу, тако да је дужност штаба батаљона обављало привремено руководство. Ово привремено руководство није организовало потпуно обезбеђење штаба бригаде, бригадне болнице и коморе, па ни својих јединица. Иако су штаб бригаде и приштабски делови били размештени у једној ували добро пошумљеној, којој нису водили никакви путеви чак ни пешачки, главнина 2. усташког батаљона са правца Соколца 30. октобра 1944. године, прикривено је прошла између батаљона и око 12 часова директно напала на штаб бригаде, бригадну болницу и комору, као и на јединице 1. батаљона које су биле потпуно изненађене. Приличан број људства овога батаљона затечен је на спавању. То је непријатељ максимално искористио. Оно што је и данас нејасно јесте како је усташка колона без лутања директно ишла на штаб бригаде, иако се километар и по до два од тога рејона на отвореном простору налазила комора и кухиња 2. батаљона 19. бригаде. Онако како се кретала колона усташа преко пропланка који се добро видео са положаја 2. батаљона, могло се закључити да их је водио човек који је добро знао где је размештен штаб бригаде. Тим више ако се има у виду да је један број бивших припадника СС јединица претходне ноћи дезертирао из тог рејона, а налазио се у саставу пратећих јединица бригаде.

У рејону размештаја штаба бригаде и приштабских делова настала је жестока борба прса у прса за одбрану бригадне болнице. Други и Трећи батаљон, који су били удаљени од места догађаја километар и по до два, одмах су кренули према рејону борби али је она за болницу била брзо завршена. Иако је непријатељ брзо разбијен по пристизању тих батаљона, он је до њиховог доласка поубијао

¹⁷² АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

непокретне рањенике, већи део бораца бригадне коморе и расуо и уништио бригадну архиву и други материјал.¹⁷³ Био је то страشان приказ.

Тако је 19. бригада скупо платила небудност и несавесност појединаца. У тој борби јуначки је погинула Рава Јанковић Минић, референт санитета бригаде. Била је неустрашиви борац од првог дана устанка, прекаљена у борбама које је водила 6. источnobосанска бригада. Често пута је Рава на челу бомбаша јуришала на бункере. И овог пута је покосила аутоматом неколико усташа који су лежали недалеко од њеног мртвог тела. Била је омиљени друг и пријатељ, борац и старешина 19. бригаде, знала је у тешким и напорним маршевима узети пушкомитраљез и одменити друга у ношењу. За њу није било несавладивих препрека и због тога су је сви припадници 19. бригаде ценили и волели. У овој борби такође су дали своје животе командир чете Будимир Тодоровић, храбри пушкомитраљезац Милорад Лукић Теник родом из Добрића код Шековића и седам рањеника који су се налазили у бригадној болници. Поред тога, рањено је 12 другова и другарица, а нестало је око 60, углавном новомобилисаних са подручја Тузле. Од овога броја неки су се касније прикључили бригади, а 15 их је изостало у току покрета бригаде од Тузле ка Црвеним стијенама.¹⁷⁴

О тежини борбе на Црвеним стијенама најбоље говоре подаци да је бригада у тим борбама за четири дана и ноћи имала 30 погинулих и 46 лакше и теже рањених другова и другарица. Непријатељ је, такође, у овим борбама имао велике губитке, око 120 рањених и преко 50 погинулих војника и старешина. Због тога случаја штаб 27. дивизије одлучује да одустане од напада на Соколац који је требало да изведе 19. и 20. бригада, а штабу 19. бригаде због небудности упућена је критика и вођена расправа у штабу дивизије и штабовима бригаде ради поуке. После тешких борби на Црвеним стијенама, бригада је посела положаје на простору Сијерци, Кусача, Парижевићи.¹⁷⁵ У овом рејону вршено је сређивање јединица и припреме за нове задатке. У рејону Парижевића 2. батаљон 19. бригаде је 1. новембра садејствовао 20. бригади у спречавању продора непријатеља са правца Соколца ка Рогатици. После жестоке борбе и противнапада непријатељ је уз осетне губитке одбачен ка Сокоцу. Међутим, непријатељ је настојао да по сваку цену продре у Рогатицу, одбаци јединице 27. дивизије од комуникације и обезбеди саобраћај између Вишеграда-Рогатице и Сарајева. У том циљу ангажовао је два ојачана батаљона 1. усташке бригаде са задатком да обезбеде пребацивање 42. мостовне јединице 5. СС корпуса. Ова јединица требало је да се из Сарајева преко Соколца пребаци до Рогатице и Вишеграда ради успостављања мостовних и скелних прелаза преко Дрине.¹⁷⁶

Сутрадан, 2. новембра, 1. усташка бригада из Соколца заједно са Немцима у јачини око 1000 људи, две хаубице, четвора оклопна

¹⁷³ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7. и Никола Андрић н. чл., стр. 436.

¹⁷⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 90.

¹⁷⁵ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 27-7.

¹⁷⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 33, док. бр. 166.

кола и 60 камиона, кренула је у напад у правцу Рогатице. За обезбеђење моторизоване колоне упућене су јаке побочнице у правцу Витња и Рабара. На овим положајима тада се налазио само један батаљон 20. бригаде, а 19. бригада је била на положајима Парижевићи, Струмићи, Шенковићи, са једним батаљоном у рејону села Кула. Главнина 19. бригаде имала је задатак да штити бок јединица 27. дивизије са правца Соколца. Шеснаеста муслиманска бригада требало је да поседне и упорно брани положаје Ковањ-Гучево пред Рогатицом.

На положајима Витњ-Рабар, где је вођена борба готово целог дана, батаљон 20. бригаде у садејству са јединицама 19. бригаде, које су дејствовале на правцу Кула-Дебело Брдо, успели су да зауставе напад непријатеља и да задрже положаје до пада мрака. Тек предвече, непријатељ је преко Хан Стијеница и Рудина продро ка Ковњу. На овим положајима дочекан је снажном ватром јединица 16. бригаде. Истовремено, батаљони 19. и 20. бригаде вршили су стални бочни притисак са јужне и северне стране друма. Међутим, после пола ноћи 3. новембра, непријатељ успева да одбаци делове 16. бригаде са положаја Ковањ и избије у Рогатицу.¹⁷⁷

Када је непријатељ продро у Рогатицу, штаб 27. дивизије 4. новембра 1944. године је донео одлуку да 19. бригада поседне положаје на линији Шековићи, Парижевићи, Смртићи, 16. бригада на линији Гучево, Шаторовићи, а 20. бригада на линији Враголови, Сочице, Крамер Село. Све три бригаде имале су задатак да затворе правце од Соколца и Вишеграда, врше притисак на Рогатицу и руше комуникацију Вишеград, Рогатица, Соколац.

У јутарњим часовима 5. новембра 1944. године, са правца Соколца ка Рогатици, појавила се моторизована колона непријатеља јачине око 15 камиона и 200 усташа. Јединице 19. бригаде држале су положаје у рејону Стрмићи, Парижевићи, Млаћ, Кула. Други батаљон, који је запосео положај у рејону Куле, по пристизању колоне непријатеља отворио је снажну ватру и после краће жестоке борбе избацио је из строја око 40 непријатељевих војника и старешина (од тога 20 погинулих), а уништена су четири камиона, и заробљен је један војник, заплењен пушкомитраљез и друга војна опрема. На овим положајима јединице 19. бригаде задржале су се до 16. новембра, рушиле комуникацију Соколац-Рогатица и бочно дејствовале на колоне непријатеља.¹⁷⁸

Седмог новембра, поводом дана октобарске револуције, одржана је централна прослава у селу Долови и на положајима бригада. На овој прослави из сваке бригаде учествовала је по једна комбинована чета и народ са ширег подручја Романије и представници Бирча. О значају октобарске револуције, о борбама и успесима наших јединица и напредовању савезничких армија на појединим фронтovima, говорили су Перо Косорић, Милош Зекић, Грујо Новковић и представници војнопозадинских народних власти, као и представници омладине Бирча и Романије.

¹⁷⁷ Исто, док. бр. 168, и АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр.31-7.

¹⁷⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 80.

У току ноћи 9/10. новембра 1. батаљон је извршио напад на четнике у рејону села Озерковићи-Неправдићи, и том приликом је заробљено 5 четника и заплењено 5 пушака и нешто муниције. Истог дана, упућена је једна чета да прати дивизијску болницу у Власеници.

Сутрадан 6. новембра, од Соколца ка Рогатици поново креће колоне непријатеља са око 60 камиона у пратњи побочница јачине око 150 војника који су се кретали лево и десно од цесте. У рејону Крамер-Села са десном побочницом сукобио се један батаљон 20. бригаде, а у рејону Рабра са левом побочницом сукобио се један батаљон 19. бригаде. Борба на овим положајима трајала је преко три часа, али због недовољног садејства између батаљона 19. и 20. бригаде, непријатељ успева да се пробије ка Рогатици. У току борбе убијено је 15. и рањено око 20 непријатељских војника.¹⁷⁴

Борбе на друму Вишеград - Соколац

Немачка борбена група ЈЕРЛЕН састава 3 пука, 2 железничка батаљона и 2 ПА батерије, делови српске државне страже (недићевци) и Руски заштитни корпус (белогардејци), борбени ешелони команде група армија Е, борбена група ФУРМАН и тврђавски пионирски штаб бр. 2.100 имали су задатак да отворе правац Вишеград-Соколац-Сарајево.¹⁸⁰ Предњи делови групе ШОЈЕРЛЕН избили су 11. новембра у Вишеград и ухватили везу са 7. СС допунским батаљоном, који је стављен под команду штаба те групе. Припреме непријатеља за покрет према Соколку и Подроманији трајале су до 14. новембра. Када је сазнао за долазак јаким непријатељских снага, штаб 27. дивизије одлучио је да целу дивизију постави бочно у односу на комуникацију Вишеград-Сарајево и организовањем заседа на повољним положајима дуж комуникације све до Соколца, да напада колону непријатеља, наноси им губитке и спречава продор.

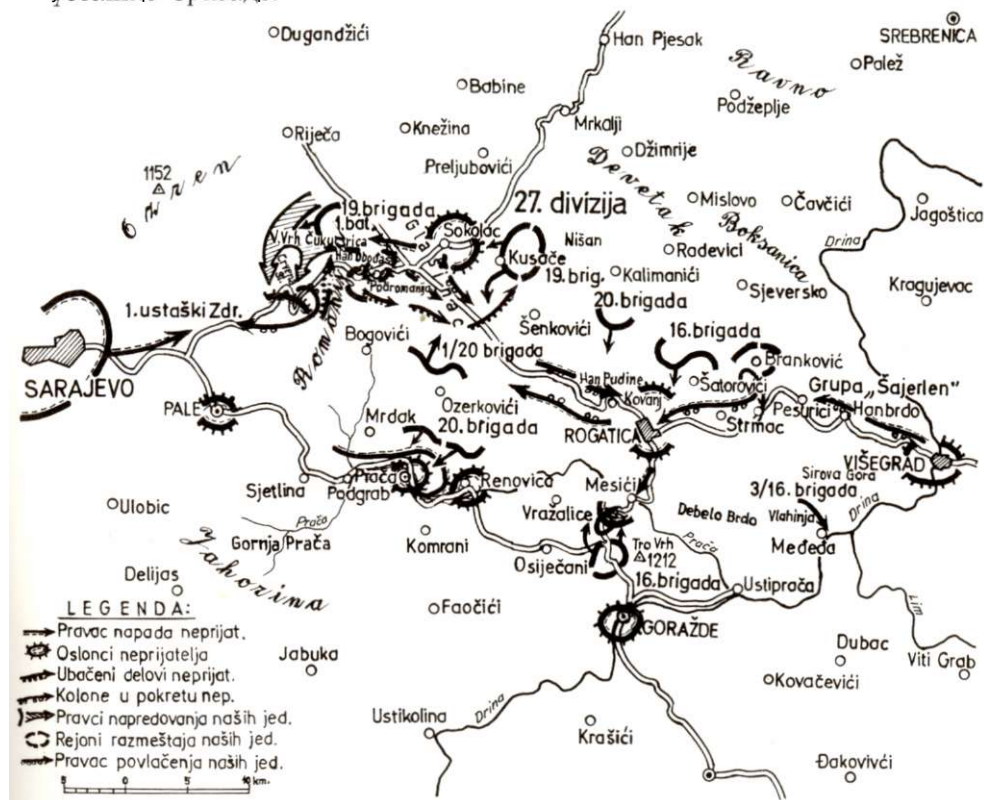
У јутарњим часовима 14. новембра из Вишеграда је кренула претходница борбене групе ШОЈЕРЛЕН, која је после тешких борби уз појачање и снажну подршку артиљерије успела тек 15. новембра у поподневним часовима да потисне од комуникације јединице 16. бригаде и избије у Рогатицу. За сво то време јединице 19. бригаде успешно су спречавале испаде непријатеља из Соколца и рушиле комуникацију Соколац-Рогатица, док су 20. бригада и један батаљон 16. бригаде активно дејствовали према Рогатици и онемогућили интервенцију непријатеља ка Вишеграду.

Када је непријатељ продро у Рогатицу, штаб 27. дивизије је 16. новембра издао нову заповест према којој је 19. бригада са два батаљона запосела положаје Парижевићи, Кула, Рабар, а са једним батаљоном рејон Боровска и Караула. Двадесета бригада са главним снагама (три батаљона) се поставила на положај на линији село Враголови, Маловићи и Крамер-Село, а један батаљон ове бригаде и један батаљон 16. бригаде посели су положаје у селу Караула и Гу-

¹⁷⁹ Зборник НОР, Том ХП/4, прилог 2, стр. 11, 62-7.

¹⁸⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 80

чево. Изјутра 17. новембра, предњи делови борбене групе Шојерлен кренули су из Рогатице ка Соколку уз јака бочна обезбеђења лево и десно од пута. Истовремено, из Соколца и Подроманије у сусрет снагама која су се пробијале од Рогатице, кретали су се делови 1. усташке бригаде.¹⁸¹

Борбе на друму Вишеград - Соколац

Јединице 19. бригаде успешно су се супротстављале усташким снагама које су нападале са правца Соколца. У исто време, жестоку борбу водиле су 20. и 16. бригаде ради спречавања продора непријатеља који је надирео од Рогатице. Сутрадан, непријатељ је обновио напад и после жестоке борбе, увече 18. новембра, успео је да избије у рејон Ковањ (6 км северозападно од Рогатице). Због исцрпљености јединица у свакодневним борбама, штаб 27. дивизије одлучује да се у току ноћи 18/19. новембра обуставе дејства. У јутарњим часовима 19. новембра требало је да се изврши општи напад на непријатеља, с тим што је 19. бригада и даље задржана на ранијим (главним снагама) а помоћним (један батаљон) држао је положаје у рејону Стјеница. После жестоке борбе на овим положајима, батаљони 19. бригаде успевају да одбаце снаге непријатеља на Хан Рудинама. Док су

¹⁸¹ Зборник НОР, Том XII, књ. 4, прилог 1, стр. 1038.

јединице 20. и 16. бригаде успеле да збаце његове снаге са положаја Брековик, Средница, изнад Хан Рудина. Око 10 часова истог дана штаб 27. дивизије наредио је штабовима бригаде да се колона непријатеља која продире од Рогатице поново нападне у 18 часова.¹⁸²

За овај напад било је предвиђено седам батаљона; један из 19. бригаде, два из 16. бригаде и четири батаљона 20. бригаде. За избегавање правца од Соколца ангажована су два батаљона 19. бригаде. У нападу на непријатеља све јединице 27. дивизије прешле су из непосредног додира и избациле његове снаге са околних висова и местимично избиле на цесту, али кад су Немци добили појачање из Рогатице око 10 часова 20. новембра, и уз снажну подршку артиљерије кренули су у напад и успели да одбаце јединице дивизије од комуникације. Међутим, око подне истог дана, на захтев штаба 3. корпуса и Врховног штаба НОВЈ, савезничка авијација је бомбардовала Рогатицу и колону непријатеља између Хан Рудина и Хан Стјеница, али и поред тога непријатељ је око 17 часова истог дана извршио пробој и у току ноћи 20/21. кретао се ка Сокоцу. Дејство савезничке авијације по колонама непријатеља било је и прво непосредно садејство јединицама НОВЈ, посебно 27. дивизије у разбијању и уништавању непријатеља, иако није било планирано. Дводневно савезничко узастопно бомбардовање немачких колона, присилило је Немце да покрете својих јединица изводе претежно ноћу, а у току дана да користе слабу видљивост. Овакво кретање-маршевање немачких колона окалшало је јединицама 27. дивизије да им изненадним ноћним нападима наносе губитке.

У 3 часа 24. новембра 19. бригада је организовала заседу у рејону Рудине, где је јаком ватром дочекала колону непријатеља која се кретала са правца Рогатице. Жестока борба вођена је до 7 часова, када је непријатељ са правца Соколца напао положаје јединица бригаде у рејону Парижевићи, Дебело Брдо и Црни Врх, настојећи да по сваку цену овлада овим положајима.

Жестока борба вођена је целог дана, положаји су неколико пута прелазили из руке у руку. Увече 24. новембра, јединице 19. бригаде противнападом успеле су да одбаце непријатеља ка Сокоцу и том приликом је убијено 35 и рањено преко 50 непријатељевих војника. Деветнаеста бригада је у овој борби имала 6 погинулих и 10 рањених другова.¹⁸³

Непријатељ је 25. новембра поново напао са правца Рогатице, Подроманије и од Соколца са јачим снагама на исте положаје 19. бригаде. У току напада, успева му да овлада Дебелим бродом, али је предвече у одлучном противнападу јединица 19. бригаде одбачен са ових положаја и бригада је поново успоставила контролу над овом комуникацијом. У току борбе убијено је 16 војника, заробљен један и више рањено, заплењен један аутомат, пет пушака и 2000 метака.¹⁸⁴

Ради успешнијег супротстављања непријатељу, штаб 27. дивизије одлучује да формира ударну групу батаљона из састава 16. и 20.

¹⁸² Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 101.

¹⁸³ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 33-7.

¹⁸⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 30, док. бр. 90.

бригаде, и да еа овом групиом 28. и 29. новембра у рејону Бан брдо организује заседу. Ударном групом командовао је командант дивизије Милош Зекић. Она је нанела тешке губитке непријатељу, запленила знатне количине наоружања и уништила око 186 возила.¹⁸⁵

Непријатељ је по сваку цену настојао да што боље оспособи и обезбеди комуникацију за саобраћај. Међутим, својим мањим деловима јединице 27. дивизије су га онемогућавале у тој намери. Тако је 29. новембра 2. батаљон 19. бригаде организовао заседу у ширем рејону Куле, сачекао моторизовану колону непријатеља и у жестокој, али краткој борби нанео јој велике губитке. Убијено је око 40 непријатељевих војника и старешина и више рањено, спаљено 5 камиона и заплењено нешто војне опреме и наоружања.¹⁸⁶

Главне снаге 19. бригаде (1. и 3. батаљона) биле су у покрету преко Соколовића и Мркаља, ка комуникацији Соколац-Власеница, са задатком да изврше напад на колону непријатеља и открију намере његових јединица које су 25. новембра упућене из састава 11. ваздухопловне пешадијске дивизије из Соколца према Хан Пијеску. У Сокоцу су тада биле концентрисане јединице моторизоване борбене групе 11. ваздухопловно-пољске дивизије под називом Граф која је у своме саставу имала две пуковске борбене групе. Борбене групе Скендервег и борбену групу Ајзеле. Ове снаге су имале задатак да изврше пробој на правцу Соколац-Власеница-Дрињача-Зворник и по спајању са снагама у Зворнику поседну леву обалу Дрине, прихвате трупе са десне обале и спрече пребацивање јединица НОВЈ из Србије у источну Босну. Да би задржао продор борбене групе Граф, штаб 27. дивизије је одлучио да 19. и 20. бригаду оријентише према друму Соколац - Власеница. Тако је 27. дивизија почетком децембра била борбено ангажована на врло широком подручју. Штаб 19. бригаде је 29. новембра упутио два батаљона да поседну положаје Кличковац, Бурђићи, Бабина Пољана, а један батаљон на Крамић.

Истог дана, од Соколца према Власеници, око 10 часова 1. децембра кретала се колона непријатеља, која је наишла на заседу једног батаљона 19. бригаде, који је држао положаје на Крамићу и дочекао ову колону непријатеља снажном ватром. После краће али жестоке борбе батаљон је разбио непријатеља, који је имао 30 мртвих и рањених војника, уништени су му камион и мотоцикл, а заплењен пушкомитраљез, 10 пушака, 15 ручних бомби, и 100 комплекта војничке опреме. После ове борбе, 19. бригада се пребацила на шири простор Мркаља. Благовремено је откривена колона Немаца која се кретала у правцу Власенице. Штаб бригаде је одлучио да се нападне у току дана (2. децембра) у рејону Ружина вода. Време је било веома лоше, хладно, а густа магла ограничавала је видљивост на неколико метара, а земљиште пошумљено. Све је то омогућило да јединице прикривено стигну на простор Ружина Вода. Њихов изненадан и одлучан јуриш збунио је толико Немце да нису пружили организован отпор. У овој акцији 19. бригада је убила 35 неприја-

¹⁸⁵ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 33-7.

¹⁸⁶ ИСТО.

тељевих војника и старешина и више ранила. У току борбе рањена су 4 борца из 2. батаљона, међу којима је било и храбри пушкомитраљезац Италијан Гвидо.¹⁸⁷

Међутим, ти и други продори нису могли зауставити борбену групу ГРАФ да 2. децембра избије у Власеницу, а 6. децембра у рејон Дрињача, где је борбена група Скендербег образовала фронт северно и јужно од Зворника.¹⁸⁸

После ових напорних и свакодневних борби, јединице 19. бирчанске бригаде разместили су се у рејонима Тукови, Подомар, и организовале заседу и то: два батаљона на положајима Орловина к. 1190 - Караула - Хан - Митровићи. У овом рејону бригада се, углавном, сређивала и вршила припреме јединица за нове задатке. Седмог децембра јединице 19. бригаде, по наређењу штаба дивизије пребациле су се и разместили на простор Милетићи, Кршеви, Сијерци и Маргетићи, са основним задатком сређивања јединица и контроле комуникације Соколац-Хан Пијесак. Двadesета бригада била је у рејону Понор, Милошићи, Озерковићи и Неправдићи, и дејствовала на комуникацију Црвене стијене-Подроманија. Она је своје тешке рањенике предала болници 19. бригаде која их је касније упутила у дивизијску болницу.

Борбе против нетиничке групације Драже Михаиловића

У другој половини октобра 1944. године четничке снаге Драже Михаиловића, Недића и Љотића, под ударцима јединица НОВЈ, уз велике губитке, биле су присиљене да се повуку на простор Санџака, а крајем новембра концентрисале су се на подручје горњег Подриња (Горажде, Чајниче, Фоча, Калиновик и северне падине Јахорине).

Те четничке снаге, сврстане у шест група корпуса, имале су заједно са четничким јединицама из Санџака и југоисточне Босне и из Херцеговине око 20000 људи.¹⁸⁹ Основни војно-политички разлози који су претходили повлачењу и концентрацији четничких снага на поменутом подручју, могу се, у најкраћем, свести на следеће чиниоце: четничкој врховној команди било је јасно да повлачењем немачких снага са територије Србије и других подручја, они не могу опстати, и да ће бити разбијени ударом јединица НОВ и ПОЈ, друго, ранији покушај четничког руководства да са балистима у Албанији постигну споразум и да на простору Албаније и Црне Горе сачекају искрцавање савезничких снага је пропао. Због тога им је једино преосало да се заједно са Немцима и уз њихову помоћ пробију ка северозападу. Сходно постигнутом споразуму између четничке врховне команде и команде групе армија Е, главнина четничких снага из горњег Подриња требало је, заједно са немачким снагама, да крене према северу. За остварење свога главног циља четничка врховна команда тражила је ослонац у немачким снагама, а пошто су и не-

¹⁸⁷ ВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 33-7.

¹⁸⁸ Зборник НОР, Том 12/4, прилог 2, стр. 1190.

¹⁸⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, стр. 238-9, напомена 6.

мачке снаге биле у врло тешком оперативно-стратегијском положају, то је Немцима одговарало да четничке јединице, као и све друге квислиншке формације у датој ситуацији искористе и тиме олакшају свој положај. Због тога су крајњи циљ и тренутни интерес обе стране били идентични. Четници су се у току повлачења ослањали на немачке снаге и снабдевали муницијом, а за узврат су своја дејства усмеравали према плановима немачке команде.

Прве борбе са овом четничком групацијом јединице 27. дивизије почеле су 8. децембра на простору Понор, Миошићи. Четничка група, корпус »Горске гарде«, наступала је од Гучева у две колоне, према положајима које је држала 16. муслиманска бригада. Предвече је избила и запосела положаје у рејону Велики Ком, Пресјека, и Ступин До. Штаб 27. дивизије је одлучио да у току ноћи 8/9. децембра изврши напад на ову четничку групацију и то са 16. и 20. бригадом, а 19. бригада задржи у резерви. Борба за ове положаје вођена је целу ноћ, али без успеха. Четници су се задржали на положају.¹⁹⁰

Четници су нападе изводили дању и без обзира на жртве фронтално по ешелонима нападали, проширујући стално фронт увођењем нових снага. Рано ујутро 9. децембра 1944. године, они су увођењем резерви пошли у општи напад, дуж целог фронта одбране јединице 27. дивизије. У жестокој борби која је вођена целог дана, четници су успели да на широком фронту помере јединице 27. дивизије и крајем дана све њене снаге нашле су се у линијском распореду. На десном крилу борбеног поретка 27. дивизије у рејону Копито налазила се 20. бригада у центру, 19. бригада на положајима Мандра - Клечковац, а на левом крилу 16. бригада.¹⁹¹

Увече 9. децембра штаб дивизије доноси одлуку да 19. бригаду задржи на дотадашњим положајима, а 16. и 20. бригаду извуче испред удара надмоћнијих снага четника. Затим, ослоном на падине Деветака да застави њихов напад. Штабу 19. бригаде наређено је да ноћу 10/11. децембра изврши напад на четнике у рејону Селишта, а 16. бригада да пређе у општи напад на целом одсеку одбране. Обе бригаде отпочеле су напад после пола ноћи. Деветнаеста бригада је изненадним и одлучним дејством разбила четнике у рејону Селишта, нанела им знатне губитке, а затим посела раније положаје за одбрану.¹⁹²

Шеснаеста бригада делимично је успела у нападу, јер је непријатељ на њеном правцу брзо реаговао, увео у борбу свежје снаге и отпочео продор на небрањеним правцима Деветака лево од 16. бригаде, и на тај начин обухватно дејствовао у односу на леви бок јединице 27. дивизије. На сектору одбране 19. бригаде четници су прешли у напад око 8 часова 11. децембра, а нападу њихових ешелона претходиле су артиљеријске и минобацачке ватре, које су трајале 10-15 минута, а затим на знак трубе кренуо је у напад први борбени ешелон, а иза њега на 200 до 250 метара кретао се други. С обзиром да је у то време дубина снега била око 30 цм, то је кретање четнич-

¹⁹⁰ АВИИ, Фонд НОП-а, к. 112, рег. бр. 10-4; Зборник НОР, Том IV, кн., 31, док. бр. 47.

¹⁹¹ АВИИ, Фонд НОБ, к. 111, рег. бр. 18/47-22.

¹⁹² Зборник НОР, Том IV, кн. 31, док. бр. 146, стр. 718.

ких ешелона било веома сиоро. Тако су јединице 19. бригаде снажним и организованом ватром релативно брзо проређивале први четнички ешелон, због чега је настало комешање у четничким редовима, али су они без обзира на губитке одмах увели у борбу други ешелон и још више успорили напад. Тек око 12 часова, појавило се неколико немачких авиона, који су вршили непосредну подршку четничким снагама у нападу, дејствујући при томе митраљеском ватром и бацајући свежењеве бомби по положајима јединица 27. дивизије. Том приликом је тешко рањена једна другарица при штабу 19. бригаде, која је на путу до бригадне болнице подлегла ранама. Борба са четницима трајала је целог дана. У току одбране јединице 19. бригаде избациле су из строја 43 четника, од тога је убијено 18 а рањено 25.

Међутим, четници су успели да изврше пробој преко Деветака у правцу Брестоваче и Џимрија, због чега је штаб 27. дивизије 19. бригаду пребацио на простор Мркаља, где је посела положила на простору Струмица, Врхови, Паљике и Градина, а један батаљон оријентисала је на комуникацију Крам, Хан Пијесак и према Џимријама.¹⁹³

На ширем простору Мркаља, бригада се задржала до 12. децембра и имала је задатак да заједно са 20. бригадом спречава продор непријатеља преко Деветака и од Копита и Кошуте преко Жљебова, с тим што је 19. бригада требало да дејствује са источне стране друма Соколац - Власеница, а 20. бригада са западне стране.

У то време, у Џимријама се налазила једна четничка група, која се осећала комотно с обзиром на присуство јаким четничким снагама на романијском простору. Штаб 19. бригаде је одлучио да у току ноћи 12/13. децембра са два батаљона изврши напад на четнике. Оба батаљона су у току ноћи прикривено избила ка Џимријама и одлучним нападом после краће борбе разбила ову четничку групу. Убијено је 15 и рањено 20 четника, заплењено 2 пушкомитраљеза, 10 пушака и 4 коња.¹⁹⁴

Тринаестог децембра бригада је из рејона Мркаља упућена на простор Мало Поље, Бабина Пољана, Црна Ријека. На овом простору задржала се до 16. децембра. Пошто није било значајнијих борби, то време је искориштено за сређивање јединица и одмор. Поред тога одржани су састанци по четама и батаљонима и јединице су припремане за нове задатке, а вршено је и извиђање и прикупљање података о покретима непријатеља.

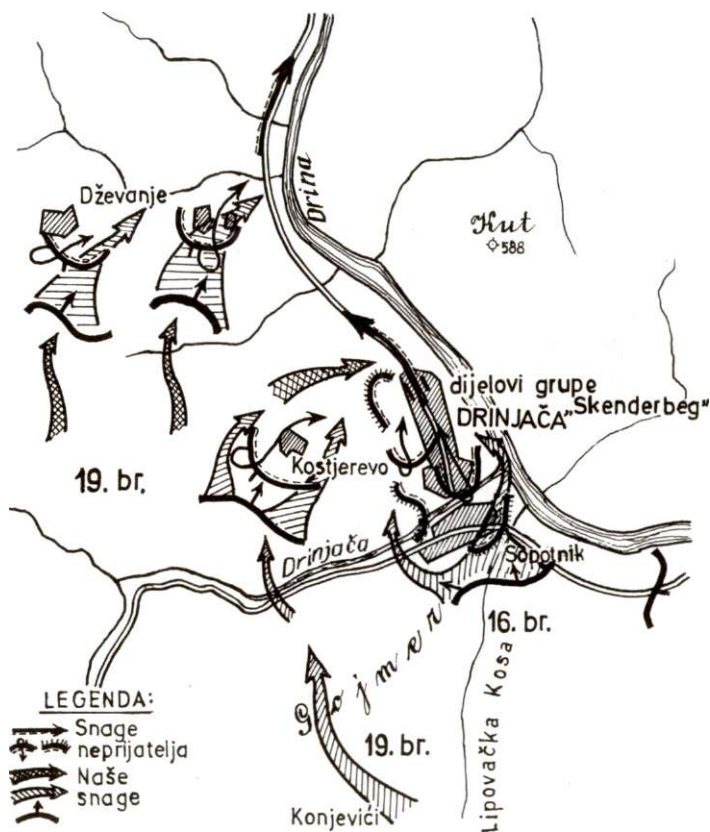
Разбијање делова борбене групе »Скендербег« у Арињачи

Средином децембра у Дрињачи су се налазили делови пуковске борбене групе »Скендербег«, који су имали задатак да обезбеде мостобран за повлачење немачких снага према Зворнику, Бијељини и даље ка северу. У исто време, снаге Драже Михаиловића избиле су

¹⁹³ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 46.

¹⁹⁴ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 18/49-22 и к. 1112, А, рег. бр. 10-4.

на простор Соколовпћи-Мркаљи и показале тенденцију продора преко Власенице, ради спајања са немачким снагама у Дрињачи. Штаб 3. корпуса је пратио покрете немачких снага на правцу Ужице-Љубовија, Дрињача-Зворник, које су ишле ради ојачања одбране немачких снага у Срему, које су угрожавале јединице прве армијске групе НОВЈ продором према Винковцима и Вуковару. Због тога је

Уништење «Скендербег» групе у Дрињачи 18. и 19. децембра 1944

Врховни штаб 14. децембра наредио штабу 3. корпуса да овлада комуникацијом у доњем току реке Дрине и помогне прелазак јединица Јужне оперативне групе дивизија НОВЈ преко Дрине. Пошто је на фронту код Зворника била ангажована главнина 38. дивизије, штаб 3. корпуса је одлучио да за разбијање непријатеља у Дрињачи и Зворнику ангажује главне снаге 27. и 38. дивизије. У духу тог наређења, штаб 27. дивизије ангажује 19. и 16. бригаду за разбијање непријатеља у Дрињачи, а 20. бригаду задржава у рејону Хан Пијесак-Мало Поље, ради спречавања продора четника. Седамнаестог децембра штаб 19. бригаде упутио је 1. батаљон према Дрињачи да прикупи податке о јачини и распореду непријатеља у том месту, а

истог дана у 6 часова изјутра бригада је кренула из рејона Црна Ријека преко Власенице, Нове Касабе, Побуђа и Коњовића.¹⁹⁵

Шеснаеста бригада маршевала је правцем Поцепље, Штендра-Нурићи-Омол-Копривно-Побруђе. Обе бригаде су на време стигле у полазне рејоне за напад. У Дрињачи се тада налазио један батаљон 21. СС пука »Скендербег«, који је имао око 300 људи. Први батаљон 19. бригаде стигао је нешто раније у село Лијешањ, али није ухватио везу са Сребреничким одредом, па је после пола ноћи сам кренуо преко Костјерева у напад на Дрињачу. Ујутро 18. децембра, у Костјереву се развила жестока борба са деловима батаљона »Скендербег«. Први батаљон је успевао да присили непријатеља на повлачење и избије на периферију насеља, где је заустављен, па је морао целог дана водити борбу у непосредном додиру. Јединице 16. бригаде у 3 часа 19. децембра су делом прегазили Дрињачу, а делом се пребациле преко моста на леву обалу, а јединице 19. бригаде у исто време су нападале преко села Бевања и угрозиле отступницу јединица батаљона »Скендербег« према Зворнику. Непријатељ је осетивши то, почео са извлачењем својих снага, а јединице 16. и 19. бригаде су предузеле гоњење и после два километра 1. батаљон 19. бригаде и 3. батаљон 16. бригаде гонили су непријатеља све до Зворника. То је омогућило да се јединице 14. корпуса НОВЈ несметано пребаце из Србије у источну Босну и садејствују 38. дивизију у борби код Зворника.

У борби за ослобођење Дрињаче и разбијање непријатеља, значајан допринос дао је и Сребренички НОП одред, који је добро познавао овај терен, распоред и груписање снага непријатеља. Колико је за Немце било важно одржати одбрану Дрињаче, најбоље се види из следећих података. Они су у овој борби изгубили 80 војника и старешина (од тога 70 погинулих и 10 заробљених). Само 19. бригада убила је 45 и заробила 10 Немаца, а заплена је знатна количина наоружања и војне опреме. Из јединица 19. бригаде погинуло је 5 и рањено 8 бораца, а међу погинулима су били Мирко Николетић, политички комесар првог батаљона, неустрашиви борац и незабораван друг, Јозо Андрун, обавештајни официр бригаде био је тешко рањен у овој борби и убрзо је умро.¹⁹⁶

За јединице НОВЈ борба за ослобођење Дрињаче заједно са борбом за ослобођење Зворника коју је водила 38. дивизија и делови 14. корпуса била је од крупног оперативног значаја. Ослобођењем ових места и запоседањем долине Дрине од Дрињаче до Зворника битно су утицали на развој ситуације у источној Босни, и јединице НОВЈ су се могле несметано пребацивати на том одсеку из Србије преко Дрине, а четничка групација морала је одустати од продора у Србију. Све је то утицало да немачке и четничке команде мењају своје текуће оперативне планове.¹⁹⁷

За то време је- 20. бригада активном одбраном покушала да успори даљи продор четника. Међутим, они су осетили извлачење

¹⁹⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 32, док. бр. 88, и књ. 31, док. бр. 62.

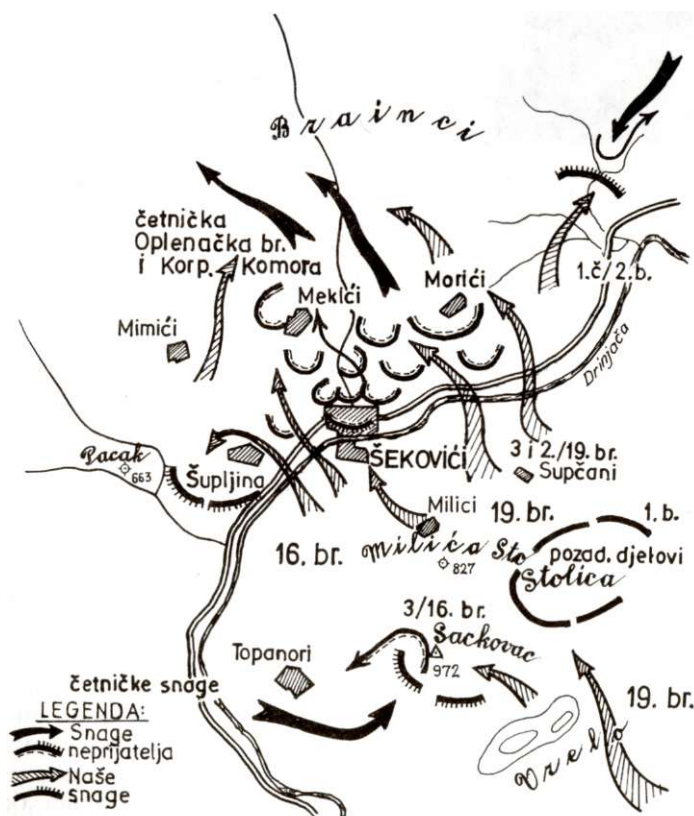
¹⁹⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 83.

¹⁹⁷ АВИИ, Фонд НОП, к. 111, рег. бр. 38-7.

главнине 27. дивизије, па су 16. децембра обновили напад и већ наредног дана заузели Власеницу, а преко Шековића и Папраћа избили у долину Спрече, и даље према Мајевици.

Бригада у нападу на четнике у Шековићима

Због продора четничких снага у Бирач, штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да се одмах по заузимању Дрињаче главнина дивизије орјентише ка Шековићима. Истовремено, под командом дивизије ставио је Сребренички и Кладањски НОП одред, као и Бирчанско војно подручје. Штаб 27. дивизије 20. децембра наредио је 19. и 16. бригади да изврше напад на четнике у рејону Шековићи, с тим што је 19. бригади придат Сребренички НОП одред.^{197a}

Напад на четнике у Шековићима 22. децембра 1944. стр.

Обе бригаде су усиљеним маршем 21/22. децембра кренуле у правцу Шековића. Деветнаеста бригада је из рејона Нова Касаба узела своје тешке рањенике и заједно са Сребреничким НОП одредом

^{197a} исто Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 83.

Чланови ОК SKOJ-а за Биран: сједе: Петко Плазачић, Радивоје Видаковић, Небојша Спасојевић и Сакиб Хациомеровић; стоје: Хазим Хасић и Бурџија Кајмаковић, Зворника 1944.

маршовала правцем Метаљка-Милановићи-Столица, а 16. бригада правцем Нова Касаба-Рашића Гај-Бачковац. У зору 22. децембра бригаде су избиле на маршевски циљ. Штабови бригада су брзо донели одлуку за напад. Штабовима батаљона издато је усмено наређење за напад на четнике, а усаглашено је и садејство између бригаде.¹⁹⁸

Штаб 19. бригаде ангажовао је за напад на четнике два батаљона, а једну чету из 2. батаљона орјентисао је ка пећини испод Шековића која је имала задатак да спречи евентуалну бочну интервенцију четника са тог правца. Један батаљон из 16. бригаде ангажован је за обезбеђење са правца Власенице.

Други батаљон 19. бригаде нападао је преко Дрињаче северније од моста испод села Сучана, а Трећи батаљон у захвату моста и јужније од њега, док је лево нападала 16. бригада. Штабови батаљона и команде чета добро су познавале овај терен. Распоред непријатеља добро се видио у долини реке Дрињаче, јер је било на стотине ватри око којих су се налазили четници, а обезбеђење им је било постављено само на мосту и северно за 150 метара од моста на обали Дрињаче. У рејону села Сучани наређења штабова батаљона брзо су пренета борцима и одмах је почело спуштање јединица ка обали Дрињаче. Време је било веома хладно, па је основну препреку представљала хладна и дубока река Дрињача коју је требало прећи газом.

Када је отпочело спуштање ка обали Дрињаче на релативно малој заравни, поред Дрињаче у Шековићима било је размештено на

¹⁹⁸ Никола Андрић, н. чл., стр. 439-440.

стотину разних кола и коњских запрега. У тој ситуацији колоне јединица 19. бригаде јачине до чете, спустиле су се ка обали без задржавања и у виду ланца прелазиле Дрињачу и тек када су прве десетине избиле на супротну обалу, четници су отворили ватру, али је то било касно, прелаз је настављен без задржавања, а одлучан јуриш првих делова збунио је четнике, настало је право расуло. Тако су јединице 19. и 16. бригаде довеле ову четничку групацију у положај да нису били у стању, нити су имали времена да пруже било какав организован отпор. Убрзо иза леђа наших јединица у долини Дрињаче остала је целокупна четничка комора. Било је ту на стотине коњских запрега, кола натоварених разним материјалом, муницијом, санитарским материјалом и другом ратном опремом, чак и Недићевим парама. Разбијене четничке групе бежале су без пружања било каквог организованог отпора. У току гоњења четника било је примера да су безглавно бежали не знајући куда, па су многи упали у колоне наших јединица 2. и 3. батаљона, и предавали им се.¹⁹⁹

У овој борби је разбијена четничка Опленачка бригада, једна од најбољих бригада Калабићевог корпуса. Заробљена је цела комора и одсечен Тимочки четнички корпус, који се налазио у заштитници прве групе четничких корпуса.

У току борби на подручју Шековића 19. и 16. бригада су заробиле 60 четника, а погинуло је и рањено око 50, заплењено је 15 митраљеза, један минобацач, 21 кола муниције, санитарског материјала, преко 100 кола разне друге војне опреме. У извештају команданта групе корпуса »Горске гарде«, који упућује четничкој врховној команди, каже се: »Јуче сам вам јавио за комору, комора ми је сва пропала, као и доста људства, после борбе од 10 сати на живот и смрт, а напала их је 27. дивизија у самом Шековићу. Авалци били удаљени 3 км. па нису спасили. Злочин! После ове катастрофе не знам шта да радим, јер су ми два најбоља батаљона пропала као и много муниције«...²⁰⁰

Штаб трећег корпуса је борбу 19. и 16. бригаде против четника у Шековићима касније оценио као преломни моменат у борби за уништење четничке групације која је надирала према Тузли. По разбијању четника у Шековићима, штаб 27. дивизије од штаба 3. корпуса 23. децембра је добио задатак да са главним снагама разбије и по могућности уништи четничку групу која се кретала од Кладња ка Ступарима, а са помоћним снагама одбаци ка Романији одсечену заштитницу прве четничке групе, уколико не буде могуће да се и она разбије и уништи. По пријему овога наређења, штаб 27. дивизије је наредио 19. бирчанској и 17. мајевичкој бригади 38. дивизије, која је привремено стављена под његову команду, да се 23/24. децембра изјутра поставе на правац Кладањ-Ступари и да нападима разбије другу четничку групацију на простору Јелачићи-Ноћајевићи. Десну четничку колону која је са источне стране надирала према Тузли, сачињавали су: Прва група четничких корпуса, Расинско-топличка, Млавско-смелеревска и група корпуса »Горске гарде« са 3. дивизи-

¹⁹⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 146 и Никола Андрић, н. чл., стр. 439-440.

²⁰⁰ Зборник НОР, Том, IV, књ. 31, стр. 385.

јом Српске државне страже. Ова група је требало да овлада линијом Липовица-Г. Петровиће-Јегинев Луг. Док је лева четничка колона, у којој је био четнички српски ударни корпус (СДС) без 3. дивизије, са Власинском и Козјачком бригадом Јужноморавског корпуса, нападала преко Живиница ка Љубачама. Три бригаде Јужноморавског корпуса у садејству са Кладањском четничком бригадом требало је да избију на линију Пурачић и ту да ухвате везу са четницима Озренског корпуса. Све ове четничке снаге требало је са поменуте линије 25. децембра да продуже напад ка Тузли и концентричним дејством да разбију јединице НОВЈ и заузму Тузлу.²⁰¹

У духу наређења штаба 27. дивизије, а ради разбијања и уништења леве четничке колоне обе бригаде (19. и 17. бригада) пребациле су се на овај простор 25. децембра у 6 часова, с тим што је 17. бригада била у селима Зукићи и Насеоци. Изјутра 25. децембра у 6 часова извршили су напад на четнике у рејону Мајдан и Јошје.

Деветнаеста бригада је делом снага штитила дивизијске болнице 27. и 38. дивизије у селу Својат, а 25. децембра обезбеђење дивизијских болница преузео је Сребренички одред, па је и овај батаљон 19. бригаде, који се налазио у обезбеђењу болнице, истог дана уведен у борбу.

На овом простору се тада налазила 2. дивизија Српског четничког корпуса, тј. Недићеве - Српске државне страже. Жестока борба са снагама ове дивизије вођена је целог дана, а у поподневним часовима четници су успели да уз велике губитке овладају селом Ноћајевићи. У току борбе убијено је 130 четника и 80 рањено. Међу погинулима је и командант 2. четничке дивизије пуковник Драгутин Редић. Бригада је у овој борби имала 12 погинулих и 21 рањеног друга и другарицу.²⁰²

За то време 20. бригада је водила жестоке борбе са разбијеним четничким корпусом набацујући га према јединицама 23. српске дивизије НОВЈ, која је у то време стигла на простор Цапарде-Папраћа-Каменица. Шеснаеста бригада је првобитно била постављена на простор Брајинци-Шековићи-Јавор, а 26. децембра била је у покрету ка Бурђеву и Симин Хану. Тог дана штаб 27. дивизије је одлучио да све три бригаде пребаци на простор Бедино, Брњица, Вишћа и Бурђевик, ради разбијања четника који су са југа надирали ка Тузли. У духу наређења штаба 27. дивизије од 27. децембра, 19. бригада је 28. децембра извршила напад главним снагама на четнике у рејону Бедино, Брњица, а позадинске делове задржала је у рејону Насеоци, Глагојевићи, Матијевићи, обезбеђујући их делом снага.²⁰³

После жестоке борбе успела је да разбије делове 2. дивизије четничког српског корпуса и присилила ову дивизију да се неорганизовано повлачи уз велике губитке. У току борбе убијено је 30 и рањено 25 четника, међу којима је био тешко рањен и командант 2. четничке дивизије, који је два дана пре постављен на ту дужност. Тако је 19. бригада, поред осталог, за ова два дана избацила из стро-

²⁰¹ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 101.

²⁰² Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 108.

²⁰³ И с т о

Пионири Бирна преносе рањенике

ја два четничка команданта исте дивизије. Шеснаеста бригада је у рејону Живинице водила огорчене борбе са деловима разбијених четничких корпуса, а 20. бригада је гонила четнике који су се повлачили преко Оцака и Вишће.

По разбијању и протеривању четничких снага, 19. бригада је 30. децембра по наређењу штаба дивизије пребацила на простор Љубаче-Хусино, ради сређивања и попуне јединица новим борцима. У јануару је извршена попуна бригаде борцима који су мобилисани на подручју Србије, и формиран је Четврти батаљон у саставу бригаде. За команданта батаљона постављен је Рајко Јаћимовић, за политичког комесара Здравко Перић из Зворника, за референта санитета Азубица Јаћимовић. Због изванредних успеха које је бригада постигла у борбама против немачких снага и четника, заједно са осталим јединицама 27. дивизије у току друге половине новембра и децембра, штаб 27. дивизије примио је заповест штаба Трећег корпуса од 29. децембра у којој штаб корпуса поред осталих јединица 27. дивизије, одаје признање и захвалност 19. бирчанској бригади на челу са командантом бригаде мајором Војом Ивановићем Црногорцем, и политичким комесаром бригаде Николом Андрићем.²⁰⁴

Боравак на подручју Тузле бригада је искористила за рад са новим борцима, одржани су четни и батаљонски састанци и састанци партијске и организације СКОЈ. Поред осталог, разматрано је и питање прихвата и рада са новим борцима који су дошли из Србије.

²⁰⁴ Зборник НОР, Том IV, књ. 31, док. бр. 142, стр. 695-696.

Бригада у борби са деловима групе Армија »Е«

После успешних борби против четничких снага, јединице 27. дивизије на ширем подручју Тузле налазиле су се на сређивању и попуни с мобилисаним борцима из Србије и одмору. За то време Немци су из Соколца упутили 963. тврђавску бригаду према Власеници. Пошто заузме то место, требало је да продре у Зворник и успостави везу са деловима 34. армијског корпуса у рејону Бијељине. Међутим, због активности јаких снага НОВЈ на овом подручју, немачка команда била је приморана да ову бригаду ангажује за одбрану Власенице, а делом снаге и за обезбеђење комуникације Соколац-Власеница.²⁰⁵

Почетком јануара штаб 27. дивизије добио је наређење од штаба 3. корпуса да део снага упути ка Власеници ради одбацивања непријатеља ка југу.²⁰⁶

За извршење тога задатка одређена је 20. бригада која је, по избијању у рејон Цикота, прикупила податке о непријатељу и установила да се у Власеници налазе јаке снаге Немаца које су организовале кружну одбрану места и задржале обезбеђења на друму Хан Пијесак-Власеница, Штаб 3. корпуса је после пријема ових података наредио штабу 27. дивизије да се цела дивизија пребаци ка Власеници и изврши напад на непријатеља, разбију његове снаге и да их натера на повлачење ка југу. У исто време, штаб 14. корпуса НОВЈ, по наређењу штаба 2. армије, оријентише према Власеници своје две дивизије (45. и 25. дивизију). Четрдесетпета дивизија је упућена правцем Зворник-Власеница, а 25 дивизија правцем Шековићи-Власеница.

По наређењу штаба 27. дивизије, 19. бригада је 4. јануара у 12 часова извршила покрет према Власеници и преноћила у рејону Башиговци и Д. Лукавица. Сутрадан се пребацила и посела положаје на простору Г. Допасци, Тупанари, Бетањ и Трново. У овом рејону задржала се до 8 часова 5. јануара. Двадесета бригада је била на ранијим положајима у рејону Цикота, а 16. бригада разместила се на линији Селиште, Добрић, Корјен.

Још у току покрета јединица 27. дивизије ка Власеници, 45. дивизија 14. корпуса је извршила напад на Власеницу, али је дочекана снажном и организованом ватром Немаца. Жестока борба је вођена неколико часова у којој су јединице 45. дивизије и поред одлучног напада биле заустављене и принуђене да се врате на полазне положаје.

Деветнаеста бригада је у рејону Трново добила задатак од штаба 27. дивизије да заједно са једним ојачаним батаљоном 16. бригаде и 20. бригадом у току ноћи 8/9. јануара изврши напад на Власеницу. Она је на основу тога наређења нападала на правцу Грабовица - Кик - Власенице. Двадесета бригада је нападала општим правцем Цикоте - Власеница, с тим што је главне снаге оријентисала ка Орловачи. Батаљон 16. бригаде ојачан топовским одељењем нападао је на

²⁰⁵ Зборник НОР, Том IV, књ. 32, док. бр. 71.

²⁰⁶ Зборник НОР, Том IV, књ. 32, док. бр. 27.

правцу Шековићи-Власеница. Напад на Власеницу отпочео је у 2 часа после пола ноћи. Дванаеста бригада је нападала са три батаљона на утврђене положаје на Кику и после жестоке борбе успела је да збаци делове непријатеља са Кика и делимично Виселца, а 1. и 2. чета четвртог батаљона да у јутарњима часовима продре у град. У исто време на правцу напада батаљона 16. бригаде уведен је у борбу и део снага 45. дивизије, али због жестоког отпора непријатеља и притиска његових снага, све три бригаде су се 9. јануара у 7 часова повукле на раније положаје.²⁰⁷

8. I. 1949. Brigada se nalazila na prostoru Grabovica - Solakovina. U toka dana nije bilo sukoba sa neprijateljem. Radilo se na održavanju jedinica.
Polikom - major Komandant - major
Božo Ulemek

9. I. 1949. U 2 sata noći između 8 i 9. I. 1949. izvršen je napad na neprijatelja - Hrvate i Mađare. Sukob sa 3. i 4. bataljonom i to na frontu je bio i uspešan. Poslije žestoke borbe osladati smo neprijatelja na položajima Kik i Grahovici sa položajima Hrvata. Jedna i po četa odabrana od 3. bataljona bila je prodrta u grad. U 4 sata ujutro Brigada se formirala na starom prostoru. U ovom trenutku imali smo gubitke od 4 mrtvih i 3 ranjenih. Neprijatelj sa svoje strane imao je gubitke od 11 mrtvih i 8 ranjenih. Ujutro se u posetimo imali.
Polikom - major Komandant - major
Božo Ulemek - упротопај

Из бригадног дневника

У току борбе убијено је 11 и рањено 8 немачких војника, а 19. бригада је имала 4 погинула и три рањена борца.

После овог напада, штаб 3. корпуса је наредио штабу 27. дивизије да главнину својих снага пребаци на простор Плоча, Хан Пијесак, Крама, да овлада комуникацијом Соколац-Власеница, одсече непријатељев гарнизон у Власеници, а део снага да упути у сребренички крај ради снабдевања храном. Јединице 14. корпуса НОВЈ продужиле су напад на непријатеља.²⁰⁸

У духу тога наређења, штаб 27. дивизије упутио је 19. и 20. бригаду на простор Малог Поља, Јапаге, Берковина, Мркаља, Џимрије, са задатком да овладају непријатељевим упориштем на друму Плоча-Крам, а 16. бригаду у сребренички крај.

²⁰⁷ Зборник НОР, Том IV, књ. 32, док. бр. 71.

²⁰⁸ АВИИ, Фонд НОП, к. 1112, рег. бр. 2-11, Никола Андрић, н. чл. стр. 440.

У периоду од 10. до 12. јануара, 19. бригада разместила се у рејон Мало Поље, Јапаге, Берковина, а 20. бригада на простор Мркаљи-Цимрије. Сутрадан, 19. бригада је водила жестоку борбу са снагама непријатеља у рејонима Хан Пијесак к. 1129 и Горњим Чапорима. После петочасовне борбе непријатељ се повукао ка Хан Пијеску и Краљевом (партизанском) Пољу. У току борбе непријатељ је имао знатне губитке у живој сили, а уништена су и два аутомобила. Бригада није имала губитака. У току ноћи 14. јануара штаб бригаде је одлучио да изврши напад на непријатељево упориште у рејону Краљево (партизанско) Поље. Ово упориште је било добро фортификацијски урађено, а бранило га је око 150 Немаца. Напад је трајао пуних пет часова. Немци су се упорно бранили и одбијали одлучне јурише јединица 19. бригаде, а у јеку најжешћих борби са правца Власенице појавиле су се нове снаге непријатеља које су ишле у помоћ том упоришту. Оне су уз снажну подршку артиљерије приморале јединице 19. бригаде да се повуку на раније положаје. У току борбе убијено је 25 Немаца и више је рањено, заплењено је 3000 метака, 10 пари ципела и нешто војне опреме. У исто време, 20. бригада нападала је непријатеља у рејону Крам, али без успеха.²⁰⁹

У току ноћи 15/16. јануара, 19. бригада поново врши напад на непријатељево упориште у Краљевом (партизанском пољу). Жестока борба вођена је у току ноћи и сутрадан. Дејством батаљонских бомбашких група и одлучним јуришима јединица 19. бригаде, снаге непријатеља су после вишечасовне борбе разбијене, заплијењен је један магацин, уништено пет камиона, а од наоружања заплењен је један шарац, четири пушке, 4000 метака и друга војна опрема.

Око 12 часова 16. јануара са простора Соколац-Равна Романије покренута је 22. немачка дивизија чији су предњи делови продри ка Хан Пијеску и истог дана спојили се у том рејону са деловима 963. тврђавске бригаде, затим су продужили дејство ка Власеници и 17. јануара избили у Власеницу, спојили се са главном 963. бригадом, деблокирали њене окружене јединице, чиме је први део задатка 22. немачке дивизије био завршен.

Сталним нападима на посаде непријатеља дуж комуникације Соколац-Власеница, јединице 19. и 20. бригаде нанеле су знатне губитке 963. тврђавској бригади и присиле предње одреде 22. немачке пешадијске дивизије да југозападно од села Мркаљ прећу привремено у одбрану. У првој половини јануара, 19. и 20. бригада у захвату комуникације Соколац-Власенице убиле су око 135 и раниле преко 150 непријатељевих војника и старешина. Деветнаеста бригада је у овим борбама запленила један митраљез, 7000 метака, два аутомата, 15 пушака, уништила 6 камиона и запалила два магацина непријатеља.²¹⁰

Бригада је у овим борбама имала 10 погинулих и 53 рањена друга и другарице, а када је заузела упориште Краљево Поље привремено је пресекла комуникацију Соколац-Власеница и онемогућила саобраћај снагама непријатеља, што је приморало Немце да неколи-

²⁰⁹ Зборник НОР, Том IV, књ. 32, док. бр. 50.

²¹⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 33, док. бр. 119.

ко пута покушају да нападнма одбаце јединице бригаде од комуникације, али су ти покушаји били без успеха.

Борбе и маневри јединица 19. бригаде на овом простору извођене су у веома отежаним условима, по дубоком снегу и хладноћи, у slabим смештајним условима, уз нередовну исхрану, у сталним покретима, а уз то се појавио и пегави тифус у јединицама. Терен на коме је бригада дејствовала био је у току офанзиве непријатеља потпуно опустошен, што је још више компликовало ионако тешке услове. У тродневним борбама са деловима 22. немачке дивизије на правцу Соколац-Власеница, јединице 27. дивизије нанеле су непријатељу велике губитке, али и поред тога прва борбена група 22. немачке дивизије успела је да одбаци делове 25. и 27. дивизије од комуникације, и да 19. јануара продре у Власеницу, успостави везу са 963. тврђавском бригадом и прошири спољну одбрану Власенице. По избијању у рејон Власенице, 22. немачка дивизија је предузела 23. јануара продор преко Дрињаче ка Зворнику. С обзиром на то да на правцу Власеница-Кладањ-Тузла у то време није било наших јачих снага, а постојала је могућност да сва дивизија крене преко Кладња према Тузли, на тај правац премештене су 19. и 20. бригада.²¹ Штаб дивизије је наредио 16. бригади да се са простора Сребренице упути у Жепу, а после тога на Мало Поље и да офанзивно дејствује на колоне непријатеља на друму Соколац-Власеница.

Из рејона села Тодоровићи и Јапаге, 19. бригада је у току ноћи 23/24. јануара усиљеним маршом преко Милан планине стигла у рејон Грабовица. Ту је посела положаје на простору Брдо, Крушевина, Мишар и Грабовица, и организовала заседу у правцу Власенице. Око 10 часова непријатељ је извршио напад на положаје 2. батаљона који га је зауставио и противнападом одбацио ка Власеници. У току борбе избачено је из строја 10 непријатељевих војника и старешина.²¹²

У исто време 24. јануара жестоку борбу водиле су јединице 25. српске дивизије са снагама 22. немачке дивизије и 963. тврђавске бригаде, које су надирале ка Дрињачи. Поред одлучног отпора и активних дејстава јединица 25. дивизије НОВЈ, непријатељ је успео да 27. јануара избије у Дрињачу.

После продора непријатеља ка Дрињачи, штаб 19. бригаде је одлучио да са два батаљона изврши напад на Власеницу у току ноћи 27/28. јануара. Напад је отпочео око 10 часова увече 27. јануара. Борба са Немцима вођена је све до 3 часа ујутро. Немци су се упорно бранили у упориштима, и због лоших временских услова и неповољног земљишта, оба батаљона 19. бригаде су се повукла на раније положаје. После пола ноћи 28. јануара 1945. године, уведен је у борбу и 4. батаљон ојачан једном четом 2. батаљона. Овај батаљон је нападао на упориште Кик и Козју равн. Борба је вођена до 4 часа ујутро 28. јануара. И поред одлучног напада јединица 19. бригаде, непријатељ је успео да задржи брањене објекте и одбаци јединице 19. бригаде на раније положаје. У овој борби погинула су 4 и рањено 14 бораца.

²¹¹ АВИИ, фонд НОП, к. 1111, рег. бр. 27-8.

²¹² Зборник НОР, том IV, књ. 32, док. бр. 8794, и књ. 33, док. бр. 6.

После неуспелог напада на Власеницу, бригада се разместила на простору Грабовице и делом снага затварала правац од Власенице ка Шековићима и Кладњу, а 4. фебруара поново је са два батаљона извршила напад на упориште Кик, али без успеха. Тако је бригада све до 8. фебруара безуспешно покушавала да потисне непријатеља из Власенице. Осмог фебруара је поново извршен напад на Власеницу са два батаљона. Овога пута батаљони су брзим и одлучним дејством разбили заштитне делове 22. немачке дивизије и ослободили Власеницу. Штаб бригаде је један батаљон задржао у Власеници са задатком да обезбеђује делове бригаде који су размештени у Власеници и да спроводи храну за остале јединице.²¹³

Први батаљон упућен је на правац Рајићи-Нова Касаба са задатком да гони заштитне делове 22. дивизије. Трећи батаљон је 10. фебруара упућен ка Краљевом (партизанском пољу), и 11. фебруара избио је на Хан Поглед, где се сукобио са деловима непријатеља и после краће борбе одбацио их ка Соколцу. Сутрадан је ка Хан Пијеску упућен и 4. батаљон, а одмах затим и 2. батаљон. Тако је 19. бригада до 12. фебруара била дуж комуникације Нова Касаба, Власеница, Хан Пијесак, Мркаљи. Дванаестог фебруара један батаљон је пребачен у село Кусаче, а један у Соколовиће. Оваквим распоредом на широком фронту од Касабе до Мркаља, бригада је контролисала правце Соколац-Власеница, а истовремено вршила извиђање правца Вишеград-Сарајево. Први батаљон, који је из Власенице упућен за гоњење непријатеља у правцу Нова Касаба-Зворник, привремено је стављен под команду штаба 27. дивизије, и тек 24. фебруара из рејона Цапарди, где је обезбеђивао дивизијску болницу, дошао је у састав бригаде. Првих дана фебруара бригада је попуњена са 145 нових бораца, а њихова обука проведена је у Допунском батаљону који се налазио у рејону Кладња.²¹⁴ За то време, главнина 27. дивизије (16. муслиманска и 20. бригада) водила је жестоке борбе са снагама 22. немачке дивизије од Дрињаче до Козлика и непосредно садејствовала осталим дивизијама 2. армије на уништењу немачких снага.

После пробоја 22. немачке дивизије ка Бијељини, оне су пребачене на простор Цапарде-Булатовци, где су задржане на одмору до краја фебруара.²¹⁵

За све то време, 19. бригада (без 1. батаљона) дејствовала је на комуникацији Соколац-Рогатица и Соколац-Власеница против немачких и четничких јединица на Романији. У тим борбама је заједно са извиђачком четом дивизије избацила из строја преко 45 непријатељевих војника и старешина, запленила 15 пушака, 9200 метака, један аутомат и извесне количине друге војне опреме. У току ових борби, бригада је имала пет погинулих и 21 рањеног друга и другарицу.²¹⁶

²¹³ Зборник НОР, том IV, књ. 32, док. бр. 139 и 147, и АВИИ, фонд НОП, к. 1112, рег. бр. 2-11.

²¹⁴ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 20.

²¹⁵ Исто, док. бр. 24.

²¹⁶ Исто, док. бр. 46 и 48.

Бригада у борбама за ослобођење Сарајева

Пред почетак борбе за ослобођење Сарајева, војно-политичка ситуација за Немце је била веома неповољна. Савезници са концентричним и непрекидним ударима на знатно ослабљене немачке снаге избили су на територију трећег рајха. Сем тога, на југословенском ратишту губили су битке на свим фронтovima, али су се и даље упорно бранили и ужирбано радили на изградњи одбрамбеног система са циљем да затворе прилазе ка југоисточним границама рајха. Због тога су по целој дубини западног дела наше земље израђивали више узастопних положаја названих »југоисточни бедем« који се завршавао запречним положајима на реци Сави.²¹⁷

Јединице 2. армије НОВЈ су ослободиле готово целу територију источне Босне до линије Бијељине, Брчко-Грачаница. Непријатељ је имао једино јаке снаге на ширем подручју Сарајева и у долини реке Босне. За одбрану Сарајева био је ангажован 21. немачки армијски корпус, који се у то време налазио у веома тешкој ситуацији, с једне стране притиснут снагама 2, 3. и 5. корпуса НОВЈ, и друго, у Сарајеву је имао разне војне и цивилне установе, 3000 рањеника и велике количине ратног материјала са којим су немачке снаге оскудевале у то време, а чију евакуацију је требало обезбедити и то у фази пуне офанзиве јединица НОВЈ.²¹⁸

У духу наређења Генералштаба ЈА, а у склопу општих припрема за ослобођење земље, почетком марта 2. 3. и 5. корпус имали су задатак да овладају непријатељевим упориштима на даљим прилазима ка Сарајеву и створе услове за ослобођење града.²¹⁹

Сходно томе наређењу, штаб 3. корпуса је по заповести од 3. марта наредио да јединице под његовом командом треба да офанзивно дејствују на сектору Рогатица-Соколац, ликвидирају непријатељева упоришта и тиме стварају услове за даља дејства у правцу Сарајева.²²⁰ Због активирања четника у рејону Папраће за време повлачења немачких снага, а да би се обезбедио несметан саобраћај на правцу Тузла-Зворник-Власеница и обратно, штаб 3. корпуса одлучио је да са делом снага 27. и 38. дивизије разбије четнике на ширем подручју Папраће и по извршењу тога задатка да 12. марта из-

²¹⁷ Ослободилачки рат, књига 2, стр. 571-572.

²¹⁸ Зборник НОР, Том IV, књ. 34, док. бр. 15.

²¹⁹ ИСТО.

²²⁰ Душан Узелац и мр Мухарем Кресо; Сарајевска операција (1. март-12. априла 1945), Сарајево у револуцији, књ. 4, Сарајево, 1981, стр. 671-712.

бије иа простор северно од друма Соколац-Рогатица-Вишеград ради напада на непријатељева упоришта.²²¹

Тридесетосма дивизија без једне бригаде упућена је преко Власенице на простор Вранеша, Сијерца, Џимрије и Хан Пијесак, а једна бригада је задржана на простору Снагово-Зворник са задатком да прихвати људство које долази из Србије ради попуње јединица. Штабу 19. бригаде, који се налазио на Гласинцу, наређено је да прикупи податке о непријатељу, а пошто су јединице бригаде свакодневно водиле борбу са снагама непријатеља, знале су да се на томе подручју у долини Дрине до Вишеграда и на комуникацијама које воде ка Сарајеву налазе делови 181. немачке дивизије, са којима је, поред 19. бригаде, свакодневно водила борбе и 37. дивизија. Деветнаеста бригада је 1. марта пресекла друм Соколац-Рогатица и држала га под контролом два дана,²²² а 4/5. марта 181. немачка дивизија почела је извлачење ка Сокоцу-Подроманији и Палама и на овај простор избила је 8. марта.²²³

Почетком марта 19. бригада је пренела тежиште дејства на Гласинац. Први батаљон је био размештен у селу Вранеша, Други батаљон у селу Мркаљи, а Трећи батаљон нападао је на снаге непријатеља у рејону Ковањ, Хан Рудине, и после жестоке борбе и одлучног дејства успео је да разбије непријатеља и да га одбаци ка Сокоцу.

Четврти батаљон се разместио у рејон Шенковићи са задатком да среди јединице и да се одмори.²²⁴

У рејону Маргетићи, где се на положајима налазила 1. чета 3. батаљона, непријатељ је 2. марта извршио напад на њене положаје и после жестоке борбе која је трајала два часа, чета је била принуђена да се повуче у састав батаљона у рејону Мркаљи. У току борбе убијено је пет и рањено 15 непријатељевих војника, а из чета је погинуло 5 и рањено 3 друга, а три су нестала. Истог дана непријатељ је извршио напад и на делове 4. батаљона који су држали положаје у рејону Брдо-Млаћ. Жестока борба на овим положајима вођена је преко два часа. Одлучна одбрана јединица 4. батаљона и поред снажног притиска непријатеља успешно је одолела његовом нападу, а противнападом непријатељ се уз осетне губитке повукао на раније положаје. За то време обавештајна служба бригаде прикупила је податке о снагама непријатеља у упориштима Соколац и Поховац. Ове положаје бранио је 363. пук 181. немачке дивизије. Он је до 8. марта организовао одбрану на линији Соколац-Подроманија-Велика Градина, а по дубини у захвату друма преко Романије, закључно са Црвеним стијенама, с тим што је један батаљон бранио положаје Соколца до Велике Градине, а један у рејону Дикаљи, где се налазио и штаб тога пука.²⁻⁵

После прикупљања података штаб бригаде је донео одлуку да у току ноћи 8/9. марта изврши напад на непријатеља у Сокоцу. За

²²¹ Ослободилачки рат, књ. 2, ВИЗ- Београд, 1958, стр. 572-573.

²²² Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 41.

²²³ Исто, док. бр. 15.

²²⁴ АВИИ, фонд НОР, к. 1258, рег. бр. 5-8.

²²⁵ ИСТО.

гај напад одређени су 1. и 3. батаљон, а 2. батаљон је задржан у рејону Сијерци и Маргетићи са задатком да спречава интервенцију непријатеља са правца Соколца

Четврти батаљон је био на положајима у рејону Парижевићи и Заглавица са задатком да спречава интервенцију непријатеља са правца Подроманије. Напад на Соколац отпочео је по предвиђеном плану. Целу ноћ су нападале јединице 19. бригаде и сутрадан. У току борбе непријатељ је био присиљен да се повуче са предњих положаја. Тако је један батаљон 19. бригаде успео да заузме део Соколца око цркве. Деветог марта штаб бригаде је појачао напад на Соколац, уводећи у борбу и 2. батаљон, па су на Соколац и Поховац целог дана нападала три батаљона 19. бригаде. Међутим, непријатељ је упорно бранио, а добро је и организовао одбрану и утврдио положаје. Поред тога, дубок снег и хладноћа отежавали су маневрисање и брза дејства јединица бригаде, што је олакшало непријатељу да задржи брањене објекта. Увече, због велике хладноће, а и немогућности даљег напада, јединице 19. бригаде повукле су се на раније положаје. У овој борби погинула су четири и рањено је 19 другова, сем тога, пет другова се смрзло од велике хладноће.²²⁶

Док је 19. бригада водила борбе око Соколца и Поховца, на Глашинац су пристигле 20. и 16. муслиманска бригада са штабом 27. дивизије. Одмах по пристизању на ову територију, штаб 27. дивизије поставио је своје јединице источно од друма Соколац-Црвене стијене. Тако је 16. бригада посела положаје у рејону Шенковићи-Парижевићи, оријентисана према Соколку, 19. бригада је била на положајима Бедовићи, оријентисана према Великој Градини-Парижевићи-Парчићи, а 20. бригада је била размештена у рејону Боговића.²²⁷

Нешто касније, западно од Соколца пристигле су јединице 38. дивизије. Замисао штаба 3. корпуса била је да главним снагама напада на непријатељева упоришта око Соколца и Подроманије, а помоћним да дејствује обухватно и изврши удар у бок и позадину снага непријатеља у рејону Чавчево поље, Хан Обођаш, и на тај начин изврши пробој одбране непријатеља између Соколца и Подроманије, раздвоји његове снаге на два дела, а затим концентричним ударцем разбије и уништи отсечене делове у рејону Соколца и Подроманије. Штабу 27. дивизије наређено је да делом снага разбије непријатеља у упориштима Касарна и Плијаш, а делом да пресече комуникацију између Чавчево Поља и Црвених стијена и онемогући интервенцију непријатеља са правца Црвених стијена.²²⁸

У исто време, 38. дивизија требало је да са једном бригадом напада на Поховац, а са другом бригадом на Дикаље и Хан Обођаш. Сва ова упоришта бранио је 363. пук 181. немачке пешадијске дивизије, који је на простору Поховац и Подроманија имао око 300-400 људи, са два топа. Остале снаге овог пука биле су постављене по дубини дуж комуникација Соколац-Црвене стијене. У духу задатка

²²⁶ АВИИ, фонд НОП, к. 1112, рег. бр. 2-11.

²²⁷ Митар Минић, Борбени пут 20. романијске бригаде, стр. 215.

²²⁸ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 37.

који је примио од штаба 3. корпуса, штаб 27. дивизије одлучује да у садејству са деловима 38. дивизије, делом снага разбије непријатеља између Чавчева Поља и Црвених стијена и тиме пресече друм, а делом снага разбије одбрану непријатеља у ширем рејону Подроманије. Напад је требало извршити у три нападне колоне. Десна колона: два батаљона 16. муслиманске бригаде имала су задатак да нападају на упориште Споменик (к. 860), а истовремено су требало да садејствују јединицама 19. бригаде у ликвидацији непријатеља у упоришту Касарна. Средња колона 19. бирчанске бригаде имала је задатак да разбије непријатеља у упориштима Градина и Плијеш, а затим да у садејству са батаљонима 16. муслиманске бригаде ликвидира упориште, касарну и одсеца снаге непријатеља од правца Црвене стијене. По извршењу тога, 19. бригада је требало да се пркипу на простору Подроманије, Мрвићи. Лева колона 20. романијске бригаде имала је задатак да напада на Караулу и Чавчево поље, и да делом снага садејствује јединицама 38. дивизије које су нападале на Дикаље. Планом напада било је предвиђено да артиљеријска припрема почне у 21,45 часова, а напада у 22. часа 14. марта, а у току дана 14. марта требало је да наша авијација туче непријатељеве положаје на Романији и Поховцу.²²⁹

Штаб 19. бригаде је упутио главне снаге на упориште Велика Градина, а помоћне на Плијеш. Напад је отпочео по предвиђеном плану и када је артиљерија пренела ватру у дубину непријатељеве одбране, јединице су једновременно кренуле на јуриш. Дobar део борачког састава, па и нижих старешина, није много веровао у тачност артиљерије при гађању преко глава својих јединица, али су се убрзо уверили у току артиљеријске припреме и смело кренули на јуриш. За време јуриша и даљег напада развила се жестока борба. Под притиском јединица НОВЈ, непријатељ се убрзо повукао из упоришта Плијеш. Међутим, јединице 19. бригаде које су нападале на Велику Градину, после жестоке борбе задржане су јаком митраљеском ватром непријатеља из бункера и других објеката.

Због тога су биле присиљене да се повуку на раније положаје. У току борбе бригада је избацила из строја 41 непријатељевог војника и старешину, а из јединица бригаде погинуло је 11 и рањено 28 другова и другарица.²³⁰

Ујутро 15. марта, 19. бригада се разместила у рејон Бедовићи, Павшићи и Мала Градина, где је прешла у одбрану. Први напад јединица 3. корпуса на непријатеља у рејону Соколца, Подриња и Чавче Поље није дао очекиване резултате, иако је 20. бригада на Караули уништила 10 бункера, а на Чавчевом пољу овладава спољном линијом одбране. Тада је штаб 3. корпуса одлучио да изврши прегруписавање јединица. У том циљу је 38. дивизију померио ка западу, а 27. дивизију главнином снага усмерава према Равној Романији, а помоћне снаге према Соколцу. Сходно тој идеји Штаба 3. корпуса, штаб 27. дивизије 19. бирчанску бригаду упућује на простор Бедо-

²²⁹ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 37 и број 73.

²³⁰ АВИИ, к. 112, рег. бр. 2-11.

вићи и Павчићи са задатком да истури део снага и на положај Мала Градина и обезбеди се са правца Велике Градине.²³¹

Двадесету бригаду упућује на простор Боговића са задатком да врши бочни притисак на комуникацију, а 16. муслиманску на Парижевиће. Све три бригаде су се на овим положајима задржале до 28. марта. То време је штаб 27. дивизије искористио за припрему јединица и њихово борбено и организационо јачање и оспособљавање за извођење сложених борбених дејстава, па је у том циљу посебна пажња била посвећена јединици 19. бирчанске бригаде, која је око 40 дана дејствовала самостално. Због тога је у штабу бригаде више дана боравио политички комесар 27. дивизије Зарије Шкеровић и други чланови штаба дивизије. Одржано је више састанака са војницима и политичким руководиоцима бригаде, на којима су преношена искуства главнине 27. дивизије (20. и 16. бригаде) које су водиле борбу против немачких снага на сектору Дрињача-Козлук.²³²

У истом том периоду интензивно је рађено и на организацији и јачању родовских и позадинских служби, извршена је попуна јединица средствима везе, која је омогућила да се успешно командује јединицама иако су оне дејствовале на широком фронту.²³³

Снабдевање јединица по први пут је вршено дотуром из корпусних складишта која су се ослањала на материјалне изворе у Србији. Посебан задатак штаба бригаде био је прихват и рад са новим борцима који су долазили из Србије и са Косова, за попуну бригаде. У првој половини марта 27. дивизија примила је око 600 Албанаца са Косова који су распоређени у јединице. Рад са овим борцима који су примљени у 19. бригаду, посебно са онима са Косова, био је веома добар, што се види и из извештаја политичког комесара 27. дивизије, где се констатује »да су они у 19. бригади добро примљени и показали добру борбеност«.²³⁴

Основни проблеми у раду са Албанцима са Косова били су велики број неписмених, слабо познавање српско-хрватског језика, проблеми исхране, а наметнута је и потреба да се поново организује течај за описмењавање нових бораца. Појачан је и политички рад и будност ради могућег деловања непријатеља у јединицама и ширења прочетничке пропаганде, коју су новим војницима преносили родитељи и рођаци приликом посета. Упоредо са политичким активностима у јединицама се развијао партијско-политички рад, како у јединицама, тако и на терену где је бригада боравила. У јединицама бригаде организовано је такмичење, а и између бригада 27. дивизије под паролом »све за Сарајево«. Због тога су партијске и скојевске организације неуморно радиле на мобилизацији целокупног састава бригаде. Поред тога, у четама и батаљонима интензивно се развијао и културно-забавни рад. Такмичење је почело прославом светске омладинске недеље, а требало је да траје до 30. априла. Основне

²³¹ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 107. и 131, АВИИ, фонд НОП к. 1111 рег. бр. 11/22.

²³² Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 71.

²³³ Исто.

²³⁴ Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 93.

обавезе су биле ко ће више ликвидирати непријатељевих војника, која јединица, вод, чета, а сама имати мање губитака, ко ће бо В е извршити борбени задатак, ко ће више описменити бораца и слично.²³⁵

У духу одлуке Оперативног штаба групе корпуса НОВЈ, штаб 27. дивизије наредио је штабу 19. бирчанске бригаде да поседне по-

Борци бригаде, Тузла 1944. Ристо Митрашевић, Цвико Вирковић

ложе је на линији Стари Град - Чукарица са задатком да изврши напад и пресече комуникацију на одсеку Хан Обоћаш-Зелене Воде, 16. бригади да поседне положаје у рејону Расолина-Голо Брдо, са задатком да нападне непријатеља на комуникацији на одсеку Љељен-Чавчево поље, а 20. бригада да поседне положаје Малу Градину, Рашетницу и Соколац-Мандра, са задатком да фронтално напада на Поховац и Велику Градину.²³⁶

Општи напад јединица 27. дивизије на непријатељева упоришта почео је 28. марта у 4 часа ујутро. Деветнаеста бирчанска бригада је одлучним нападом са северне стране друма на упоришта Лучевник, Хан Обоћаш, Љељен и Расолина, до сванућа разбила непријатеља и узела поменута упоришта, пресекла друм и спојила се са деловима 16. бригаде, који

су држали Љељен. Тиме су немачке снаге на Црвеним стијенама раздвојене од снага на Чавчевом пољу и Романији.²³⁷

У исто време, јединице 37. и 38. дивизије успоставиле су контролу на сектору Пусто поље-Мокро. Овим успесима 19. и 16. бригаде из 27. дивизије и јединица 37. и 38. дивизије доведен је у окружење 363. немачки пук.²³⁸

У преподневним часовима јединице 19. и 16. бригаде запоселе су положаје према Црвеним стијенама, а главним снагама продужиле дејства ка Чавчевом пољу. Тако је целог дана вођена борба за Чавчево поље, Копривице и Лисину. Поједини положај неколико пута

²³⁵ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 107. и 137.

²³⁶ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 107.

²³⁷ Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 71.

²³⁸ Зборник НОР, том IV/34, док. бр. 7.

прелазили су из руке у руку. У току борби 20. марта 19. бригада је имала 12 рањених бораца.²³⁹

Главнина јединица 3. корпуса почела је да стеже обруч и потискује непријатеља од Чавчева Поља према Дикаљима, чиме су стварани услови за разбијање и уништење већ окруженог 363. немачког пука. Међутим, штаб 27. дивизије, па ни штабови бригада у то време нису располагали резервама, па се постигнути успех није могао потпуно искористити. Због тога је донета одлука да се приступи цепању снага непријатеља на мање делове, који би се могли разбити и уништити постојећим снагама дивизије.

На основу наређења штаба 27. дивизије, бригаде су 31. марта извршиле општи напад на снаге 363. немачког пука и у жестокој борби јединица 19. бригаде у садејству са деловима 20. бригаде успеле су да овладају непријатељевим упориштима код села Инџића и избију на комуникацију изнад Карауле, а у рејону Лисина (К.1292) непријатељ је давао жесток отпор још из неколико бункера. У исто време, жестоке борбе вођене су у рејону Чавчево Поље, Поховац и Великој Градини, али без видног успеха.²⁴⁰

Активношћу јединица 27. дивизије 363. немачки пук био је раздвојен у три дела, један део био је блокиран на Црвеним стијенама, други у рејону Чавчева Поља и Копривица, и трећи у рејону Подроманије. Првог априла штаб 27. дивизије донео одлуку да концентричним нападом јединица 19. и 16. бригаде разбије непријатеља у рејону Чавчева поља и Копривица.

У исто време штаб 21. немачког корпуса оценио је да су његове снаге ангажоване у одбрани Сарајева дејством јединица 2, 3. и 5. корпуса. У веома тежак оперативни положај доведена је НОВЈ и због тога, 2. априла, доноси одлуку за повлачење својих снага са сарајевског сектора. У заштитницу одређује 181. пешадијску дивизију којој ставља под команду 964. тврђавску пешадијску бригаду и 8. усташко-домобранску дивизију. Оценивши да се 363. пук налази у најтежем оперативном положају, 30. марта из рејона северозападно од Вареша упутио је 14. пук 7. СС дивизије Принц Еуген правцем Очевље-Олово-Подроманија, са задатком да ударом у бок и позадину јединица НОВЈ, деблокира 363. пук, 181. немачке дивизије.

Када је 14. СС пук избио у рејон Медојевићи, према њему је прво ангажован 4. батаљон 19. бригаде, који се налазио у бригадној резерви, а касније и главне снаге 20. бригаде и још један батаљон 19. бригаде постављен је на положај Стари град ради заштите позадине 2. и 3. батаљона који су држали положаје у рејону Лисина-Инџићи и заједно са јединицама 16. бригаде имали су задатак да спрече спајање 363. пука са снагама на Црвеним стијенама.²⁴¹

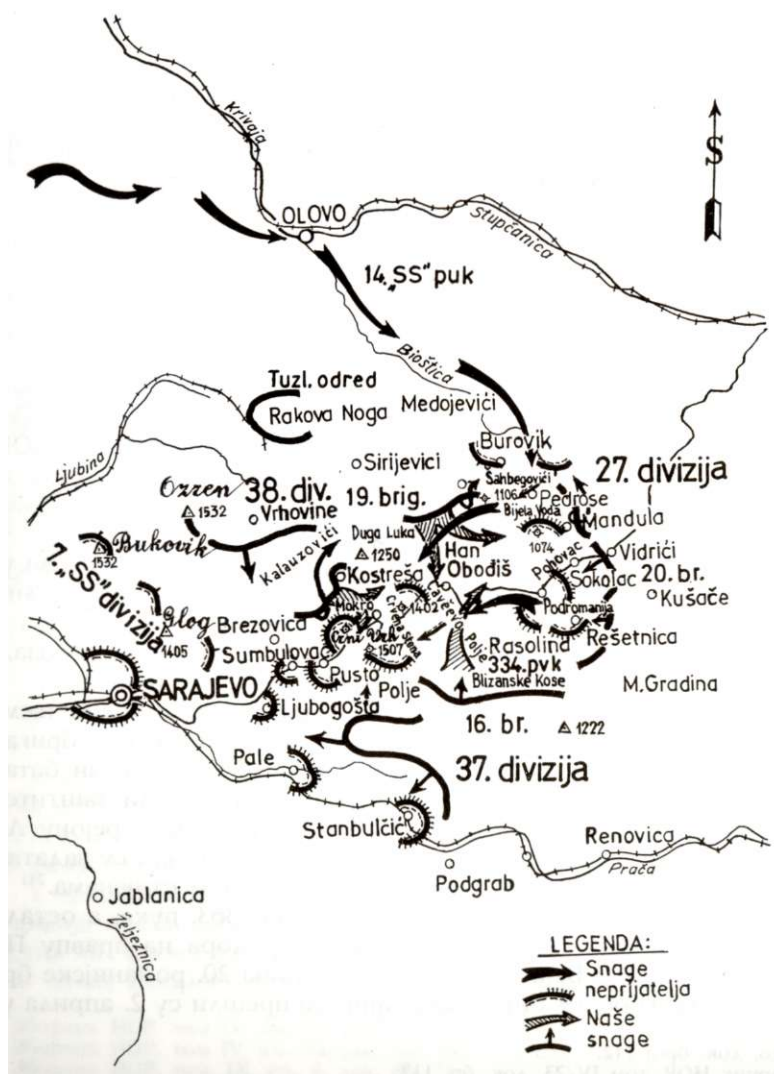
Тиме је био обустављен напад на делове 363. пука, а остале су недовољне снаге за спречавање његовог продора на правцу Поховац-Подроманија и Велика Градина. Главнина 20. романијске бригаде и један батаљон 19. бирчанске бригаде прешли су 2. априла у на-

²³⁹ Исто, док. број 112.

²⁴⁰ Зборник НОР, том IУ/23, док. бр. 112.

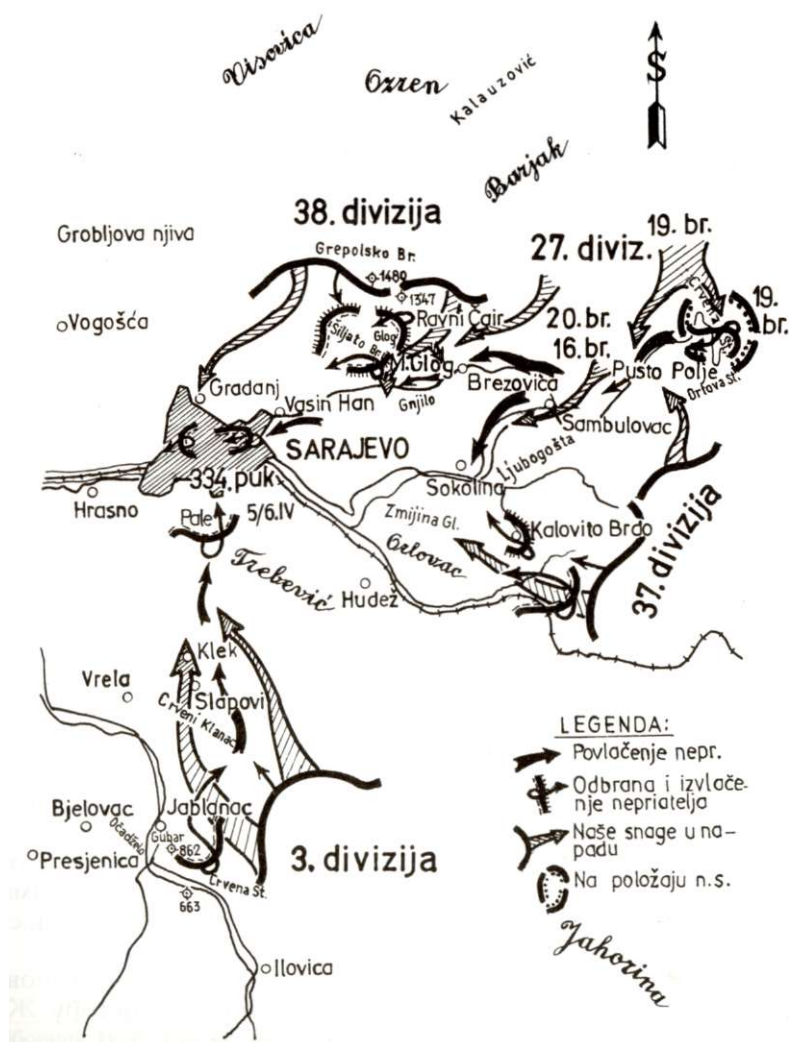
²⁴¹ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 107, 131. и 136.

пад са линије Подише-Бијела Вода и до сванућа потиснули делове 14. СС пука ка Старом граду, где се налазила главнина 38. дивизије и један батаљон 19. бригаде. Тоба дана је преузела борбу против 14. СС пука 38. дивизија, а јединице 27. дивизије извучене су из борбе. Четрнаести СС пук није се спојио са 363. пуком, али је својим дејством и привлачењем на себе јединица 3. корпуса олакшао деблокаду 363. пуку. Нападом делова 181. дивизије у јутарњим часовима 2. априла код Црвених стијена ка Чавчевом пољу и активним дејством јединица 363. пука од Чавчевог поља, 16. бригада је била принуђена да се увече повуче ка Гласинцу, а непријатељ је овладао Ра-солином и Љељеном и отворио пут ка Сарајеву. Трећег априла глав-

Прва етапа Сарајевске операције

нина 19. бригаде нашла се северно од друма преко Романије. Међутим, делови 363. пука 181. дивизије извршиле су напад на положаје јединица 19. бригаде и после жестоке борбе оба батаљона 19. бригаде била су принуђена на повлачење од комуникације, што је омогућило непријатељу извлачење снага према Сарајеву. Ту је по наређењу штаба 27. дивизије, 19. бригада све до 3. априла водила жестоке борбе са заштитним деловима 181. немачке дивизије и непрекидно нападала на упоришта Чукарица, Хан Обођаш и Црвене стијене, а 3. априла одбила је напад непријатеља са правца Соколца који је надирало ка Црвеним стијенама. Том приликом убијено је 13 и рањено 26 непријатељевих војника и старешина. Само у току борби 1. и 3. априла бригада је имала 4 погинула и 13 рањених другова.

Друга етапа Сарајевске операције од 4-6. априла 1945.

По повратку са лијечења из Италије Група бораца у Сарајеву, новембра 1945. године

Четвртог априла снаге 3. корпуса овладале су целом дужином комуникације од Соколца до Црвених стијена и избиле на Црвене стијене, а сутрадан на подручје Пусто поље, Сумбуловац, Брезовица и Гњило брдо. Тиме је прва етапа за ослобођење Сарајева била завршена. Истог дана Штаб 3. корпуса наредио је штабу 27. дивизије да са линије Горње брдо-Мали глог, главним снагама пређе у општи напад у садејству са осталим јединицама НОВЈ за ослобођење Сарајева. Око 18 часова истог дана јединице дивизије избиле су на капију Сарајева у рејон Вратник. Са Вратника је извршен продор у град и до 16 часова 5. априла ослобођена је Башчаршија, а 6. априла до 8 часова ујутро Сарајево.²⁴²

Деветнаеста бригада је задржана у резерви на положајима Црвене стијене. По наређењу штаба 27. дивизије, 5. априла је са три батаљона извршила покрет ка Сарајеву, а један батаљон задржан је и даље на Црвеним стијенама ради обезбеђења. Шестог априла у 7 часова бригада је стигла у Сарајево и разместила се у рејону Вратник, а сутрадан се пребацила у рејон Кошева са задатком да изврши потпуну и среди јединице.

У борбама за ослобођење Сарајева 19. бригада је само у току марта имала избачених из строја 30 руководица, међу којима и комесара 3. батаљона, Стеву Милановића. За одмор и сређивање јединица бригаде у Сарајеву било је веома мало времена.

Наиме, после борбе за Сарајево, непријатељ је у општем повлачењу долином Босне у заштитници својих снага на простору Жеп-

²⁴² Збор. НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 107. и 131, А. Бонлагић н.д. стр. 474.

че-Завидовићи задржао 181. немачку пешадијску дивизију са задатком да обезбеђује комуникације Жепче-Завидовићи-Маглај, ради извлачења својих снага. Сем тога, ова дивизија је имала задатак да руши мостове и друге објекте на комуникацијама. Због тога је дуж комуникације мањим снагама запоседала повољне положаје, а главне снаге задржала у Жепчу и Завидовићима, организовала одбрану мостова и са обе стране реке израдила бункере и припремила ватрени систем. Штаб 3. корпуса је наредио 27. дивизији да гони непријатеља и да најповољнијим правцем изврши усиљени марш ка Жепчу и Завидовићима, а затим да са источне стране дејствује на друм и железничку пругу, наноси губитке непријатељу и спречава му извлачење.²⁴³

У духу тог наређења, штаб 27. дивизије је одлучио да покрет са јединицама дивизије отпочне 8. априла у 5 часова ујутро, с тим да тешке делове уз потребно обезбеђење упути преко Соколца и Зворника за Тузлу и Добој. Ове делове обезбеђивао је 3. батаљон 19. оригаде.

²⁴³ Зборник НОР, Том IV, књ. 34, док. бр. 103.
²⁴⁴ Истој док. бр. 121.

Борбе у долини Босне и ослобођење Оџака

Напад на Завидовиће

На основу наређења штаба 27. дивизије, 19. бригада се без 3. батаљона 8. априла 1945. године усиљеним маршом кретала ка Брезе. У рејону Брезе јединице су преноћиле и сутрадан у 6 часова продужиле ка Варешу, а 10. априла избиле су на простор Ноћајевићи-Криваја. У то време између Жепча и Завидовића у долинама река Босне и Криваје била је концентрисана 181. немачка дивизија. Њен ојачан 334. пук бранио је Завидовиће. Ова дивизија имала је задатак да у том рејону прихвати 7. СС дивизију и остале снаге које су се повлачиле од Зенице према северу. Низводно од Маглаја била је у повлачењу 369. немачка дивизија. Немци су добро оценили да од успешне одбране Завидовића као саобраћајног чвора у многоне зависи извлачење снага 21. немачког корпуса ка северу.²⁴⁵

Због тога су до максимума искористили раније фортификацијске објекте за одбрану и организовали кружну одбрану Завидовића. У том циљу посели су отпорне тачке у рејонима: кота 380-ушће Криваје, и у међуречју к. 352, а на левој обали реке Криваје посели су Дебело брдо к. 454, тт. 513, а непосредно уз обалу Мајдан, Билачиће и Дубравицу. У граду су утврдили више зграда и повезали их са раније изграђеним ватреним објектима од тврдог материјала. За одбрану мостова имали су од раније бетонске бункере са обе стране реке.

Штаб 27. дивизије одлучио је да из покрета овлада мостобраном на десној обали Босне, запоседне друм јужно и северно од Завидовића, а затим изврши напад на град.²⁴⁶ За извршење задатка борбени поредак је постројен у два ешелона. У првом ешелону била је 19. бригада (без батаљона), и 20. романијска бригада. Замисао штаба дивизије била је да се снаге непријатеља разбију код к. 204, где се улива речица Гостовић у реку Босну и на линији Мичевићи-Завидовићи, те првобитно овлада положајима који доминирају мостовима, на реци Криваји и Босни, а затим изврши напад на град Завидовиће.

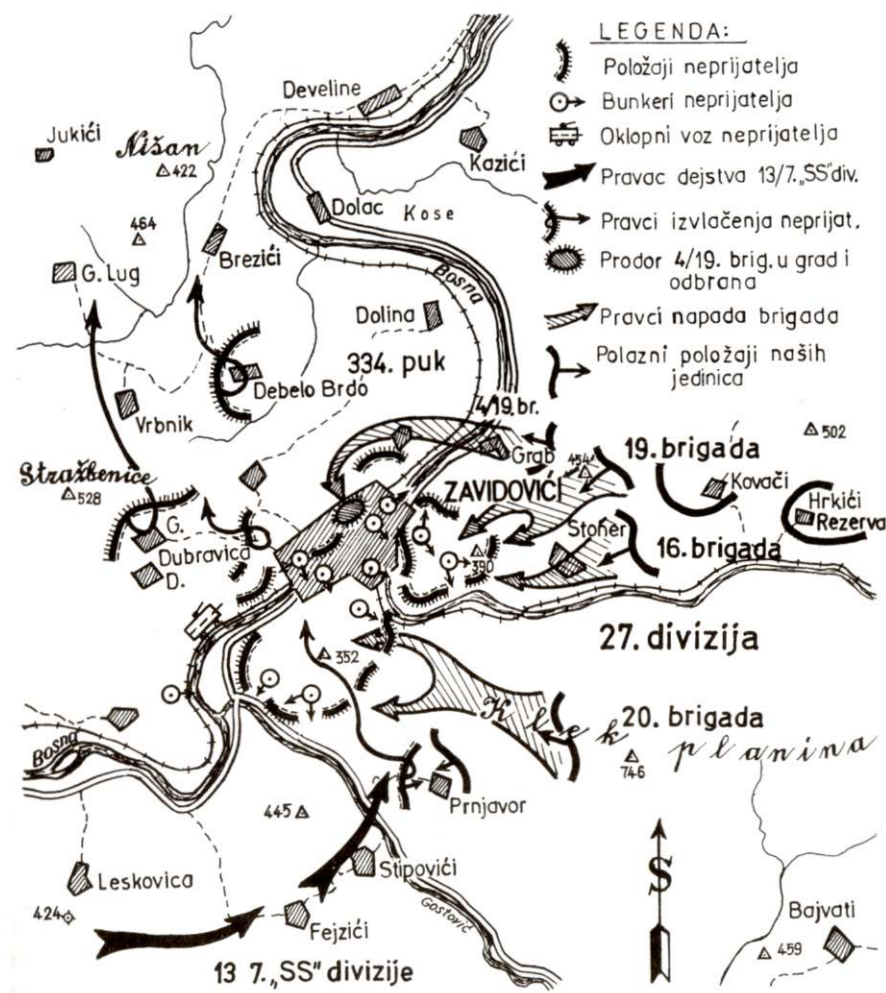
У исто време на левој обали Босне требало је да напада 53. дивизија 5. корпуса НОВЈ, али је ова дивизија раније била ангажована

²⁴⁵ АВИИ, к. 111, рег. бр. 20-22.

²⁴⁶ АВИИ, к. 409, рег. бр. 3/15-8 и К-111, рег. бр. 20-22.

за друге задатке и развучена на широком фронту, па је за овај задатак ангажовала своју 14. средњобосанску бригаду. Због тога је терет борби у долини Босне био на 27. дивизији.

По избијању пред Завидовиће, штаб 19. бригаде примио је усмено наређење од штаба 27. дивизије за напад на Завидовиће. По том

Борбе за ослобођење Завидовића од 12-15. априла 1945

наређењу 19. бригада је имала задатак да напада на одсеку село Граб-село Довуље, тт. 390, с тим да са трећином снага дејствује десном обалом реке Криваје, ка колском мосту и групи кућа на десној обали Босне, а затим да ватром дејствује по железничком мосту. Другом трећином снага да напада непријатеља на коти 380, и коти 199 и бочном ватром потпомаже ликвидацију непријатеља у групи кућа на десној обали Босне. Снагама једног батаљона да пресеке цесту на одсеку: Мошевци-Завидовићи и бочно обезбеђује главне

снаге бригаде се и правца Дола и Мраморја. Десном обалом Криваје нападала је и 16. муслиманска бригада без два батаљона и непосредно садејствовала 19. бригади у ликвидацији групе кућа на десној обали реке Босне. Остале снаге 16. бригаде задржане су у дивизијској резерви у рејону Хркићи. V међуречју Криваја-Гостовић нападала је 20. бригада. Почетак напада одређен је у 2 часа после пола ноћи 12. априла.²⁴⁷

У духу тог наређења 19. бригада је почела напад по предвиђеном плану и у првом налету разбила је непријатеља, пресекла друм и ликвидирала један број упоришта, али није успела да потисне непријатеља на леву обалу Босне и да овлада прелазима.

Због јаке ватре непријатеља, даљи напад и продор у град није био могућ, па је одлучено да све бригаде остану на достигнутој линији. Ноћу 13/14. априла поновљен је одлучујући напад на Завидовиће. Деветнаеста бригада је у овом нападу успела да овлада северним мостом, преко којег се на леву обалу реке Босне пребацила једна четвртина снага 2. батаљона, а 4. батаљон је у току ноћи после жестоке борбе успео да продре у град и запоседне неколико зграда од тврдог материјала. Осетивши присуство батаљона у граду, Немци су прегруписали своје снаге и одсекли батаљон од осталих јединица бригаде и дивизије, настојећи да га униште. Батаљон се упорно пуна два дана бранио у окружењу, везао за себе јаке снаге непријатеља и тиме омогућио продор осталих јединица 27. дивизије у град. У току 12. априла вођене су одбрамбене борбе за освојена упоришта приликом напада. Непријатељ је посебно тежио да задржи мостове у својим рукама, користећи за то јаку артиљеријску ватру »флакова« који су дејствовали из града. Противнападима поједини положаји неколико пута су прелазили из руке у руку.²⁴⁸

И поред жестоких напада јединица 27. дивизије, непријатељ успева да задржи нека упоришта на десној обали реке Босне и да овлада мостовима. У току 14. априла вођене су жестоке борбе како у граду, тако и на спољним положајима. Штаб 27. дивизије је у току борбе прегруписао своје снаге. Тако је на правцу напада 19. бригада половином својих снага нападала 16. бригаду, а 19. бригада је са две трећине својих снага (1. и 2. батаљон) под жестоком борбом форсирала реку Босну на одсеку Ноћајевићи-Завидовићи и продужила напад на град са северне стране у правцу православне цркве. Делом снага штитила је прелаз преко реке Босне, ширећи мостобран у оба правца и спречавајући непријатеља да набаци снаге 27. дивизије на реку. У самом почетку напада ликвидирана су готово сва непријатељева упоришта на десној обали реке Босне, али упориште Швабско насеље још се чврсто држало. Сва три моста преко реке Босне била су под дејством митраљеске ватре. Око 20 часова и 30 минута непријатељ је од правца Жепча пребацио део снага преко реке Босне и преко села Ловринца-Прњавор-Петковићи к. 446 и извршио напад у позадину 20. бригаде, присиливши је да повуче своје снаге и усмери их у супротном правцу. Овим је непријатељ успео да убрзо

²⁴⁷ АВИИ, к. 409, рег. бр. 3/15-8 и К-111, рег. бр. 20-22.

²⁴⁸ АВИИ, к. 111, рег. бр. 20-22.

Борци бригаде: Душан Николић, болничар из Великог орашја, Живорад Ивановић, болнички кувар из Трноване, Славко Ивановић, болнички Иисар из Црквенца, Нума. ..., болничарка, Симон Симоновић, референт батаљона из Великог Орашја и Миле Машић, болнички писар из Кушљева.

запоседне сва три моста и ослободи комуникацију. То му је омогућило да извуче своје снаге из Завидовића, а затим да поруши мостове и повуче се у правцу Маглаја. У исто време 53. дивизија НОВЈ ослободила је Жепче, а делом снага извршила је продор у Маглај на левој обали реке Босне.²⁴⁹

Завидовиће су наше јединице ослободиле 15. априла у 6 часова изјутра. У току тродневних борби јединице 19. бригаде заједно са осталим јединицама 27. дивизије избациле су из строја 310 непријатељевих војника и старешина, а заплена су два магацина од чега један са храном, а други са муницијом и наоружањем. Деветнаеста бригада је у овим борбама имала 21 погинулог и 54 рањена. Поред тога, нестало је 7 другова и другарица. Ту је погинуо и командант 1. батаљона Радивоје Перић, родом из Милића, који је са сва три брата приступио НОП-у у првим данима устанка. Радивоје је био борац и командир вода у 6. пролстерској источнобосанској бригади и са њом је прошао пету офанзиву где је испољио изванредну храброст и израстао у смелог војног руководиоца.

Едвард Кардељ је из Сарајева априла 1945. године дао високу оцену јединицама 27. дивизије и преко штаба 3. корпуса упутио следећу депешу Митру Бакићу: »Предложи Маршалу да похвали 27. дивизију која је са ванредним хероизмом и великим жртвама спасила

²⁴⁹ Ослободилачки рат народа Југославије 1941-1945, ВИИ, Београд 1965, кн>. 2, стр. 537.

од уништења највећу пилану - фабрику у Завидовићима, чиме је огромно помогла нашој иривреди - Кардељ».²⁵⁰

После ослобођења Завидовића, штаб 27. дивизије наредио је 16. и 20. бригади да гоне непријатеља и по могућности пресеку му одступницу и онемогуће организацију одбране у рејону Маглаја.²⁵¹

Деветнаеста бирчанска бригада је задржана у дивизијској резерви, са задагком да маршује левом обалом реке Босне до Маглаја. По пристизању у рејон Маглаја, 19. бригада је по наређењу штаба дивизије, 17. априла, заједно са 20. бригадом извршила усиљени марш у правцу Добоја и имала је задатак да заједно са 20. бригадом разбије непријатеља и ослободи Добој. Она је прешла реку Босну код Маглаја, а затим продужила покрет ка Усори. У рејону Усоре стављена је у резерву дивизије. Снаге непријатеља које су се налазиле у Добоју, осетивши брзо продирање јединица 28, 53. и 27. дивизије напустиле су Добој и повукле се у правцу Дервенте. У току гоњења непријатеља само су делови 20. бригаде сустигли заштитницу на косама Крчевине, западно од Добоја, са којом је вођена краћа борба. Осамнаестог априла све јединице 27. дивизије налазиле су се у ослобођеном Добоју, на простору Добој-Усора. Сутрадан 19. априла у 4 часа ујутро по наређењу штаба 27. дивизије 19. бригада се пребацила на простор Карановац, Брезици, оријентисана према Озрену са задатком да разбије четнике на том простору.²⁵²

Шеснаеста бригада је упућена на простор: Срнице, Градачац, Модрича, оријентисана ка Требави, Посавини, а 20. бригада распоређена је на простор Завидовићи, Маглај, Добој и Карановац, такође оријентисана ка Озрену. Бригаде су требало да формирају по 3 до 4 ударна летећа одреда на сваком батаљонском одсеку, с тим да ти одреди буду лако покретљиви и добро наоружани. Задатак бригаде био је да очисте од остатака четника и зеленог кадра терен Озрена, Посавине и Требаве, и учврсте народну власт. У састав 19. бригаде 21. априла пристигао је и 3. батаљон који се налазио у обезбеђењу тешких делова 27. дивизије. На овом простору 19. бригада се задржала све до 23. априла и држала положаје Пурачић, Лукавац, Карановац и Соколац.²⁵³

Борбе 19. бригаде против усташке групације на подручју Оџака

На подручју Требаве и Посавине јединице 19. бригаде дејствовале су до 30. априла и делом снага обезбеђивале прелаз преко реке Босне до Модрича. Мање борбе на овом подручју вођене су углавном против усташа и четника.²⁵⁴

Према замисли штаба 3. корпуса, 27. дивизија имала је задатак да у садејству са деловима 25. дивизије разбије и уништи усташку

²⁵⁰ А. Бонлагић, н.д., стр. 490.

²⁵¹ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 154 и 156.

²⁵² Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 154, 160.

²⁵³ Исто, док. бр. 154, 160.

²⁵⁴ АВИИ, к. 112, рег. бр. 2-11.

Дијелови 19. бирчанске бригаде прелазе ријеку Босну у заплијењеном њемачком чамцу 2 км сјеверно од Завидовића, 12. априла 1945.

Успомена из Добоја 1945. године. Симон Симоновић, Бесим Берберих, Јован Лоринген и Слободан Милутиновић

групацију на подручју Оцака, али одласком 25. дивизије према доњем току реке Уне, задатак за уништење усташке групације у Оцаку додељен је 27. дивизији.

Штаб 27. дивизије, у духу тог наређења, упутио је 16. бригаду преко реке Босне да садејствује јединицама 25. дивизије у извођењу напада на усташе на простору Поточани, Влашка Мала и Балеговац. Штабу 19. бригаде наређено је да постави јединице на простор који је до тада држала 16. муслиманска бригада од Јакеша до села Срнавe, што је она и учинила до 1. маја.²⁵⁵

На подручју Нови Град, Влашка Мала, Оцак, Мрка Ада, Балеговац, Дубица и Пруд, концентрисано је око 3500 до 4000 усташа огрезлих у злочинима. Систем њихове одбране на овом подручју био је изграђен у виду сталне и полусталне фортификације. Израђени су троспратни бункери, повезани са подземним склоништима и стрељачким рововима пуног профила. По дубини одбрана је организована по групном систему у виду отпорних тачака и чворова одбране. Предња одбрамбена линија протезала се ивицом села Нови Град-Д. Брезик-Влашка Мала-Оцак-Мрка ада. Свако од тих села фортификацијски је било уређено за најупорнију одбрану и свако за себе је било чвор одбране. У међупросторима ископани су стрељачки закони пуног профила, са појединим митраљеским рововима. Влашка Мала, као централни чвор, најјаче је била утврђена. Поред великог бункера опасаног са три реда препрека од бодљикаве жице, за одбрану је била припремљена и велика школска зграда. Остала села и засеоци по дубини одбране такође су били добро утврђени, а нарочито Дубица и Пруд. Све до 4. маја 19. и 16. бригада су се углавном дању утврђивале и извиђале непријатеља а ноћу нападале.

Напад јединица 19. бригаде, непријатељ је из ровова и бункера дочекао снажном и добро организованом ватром, те и поред великих губитака које су јединице имале у овом нападу (14 погинулих, 23 рањена и 14 несталих) бригада није успела да одбаци непријатеља и противнападима је била враћена на раније положаје.²⁵⁶

Наредне ноћи 2/3. маја јединице 19. и 16. бригаде поново су пошле у напад на усташе. Деветнаеста бригада је нападала са три батаљона у правцу Оцака, а 16. бригада са два батаљона у правцу Поточана. Жестока борба вођена је целу ноћ и сутрадан, али су се усташе одсутно браниле из упоришта. Након снажне ватрене припреме, батаљони 16. бригаде успели су да потисну непријатеља ка Прњавору и Влашкој Мали, а главнина 19. бригаде и даље је вршила притисак ка Оцаку, али је из упоришта Оцак уследио противнапад усташа и батаљони су се под борбом повукли на полазне положаје. У овој борби из бригаде је избачен 41 борац и старешина.

Четвртог маја, штаб 27. дивизије доноси одлуку да обе бригаде (19. и 16. бригадом) предузму општи напад на упоришта непријатеља. Идеја штаба 27. дивизије је била да се напад изведе кроз међупросторе и поцепа одбрана непријатеља, а затим по деловима

²⁵⁵ Исто.

²⁵⁶ АВИИ, К-111, рег. бр. 211.

Курири бригаде, Калиманићи, новембра 1943.

уништава жива сила.²⁵⁷ У луху те замисли 19. бригада је требало да главним снагама разбије непријатеља и изврши продор између Балеговца и Оцака, а 16. бригада лево од 19. бригаде између Балеговца и Влашке Мале и да дејствује ка селу Г. Дубица.²⁵⁸

Почетак напада био је предвиђен 5. маја увече. Штаб 19. бригаде је главне снаге усмерио према Срнови, обухватајући са леве стране упориште Оцак, а помоћним снагама везивао је непријатеља са фронта. Задатак батаљона је био да овлада положајима на јужним и источним прилазима ка Оцаку. Нападу је претходила ватрена припрема са минобацачким групама, али она није неутралисала непријатеља, и када су батаљони кренули у одлучан напад, дочекани су снажном ватром из ровова и бункера. И поред тога, поједине чете упале су у ровове непријатеља у којима је вођена борба прса у прса. Међутим, усташе су као и до тада предузеле противнапад којег су јединице бригаде успешно одбиле, вршећи и даље притисак на Оцак.²⁵⁹

Тај притисак јединица 19. бригаде на Оцак олакшао је продор јединицама 16. бригаде ка Горњој Дубици у рејон к. 93. Овим продором одбрана непријатеља на првим положајима била је раздвојена на два дела, али је са правца Влашке Мале уследио противнапад на јединице 16. бригаде које су биле доведене у тежак положај и при-

²⁵⁷ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 166.

²⁵⁸ Исто.

²⁵⁹ АВИИ, К-112, рег. бр. 2-11.

моране на повлачење и то уз осетне губитке. У овој борби 19. бригада је имала 7. погинулих, 23 рањена и 11 несталих.

После овог неуспелог напада, штаб 27. дивизије наређује штабу 19. бригаде да делом снага 6. маја поседне положаје које је до тада држала 16. бригада, а остатак снага да напада на правцу Оцака. Шеснаестој бригади наређено је да се са главнином снага дуж десне обале Саве убади ка Пруду у позадину непријатеља. Штаб 19. бригаде је са два батаљона (2. и 3) преузео положаје 16. бригаде, а са првим и 4. батаљоном 6. маја поподне нападао је према Оцаку. Увече према Оцаку и Влашкој Мали прешла је у напад цела бригада. У том општем нападу 2. и 3. батаљон избили су на село Дубицу, а 1. и 4. батаљон до периферије Оцака.

На овим положајима до сванућа је вођена жестока борба прса у прса, а у свануће је непријатељ извршио снажан противнапад и одбацио јединице бригаде на раније положаје. У том повлачењу 3. батаљон је би потиснут ка Поточанима. Овим нападом јединица 19. бригаде омогућено је убацивање у позадину непријатеља јединица 16. бригаде, али је 19. бригада у току те борбе имала тешке губитке. Погинуо је 21 борац, а међу њима и командант 4. батаљона Милош Тришић и помоћник политичког комесара батаљона Урош Урошевић, а 32 друга су рањена, а нестала су 22 борца.²⁶⁰

После извлачења јединица 19. бригаде из борбе на полазне положаје, штаб 27. дивизије у току ноћи 6/7. вратио је 16. бригаду на њене раније положаје.²⁶¹

Тако су јединице 19. и 16. бригаде сваког дана и ноћи нападале на непријатељева упоришта од 1-7. маја када је на овај простор стигла и 14. бригада 53. дивизије са два дивизиона артиљерије.²⁶²

По пристизању ове бригаде и артиљеријских оруђа, штаб 27. дивизије наређује да 8. маја све јединице изврше детаљне припреме за општи напад на упоришта непријатеља. У току ноћи 8/9. маја после изведене артиљеријске припреме, ујутро у 3 часа, отпочео је општи напад ојачане 27. дивизије на целом сектору.²⁶³

У првом ешелону нападале су јединице 19. и 16. бригаде 27. дивизије, 14. бригаде 53. дивизије и Посавско-требавски одред. У резерви 27. дивизије задржан је део снага 20. бригаде, који су обезбеђивали прелаз преко реке Босне. Деветнаеста бригада је нападала на Оцак, а главнина 16. муслиманске и 14. средњобосанске бригаде ка Влашкој Мали.²⁶⁴

Жестоке борбе са усташама вођене су до 12. часова 9. маја. Јединице 27. дивизије продрле су до села Дубице и блокирале Влашку Малу и Оцак, али по избијању на тај простор, непријатељ је увео у борбу јаке резерве и извршио противнапад. Због надмоћности његових снага бригаде су се под заштитом ватре повукле на раније положаје. У овом нападу били су велики губици у људству и код је-

²⁶⁰ Зборник НОР, Том IV, књ. 34, док. бр. 166.

²⁶¹ Исто.

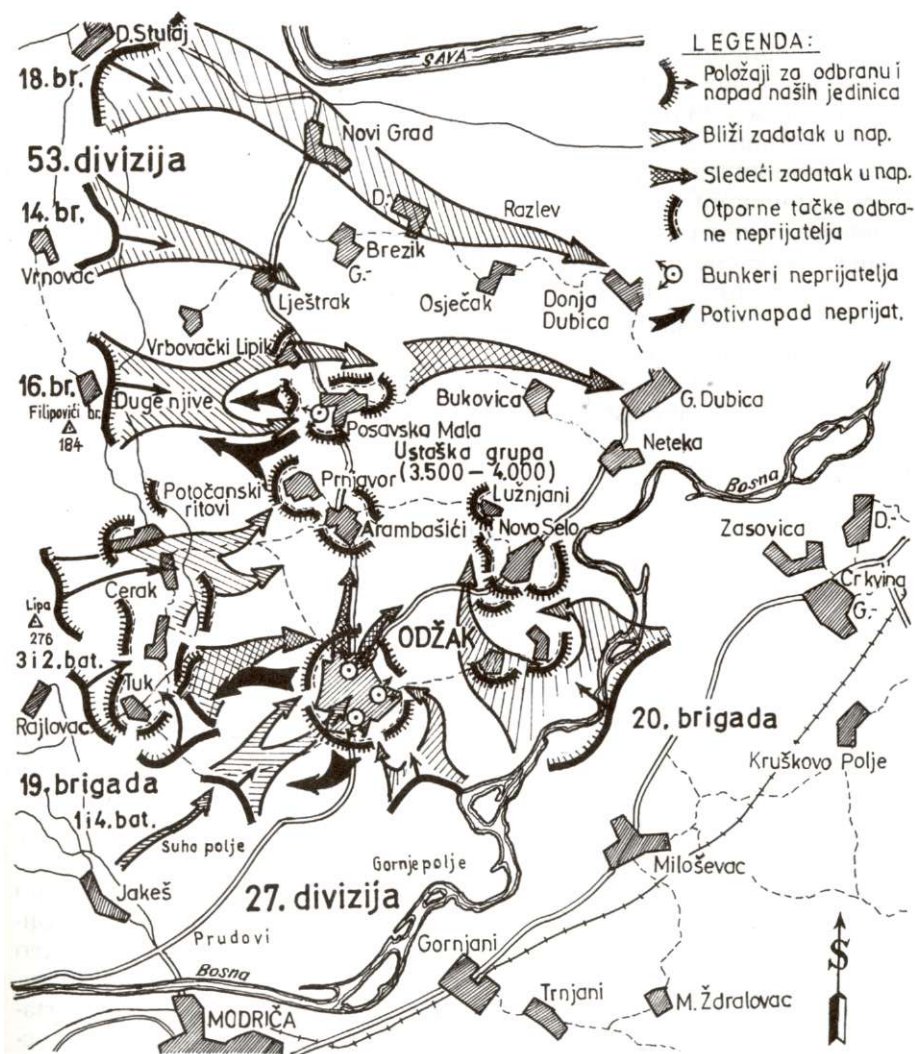
²⁶² АВИИ, к. 112, рег. бр. 2-11.

²⁶³ Зборник НОР, Том IV књ. 34, док. бр. 166.

²⁶⁴ Исто

диница 27. дивизије и код усташа. Била је то борба прса у прса, гушање и хватање са усташама.

Све до 15. маја јединице 27. дивизије свакодневно су офанзивно деловале на упоришта непријатеља, али су усташе на сваки напад бригаде и батаљона 27. дивизије узвраћале противнападом и испадима ка положајима јединица НОВЈ, иако су при томе трпели вели-

Борбе за ослобођење ширег подручја Очака

ке губитке. На основу искустава петнаестодневних борби, штаб 27. дивизије закључио је да и поред сталних офанзивних дејстава јединица дивизије, борба на подручју Очака има позициони карактер ратовања и да исцрпљује снаге, што јединицама НОВЈ није одговарало. Због тога је одлучено да се од штаба 3. корпуса тражи подршка авијације и упуте тенковске јединице, јер се без њиховог

учешћа усташка упоришта без великих жртава не могу ликвидирати.²⁶⁵

У протеклих 15 дана борби, само 19. бригада је имала 66 погинулих, 145 рањених и 71 нестали друг и другарицу, а према нашим подацима избацила је из строја 393 непријатељевих војника од тога 138 погинулих и 255 рањених. Иако је усташка групација на подручју Оцака за ових протеклих 15 дана имала велике губитке, њена борбеност и упорност у одбрани нису попустили, а стално су радили на појачању својих упоришта. На основу тога, закључено је да је та усташка група зликоваца решена на борбу до последњег. Због тога је штаб 27. дивизије одлучио да са својим снагама потпуно блокира усташка упоришта и онемогући извлачење усташа из окружења, а мањим јединицама да стално врши напад на упоришта у циљу исцрпљивања непријатеља и прикупљања података, а остале јединице дивизије да се среде, поуне и припреме за одлучујућу борбу по доласку авијације и тенковских јединица.²⁶⁶

У духу те замисли, штаб 27. дивизије је 19. бирчанску бригаду ојачао са једним батаљоном Посавско-требавског одреда и поставио јој задатак да поседне положаје у рејону Срнава јужно од Оцака, 16 муслиманској бригади наређено је да поседне положаје Дуге њиве-Поточани и Срнаву, а 20. бригади да поседне положаје јужно од Мрке Аде. Четрнаеста бригада 53. дивизије посела је положаје село Свилај-Врбовац и Липик. Посавско-требавски одред без једног батаљона од Мрке Аде до Бос. Шамца, а батаљон хрватске дивизије КНОЈ-а на левој обали реке Саве од Свилаја до Шамца. До 25. маја вршене су припреме јединица 27. дивизије. Поред тога оне су свакодневно са мањим снагама изводиле нападе на усташка упоришта, а убацивани су и извиђачки делови у дубљу позадину непријатеља ради прикупљања података. Ови напади су имали демонстративни карактер, а циљ је био да се узнемиравају усташе и вежу за упоришта. Оваквом тактиком јединице 27. дивизије успевале су да извуку усташе из упоришта и да им нанесу знатне губитке. У међувремену одобрено је учешће авијације у операцији на подручју Оцака. Тако је 22. маја авијација вршила извиђање и бомбардовање усташких упоришта.²⁶⁷

Сагласно плану операције, 23. и 24. маја авијације је непрекидно бомбардовала непријатељева упоришта Оцак, Влашку Малу, Дубицу, Мрку Аду, Балеговац и Пруд. У току бомбардовања већи део непријатељевих упоришта био је разорен, нанети су му велики губици, због чега је у његовим редовима настала општа дезорганизација и деморализација. Овим су створени услови за ликвидацију усташке групације.²⁶⁸

Борци и старешине 27. дивизије, па и 19. бирчанске бригаде, заветовали су се да ће до рођендана Врховног команданта друга Тита разбити и уништити усташку групацију на подручју Оцака, ослобо-

²⁶⁵ Зборник НОР, том X књ. 2, док. бр. 34 и том IV, књ. 34, док. бр. 171.

²⁶⁶ Зборник НОР, том IV, књ. 34, док. бр. 171.

²⁶⁷ Зборник НОР, том X, књ. 2, док. бр. 54.

²⁶⁸ Никола Андрић, н. чл. стр. 422.

[illegible]

Бригада
Бригада се показала на истом извојеном са мањим 200
тачка. Бригада 20.29.28.27. по забвештају пријавила, у
22¹ највишим жакетом тинас по дефиницијом устројеним
уру. Буква и постојећи Буква Буква која је издржала да 23¹
уочено је јерутирати ибазиши тиндироме из дефини-
тих постојећа. По микродури устројеним Бригадом су
уочени у Буква остојећи од дефиницијом и дефиницијом
дефиницијом. Дефиницијом се је обуква у ибазиши билеобра у
поједу на су башаком пријавили са извојеном Буква посто-
јећи Буква Буква и Буква. - Буквадефиницијом Буква. По дефини-
цијом Буква и Буквадефиницијом дефиницијом у дефиницијом Буква Буква
у Буквадефиницијом дефиницијом и дефиницијом

Успотред брзога
Брига је са пољима на ирландију. Свака са задатком
пољопривредне брига и ишчећа мерења су јединствене и јединствене
Брига је да се у ирландији и пољима брзога мерења ишчећа
мерења су јединствене и јединствене. Свака са задатком 38 м
јединствене мерења своје мерења на ирландију брзога ирландије. Јединствен
Брига је са задатком мерења ишчећа мерења своје мерења
мерења су јединствене и јединствене. Свака са задатком 38 м
јединствене мерења своје мерења на ирландију брзога ирландије. Јединствен
Брига је са задатком мерења ишчећа мерења своје мерења
мерења су јединствене и јединствене. Свака са задатком 38 м
јединствене мерења своје мерења на ирландију брзога ирландије. Јединствен

147

26.5.1945	Ошак	Бригада се налазила на променици Ошак-Батовац са јединица Друштва. Батовац 30. поставио са јединица јед-јединица уместо Други са 20. и 23. са 3 часа извршио у Ошак и извршио Ошак, док је јединица у Ошак и извршио Ошак. Батовац 30. на променици Ошак-Батовац. Други на линији Ошак извршио јединица. Батовац 30. на променици Ошак- Батовац. Ошак на линији Ошак извршио јединица. Батовац 30. извршио Ошак и извршио Ошак. Батовац 30. на про- меници Ошак-Батовац на линији Ошак извршио јединица Батовац. Ошак извршио 1. јединица јединица јединица 18. јединица јединица и јединица. Ошак извршио јединица 2 јединица. 29. јединица и јединица јединица јединица Штаб Бригаде у Ошаку. Јединица јединица и јединица
27.5.1945	Ошак- Батовац	Бригада се налазила на променици Ошак-Батовац са јединица Друштва. Батовац 30. поставио са јединица јед-јединица уместо Други са 20. и 23. са 3 часа извршио у Ошак и извршио Ошак, док је јединица у Ошак и извршио Ошак. Батовац 30. на променици Ошак-Батовац. Други на линији Ошак извршио јединица. Батовац 30. на променици Ошак- Батовац. Ошак на линији Ошак извршио јединица. Батовац 30. извршио Ошак и извршио Ошак. Батовац 30. на про- меници Ошак-Батовац на линији Ошак извршио јединица Батовац. Ошак извршио 1. јединица јединица јединица 18. јединица јединица и јединица. Ошак извршио јединица 2 јединица. 29. јединица и јединица јединица јединица Штаб Бригаде у Ошаку. Јединица јединица и јединица
28.5.1945	Батовац- Батовац	Бригада се налазила на променици Батовац-Батовац са јединица Друштва. Батовац 30. поставио са јединица јед-јединица уместо Други са 20. и 23. са 3 часа извршио у Батовац и извршио Батовац, док је јединица у Батовац и извршио Батовац. Батовац 30. на променици Батовац-Батовац. Други на линији Батовац извршио јединица. Батовац 30. на променици Батовац- Батовац. Батовац на линији Батовац извршио јединица. Батовац 30. извршио Батовац и извршио Батовац. Батовац 30. на про- меници Батовац-Батовац на линији Батовац извршио јединица Батовац. Батовац извршио 1. јединица јединица јединица 18. јединица јединица и јединица. Батовац извршио јединица 2 јединица. 29. јединица и јединица јединица јединица Штаб Бригаде у Батовцу. Јединица јединица и јединица

#3 бригадног дневника

ришта Ошак и после жестоке борбе успела да разбије непријатеља и да овлада упориштем. Ослобођењем Ошака јединице 19. бригаде створиле су услове за општи напад осталих јединица 27. дивизије на најјаче упориште непријатеља у рејону Влашка Мала. Општи напад је отпочео 25. маја у 4 часа ујутро. У току овог напада 19. бригада је делом снага садејствовала јединицама 53. дивизије у ликвидацији упоришта Влашка Мала, а делом је нападала са југоисточне стране на упоришта Дубица и садејствовала јединицама 20. бригаде у лик-

видацији овог упоришта. По разбијању усташке групације у Оиаку, јединице 19. бригаде, и остале из 27. и 53. дивизије одмах су наставиле гоњење усташких група. У току 26. и 27. маја настављено је чишћење целог овог сектора од остатака разбијених усташких снага.

У току једномесечне жестоке борбе са усташком групацијом на подручју Оџака у време када је готово цела земља била слободна, а Трећи рајх потписао безусловну капитулацију, 19. бригада је у тешким борбама са усташама, према нашим подацима, избацила из строје 754 непријатељева војника и старешине, од тога је убијено 420 и рањено 334.²⁷⁰

Међутим, на прагу коначног ослобођења земље, из јединица 19. бригаде је у овој последњој операцији на подручју Оџака, поред осталих, погинуло неколико прекаљених и храбрих бораца и старешина, који су се калили и развијали кроз разне борбе које је бригада водила у току готово двогодишње своје ратне историје од њеног формирања. Ти људи су се развили у изванредне руководиоце, школовали кроз сурове офанзиве непријатеља и, ето, на Оџаку, у последњој бици, дадоше своје животе за слободу наших народа и циљева КПЈ. То су, поред осталих, Молош Тршић из Милића, командант 4. батаљона. Он није био само врстан командант него је имао изванредне људске особине, волео је борце, знао је у тешким данима за време офанзива, иако је и сам гладовао, када би добио нешто хране да сачека курира да то заједно поједу, обично би рекао: »Хајде, гдје си, не могу више од глади да те чекам«. Сличних људских особина и храбрости били су: Адолф Шпадијер из Дервенте, комесар батаљона, Смајо Мемичевић из Чајнича, комесар чете. Знао је Смајо и у најтежим тренуцима да поразговара са борцима, да се нашали и покрене их у акцију. Затим, Милош Делић из Зелене-Спреча, командир чете, веома млад и храбар старешина, као младић растао је и развијао се кроз борбу у јединицама 19. бригаде, Раде Момчиловић из Шековића, командир чете, Бранко Петровић из Шековића, заменик командира чете, и други. То су били тешки губици 19. бригаде, јер већина тих људи издржала је све тешкоће борба и маршевања које је бригада од свог формирања до краја рата изводила све до последње битке на Оџаку.²⁷¹

Борбени пут 19. бригаде завршава се 27. маја 1945. године, после часно и успешно завршених последњих борби на Оџаку. Након тога, по наређењу штаба 27. дивизије, одржана је свечаност за све јединице 27. дивизије у рејону Градачца, а после те свечаности 19. бригада је упућена на нову територију у привремене мирнодопске гарнизоне - Сокол, Карановац, Пурачић, Добој, Маглај и Грачаницу. У овим гарнизонима је, поред других, добила и борбене задатке да уништи остатке четника и усташа на Озрену и Требави.

²⁷⁰ исто

²⁷¹ Оперативни дневник команданта 19. бирчанске бригаде.

Руковођење и командовање у јединицама бригаде

Већ раније је речено да је руководећи кадар у 19. бирчанској бригади био веома млад, као и у већини бригада Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије. И да је, за разлику од других оперативних армија, стваран и обучаван кроз борбу. За старешине су бирани истакнути борци и то они који су поседовали веће ратне искуство и истицали се у храбрости и другим људским особинама. Они су путем кратких курсева обучавани да руководе јединицама од одељења, вода, чете па више, а основ њиховог школовања биле су свакодневне борбе и коришћење тих искустава. Структура штабова била је прилагођена потребама партизанског начина ратовања. Штабови су у бригади били релативно малог бројног стања и имали су: команданта, политичког комесара, заменика команданта, заменика политичког комесара, начелника штаба, интенданта, обавештајног официра, референта санитета и омладинског руководиоца. У четама, команде чета су имале у свом саставу, као што је и раније поменуто, командира, заменика командира, политичке комесаре, водне делегате, референте санитета-болничаре и омладинског руководиоца. Попуна са овим кадровима била је различита и зависила је од могућности, јер се упоредо са развојем јединица развијао и растао руководећи кадар. Што се тиче техничких средстава за руковођење и командовање, њихов број у штабовима зависио је првенствено од тога колико је тих средстава заплењено од непријатеља, и са колико их је располагао дотични штаб. Због тога, један од кључних принципа у руковођењу био је лични пример старешине од најнижег до највишег. Друго, сложеност руковођења и командовања у јединицама бригада огледала се и у томе што су оне дејствовале на великој територији, одвојеним правцима и просторима. Тај проблем руковођења штаба 19. бригаде, па и потчињени штабови, решавали су поделом органа команде у потчињене јединице приликом извршења борбених задатака. Сем тога, задаци су давани нижим командама и штабовима за дужи период времена, а само иницијатива у подузимању акција као и одговорност за предузето била је од пресудног значаја. Брзе промене ситуације на територији захтевали су од команди и штабова јединица и брзо доношење одлука и преношење наређења до потчињених јединица, што је у условима недостатка техничких средстава везе било веома отежано. Тај проблем, штаб бригаде, потчињени штабови, па и команде чета решавали су добром организацијом курирске

службе, присуством појединих чланова штаба у нижим штабовима и командама, и непосредним утицајем и помоћи истим у руковођењу и командовању. Имајући у виду да је обим руковођења и командовања, како на нивоу штабова батаљона, тако и на нивоу штаба бригаде, био веома широк и кретао се у границама од организационог јачања јединица, њихове попуње новим људством, наоружавања, исхране, смештаја, обуке политичког и културног уздизања, па све до развијања борбеног морала и других позитивних људских особина код борачког састава. Терет у решавању ових питања и главну улогу одиграле су организације КПЈ и СКОЈ, чији су чланови својим примером и васпитним деловањем дали непроцењиве доприносе, да штабови и команде те проблеме решавају успешно. Наиме, познато је да све до друге половине 1943. године основни извори за снабдевање јединица (од исхране до наоружања) били су отимање од непријатеља, а тек у другој половини 1943. године отпочела је и помоћ савезника. Посебно ширину обавеза у руковођењу и командовању представљала су питања од не мањег значаја као што су рад на територији где је бригада боравила и ратовала. Требало је, поред бриге о јединицама и планирању борбених дејстава, упоредо са тим решавати питања заједно са партијским радницима на територији као што су: стварање и јачање органа народне власти, стварање и усмеравање рада партијских и скојевских организација на територији, организација АФЖ, Народног фронта, УСАОЈ, и др. Организовати културно-забавни и просветни живот и објашњавати политику и циљеве народноослободилачке борбе и развијати код становништва партиотизам, а упоредо са тим раскринкавати пропаганду непријатеља, окупатора и домаћих издајника. Сва ова питања решавана су успешно, благодаревћи интензивном раду партијске и организације СКОЈ-а у јединицама бригаде и штабовима. Значајну улогу у свему томе имали су партијски руководиоци у јединицама и штабовима, који су усмеравали, организовали и били одговорни пред Партијом за успешно реализовање наведених задатака из ове области.

Метод рада и развијање степена одговорности, како код борачког тако и код старешинског састава, био је од пресудног значаја да бригада успешно решава напред поменуће проблеме. Наиме, после сваке борбе, како у оквиру штабова, тако и у оквиру јединица и команди потчињених, вођене су расправе на којима су истицани позитивни примери и указивано на слабости појединаца и јединице као целине, даване поуке и постављани конкретни задаци и задужења за решавање насталих проблема. Критика и самокритика, свакако конструктивна, била је главно оружје у раду партијске организације и организације СКОЈ-а. Она је истовремено, у то време, схватана од оних који су критиковали као непроцењива помоћ у њиховом даљем раду, без обзира на положај који су заузимали у дотичној јединици, али је истовремено била и обавеза да се критикована слабост не понови. Истицање позитивних примера из борбе или рада на терену исто тако позитивно се одражавало на целокупан састав и доприносило већој активности људи и јачању борбеног морала у јединицама. Посебан утицај који се одражавао на успешно руковођење и командовање у бригади и њеним потчињеним јединица-

ма и штабовима имали су међуљудски односи и брига о љидума, која је била развијена код целокупног руководећег кадра бригаде. Лзудски Однос старешина према борцима и брига о њима, развијали су код бораца осећање поверења према старешинама и спремност да изврше сваки задатак без обзира на опасности које их очекују.

Упоредо са тим развијали су се међуљудски и другарски односи код бораца у јединицама бригаде. Све је то омогућило да 19. бригада све задатке које је примала од претпостављене команде веома успешно и часно решава. Курурска служба у систему руковођења и командовања у јединицама и бригади заузимала је видно место, тим више што се недостатак техничких средстава везе негативно одржавао на брзо преношење наређења јединицама, као и на пријем извештаја од потчињених штабова. Због тога је ова служба организована у свим командама и штабовима потчињених јединица бригаде, па и при штабу бригаде. Као и у другим нашим бригаама, курири су били при командама чета, штабовима батаљона, а код штаба бригаде у прво време било је одељење, а у првој половини 1944. године формиран је вод курира. То су, углавном били борци из батаљона и пратећих јединица бригаде. Према томе, највећа организацијско-формацијска структура курирске службе у бригади био је вод. Ко су били курири и критериј њиховог избора. У 19. бригади, па и у њеним потчињеним јединицама, избору курира посвећивана је посебна пажња, с обзиром на значај задатака које су курири преносили потчињеним, па и претпостављеним штабовима и командама, као и на потребу тајности ових података. То су били основни разлози да се за курире у јединицама бригаде, с обзиром на потребу брзог преношења наређења, бирају млађи људи, који су претходно проверени у јединицама кроз извршење борбених и других задатака. То су обично били чланови СКОЈ-а који су потпуно били опредељени за НОП и спремни да поднесу и највеће тешкоће ради извршења задатка.

Курирска служба у 19. бригади све до друге половине 1944. године, па и касније, била је главно средство везе, а у другој половини 1944. године при штабу бригаде формиран је технички вод, који је у свом саставу имао одељење за везу, са претпостављеном командом. Ово одељење било је опремљено са једном радио станицом, два до три телефона и неколико калемова телефонског кабла. Међутим, те телефонске везе према претпостављеној команди ретко су кориштене. Пре свега због велике удаљености команде, због нагле промене ситуације, покретљивости и слично, као и због недостатка кабла за успостављање везе. Више пута, нарочито у другој половини 1944. године, за везу са претпостављеном командом уз одговарајуће поправке кориштене су сталне ПТТ линије.

Но, и поред увођења овога вода који је био недовољан за решавање проблема руковођења и командовања у бригади, интензивно се развијао рад за куририма. Тако је свако слободно време кориштено за њихово политичко, просветно и војно-стручно уздизање. Многи од њих су у току рата израсли у добре војне и политичке старешине у јединицама бригаде, постали су командири одељења, водова и чета, водни делегати, заменици или командири чета. Бирчански

одред, из кога је формирана 19. бирчанска бригада, у организацији ове службе, а и подвизима курира, имао је славну традицију. Одред је био главна веза између Бирча и Мајевице и између Бирча и Романије, а један део тих обавеза касније је преузела на себе 19. бригада. Везу са Мајевицом било је веома тешко одржавати, посебно ако се има у виду да је непријатељ на комуникацији Тузла-Зворник имао сталне посаде, а у многим селима налазиле су се четничке, усташке и зеленокадровске јединице.

У току новембра 1943. године из Тузле су извезене извесне количине соли и другог материјала неопходног за потребе јединица НОВЈ и народа опустошеног Бирча, које су биле смештене на подручју Калесије, а у то време један део Калесијске легије био се прикључио НОБ-у, па су њихови стражари обезбеђивали ту опрему и материјал. Међутим, представници 2. батаљона 19. бригаде, који су се налазили заједно са легионарима код те опреме, обавестили су да легионари краду и разносе ту опрему. Због тога је штаб батаљона из рејона Ракино Брдо упутио курира Зарију Андрића, родом из Зелине, са поруком штаба батаљона да их се упозори да су одговорни за безбедност опреме извучене из Тузле. Међутим, када се курир враћао назад ка штабу батаљона, наишао је на заседу легионара и био убијен.

Након тога, упућен је један вод у Калесију са задатком да извиди ситуацију и разоружа легионаре, међутим, десило се обратно. Легионари су, опазивши могућност повратка Немаца на то подручје, били спремни да се поново прикључе Немцима, па су сачекали ову групу наших бораца и у рејону објекта где се налазила опрема разоружали их, скинули са њих одела, а сутрадан их вратили у рејон Ракина Брда. Од ове групе у току ноћи успела су да побегну и да не буду разоружана два борца, који су обавестили штаб батаљона о ситуацији. У међувремену, легионари су уз помоћ месног становништва разнели по селима на подручју Калесије добар део те опреме. Тако је Зарија Андрић био први курир који је погинуо на извршењу борбеног задатка од формирања бригаде. У току VI непријатељске офанзиве, командовање и руковођење јединицама било је веома отежано због честе промене ситуације, лоших временских услова и сталних покрета јединица потчињених и штаба бригаде. Основни проблеми су били како у таквој ситуацији, када су батаљони дејствовали на удаљеним подручјима један од другог и брзо мењали положаје, успостављати везе. С друге стране, штабу бригаде била је наметнута потреба да има увид и непосредно утиче и усмерава борбена дејства јединица бригаде. Осим тога, требало је стално одржавати везу са претпостављеним штабовима, партијским руководством на подручју Бирча, да би се колико-толико ублажили ови проблеми и пратила ситуација, а тиме и правовремено предузимање мјера из области руковођења и командовања. При штабу бригаде, поред бригадних курира, били су курири из састава Бирчанског одреда и Окружног комитета за Бирач, који су преносили обавештења о ситуацији на појединим деловима територије и обавештавали надлежне органе о стању. С друге стране, доносили су обавештења штабу бригаде у везу са мерама које предузимају органи власти на

територији и партијско руководство. Ради помоћи потчињеним штабовима у руковођењу и непосредном усмеравању дејстава јединица, батаљона и штаба бригаде, упућивани су поједини чланови штаба, а курирска служба како при потчињеним штабовима, тако и при штабу бригаде, била је максимално ангажована на преношењу наређења, извештаја и обавештења. То је омогућило да се обезбеди непрекидност командовања и руковођења са јединицама, као и да се одржи непрекидна веза са петпостављеном командом, органима народне власти и партијским руководством на подручју Бирча. Посебан значај за успешан рад и функционисање курирске службе имао је идеолошко-политички и васпитни рад чланова КПЈ и СКОЈ-а. Тим радом не само да је развијана политичка свест код курира, него и будност и смелост у извршавању задатака. Сем тога, не мали допринос дали су и водичи са територије преко које су се кретали курири, мештани који су добро познавали ту територију и места где се непријатељ налази, па је и њихов избор био од огромног утицаја на сигурност кретања курира, а тиме и на извршење постављеног задатка, посебно на територији где је непријатељ имао већи утицај. Из ове области постоји низ позитивних примера и доживљаја курира 19. бирчанске бригаде, због тога ћу навести само неке од њих. Рајко Соколовић, провоборац из села Осмака, познат многим нашим бригадама као поуздан водич, Милан Божић као теренски курир и водич, и Илија Ребић и као курир на терену, а и водич, обојица из села Сајтовића, Мићо Алибић, првоборац из Тупковића, Срећко Борћих са Цапарди, и као курир органа народне власти на подручју и као водич многим нашим јединицама, и други. Заслужују да буду поменути и они водни, четни, батаљонски и бригадни курири који су готово пуне две године постојања и ратног дејства 19. бригаде, савесно и успешно обављали курирске задатке: Милан Влачић, Боко Лулић, Саво Видаковић, Трипко Влачић, Тривко Шарчевић из Шековића, Миладин и Вељко Гајић - два брата из Гојчина, Танасије и Милош Божић из Сајтовића, Елександар Шикунљак из Кисељака код Сарајева, Славко Драгутиновић из Гојчина, Вељко Поповић из Осмака, Блашко Лукић из Зелине, и многи други. Сви ти млади људи издржали су тешке услове рата, борбе, маршовања, временских непогода, гладовања и слично, само захваљујући бризи партијске организације и старешина 19. бригаде. Тежиште у обезбеђењу спровођења система руковођења и командовања у јединицама 19. бригаде преношењем наређења на потчињене, успостављању везе са органима на територији и у одређеним ситуацијама са претпостављеном командом било је углавном на курирској служби. Марта 1945. године формиран су при штабу бригаде и других бригада 27. дивизије, технички водови, који су у своме саставу имали одељење везе, а сем тога, и потчињење јединице бригади биле су снабдеване са неопходним средствима за везу, посебно са претпостављеном командом, што је олакшало рад курирске службе, а истовремено омогућило руководству да брже и ефикасније преноси наређења на потчињене, прима обавештења и наређења од претпостављених, и успоставља садејство са суседним јединицама НОВЈ у току извођења борбених задатака.

Рад и организација КПЈ и СКОЈ-а у 19. бригади

Већ је речено да је 19. бригада формирана октобра 1943. године од Бирчанског партизанског одреда и да је Одред тада имао 610 бораца од чега 43 члана КПЈ, 23 кандидата и 59 чланова СКОЈ. Бригада је одмах по формирању ушла у састав 27. дивизије, а зати самостално дејствовала на подручју Сребренице, Милан Планине, Бирча и Спрече. После њеног формирања, док се још није била организационо учврстила, бригада се налазила у сталним борбама и маневрима. Кроз те борбе морала су се решавати и питања организационог карактера и привикавати се новим условима ратовања за разлику од дотадашњих дејстава која је изводио Бирчански партизански одред.

Један од проблема који се одмах у почетку испољио у раду партијске и организације СКОЈ у бригади био је у томе што је ваљало мењати раније навике и прилагођавати се још тежим условима ратовања. Већина чланова Партије, па и СКОЈ, била је са малим партијским стажом, а тиме и са скромним искуствима партијског руковођења и рада. Поред тога, негативно се одражавала и фамилијарност, а посебно негативан утицај на интензиван рад партијске организације и организације СКОЈ-а имали су веома тешки услови које је наметнуо непријатељ својим офанзивним дејством, па је рад на идеолошко-политичком уздизању чланова у овој фази био веома скроман. Углавном су одржавани радни састанци, на којима су разматрани основни проблеми свакодневне борбе, анализиране слабости, даване поуке и задаци за наредна дејства. У фебруару 1944. године, када се Бригада вратила у састав дивизије на романијски простор, а затим заједно са осталим јединицама дивизије пребацила се у Горње Подриње, највећи проблем пред партијском и скојевском организацијом бригаде био је како сачувати компактне јединице бригаде, обзиром на ненавикнутост бораца да се удаљавају са свога матичног терена, услед чега се одмах у почетку појавило дезертерство. У прво време та појава изненадила је штаб бригаде и није се одмах најбоље снашао, а у штабовима батаљона руководећи кадар био је веома млад, посебно у 1. и 3. батаљону. Нижи политички руководиоци нису били у потпуности дорасли својим обавезама, јер су то били веома млади људи, са малим партијским стажом и искуством.

Партијске ћелије у јединицама бригаде углавном су сачињавали руководиоци без и једног борца, а партијска одговорност, као што

Делегати Првог обласног партијског савјетовања, Власеница, 22. фебруара 1944. године

Делегати источне Босне и Војводине на Другом конгресу УСАОЈ-а, Дрвар, маја 1944.

Је и раииЈе напоменуто, ниЈе била довољно развијена као и критика и самокритика. Ванредних састанака није било, а теоретски ниво чланова, такође није био на завидној висини. Политичко-културни рад се сводио на организовање течајева за рад са неписменим борцима, на хорове и приредбе које је изводио мањи број људи.²⁷²

За време боравка у Горњем Подрињу, партијска организација и организација СКОЈ-а, обзиром на услове у којима се налазила бригада, имала је да решава низ сложених проблема, као што су: слаба и недовољна исхрана људства, хладноћа, слаби смештајни услови, стални покрети, незадовољавајућа обућа и одећа код великог дела бораца, свакодневне борбе са непријатељем, недостатак муниције, појава тифуса, дезертерство и друго. Све то наметнуло је потребу да поменуте проблеме партијска и организација СКОЈ-а решавају у ходу, или, на застанцима и одморима, што је било недовољно за ефикасно отклањање слабости.

Овај рад убрзо се показао ефикасним и омогућио је да се очува и поред наведених тешкоћа борбени морал код борацког састава и позитивно се одражавао на развијање свести код бораца да се рат не добија код куће и да га треба водити и на другим деловима наше територије. То је омогућило да бригада, и поред знатних губитака у људству, самовољног

²⁷² Зборник НОР, том IX, књ. 6, док. бр. 18.

Божо Лукић, комесар Пратеће нете штаба 27. дивизије, Милица Косић-Мица, члан Среског одбора АФЖ-а, Слободан Јелачић-Бацан, члан ОК СКОЈ-а за Мајевицу и Милорад Михаиловић - Маћин, замјеник комесара 2. чете, 2. батаљона 19. бригаде.

Радивоје Видаковић и Мићо Ракић, Прњавор, 1944.

удаљавала бораца из јединице, тифуса и другог, захваљујући интензивном раду партијске и организације СКОЈ-а и личног примера комуниста у савлађивању тешкоћа, да се многе слабости отклоне, консолидују јединице и очува борбени морал код бораца. Тако је 19. бригада, и поред великих губитака у људству, кроз борбу, интензивним радом партијске и организације СКОЈ-а калила се и јачала. Иако је бригада била бројно смањена, она је у априлу 1944. године била јача у аутоматском наоружању и ватреној и ударној моћи, него када је кренула у Горње Подриње, иако су били мали састави по батаљонима по броју људи, ипак су представљали јаку ударну снагу прекаљених бораца. Мада је непријатељ у то време преносио гласине на територију матичног подручја бригаде да је она разбијена и уништена и да се нико неће вратити, она се из Горњег Подриња маја 1944. године на подручје Бирча вратила јача у ватреној моћи и ударној снази. Партијска организација бригаде за време боравка у Горњем Подрињу својим радом и утицајем обезбедила је: да се Италијани који су додељени бригади ради попуне (75 бораца и 3 официра) правилно прихвате и брзо здруже са борцима 19. бирчанске бригаде, што је и по оцени штаба дивизије добро урађено.²⁷³

Поред тога, партијска организација и СКОЈ у јединицама бригаде интензивно су радили на јачању органа народне власти и других друштвено-политичких организација, у ком циљу су одржане конференције у низу села, где је бригада боравила, а 1. батаљон бригаде организовао је заједно са теренским радницима организацију УСаОЈ-а. Тако су на подручју горњег Подриња створени ослонци Народноослободилачке војске.²⁷⁴

Повратком са подручја Херцеговине на подручју Бирча и Спрече маја 1944. године, основни задаци који су стајали пред партијском организацијом били су сређивање јединица, мобилизација нових бораца, борба против четника и зеленог кадра и партијско-политички рад на терену.

Већину задатака бригада је успешно спровела. Одржан је низ састанака и конференција, зборов са грађанима, дато је неколико приредби по селима и слично. Резултати таквог рада били су видни. Бригада је до 25. јуна повећала своје бројно стање на 500 бораца (од тога 40 другарица). У селу Брезик одржан је збор грађана и дата приредба, где су заједно присуствовали и Срби и Муслимани, организовани су органи народне власти у селима Брда, Калесија, Прњавор и Међаш. Према оцени штаба дивизије, војнички и политички рад у бригади био је добро ораганизован, нарочито после партијског саветовања које је одржано 20. јуна 1944. године. При штабу бригаде организован је курс за ниже старешине, кога је похађало 20 слушаца, а редовно су одржавани састанци идеолошко-политичког оспособљавања нижег политичког кадра, политички комесари чета прорађивали су теме о развоју устанка и о народној власти. Поред тога, комунисти су се ангажовали на развијању културно-просветног рада у јединицама и на терену.²⁷⁵

²⁷³ Зборник НОР, том IX, књ. 6, док. бр. 18.

²⁷⁴ и с т о

²⁷⁵ Зборник НОР, том IX, књ. 6, док. бр. 101.

У току септембра 1944. године партијска организација бригаде имала је три батаљонска бироа и 17 партијских јединица, 107 чланова партије и 85 чланова СКОЈ-а. У партијским јединицама бригаде и организације СКОЈ-а одвијао се интензиван идејно-политички и образовни рад. Прорађивани су чланци из Нове Југославије, »Пут Нове Југославије«, »О масовном партијском раду« од Калињина, а у организацији СКОЈ-а прорађивана је »Борба« и листови »Ми млади« и тема међународни положај Југославије и »Ријеч омладине«. У септембру је осам чланова СКОЈ-а примљено у КПЈ и то они другови и другарице који су се истицали у борбама при ослобођењу Зворника, Тузле и разбијању четника. Захваљујући интензивном раду партијске и организације СКОЈ-а, питање дезертерства из јединица бригаде више се није постављало као проблем, али се о њему и даље водило рачуна. Тежиште партијског рада било је усмерено на васпитавање новопримљених бораца, а сви задаци углавном су решавани кроз такмичења, која су била организована по свим секторима, поводом прославе годишњице формирања 27. дивизије и 19. бирчанске бригаде, као и у вези са одржавањем дивизијског скојевског саветовања.²⁸²

Колика је активност партијске и организације СКОЈ-а у јединицама 19. бригаде била у току септембра 1944. године, најбоље се види из следећег: одржано је разних састанака по активима 27, теоријских 29, ванредних 1, четних омладинских конференција радних 7, политичких 8, скојевских батаљонских конференција 2, омладинских конференција на терену Видаковићи 1, састанака батаљонских комитета радних 6, теоријских 4, ванредни 1, састанака бригадног комитета 1.

Поред тога, 6. септембра 1944. дошло је до кадровских промена у партијској јединици штабова бригаде. Командант и политички комесар бригаде Војо Илић и Радо Јакшић отишли су на нове дужности. На предлог дивизијског комитета и штаба дивизије за команданта бригаде дошао је Војо Ивановић Црногорац, а за политичког комесара бригаде Никола Андрић, за заменика команданта бригаде Жарко Вуковић Пуцар, дотадашњи командант 2. батаљона. Дотадашњи начелник штаба бригаде Спасо Мићић отишао је такође, на нову дужност.

У октобру 1944. године, организација СКОЈ-а у бригади имала је 99 чланова. Њихова борбеност, активност и дисциплина према оцени скојевског руководиоца Бригаде били су на завидној висини, служили су за пример другим омладинцима. На састанцима су разматрани бројни проблеми па и слабости рада. Политички и теоретски рад био је интензиван, а интересовање омладинаца у дискусији било је добро. Побољшана је и будност код борачког састава и активност на сузбијању слабости у јединицама. Политичка активност омладинаца у позадини такође је била добра. Одржане су конференције са омладином у селима око Илинчице, Пар Села, Симин Хана, а дате су приредбе у Горњој Тузли, Симин Хану, Креки, Живиницама и у Тузли. Поред тога, одржано је радних скојевских састанака 25, тео-

²⁸² Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 131.

Спасо Мићић замјеник команданта бригаде и Никола Андрић политинки комесар.

ријских 30, скојевских батаљонских конференција 20, састанака батаљонског комитета 5 од тога радних 3, састанака бригадног комитета 2, теоретских 1, омладинских конференција 5. Главни проблем у јединицама бригаде у овом периоду био је недостатак изграђеног омладинског кадра.²⁷⁷

У току новембра, када се бригада пребацила на простор Романије, основну карактеристику партијског рада чине постигнути резултати у ширењу братства и јединства, гдје је, према оцени штаба дивизије, доста постигнуто. Наиме, у то време у јединице бригаде примљен је већи број бораца, који су се раније налазили у разним непријатељевим формацијама, због чега се максимално ангажовала партијска и организација СКОЈ-а, да се они добро прихвате и зближе са борцима који су се одраније налазили у бригади. У том смислу је одржано низ састанака по четама и водовима, а одржана су и два састанка са штабовима батаљона и интендантима и њиховим помоћницима, и са руководиоцима санитета. За то време, при штабу бригаде налазио се и политички комесар дивизије Зарије Шкеровић.

Основни проблем у бригади у то време представљао је недостатак кадра у четама. Тада је било упражњено осам места, од тога већина за нижи политички кадар. Борбеност и морал бораца у овом периоду, према оцени штаба дивизије, били су на завидној висини и бољи него у осталим јединицама дивизије.²⁷⁸

²⁷⁷ Зборник НОР, том IX, књ. 7, док. 63.

²⁷⁸ Зборник НОР, том IX, књ. 8, док. бр. 136.

У јануару се проблем руководећих кадрова још више испољавао у оштријој форми него раније, наиме, у јединицама бригаде било је упражњено 24 места (од тога 12 политичких). Да би се бар донекле решило ово питање, организован је курс при штабу бригаде који је похађало 16 израслијих бораца, а упоредо са тим одржан је и санитетски курс који је завршило 16 старешина санитета.²⁷⁹

У борбе за ослобођење Сарајева, према оцени штаба 27. дивизије, 19. бригада је ушла војнички и политички добро припремљена, што је свакако резултат интензивног рада организације КПЈ у бригади и њеног руководећег кадра. Основни проблем у то време представљао је пријем и рад са новим борцима из Србије, посебно с борцима Албанцима са Косова и Метохије. Њихов пријем и однос према њима, по оцени штаба дивизије, био је бољи него у другим бригадама. Но, и поред тога, и овде је било проблема које је морала да решава партијска и организација СКОЈ-а. Многи од Албанаца нису били писмени, нити су познавали српско-хрватски језик. Због тога је требало поново организовати течајева за описмењавање, а упоредо с тим развијати интензиван политички рад. Тако су у току маја са њима обрађиване теме из историје НОБ-е, а упоредо са тим, партијска и организација СКОЈ-а усмеравале су своју активност на сузбијање дезертерства из јединица, јер је тих дана дезертирало 25 бораца, углавном са подручја Србије.²⁸⁰

Основна слабост у раду партијске организације у овом периоду била је недовољан рад са млаћим руководећим кадром у јединицама и неусмјеравање младих кадрова у погледу чувања у борби, због чега је само у току марта 1945. избачено из строја око 30 руководиљаца.²⁸¹

У јануару 1945. године, у Тузли је одржано прво партијско саветовање јединица 27. дивизије. На овом саветовању разматрана је војно-политичка ситуација на нашем ратишту и шире, анализирани успеси и слабости у борбама против немачких снага! које су се повлачиле долином Дрине, и о припремама комуниста и СКОЈ-а на плану учвршћења војничке дисциплине у јединицама и питање прихватања нових бораца. Поред тога, ово саветовање је усмерило комунисте и припремало их за сложеније задатке који су у то време предстојали јединицама 27. дивизије, а то су: борба за коначно ослобођење Сарајева, главног града Босне и Херцеговине, и коначно разбијање и протеривање непријатеља са наше територије. Са овога саветовања упућени су телеграми Врховном команданту другу Титу, Централном комитету, Покрајинском и Обласном комитету, Штабу 3. корпуса и ЗАВНОБиХ. У документима са овог саветовања стоји да су се комунисти 27. дивизије обавезали да ће све задатке часно извршавати не жалећи ни своје животе, а ту своју обавезу они су часно и до краја и извршили. Састанак са свим руководиоцима СКОЈ-а 27. дивизије одржан је 30. децембра 1944. године. Састанку је присуствовао Решад Салетовић, члан Обласног комитета СКОЈ-а.

²⁷⁹ Зборник НОР, том IX, књ. 8, док. бр. 100.

²⁸⁰ Зборник НОР, том IX књ. 9, док. бр. 71.

²⁸¹ Исто.

Састанак је одржан са једном тачком дневног реда: Припреме за саветовање СКОЈ-а у дивизији које је требало да се одржи 5. јануара, али то саветовање није одржано. Тек је 18. марта 1945. године

У ослобођеној Тузли, септембра 1944.
Лазар Тадић и Анто Ереш

одржан састанак руководи-
лаца СКОЈ-а 27. дивизије са
напред споменутим дневним
редом: припреме за такмиче-
ње поводом светске омла-
динске недеље и предстоје-
ћег ослобођења Сарајева. По-
ред тога, у фебруару и марту
су одржана два састанка са
комесарима дивизија и бри-
гада под руководством коме-
сара 3. корпуса, а основни
циљ је био припрема једини-
ца за ослобођење Сарајева, а
посебно припрема руководи-
ћег кадра и оспособљавање
нових бораца за сложене ак-
ције и борбе. Што се тиче
пријема нових бораца у орга-
низацију СКОЈ-а, и ту је било
слабости. Наиме, у априлу
1945. године у другом ба-
таљону 19. бригаде без до-
вољно провере и припреме
омладинаца одједном је при-
мљено у СКОЈ 17 другова и
другарица, што је било неуо-
бичајено у дотадашњем раду,

иако је организација СКОЈ бројала до тада 214 чланова организова-
них у 23. актива. На ове слабости је одмах указано, а тих дана од-
ржана је и конференција свих скојеваца у 2. батаљону, где је гово-
рено о војно-политичкој ситуацији и задацима у вези са припремама
за 1. мај и Први конгрес УСАОБиХ-а.²⁸²

²⁸² Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 131.

Културно-забавни и просветни рад у јединицама 19. бригаде

Овај рад се у прво време, када је формирана 19. бригада октобра 1943. године, углавном сводио на организацију и рад аналфабетских течајева по јединицама, учење партизанских борбених песама, увежбавање хорова и припремање мањих приредби које су борци појединих чета давали народу.²⁸³

Повратком бригаде из горњег Подриња на подручје Бирча и Спрече, појачан је културно-забавни рад, одржано је низ зборова са грађанима, дато неколико приредби по селима, а активност се одвијала и на плану идејно-политичког и културно-просветног образовања и васпитања борачког састава. У току септембра 1944. године, интензивно се радило на ликвидацији неписмености у бригади, али због недостатка писаћег материјала није се постигло колико се могло постићи. У септембру су основани хорови по четама и батаљонима у које су укључени омладинци који су имали смисла за овај рад, а вршене су интензивне припреме за писање чланака и скечева и за одржавање омладинских зборова и конференција на терену.²⁸⁴

У току октобра културно-просветна делатност осетно је порасла како у јединицама 19. бригаде, тако и на терену. У овом периоду на подручју Тузле дато је низ приредби у Горњој Тузли, Симин Хану, Креки, Живиницама и у Тузли, а приводио се крају и рад на ликвидацији неписмености у јединицама. Поред тога, активно се радило са омладином на терену. Одржаване су конференције у околини Илинчице, Пар Села, Симин Хана, где је постигнут одређени успех, наиме, после ових конференција омладинци су се добровољно јавили у бригаду из свих ових места.²⁸⁵

У току новембра 1944. године бригада је дејствовала у захвату цесте Соколац-Рогатица, те, и поред свакодневних акција и борби са усташким и немачким снагама, културно-просветни рад у јединицама бригаде био је нешто живљи него обично, али још недовољно организован, иако су формиран и културно-просветни одбори, комесари су још увек били носиоци културно-просветног рада. У то време организовано је неколико села по селима и дате су неколике приредбе за народ.²⁸⁶

Према оцени политичког комесара 27. дивизије Зарије Шкерковића, у периоду јануара 1945. године културно-просветни рад у 19.

²⁸³ Зборник НОР, том IX, књ. 6, док. бр. 18.

²⁸⁴ Зборник НОР, том IX, књ. 7, док. бр. 34 и 35.

²⁸⁵ Зборник НОР, том IX, књ. 7, док. бр. 99.

²⁸⁶ Зборник НОР, том IX, књ. 7, док. бр. 136.

MARTIN XIX BIRČANSKE BRIGADE

Tekst i muzika: Dušan Popović
Adaptacija teksta i melodije i
harmoniske oznake dao: SREČKO KATAVIĆ

BIR - ČA - CI MI ŠMO PO - NO - SNI — BOR - BOM SLA - VU
ŠMO PRE - NIJE - LI, SLO - BO - DE ČA - SAK RA - DO - SNI, —
NA - RO - DLI ŠMO DO - NIJE - LI —, IZ KR - VI
PA - LIH DRU - GO - VA — NIK - LO JE BRAT - STVO I JE - DIN - STVO
I SA NAJ - VE - ČIH VI - SO - VA — O - RI SE PJE -
ŠMA SLO - BO - DE —! U BOJ ZA PRAV - DU I JE - DIN - STVO
I BRAT - STVO NA - ŠIH NA - RO - DA, SVE, DA - JE - MO NA - ŠEH RO - DLI.
ZA SLO - BO - DLI I ZA TI - TA, ZA SLO - BO - DLI I ZA TI - TA,
ZA SRE - ČU SVI - JU NAS —. STOG NA - ŠA PJE - ŠMA NEK' SE
O - RI, I NEK' SVU - DA GLA - ŠNO PRI - ČA, HOR
NA - ŠIH GR - LA NE - KA ZBO - RI, DA ŠMO BOR - CI SLAV - NOS BIR -
ČA —! U ČA —!

Факсимил текста и музике за „Марш 19. бирчанске бригаде“

Са партизанске приредбе - Шековићи, лето 1944.

бригади био је живљи него у другим бригадама 27. дивизије. У том периоду у јединицама бригаде одржано је 8 предавања из географије (о постанку земље, континентима, географском положају Југославије и о Балкану). Ова предавања имала су за циљ подизање образовног нивоа борачког састава, а интересовање бораца на часовима било је веома добро.²⁸⁷

У периоду борби за ослобођење Сарајева пропагандни одсек 27. дивизије дао је пуну помоћ културно-просветним одборима у јединицама бригаде на организацији културно-просветног рада, због тога је тај рад постао редовна појава, дато је неколико приредби за народ и војску. На тим приредбама извођени су скичеви са врло добрим мотивима, који су говорили о најактуелнијим догађајима у источној Босни, о увлачењу четника и усташких агената у народноослободилачке одборе, о разбијачкој делатности ових агената приликом формирања одбора народноослободилачког фронта, обнове земље и слично.²⁸⁸

Тај културно-забавни живот у јединицама бригаде настављен је и у току априла, али је тежиште било усмерено на описмењавање новопримљених бораца из Србије и са Косова.²⁸⁹ Попуном бригаде са Албанцима са Косова, поново се појавио велики број неписмених бораца. Одмах по њиховом описмењавању, истовремено су одржаване приредбе које су давали борци и те приредбе прерастале су праве свечаности. На њима су заборављене све тешкоће и проблеми којима су посебно новопримљени борци били оптерећени.

²⁸⁷ Зборник НОР, том IX, књ. 8, док. бр. 100 и књ. 9, док. бр. 71.

²⁸⁸ Зборник НОР, том IX, књ. 9, док. бр. 131.

²⁸⁹ Исто, док. бр. 71.

Закључак

А еветнаеста бирчанска бригада формирана је у фази релативно повољне војно-политичке ситуације у источној Босни и шире. Наиме, после пете непријатељске офанзиве и пробоја Главне оперативне групе, јединице НОВЈ са Врховним штабом и другом Титом на подручје Романије, као и њиховим преласком у офанзивна дејства, ослобођени су многи градови, створена је велика слободна територија, а после ослобођења рударског и административно-политичког центра Тузле, 2. октобра 1943. године, створени су и услови за масовни развој НОП-а на том подручју. Ратни плен јединица НОВЈ и прилив нових бораца омогућили су попуну постојећих и формирање нових партизанских бригада, одреда и дивизија.

Напред је већ речено да је Бирчански партизански одред у другој половини 1943. године представљао јаку и добро организовану јединицу, а политички услови на подручју Бирча омогућавали су да се од Бирчанског одреда формира бригада, а да одред и даље постоји. Ти и други фактори пресудно су утицали да штаб 3. корпуса донесе одлуку о формирању 19. бирчанске бригаде. Још раније је Окружни комитет за Бирач интензивно радио на јачању Бирчанског одреда, на формирању нових одреда (Кладањског и Сребреничког) са основном наменом да се од Бирчанског одреда формира бригада. Та идеја успешно је реализована 24. октобра 1943. године у Власеници.

Борбени пут 19. бирчанске бригаде одвијао се на подручју које је било од стратегијског значаја за НОБ, посебно са становишта реализације раније идеје Врховног штаба и друга Тита о преношењу тежишта ратних дејстава јединица НОВЈ у Србију.

Истовремено, ово подручје било је и за Немце, са становишта маневра њихових снага и даље одбране Балкана, јако значајно. Због тога су овом подручју посвећивали посебну пажњу и стално држали своје јаке посадне снаге, а у бројним селима усташке, четничке, зеленокадровске и легионарске јединице.

Подручје Бирча често је остајало без присуства оперативних јединица НОВЈ, па је непријатељ користио ту околност и повремено вршио испаде на слободну територију, пљачкао имовину, убијао становништво и рањенике, ометао рад органа народне власти и онемогућавао деловање партијско-политичких радника на терену. Због тога је 19. бирчанска бригада од првог дана формирања, поред оперативне улоге, задржала и неке обавезе из надлежности Бирчанског одреда, а њено присуство на овом подручју било је од великог вој-

но-политичког значаја. Тако је, поред заштите слободне територије, интензивно радила заједно са партијским радницима на терену на стварању органа народне власти и друштвено-политичких организација, обезбеђивала повољније услове за њихов рад, прихватала и обезбеђивала рањенике многих бригада и дивизија НОВЈ, снабдевала са неопходним потребама корпусну болницу у Шековићима, више пута пребацивала рањенике и комору преко комуникације Тузла-Зворник и Мајевица за Трнову и обратно.

Поред тога, 19. бригада доприносила је остваривању боље везе између Бирча и Мајевице, Бирча и Романије, а у другој половини 1943. године активно је деловала на успостављању везе са партизанским покретом у Србији, у циљу разбијања четничког покрета на подручју источне Босне. Деветог новембра 1943. године, штаб 19. бригаде је штампао летак у коме се уз дата образложења налазила и порука генерала Вилсона главнокомандујућег савезничких снага у Средоземљу. У летку је указано на издајничку политику Драже Михаиловића и дата је задња опомена четницима да се прикључе НОП-у.

Напред је речено да је 19. бригада формирана у повољним војно-политичким условима, али, насупрот томе, она свој двадесетомесечни борбени пут започиње у веома тешким ратним условима. Наиме, док се још није кадровски попунила и консолидовала, започела је шеста непријатељска офанзива. Тако је она у фази консолидације јединица и њиховог борбеног оспособљавања била принуђена да у тешким зимским условима води жестоке свакодневне борбе против немачких снага, а јануара 1944. године, заједно са осталим јединицама НОВЈ, учествује у сложеној операцији напада на Тузлу, где је имала знатне губитке у људству. Од фебруара до прве половине маја 1944. године, заједно са осталим јединицама 27. дивизије, пуна три месеца, готово свакодневно води борбе против немачких снага (деловима 7. СС Принц Еуген дивизије), четничких и усташких јединица на подручју горњег Подриња, Горажда, Фоче, Калиновика и у долини Неретве. Бригада се борила и против низа тешкоћа, као што су: нередовна исхрана људства, велика хладноћа, незадовољавајућа одећа код борачког састава, недостатак муниције, појава тифуса и самоудаљавање бораца из јединице, великих губитака у људству и комори и слично. Деветнаеста бригада се у мају 1944. године вратила на своје матично подручје - Бирач, па, иако је бројно смањена, она је у борбеној и ватреној моћи била јача него кад је кренула у горње Подриње.

У току двадесетомесечних борби, она је заједно са осталим јединицама 27. дивизије и другим јединицама НОВЈ, учествовала у ослобађању многих градова и села (Тузла, Зворник, Власеница, Сребреница, Горажде, Соколац, Калиновик, Кладањ, Олово, Сарајево, Завидовићи, Маглај, Добој, Оцак, и др.). Успешно је водила борбу против јединица 181. немачке дивизије, 7. СС Принц Еуген дивизије, 901. моторизованог наставног пука, 13. СС Ханцар дивизије и других немачких јединица из Групе армије »Е«, четничких снага Драже Михаиловића, усташко-легионарских снага и коначно, усташке групе на Оцаку.

Према подацима које је штаб бригаде средио у току јуна 1945. године, за 22 месеца борбених дејстава 19. бригаде, погинуло је: 345 бораца и старешина, од рањавања и болести умрла су 54 друга и другарице, а 661 је лакше или теже рањено.

За изванредне уснехе постигнуте у борбама против окупатора и домаћих издајника, и стварање и развијање братства и јединства наших народа, бригада је одликована: Орденом заслуга за народ са златном звездом и Орденом братства и јединства са златним венцем. Из састава јединица бригаде 4 друга и другарице проглашени су за народне хероје. То су:

Тодор Ивановић Војо Црногорац, командант 19. бирчанске бригаде, рођен 13. 11. 1914. године у Доњој Буковици-Бијељина, трговачки помоћник, члан КПЈ од 1941. године. За народног хероја проглашен је 27. 11. 1953. године, умро 5. 11. 1980. године;

Равијола Рава (Симе) Јанковић, референт санитета Бригаде, рођена 1919. године у селу Осијек код Сарајева, домаћица, члан КПЈ од 1942. године, погинула новембра 1944. године код Црвених стијена на Романији, за народног хероја проглашена 20. децембра 1951. године;

Зарко Пуцар (Јове) Вуковић, заменик команданта 19. бригаде, рођен 1918. године у Зелињи, СО Калесија, пољопривредни радник, погинуо у јесен 1944. године, за народног хероја проглашен 26. јула 1945. године;

Спасоје (Димитрија) Мићић, начелник штаба 19. бригаде, рођен 27. маја 1921. године у Травнику, машинбравар, члан КПЈ од јуна 1942. године, за народног хероја проглашен 27. новембра 1943. године. Умро у Београду 1985. године.

У току двадесетомесечних борби колико је и трајао борбени пут 19. бирчанске бригаде, команданти бригаде били су: Војо Илић, Војо Ивановић Црногорац и Ратко Јовичић. Политички комесари бригаде били су: Радо Јакшић и Никола Андрић, заменици команданта 19. бригаде били су: Стојанца Милиновић, Спасо Мићић, Светозар Вуковић (Жарко Пуцар) и Мирко Симић. Начелници штаба бригаде били су: Иван Крилов, Јаков Водошек и Живко Гајић. Помоћници политичких комесара били су: Милан Вуковић, Перо Јовичић и Милош Илић. Обавештајни официри бригаде били су: Слободан Бобар Боћо, Стјепан Сарић, Јозо Андрун и Бокан Савић. Интенданти бригаде били су: Рајко Мићић, Петар Крстић и Роса Марић. Референти санитета бригаде били су: др Борће Драгић, Рава Јанковић и Благоје Васић. Руководиоци СКОЈ-а у бригади били су: Стојан Бабић, Видак Симеуновић, Гордана Танасковић, Вука Кујовић и Анђелко Борић. Према прикупљеним подацима и сећањима другова, руководећи кадрови батаљона били су:

Први батаљон - командант батаљона: Борће Симић, Арслан Готовушић, Радивоје Перишић. Политички комесари батаљона: Винко Маркотић, Мирко Николетић, Стево Милановић. Заменици политичких комесара били су: Ратко Алтарац и Светозар Поповић. Заменик команданта батаљона: Нећо Лулић.

Други батаљои - команданти батаљона били су: Слободан Бобар Бођо, Жарко Вуковић Пуцар, Живко Гајић, Цвијан Шевкушић и Лазар Тадић.

Политички комесари батаљона били су: Никола Андрић, в.д. Лзубо Вукајловић, Слободан Марковић, Анте Ереж. Заменици команданта батаљона били су: Недељко Гајић, Сајо Стевановић. Заменици политичких комесара били су: Стојан Стојановић, Спасан Ристић, Бошко Билац. Интендант батаљона били су: Кирило Божић, Кајо Јањић, Влајкуша Сандић, Нећо Поповић.

Трећи батаљон - командант батаљона: Драго Мелезовић, Цвијан Шевкушић, Стево Рупчић, Арслан Годовушић. Политички комесари батаљона: Никола Билић, Станко Менић, Мирко Михаљић и Лазар Поповић.

Четврти батаљон - команданти: Рајко Јаћимовић, Милош Тришић, Бокан Савић. Политички комесари: Здравко Перић, Адолф Шпадијер, Смајо Мечишевић.

Према постојећим списковима из састава јединица бригаде (штабова и команди) погинуло је руководиоца:

Из штаба бригаде: Вуковић Жарко Пуцар, заменик команданта бригаде, Јанковић Рава Равијојла, референт санитета бригаде, Јозо Андрум, обавештајни официр бригаде, Видак Симеуновић, омладински руководиоца бригаде.

Погинули команданти батаљона: Радивоје Перишић, Милош Тришић, обојица команданти 4. батаљона. Политички комесари батаљона: Стево Милановић, Стево Вранић, Адолф Шпадијер, Смајо Мечишевић и Мирко Николетић.

Погинули заменици команданта батаљона: Гајић Недељко, Станишић Никодин.

Заменици политичких комесара батаљона: Стојан Стојановић. Интендант батаљона: Кирило Божић, Влајкуша Сандић, Михајло Јањић Кајо.

Командири чета: Комнен Мркајић, Борко Ракић, Владимир Давидовић, Славко Ступаревић, Раде Марјановић, Љубомир Љубо Пантић, Бошко Продановић, Будимир Тодоровић, Цвијан Жепинић, Милош Делић, Милорад Станишић, а још у току друге офанзиве јануара 1942. године, погинули су: командир прве чете Божићар Вукић и заменик команданта другог батаљона Тимо Божић, командир водова Вујадин Бећаревић и Васо Драгичевић.

Бригада је рат завршила концем маја 1945. године са бројним стањем око 2000 бораца и старешина и преко 200 чланова КПЈ и око 280 чланова СКОЈ-а. Из наведених података се види да је 19. бирчанска бригада часно извршила све своје борбене задатке које су јој претпостављени штабови постављали.

Прилози и сјећања

О дјеловању скојевске организације у бригади

Међу борцима 19. бирчајске народноослободилачке ударне бригаде, формиране 24. октобра 1943. године у Власеници,¹ налазио се и велики број младих, од којих су они најбољи били у редовима организације Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ-а). Активности ове организације придавао се велики значај. Уз чланове Партије, скојевци су извршавали најтеже борбене и друге задатке. У току припрема за формирање 19. бирчанске бригаде, одлуком Покрајинског комитета СКОЈ-а за БиХ и штаба 3. корпуса за руководиоца скојевске организације одређен је Стојан Бабић.² Још приликом формирања бригаде у њен састав укључен је знатан број омладинаца - добровољаца из Семберије који су улазили у састав и других наших јединица (6. пролетерске источнбосанске, мајевичких и других бригада). Омладинци - добровољци већином су били чланови СКОЈ-а. Одмах су укључени у већ формиране организације СКОЈ-а по четама 19. бирчанске бригаде. Доказивали су се у најтежим приликама, истицали у првим борбеним редовима, па и гинули борећи се за слободу домовине.

Активност скојевске организације у 19. бирчанској бригади одвијала се, прије свега, на подизању борбеног морала код младих бораца, учвршћивању дисциплине, извршавању борбених задатака, јачању братства и јединства, ширењу другарства, а и у организовању културно-забавног живота приликом предаха између двије битке. Посебна активност скојеваца одвијала се пред сваку нову борбену акцију било да је у ту акцију ишла чета, батаљон или цијела бригада. Та активност огледала се у припремању борбених задатака. Личним примјером су скојевци, уз чланове КПЈ и све друге најхрабрије борце, успијевали да успјешно извршавају многе заиста тешке задатке. Скојевци су, најчешће, били митраљесци, њихови помоћници, курири, водници, десетари, извиђачи. Они су били ти који су успостављали присне везе Бригаде са народом на слободној територији, у селима и већим мјестима. Заједно са омладином тих мјеста скојевци из 19. бирчанске бригаде давали су приредбе, организовали другарске вечери, а на њима се говорило о значају народноослободилачке борбе и побједе над фашистима и домаћим издајницима.

¹ Хронологија НОР-а Југославије 1941-1945., Војноисторијски институт, Београд 1964, стр. 573.

² Др Здравко Антонић и Јеремија Перић, Бирач у НОР-у, Универзал, Тузла 1982, стр. 238.

*Мирко Видаковић, Радивоје Видаковић, Мићо Ракић, Борика Станчић,
Миладин Маријановић, Ракино Брдо, 1944.*

Након таквих ириредби обично је долазило до прилива нових, већином млађих, бораца у редове бригаде.

Рад СКОЈ-а у 19. бригади био је веома интензиван. Од тешких, усиљених маршева и тешких борби, није се имало времена за одмор и спавање, али за рад и одржавање састанака организације СКОЈ-а, морало се наћи времена, о чему су бригу водили скојевски руководиоци батаљона у бригади, у сарадњи са партијском организацијом. Ако су предстојали маршеви или борбе, морали су се држати састанци скојевских актива и поставити скојевцима задаци, а преко њих и свим омладинцима. Задаци су били: држање скојеваца и омладинаца за вријеме борби и маршева. Послије завршених борби и маршева поново су се држали састанци скојеваца и омладине и обављала критика као и похвале о њиховом држању за вријеме борби, а, уједно, било је и предлагања најбољих омладинаца за пријем у СКОЈ и најбољих скојеваца у Партију. Велико је било признање, и част, сваком омладинцу када актив СКОЈ-а чете донесе одлуку да га прими у СКОЈ или када партијска организација донесе одлуку да скојевца прими у своје редове. Пријем је био обично свечан и у присуству секретара партијске ћелије.

Све то свједочи да је КПЈ, односно њена организација у бригади, водила рачуна о идејном и политичком уздизању младих бораца. Брига Партије за омладину у овој јединици била је на великој висини. Настојало се да сваком састанку скојевске организације присуствује један, два или више чланова КПЈ, што је тим скуповима давало посебан значај. Једном ријечју, везе између СКОЈ-а и Партије

биле су врло чврсте. Познато је да су секретари батаљонских комитета СКОЈ-а истовремено били и чланови батаљонског бироа КПЈ. Они су, на свим састанцима партијских бироа, подносили извјештаје о раду скојевске организације.

Неизбрисива су сјећања на велике подвиге скојеваца и истакнутих омладинаца и омладинки бригаде у јуришима приликом напада, у децембру 1943. године на непријатеља у Власеници, или јануарских дана 1944. године у вријеме напада на снаге окупатора у Тузли, гдје су многи скојевци, омладинци, чланови Партије и други борци, оставили своје животе јуришајући на непријатељске бункере. Такође су неизбрисива сјећања на подвиге младих бораца приликом напада на упоришта као што су била Рогатица, Горажде, Устипрача, борбе за заузимање »Облог брда«, гдје су храбро изгинули многи скојевци који су се такмичили својом храброшћу да би са поносом, послје борбе, могли доћи на скојевски састанак на којем се разговарало о држању сваког од њих у тим окршајима. У свакој борби су скојевци били раме уз раме са комунистима. Никада се не може заборавити храброст скојеваца у борбама против 13. СС »Ханцар« дивизије на путу Власеница - Шековићи, као и приликом поновног напада на Сребреницу и Тузлу. Скојевци су служили за примјер и осталим омладинцима и томе какви треба да буду, не само у борбама него и у друштвено-политичком и културно-просвјетном раду у Бригади.

У Историјском институту у Сарајеву, фонд Обласног комитета СКОЈ-а за источну Босну, сачувано је неколико извјештаја које је Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну слала и потписивала секретар бригадног комитета СКОЈ-а 19. бирчанске бригаде Гордана Танасковић. У извјештају од 30. септембра 1944. године (у заглављу стоји да је послат из Симин Хана), наводи се да је тога дана организација СКОЈ-а у 19. бирчанској бригади имала 85 чланова.³ Занимљив је податак да их је тих дана било 70 и да је број повећан за петнаест чланова СКОЈ-а. Наводи се да је »последњих неколико дана дошло до проширивања актива пријемом нових чланова, испитаним претходно кроз борбе, који су се нарочито истакли у последњим биткама.«⁴ Током септембра 1944. године у партијску организацију примљено је осам скојеваца. Критерији у тим данима били су веома строги, јер се осјетила и појава извјесног дезертерства од стране неких омладинца и скојеваца. »... Послије дезертерства извјесног броја скојеваца - пише у истом извјештају - критериј (за пријем у чланство СКОЈ-а: наша напомена) смо појачали, те, и поред тога што су борбеност и дисциплина били задовољавајући, остали су (неки кандидати) извјесно вријеме по страни, док их нисмо боље испитали... Оданост и борбеност су задовољавајући. Они који су дезертирали искључени су из организације, с тим да се, чим се поправе, поново приме, што је већ, са извјесним бројем њих учињено... «. Уз ове наводе се и подаци да скојевци имају веома велике задатке у оспособљавању младих бораца за руковање оружјем »свих врста«.

³ Институт за историју Сарајево, Документација, сигнатура број 23/1.

⁴ Исто.

Сасвим је, у ратиим приликама, разумљиво што су се у први план стављали борбени задаци. Међутим, било је и других врло значајних послова, што се, такође, види из извјештаја бригадног комитета СКОЈ-а ове јединице.

Политичком и теоретском раду и уздизању придаван је велики значај. Само у току септембра 1944. у активима СКОЈ-а ове бригаде одржано је 29. теоретских и 27 радних састанака, затим осам »политичких четних омладинских конференција«, двије скојевске батаљонске конференције, четири теоретска батаљонска састанка и низ других скупова. »Рађено је и на ликвидацији неписмености, али, због недостатка писаћег материјала, није се постигло колико се могло. У задње вријеме основани су хорови, четни и батаљонски у које су углавном укључују нови омладинци што имају смисла за овај рад. Писање чланака као и скечева ће исто тако кренути напријед«, пише у извјештају. Наводе се, затим, и одржана предавања и друге активности скојевске организације у свим батаљонима ове бригаде (теме: Међународни положај Југославије, Борбе и побједе Народноослободилачке војске, Улога омладине у НОВ, итд.). У све то наводи се да има и 20 неписмених омладинаца - бораца.

Из мјесеца у мјесец, како то показују извјештаји⁵ бригадног комитета СКОЈ-а Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну, повећавао се и број скојеваца у овој јединици. Њихов број је, крајем октобра 1944. године, достигао 90 скојеваца, што је за пет више од броја у претходном мјесецу, када је у СКОЈ-у било 85 чланова. Два члана СКОЈ-а примљена су у чланство КПЈ. »Стари(х) бораца - омладинаца који нису обухваћени организацијом (СКОЈ-а), непознат је број. Поред њихове оданости, вјерности, а нарочито добре борбености, не могу ући (доћи - наша напомена) у обзир (за пријем у чланство СКОЈ-а наша напомена) због недовољне дисциплине и свјесног разумијевања. Тим људима се посвјећује већа пажња што моментално или привремено, може уродити плодом, па да послје краћег времена поново избију њихови недостаци на површину... Скојевци служе у бригади збиља за примјер осталим борцима...«, стоји у извјештају скојевског руководства бригаде Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну, који датира од 22. октобра 1944. године, са ознаком да је написан у Тузли. Пронашли смо у том документу и занимљиву констатацију о теоретском образовању младих бораца у којој се каже да они »сад много више него до сада показују жеље и интересовања за политички и теоретски рад«. Они чешће постављају питања на предавањима, учествују у дискусији и, уопште узевши, код њих сада влада убјеђење да без теоретског уздизања не могу напредовати. И у културно-просвјетном раду млади борци постижу резултате. Током октобра 1941. године дали су приредбе у Горњој Тузли, Симин Хану, Тузли, Креки, Живинцима... У извјештају стоје оптимистички тонови »да ће до краја мјесеца успјети да описмене све неписмене«. Скојевци 19. бирачанске бригаде држали су конференције с омладином настањеном испод брда Илинчице у Тузли, у Пар-селу, Симин Хану. Након ових конферен-

⁵ Институт за историју у Сарајеву, Документација, сигнатура 17053/111.

ција запажеи је добровољни долазак у ову бригаду одређеног броја омладинаца и омладинки.

Готово увијек након дугих и тешких борби, напорних маршева и сличних активности, скојевци су били први у започињању пјесме, играња кола или сличних активности којима се одагнавао умор код бораца. Пјеване су борбене пјесме, играна народна и козарачка кола, даване приредбе, извођени позоришни комади, рецитације, припремани скечеви. Све је било усмјерено на основне, борбене задатке, подизање морала и улијевање оптимизма борцима.

По много чему је карактеристичан и још један извјештај⁶ скојевског руководства 19. бирчанске бригаде Обласном руководству СКОЈ-а. У њему се истиче да су »од 82 члана СКОЈ-а, тридесет руководиоци, делегати, водници, десетари, замјеници командира, референти и замјеници референата батаљона«. Извјештава се да је, у новембру 1944. године, извршено формирање бомбашких и минерских група када су се скојевци пријављивали у ове форме рада. Аналитичар кретања чланства СКОЈ-а у Бригади запазиће да се њихов број од 12. новембра 1944. у односу на стање у октобру исте године, смањио за осам. Било их је претходног мјесеца 90, сада 82. «... У току 1. октобра (1944.) до 12. новембра (1944) уведено је у СКОЈ (то јест: примљено - наша напомена) 10 нових чланова. У Партију је (примљено) шест чланова... Четири су отишла у бригаду за Врховнин штаб, два (отишла) у ОЗН-у, двојица дезертирала, (неколико) избачено из строја и погинули у (...) борбама ... У посљедњим борбама на Црвеним стијенама, не смијемо а да не истакнемо, крајњу пожртвованост, озбиљно и правилно схватање дужности скојеваца... «

Борбе на Црвеним стијенама биле су заиста тешке. Овај терен је непријатељ по сваку цијену желио да држи. Нијемци и усташе су упорно настојали да потисну наше снаге. О жестини тих борби на Црвеним стијенама свједоче и подаци⁷ да је у четвородневним непрекидним борбама 19. бригада претрпјела тешке губитке: 30 погинулих бораца, 46 лакше и теже рањених и око 40 несталих. Непријатељ је претрпио много теже губитке: око 120 мртвих и 200 рањених војника.

Из сваке, па и ове тешке битке, борци, а нарочито скојевци, излазили су још искуснији и храбрији за нове борбе. Младост није презала ни пред смртним опасностима које су свакодневно биле надхват руке. Партија и СКОЈ учили су младе борце етици ослободилачке борбе. Знали су зашто се боре - за слободу своје домовине. Почетком 1945. године бригада је имала веома одговорне борбене задатке. Они су се повећавали како се приближавало прољеће. Тих мјесеци у бригади је, поред 101 члана Партије, било исто толико чланова СКОЈ-а.⁸ Они и сви други борци ове јединице имали су част

⁶ Извјештај бригадног комитета СКОЈ-а 19. бирчанске бригаде Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну од 12. новембра 1944. године, Историјски институт, Сарајево, сигнатура број 17140/85.

⁷ Никола Андрић, Деветнаеста бирчанска НОУ бригада, Источна Босна у НОБ-и, Војноиздавачки завод, Београд 1971, књига II, стр. 437.

⁸ Др Здравко Антонић и Јеремија Перић, н. дј. стр. 247.

Скојевци из Власенице и Шековића који су присуствовали Окружној конференцији СКОЈ-а у Зворнику 1944.

да учествују у ослобођењу Сарајева, 6. априла 1945. године. Свој борбени пут завршили су 25. маја 1945. године, уништењем непријатељевих остатака на ширем простору Оцака.⁹ Скојевска организација у 19. бирчанској бригади одиграла је крупну улогу у оспособљавању омладине за најтеже борбене задатке и у њеном васпитању у духу братства и јединства.

⁹ Никола Андрић, н. чл. стр. 442.

Слободан Бобар-Бођо

Организација и рад обавештајне службе

Каже се да је обавештајна служба очи и уши командовања. Ни једно ратовање у историји није се могло ни замислити без организоване службе која прикупља податке о непријатељу.

У нашем народноослободилачком партизанском рату, такође, су се прикупљали подаци о непријатељу. У почетку рата то је зависило од обучености и нивоа командног кадра. У Бирчанском партизанском одреду још од првих месеци његовог постојања 1941. године сусрећемо се са елементима обавештајне службе. Подаци о непријатељу прикупљани су од пријатеља и познаника, појединих руководилаца који су живели на неослобођеној територији, затим међусобним обавештавањем суседних партизанских одреда (путем курира), као и преко партијских организација у градовима где су ове постојале (Тузли, Сарајеву). Доласком у Шековиће ударних источнобосанских батаљона и партизанског руководства из других одреда почео је и у Бирчу интензивнији рад на ирикупљању података о непријатељским снагама у околини Шековића и суседним гарнизонима.

Организованији рад на пословима обавештајне службе у Бирчанском партизанском одреду, односно бирчанском подручју, почиње половином 1943. године, после пете непријатељске офанзиве. Организацију је поставио друг Тошо Вујасиновић за целу источну Босну и то по једног одговорног човека за ове послове за свако поједино подручје: романијско, бирчанско и мајевичко. Звали су се повереници за заштиту народа, сузбијање пете колоне и прикупљање података о непријатељу.

Доласком штаба 3. ударног корпуса, на терену источне Босне формирано је у другој половини 1943. г. низ ударних бригада и дивизија. При штабовима бригада и дивизија постављени су обавештајни официри са задатком да на терену где се бригада налазила прикупљају податке о непријатељу, о четницима, усташама, муслиманској легији, као и о непријатељу у околним гарнизонима, Кладњу, Власеници, Зворнику, у којима су се најчешће налазили Немци, усташе и домобрани. Прикупљање података на терену вршено је преко већ раније организоване мреже повереника, преко симпатизера и од народа. Обавештајни официр је био дужан да мрежу обавештајних повереника на терену проширује и да податке о непријатељу и о новим повереницима шаље вишим, претпостављеним

штабовима. Крајем 1943. г. иарастањем наших батаљона, кад они постају самосталнији у извршавању задатака, постављени су при штабовима батаљона обавештајни официри.

Како су јединице постајале јаче, покретљивије и самосталније, способније да извршавају сложеније задатке, морало се ићи на унапређење и обавештајне службе. У другој половини 1944. г. при штабовима бригада формирају се посебне извиђачке чете, а при батаљонима извиђачке, јаче десетине. При командама чета се постављају обавештајни повереници. Задатак извиђачких јединица био је да извиђају непријатеља и да с њим буду у сталном контакту, да осматрају његово кретање, да врше заседе и да заробљавају непријатељске војнике и курире. Повереници по четама употребљавали су као вође патрола за извиђање непријатеља и када су се показали као добри у извршавању послова, узимани су у извиђачке чете и десетине.

Овако је изгледала организација обавештајне службе у нашим бригадама па и у 19. бирчанској бригади.

Прикупљање података о непријатељу вршено је на разне начине. Док је бригада боравила на терену Бирча прикупљање података о непријатељу вршено је преко већ постојеће мреже повереника на терену и од народа по селима где ових повереника није било. У мањим гарнизонима, Власеници, Зворнику, Кладњу, такође су постојали наши поверљиви људи, обавештајци, са којима су обавештајни официри бригада, односно повереници при команди бирчанског подручја одржавали везу преко посебно одабраних курира. Често ове курире је бирао сам наш обавештајац у граду.

Са партијским организацијама у већим градовима у Сарајеву и Тузли или посебним обавештајцима у њима, везу су одржавали партијски комитети на терену или штабови дивизија и Корпуса, зато што је код њих била заступљена већа конспиративност.

Када се бригада налазила на непознатом терену, на Романији, Фочи и Херцеговини, прикупљање података о непријатељу ишло је теже. На једном делу Романије и у Фочи, при командама места и преко њихових обавештајаца могли су се добити подаци о непријатељу. Иначе, контакт са народом остао је једини начин обавештавања. У селима која су била нама наклоњена, лакше се долазило до података, нарочито о квислинзима на терену, а радо су се стављали на расположење као курири и водичи. Ако је село било непријатељски настројено онда смо се прилагођавали ситуацији; у муслиманским селима прикључани су подаци о четницима, а у српским селима о усташама, Немцима и другим непријатељским групама. Овако прикупљени подаци нису били поуздани те се су морали проверавати.

Навешћу један пример када смо априла или почетком маја 1944. године долазили у нека села у околини Невесиња, четници су нам пружали јак отпор. Када смо ушли у село Драмишево, сво становништво је било побегло. У селу је остао само један старац, који нам је рекао да су на нас пуцали Немци и да их је било око двадесет хиљада, ништа мање. Знали смо да се на терену Невесиња налазе

само четници, па смо старом припретили да ће му кућа планути ако нас буде лагао. Тада је признао да су били само четници, али да их има око шест хиљада. На крају испитивања дознали смо да су на нас пуцали домаћи четници да би се народ на време склонио и извукао храну, да су млађи људи мобилисани и одведени кажу »пред краља«, што је била уобичајена четничка лаж када их је требало (четнике) покренути даље од својих села.

Ово сам навео само као пример како је изгледало када се од народа прикупљају подаци. Ми смо увек покушавали да народу који нам није наклоњен, објашњавамо циљ наше борбе, нисмо се служили кажњавањем, паљењем села, односно појединих кућа у селу, чак ни онда када смо после њихових лажних информација наилазили на заседу и када су нам због тога гинули борци. Чичу из Драмишева смо чак позвали да с нама руча. Причали смо му да се краљ оженио и да му није стало да сада долази на »свадбени пут« у Југославију где се ратује. Да су њихови младићи одведени да се боре заједно са усташама и Немцима против нас итд. Тада нам је (својом непажњом) а одобробољен понуђеним ручком, и причом открио да је храни углавном посакривана у селу и око села, а у шта смо се после претреса кућа уверили.

На теренима где су села била напуштена и попаљена, вршена су само извиђања у правцу куда се кретала бригада. V извиђања је ишао обавештајни официр бригаде или батаљона, са групом бораца, а касније са извиђачком четом или десетином.

Значајан начин сазнања о непријатељу је прикупљање података од заробљених непријатељских војника или курира, и из заробљене непријатељеве архиве и личних докумената. Касније када су се Немци повлачили из Грчке, када је и њима било јасно да губе рат, тада су се и немачки и квислиншки официри и војници трудили да говоре што више и дају што тачније податке. Заробљене офицере (нарочито немачке) после саслушања бригада је редовно слала штабу дивизије или корпуса.

Ова служба нашег ратовања добија посебан значај и постаје брига свих штабова од корпуса до батаљона, после Наредбе Врховног штаба од 7. фебруара 1944. г. Том наредбом између осталог, било је прописано формирање и организационо устројство обавештајне службе у војсци. V вези с тим већ средином 1944. г. организује се курс за обавештајне офицере бригада при штабу 3. Корпуса који је трајао око десет дана.

Крајем 1944. г. једна непријатељева комора неопажено је прошла од Соколца до Рогатице, иако су наше јединице цео овај пут држале под контролом. Овај случај Штаб 27. дивизије оценио је као крајњу небудност наших јединица иако је на том сектору постојало неколико наших извиђачких јединица. Зато штаб дивизије издаје наредбу о начину употребе и о задацима извиђачких јединица, као и да се у ове јединице бирају најбољи борци и четни руководиоци. До ове наредбе извиђачке јединице по бригадама кориштене су за обезбеђење штабова, болница, као појачање батаљонима у акцијама. Употребљаване су за све, само не за оно ради чега су биле основане.

После контакта наших јединица са Црвеном армијом, добијено је доста литературе о раду обавештајне службе у војсци. То је омогућило темељније обучавање обавештајних кадрова.

Почетком 1945. г. одржан је курс за обавештајне органе, при штабу 27. дивизије. Курс је посећивало десет обавештајних официра батаљона и најбољих повереника из чета. На курсу је поред обавештајних послова посебна пажња посвећена питањима чувања војне тајне, употреби извиђачких јединица. Поред тога прорађене су и

теме о развоју НОБ-а, II заседању АВНОЈ-а и сл.

*Слободан Бобар Боћо, Вука Кујовић
и Јаков Водушек, Тузла, 1944.*

После ових курсева и пуном бригада и батаљона одговарајућим кадром за обавештајни рад, дошло је до видних резултата. Важно је истаћи да је утицајем обавештајних органа дошло до развијања свести код свих бораца, нарочито старијих, о важности обавештајне службе, о будности према деловању непријатељских агената. Све више је наша млада армија постајала модерна арми-

Ја. Ја такво тврђење нека послужи и овај податак.

Почетком 1945. године штаб 3. корпуса организовао је такмичење извиђачких јединица у нашим бригадама. У мају 1945. г. дати су резултати такмичења за месец април. По тим подацима у априлу месецу 1945. г. извиђачи су заробили 465 непријатељских војника, убили 19, запленили 204 пушке, 6 пушкомитраљеза, 27 пиштоља, извршено је 78 извиђања.

Важно је навести ситуацију и услове у којима се развијала наша обавештајна служба у односу на рад и искуство непријатеља у овом послу.

Док смо ми у почетку НОБ податке о непријатељу добијали од симпатизера и пријатеља, нередовно, оскудно и споро, према нама је стајала организована искусна немачка, талијанска па делимично и усташка служба. Споро смо долазили и до сазнања о методама деловања непријатеља у нашим редовима. Ми смо се чували и проверавали смо људе који су долазили са непријатељске територије као шверцери или као посетиоци. Непријатељеве обавештајне службе имале су према нама добро обучене и припремане агенте. Не само за прикупљање података о нама, него су припремани и за друге специјалне задатке. Навешћу један интересантан пример: Почетком 1942. г. долази у Зворник нови апотекар из Загреба по имену Марко Фелер. Био је ожењен Српкињом и представљао се као србофил и убрзо је стекао симпатије српског живља не само у Зворнику него и околине. Престављао се и као симпатизер устанка против окупатора и НДХ. Убрзо се пронела вест о његовој спремности да сара-

ђује са устаницима и да им иомаже. Успоставио је везе прво са четницима на Мајевици, Папраћи и Спречи. Када су 1943. г. ојачале снаге НОП-а у Спречи и када је формиран Спречански батаљон он успоставља везу и са њим. Радио је »опрезно« док није добро упознао људе и успоставио везе. Био је иницијатор оснивања у Зворнику и одбора за везу и помоћ устаницима. Како су снаге НОР-а ојачале његова сарадња је била све већа, слао је не само податке о непријатељу, него и санитарски материјал, као и друго што му је тражено. Када је у другој половини 1943. г. формирана 19. бирчанска бригада, његова веза је радила и преко Власенице.

Његовим извјештајима били смо задовољни. Слао нам је опширне а вероватно и доста тачне податке о свим непријатељима, од немачких и усташких посада до четничких и легионарских група, описивао је њихов распоред, наоружање, намере. Чак нас је обавештавао и о непријатељским посадама, »колико је он то докучио« у Тузли, Бијељини, Шапцу, Лозници, па и податак да је у Бањи Ковиљачи »како је чуо« сједиште Гестапоа. Слао нам је више података него што смо ми тражили и тако стекао наше поверење као нама одан сарадник. Вероватно да је тако исто »верно« сарађивао и са четницима и слао им податке о нама, али ми то тада нисмо знали. Био је вешт и искусан обавештајац.

Када је у Бирч дошао Штаб 3. корпуса показао сам обавештајном официру корпуса Драги Мажару, најновији извештај апотекара из Зворника. Кад га је прочитао одмах је рекао: »Овај човек може да буде гестаповац«. Изненадила ме је ова Драгина сумња. Рекао сам му да овај човек са нама сарађује дуже време, повезан је са нама оданим људима у Зворнику, заједнички се договарају и прикупљају податке о непријатељу, до сада нам је послао и приличну количину санитарског материјала. Ако је гестаповац, како до сада није открио непријатељу ко су наши симпатизери и сарадници?!

Међутим, Драгина се сумња показала оправдана. Када смо анализирали његову везу с нама, како је до ње дошло, да он проналази курире и да их не мења, да нас је опомињао да ради конспирације не мењамо курире, да ни један курир није имао никакве неприлике са усташама, који су контролисали прилазе граду и да их не претресају, све је то говорило да је Драгина сумња оправдана. Поготово што нам он шаље тако опширне, увек на машини куцане извјештаје и са пуно података. После оваквог разматрања постали смо обазривији према њему. Али смо везу и даље одржавали. Да може да буде гестаповац потврдио је и његов извјештај пред шесту непријатељску офанзиву, децембра 1943. године. Детаљно је описао јачину и састав непријатељских снага, наоружање, тенкове и друге специјалне јединице, правце наступања, имена команданта и сл. Овако детаљне податке дао му је један немачки пуковник који је наводно распоређен код њега да станује док се припреме за офанзиву. И, на крају овај пуковник му је рекао: »Ово ће бити крај партизанима у источној Босни. Нико се ни у мишијој рупи неће моћи сакрити. Ко се на време не преда, само страшну смрт може очекивати«.

Штаб наше бригаде налазио се у Спречи у селу Пантелићи. Имали смо леп поглед на Калесију и цесту Тузла-Зворник. Читао

сам овај извештај наглас команданту и комесару бригаде и смејали смо се застрашујућем завршетку извјештаја. Погледали смо према Калесији и видели смо колону немачких тенкова који се крећу од Тузле. Сећам се тога дана добро, било је око 15 сати, а дан је био тмуран са сумаглицом и ситном кишицом.

Штаб Корпуса није знао о операцији »Кугелблиц« све док она није почела. Добивани су противуречни подаци. Ипак је наређено да на Дрињачи у Шековићима наша бригада направи мост. Гестаповац из Зворника обавестио нас је о офанзиви тако »благовремено« када су непријатељски тенкови били на видiku. Застрашујућа порука немачког пуковника била је срачуната да изазове панику код нас. Извештај сам још у току ноћи послао Штабу корпуса.¹

Интересантан је случај младе и лепе белогардејке Жање. Кад су наше јединице после пете офанзиве ослободиле Власеницу у лето 1943. г. у граду смо затекли Жању. Она је радила као чиновник у котарском начелству и наводно није хтела да се повуче са усташама, јер не воли Немце а поготову усташе. Говорила је да се осећа Рускињом, и неће да служи фашистима. Ступила је у 19. бирчанску бригаду, али је убрзо била премештена у Штаб дивизије. Негде у јесен 1943. је нестала. Када се наша бригада вратила из Херцеговине, у пролеће 1944. г. Жања нам се јавила преко апотекара из Зворника. Описала нам је како се у току једног тешког ноћног марша »изгубила« и да су је Немци заробили, па је преко неког Немца успела да се поново запосли у Зворнику, опет у »Котару«. Жели да са нама сарађује и чим јој се укаже прилика она ће опет нама да »пребегне«. Ми јој на њену понуду нисмо ништа одговорили, претпоставили смо о чему се ради, али смо питали апотекара да нам јави шта зна о њој. Касније нам је јавио да је чуо да су Жању Немци стрељали, јер су »сумњали у њу«. Фелер је и овим обавештењем »утврђивао« своју искреност према нама.

У пролеће 1944. г. неки Михајло Поткрајац, четник из Србије »пребегао« је из четника Косте Делића из Зелине у партизане. Био је распоређен у 19. бригаду. Захваљујући будности заменика комесара чете другарице Наде Бошковић разоткривен је као шпијун.

Убацивања непријатељевих агената било је нарочито крајем 1944. г. приликом распада 13. СС дивизије. Нагли прилив нових бораца у наше јединице, нарочито оних који су били у немачким, четничким, јединицама, и муслиманској легији, била је згодна прилика да се у тој маси нових бораца нађу закамуфлирани и непријатељски агенти. Мање више они су брзо откривани, јер смо и ми стицали искуство и увежбавали се у праћењу сумњивих придошлица. Наши, нарочито стари борци и руководиоци били су опрезни према новим борцима, нарочито према оним који су дошли из немачких и усташких формација.

На крају да кажем нешто о улози друга Драге Мажара као обавештајца. У односу на нас у Бирчу, он је имао далеко више искуства као обавештајца и познавалац непријатељског метода рада. Дошао

¹ Послије ослобођења Зворника 1945. код Марка Фелера пронађена је радио-станица и утврђено је да је био агент гестапоа (Фелера).

је као обавештајни официр 3. корпуса, из средине где је народноослободилачки покрет војнички био јачи, организованији, гдје се кретао Врховни штаб и деловало више искусних војних и политичких руководиоца, шпанских бораца, официра бивше југословенске војске, људи са више познавања полицијских метода. Лично је био врло храбар, разборит, хладнокрван, са искуством диверзанта у неколико смелих акција. Први разговор с њим оставио је утисак човека који обавештајну материју добро познаје, кога треба слушати и питати за савет. Имао је одмерен другарски однос, пазио је да те у разговору не омаловажи када примети да нешто не знаш. У многе ствари био је упућен, а лепо је причао, течно и интересантно. Добро је познавао историју наше Партије, њен рад и у илегалу. За време шесте непријатељске офанзиве био сам с њим на једном задатку. Скоро два дана провели смо у Штабу батаљона наше бригаде, чији је политички комесар био Никола Билић, радио као агроном пре рата у власеничком срезу. За наше прилике у Бирчу, добро школован. Када смо једном остали насамо упита ме Никола, »шта је овај друг по професији«. Рекао сам му да је бањалучанин и да је металски радник. Толико сам ја из разговора са Драгом о њему знао. Никола је био запањен, »колико тај човек о свему зна и како интересантно прича, мислио сам у најмању руку да је професор«.

Када сам Драги показао извештај Марка Фелера, прочитао га је са пажњом и питао ме да му кажем ко је тај наш обавештајац. Знао сам да је апотекар у Зворнику, нисам му тада знао ни име, јер по његовој жељи он се ради тајности потписивао псеудонимом, што је сасвим разумљиво. Да сам везу са њим скоро успоставио преко нашег спречанског батаљона и да је наш »пријатељ«. То је било све што сам знао о њему. Драго је само рекао: »тај човек може да буде гестаповац« и ту своју сумњу образложио начином на који нас је обавештавао.

У лето 1944. г. Драго је организовао при штабу 3. корпуса курс за обавештајне официре бригада. Курс је трајао око 10 дана. Главни предавач на курсу је био Драго, али слушали смо предавања и других руководиоца у Штабу корпуса, политичког комесара Владе Поповића, Др Монија Левија, Исмета Мујезиновића, а долазио је и командант корпуса Коста Наћ да са нама поразговара. Била су то интересантна излагања, за нас сасвим нове теме о илегалном раду партије, искуствима из Шпаније, са робије, а све повезано са обавештајном службом. Свако од ових излагања Драго је тражио да анализирамо, указивао је на, за нас, обавештајце значајне моменте. Познавао је добро психу и наивност нашег младог борца који се опије успехом или снагом наших јединица, понесен скорим свршетком рата, па лако попусти опрезност. Драго је стално био обузет бригом да све наше борце морамо учити будности и чувању војне тајне. Стално је истицао да је непријатељев обавештајац или у наше редове убачени агент спреман да нам подвали, да наса надмудри, да су они посебно обучавани и увежбавани за своје специјалне задатке.

Ове његове опомене дошле су до изражаја нарочито после отварања другог фронта, када је већ и непријатељу било јасно да рат

губи. Тада долази до деморализације у непријатељским редовима. Растура се 13. СС дивизија, предају се зеленокадровци, четници, усташе, легионари и разни други квислинзи и наше јединице нагло расту. У тој маси нових бораца било је и непријатељских агената. Открили смо доста обавештајаца, злочинаца и диверзаната, али било је и оних које нисмо открили а који су нам нанели велике пакости. (напр. напад усташа у новембру 1944. г. на нашу бригаду код Црвених стијена).

Све ово што сам о Драги рекао вероватно да је мало да би се описао његов лик као борца и револуционара. Да је као револуционар био вреднији од ове приче потврђује и чињеница да је одликован Орденом народног хероја.

Ја сам мало био с њим. Наша веза се најчешће сводила да писмене извештаје и телефонске разговоре по службеној линији. Хтио сам да истакнем, да и за ово кратко време наше сарадње његов утицај био је велики на обавештајне органе у источној Босни. Његовом заслугом обавештајна служба у нашим јединицама је озбиљно схваћена и показала је добре резултате.

Рад интендантске службе

Организација интендантске службе у бригади била је тако постављена да је свака чета имала економа, батаљон-интенданта, а у бригади је био интендант бригаде и замјеник. Према постојећим биљешкама нису се могли видјети интенданти батаљона ко су све били и њихових се имена не сјећам, док се из једне белешке, која носи датум 9. IX 1944. види да је у 1. батаљону економ 1. чете био Бошко Пиљановић, 2. - Владимир Коњевић и 3. чете - Душан Перендић. Економ 1. чете у 2. батаљону био је Сredoје Буричић, док 2. и 3. чета нису имале економа. У 3. батаљону у 1. чети није такође било економа, док је у 2. чети био Милорад Сокић, а у 3. чети Слободан Попадић.

Интендантска служба бригаде је функционисала у изузетно тешким условима, јер није било резерви, магацина, ни било каквих сталних извора снабдјевања. Стога се снабдијевање вршило такоређи и било у складу са потребама и могућностима. Посебну тешкоћу у обезбеђењу исхране бораца престављала је чињеница да је интендантска служба морала остварити своје задатке а да се оствари линија Партије о правилном односу према народу, да му се не замјериш. Снабдевање је вршено у олакшаним условима тамо гдје су били формиран и дјеловали народноослободилачки одбори. Гдје то није био случај, до потребних количина прехранбених производа долазило се уз помоћ кнезова и мухтара села. Њима је, приликом првих сусрета, објашњавано шта је НОП и НОВ, за које се циљеве боримо, да би их на крају замолили да као старјешине села, са својим сељацима обезбједе одређене количине хране. При томе смо им давали одређене податке, број бораца, број болесника и сл. Одборници, кнезови и мухтари би након договора са сељацима, давали интендантима батаљона по извршеном »разрезу« на појединце количине својих задужења.

Од непријатеља наше НОБ-е се узимало са пуно мање такта и обзира. Обично би се старјешинама села наређивало да у одређеном року обезбједе одређене количине хране. Уколико се село није одазвало том захтјеву, из било ког разлога, онда се непосредно покушавало доћи до хране. При томе су се понекад користили и »триковима«. Обично смо тада говорили да имамао апарат који ће нас одвести до мјеста гдје је храна скривена. Радило се у ствари о обичној бусоли. Тај трик је понекад доводио до успјеха а тада би нађена храна била одузимања, уз давање потврде.

До хране је најтеже било доћи када се током борбе стизало у села чије би становници због тога што су у великом дијелу били неиријатељски опредељени према НОП-у, напуштали своје домове одводећи са собом стоку и односећи односно скривајући расположиву храну. У том случају био би претраживан терен око села и најчешће скривана храна односно стока проналажена.

Иначе само снабдјевање се вршило на више начина, путем ратног плијена, затим конфискације без плаћања, реквизиције (узимање уз потврду), добровољним прилозима и размјеном. На примјер, када се заплијењене извјесне количине дувана, соли и сл. онда су мијењане за друге животне намирнице од сељана.

Када је 19. бирчанска бригада стигла у рејон Соколовића она је укључена у борбене акције на сектору око Рогатице и на комуникацији Рогатица - Соколац. Поред проблема које је изазивала јака зима, бригада се суочила са несавладивим тешкоћама у обезбјеђењу исхране. Ове тешкоће су проистицале из иначе тешких економских услова становништва на Романији и из чињенице што су окупатори и њихови сарадници у дотадашњим годинама, рата поред физичког истребљења великог броја становника, опљачкали и уништили и сва материјална добра.

Из тог времена, под крај фебруара 1944, интересантан је детаљ, како се дошло до јечменог брашна. Наиме, интендант Дивизије Веселин Радојичић, стари борац, један од организатора устанка на Озрену, искусан ратник, вјешто се снашао. Са својом екипом, у коју су се укључили и интендантни батаљона 19. бирчанске бригаде са бригадним интендантом Рајком Мићићем, крстарећи по овим планинским селима у потрази за храном за јединице и болницу, запазили су да сељаци у овом крају имају под снијегом још по који јечмени стог или стогуљу. И једног дана интендант је са овом својом екипом сазвао сеоске одборнике из Соколовича и околине. С њима је у згради гдје се налазио штаб 27. дивизије одржао састанак. На овом састанку, онако тактично, како је то само он знао, познајући добру душу сељака, обратио им се:

- Позвали смо вас као народне одборнике, али, и као одборнике ове наше народне војске да вам кажемо да знамо да и народ нема више ништа да једе, али да вам кажемо да и ова наша војска више ништа нема за јело... Ја и ови моји сарадници и Штаб ове наше Дивизије рачунамо на вас, да ћете ви за ову нашу војску ипак нешто наћи... Шта ко има и колико ко може да да...

На ове прве ријечи интенданта Дивизије, настао је тајац. А>уди су се почели згледати, али нико није проговарао. Опет је први проговорио интендант.

- Немојте ћутати... Овог момента исхрана нашег народа и наше војске је наша заједничка брига... Ми знамо да сељак нема али, наши интенданци су видјели да многи имају још по који стог или стогуљу неовршеног јечма... Дајте, на примјер, снопове јечма...

Кад је интендант Радојичић затражио да дају бар снопове јечма, одборници су се почели запиткивати: »А како ће се јечам овријећи?« и на ово питање интендант је брзо и вјешто реаговао:

- Ви иишта не брините, како ће се снопови јечма овријећи... Само ви обезбједите да свако ко има који стог или стогуљу да да бар 2 - 3 снопа и донесе их овдје, а даље је наша брига.

Тако је састанак са одборницима брзо завршен. Сви су они отишли задовољни, са обећањем да ће учинити све, да свако ко има да по неки сноп јечма.

И док су се одборници са романијским сељацима, који су и раније давали за нашу војску све што су имали, утврђивали колико ће ко добровољно дати снопова јечма и донијети их пред штаб дивизије, интендант Веселин Радојчић, за кога је кроз цео ток НОР-а важило правило: »Нема да нема, мора да има«, јер преко ноћи пред зградом штаба у Калиманићима расчишћавао снијег, одвајајући га са својом интендантском екипом од земље, да би направио и припремио сељачко гувно, како би на њему могао овријећи снопове јечма, за које је, познавајући ћуд и образ сељака, па и овог на Романији, вјеровао да ће их донијети.

Заиста, интендант Радојчић се није преварио. Сутрадан маса сељака је почела рано изјутра доносити и довозити снопове јечма пред штаб дивизије. Донешено их је или довежено толико, да се од њих направио пун сељачки домаћински вршај. У вршај су у сред зиме упрегнути штапски јахаћи коњи, помоћу којих су интендант Радојчић и друго интендантско особље оврли доста велику количину јечма. По вршидби, јечам је самљевен у сеоским воденицама у близини Соколовића.

Тако су интендант дивизије и његови сарадници дошли до најнужније количине јечменог брашна, потребног за исхрану јединица, рањеника и болесника у дивизијској и бригадним болницама. Свакако, потребан контингент овог брашна добиле су и јединице 19. бирчанске бригаде.

Интендантска служба је била одговорна за комплетно снабдевање, за исхрану људства, коња, обезбјеђење казана, куvara и сл. Начин снабдевања се остваривао отприлике на овај начин: као бригада - интендант добије обавјештење о маршрути, о његовој дужини и времену трајања, гдје се планира одмор или застој тада интендант бригаде упознаје интенданте батаљона са свим важним подацима и даје им директиву о извршењу њихових задатака.

Интендантска служба је своје дужности обављала уз доста напора јер за њене припаднике скоро да и није било одмора - предаха. Онда када је војска одмарала, због помањкања било каквих залиха, најчешће ноћу интенданци су вршили снабдијевање, у четама економи организовали кување хране и сл. Стварање резерви није уопште било изводљиво због отежаног транспорта и скоро сталног покрета. Само су поједине намирнице (пасуљ, мање количине меса) могле су се наћи у резерви. Од свих потребних намирница, најтеже је било снабдевање шећером и сапуном.

Потешкоће у раду интендантске службе биле су нарочито изражене када би долазило до страдања - губитака коморе, као што је био случај на Романији, када је бригада била изненађена од стране непријатеља и имала губитке око 100 коња, 42 комада крупне стоке и др. Тада је било заплењено све чиме је бригада располагала по-

Партизанска пекара у Шековићима.

слије другог ослобођења Тузле. Све је то проишло из Романији, и ваљало је кренути испочетка.

Од велике помоћи интендантури бригаде биле су радионице, које су биле формиране у Власеници, јер за такву једну организацију био је потребан град, а како је бригада често боравила на том терену могла је од таквих радионица имати и највише користи. Како је ова варошица често мијењала свога господара (52 пута је падала из руке у руку) сваки пут када би се Власеница ослободила долазило је до формирања радионица, које су служиле не само за нашу бригаду, него за сву нашу војску коју је ратни пут туда нанео. Прво би се формирале пекаре, онда кројачка, па обућарска радионица у чијем саставу су били и опанчари, затим меснице, кухиње и сл. За кројачку радионицу била је задужена Витка Новаковић Турић, која би је сваки пут формирала, а када би дошло до повлачења наших снага из Власенице, она би шиваће машине подијелила по кућама до следећег ослобођења Власенице, када би се поново успоставила ова радионица. Она је увјек имала на расположењу 7-8 шиваћих машина. У исхрану из кухиње која је била организована биле су укључене све занатлије, снабдјевање путем порција с храном и све је то тако функционисало. Организатор обућарске радионице био је Салих Дурмић који је много допринео да она што боље функционише за потребе јединица НОВ.

Дакле, задатак интендантске службе бригаде био је врло тежак, с обзиром на услове у којима је дјеловала, али, у исто вријеме врло хуман и одговоран, али, на жалост, слабо цијењен и признат.

Ар Борђе Драгић

Настанак н рад бригадног санитета

Када сам половином октобра 1943. године, након првог ослобођења Тузле, дошао у Шековиће, Бирчански одред се скупа са 2. крајишком и 17. мајевичком бригадом, те Романијским одредом, налазио у саставу управо формиране 27. дивизије, која је припадала 3. корпусу НОВЈ. Из Шековића након два-три дана кренуо сам у Власеницу гдје сам добио распоред, тако да сам додијељен Бирчанском одреду, од кога је неколико дана касније - 24. октобра 1943. године, била формирана 19. бирчанска бригада.

Командант бригаде био је Војо Илић, а политички комесар Раде Јакшић. За референта санитета била је постављена, у прво вријеме, Рава Јанковић,¹ а затим др Борђе Драгић. Рава је била веома пожртвован борац, што се је убрзо потврдило и у борбама које је бригада водила. Бригада је имала три батаљона и бројала око 500 - 600 бораца, који су углавном били родом из Бирча и околине. Били су то добри борци, нарочито на свом терену, а својом храброшћу посебно се истицао командант 2. батаљона Жарко Вуковић Пуцар,² са Ракиног Брда, који је погинуо кратко вријеме иза другог ослобођења Тузле код Цапарда, 1944. године. Референти санитета батаљона били су: у 1. батаљону »Маки« - Максим Штернић, гимназијалац из Београда, у 2. батаљону Јела Бајагић из Власенице и у 3. батаљону »Жаки« - Јаков Финци из Сарајева, такође гимназијалац. Четних болничара није било. Санитетског материјала било је прилично, а до њега смо дошли приликом ослобођења Тузле, али смо га касније добијали и од савезника.

У току шесте непријатељске офанзиве 19. бригада се кретала на терену од Ракиног Брда (у близини пута Тузла - Зворник) до огранака Романије, а највише око Шековића и Власенице, те Милан Планине. Деветнаеста бригада је била остала у Бирчу, док је главнина Корпуса била кренула према планини Озрен. За вријеме саме офанзиве у бригади су била одржана два санитетска курса за нижи санитетски кадар (болничарке), један на Ракином Брду, а други у близини села Тикварићи. На курсевима је било по 10 - 15 другарица, а трајали су око двије недеље. Поред неколико другарица из Власенице и Тузле, ту су биле углавном дјевојке са села. Курсеви су имали видних резултата и на њима је било оспособљено више до-

¹ Погинула на Црвеним стијенама на планини Романији, новембра 1944. године, а за народног хероја проглашена 1951. године.

² Проглашен је за народног хероја 1945. године.

брих болиичарки. Док сам ја говорио о указивању прве помоћи, заустављању крварења, имобилизацији код прелома, хигијени и заразним болестима, Рава им је објашњавала организацију прихватања рањеника, њихов транспорт и сл. Курсеви су одржани при бригадној амбуланти тако да се учесницима курса одмах све и практично показивало.

Прве рањенике смо имали у борби са четницима код села Пожарнице. Том приликом имали смо више и тежих рањеника, које смо одмах упутили за болницу у Шековиће, док смо лакше водили са собом. За вријеме офанзиве на Шековиће рањеници и болесници били су склањани у тајна подземна склоништа, заједно са најпотребнијим санитетским материјалом, лијековима, храном и са њима је по правилу била остављена и нека другарица која је водила рачуна о њима. Мјеста гдје су биле копане базе била су чувана у највећој тајности и за њих је знао само врло мали број другова.

У току шесте непријатељске офанзиве наша бригада је прихватила и дијелове Јужноморавске бригаде, која је дошла у Бирач под врло тешким околностима, са великим бројем другова којима су ноге биле потпуно промрзле (један или двојица од њих су доцније умрли од тетануса). Борци су били врло слабо обувени и одјевени, јако вашљиви. Санитетског материјала и лијекова нису имали. Обрадили смо рањенике и болеснике те теже упутили у болницу у Шековиће, дали им нешто санитетског материјала, колико год смо могли, бурад за парење итд.

Највеће губитке смо имали код другог напада на Тузлу, половином јануара 1944. године, гдје нам је више бораца страдало од нагазних мина које су биле постављене на Илинчици. У овом нападу учествовале су јединице 17. источnobосанске и 16. војвођанске дивизије и 19. бирчанска бригада и Романијски НОП одред из 27. дивизије. Бригадно превијалиште налазило се у Пар-Селу испод саме Илинчице, на којој су се водиле најжешће борбе и одакле су рањеници доношени на носилима, док је бригадна амбуланта са тежим рањеницима и болесницима била остављена 3 - 4 км даље у селу Дубравама. Рањеници су били у бригадном превијалишту превијени, уколико им завоји нису били добро постављени, заустављено је крварење (било их је двојица или тројица који су искрварили јер им није била на положају постављена »Езмархова« повеска), а вршене су и ампутације стопала, односно отклањање размрсканих дијелова услјед нагазних мина. У бригадном превијалишту даван је и серум против тетануса. Сви којима је била потребна хируршка помоћ били су упућивани хируршкој екипи 17. дивизије на челу са др Ервином Гинсбергом, која је била постављена недалеко одатле такође у Пар-Селу.

Један од најбољих помоћника у том збрињавању рањеника, поред Раве Јанковић (која се сама побринула за кола из оближњих села, којима су рањеници били евакуисани за хируршку екипу а затим даље за болницу у Шековиће) био је Мухамед Тињић, болничар, који је раније радио заједно са мном у амбуланти Окружног уреда за осигурање радника у Тузли (доцније је погинуо приликом покре-

та бригаде ирема Саицаку и Црној Гори). Како напад није успио ус-
лијед пристиглих појачања непријатељу, послије три дана борби по-
вукли смо се према Шековићима и Власеници гдје смо добили на-
ређење за покрет према Романији и Соколовићима. Пут је био веома
напоран, јер је снијег био мјестимично (на Плочи код Хан Пијеска)
због намета виши од човјека, па нам се смрзло неколико бораца.
Крајем фебруара 1944. године када се бригада управо припремала за
покрет према Прачи, депешом сам био позван у штаб дивизије гдје
ми је било саопштено да сам постављен за референта санитета но-
воформиране 38. дивизије. Из Калиманића сам кренуо заједно са 17.
мајевичком бригадом, која је такође била из састава 27. дивизије
прекомандована у новоформирану 38. дивизију, и у Власеници ушао
у састав 38. дивизије.

На крају, завршавајући овај кратак осврт на настанак и рад са-
нитетске службе 19. бирчанске бригаде, желео бих да истакнем да
је, по мом мишљењу, у датим околностима, са веома скромним сред-
ствима, санитетска служба бригаде са успјехом извршавала своје за-
датке захваљујући залагању санитетских кадрова и великом разуми-
јевању и помоћи на коју је увијек могла да рачуна код штаба 19.
бирчанске бригаде.

Вељко Миљановић

Борба на Бачковцу и други напад на непријатеља у Тузли

На мјесту гдје се данас налази Основна школа у Власеници која носи име ове бригаде, формирана је 24. октобра 1943. године 19. бирчанска НОУ бригада. Био је ведар и веома угодан јесењи дан. Јутро свјеже и долином ријеке Дрињаче магло-вито. Током дана сунчано и умјерено топло. Ваздух оштар и чист. Лишће је увелико почело да пада са дрвећа... Борци су долазили у Власеницу прије подне у мањим групама са подручја Спрече, Шековића и Милића. Ја сам стигао са групом бораца из Шековића, међу којима су били: Перо Кикић, Владимир Миљановић, Владимир Дивовић, Брано Милошевић, Перо Мимић и Сретко и Миливоје Јефтић. Међу борцима је владало велико расположење и радост. Једва смо чекали да се нађемо у строју Бирчанске бригаде, чије је формирање већ одавно очекивано од народа Бирча. Сви смо се међусобно познавали још из времена дјетињства и поближе из Омладинског батаљона Бирчанског партизанског одреда коме смо од раније припадали, а којим је командовао Драго Мелезовић. Истина, било је и стрепње за предстојећи борбени задатак који је претходио бригади, а који није био ни лак ни једноставан, врло напоран и одговоран, поготову када смо сазнали да се морамо за дуже вријеме одвојити од породице и родног краја. Али, ту је била младост, воља, упорност којој није било препреке.

Ишчекујући свечаност формирања бригаде, преко дана смјестили смо се у боровој шуми која се налазила испод брда Виселца. Непријатељска авијација често је надлијетала простор дуж ријеке Дрињаче према Шековићима, цесту према Зворнику и изнад Власенице. Уз присуство великог броја мјештана Власенице и околних села, те припадника јединица Бирчанске пионирске дивизије, бригада је формирана предвече постројавањем батаљона и читањем Наредбе штаба 3. корпуса о њеном проглашењу. Наредбу је прочитао Војо Илић, командант бригаде. Затим је борцима и окупљеном народу говорио Хасан Бркић-Ацо, политички комесар 27. НОУ дивизије у чији је састав ушла и 19. бирчанска бригада.

Бригада је имала три батаљона. Били су то борци из састава Бирчанског партизанског одреда. Већина бораца бригаде била је са подручја Спрече, Шековића и Милића, углавном између 18. и 20. година старости. Били су то младићи који су прво борбено искуство стекли у Бирчанском партизанском одреду, али још увијек са врло мало војног знања о начину и тактици партизанског ратовања. Рас-

поређен сам у 3. батаљон, 1. чету и 1. вод. Командант батаљона био је Драго Мелезовић, а његов замјеник Никодин Станишић. Политички комесар батаљона био је Никола Билић, агроном из Власенице, а његов замјеник Угљеша Караклајић, Србијанац. Бројно стање батаљона било је око 150 бораца. Батаљон су сачињавале три чете. Командири су били: Прве, Аџубо Пиљановић, Друге, Комнен Мркајић и Треће Лука Станишић. То су били веома добри и храбри борци са непуним двогодишњим ратним и борбеним искуством. Сљедећих дана, по формирању бригаде, сва три батаљона кренули су на свој први борбени задатак: 1. и 2. батаљон у долину Спрече са задатком да се поставе дуж комуникације Тузла-Зворник на простору Ракино брдо - Цапараде - Папраћа, у циљу контролisaња и затварања правца дуж цесте према Зворнику, док се 3. батаљон са дијелом штаба бригаде упутио према Новој Касаби и Братунцу. Истог дана, навече, стигли смо и преноћили у Новој Касаби.

Први вод, 1. чете, којим су руководили Слободан Попадић и Борђије Мењић, добио је задатак да се у току дана из Нове Касабе пребаци у Братунац. Требало је припремити терен за долазак батаљона са дијелом штаба бригаде и обавити још неке задатке на тамошњем терену. У Братунац смо стигли касно у ноћ. Дочекао нас је и пожелио добродошлицу командир мјесне страже, повисок и отресит човјек, наоружан са машинком. Представио се да је био командир сеоске легије која се без борбе предала пролетерима - ослободиоцима Братунца и остала под оружјем да штити како он рече народну власт. Био је веома пријатан и гостољубив и рекао бих добар друг. Обезбиједио нам је вечеру и преноћиште, рекавши нам да се осјећамо безбједно као код своје куће, да се слободно одмарамо и да ће се оп са својим људима побринути за стражу. Његово понашање, колико је било пријатно, толико и сумњиво. Будући да смо први пут били у Братунцу, са недовољним познавањем војно-политичке ситуације, са резервом и стрепњом примили смо понуде овог човјека. Преноћили смо у згради Дуванске станице на клупама и поставили стражу која нас је у току ноћи обезбеђивала. Касније смо сазнали да је командир мјесне страже био од раније симпатизер НОП-а и да се приликом ослобођења Братунца и Сребренице прикључио са својом јединицом НОВ.

Наредних дана у Братунац су стигле и остале чете 3. батаљона са дијелом штаба 19. бирчанске бригаде. Ту смо прославили годишњицу октобарске социјалистичке револуције и остали око мјесец дана. Батаљон је извршио више борбених акција на четнике и зеленокадровце. У више наврата у Братунцу, Факовићима и околним селима, уз помоћ и непосредно учешће Андрије Марковића, првоборца овог краја, одржане су конференције са народом, уз пригодан културно-умјетнички програм, који је припремио и са борцима реализовао Угљеша Караклајић. Објашњавани су циљ и задаци наше борбе и издајничка улога четника, која се осјећала у овом крају. Позивали смо становништво да ступи у нашу бригаду и друге јединице НОВ и ПОЈ. Један број се одазвао нашем позиву и дошао је у наше редове. Из Братунца, Факовића и околних села, у 3. батаљон, однос-

Група бораца у ослобођеној Тузли сједе: Радивоје Перишић, Антонија Хењел, Нада Бошковић, Стево Лукић; стоје: Ацо Миланковић, Слободан Марковић, Миливоје Перишић.

но бригаду, ступило је око 35 бораца, међу којима су биле двије другарице - Муслиманке из Братунца. У току боравка у Братунцу група бораца батаљона уз помоћ и непосредно учешће Андрије Марковића, који је добро познавао овај терен, јачину и распоред непријатељских снага, у току ноћи пребацила се са чамцем преко ријеке Дрине и у непосредној близини Лзубовије, запалила је пилану која је радила за окупатора и безбједно се вратила у састав батаљона. Акцијом су руководили Драго Мелезовић и Никодин Станишић. У међувремену, створена је врло наелектрисана војно-политичка ситуација и све се више компликовала. Припремала се шеста непријатељска офанзива. Једанаестог новембра 1943. године Нијемци из правца Добоја улазе и поново заузимају Тузлу. Из правца Сарајева према Романији вршени су испади непријатељевих снага које су наилазиле на снажан отпор јединица 17. дивизије. Почетком децембра 1943. године непријатељ је отпочео свој дуже припремани концентричан напад из правца Сарајева и Тузле, против снага 3. корпуса НОВЈ. Јединице 17. дивизије међу којима и 19. бирчанска бригада, имале су задатак да разбију непријатељске снаге које су наступале из рејона Тузла ка Власеници и тако створе услове за маневар и противофанзивна дејства. Непријатељске снаге из Тузле наступале су у три колоне: десном Тузла - Кладањ, лијевом Тузла-Зворник и средњом најјачом Цапарде-Шековићи-Власеница.

Трећи батаљон добио је наређење да се из Братунца преко Дрињаче хитно пребаци на простор Каменица-Папраћа у састав осталих јединица 19. бирчанске бригаде. На том путу срушио је мост на Дрињачи и пресекао тако пут према Костјерову и цесту на простору између Дрињаче и Нове Касабе испод Кушлата. Рушење моста и цесте извршено је употребом приручних борбених средстава и физичке снаге бораца. Тако се 19. бирчанска бригада у врло кратком времену поново нашла на окупу у пуном борбеном саставу. Запосјела је положаје дуж цесте Цапарде-Папраћа и очекивала предстојећи напад непријатељских снага из правца Тузле.

Трећег децембра 1943. године почео је први борбени додир бораца 3. и осталих батаљона 19. бирчанске бригаде са непријатељским снагама које су наступале правцем Цапарде - Шековићи - Власеница. Нијемци су свој главни напад усмјерили дуж друма Цапарде - Папраћа - Шековићи и десном побочном колоном према Борогову, управо на положаје које је држао 3. батаљон. Уз снажну подршку артиљеријске ватре која је тукла са Цапарди, покушали су да се истог дана пробију цестом преко Папраће и Бијеле Земље за Шековиће, али без успјеха. Наишли су на врло јак и добро организован отпор бораца 3. и осталих батаљона 19. бирчанске бригаде и уз знатне губитке били враћени на полазне положаје. Наређење штаба бригаде било је да се продор непријатељских снага од Цапарди према Шековићима, мора задржати по сваку цијену, док се евакуишу и смјесте у базе рањеници и ратни плијен који је допремљен из ослобођене Тузле у Шековиће. Основано се претпостављало да ће наступајуће непријатељске снаге поћи у села и потражити рањенике. Цео дан 4. децембра вођене су жестоке борбе. Нијемци су били врло упорни. Свом жестином наваливали су да заузму доминантне положаје на брду изнад Папраће (Борогово - Велика Њива - Бијела Земља), како би обезбједили несметан пролаз своје главнине цестом за Шековиће и Власеницу. Услиједила је опет њихова снажна артиљеријска ватра, а затим и силовити напад пјешадије на наше положаје, тако да су Нијемци успјели уз веће губитке да се пробију цестом за Шековиће и да истог дана навече њихова претходница стигне и запосједне лијеву обалу ријеке Дрињаче до моста испод Црвене стијене на простору Јаковице. Други и 3. батаљон повукли су се на десну обалу ријеке Дрињаче и поставили се на положаје: 3. батаљон Бочковац - Столице, 2. батаљон десно од њега према Победарју, а 1. батаљон се повукао у правцу Видаковића - Ашчерића са задатком да заједнички са Бирчанским партизанским одредом, штити болницу и рањенике, који су остали ван смјештаја у базе и размјештени по селима.

Шеста пролетерска источнобосанска бригада, у саставу 17. дивизије, којом је командовао Милош Зекић, стигла је у Власеницу 6. децембра изјутра и одмах се упутила у сусрет непријатељским снагама у долини ријеке Дрињаче, гдје је био главни удар. Покрет је извршен у двије колоне: десном са два батаљона преко Цикота на Бачковац, повезавши се са 3. батаљоном 19. бригаде и лијевом колоном са два батаљона ојачани батеријом топова и противтенков-

ским водом правцем иа Бетањ и мост на ријеци Дрињачи испод Црвене стијене. Истог дана послје подне, дошло је до судара 6. бригаде са истуреном претходницом непријатељских снага, која је покушала да запосједне положаје на Бетњу и Црвеној стијени. Снажним противнападом батаљони 6. бригаде успјели су да врате Нијемце на полазне положаје у село Јаковице, гдје се непријатељ зауставио и утврдио. Обје бригаде (6. и 19.), 6. децембра до мрака водиле су жестоке борбе са Нијемцима и преузеле иницијативу, извршивши неколико узастопних и координираних напада према селу Јаковице.

Цио дан 7. децембра вођене су жестоке борбе. Нијемци су главни напад усмјерили на брдо Бетањ, како би обезбиједили несметан пролаз своје главнине цестом ка Власеници. Уз снажну артиљеријску ватру, у више наврата покушали су да се домогну Бетња и Бачковца, али без успјеха. Шест бригада са Бетња, 15. мајевичка бригада са Дебелог Брда и 19. бирчанска бригада са Бачковца, свом жестином тукле су по непријатељу у долини ријеке Дрињаче, тако да је био доведен у тежак положај. У току ноћи између 7. и 8. децембра нападала је шеста бригада на Јаковице у долини Дрињаче. Њој су садејствовали бочним ударом 15. мајевичка и 19. бирчанска бригада. Борбе су трајале до пред свануће. Долина ријеке Дрињаче одјекивала је од митраљеских рафала, експлозија бомби и минобацачких мина. Владао је прави пакао. Знатни губици били су на обје стране. Међутим, непријатељ је био сувише јак јер се цијела његова средња колона нашла на окупу. У зору се одустало од напада. Са Бачковца су повучени на Бетањ батаљони 6. бригаде, а положаје на овом простору у цјелини је преузела 19. бирчанска бригада.

Освануо је осми децембар прохладан и вјетровит дан. Услиједили су силовити напади непријатеља управљени на Бетањ - према Бунарићу, јер докле год је овај кључни положај у нашим рукама, Нијемци нису могли без губитака да изврше продор ка Власеници. Цијело прије подне протекло је у измјеничним јуришима и против јуришима и на крају се њемачка групација успјела пробити цестом за Власеницу.

Битка на Бетњу и долини ријеке Дрињаче у којој је учествовала 19. бирчанска бригада опјевао је и народни пјевач:

»Сад са Бетња Шеста љуто туче, један Швабо
по два мртва вуче.

Деветнаеста са Бачковца високог ћувика, из
строја му избаци већи број војника.

Петнаеста са Дебелог брда, јадан Швабо око воде мрда.

Само гледа да се некуд склони, митраљезац за њим нишан гони.

Јадан Швабо и топове има, али никуд није пристао са њима.

Куд год пође партизани млате и опет их уназад поврате«.

Борбе Деветнаесте бирчанске бригаде од 3. до 9. децембра 1943. године и побједне наших јединица над јаким и упорним непријатељем у долини ријеке Дрињаче, имале су велики значај за њен даљи борбени пут. Својим непосредним учешћем у одбрани Борогова и Бачковца и садејством осталим бригадама на Бетњу, 19. бригада не само што је стекла нова борбена искуства, већ је успјела да онемо-

гући благовремену реализацију борбеног плана непријатеља у шестој офанзиви у источној Босни. Главна непријатељска колона која је од Тузле требала да брзим наступањем преко Шековића и Власенице, потисне снаге НОВ и ПОЈ на Романију (где је било планирано окружење), не само што није успјела у том подухвату, него је претрпела губитке. Борбе које су вођене на простору Цапарде - Папрача - Борогово, у долини ријеке Дрињаче и на Бетњу, омогућиле су и снагама НОВЈ на Романији (27. источнобосанској и 5. крајишкој дивизији) да се са успјехом супроставе непријатељским снагама од Сарајева.

Битка у долини ријеке Дрињаче била је завршена, али окупатор је и даље остао на ослобођеној територији. Успоставио је своје посаде у Власеници и дуж пута Зворник - Дрињача - Милићи - Власеница и Зворник - Тузла, тако да је у наставку шесте непријатељске офанзиве 19. бирчанска бригада и даље остала и дјеловала на подручју Бирча, са задатком да штити Централну болницу и рањенике у Шековићима од упада четника и зеленог кадра. Први и 3. батаљон маневрисали су дуж цесте Дрињача - Нова Касаба-Власеница-Хан Пијесак и Власеница-Шековићи, а 2. батаљон у долини Спрече и дуж цесте Цапарде-Папраћа. Вршени су напади на непријатељске дијелове који су пролазили или се задржавали на овим правцима. Први и 3. батаљон 19. бригаде крајем децембра 1943. године, брзим и изненадним нападом на непријатељску посаду ослободили су Власеницу и уништили мањи конвој камиона и мотоцикла.

Након завршетка шесте непријатељске офанзиве све наше јединице у источној Босни, међу којима и 19. бирчанска бригада, брзо су предузеле противофанзиву и повратиле изгубљене територије. Тим подухватом на очигледан начин је демантована њемачко-ушастака и четничка пропаганда о путпуном разбијању и уништењу партизанских снага у источној Босни.

У времену од 1. до 15. јануара 1944. године бригада се срећивала и вршила је попуно својих јединица. Због оштре зиме и исрпљености бораца, предах и одмор био је неопходан. Ово вријеме искориштено је и за обуку командног кадра, политички рад са борцима и упознавање са одлукама Првог заседање ЗАВНОБиХ-а и Другог засједања АВНОЈ-а. Извршене су све потребне припреме за предстојећи напад на Тузлу.

Све јединице предвиђене за напад кренуле су према Тузли - свака својим правцем, одређеним оперативним планом напада на непријатељски гарнизон у граду.

Приближавање и груписње наших јединица око Тузле, непријатељ брзо открива преко своје обавјештајне службе, четника и зеленокадроваца, предузима и учвршћује одбрану. У Тузлу, поред 5. и 8. домобранског пука, 3. ловачког здруга, надире у ноћи између 13. и 14. јануара њемачка борбена група »Шварц« из правца Зворник. Поучен горким искуством из првог ослобођења Тузле, непријатељ је нарочито утврдио положаје на Илинчици, Којшину, Сланим бунарима, Пискавици, Тушњу и Градини, гдје је била постављена артиље-

рија. Изградио је читав систем бункера, ровова и саобраћајница испред којих је поставио бодљикаве жичане ограде и нагазне мине. У граду је већи број тврђих зграда подесио за одбрану. Тако је непријатељ припремио систем своје одбране и дочекао напад наших јединица.

Деветнаеста бирчанска бригада као средња колона јужне групе наступала је правцем Својат-Живинице-Спречки хан - Пар Село - Црвено Брдо - Илинчица. У нападу на Тузлу 3. батаљон је био усмјерен правцем Бирчански пут - жељезничка станица. Десно од 19. бригаде правцем Вуковије - Дубрава - Илинчица, наступала је 16. муслиманска бригада, лијево у наставку правцем Пасци - Равна Трешња - Миладије - Крека до ријеке Јале, наступала је 6 бригада и Озренски партизански одред.

Већина наших јединица учествовала је и у првом ослобођењу Тузле, 2. октобра 1943. године и познавале су положаје око града. У Пар Селу које се налази испод саме Илинчице, саопштен нам је план напада, јачина и распоред наших јединица које учествују у нападу и правац наступања нападачких колона. Све бригаде, свака на свом правцу једновременно су требале кренути у напад. Међутим, 19. бирчанска је на прилазима граду наишла на неочекивани отпор усташа и зеленог кадра, а на сличан отпор наишла је и 16. муслиманска бригада код Вуковија и Дубрава, тако да су због протјеривања непријатељских дијелова који су се налазили и јужно од Тузле, закасниле због чега је дошло до помјерања термина планираног напада. Умјесто 16., напад је извршен 17. јануара 1944. године, после пола ноћи, али неповезано и без жељених резултата.

Ноћ, неповољне временске прилике и добро изграђен систем одбране, бункери и ровови са постављеном бодљикавом жицом и нагазним минама, које нисмо очекивали, успорило је продор бораца 16. муслиманске и 19. бирчанске бригаде.

У ноћи између 17. и 18. јануара напад је поновљен. Све нападачке колоне наших јединица, једновременно су кренуле у напад. До сванућа 19. јануара вођене су жестоке борбе. Напад је био усмјерен на освајање бункера дуж гребена Илинчице, са циљем да се домогнемо доминантног положаја на овој веома важној тачки и обезбиједимо несметан продор лијеве нападачке колоне наших јединица у центар града, али без успјеха. Нијемци, домобрани и усташе, мада уз знатне губитке, уз снажну подршку артиљеријске ватре, која је тукла са Градине, грчевито су бранили ово своје упориште, јер су добро знали док је год овај кључни положај у њиховим рукама, партизани не могу да изврше продор у град. Борбе су текле у наизмјеничним јуришима и контрајуришима. Али, непријатељ је био сувише јак и није се могло напријед. Постављене нагазне мине биле су највећа препрека и нанијеле нам велике губитке. Само те ноћи 16. бригада имала је 49 погинулих бораца, а 19. бригада у борбама за Тузлу од 16. до 20. јануара имала је 9 мртвих и 20 рањених. Бригадно превијалиште налазило се у Пар Селу, недалеко од ватрене линије, а бригадна амбуланта у селу Дубравама, у које су носилима допремани рањеници и даље транспортовани у болницу 17. дивизије. Око збрињавања и

траспортовања рањеника посебно су се ангажовали и истакли Рава Јанковић (касније проглашена за народног хероја) и Мухамед Тињић, болничар из Тузле (касније погинуо). Они су из оближњих села мобилисали сточне запреге (око 20), којима су рањеници превожени у корпусну болницу у Шековиће.

Двадесетог јануара послје подне дошло је наређење од штаба 3. корпуса да се одустане од даљег напада на Тузлу и батаљони неопажено повуку у правцу Вуковија. Борцима 3. батаљона учесницима ове битке саопштено је да је до повлачења дошло због изненадног и неочекиваног продора јачих непријатељских снага из правца Добоја и Зворника према Тузли и Живницама и опасности од напада са лећа нашим снагама. Послје напуштања положаја око Тузле, јединицама јужне групе наређено је да се пребаце преко ријеке Спрече и крену у правцу Бирча. Деветнаеста бирчанска бригада добила је задатак да се постави код села Вуковија и обезбједи несметан пролаз штаба 3. корпуса, других јединица у повлачењу, и транспорт рањеника и коморе. Извршивши овај задатак, бригада је кренула преко ријеке Спрече за Бирач.

Неочекивано, Нијемци су запосјели мост на ријеци Спречи и поставили засједу, на коју су наишли батаљони, 16. муслиманске бригаде. Под врло неповољним временским и другим околностима (набујала ријека Спреча, премореност и исцрпљеност бораца у борбама за Тузлу) и уз знатне губитке, морали су да се пробију према Бирчу, односно Мајевици.

Иако под веома неповољним временским и другим условима (дубок снијег, велика хладноћа, слаба одјећа и обућа, премореност и исцрпљеност бораца у борбама са Нијемцима у шестој непријатељској офанзиви) која се тек завршила и тродневним борбама за Тузлу, борци 19. бирчанске и 16. муслиманске бригаде, врло храбро и незадрживо јуришали су преко бодљикаве жице и минских поља на утврђено непријатељско упориште Илинчицу и показали примјер херојства и самопријегора достојног дивљењу. У тим јуришима на утврђене положаје Илинчице, које су непријатељеве снаге жилаво и упорно браниле, остали су без ногу Лзубо Пиљановић, командир Прве - моје чете, првоборац из Шековића и Стојан Стојановић, помоћник комесара 2. батаљона. У борбама за Тузлу погинули су из Прве чете 3. батаљона Сретко Јефтић, Ристо Мекић, Вељко Бурић и Бетко Поповић.

Послје напада на Тузлу, краћег задржавања и одмора у Власеници и Бирчу, те сређивања и попуне својих чета и батаљона, бригада је напустила Бирач и кренула на свој дуги и врло тежак борбени пут.

Здрвко Гајић

Мост је срушен - рапортирао је Влајкуша

Спречански батаљон 19. бирчанске бригаде добио је средином новембра 1943. године задатак да онеспособи мост на ријеци Дрини у Зворнику, како би се онемогућило њемачким снагама да се, у вријеме припрема шесте непријатељске офанзиве, из Србије пребацују у источну Босну.

Главни задатак је добила 1. чета, у којој сам био помоћник пушкомиitraљесца. Пушкомиitraљезац, Милан Бабић, Крајишник, био је уједно и десетар у 1. воду. V наш батаљон је дошао послје прележаног тифуса. Био је веома храбар и омиљен борац. Увијек насмијан и спреман на шалу. Имао је око 18 година. Прва ратна искуства стицао сам поред њега.

Тих дана 1. чета Спречанског батаљона налазила се на одмору у селу Ракино Брдо, у близини Осмака. Једне вечери, када смо се припремали да послје вечере идемо на спавање, командир чете је позвао десетара Бабића на некакав састанак. Одмах смо сви знали да се спрема нека акција и то исте ноћи. Јер, ноћ је за партизане представљала вријеме када се ишло у акције, посебно када су били у питању специјални задаци. Још ако је ноћ била кишовита и потпуно тамна, каква је била ова, били смо некако сигурни да се иде у акцију. Нисмо дуго чекали вратио се десетар Бабић и шаиатом ми рече: »Идемо у један град на једну свадбу да пуцамо у прангије«. Насмијао се послје тога, узео свој шарац, почео да притеже ципеле и мени рече да погледам оквире за муницију и јесу ли сви исправни. Погледао је своје двије бомбе - крагујевке, од којих се никада није растајао. Погледавши у небо рече да ће убрзо киша, а онда настави: »Е неће она без нас ни ми без ње. Шта би ми болан без кише. Ем нас помаже у борби, ем нас понекад добро и окупа«.

Одједном се чује команда командира Живка Гајића како позива да се чета построји у колону по један. Брзо смо се постројили. Колона је кренула на одстојању од неколико корака, тако да један другог видимо. Пошто је ноћ била доста тамна и киша почела да роси, одстојање смо смањили, скоро да се држимо за руке. Крећемо се познатим нам путевима, испод села Куле, према Цапардама, Снагову и Зворнику. Кретање је убрзано, нарочито када смо изашли на цесту. Сјетим се да смо овуда пролазили и раније када смо одлазили у акције, на засједе и прелазили цесту одлазећи на Мајевцу, али овако нисмо ишли, а да нас не чека нека засједа домаћих издајника - четника, усташа или домобрана. Сада је ово наша територија. Цес-

Борци Аругог - Спречанског батаљона

та се бијелила од иосутог кречњака - туцаиика, па се свака људска силуета лако примјећивала. Зато смо брзо прелазили цесту. Сада нас нико није дочекивао, нити смо се некако бојали. Сви наши непријатељи су се разбјежали и склонили по шумама и чекали поново да им дођу савезници - Нијемци. Били смо близу Цапарди, гдје је до скоро био утврђени положај домобранске артиљеријске јединице, чије су гранате експлодирале по селима у којима су се налазиле наше јединице, Сајтовићи, Ракино Брдо, Гојчин, Борогово. Причало се да је из тих топова 1942. године, када је прешао на страну окупатора, гађао на нас лично Душан Ковачевић, четнички војвода, чији су положаји били у непосредној близини Цапарди, на Николића Брду и Руднику близу Папараће. Када је послје тешког рањавања умро, из Тузле су га у јулу 1943. године довукли на њемачком камиону, уз њемачку почасну стражу и сахранили на Руднику. Послије његове смрти дошло је до расула међу његовим четницима. Многи су отишли у партизане, а неки су се вратили кући или су се крили у близини својега села. Пролазимо крај кућа Бокана Борћића, односно Милорада, у којима је до јуче био штаб домобрана на Цапардама. Сада у њима нема никога. Некада су овдје били дућани. Скреће нам се пажња да будемо опрезни јер нас може изненадити каква четничка засједа, а њима на овом подручју командује Петко Борћић и Брано Бокић. И легија је почела да диже главу јер је осјетила скори долазак Нијемаца.

Пролазимо поред конака којег је држао Дедо и стижемо на врх Снагова одакле се види Зворник. Ту је бивша кафана и конак Пе-

пина, гдје се могло прије рата нешто и појести. Ту вече видјели смо само кућу. Ишли смо путем кроз борову шуму према Зворнику, онда се колона зауставила. Ноћ је притисла помрчином. Киша, јесења, помало хладно натапа нашу оскудну одјећу. Није нам хладно. Једно је јасно да идемо у Зворник, али не на свадбу како је Милан Бабић рекао, него да рушимо мост на ријеци Дрини. Да спречимо прелаз Нијемцима из Србије. Није могао да издржи а да ми не каже добро чувану тајну. Тако је било код партизана. Што мање знаш, мање ћеш да будеш у прилици да издаш, ако те евентуално заробе живог. Живог партизана могао је непријатељ заробити само ако га нађе на спавању или контузованог у борби, или ако остане без иједног метка или бомбе.

На челу колоне кретао се комесар батаљона Никола Андрић са командантом батаљона Зарком Вуковићем Пуцаром и командиром чете Живком Гајићем. Био је ту и Влајко Сандић. Посебно је био расположен Никола и борци Зворничани који иду у свој град, очекују да виде своју кућу, родитеље и ријеку гдје су се купали, гдје су младост провели. Вјерујем да ће им бити жао тог моста, јер су са њега више пута скакали у хладну Дрину. Можда ће тиме изненадити своје најближе, али ће их и обрадовати својим доласком. На брзину ће се пресвући у чист веш, промијенити подеране ципеле или опанке за неке боље или добити нешто од домаће хране.

Негде ближе Зворнику, изнад цесте у шуми, заустави се колона. Било је мало мјесечине па смо чак могли и да видимо, јер је таква јесен - час киша - час ведро. Овдје ће се одлучити којим ће правцем која јединица да крене и ко ће да изврши задатак рушења моста. Пред стројем је стајао цео Штаб батаљона. Пошто сам био на челу колоне 1. чете, могао сам чути како се договарају око избора бораца за учешће у диверзији. Командант је позвао Влајка Сандића, нашег интенданта да изабере најбоље борце за које је сматрао да могу са њим извршити тај задатак - рушење моста. Речено му је да изабере борце и да се снабдију са довољно муниције. У рату се никада не зна гдје засједа чека, и хоће ли бити среће да се врати са задатка потпуно или дјелимично извршеног или неизвршеног. Знало се да мост добро чувају, да је стално - сваких 5 минута освјетљен некаквим рефлекторима, да са србијанске стране има бункер, да на брду у Србији има више митраљеских гнијезда.

Доће и тај моменат да Влајкуша изабере борце. Дошао је пред Милана и одсјечно му рече: »Изаћи Милане са својим помоћником и ти ћеш бити на мосту све док ја не кажем да се повучеш. Лези уз лијеву страну греде моста, а помоћник уз десну. Нико не смије прећи преко моста док сте на њему, нити вас смије примјетити. На мост ћете се попети када престане да га осветљава рефлектор. Ево, за везу служит ће овај канап, лак је и стави га у цеп и кад стигнемо до моста један крај вежи себи за каиш са продужетком до помоћника, а други крај ћу ја везати за једно дрво одакле ћу по завршетку задатка канап три пута повући - биће то знак да се вас двојица повучете. Пуцати не смијете све док нас не открију. Ово сам морао да вам кажем овдје, јер доље се све чује«.

Пошто сам био помоћник, Милан је и мени све поновио, да не би погријешио. Колико се сјећам, трећи борац био је Чедо Бркић - Лозановић из Ракина Брда. Висок, танак, плав и врло брз, добар борац - стар око 18 година. Полако прича. Кад хода мало се гега. Остало му је то од сталног ношења дрва на леђима из Гаја, јер његов отац Лука није имао волова, а ни толико земље да исхрани многочлану породицу. Не знам ко је још био с нама, претпостављам да је неко морао бити из Зворника, можда Коста или Лука.

Кад је избор извршен и задаци саопштени, колона је кренула према Зворнику, граду у који први пута улазимо и то у ратном стању са оружјем у руци, да рушимо мост, а не да нешто купујемо или продајемо. Сељак је ишао у град да се са неким суди, или обиђе некога у болници. Понекад су одлазили и на неке вашаре, али опет да нешто продају.

Не сјећам се којим смо путем сишли у град, јер нисмо ишли цестом. Знам да смо прошли крај јавне чесме која се налазила негдје око данашње бензинске пумпе и низ поток се спустили до Дрине. Ту смо морали да скинемо и оно мало обуће што смо имали на ногама ради што нечујнијег приласка мосту и постављања експлозива.

Пролазећи крај кућа које су се поредале крај калдрмисаних улица у себи сам размишљао у удобном животу људи који живе у њима и у овом тренутку и не сањају да ће за који минут бити срушен мост, преко којег су одлазили у Србију и они из Србије прелазили у Босну. Било ми је драго што ћемо извршити минирање моста и што ћемо бар за извјесно вријеме из Србије од непријатеља бити безбједни. Била је неуобичајена тишина. Све моје мисли биле су окренуте на то да Милан и ја непримјетно заузмемо положај на мосту, да наш диверзант Влајкуша постави онај експлозив на директе - носаче испод моста, да некакви упаљачи не буду влажни, да брзогорући штапин не буде негдје прекинут и испао из барута, па нам пропаде сав толики труд и пукне брука како нисмо извршили задатак јер нас је ухватио страх.

Коначно смо дошли до тог моста, до те ријеке Дрине о којој су причали да је не може нико препливати, а камо ли прегазити ни кад су највеће суше. Стојимо приљубљени уз једну кућу да нас не би са оне стране Дрине стражари примјетили када буде мост освијетљен са рефлекторима и Влајкуша тражи од Милана да привеже онај канап за бандеру, која је била одмах до те куће, одакле ће нас обавјестити са три трзаја да је поставио експлозив и да се повучемо кад престане освјетљавање моста. Милан је поставио тај канап. Откачио је свој митраљез и мени дао крај канапа да вежем за каиш. Кренули смо на мост када је стражар био на оној страни окренуо леђа и пошао према бункеру. Добро смо га видјели јер је на тој страни ријеке горјела сијалица.

Лежимо на мосту, послушкујемо, посматрамо стражара како шета са пушком о десном рамену. Чује се топот ципела. Негдје се огласи и лавез паса. Киша све јаче пљушти, све је већа помрчина што нама олакшава извршавање задатка. Посматрам Милана како је приљубио свој митраљез уз десни образ. Његово тијело приљубило

се уз греду моста тако да се скоро не разликују. Једно од другог. Морам признати нешто јаче поче да ми лупа срце. Не знам од чега, можда и од јесење хладноће, можда од страха што се одужило са знаком за повлачење. Почех се прибојавати да нас Влајушка није можда заборавио. Свашта човјек може да помисли, јер се никада не зна шта ко мисли и одакле изненађење може доћи.

Док сам ја дрхтао и покушавао да се смирим, одједном се упали свјетло рефлектора. Ставио сам руке под себе. И цијев сам склонио да се не би примјетио бљесак жељеза. Свјетло је шетало по мосту, са стране моста, са обадвије стране и под мост. То се понављало неколико пута. Стражар се прислонио на онај бункер. Освјетљење је прекинуто. Морао сам мало да жмирим да би се прилагодио мраку. Гледајући час у стражара, час на десну страну Дрине, погледам кроз поднице у корито ријеке и видим како се Влајкуша бори са експлозивом и веже га уз стуб моста. Од овог момента, од овог погледа, Влајкуша у мојим очима више није интендант, него рушилац мостова. Он је јунак, то ћу свакоме да кажем како је он то све извео и није дрхтао као ја на мосту, а он испод моста, а испод њега хладна Дрина у коју може сваког момента да падне и да га она прогута.

Нисам много знао о Влајкуши. Знао сам да је из Јегиновог Луга којег је легија из околине Међаша и Тупкоквића спалила и побила преко 400 жена, дјеце и одраслих мушкараца. Влајкуша је ожењен из Сајтовића. Има сина и кћерку. Жену сам му видио. Лијепа и брзо игра до свога Влајкуше а он не стаје на земљу. Не знаш тко боље пребацује ногу преко ноге. Причало се да бољих играча од Душанке и Влајкуше није било у тој околини. Знао сам да су га звали барабом, јер је нобјегао од жандара и крио се по шуми у Сајтовићима. Да је радио у руднику и у Солани и да је због мале плате и свађе са гшсЛодавцима, побјегао у Сајтовиће гдје се упознао са Душанком и исту оженио. Ето, тек ми је сада јасно одакле он зна да петља око тог експлозива - динамита и да руши мостове као што је правио рупе у јаму и стављао динамит да отпуца угаљ. Зато је њега штаб и одредио да ово изврши са нама заједно. Гледајући га како ради, мени се чинило да је спор, а њему вјероватно да ради брзо и боји се да не погријешу. Не смијем, викнуо бих му да мало пожури. Боље је да шутим као што и Милан шути и стрпљиво чека. Зна и Милан да то није ни мало лак задатак. Примјетио сам како полако окрену главу ка мени. Можда провјерава да нисам заспао.

Много ме чудило како то да у граду нема никога и како смо ми пришли мосту да нас нико није примјетио. Случајно сам окренуо главу према Милану на лијеву страну од мене да видим шта он ради. Примјећујем да полако савије ножиће од пушкомитраљеза, јер му је лијева рука лебдила у ваздуху покрај греде моста. Још нисам ни повратио поглед, поново је обасјао мост. Причекали смо да се заврши освјетљавање и да се вјероватно повлачимо јер је Влајкуша повукао канап. Нисам се преварио. Милан је повукао канап три пута и ја сам се био припремио да се повлачим, али само чекам прекид освјетљења.

Свјетло је престало да прелази са једног краја на други крај моста и још пар свјетлосних зрака баци око бункера на србијанској

страни и угаси се. Још једном сам погледао према стражару и брзо кренуо са моста. Брзо смо се нашли под стрехом најближе куће код моста и гледали шта ће Влајкуша сада да уради. Он је припалио цигарету и онако распаљену пружио брзогорућем штапину који се запалио и брзо зујећи одлазио до упаљача на експлозиву. Од радости сам заборавио да ми на глави нема капе. Остала ми је на мосту када смо се повлачили јер је запела за жицу која се налазила на мосту. Милан се насмијао и рече ми - добро да ниси главу заборавио, а камо ли капу, али није важно направит ћемо је чим стигнемо на Ракино Брдо, ако кога не будемо заробили и са њега скинемо. Некако полако шапћемо и чекамо да чујемо извршење нашег задатка.

Одјекнула је експлозија, вода из Дрине се подигла из свог корита толико да сам помислио да се проломио облак неког великог пљуска из неба. Купали смо се поново као да смо у ријеци, а не уз кућу испод стрехе. Кров са куће се срушио па смо по главама добили ударце цријепа. Милан је био ударен, али захваљујући капи није га много позлиједило - мало ме огреба, рече Милан, али ми се нешто мути у глави. Влајкуша га ошамари са обје стране лица и рече - брзо за мном. Потрчали смо што смо више могли кроз ограду држећи пушке у рукама. У пролазу смо наишли на жене како носе дјецу. Просто од страха нас и не виде. Мени је остала у сјећању крупнија жена у неком сакоу. Дјеца су вриштала, прави метеж. Некуд су јурили, можда у неко склониште од бомбардовања ни сам нисам знао камо идемо ни ми ни ови грађани, којима смо узнемирили сан па сада псују и проклињу све оне који су измислили ратове. Знају и они куда ће. Хоће народ у склониште. Знамо и ми куда ћемо. Враћамо се натраг одакле смо и дошли. Гдје би него на Ракино Брдо да се одморимо, а сутра тко зна куда.

Кроз неколико минута стигли смо у једну кућу у којој се видјело свјетло. Добро се сјећам да се налазила са десне стране цесте мало у брду. Имала је веранду. На веранди је сједио комесар батаљона, Никола Андрић, са цијелим Штабом. Кад смо стигли уз оне степенице, он се шеретски смијао док му је Влајкуша предавао рапорт да је задатак извршен и да је мост преполовљен. Честитам, рекао је Никола. Зарко је био унутра и он је изашао напоље на веранду и он је рекао - аферим, Сендићу.

Пошто је задатак извршен без губитака иако су бјелогардејци, Нијемци и четници са обале Малог Зворника бесомучно тукли из свих оружја на град. Мислио сам да су у непосредној близини, тако су меци падали око нас док смо одступали уз поток према јавној чесми одакле смо и дошли. Не знам да ли је било жртва међу цивилним становништвом, јер смо се одмах повукли из Зворника према Снагову преко којег се пењала макадамска цеста правећи велике окуке.

Задатак је извршен

Био сам борац 2. вода 2. чете, 2. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде. Сјећања на бригаду има више, али бих посебно издвојио један задатак.

Крајем октобра и почетком новембра 1943. године, бригада је са својим батаљонима, посјела положаје на правцу према Зворнику да би овладавава важном комуникацијом Зворник - Тузла. Ова за непријатеља важна комуникација, као главна спона везивала је са мостом на Дрини у Зворнику Босну са Србијом. Циљ посједања ове комуникације у дијелу Снагова био је да се онеспособи бар за краће вријеме и да се прикупе нове снаге ради попуне и јачања бригаде. Ностављени задатак бригада је извршила, порушила комуникацију Зворник - Тузла и учинила је за извјесно вријеме неупотребљивом. Интересантно је напоменути да је рушење ове комуникације, вршено такоређи пред носом самог непријатеља и на домак самог Зворника. Такође треба напоменути да се рушење дијела цесте Зворник - Тузла изводило заједно са народом ових крајева.

У склопу операције рушења цесте Зворник - Тузла, родила се идеја, у штабу 3. корпуса да се у међувремену изведе акција рушења моста на Дрини у Зворнику. Овај задатак повјерен је 2. батаљону 19. бригаде који је припремио план рушења моста, одредио вријеме, људе и начин извршења. Мост на Дрини у Зворнику био је од великог значаја за непријатеља. Имајући то у виду извођење акције било је темељито испланирано. Одабрани су људи, начин и средства. На извођењу овог задатка, рушења моста, одређена је група од десетак бораца.

По мом сјећању били су то борци: Милан Крајишник, обавјештајни официр, Влајко Сандић звани Влајкуша, интендант батаљона, Лука Хајдуковић, борац и рођени Зворничанин, Вељко Соколовић, борац, Здравко Гајић, борац а имена осталих другова не могу се сјетити. Знам да су били још неки другови Зворничани и сјећам се њиховог лика. Тачно је да је Милан Крајишник руководио групом бораца и акцијом рушења моста на Дрини. Замјеник му је био Влајко Сандић зв. Влајкуша. Наш полазак на овај задатак био је строго тајан а пошло се са Снагова од куће Шефкина Хана. Ту смо добили задатак и примили динамит и остало. У правцу Зворника кретали смо се ноћу, те кад смо стигли на периферију пришли смо једној кући и ту смо разговарали са неким човјеком. Мислим да нам је он дао добре податке куда и како да се мосту привучемо а да не будемо откривени. Захваљујући прецизном обавјештењу наших симпатизера из Зворника, мосту смо пришли непримјећени углавном га-

зећи ријечицу која протиче градом. Располагали смо подацима да у граду има иешто мањих снага а да се само ноћу креће по нека патрола, а да са друге стране Дрине бјелогардејци чувају мост. Овај податак био је тачан. Група бораца пришла је мосту на Дрини у пуном саставу на прописно одстојање, смјестила се у један порушени подрум, који је од моста удаљен око десетак метара. Из овог подрума имали смо добар преглед моста и преглед кретања непријатељских патрола. Такође смо имали преглед одакле и на који начин бјелогардејци врше освјетљавање моста. Док смо се припремали извршен је распоред неколицине бораца да нас штите од евентуалног наилаaska непријатељских патрола, све док се не поставе мине на мост. Једно обезбјеђење постављено је на крају моста са босанске стране а друго према центру града. Тек послје овога пришло се реализацији главног задатка. За минирање моста на Дрини одређени су Милан Крајишник, као челни и најодговорнији, затим Влајко Сандић Влајкуша, други стручњак за постављање динамита, Лука Хајдуковић, као дотурач материјала и Вељко Соколовић, као други дотурач поменутог материјала - динамита. Наше кретање до циља ометала је стална присутност бјелогардејаца и рефлектора који су освјетљавали мост и тако онемогућавали да се неко непримјеђен привуче мосту.

Кретање је било врло отежано јер је пријетила опасност да нас свакога часа примјете бјелогардејци и тада би пропала наша акција. Зато смо морали да се провлачимо пузећи, окренути лицем према зиду и сваки пут кад би рефлектори освјетлили мост прекидали смо пузење и опет настављали. Ово се стално понављало све дотле док се нисмо нашли под мостом. Ову ситуацију је отежавала и врећа са потребним материјалом за минирање која се морала вући. Била је бијеле боје па смо је морали маскирати да се издалека не види. Ово заваравање трајало је више од пола сата, све док се није завршио главни дио посла. Када је било све постављено и упаљен фитиљ, брзо смо се повукли у заклон. Истовремено је почело одбројавање минута - секунди. У том моменту неко се сјетио да је под мостом остала врећа са остатком експлозива. Како је за нас експлозив био веома драгоцјен и до њега се тешко долазило, неко од другова се за тили час вратио и донио врећу са остатком експлозива. Тај скок није трајао више него неколико секунди и врећа је била на сигурном. За дјелић секунде послје тога настала је страховита грмљавина на мосту али смо ми били на сигурном мјесту, у заклону. Друг који се вратио по експлозив био је Милан Крајишник. Снажна грмљавина на мосту, створила је велику панику код непријатеља у граду а посебно код бјелогардејаца. Они су отворили паклену ватру, пуцали су из свих врста оружја. Колико се пуцало свјетлећом муницијом да се ноћу градом видјело као у по бијела дана. Док је непријатељ пуцао на све стране и брда одјекивала, дотле се наша група бораца, истим правцем, опет газећи воду, до кољена, повлачила у правцу својих положаја и зборног мјеста.

Ова акција прошла је без губитака а задатак је извршен. Мост је тако оштећен да се њиме за дужи период није могло пролазити. Акција је имала великог одјека, код народа а за нас је значила моралну подршку у даљим акцијама.

На Илинчици у јануару 1944.

Почетком јануара 1944. године, 19. бирчанска бригада се прикупљала у Власеници и Грабовици, одакле је, по наређењу штаба 3. корпуса, 9. јануара требало да крене на Романију, у састав матичне 27. дивизије. Уз пут, заједно са Романијским НОП одредом, имала је задатак да ликвидира непријатељева упоришта на Хан Крану и у Чапорима. Међутим, на сам дан одређен за покрет, штаб корпуса је измијенио одлуку. Одлучио је да у реализацији плана напада на непријатеља у Тузли укључи и јединице 27. дивизије које су се затекле у Власеници и њеној околини, а то су биле: 19. бирчанска и Романијски НОП одред.

Преоријентишући 19. бирчанску бригаду и Романијски НОП одред да судјелују у предстојећем нападу на непријатеља у Тузли, штаб 3. корпуса је од ових јединица 27. дивизије образовао посебну борбену групу којој је дао задатак да, из рејона размјештаја (Власеница, Грабовица, Мало Поље), крене и ослободи Кладањ, а затим да, најдаље до 14. јануара, достигне у Живинице, гдје ће добити слиједеће задатке у оквиру плана ослобођења Тузле. При покрету на ове задатке, Романијски НОП одред је оставио једну чету на Малом Пољу да осматра и осигурава правац из Хан Пијеска за Власеницу.

У овом покрету, бригада и одред су, уз дозволу више команде, одустали од напада на непријатеља у Кладњу, али су зато у ширем захвату комуникације Кладањ - Живинице и лијево од ње ликвидирали неколико сеоских зеленокадровских упоришта и обрачунавали се са четницима Јаке Милића. У овој фази њихових дејстава, штаб 3. корпуса је, разрађујући план напада на непријатеља у Тузли, одлучио да у колону која ће са југа нападати на Тузлу, поред 6. источнобосанске и 15. муслиманске бригаде, укључи и 19. бирчанску бригаду. У вези с тим, 19. бирчанска се помјерила југоисточно од Живиница у рејон села Својата и Доње Лукавице, а Романијски НОП одред је размјештен у рејон села Ступара, Матијевића, Тарева, да би у ширем захвату комуникације Кладањ - Тузла, обезбјеђивао и штитио јединице јужне колоне из правца Кладња.

Према општој замисли операције, пуковник Глиго Мандић командант 17. дивизије, ријешио је да са три бригадне колоне продре у Тузлу. Деветнаестој бирчанској је намијенио улогу средње колоне, за коју је у Заповијести од 14. јануара одредио да:

»Напада општим правцем Лукавица - Живинице - Спречки Хан - Пар-село - Црвено Брдо - Тузла. Зона ширења лијево вежући се са лијевом колоном (б. источnobосанском, прим. аутора), а десно са десном колоном (16. муслиманском, прим. аутора) преко Илинчице.

У наступању ка главном циљу садејствовати са десном колоном у чишћењу села Дубраве од зеленог кадра«.

По овој заповијести, послије извршених војних, политичких, интендантских и санитетских припрема, бригада је из рејона Својата и Доње Лукавице кренула на извршење постављеног борбеног задатка. Ка крајњем циљу постављеног задатка, јединице Бригаде су маршовале иза јединица б. источnobосанске бригаде. И кад су јединице ових бригада 16. јануара пролазиле кроз Живинице, сукобиле су се са Нијемцима. Наиме, пошто су јединице б. источnobосанске, маршујући на челу борбеног поретка, порушиле мост преко ријеке Спрече на комуникацији Живинице - Тузла и заузеле мост код Спречког Хана, из Тузле је пристигла њемачка моторизована јединица на камионима, самоходкама и тенковима, јачине ојачане чете. Циљ јој је био да поправи порушени мост и спријечи или успори наступање наших јединица нрема Тузли. Око порушеног моста, на периферији насеља и око жељезничке станице у Живиницама дошло је до оштрог борбеног окршаја. Јединице б. источnobосанске и 19. бирчанске бригаде брзо су протјерале Нијемце према Тузли. Иза њих на попришту ове борбе остало је 9 мртвих њемачких војника, док су рањене евакуисали у повлачењу. Овом приликом, од непријатеља су заплијењена и два пушкомитраљеза, нешто пушчане и митраљеске муниције и уништен један камион и један мотоцикл.

У овом кратком, али жестоком окршају рањен је Чедо Јаћимовић, борац од првих устаничких дана. Наиме, зрно пушчаног метка на својој путањи погодило га је испод уха, прошло кроз уста и избило на другу страну врата. Срећна је околност да се тежина рањавања више осјећала од излива крви у уста, него од оштећења виталних дијелова врата и главе, од чега он није могао да говори и одговара на питања забринутих бораца и старјешина, док је ишао са попришта борбе низ колону ради примања прве помоћи. По указаној помоћи вратио се у састав свог Батаљона.

Послије ове краће и жестоке борбе са Нијемцима у Живиницама, настављен је покрет јединица преко моста код Спречког Хана ка Тузли. Међутим, у моменту наилаaska зачеља б. бригаде мост се срушио. Његово рушење је проузроковало губљење драгоцјеног времена. Због тога су се овдје бригаде одвојиле. Јединице б. источnobосанске, које су биле прешле мост, продужиле су марш према Хусину, а јединице 19. бирчанске бригаде су се задржале да би поставиле импровизован мост. Ово и учешће у чишћењу села Дубраве од зеленог кадра је за 19. бирчанску било и разлог због чега је она пристигла на Црвено Брдо ноћу 16/17. јануара, гдје је требало да

ликвидира прво непријатељско упориште иа своје правцу наступања у општем нападу на Тузлу.

Кад су јединице 19. бирчанске пристигле на Црвено Брдо пред зору 17. јануара непријатељска посада је била већ побјегла, застрашена претходним проласком јединица 6. источнобосанске бригаде, лијево према Креки.

Пошто је у Заповијести наложено да се јединице 19. бирчанске бригаде у своје правцу напада на Тузлу десно повежу са јединицама 16. муслиманске бригаде преко Илинчице, штаб бригаде је сматрао да и јединице ове бригаде треба да судјелују у нападу на Илинчицу, као једно од најутврђенијих упоришта у одбрани Тузле. У вези с тим, батаљони 19. бирчанске су заузели положаје на Црвеном Брду и припремили се за одлучујући напад, али са доста закашњења у односу на планирано вријеме, покушавајући да се десно успостави веза са јединицама 16. муслиманске бригаде. Међутим, веза није успостављена, па су у поноћним часовима 16/17. јануара батаљони 19. бригаде извршили напад на Илинчицу.

У борбеном поретку, 1. батаљон је имао задатак да директно напада на најдоминантнији положај на Илинчици. У том нападу 3. чета овог батаљона је најнепосредније добила задатак да изврши извићање бункера, ровова и траншеја на Илинчици и да са југоистока крене у напад, иза чега је требало да крену у напад и остале чете овог и других батаљона. Да би извршила овај задатак, 3. чета је подишла са југоисточне стране Илинчици и на одређеном одстојању се притајила. Одавде је упутила групу бораца да из близа извиди непријатељеве положаје. До почетка напада група је, уз помоћ једног мјештана из околине као водича, установила распоред и положај жичаних препрека, ровова, траншеја и бункера. Утврдила је и то, да непријатељевих снага нема изван његових фортификацијских објеката. Резултате овог извићања искористиле су све наше јединице и привукле се неопажено до одређених одстојања за напад.

Међутим, кад су јединице пришле на ближа одстојања и кренуле на јуриш, готово у исто вријеме и на цијелом фронту су настале експлозије нагазних мина. То су биле и прве експлозије нагазних мина, на које се овдје на Илинчици наишло у нападу на Тузлу. Кад су отпочеле прве експлозије нагазних мина, непријатељ је из бункера и ровова отворио убитачну митраљеску и пушчану ватру, а честим испаљивањем ракета је освјетљавао просторе испод и испред својих положаја. Тако су све наше јединице, које су кренуле на јуриш, дошле у ситуацију највеће могуће угрожености. Из ових разлога, иако су неке јединице у јуришу биле упале на неколико мјеста у ровове непријатеља, морало се одустати од даљих јуриша и напада. Али, ни у одступању се није ништа боље прошло. Експлозије нагазних мина и даље су одјекивале, а ватра из аутоматских оружја се појачавала, уз стално освјетљавање наших јединица у одступању, путем узастопних испаљивања ракета. И кад је изгледало да су се наше јединице извукле из најкритичније ситуације, отпочело је уби-

тачно дејство непријатељеве минобацачке ватре. Темпирне гранате, својом експлозијом у ваздуху, засипале су наше борце у одступању и извлачењу погинулих и рањених, па се није знало, која је од ових ситуација за јединице била тежа.

Тежину и жестину борбе батаљона 19. бирчанске бригаде, ноћу 16/17. јануара у њиховом јуришу на Илинчицу прве ноћи напада на непријатеља у Тузли, треба мјерити и по укупном броју жртава које је бригада имала у свим борбама приликом овог напада. Иако не располажемо са поименичним подацима о погинулим и рањеним у овој борби 19. бирчанске на Илинчици, ипак, стојимо на становишту да је из Бригаде у јуришима на Илинчици дато највише жртава.

Поред осталих, нама је, на примјер, остало у живом сјећању страдање четворице браће Тешиха (Душана, Радомира, Милосава и Љубисава) из 3. чете 1. батаљона. Свој четворици су одбијене по нека рука или нога, а тијела су им унакажена. Био је то тежак призор, кад су их борци износили са попршта борбе. Да би трагедија била већа, њих ће као наше тешке рањенике 1944. године у јесен побити четници у познатом нападу на основну школу у Доњем Залуковику.

Такође, у свјежем сјећању нам је остала и погибија познатог пушкомитраљесца Вељка Бурића, борца још од првих устаничких дана, који је до тада прошао кроз многе борбе и окршаје. И њега су експлозије нагазних мина на Илинчици разлијеле. И овдје је призор био тежак. Док су овог храброг и неустрашивог борца из 3. чете 1. батаљона, кога су сви вољели и поштовали, његови другови износили из минског поља испод Илинчице, он је издахнуо на њиховим рукама. Уз њега мртвог је био и његов пушкомитраљезац, од кога се није одвајао. Борци су његово гијело изнели у долину, недалеко од најмаркантније косе испод Илинчице, на јужну страну, и ту су га сахранили.

Приликом овог напада на непријатеља у Тузли, из 19. бирчанске бригаде, изгинули су још и: Ристо Мекић, Сретко Јевтић, Бетко Поповић, Цвијан Поповић, Саво Пелемиш, Војислав Ковачевић и други. Тешко су рањени, помоћник комесара 2. батаљона Стојан Стојановић, који је у 19. бирчанску бригаду дошао из 2. крајишке бригаде, и командир чете Љубо Пићановић. И један и други су остали без по једне ноге на Илинчици. Теже или лакше је рањено још преко 30-так бораца и старјешина. Међу њима су били и Љубо Шарацић и Милован Станишић.

У вези са овим радом и другим радовима у којима се описује учешће бригаде у јануарским борбама на Тузду, рецензент Ахмет Бонлагић је дао следећу опаску:

»Опис борби за Тузду је у основном добар и прихватаљив, али је временски и по мјесту догађаја нетачан, па може да изазове неспоразуме и оспоравања. Грешке су следеће (и то не само код прилога ове тројице аутора):

а) 16/17. јануара 19. бригада је закаснила. Према извјештају њеног штаба стигла је на Црвено брдо пред зору. (Зборник НОР, 1У/21, док. бр. 172).

б) ноћу 17/18. јануара на Илинчицу је нападала 16. бригада. Тај доминантни положај има највише 1,5 км по фронту и није било потребе да се те ноћи, на тако уском фронту, ангажују друге јединице. Зато је штаб 3. корпуса, који се налазио у Пар-Селу, и јавио да је та бригада била заузела Илинчицу, али да ју је неприја-

тел> збацио. (Зборник НОР, 1\У21, 173, стр. 569). Те ноћи 16. бригаа је имала 49 погинулих и 36 рањених.

Тачно је да је у цитираном извјештају 19. бригае наведено да су и њени дијелови нападали Илинчицу 17/18. јануара. Вјероватно је до омашке дошло што се под појмом Илинчица називало и зема>иште ван тог географског појма.

Ноћу 17/18. јануара 19. бригада је нападала између Илинчнице и Кужица ка Креки и западној и јужној ивици Тузле.

ц) И ноћу 18/19. и 19/20. јануара 19. бригада је дејствовала с Црвеног брда низ косе између Илинчнице и Кужица. Она је у току 19. јануара, заједно са 6. бригадом и Озренским одредом, одбила један јачи непријатељски напад на Црвено брдо и околне положаје.

У посл>едњем ноћном нападу 19/20. јануара убачена су, ради напада на Илинчицу, на десно крило 19. бригае, два батаљона 6. бригае.

Према томе, ради историјске истине, у понућеном (и прихватљивом) опису борби треба извршити одговарајуће исправке.

Наравно, тим напоменама ја нипошто не оспоравам и велико пожртвовање, и успјехе и, поготово, жртве које је у тим борбама дала 19. бригада; то се све десило на простору нешто западније од Илинчнице.»

Бошко Мићановић

Напад на непријатељеву посаду у Тузли јануара 1944.

Аветнаеста бирчанска НОУ бригада ирилично примања наређења да се припреми и крене у правцу Тузле, ради напада на непријатељеву посаду, налазила се на простору Мало Поље. Баш тих дана на овом терену њене дијелове изненада су нападе њемачке скијашке јединице. То је било први пут да се чете ове бригаде сукобе са скијашким јединицама, па је изненађење било утолико веће. Излазак на висораван Малог Поља био је у припреми бригаде за полазак у састав своје 27. НОУ дивизије, која је са друге двије бригаде већ раније кренула у правцу Романије. Сада је извршење овог задатка било одгођено због напада на непријатељску посаду у Тузли.

Једанестог или 12. јануара 1944. године бригада се враћа са »Планине«, како смо звали ово подручје и креће преко Милан Планине у правцу Бирча. Ту се у првим селима задржала пар дана ради прикупљања јединица, а затим слиједи покрет преко села Јасен и Трново, планине Јаворник, села Бијело Поље у долину Спрече гдје се у селима Својат и Лукавица задржала један дан ради одмора и коначних припрема. Прије нашег доласка у овим селима боравиле су јединице зеленог кадра, па су се без пружања отпора повукле у току нашег покрета у правцу Тузле. Источно од наше бригаде у селима Тупковићи и Грачаница припремале су се за напад на непријатеља у Тузли јединице 16. муслиманске бригаде, које је зелени кадар често узнемиравао.

Вријеме за напад на посаду у Тузли било је предвиђено за 16. јануар 1944. Требало је спољну одбрану непријатеља напасти у 20 часова. Чете наше бригаде кренуле су из ових села пред вече и прошле кроз Живинице без икаквог отпора. Кретали смо се цестом и на око километар и по иза Живиница одјекнуо је снажан плотун на предњи дио наше колоне. Био је то напад једне непријатељске јединице. Кад је непријатељ одбијен, бригада је кренула на извршење постављеног задатка, да нападне на Црвено Брдо као спољну одбрану Тузле. Било је то брдо изнад Креке. Прилазили смо овом брду опрезно очекујући непријатељску ватру, али је она изостала. Кад смо дошли на само брдо гдје је требало да буде непријатеаски положај, није било никога. Лијево од нас нападале су јединице 6. источнобосанске бригаде. Оне су ишле испред нас па су једним дијелом ишле и преко Црвеног Брда, па се непријатељ осјетивши њихово наступање повукао и са положаја на правцу нашег наступања.

Бригада је чекала на овом положају наредбу за напад. Десно од нас на Илинчици требало је да нападну непријатеља јединице 16. муслиманске бригаде. То је један од врло важних и добро утврђених положаја. Скоро ће и свануће, а напад на Илинчицу још није отпочео. Чуле су се неке мање борбе преко Илинчице, али то није био прави напад. Сазнали смо да је 6. источнобосанска бригада заузела своје полазне положаје, једним дијелом ушла и у Креку, али је морала стати јер није имала садејства са осталим бригадама. Штаб наше бригаде одлучио је да се обаве извиђања и успоставе везе са сусједним јединицама. Такоје утврђено да јединице 16. муслиманске бригаде нису дошле на вријеме на полазне положаје, јер у покрету према Тузли пружан им је отпор од стране зеленог кадра, па су у том сукобу имали и неколико погинулих бораца. Јединице 16. муслиманске бригаде стигле су пред зору у Пар-село и ту су заданиле да би напад на непријатеља извршиле тек наредно вече, 17. јануара 1944. у 19. сати.

У напад на Илинчицу укључила се и 19. бирчанска бригада с тим да напада од Црвеног Брда гдје смо се налазили цио претходни дан. Између Црвеног Брда и Илинчице налази се једна долина обрасла шибљем и жбуњем па нам је то за вријеме напада отежавало кретање.

У вријеме припреме напада из близа је осматран терен и оцјењивано куда је најпогодније прићи непријатељским положајима. То је чињено преко дана. Непријатељ је пратио наше припреме и знао је већ наше намјере и сам се припремао и очекивао наш напад.

У таквим приликама дешава се најчешће оно чему се човјек најмање нада. Умјесто да ми први нападнемо на непријатељске положаје, непријатељ нас је у моменту када смо прилазили полазним положајима дочекао ураганском ватром из свих расположивих оружја. Избора за нас није било већ да прихватимо борбу и полазни положај претворимо у јуришни борбени положај. Командован је јуриш, одмах кад су чете кренуле ночеље су одјекивати ужасне експлозије мина. Настала је неочекивана пометња и паклена ситуација. Највећем броју борачког па и руководећег састава било је први пут да наиће на овакав начин отпора. Наиме, наишли смо на минска поља, што нисмо очекивали, нити је за тако нешто већина нас чула. Ауди су се збунили, јер се више није знало одакле пуца, шта пуца и од чега се гине и рањава. Да ли непријатељ баца ручне бомбе, да ли је то бацачка или топовска паљба, све је то једном муњевитом брзином људима пролазило кроз главу. Кад се примјетило да експлозија настаје од мина, да смо упали у минска поља, завладала је паника, несналажење. Била је то тешко описива ситуација. Експлозије различите јачине, неке ближе, неке мало даље, одјекују једна за другом, некад и по двије заједно. Дим и мирис експлозива штитају за очи. Не зна се више шта је напред а шта назад. Једни покушавају да се извуку из тог пакла, али их је мало који знају куда се треба извлачити. Јаук рањених мијешао се са грмљавином експлозија. Рањени дозивају и траже помоћ. Неки моле да се не оставе, неки да их неко убије како не би живи пали у руке непријатељу. Могло се

ово разазнавати и чути када су мало утихнуле минске и друге експлозије, када су се стишавале ватре грмљавине, па су се могли боље и лакше препознавати људски гласови. Све ово трајало је кратко, али онима који су то преживљавали изгледало је као вјечност. Преживјели прво разабiru шта се то догодило, неки се оријентишу гдје су и у ком су времену, али сви заједно, неко брже, неко спорије, долази к себи и размишља шта ваља даље радити.

Најважнији задатак свих преживјелих и способних био је што брже да приђу извлачењу рањених, утисак је био да њих има пуно, па се наметало питање како то урадити и ко да то уради. Политички комесари и командири чета били су свјесни да треба спашавати све што се спасити може. Свјестан је тога и сваки борац, али се то ипак тешко организује. Шта са теже повријеђенима, јер они не само што су непокретни већ и ради тешког стања у коме су се налазили стварају једну мучну ситуацију и нерасположење код оних који их износе са положаја.

Док су борци извлачили своје рањене другове са Илинчице, са терена тешког бојног окршаја и износили их преко долине ка Црвеном Брду, са друге стране Илинчице тј. на положајима које је нападала 16. муслиманска бригада, одјекнула је снажна паљба. Схватили смо да то напада 16. муслиманска на Илинчицу, али колико год смо се радовали овом нападу толико нам се наметало питање зашто напад наше двије бригаде није био истовремен? Временска разлика између наших напада износила је око 20 минута. Тешко је сада рећи да ли смо ми поранили или су они за толико времена закаснили, али је чињеница да је та временска разлика ишла у корист непријатеља.

Код бораца 16. муслиманске бригаде ситуација се поновила као и код нас. Одмах су почеле одјекивати експлозије, једна за другом, затим по неколико њих узастопно или у исти мах, а истовремено чули су се јауци повријеђених. Све је то надјачавало неколико гласова који су свом снагом викали: »Напријед Муслиманска, Тузла је наша, ми смо Тузлаци. . . « Када се разабрало да Муслиманска напада на Илинчицу, штаб наше бригаде наређује да се прикупе чете и крене поново у напад на Илинчицу. Брзо је извршено прикупљање и сређивање бораца и кад су чете стугле у борбу чинило се као да јењава борба на сектору 16. муслиманске, али је то било само привид. Убрзо су борци и једне и друге бригаде кренули у напад. Било је сада далеко лакше, није било минских експлозија, јер су мине у ранијим борбама откривене, и за веома кратко вријеме Илинчица је била скоро очишћења од непријатеља.

Иако смо мислили да је отпор непријатеља на овом дијелу фронта скршен, то ипак није било тако. Непријатељ је током дана припремио и поставио своју артиљерију, одредио још елевационе углове и подеСио нишанске справе и чекао снаге противника да наиђу на простор који је означен као тучени или брањени. Изненада је загрмјела артиљеријска паљба. Гранате су експлодирале у ваздуху изнад наших глава и наносиле нам велике губитке. Ово је поново уни-

јело приличну забуну и пометњу у наше редове. У таквој ситуацији и није се могло ништа друго наредити него повлачење на полазне положаје и чекати даљи развој догађаја.

Послије два дана наређено је повлачење у правцу Шековића свих наших јединица и одустајање од напада на непријатељски гарнизона у Тузли. Борба са непријатељем у Тузли било је велико искушење за борце 19. бирчанске бригаде. За многе њене борце био је то и први већи ватрени окршај.

У овој тешкој борби на прилазима Тузли борци и руководиоци 19. бригаде показали су изузетну храброст. Није било нимало једноставно послије наиласка јединица на минске препреке, послије уношења већег броја тешко рањених другова, приличног броја погинулих, прикупити снагу и кренути у поновни јуриш на Илинчицу, када се такође није знало на шта ће се наићи, али се кренуло без иједног одбијања наређења и отказивања послушности.

У борби против непријатељске посаде у Тузли, једној од најтежих на њеном дотадашњем борбеном путу, бригада је имала знатан број погинулих и рањених бораца. Између осталих погинули су:

1. Бетко Поповић, командир вода у 1. чети 3. батаљона, родом из села Стрмица, општина Шековићи. И он је на Илинчици у минском пољу наишао на нагазне мине од чије је експлозије задобио тешке повреде. Једна нога му је била повријеђена, а једна просто zdroбљена. Биле су то теже повреде па приликом ношења са Илинчице до болнице уопште није долазио свијести. Много је искрварио па је услјед тога издахнуо приликом самог уношења у болницу у Пар-селу, гдје је био сахрањен. Раније је био борац Бирчанског партизанског одреда, и 6. пролетерске бригаде. Био је добар друг и комуниста.

2. Ристко Мекић, родом из села Чанића, општина Шековићи, борац у 1. чети 3. батаљона, омладинац из ранијег Омладинског батаљона Бирчанског партизанског одреда и борац 6. пролетерске бригаде. Отац му је у борби од првих дана устанка. Гдину дана прије погибије родитељи су га оженили и очекивали да прошире породицу, али ова тешка борба на Илинчици, прекиде ове као и многе друге планове. Погинуо је у самој борби и није изнесен са мјеста погибије.

3. Сретеко Јевтић, борац из 3. батаљона, родом из села Тепен, општина Шековићи, омладинац - скојевац, у партизанима од првих дана устанка, борац Бирчанског партизанског одреда и Шесте источнобосанске пролетерске бригаде, од октобра 1943. године борац 19. бирчанске бригаде. Погинуо је на минском пољу и другови га нису успјели извући.

4. Према казивању Миладина Капора погинула је и другарица Јелица која је у 19. бирчанску бригаду дошла из неке војвођанске јединице на око мјесец и по дана прије погибије. Као седамнаестогодишња дјевојка била је веома живахна, брзо се уклапала у свакодневни живот бригаде. Жељела је да се бори с пушком као борац, а не као болничарка. Вјероватно је и ради тога инсистирала и сама

се јавила да иде у напад на непријатеља на Илинчици. Захтијевала је да је укључе у групу бомбаша. Борба се развијала таквом брзином да Јелица није дошла до изражаја као бомбаш, погинула је у минском пољу и ту остала.

5. Војислав Ковачевић, родом из села Доли, општина Кладањ, као омладинац повезао се са својим комшијама из села Трнова, па је са њима и ступио у 4. батаљон 6. источnobосанске бригаде, а октобра 1943. ступио у 19. бирчанску бригаду. Погинуо је на Илинчици и ту и остао.

Рањено је доста другова, ја сам видио слиједеће:

1. Стојан Стојановић, замјеник политичког комесара 2. батаљона. У бригаду је дошао из 2. крајишке бригаде мјесец дана прије погибије, да као партијско-политички руководиоца уздиже борце, да их припрема за извршење задатака, да изграђује њихов морално-политички лик. Али ето овдје, на прилазима Тузли, у врло јаком окршају са непријатељем тешко је рањен нагазивши на мину једна нога му је потпуно пребијена, а друга повријеђена. Изнијели су га другови са мјеста рањавања и касније допремили у болницу у Шековиће. Затим је пренесен у болницу у Трнови, на Мајевици, гдје је убијен од стране припадника 13. СС Ханцар дивизије за вријеме седме непријатељске офанзиве у љето 1944. године.

2. Љубо Пиљановић, командир 1. чете 3. батаљона, родом из села Петровића, општина Шековићи. Од првих дана устанка борац је Бирчанског партизанског одреда, а затим Шесте пролетерске бригаде. За своје вријеме у партизанским јединицама поред борца обављао је и руководеће дужности, углавном замјеника командира и командира чете. Љубо потиче из бројне партизанске породице Пиљановића која је револуцији дала четири првоборца. Нагазна мина му је пребила ногу испод скочног зглоба, држала се уз тијело само кожицом и дијелом ткива, па му је Комнен Мркајић, приликом ношења са Илинчице и то одрезао и пребијени дио ноге одстранио. Касније је доживио још двије операције, нога му је одрезана до испод кољена.

Кад је наређено повлачење од Тузле, 19. бирчанска бригада је добила да организује и обезбједи превоз рањеника према Шековићима. У селима у долини Спрече пронађено је и мобилисано око 20 запрежних кола на које је потоварено око 30 претежно теже рањених бораца. Кренула је ова помало тужна колона пут Шековића, преноћила у селу Грачаници, да би изјутра, кроз велику јануарску хладноћу и дубок снијег, преко Бијелог Поља и Мекоте, наставила пут ка Михајловићима гдје је била корпусна болница. Била је велика хладноћа, а рањени борци слабо одјевени, па је стање не само рањеника већ и оних који су их пратили било несношљиво. Да би колико-толико ублажили то стање становништво шековичких села организовано је излазило да дочекају своје борце и рањене другове онако како су то чинили и раније у низ сличних ситуација. Износили су које шта имао, па макар то била и шака ораха или сувих крушака. Биле су то понуде од срца, као најрођенијим својим.

Од Бирча у Херцеговину и назад

После другог напада на непријатељев гарнизон у Тузли, где је јуначки јуришала на непријатељска упоришта и претрпела осетне губитке на минским пољима, као и после краћег задржавања у околини Власенице у циљу сређивања својих јединица и припрема за предстојеће борбе и далеке маршеве, 19. бригада је првом половином фебруара 1944. године, напустила Бирач и око 3 месеца, била ван свог завичајног терена. Бригаду је према ратним потребама и добивеним задацима њен борбени пут водио: преко Хан Пијеска - Романије - реке Праче - Горажда, Фоче - Мрежнице - Неретве - Главатичева - у Херцеговину преко Крушевљана и Равнана и даље према Невесињском пољу. На целом том борбеном путу бригада је водила мање и крупније борбе и акције било самостално било у садејству са 2. крајишком и 16. муслиманском бригадом. Кад је стигла на Романију у село Соколовиће, штаб 27. дивизије и 2. крајишка бригада припремали су јој узузетно леп дочек. Био је то прави другарски сусрет. Сећам се велике пароле на којој је писало: »ДОБРО ДОШАЛ ДРУГОВИ БИРЧАНЦИ« и још неке друге. Поздравни говор одржао је у име Крајишника политички комесар 2. крајишке бригаде Идриз Чејван, а у име Бирчанске бригаде говорио је њен политички комесар Раде Јакшић, који је том приликом поздрављајући Крајишнике изговорио низ топлих другарских реченица. Те Радине речи су биле толико дирљиве да су међу борцима бригада изазвале одушевљење.

После ове свечаности бригада је упућена према селу Закому гдје је на положајима према Рогатици сменила делове 2. крајишке бригаде и 21. фебруара 1944. године, водила врло жестоке борбе и то 1. батаљон на положајима брдо Ком изнад села Закома а 2. батаљон десно преко реке Ракитнице. Тиме је бригада штитила слободну територију која је и онако била мала на којој се налазила дивизијска болница, Штаб дивизије, дивизијске и бригадне интендантуре.

Најдраматичније је било у борби за брдо Ком, сјеверозападно од Рогатице. Први батаљон је остао сам а имао је задатак да затвара важан правац који је водио према месту где се налазила дивизијска болница и штаб дивизије и веома ограничена слободна територија. Десно преко Ракитнице био је 2. батаљон који је једва одолевао на сртајима усташа. Снег је био велики. Извићање и осматрање било је ограничено због магле и снежних падавина, а непријатељ добро

обучен и наоружан, располагао је и обавештењима о нашим снагама и њиховој јачини. Ето, у таквој ситуацији је требало водити борбу са Немцима. Било нам је јасно да морамо задржати брдо Ком по сваку цену, и настала је жестока борба. Брдо Ком, као важан тактички положај прелазио је неколико пута из руке у руке, али га је 1. батаљон успео задржати. У противнападима заплена је мања количина муниције, која је добро дошла за даље борбе.

Десно преко Ракитнице непрекидно се чуо прасак пушака и митраљеских рафала тешких борби које је водио 2. батаљон 19. бирчанске бригаде затварајући правац преко Ракитнице.

Положај на Кому држао је 1. батаљон два дана и две ноћи, иако их је непријатељ силовито нападао. То је исто чинио 2. батаљон чију су комору заробили Немци и противнападом делова 1. батаљона комора је ослобођена, и враћена 2. батаљону. Више невоља погађало је борце - хладноћа, оскудица муниције, слаба одевеност и нередовна исхрана. Међутим, све је то надјачавано снагом воље и храбрости наших бораца. И поред тих тешкоћа и надмоћности непријатеља, ни један борац није покушао да напусти положај без наређења, што говори о високом моралу и политичкој свести бораца и старешина Бирчанске бригаде.

До краја фебруара 1944. године Бирчанска бригада задржала се на Романији водећи врло честе борбе против Немаца, усташа и четника. У јутарњим часовима 4. марта 1944. године заједно са 2. батаљоном 2. крајишке бригаде пошла је на терен Горажда тј. горњег Подриња. У претходници колоне, био је 1. батаљон бирчанске бригаде. Приликом овог покрета бригаду су 5. марта 1944. године напале усташе код села Ладавина. У тој борби јединице су имале 7 погинулих и 10 рањених бораца, а страдала је бригадна интендантура и већи број коња је убијен. Због тога се бригада вратила у Соколовиће, одакле је поново 9. марта, кренула према Горажду заједно са 2. и 4. батаљоном 2. крајишке бригаде. Решено је да пређемо реку Прачу заузимањем мостова на утоку Праче у Дрину, код железничке станице Устипрача. Тај задатак извршио је 1. батаљон бирчанске бригаде у којем сам ја био командант, а Винко Маркотић политички комесар. Непријатељ је покушао противнападом да поврати своје положаје, али је нашим контранападом одбијен. С обзиром на важност ове акције, подвига бораца 1. батаљона и примерног држања целе бригаде, потребно је нешто више рећи о овоме. Најтежи момент је био савлађивање реке Праче у рејону Устипраче. Река се није могла газити, јер је била надошла а мостове је држао непријатељ. Сви покушали да се они заузму били су неуспешни. Једне ноћи убачен је у борбу 1. батаљон са циљем да заузме железнички и друмски мост на Прачи и обезбеди прелаз дивизије. Пре почетка борбе извршене су све припреме, војничке и политичке, посебно је обављено веома детаљно извиђање. Батаљон се као лавина сручио на пругу и железничку станицу. Уз жесток јуриш 1. чете којом је командовао Радивоје Перишић непријатељ је разбијен. Заузета су оба моста, тако да је колона могла да настави борбени марш. Нас је посебно обрадовало што смо запленили знатну количину опреме,

митраљеске и иушчаие муниције коју је непријатељ побацао бежећи или која се нашла у железничким вагонима. Радост је била велика, посебно када су борци своју дотрајалу одећу и обућу заменили новим и топлијим оделом, и ципелама.

Пошто је извршила свој задатак заузимања мостова на Прачи и до краја обезбедила прелазак дивизије, бригада је добила задатак да крене према Устиколини а затим према Фочи. Први батаљон је ишао у претходници Бригаде и није кренуо западно од Јабукe већ главним путем од Устрипраче према Горажду, а успут је у селима разоружао неке делове муслиманске милиције, и 14. марта 1944. године из покрета извршио напад на непријатеља у Горажду, разбио тамошњи гарнизон и запленио нешто брашна и муниције, те продужио покрет према Устиколини. У борбама за ослобођење Горажда рањен сам у десну ногу, али остао сам у Батаљону до 25. марта 1944. године када сам поновно рањен. У овим борбама до Горажда, тј. првих 15 дана марта 1944. године бригада је имала 66 што рањених што погинулих бораца. Пошто се командант бригаде, мајор Војо Илић, разболео од тифуса и остао на Романији, дужност команданта Бригаде вршио је његов заменик капетан Стојан Милиновић - Стојанда.

Петнаестог марта 1944. године бригада је стигла у Устиколину, где је у два наврата у своје редове примила 75 нових бораца, углавном Италијана припадника дивизије Гарибалди. Италијани - борци брзо су се спријатељили са старим борцима бригаде и показивали су право мајсторство у руковању оружјем. Но, слабу исхрану, тешке маршеве и велику хладноћу теже су подносили од Босанаца.

Шеснаестог марта 1944. године Бригада је у рејону Фоче. Први батаљон обезбеђује град, набавља храну и заједно са Другим батаљоном врши акције против четника. Већи део 2. батаљона је на левој обали Дрине, у акцији такође против четника. Веза са 2. крајишком бригадом је добра. Поред акција изводи се и обука по четама и то: тактичке вежбе, настава гађања и наоружања, употреба бомби и др, а санитет увежбава извлачење рањеника и указивање прве помоћи. Политички се ради и тај рад је развијен посебно код скојеваца на челу са секретаром СКОЈ-а Бригаде другарицом Вуком Кујовић, кршном и храбром Црногорком.

Првих дана априла 1944. године Бригада је кренула према Мрежници. Непријатељ је код села Драговића и Јабукe пресекао све путеве. Морао се вршити пробој и то ноћу. Доспели смо испред ровова у којима су Немци ложили ватру. Бомбаши су незадрживо упали у ровове. Био је то брзи и ефикасан окршај. Запленили смо два тешка митраљеза са муницијом. Пролаз је био осигуран. Поред великих губитака које је имао непријатељ и ми смо имали око 40 рањених бораца. Било је тешко после окршаја са непријатељем носити рањенике уз велику стрмину и непроходан терен. Десно од села Драговићи, наш десни бок и десно крило, односно јединице које су носиле рањенике, тукли су Немци дугим митраљеским рафалима и минобацачима. Напред се морало, борци су давали све од себе да избију на косу изнад села Драговића у чему се и успело. Прва чета

на крајњем десном крилу овладао је косом, а остале Јединице дејствовале су у правцу наше маршуте. Десно, где су били Крајишници, такође се чула јака пуцњава.

Када је пробој извршен непријатељ је организовао противнапад на наше лево крило. Батаљони нису имали снаге у резерви и ја сам, као командант, прибегао једино могућем решењу да би се непријатељ одбио, а то је да се и рањеници уведу у борбу. Нисам се имао с ким консултовати о томе, а нити је било других снага на располагању. То сам и лично саопштио рањеницима. Сви су прихватили наредбу, изузев једног борца који је рекао да је из дивизијске болнице, међутим и он је убрзо увидео да је то једини излаз да се непријатељ заустави и да се одсудна борба мора прихватити. Рањеницима је за сваки случај раније подељено оружје и они су га имали узасе. Олакшање је настало у тренутку када су Крајишници притекли у помоћ са севера. Био је то прави подвиг да се тако брзо, од поноћи до 10 часова ујутро, овлада широким тереном и осигура планирани пролаз на путу према Неретви. Том приликом заплењена је већа количина пушака, пушкомитраљеза и 4 минобацача. Оружје је углавном заплењено од муслиманске милиције, која је била добро наоружана али није издржала притисак бораца Бирчанске и Крајишке бригаде, већ се предавала.

У селу Драговићи прикупљено је доста хране и организован ручак, па је покрет настављен даље. Приликом расподеле плена настала је препирка, боље рећи другарско погађање коме треба да припадну минобацачи. Крајишници су тврдили да су они више придонели да се заплене минобацачи. Ми се нисмо пуно противили, јер су они тиме преузели и бригу о минобацачима - морали су их носити заједно са минама. Међутим, после два дана наишао је командант дивизије Перо Косорић и ми смо га упознали са расподелом заплењених минобацача. Косорић се распитивао колико има минобацача, а кад је сазнао да их је четири, нашао је одмах решење: »Два Бирчацима, два Крајишницима. То је права братска подела«. На ту се поделу нико није љутио. Бирчаци су високо ценили борбеност Крајишника и волели су их, а Крајишници исто тако Бирчаке.

У дубоком сећању остало ми је више детаља из борбе али један од њих посебно издвајам. Смртно је рањен један Италијан - Гарибалдинац. Просто га је из села Драговића рафал сасекао али је још био жив и говорио на италијанском. Нисам га разумео. Био сам крај њега са жељом да му помогнем, али ту помоћи није било. Рекли су ми да је био диван човек и добар борац. Поред њега стајало је неколико наших бораца. Осетио је да га искрено жалимо. Ту се нашао и Равијојла Јанковић, чувена партизанка Рава, која је чинила све да помогне рањеном партизану - Италијану. Ране су биле отворене, много су крвариле и помоћи није било.

Тада је погинуо и један наш водни делегат. Био је најлепши у Бригади. Остао је несахрањен као и други. За то није било ни услова ни времена.

Почетком априла 1944. године бригада је водила жестоке борбе са немачким и усташким снагама којима су помагали четници у регионима Умчани - Прачани - Обло брдо и око њих. Има се утисак

да су четници и њихови јатаци благовремено обавестили усташе и Немце на Облом брду и другим секторима о доласку и намери наших јединица. Непријатељ је био обавештен и о томе да је терен за наше јединице био посве непознат и да оскудевамо у муницији, и о преморености наших бораца. То је у највећој мери придонело да наше јединице у тим борбама претрпе осетне губитке у борачком и старешинском саставу. Погинули су: заменици команданта 1. и 2. батаљона, поручници Никодин Станишић и Нећо Гајић, командир 4. омладинске чете 1. батаљона поручник Комнен Мркајић, референт санитета другарица Грозда Јурошевић из Матковца, борци Радослав Зекић, Светозар Ласић, Лзубо Пантић, Благоје Ковачевић, Данко Ердечић, Рецо Чакишић, Раде Марић, Мирко Ковачевић, Недељко Бојанушић, Перо Кикић, Ратко Јурошевић и Будимир Тодоровић. То су били тешки губици. Познавао сам све те другове а понајбоље поручника Никодина Станишића, Гајића, Грозду и Рецу. Због тога ће ми остати у тужном сећању посебно Обло брдо и у њему школа и велико гробље. Тамо су остали наши омиљени другови, њих 15 и једна другарица. Но, и непријатељ је претрпео осетне губитке.

По повратку из Херцеговине и прелаза Неретве код Главатичева, првом половином априла 1944. године бригада се налазила у рејонима Умљани - Ракетница - Бјелимићи - Заборани на десној обали Неретве и ту водила жестоке борбе са Немцима и усташама. Непријатељ је нападао са лећа наше јединице, а напред са гшгодних положаја затварао је наше наступање. Између наших јединица и планине Трескавице пролази набујала река Љута а десно је Неретва. Нема се куд већ право преко реке Љуте па на снегом покривену Трескавицу и даље продор у ширу просторију фочанске Јабуге.

У доњем току реке Љуте био је мост који је покушао да заузме наш 1. батаљон. Мост су пре нас запоселе јаке немачке снаге па је дошло до врло жестоке борбе. У међувремену стигло је наређење од штаба бригаде да се 1. батаљон хитно врати и пребасци у горњи ток реке Љуте и преће на планину Трескавицу. Поступајући по наређењу батаљон је то и учинио под врло тешким условима. Одступајући од брда Немци су га од моста пратили дугим митраљеским рафалима и минобацачима. Потпомогнут јединицама других батаљона успео је да се пребаци у горњи ток реке Љуте те да наиђе на нови мост, разбије на њему немачко обезбјеђење те се преко њега пребаци, затим су преко моста прешли дивизијска и бригадна болница и интендантура бригаде. Савладавши врло тежак планински терен избили смо на плато Трескавице и тако се спојили са осталим снагама бригаде и Дивизије. Био је то својеврстан подвиг 1. батаљона Бирчанске бригаде. Форсирањем реке Љуте 1. и 2. батаљон наше бригаде потпуно су извршили добијени задатак. Треба истаћи да је томе допринео и штаб бригаде својим правилим и благовременим издавањем упустава и наређења. Првим батаљоном су командовали Драгољуб Шкондрић Љубан и политички комесар Винко Маркотић, а Другим батаљоном омиљени другови, командант Зарко Вуковић Пуцар и политички комесар Никола Андрић. Ови штабови су врло добро сарађивали и координирали своје акције, свакако уз благовремену помоћ штаба бригаде.

На косама изнад Јабукe куда су требале да продру снаге наше Дивизије били су Немци и муслиманска милиција добро наоружани. Требало је ићи у пробој. На десном крилу је била Бирчанска а на левом 2. крајишка бригада. Муниције у бригадама било је мало. Понајвише су је имали 1. и 2. батаљон Бирчанске бригаде коју су задобили још у акцијама на Устипрачи. Напад и пробој непријатељског фронта био је врло добро координиран и изведен у силовитом и незадрживом јуришу. Јединице су у пробој директно водили команданти батаљона и командири чета заједно са комесарима. Пробој је брзо извршен и задобијено је том приликом нешто муниције и оружја нарочито од муслиманске милиције. Одмах је настављен покрет према Романији, западно од Свјетлице и дивизија је прешавши пругу Сарајево - Вишеград и преко Боговића и Добрих Вода дошла у рејон Соколовића и Малог Поља. На том простору дошло је 29. и 30. априла 1944. године до борбе са Немцима и усташама, који су надирали ка Бирчу где су се налазиле снаге 3. босанског корпуса и водиле борбу на просторији Шековићи - Власеница.

На том путу у рејону Боговића на северним косама од села 1. батаљон је био у заштитници дивизијске колоне. Тај задатак батаљон је извршио спречивши надирање Немаца за дивизијом, да би се и сам успешно са поменуте косе повукао за дивизијом и наредног дана стигао у село Соколовиће. У борби код села Боговића тешко сам рањен. Борци су ме уз свестрано ангажовање Равијојле Јанковић Раве, која ми је благовремено указала прву помоћ, изнели са просторије где се водила борба. У Соколовићима сам превијен од стране дивизијског лекара и одатле сам пребачен до штаба корпуса, а затим пренесен у корпусну болницу у Шековиће, где сам оперисан, затим пребачен у Италију и после излечења у Србију где сам наставио борбе.

У Бирчанску бригаду по ратном распореду дошао сам из крајишких јединица, а у рату сам учествовао од првих дана устанка као члан КПЈ од 1940. године, па могу слободно тврдити да је 19. бирчанска бригада све борбене и политичке задатке успешно извршавала као и друге бригаде наше Народноослободилачке војске. То је чинила без обзира што није била бројно велика.

Бирчанска бригада ми је остала у врло лепом сећању, због храбрости и другарства њених бораца и старешина. За време каснијих борби на Косову, као командант бригаде, у тешким борбама и акцијама, често сам се сећао покретљивости и силовитих јуриша бораца Бирчанске бригаде, а посебно 1. батаљона у коме сам био. Остали су ми у сећању дивни ликови другова Николе Андрића, Зарка Вуковића Пуцара, комесара и команданта 2. батаљона Раде Јакшића комесара бригаде, мајора Воје Илића команданта Бригаде, Стојанде Милиновића, такође команданта бригаде, Милана Вуковића, заменика политкомесара бригаде, па дивних другова командира и комесара чета: Рајка Јаћимовића, Радивоја Перишића (који ме заменио на дужности команданта 1. батаљона), Комнена Мркајића, Драге Бабића и многих других бораца и руководиоца Бирчанске НОУ бригаде.

Бранко Вуковић

Најтежи период борби бригаде

Фебруара 1944. године, 19. бирчанска, је са подручја Осма-ци, Шековићи и Власеница, кренула на дотада најдужи и најтежи свој борбени пут. У времену од 13. до 29. фебруара 1944. Бригада је кренула из Власенице, правцем Милан Платина, Соколовићи преко Гласница и са својим предњим дијеловима - 2. батаљоном стигла на комуникацију Рогатица - Соколац. Остали њени дијелови налазили су се на просторији Соколовићи - Шековићи. На овоме путу водила је дјелимичне успутне борбе са четницима.

Значајније борбе бригада је водила од 17. фебруара до 1. марта 1944. године, са усташама и четницима на положајима: Дуждељи, Ком, Закомо, Рабар и Бедовци. Непријатељ се, иако је са ових положаја протјеран уз теже губитке, неколико пута поново враћао и нападао да би повратио изгубљене положаје, али је увијек био присиљен на повлачење према Рогатици и Соколку. Наши губици у овим борбама су 3 погинула и 5 рањених бораца и руководиоца. Међу погинулим је био и Владимир Дивковић из Шековића, комесар чете у 3. батаљону, а међу рањеним и командант 3. батаљона Драго Мелезовић, такође из Шековића. Били су оба храбри и прекаљени борци, истакнути руководиоци и одани комунисти. На овим положајима бригада је остала до 4. марта, са распоредом: 2. батаљон у рејону Рабар - Бедовци; 1. батаљон у рејону Шековићи, а 3. батаљон у рејону Ком и Заком. Штаб бригаде са болницом и комором у с. Шенковићи.

По наређењу штаба 27. дивизије, бригада је 4. марта 1944. године извршила покрет правцем: Калиманићи, Думанићи, Берковићи, Шаторовићи, Стрмац, Орахово, гдје је заноћила и другог дана наставила покрет на просторију Чадавине, ради припрема за даљи покрет у рејон Устипраче. Распоред бригаде је био слиједећи: 1. и 2. батаљон у рејону Трнавe, 3. батаљон у с. Чубрићи, штаб бригаде, са приштапским дијеловима у с. Чадавине, гдје се остало до 5. марта 1944. године. Истог дана непријатељ јачине једног батаљона усташа напао је положаје бригаде. Послије вишечасовне борбе, бригада се морала повући уз губитке 3 погинула и 2 рањена борца. Чим се одвојила од непријатеља бригада је наставила свој покрет у рејон Устипраче. Послије краћег одмора, у покрету 9/10. марта 1944. напала је непријатеља на положају Устипраче. Јуриш наших бораца непри-

јатељ није могао задржати, па је био присиљен да се повуче у праву Вишеграда. Том приликом заплијењено је нешто оружја и друге војне опреме. Губитака у нашим редовима није било.

Послије краћег одмора и сређивања, бригада је 11. марта извршила покрет у рејон: Бутковићи, Врањеши, а затим наставила пут према Горажду. У периоду од 14. до 31. марта, бригада је водила свакодневне борбе са четницима и усташама, тако да је 14. марта цијелог дана водила борбу са четницима, које је разбила и истог дана ослободила Горажде, у којима је заплијенила нешто хране и муниције. Петнаестог марта 1944. бригада је извршила покрет у рејон Устиколине. На овом подручју бригада је остала све до 23. марта, са задатком чишћења околних села од четника. Извршавајући овај задатак бригада је имала видног успјеха, разоружано је неколико четничких група, у селу Орахово убијен је командант четничког батаљона, заплијењено је 13 пушака, 2 пушкомитраљеза и доста опреме и муниције. У овим борбама један наш борац је рањен, који је убрзо подлегао, других губитака није било. У овом периоду бригада је заузела и ослободила Фочу, наставила и даље са чишћењем околних села од непријатељских формација, четника и усташа који су се крили по групицама у селима Закмур, Кути, Беланићи, Војновићи и другим.

Двадесетдеветог до 31. марта бригада је под врло тешким условима дубоког снијега и велике хладноће извршила покрет на просторију с. Ледићи и Просјеница. Нешто због дубоког снијега, свакодневних борби и врло слабе исхране, већина бораца тешко се кретала, али су издржали све напоре и савладали тешкоће које су их пратиле. Доласком на нову просторију, бригаду су чекале нове тешкоће и још жешће борбе, јер су поред усташа и четника у борби учествовале и немачке јединице. Од 1. до 20. априла бригада је водила свакодневно борбе, а оне су биле најтеже око Доброг Поља, Трнова, Умчана и Облог Брда. Непријатељ нас је тукао и са јаком артиљеријском ватром. Обло Брдо је неколико пута прелазило из руку у руке, наизмјенично су се вршили против-напади, губитака је било доста на обје стране. Непријатељу су стално пристизала појачања од Сарајева. Нашим борцима све је више понестајало муниције а са храном се оскудјевало.

Пред јуришима много надмоћнијег непријатеља, наређено је да се бригада повуче, уз губитке од 10 погинулих и исто толико рањених бораца. Међу погинулим и рањеним било је неколико до тада истакнутих руководилаца, врло храбрих и умјешних у вођењу чета, и батаљона, као што су: Недељко Гајић из Милића, замјеник команданта 2. спречанског батаљона; Никодин Станишић из Залуковика код Власенице, замјеник команданта 1. милићког батаљона, оба су били храбри и прекаљени борци, добри руководиоци и одани чланови КПЈ. Затим Комнен Мркајић из Шековића, командир чете у 1. батаљону; Светозар Лазић из Кравице, комесар чете 1. батаљона; Владимир Лазић из Осмака, командир вода у 2. батаљону, син јединца у родитеља. Били су храбри и поуздани борци и примјерни чла-

нови КПЈ. Грозда Јурошевић из Матковца у близини Калесије, четана болничарка 1. батаљона, до погибије се истицала храброшћу приликом спашавања и пружања помоћи рањеницима и погинула је извршавајући тај задатак. Том приликом рањени су: Живко Гајић из Гојчина, командир 1. чете 2. батаљона; Светозар Поповић Нето из с. Осмака, помоћник комесара чете; Љубо Миловић из Старича код Кладња, командир вода у 2. батаљону.

Од 6. до 9. априла 1944. бригада се под борбом повукла преко Бјелашнице на просторије Превила, Некопи. Наши губици били су 1 погинуо и 4 рањена борца. Десетог априла бригада је под јаким притиском непријатеља стигла у село Умчани - Ракитница. У покрету је водила борбе код с. Мазлине против СС јединица и усташа. Непријатељ је разбијен, заплиењен је један минобацач, један пушкотитрајез и доста муниције. Од 11. до 13. априла бригада се у покрету пробила према ријеци Неретви водећи свакодневне борбе под врло тешким условима. У овим борбама погинула су три наша борца, а 30 бораца бригаде - Италијана заостало је и били су заробљени од непријатеља. Преко села Бјелимићи бригада је стигла на Неретву, колико се сјећам била је то неретвљанска жупа, на левој страни Неретве налазило се Главатичево. Неретву смо прешли у раним јутарњим часовима 15. априла. Прелаз је извршен преко раније порушеног дрвеног моста, од кога су остали само темељи (дебеле дрвене греде).

Главатичево је било чудно и врлетно брдо, а састоји се из три различита система, прво је шума бјелогорица, затим четинари, а онда село Главатичево, а изнад њега сам голи камен и за то годишње доба врло дубок снијег. Дуго смо се пењали на врх брда, савладавање брда било је врло напорно. Пењући се уз Главатичево, неко од бораца је сазнао да је тог дана православни ускрс, одмах су други добацили да бар из села хоће запуцати да се наједемо. Имали су искуства од раније, ако из села запуца, онда се смије узети више хране, ако не запуца онда економи и интенданти траже храну добровољно, што се често није исплатило, јер је зависило од тога колико су ти становници симпатисали партизане па су се тако и одазивали. Надомак села заиста су четници запуцали. Пошто је наш 2. батаљон био у претходници, штаб бригаде наредио је да се двије чете одмах раздвоје, развију у стрелце и протјерају непријатеља. Чим су чете кренуле на јуриш четници су побјегли, а борци су брзо заузели село, али се није имало шта наћи од хране, из села се становништво повукло још прије него што су четници запуцали. Стоку и све остало су склонили у шуму.

Послије одмора од неколико часова, наређен је покрет. Бригада је из Главатичева кренула у правцу Невесиња. Маршовало се ноћу. Сјутрадан је наређено да се бригада распореди и размјести ради одмора у следећим селима: Заборани, Крушевљани, Драмишево и Луке, које су најдаље истурени према Невесињу. На овом простору бригада се задржала све до 18. априла гдје је водила борбе са удруженим снагама усташке милиције и домаћих четника. У овим бор-

бама наши губици су били 2 погинула и 4 рањена борца. Међу погинулим налазио се и Љубо Пантић из Зворника, командир чете из 1. батаљона. Терен на који смо дошли био је врло брдовит, једно брдо од другог је одвојено великим увалама и дубоким кањонима, а снијег је био изразито дубок. Сјећам се одређен сам да са једном десетином бораца извидим терен према Невесињу, видим једно брдо па мислим нема више, кад доћеш на брдо погледаш друго много веће и тако у недоглед.

Протекло вријеме за бригаду је било врло напорно, борци до изнемоглости исцрпљени, стално у покрету и свакодневним борбама, кретали су се по брдовитом и непроходном терену, завејаним дубоким снијегом, с врло оскудном храном, слабом одјећом и обућом, полубоси, без спавања и одмора по више дана. Одмор, ако га је и било, онда је био у покрету, на застанцима и у снијегу. Преко Бјелашнице и уз Главатичево једва се кретало, једни су падали, други посртали, једни друге дизали и помагали да крену даље. Са пуно тешкоћа носило се оружје, посебно пушкомитраљези и нојсила са рањеницима. У томе је учествовао и старјешински кадар. Сјећам се када смо се враћали из Херцеговине у 2. чети, чији сам био командир, имали смо два пушкомитраљеца и носили су их чланови команде чете и командири водова, јер борци више нису имали снаге да их носе.

Осамнаестог априла команде чета је изненадило наређење да људство хитно спремимо за покрет, а поготову кад смо сазнали да се иде назад правцем одакле смо дошли. Требало се поново хитно пребацити преко Неретве сада на њену десну обалу. Касније смо сазнали да се на 27. дивизију спремао напад, из правца Невесиња, Мостара и Коњица и да би се избјегао судар са многоструко јачим непријатељем, на тешком и непознатом терену, било је потребно вратити се преко Неретве. Покрет је извршен истог дана, послје подне, маршовало се без одмора, цијелу ноћ. Рано ујутро чело колоне стигло је на обалу Неретве и одмах је почео прелаз преко истог моста преко кога смо прије четири дана прешли на лијеву обалу Неретве. На челу колоне ишао је наш 2. батаљон. Чим је прешао Неретву сукобио се са непријатељским снагама које су имале задатак да нам омету прелаз преко моста. Док је батаљон водио борбу са непријатељем и тако омогућио прелаз осталим јединицама бригаде, стигла је једна непријатељева јединица из правца Коњица, али на нашу срећу са закашњењем. Међутим, борба у долини Неретве трајала је скоро цијели дан. Бригада се пробијала према селу Арбут. Штаб бригаде процењујући ситуацију закључио је да би могло доћи до окружења њених јединица на овоме простору и одлучио је да се оне пробију у правцу Трескавице. Ноћу 20/21. априла 1944. године, бригада је успјела да се по врло тешком непроходном терену неопажено од непријатеља извуче. У свануће стигла је до ријеке Љуте. Сада су се борци срили са још једном препреком. Од наглог топљења снијега ријека је надошла, све је пред собом носила, у близини није било моста нити ма каквог другог прелаза. Требало је ријеку

газити, међутим, велика и силна ријека је све пред собом носила. Пошто се у близини налазила једна велика штала, саграђена од дугачких дрвених греда, наређено је да се руши, а од грађе сагради провизорни мост. Греде су биле толико дугачке да су стизале са једне на другу страну обале. За један сат штала је срушена и мост саграђен без икаквог алата, голим рукама изморених бораца. У овој акцији су радили сви, и борци и руководиоци, такорећи сва бригада.

У раним часовима 21. априла 1944. бригада се почела пењати уз падине Трескавице. У почетку у подножју није било снијега, послје једног часа пењања дошли смо до снијега који је био све дубљи, али је и тако набијен и смрзао да су борци ишли по њему без да су пропадали. На врх Трескавице изашли смо послје подне, снијег је био дубок око два метра. Имали смо неколико коња и једно говече, а како су пропали кроз снијег и нису се могли даље кретати, животиње су морале бити поклане. Пошто се месо није могло другачије да носи, свако је себи сјекао парче меса и стављао у торбу, рачунајући да ће на првом одмору добро доћи, да се бар дјелимично ублажи глад. Спуштање низ Трескавицу било је лакше него пењање. У први сумрак бригада је стигла у једну шуму испод Доброг Поља и села Крбљине, наређен је одмор, одмах су наложене ватре и месо су једни почели пећи а други кухати у својим порцијама. То су претходно научили од Италијана који су се налазили у бригади. Међутим, ни то мало меса борци нису имали времена да испеку или скухају. Откривени смо брзо од стране непријатеља. Авиони који су дошли из правца Бутмира почели су нас бомбардовати и митраљирати. У нашој близини налазила се и 2. крајишка бригада. Видјевши како пуцају из свих оружја на авионе, то сми и ми, користећи њихово искуство учинили. Пошто су авиони изручили терет и повратили се у своје базе, наређен је покрет према Фочанској Јабуци. Прилазећи комуникацију Калиновик - Сарајево, претходница је јавила да се друмом креће њемачка моторизована колона, састављена од камиона и тенкова. Наређено је да се застане и заузму положаји према непријатељу, али да се не отвара ватра. Послије преласка непријатељеве колоне, оставши непримјећени, трчећим кораком прешли смо цесту између Доброг Поља и села Крбљине и наставили даљи покрет. У току покрета на више мјеста бригада је водила борбу са домаћим четницима и усташама, али је успјела да се пробије. Губици бригаде у тим борбама били су један погинуо и један рањен борац.

Бригада је 25/26. априла 1944. прешла у покрету пругу и друм Сарајево - Вишеград и стигла на простор села Богојевићи - Добре Воде. Од дејства непријатељеве артиљерије погинуо је један борац, а рањени су командант 1. батаљона Љубо Шкондрић и замјеник командира једне чете из 1. батаљона. Наредне ноћи, између 27/28. априла 1944. бригада је у покрету, под борбом, прешла ријеку Рачу и наставила пут, те преко Деветака избила у село Соколовиће. Послије краћег одмора настављен је пут према Власеници. Борци су се ра-

довали што ће се поново иаћи међу својим у Бирчу и Спречи. Та радост била је кратка, још у покрету бригада је добила наређење да преко Милан Планине и Малог Поља крене у рејон Жеравица и ступи у борбу са њемачком СС јединицом и усташама Авдаге Хасића из Кладња. У Жеравицама борбу је водио 2. батаљон бригаде и неке јединице 2. крајишке бригаде. Борба је била жестока, тако да је било губитака на обје стране. Само из 2. батаљона погинула су три и рањен један борац. Међу погинулим били су: Борко Ракић из Ракина Брда, командир 1. чете и Драго Поповић, водни делегат 3. чете 2. батаљона, оба су били чланови КПЈ, а врло храбри и одани борци и добри другови. Послије ових тешких борби у Жеравицама, Понијерци и Малом Пољу, бригада се размјестила у рејону: села Владојевићи и Нетојевићи ради сређивања и одмора.

Од 27. до 29. априла 1944. бригада се у покрету према Бирчу налазила у заштитници и обезбјеђењу болница 17. и 27. дивизије, до смјештаја рањеника у корпусну болницу у Шековићима. По доласку бригаде у Бирач штаб бригаде и 2. батаљон продужили су за Спречу и смјестили се на Ракино Брдо, Сајтовиће и Осмаке, а 1. батаљон у Милиће и Власеницу.

На овом свом, до тада најдужем и најтежем путу, који је трајао скоро три мјесеца, бригада је прешла по јакој зими, дубоком снијегу и непознатом терену, водећи скоро свакодневно врло тешке борбе. Кретала се по беспућу Романије, Деветака, дјела Зеленгоре и Јахорине, преко кршевите Бјелашнице и Трескавице, каменитог Главатицева и Херцеговине, скоро до Невесиња и назад до свога драгог Бирча из кога је и пошла. На овоме путу борци бригаде су се борили са непријатељем разних формација и боја. Поред тога, борили су се са природним и другим разним тешкоћама, набујалим планинским ријекама и потоцима, кретала се по теренима без насељених мјеста, по тешкој и хладној зими, дубоком снијегу, боравећи дану и ноћу најчешће под ведрим небом, у снијегу се и у ходу и на застанцима спавало. Налазећи се махом на пасивним и ненасељеним теренима оскудним храном, гладовало се често и по неколико дана. Када се некако и обезбјеђивала храна оскудјевало се мјесецима са

Бранко Вуковић, са друговима

сољу. Наши борци су свјесио и храбро подносили и савлађивали све тешкоће и препреке на овоме борбеном путу. Сјећам се ситуација које су изгледале безизлазне, али и у тако тешким ситуацијама борци су односили побједе над многобројним, боље наоружаним, добро нахраћеним и опремљеним непријатељским војницима. У овако тешким ситуацијама побјеђивала је свијест нашег борца, одлучност, храброст и мржња према окупатору и домаћим издајницима.

У овим борбама, 19. бирчанска бригада је имала знатних губитака: погинуло је 27 бораца и руководиоца, рањено 25, а нестало 5 и заробљено 35, од којих 30 Италијана бораца бригаде, који су заостали иза колоне, јер нису могли да издрже напоре покрета, па су, вјероватно, били заробљени од непријатеља. Међутим, у овим борбама и непријатељу су нанијети осјетни губици, из строја му је избачено око стотину војника, заплијењено је доста оружја, муниције и друге ратне опреме.

Рајко Јаћимовић, Средоје Буричић, Душан Бурић

Борбе бригаде од фебруара до маја 1944.

Послије формирања 19. бирчанска бригада се задржала неко вријеме на територији Бирча под непосредном командом штаба 3. корпуса. Ту је, поред учешћа у нападу на непријатеља у Тузли, до почетка фебруара 1944. године успјешно чистила терен долине Спрече и око Зворника од четника и зеленог кадра и обезбјеђивала прикупљање и добављање хране из Семберије и са Мајевице за наше јединице, команде и установе у Власеници и на ширем подручју Бирча.

Извршивши успјешно ове задатке, по наређењу штаба 3. корпуса, бригада је кренула из рејона Власенице и већ 12. фебруара 1944. године, стигла у шири рејон Соколовића у састав 27. дивизије. Овај њен покрет текао је по тешкој и суровој зими. Дубина снијега и врло ниска температура су успоравали покрет јединица, а у планинским смеговима су их скоро и онемогућавали. На све ове природне недаће и тешкоће надовезивале су се непрекидно борбе и сукоби са непријатељем. Поред осталих, овдје треба поменути и сукоб 11. фебруара са њемачком скијашком извиђачком јединицом десно од комуникације Хан Пијесак - Соколац. Наиме, у покрету бригадне колоне, указала се потреба да јединице бригаде мало предахну. У рејону распореда јединице су брзо испред себе направиле у снијегу ровове ради обезбјеђења из правца Соколца. Кад су у ове ровове постављена обезбјеђења, испред њих се појавио пас извиђач. Борци који су га први примјетили повикали су: »Ево вука«. На те гласове бораца »вук« се као по команди окренуо и брзо удаљио у правцу одакле се и појавио. Међутим, за искусније борце и старјешине, ово је био сигнал да се ради о псу извиђачу и да се иза њега, вјероватно, креће њемачка јединица. Зато су предузете потребне мјере предострожности. Али, за кратко вријеме иза тога, мукла тишина је нарушена. На наше борце у рововима у снијегу скоро невидљиво је налетјела њемачка скијашка извиђачка јединица, која је послије краћег окршаја ишчезла. У овом сукобу на нашој страни није било губитака.

Послије овог судара јединице бригаде су без задржавања наставиле покрет ка рејону Соколовића.

Бригада се у Романији задржала до почетка марта. У то вријеме је учествовала у више значајних борби. То је период у коме ће Бирчаци показати пуну борбену вриједност, захваљујући већ стече-

ном ратном искуству. Једна од тих борби била је и борба 1. батаљона на Кому код Рогатице, почетком марта.

Тежина борбе за одбрану Кома која је трајала два дана и двије ноћи огледала се и у гоме, што су непријатељски напади, поред минобацачке и топовске ватре потпомагани и дејством авијације. Зато је батаљон у одбрани положаја на Кому претрпио и знатне губитке.

У овој борби на Кому, о којој говори генерал Шкундрић, истакли су се многи борци и старјешине 1. батаљона 19. бирчанске бригаде. Посебно се овдје могу навести Богосав Богичевић, Милош Тришић, Раде Момчиловић, Гојко Цинкић, Деспет Дачић, затим Радивоје Перишић и Војин Дрмоњић (командири 1. и 2. чете), који никада нијесу узмицали па и у најтежим моментима, те Миливоје Перишић, Будимир Тодоровић, Милован Вукотић, Урош Јурошевић, Слободан Јерковић, Божидар Јерковић и многи други борци, командири и комесари.

Приликом покрета за горње Подриње, јужно од Рогатице у региону села Чадовика, 5. марта 19. бирчанска и 2. батаљон 2. крајишке бригаде напала је јака колона усташа, која је пристигла из Рогатице. Борба је била веома жестока и трајала је око пет часова. Овом приликом погинуло је 7 наших бораца, док их је 10 рањено. Истовремено, усташе су заплијениле цијелу бригадну комору са око 32 товарна коња. Тиме је у покрету ка планираним циљевима изгубљено драгоцјено вријеме.

Кад су јединице 27. дивизије достигле на домак Устипраче, ријеку Прачу је требало пријећи преко друмског и жељезничког моста, јер се ријека на том дијелу, услјед високог водостаја, није могла газити. У вези с тим вршен је покушај у више наврата да се заузме Устипрача, да би се ови мостови обезбиједили за пријелаз, али успјеха у нападима није било. И кад је ноћу 9/10. марта у борбу уведен 1. батаљон 19. бирчанске бригаде, није се ни тада вјеровало да ће се постићи успјех. Међутим, послје солидно извршених припрема, Батаљон се под смјелим, храбрим и зналачким руковођењем Драгољуба Шкундрића као лавина сручио на жељезничку пругу и жељезничку станицу у Устипрачи. Прва чета овог Батаљона, под командом Радивоја Перишића, вјешто и ефикасно је бомбама разбила главно непријатељско упориште, док су остале чете брзо очистиле шири терен и друге тачке, заузимајући положаје за обезбјеђење пријелаза. У овој ситуацији непријатељ није имао излаза, него се стрмоглављивао у бујице, набујалих ријека Праче и Дрине. Тако су заузета оба моста, па су наше јединице са штабом бригаде и 2. батаљоном 2. крајишке бригаде наставиле пријелаз преко ријеке Праче. У овој борби су заплијењене извјесне количине пушака, муниције, одјеће и обуће. Радости бораца није било краја, када су своју потрајалу одјећу замјенили новим и топлијим војничким униформама.

У току преласка наших јединица преко друмског и жељезничког моста, непријатељ је покушавао да поврати изгубљене положаје, али га је у томе Батаљон успјешно спречавао. Тако су за око два сата све ове наше јединице прешле ријеку Прачу. Убрзо затим, ове јединице су са штабом 19. бирчанске бригаде и начелником штаба

дивизије се нашле у непосредној близини Горажда и Горажданске Јабуре, гдје су се спојиле и са осталим дијеловима Дивизије.

У овој значајној борбеној акцији, поред командног кадра, у борби се истакао велики број бораца, па их је тешко све поименично споменути. Ипак се не може заобићи стари ратник од првих уставних дана Ристо Тривковић, пушкомитраљезац, који се по својој храбрости, одлучности и смјелости истицао у свакој борбеној акцији. У овој је он показао ванредну храброст. Дејство његовог пушкомитраљеза се препознавало по силини и жестини ватре. Истина, и он је пушкомитраљезу посвећивао више пажње него што је посвећивао самом себи. Зато је његов пушкомитраљез у борби увијек беспрекорно и убојито дејствовао. Затим су ту Бошко Продановић, Радосав Јоловоћ, Урош Јурошевић, Богдан Џинкић, Станко Дошић, Живан Павловић и многи други, који су се својом храброшћу и пожртвовањем истакли и у овој борби. Треба споменути и храброст и вјешто сналажење курира Батаљона Милоша Перишића, који је у овој борби учествовао као трећи од браће Перишића, поред Радивоја, командира чете и Миливоја, комесара чете. Ова позната породица Перишића дала је нашој борби четири бораца још од првих дана устанка. Миливоје, Деспот и Милош, који су из рата изашли живи, док је Радивоје, као најстарији и глава породице, погинуо 12. априла 1945. године у борби за ослобођење Завидовића, као командант 1. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде.

Послије низа акција јединица 27. дивизије на сектору Горажде и Фоча, непријатељ је процијенио опасност која му пријети због боравка 27. дивизије и њених акција на том простору па је појачао своју активност из Сарајева, Невесиња и Горажда. Према Калиновику и Фочи отпочели су пристизати батаљони 14. пука 7. СС дивизије и усташко-домобранске снаге и појачана је активност сеоских милиција и четника. Дејство ових комбинованих снага непријатеља подржавало је и њемачко ваздухопловство. Сва та дејства и активности оцјењени су као настојање непријатеља да по сваку цијену онемогући присуство јединица НОВЈ у горњем Подрињу и да снаге НОВЈ набаци на ријеку Дрину, на узак простор између Горажда и Фоче, и ту их уништи.

Да би се избјегао удар надмоћнијих снага непријатеља на уском простору Устиколине, Јахорине, Миљевине и Фоче, штаб дивизије је донио одлуку и раздвојио своје јединице у двије борбене групе, и то:

- Прву, са 2. крајишком (без 4. батаљона), 19. бирчанском и штабом дивизије, без дивизијске и бригадних болница. Са овом групом штаб дивизије је кренуо из рејона Устиколине и Превиле да се пребаци преко комуникације Сарајево - Калиновик на простор Умољана и Ракитнице, јужно од планине Бјелашнице, и да тако избјегне јачи удар офанзивних дејстава непријатеља.

- Другу, са 16. муслиманском, 4. батаљоном 2. крајишке, дивизијском и бригадном болницом са тежим рањеницима и болесницима са којима је био и начелник штаба 27. дивизије потпуковник Руди Петовар, је пребацио на десну обалу ријеке Дрине, у рејон из-

међу Фоче и Горажда, гдје су се налазиле групе четника и јединице сеоских милиција, за које се вјеровало да немају снаге да угрозе наше јединице на овом сектору.

Када је колона 19. бирчанске бригада напуштала рејон ранијег размјештаја и кренула према комуникацији Сарајево - Трново и даље ка Неретви, непријатељске снаге су из правца Калиновика ушле у Миљевину, а затим и у Фочу, одакле су истог дана продужиле и ушле у Устиколину.

Схвативши и оцјенивши намјеру и смисао маневра наших јединица, непријатељ је брзо интервенисао и борбена дејства својих јединица пренио и на шири простор Драговића и Јабукe, затим Мрежице и Мазлине, да би по преласку комуникације, у ширем рејону Трново, наставио са још јачим и све жешћим нападима на простору Пречана, Умчана и Облог Брда. Због тога су и јединице 19. бирчанске у покрету ка планираним циљевима морале водити више узастопних борби, од којих су најважније слиједеће:

Први батаљон, крећући се ноћу по киши као побочница бригаде, истурио је 3. чету на косу изнад Јабукe, да би обезбједио ноћни пролаз јединица кроз село. При изласку на ову косу борци су изненада наишли на осигуравајуће дијелове 7. СС дивизије, који су се у рововима успавали под шаторским крилима. Кад су борци на њих нагазили, настала је вриска и пометња, а затим жестока и кратка борба, у којој су наши брзо ликвидирали есесовце. Један број их је побјегао, четири су заробљена и један број их је изгинуо. При томе наши борци су заплијенили више пушака, неколико аутомата, пушчане и митраљеске муниције. Међутим, код бораца је посебну радост изазвала заплијена њемачког митраљеза - шарца са постољем, чиме је ојачана ватрена моћ чете.

У селу Мазлини, у наставку узастопних борби, 9/10. априла, дошло је до непосредног судара са јединицама 1. батаљона 14. пука 7. СС дивизије и сеоском милицијом, са којима су се сукобили храбри и одважни Спречаци из 2. батаљона. Послије огорчене, упорне и вишечасовне борбе, незадрживим налетом Спречака непријатељ је разбијен извршен пробој и обезбјеђен покрет наших јединица према планираном циљу. У једном од тих ноћних налета чета 2. батаљона, поред осталих, јуначки је погинуо и Недјељко Гајић, замјеник команданта овог батаљона. Његова погибија је болно одјекнула код свих бораца и руководилаца 19. бирчанске. Био је то велики и ненадокнадиви губитак за бригаду и његов родни крај, поготово што се он као поштен и одважан сељак значајно потврдио као један од способних организатора устанка у Милићима и Бирчу, што се исказао и остао вјеран линији борбе против окупатора и његових домаћих слуга. Кроз многе па и најтеже борбе израстао је у истакнутог борца и руководиоца са високим моралним и политичким квалитетима.

За вријеме борби код села Мазлине и према Мрежици, заплијењен је минобацач 82 мм, пушкомитраљез, приличан број пушака и аутомата, већа количина муниције и хране.

По успјешно извршеном продору, бригада је наставила без задржавања под веома отежаним условима, испресјецаним планинским земљиштем и дубоким снијегом. Успут је имала мањих борбених окршаја, који нијесу битније утицали на измјену плана марша.

Са преласком комуникације Сарајево - Колиновик, тежиште борби је пренијето на просторе Пречана, Умчана, Облог Брда. Непријатељ је, примјеном свих могућих видова борбених дејстава, настојао да онемогући покрет јединица 27. дивизије ка Неретви и дубље у Херцеговину. Тако се неочекивано у овим рејонима развила вишедневна, оштра и жестока борба. Неки положаји су прелазили и више пута из једних у друге руке.

Послије неколико узастопних и неуспјелих напада на Обло Брдо, штаб бригаде је донио одлуку, са којим снагама и како и на који начин да се коначно ликвидира добро организовано и јако утврђено непријатељево упориште на Облом Брду, које је чинило велику препреку на правцу кретања наших јединица. У вези с тим, у јединицама бригаде су извршене темељне војне, политичке и материјалне припреме. Батаљони су по распореду заузели полазне положаје и у подилажењу стигли до јуришних одстојања. Бомбашке групе су спремно очекивале почетак јуриша. И тако у предвиђено вријеме су одјекнуле експлозије ручних бомби и граната. Извршен је упад у фортификацијске објекте. Настала је борба прса у прса. У борбеном строју је јуришао и замјеник команданта 1. батаљона (недавно дошао на ту дужност) Никодин Станишић, са пушкомитраљезом од кога се у таквим и сличним приликама није никада одвајао. Из јуриша у јуриш освајан је ров по ров, један по један објект или положај. У налету су погођени многи борци. Чули су се јауци рањених. Некима је Никодин лично пружао помоћ и заштиту. Али, у једном од следећих незадрживих напада и сам је у жару борбе јуначки и храбро погинуо. То је био велики губитак за батаљон, бригаду и родни крај поготово што је он због храбрости, одлучности, и смјелости био вољен, цијењен и поштован.

Некако у исто вријеме, у истој борби и под истим условима, заједно са Никодином Станишићем, погинуо је и познати борац још од првих дана устанка, Шековљанин Комнен Мркајић, командир чете.

За цијело вријеме борби на Романији горњем Подрињу и дијелу Херцеговине, борбени морал и политичка свијест бораца и старјешина бригаде били су на висини. Њих нијесу у већем броју колебали ни снага непријатеља, ни тешки временски услови, стални покрети, недостатак хране, слаба одјевеност и друге недаће. Напротив, у свим оружанним акцијама, у којима су учествовале јединице 19. бирчанске НОУ бригаде, борци и командни кадар су се стално потврђивали као компактан, борбен и морално-политички чврст војнички колектив. Пред сваку акцију или већи војни подухват, поред војничких, штаб бригаде је спроводио и темељне политичке припреме. На том плану значајан допринос су давале појачане мјере политичко-партијског рада, разноврснија и шира пропагандна активност, организован и прилагођен културно-забавни живот, благовремено и

правилно предузимање мјера усмјерених на отклањање штетних појава и, свакако, оспособљеност политичког кадра.

На овом борбеном путу бригаде, колико год се посвећивала брига морално-политичком васпитању, културном уздизању и организованом партијском раду са борацким и командним саставом, овај војни колектив је још више улагао напоре у раду са народом куда је год бригада пролазила и гдје је боравила. При томе, обично би се по већим мјестима и насељима организовале приредбе са пригодним програмима и друге културне манифестације. Посебна пажња се посвећивала организовању политичког, пропагандног и културно-просветног рада, као и оживљавању рада органа народне власти и потребне активности других организација НОП. У ту сврху коришћен је сваки предак да би се путем састанака, политичких конференција, организовања забаве и непосредним контактима и разговорима што боље и потпуније објашњавали циљеви НОБ и улога партизанских јединица, успоставили разумнији међусобни односи становништва без обзира па националну и вјерску припадност, објаснила штетност сарадње четника са окупаторима и издаја сопственог народа, разобличила власт НДХ и усташка пропаганда. Све то је чињено у циљу, да се код застрашеног, узнемиреног и поколебаног становништва поврати вјера у праведност народноослободилачке борбе и створе услови за приступање нових бораца у редове НОВЈ. Иако су ове активности бригадног колектива као цјелине условљене ратном ситуацијом и дужином боравка у појединим насељима и селима, у сваком случају, оне су имале позитивног одраза и код српског и код муслиманског становништва и њихова опредјељења за НОП и прихватање његове политике.

За организован, садржајан, свеобухватан и богат политичко-партијски и пропагандни рад, културно-забавну активност и обезбјеђивање позитивних резултата, великим дијелом заслуга припада политичким комесарима и њиховим замјеницима са комесаром бригаде Радом Јакшићем. Овдје су дошле до пуног изражаја његова политичка ширина, опште и стручно знање, велика пракса у обављању војних, политичких и партијских дужности, вишегодишње искуство у раду са људима и вјера у њих. У своме раду он је стално и неуморно тражио нове садржаје и боље методе активности. Реално је цијенио ситуације и у јединицама и на терену. Личним примјером, својом досљедношћу, смишљеним и веома садржајним радом је давао непроцењив допринос у уздизању војних и политичких кадрова. Под његовим непосредним руководством и усмјеравањем стасали су многи одважни, борбени, смјели и вриједни војни и политички кадрови у бригади, Бирчанском НОП одреду, посебно из редова омладине и обичних људи, којима је он увијек посвећивао изузетну пажњу.

Борбе на Црвеним стијенама и Дрињачи

Кључна тачка у спољној одбрани Сарајева биле су Црвене стијене са источне сгране, из правца Романије. Своје прве борбене акције против њемачких снага Романијски партизански одред, под командом свог легендарног команданта Славише Вајнера Чиче, изводио је у рејону Црвених стијена. Од тада па до краја рата, њемачко-усташке снаге су упорно и јаким снагама браниле своје положаје на Орловим и Црвеним стијенама. Од почетка рата ови положаји на Црвеним стијенама само су два пута освајани од наших снага, иако је романијско подручје било често поприште борбених дејстава јачих партизанских јединица.

У другој половини октобра 1944. године 19. бирчанска бригада је изненадним нападом, по трећи пут, заузела ове веома значајне положаје непријатеља. До тога је дошло у следећој ситуацији:

После ослобођења Тузле, средином септембра, 19. бригада је са другим јединицама 27. дивизије, извела низ акција против разбијених усташких и четничких снага у долини реке Спрече и на Мајевци, све до Зворника. Истовремено вршено је обучавање нових бораца, који су у већем броју приступали нашим јединицама после ослобођења Тузле. Средином октобра 27. дивизија добија задатак да овлада комуникацијом Вишеград - Рогатица - Соколац - Црвене стијене, ради спречавања и успорвања кретања немачких снага, које се преко овог дела наше земље извлаче из Грчке. На овом задатку у почетку су биле ангажоване на релацији Вишеград - Рогатица, две бригаде ове дивизије (16. муслиманска и 20. романијска). На истом задатку ангажује се нешто касније 19. бирчанска бригада. Наиме, тек 23. октобра 1944. она је добила наређење да из рејона Тузле изврши покрет општим правцем: Тузла - Живинице - Кладањ - Олово - Црвене стијене, са задатком да на овом правцу уништава и разбија усташке и четничке снаге и избије на комуникацију Сокол - Црвене стијене.

Покрет из Тузле почео је 24. октобра увече. На релацији Тузла-Живинице, већина бораца бригаде превезена је возом и за многе је то била прва вожња возом, па је протекла са доста узбуђења и чуђења. Први дан марша од Живиница ка Кладњу и ка Олову извршен је под неповољним временским условима. Падала је киша и било је прохладно. За све нове борце овај први дужи марш био је веома напоран јер није било лако газити по расквашеном земљишту, носити наоружање и муницију, којег је по први пут било у изобиљу.

*Бошко Продановић (или Перо), Мирко Николетић, Живко Гајић, Никола Андрић, Спасо Мићић, Динко Фалатар и Војо Ивановић Црногорац.
У ослобођеној Тузли, октоба 1944.*

Група бораца бригаде у ослобођеној Тузли, септембра 1944.

Старешине бригаде су се трудиле да саветима и на други начин помогну новим борцима. Како би напор марша што лакше савлађивали.

Усташка посада из Кладња није ни покушала да јој пружи отпор, већ се панично разбежала. Исти случај је био и са усташком посадом у Олову. У једној мањој чарки заробљено је неколико усташка и заплењено нешто наоружања и опреме. На просторију Владојевићи - Ракова Нога бригада је пристигла касно увече, 26. октобра и ту сместила ради краћег одмора. У току ноћи 26/27. октобра добила је задатак да изврши напад на усташко упориште Црвене и Орлове стијене и овлада комуникацијом Соколац - Сарајево. У процени ситуације, приликом доношења одлуке за напад на непријатеља на Црвеним стијенама пошло се од претпоставке да непријатељ не очекује скори напад на ово његово упориште, јер у близини већ дуже времена, није било партизанских јединица. Наиме, 27. дивизија је од половине септембра била у рејону Тузле, а од 15. октобра на просторији Вишеград - Рогатица. Ова претпоставка узета је као битан елеменат за одлуку о времену и организацији напада, па је закључно: а) напад треба извршити пре него што непријатељ открије присуство бригаде на простору Владојевићи - Ракова Нога и б) напад мора бити снажан и изненадан, у коме треба истовремено да учествује цела Бригада, уз неопходно обезбеђење према Сокоцу. О непријатељу се није довољно знало. Наиме, претпостављало се да је јачина усташке посаде до једног батаљона да се већи део налази на Црвеним стијенама, а мање снаге на Орловим стијенама. О систему одбране, бункреима, рововима није било података. Донека је одлука да се напад изврши у току ноћи 27/28. октобра из покрета. Одлучено је да се два батаљона нападну Црвене стијене, ради обезбеђења напада. Са овом одлуком упознати су и штабови батаљона и команде чета и издата им наређења за извршење покрета и напада. Посебно је указано на мере прикривеног кретања и изненадног избијања пред непријатељеве положаје и напад, у којима групе бомбаша треба да постигну што већу силу напада.

У току 27. октобра бригада је из рејона Владојевићи - Ракова Нога, прешавши око 20 км по шумовитом пределу, избила непријатељу пред Црвене и Орлове стијене и ту су, по четама и водовима, извршене последње припреме за напад. Каменито тло изискивало је посебне мере за нечујно кретање и приближавање бомбаша, који су се босоноги кретали испред стрељачког строја, односно нападних колона водова. Тачно у поноћ, чуле су се бројне експлозије бомби наших бомбашких група, праћени рафалима пушкомитраљеца, аутомата и пушака. Мада су усташе биле изненађене они су упорно бранили своје положаје, настојали успоставити нарушени систем своје одбране на првој линији отпора, али им то не успева, јер јуриши наших чета не посустају и оне убрзо заузимају прву линију бункера и ровова. Усташе се повлаче на другу дубину непријатељеве одбране, што је напokon усташе приморало на напуштање упоришта и повлачење према Мокром. Тако је, након двочасовне борбе, наша Бригада у потпуности овладава Црвеним и Орловим стијенама.

У току 28. октобра, чим је сваиуло, јединице бригаде организују одбрану Црвене и Орлове стијене. Руше и запречавају комуникацију према Сарајеву. На овом послу није се пуно учинило, јер није било експлозива и потребног алата, па ни знања. Бригада није имала инжињеријску групу - специјално обучене људе за тај посао.

Непријатељева команда у Сарајеву врло брзо реагује и одмах ујутро камионима од Мокрог пребацује знатна појачања у људству и артиљерији и наређује поновно овладавање Орловом и Црвеном стијеном.

Већ око 11 часова отпочиње напад усташких снага од правца Мокрог. Прве јурише два усташка батаљона наша одбрана дочекује снажном ватром и ручним бомбама. Усташе застају, делимично се повлаче, да би након пола сата отпочели нови јуриш, праћен доста прецизном артиљеријском и минобацачком ватром. Наша одбрана не попустила и даље је веома упорна и ефикасна, па су и сви накнадни јуриши били заустављени. Након више неуспешних јуриша настаје привидно затишје, које траје пар сати, уз дејство њихове артиљерије. Пошумљено земљиште онемогућује нам да осматрамо шта усташке снаге раде на достигнутој линији испред наше одбране - није нас пуно забринуло што смо осмотрили делимично померање усташких јединица према нашем десном крилу. Ово привидно затишје трајало је све до предвече. Иза три сата после подне уследио је трећи јуриш. Наша одбрана је и даље успешна на правцу Орлове и Црвене стијене. На центру и нашем левом крилу јуриш усташа је заустављен али на нашем десном крилу, у рејону к.1108 настало је колебање, борци са крајњег десног крила одступају, јер су са правца Вранозуб - Незгодовина продрле усташе. Овај рејон није био поседнут нашим снагама, односно није био брањен, па ни осматран. Колебање а затим и повлачење наше чете на десном крилу још више је открио наш десни бок и угрозило одбрану Црвених а затим и Орлових стијена, па је у сумрак уследило напуштање положаја и на Црвеним стијенама.

Неуспех у одбрани Црвених стијена био је последица недовољног обезбеђења десног крила и бока, а то је усташка команда уочила и успела да искористи ову слабост наше одбране. Извесно је да је после више узастопних покушаја да овладају Орловим и Црвеним стијена, фронталним нападом, усташко командовање извршило потпуније извиђање нашег распореда и одбране и при том открило да су наше десно крило и бок слабо обезбеђени. Успевају обилазним - бочним нападом да са правца Незгодовина - Бановине угрозе нашу фронталну одбрану и захваљујући овим маневром постигну изненађење.

После напуштања Црвене и Орлове стијене, 28. увече, бригада се прикупила у рејону Понор - Добра Вода где је вршено сређивање јединица.

У истом времену штаб бригаде, након краће процене ситуације, доноси одлуку да организује поновни напад на Орлове и Црвене стијене, које је требало извести у току ноћи 28/29. октобра. По батаљонима и четама врше се припреме. У нападу опет учествују сви

батаљони - сваки на свом правцу, као и у првом нападу, претходне ноћи. Напад почиње тачно у планирано време, групе бомбаша су у дејству али овог пута није постигнуто изненађење. Ватра непријатеља је паклена од које већ у првом налету имамо доста избачених из строја, но поред тога на појединим правцима наши борци успевају упасти у прве непријатељеве ровове. Усташе спречавају даљи продор. Одмах врше снажне против-нападе, и ми се морамо повлачити. Након краћег сређивања поново јуришамо - али се све понавља као и у првом јуришу. Број погинулих и рањених се повећава. Све је извесније да у овом нападу нећемо постићи успех, следи наређење за повлачење. Извлачимо рањене и повлачимо се у рејон По-нор - Добра Вода.

Сви смо веома уморни, већ данима смо у покрету и борби. Дана 29. октобра добијамо краћи одмор. Врши се сређивање чета и попуна муницијом и бомбама. После подне врше се краће анализе неуспелог ноћног напада, штаб бригаде цени насталу ситуацију и долази до закључка да и даље треба иападати, тј. да по сваку цену морамо поново овладати тим положајима. Наређује се да се одмах приступи организацији и припреми трећег узастопног напада, који се има извести ноћу 29/30. октобра. Све припреме за овај напад врше се на устаљени - познати начин. Добровољаца за бомбаше има доста, бирамо оне најискусније. И у овом нападу сви батаљони нападају истим правцем. У одлуци нема неког новог маневра, којим би се постигло изненађење непријатеља. Није нас пуно забрињавала ни чињеница што је у претходним нападима нестало, без трага, неколико нових бораца, кји су у бригаду дошли после ослобођења Тузле, а пре тога су били припадници разних непријатељевих формација.

У овом трећем узастопном нападу нисмо успели постићи изненађење. Приближавање наших јединица првој линији непријатељске одбране дочекано је пакленом ватром, но и поред тога наше бомбашке групе делимично успевају упасти у прве ровове. Усташе врше против-нападе и поново поседају своје положаје. Наши губици се повећавају, нарочито у Првом батаљону. Међу тешко рањеним је командир Прве чете. Одустајемо од даљег напада и повлачимо се на полазне рејоне а одатле: 2. батаљон одлази на Црни Врх, 3. батаљон на брдо Чукарица, а 1. батаљон у рејон Лучевник, где се налазила бригадна болница, комора, штаб бригаде са приштабрским јединицама.

Овај неуспешни напад, у коме смо упорно настојали да поново овладамо усташким упориштем на Црвеним и Орловим стијенама, доста се неповољно одразио на наше борбено расположење и спремност. Наиме, почео је да сплашњава занос и радост које смо стекли и у првом успешном нападу на те положаје. Након пристизања у нове рејоне размештаја није одмах постављено одговарајуће борбено обезбеђење. Сви смо били уморни и разочарани због неуспешног напада, а истини за вољу нисмо ни очекивали неку акцију усташа у овим рејонима размештаја. На жалост, усташко командовање није тако мислило. Охрабрено својим успехом у поновном

овлађивањеу Орловим и Црвеним стијенама у току 28. октобра и одбраном истих од наших напада у току ноћи 28/29. и 29/30. октобра, а располагајући са тачним подацима о размештају бригадне болнице и коморе (податке су добили од пребеглог људства из наше бригаде), наређује команди свог упоришта у Соколцу да упути једну јединицу, која ће се прикривено привући до рејона Лучевик и напасти бригадну болницу, комору и штаб бригаде. Ова усташка јединица успева да се провуче кроз наше непотпуно обезбеђење између 3. и 1. батаљона и у изненадном кратком нападу из непосредне близине нападне на бригадну болницу, комору и штаб бригаде. Аруги и трећи батаљон нису одмах схватили шта се догађа, те њихова помоћ у одбрани ових делова није била правовремена. У овој акцији поубијани су тешки рањеници, који су се тог момента налазили у бригадној болници.

У свим борбама од 27. до 30. октобра погинули су и поубијани као тешки рањеници: Рава Јанковић, Будимир Тодоровић, Вујадин Бећаровић, Салих Аврамовић, Фадил Натибушић, Халил Џенетровић, Бахман Хацић, Хамдија Хидановић, Џемо Кавгић, Хусо Лего, Петар Матошевић, Јован Митровић, Рамиз Мујић, Хасо Мустачевић, Хајрудин Омић, Деспот Шарић, Мирко Савиновић, Мехмед Смаиловић, Фехим Срабовић, Есад Топчић, Хасан Тучић, Александар Марковић, Деса Петровић и још неколико рањеника је заробљено и одведено у логоре гдје су убијени.

У истом времену нестао је 21 борац. Извесно је да су неки од њих заробљени, односно поубијани после заробљавања. За неке је утврђено да су пребегли непријатељу. Они су пре ступања у нашу бригаду били припадници разних непријатељских формација.

У оцени борби бригаде, почев од 24 до 30. октобра, потребно је још једанпут истаћи следеће:

а) Марш бригаде од Тузле до Црвених стијена изведен је успешно. Под доста неповољним условима бригада је у покрету извршила организацију и припреме за напад и неприметно избила пред усташко упориште.

б) Овлађивање Црвеним и Орловим стијенама 27. октобра, веома важним упориштем у спољној одбрани Сарајева, спада у врх борбених дејстава наше бригаде, а овај успех је резултат силине нашег напада и постигнутог изненађења над непријатељем.

ц) У одбрану Црвених стијена у току 28. октобра испољена је велика упорност наших јединица. Успешно је одбијено више усташких фронталних јуриша, који су извођени са јаким снагама. До неуспјеха у одбрани дошло је грешком нашег командовања у обезбеђењу десног крила и бока, а ту нашу грешку је, мада са закашњењем, уочило и искористило усташко командовање.

д) Наша одлучност и решеност да поново овладамо Црвеним стијенама, нападом исте вечери 28/29. октобра и у току ноћи, били су више резултат наше жеље и борбеног расположења а мање правилно процјењивање реалних могућности. Наиме, нашем командовању није било познато да је посада за одбрану овог упоришта знатно ојачана у току 28. октобра. Осим тога, у нашој процени запоставили

смо фактор изненађења, којег нисмо могли постићи у овом другом нападу.

е) Наша упорност и одлука да одмах следеће ноћи - 29/30. октобра извршимо поновни напад и овладамо овим усташким упориштем, била је нереална. Одиос снага био је веома неповољан, јер су наше јединице у претходним нападима имале знатније губитке, а нисмо могли рачунати ни на какво појачање. Такође нисмо могли рачунати са фактором изненађења. Наша упорност и одлучност да поново овладамо усташким упориштем Црвене стијене у две узастопне ноћи у неповољним условима односа снага, није се показала оправданом и целисходном. На другој страни, тј. за усташко командовање није било друге алтернативе, већ да по сваку цену брани ово упориште, ради обезбеђења и несметаног повлачења немачких снага. За те упорности имамао чињеницу да су ови положаји - упориште на Црвеним стијенама, од децембра 1941. године само једанпут освајани нашим снагама (6. источnobосанска бригада у новембру 1943.).

Половином децембра 1944. године, са Романије смо убрзаним маршем хитали ка Дрињачи, малом насељу у долини реке Дрине, 15 км јужно од Зворника. У овај рејон биле су стигле јединице немачке пуковске борбене групе »Скендербег«, и одмах смо организовали одбрану у насељу Дрињача и дуж пута Дрињача - Зворник. Задатак наших јединица био је да нападнемо и разбијемо ове фашистичке јединице и спречимо њихов продор ка Зворнику.

Први батаљон 19. бирчанске бригаде, пристигао је у село Лијешањ и на ријеку Дрињачу 17. децембра у послеподневним часовима. Ту је батаљон добио задатак да одмах пређе реку Дрињачу и да у току ноћи нападне и разбије немачке јединице, које су организовале одбрану у захвату пута северније од насеља Дрињаче. Десно од нашег батаљона нападали су остали батаљони наше и 16. муслиманске бригаде. Мада је био децембар, време је било доста лепо и суво, али прилично хладно. На реци Дрињачи у том рејону, није било никаквих мостова а река је била доста хладна и дубока. Да би што брже и безбедније прешли реку Дрињачу, прикупили смо доста конопаца и све их повезивали у један. Одабрана је група најснажнијих и вештијих бораца, која ће прва прећи реку и превући један крај конопца и везати га за стабло дрвета на другој обали. Истовремено је организовано и постављено борбено обезбеђење и одређен редослед преласка реке по четама и друге припреме које треба извршити. Пошто су извршене све припреме група одабраних бораца, са комесаром Мирком Николетићем, прва је прешла реку, превукла и привезала конопац за дрво на другој обали, отпочео је прелаз чета одређеним редоследом. Прелаз је вршен на тај начин, што смо се једном руком држали за конопац а другом изнад главе држали оружје и муницију, газили смо Дрињачу, која је достизала до груди, а борцима нижег раста и до рамена.

Након преласка реке, штаб батаљона, којег су сачињавали: Радивоје Перишић - командант, Мирко Николетић - комесар и ја - заменик комесара батаљона, извршила је делимично извиђање распо-

реда непријатељских јединица и положаја, а затим донела одлуку да се напад изврши са две чете. Са једном четом у напад иде командант Радивоје, са другом заменик комесара. Једна чета задржана је у резерви и са њом остаје комесар батаљона Мирко Николетић. Целу чету задржали смо у резерви, јер, због краткоће времена нисмо могли утврдити потпун распорд непријатељских јединица, то смо морали имати довољно јаку резерву, за интервенцију у току напада, тамо где буде требало.

Обзиром да смо у напад прешли из покрета у пола ноћи, постигнуто је потпуно изненађење. Непријатељева јединица, на працу напада нашег батаљона, брзо је разбијена и иста се почела повлачити дуж пута и ријеке Дрине, ка Зворнику. Са наше обе чете гонили смо Немце и већ пре зоре избили пред Млаћевац и село Дивич на јужној периферији Зворника. Овде смо се зауставили ради прикупљања и сређивања наших чета и да сачекамо чету из резерве са комесаром Мирком.

Док смо ми сређивали чете отпочела је борба иза наших лећа, у рејону брда Јасенић и села Бевање. Није нам било јасно ко и против кога сада води борбу у нашој »позадини«. Ова новонастала ситуација и чињеница да нам још није пристигла чета из резерве помало нас је забрињавала, то смо се Радивоје и ја договорили да се ја одмах вратим назад и видим ко води борбу у рејону Јасенича и да са четом из резерве и комесаром Мирком дођемо у састав батаљона. Мој одлазак и повратак трајао је више од једног сата и у том времену већ се било потпуно разданило. Био сам се сасвим приближио рејону где се водила борба. Осматрањем уочио сам једну мању немачку јединицу, јачине око 30-40 војника, која се уз брдо, повлачила са Јасенића ка путу Дрињача - Зворник. На њу је нападала наша чета из резерве. Најпогоднијим правцем брзо сам дошао до наше чете и комесара Мирка Николетића. Мирко ми је објаснио да се ова немачка јединица налазила на Јасенићу, вероватно као бочно обезбеђење својих снага распоређених дуж пута. Ми за њу у току јучерашње организације напада нисмо ни знали, то је ноћас нисмо ни нападали. Тако се ова немачка јединица, после нашег успешног напада и стицајем других околности, нашаа доста дубоко у нашој »позадини«. Она је откривена тек у зору и на њу је извршила напад чета из резерве. Оценили смо да ће се ови Немци повлачити ка Зворнику и да се ускоро могу наћи иза лећа наших чета пред Млаћевцем, а то не би било нимало повољно. Ради тога одмах смо упутили курира команданту Радивоју, са поруком, у којој смо га упознали и упозорили на ову опасност и предложили да одмах са једном четом постави заседу овој немачкој јединици, која се повлачила пред нападом наше чете из резерве.

Како је време одмицало наши напади постајали су све организованији и јачи, јер су се придружиле и поједине чете других батаљона наше бригаде. Фашисти су се врло вешто бранили и узастопно повлачили под заштитом ватре својих неколико »шараца« и два мала минобацача. Доста успешно повлачење ове немачке јединице трајало је скоро све до испред Млаћевца, односно док нису

наишли на заседу, коју је на правцу њиховог повлачења поставио командант батаљона Радивоје Перишић. У том моменту, наставши се између заседе и напада наших јединица ова група Немаца прешла је у одсудну одбрану - у борбу за живот или смрт. У нашем последњем јуришу - на челу јуришног строја погинуо је комесар нашег батаљона Мирко Николетић, диван друг, неустрашив борац и способан руководиоца наше бригаде. На овом малом простору, између нашег нападног строја и наше заседе погинуло је више од 20 фашиста. Неки су у последњем часу скакали у Дрину, где им такође није било спаса. У овим борбама, поред комесара Мирка, погинули су и другови: Јозо Андрин, Ахмет Чакић, Момир Гавриловић, Ковиљка Јовановић, Миладин Већаровић. Са тугом и болом у срцу, сахранили само погинуле другове, покупили заплењено оружје и без одмора убрзаним маршем стигли у Шековиће, напали четничке јединице, које су продрле у овај рејон из Србије.

Од Тузле до Црвених стијена

Послије другог ослобођења Тузле, септембра 1944. године, наш 2. спречански батаљон 19. бирчанске народноослободилачке ударне бригаде, у ком сам био курир, био је краће вријеме распоређен по четама у околини Тузле.

Поједине чете обезбјеђивале су транспорт хране и друге опреме из Тузле преко Спрече у правцу Шековића. Друга чета је једно вријеме била у Симин Хану са дијелом штаба батаљона. У то вријеме штаб батаљона није био комплетан, јер су наступиле промјене у кадровском саставу. Трећа чета смјештена је у Креки, а Прва је више била покретна, прогонећи остатке четника, зеленог кадра и других разбијених непријатељских формација: усташа, око Пар-села, Љубача и Дубрава, те легије и зеленог кадра у долини Спрече и према Сребренику.

Послије пар дана раздвојености, штаб 2. батаљона се са свим приштапским дијеловима смјестио у Тузли преко ријеке Јале, уз стари пут који је водио на Илинчицу и даље за Дубраве и Живинице. Штаб бригаде био је у близини жељезничке станице у Тузли, покрај цесте идући за Зворник у двоспратној кући (у близини данашњег Хотела »Бристол«),...

У свакодневним пословима и задацима ослобођење Београда 20. октобра 1944. године дочекали смо у Тузли. У том времену савезници су на Дубраве авионима допремали наоружање (лако), одјећу и мање количине хране и санитетског материјала. Обезбјеђење аеродрома и прихватање материјала са народом вршила је наша 1. чета и једно вријеме 2. чета.

Мислим да је било дан послје ослобођења Београда када се батаљон окупио и пред стројем нам је свима саопштено да сутрадан крећемо према Романији, а ми смо »одгонетнули« да идемо на ослобођење Сарајева. Тога дана батаљон је кренуо преко Илинчице према Живиницама, а затим преко села која гравитирају цести Тузла - Кладањ. У околним селима до Бурђевика наилазили смо на остатке четника или зеленог кадра. Са њима је борба била кратка, јер су се одмах уклањали.

Негдје око Врнајевића преноћили смо и сутрадан кренули у правцу Кладња и Олова. У тим крајевима наш батаљон био је и раније. Већ на првом конаку нестало је неколико бораца који су нас се прикључили послје ослобођења Тузле или су били мобилисани у околини Тузле.

Дан смо провели у покрету до Оловских Лука и ту смо закончили. Трећи дан изјутра стизале су колоне других батаљона бригаде, па се знало да је бригада на окупу. У јутарњим часовима формирала се колона и кренула лијево од Оловских Лука пењући се благом узбрдицом у правцу Малог Озрена и даље према Бијелим Водама, а ту су негдје и села Медојевићи и Владојевићи. А сјећам се да је дан био ведар и сунчан, тако да је колона била непрегледна, а блага узбрдица још више је дочаравала љепоте тог краја. Стари борци били су весели и са пјесмом маршовали према Романији. Наш батаљон је, тако се сјећам, био у средини колоне са штабом бригаде и болницом. У нашој колони је и референт санитета бригаде Рава Јанковић, са маркантном титовком на глави и чином поручника. Пјевала је у колини пјесме о својој Романији - »Романијо шири своје границе... « Неуморна је била у започињању пјесми са члановима штаба и другим борцима нашег батаљона. Са одморима и пјесмом дошао је мрак. На том путу нигдје куће ни села, а свугдје се виде остаци паљевина и знакова да су ту људи живили, али их је ратни вихор одвео у друге крајеве, а куће и господарске зграде спаљене. Ту су села Ракова Нога и даље Бијеле Воде. Ту негдје у близини наш батаљон је застао а други батаљони и штаб бригаде, болница и бригадна комора кренули су даље у другом правцу и то лијево према Сокоцу. Ту смо се одвојили од бригадне колоне, сваки батаљон, па и 2. добио је задатке и одређен му је полазни положај. Данас када путујем за Сарајево и наиђем преко Оловским Лука та слика долине и нашег хода одмах ми се враћа у памћење и сјећање и то све до Црвених стијена.

Наш батаљон продужује напријед и смјешта се у једну долину у близини Црвених стијена и то на десној страни недалеко од цесте (старе) Соколац - Сарајево. Чете су истурене на положај и то Прва и Друга са Којом Бећаревићем и Милошем Тришићем на челу, а 3. са Сајом Стевановићем остаје у обезбјеђењу штаба и коморе, те као обезбјеђење од правца одакле смо дошли. Ту смо провели ноћ и дан (могао је бити 24/25. октобар 1944. године).

На лијевој страни цесте даље према Сокоцу налазио се 1. батаљон, а у шуми на нашој страни око 3 км према Сокоцу налазили су се штаб бригаде, болница и други приштапски дијелови, као и 3. батаљон. У штабу нашег Спречанског батаљона били смо курири Павле Драгичевић из Осмака и ја, а Милош Божић из Сајтовића је већ раније отишао у штаб бригаде за курира команданта Воје Иванивића Црногорца.

Интендантура спрема храну, економи чета носе храну у чете на положај, Срећо Буричић из Гојчина, засеок Врело, стара се за исхрану штаба и приштапских дијелова. Павле и ја смо у покрету код чета и до штаба бригаде и у другим батаљонима.

Прва ноћ Црвених стијена прохладна, магловата, ватра слаба, јер се мора заклањати пламен. Лијеже се и спава под јелама по оној народној »Земља простирач небо покривач... « Долази друга ноћ која није боља од прве, али је разлика у томе што батаљон креће у напад на бункере, који су са обје стране цесте на усјеку и врху

Црвених етијена. Ту ноћ сам са Спасаном Ристићем и Другом четом. Нападамо, борба је јака и траје до пред само свануће, али до бункера нисмо успјели стићи. Десно од нас су према сјеверозападу Орлове стијене (туда сада пролази нови пут Соколац - Сарајево). Батаљон се враћа на полазне положаје. Има неколико лакше рањених и опет неких несталих од којих нам се један број придружио у Тузли. Дан проводимо на исти начин као и претходни, а хране већ по-нестаје, али на нашу срећу у тој романијској дивљини и питомини има и шумских крушака са којима утољујемо глад. Већ смо без хљеба који смо понијели, па се кува каша од брашна са месом и тако се храни батаљон.

Трећи дан око Црвених стијена послјије вечере батаљон је, осим заштитнице, на окупу. Чита се заповијест за ту вече. Траже се бомбаши добровољци. Доста их излази из строја, а међу њима Павле Драгичевић и ја, јер смо као чланови СКОЈ-а мислили да смо то дужни. Да, не само дужни него то је било наше опредељење и осјећање и нисмо мислили ни да ли смо дорасли за праве бомбаше ни да ли можемо дати допринос, али смо знали да морамо бити, боље речено, требамо бити међу првима. Извршен је избор бомбаша које ће да води Поповић (Максима) Вељко из Осмака, водни делегат. Остали добровољци су враћени у своје чете, а ми курири на своја мјеста.

То вече сам у нападу са командантом Живком и 1. четом. Задатак је да се напада на бункер са друге стране цесте, јер је неки батаљон закаснио да пошаље своје чете. Сви смо близу бункера, чујемо разговор, видимо свјетло, стражара, бомбаша прилазе, прилазимо сви под бункер, а са нама и командант батаљона. Ратници знају каква је жестина борбе, ако командант батаљона треба бити у првом строју. Пуцњава отпочиње, како се каже, кува као у котлу. Експлодирају бомбе, чују се митраљези, пушке, мали бацачи. То је исто и на десној страни гдје бој бије наша 2. чета и дијелови Треће. Борба је трајала неколико сати, а затим настаје оно неизвјесно за-тишје, када се не зна због чега је. Поново се понавља са истом жестином напад и одбрана и тако неколико пута. На крају наређење да се повлачимо. Ми се повлачимо у шуму на полазне положаје, а усташе и даље пуцају и »броне« се, сад од страха, јер ми више не пуцамо осим појединаца.

Трећа ноћ за напад, а четврта боравка на Црвеним стијенама. Врши се избор бораца из свих чета и изабрана група креће у напад на десни бункер, али по плану да та група зађе са бочне стране од Орлових стијена, а остали би нападали са чела. Негдје је наћен и водич који ће водити одабрану групу, мада је већ пет и више дана нигдје нисам видео ни куће ни цивила. Са изабраном групом бораца полази командант Живко и Спасан. Тумарамо по мраку. Пролазе минути и сати. Наша друга група већ је отпочела напад који је био далеко лијево од нас, а ми смо упали у неку долину, терен непроходан, шума густа, магла и тмина у шуми још више отежавају наш положај. У том ишчекивању наређење је да стане колона. Руководиоци са картом и бусолом направили су круг. Ми курири око њих

заклањамо шињелима свјетло батеријске лампе. Утврђује се да смо давно прошли стазу куд смо требали лијево да кренемо и дођемо непријатељу са бочне стране од Орлових стијена. У мркој ноћи нештаје водича, али је помоћу карте и бусоле наћен излаз и одрећен правац повратка. По договору са Живком Спасан преузима воћење колоне са командом »на лијево круг... « Враћамо се уморни након дуготрајног тумарања, а потиштени што нисмо стигли на вријеме да покушамо освојити непријатељев положај. По том беспућу и магли стижемо у логор, гдје је батаљонска комора. Пристижу и борци из осталих чета. Лијеже се гдје ко стигне. Казани су настављени да се припрема храна за батаљон, али у свануће, када су борци бућени да устају на доручак, запуцало је са свих страна и у непосредној близини.

Из правца гдје је штаб бригаде од силне пуцњаве није се распознавало која је ватра оружја. Опкољени смо са свих страна и то у неповољном теренском положају. Имамо излаз само у правцу одакле смо дошли на полазне положаје. Тако је гласила и команда. Измјешали смо се са усташком црном легијом, по шуми разбијени, борба се води такорећи прса у прса. Дубоко ми се у свијест урезало и пред очима ми се често појављује та епизода: усташка легија у црном одијелу, усташке црне капе с бијелим словом »У«. Изгледали су ми сви крупни, угојени, са митраљезима, бомбама. Једном ријечју, личили су ми на праве злочинце. Можда је то моје осјећање јаче због тога што сам тада имао свега 14 година. Сјећам се да је свако пуцао из свих оружја које је имао и мислим да је свако ко је имао бомбу и времена био бомбаш. На срећу ту су густе јеле и нико од наших није погинуо до првог зборног мјеста. Била је то чудна мјешавина и борба, јер су наши борци и нападачи пролијетали један поред других, ми смо пуцали, а они су јурили напријед. Касније ћемо сазнати што је то тако било и зашто су се тако понашали. Јурили су да униште штаб бригаде и све око њега. Болницу су такође заробили, већину рањеника побили. Ту је погинула и Рава Јанковић, референт санитета бригаде - јуначком смрћу - бранећи рањенике. Тако је завршен тај дан борбе, а онда батаљона се сакупљао до мрака код једног потока у правцу Бијелих Вода. Борци су пристизали. Чули смо шта се десило код штаба бригаде, неизвјестност је бораца, а посебно се то осјећало на изгледу руководиоца. Издато је наређење у ком правцу се треба даље кретати, а борба се и даље чула из правца гдје је била болница и штаб бригаде. Из нашег батаљона нема појединих бораца, али нема и читаве 3. чете са Сајом Стевановићем и нема батаљонске коморе и интенданта Неће Поповића. У том моменту позвао ме командант батаљона Живко Гајић и пружајући ми ручни сат рекао да ту останем са пушкомитраљесцем Јанком (Микајла) Савићем из Гојчина и његовим помоћником који нам је дошао у Тузлу. Наређење је гласило да чекамо до сутра и да дочекујемо заостале борце, 3. чету и комору, а потом да кренемо у правцу Бијелих Вода, јер ће они ту на брду држати положаје.

Провели смо иоћ у ишчекивању, али нисмо ништа дочекали. Свануло је у густој шуми, а сат је показивао да је дан поодмакао. Гладни и у неизвјесности шта да радимо и куда да кренемо, договоримо се да се само повучемо дубље у шуму, јер смо у извићању наишли на пут - калдрму, која је упућивала ка сјеверу. Провели смо дан у шуми и дочекали слиједећу ноћ. Друга ноћ а ми сами. Страх и слутња су већ у нама. Не знамо куда даље, а понуда Емина да идемо према Кладњу није нам била прихватљива, јер му нисмо вјеровали. Остали смо у шуми и слиједећу ноћ под стаблом оборене јеле, јер је стољетно стабло силом природе изваљено са жилама направило добар заклон. Легли смо један уз другога, а када смо се пробудили помоћника митраљесца није било. У том моменту чули смо бат ципела, фрктање коња и удар поткова од калдрму, разговор на нашем језику али није наш партизански. Чинило се да то траје у недоглед и да пролазе стотине људи и коња. Колона је одмицала ка сјевероистоку а у даљини се чуло повремено пуцање и видео се одсјај ракета изнад шуме. Знали смо да је то негдје у правцу Соколаца.

У том ишчекивању већ се разданило. Било је око осам сати изјутра. Ријешили смо да кренемо у правцу сјевероистока и даље од првца куда је ноћу прошла колона. Идући и одмарајући се купили смо дивље крушке које смо налазили и тако утољавали глад. Страх и неизвјесност »убили смо« одлуком да идемо даље и да ћемо се борити против непријатеља док не нађемо наше. Тако идући изашли смо из шуме на ливаду по којој се јасно распознаје да је било кућа, јер су зидине стрчале и стравично упозоравале да је то дјело непријатеља. Крећући се ивицом шуме угледали смо на брежуљку колибу и из ње дим који се издизао као прамен облака. Сјели смо и осматрали, али нико се жив није појављивао. У том осматрању угледали смо човјека који хода испред колибе. Пришли смо му. На наше питање кога има ту још одговорио је да нема нико осим њих двоје и ваљда бојећи се за себе и бабу, рече нам да никаква војска њих не дира. На питање која војска навраћа, одговорио нам је да ових дана није никаква, а да су Вучја Лука, Олово, Соколац далеко. Ријешили смо да питамо за партизане и он нам одговори: »Богами их одавно нисам видео«, а прије два дана биле су велике борбе тамо, показа руком у правцу Црвених стијена. Видећи да смо млади понуди нас зобним хљебом и млијеком, што смо и прихватили. У исто вријеме показао нам је руком у ком су правцу Соколац, Бијеле Воде и околна мјеста. Нити нас је нудио, нити смо ми питали за преноћиште, кренули смо у шуму у супротном правцу и онда у правцу истока.

Уморни, али окрепљени храном и надом да ћемо ипак наћи наше, легли смо под оморике и заспали. Мало смо спавали због хладноће, а и због неизвјесности. Рано смо кренули у правцу којег смо одредили и након два сата хода изашли смо на ивицу шуме и одмах примјетили на чистини по бријегу да има више ватри које су сагорјевале. У подножју тога брда било је неколико колиба и испод једне угледали смо човјека у војничкој униформи како храмљући хода испред колибе. У истом моменту заустављени смо војничким

узвиком »Ко је тамо? - руке увис!« Изненађени стали смо и узвратили са питањем »Ко је тамо?« Тако смо дознали да су то борци 19. бирчанске бригаде. Након споразумијевања изашли смо на чистину и у борцу који је хрпао препознали команданта 1. батаљона Радивоја Перишића. Пошто сам га ја препознао као курир, а и он мене, те нас је упутио у правцу нашег Другог батаљона, који се налазио у непосредној близини. Нашли смо штаб батаљона и приштапске дијелове, и нашој радости није било краја. Сви су се изненадили и обрадовали што смо дошли живи, како смо их нашли, итд. Не знам да ли смо ушли у списак несталих бораца, нити сам то провјеравао, али нам је тада речено да смо тако третирани и да је команданту батаљона приговорено што нас је на такав начин оставио и није нас на вријеме обавијестио да се батаљон удаљава од мјеста које нам је означено за сусрет. Ту смо сазнали да је 3. чета и комора стигла други дан у батаљон, али да је слиједећи дан кренула на мјесто гдје је био штаб бригаде и болница. Ту су дочекани од стране усташа, разбијени и остали без коморе, за шта је интендант батаљона и командир чете оштро укорен. Тај положај гдје смо нашли батаљон отпочела је да туче артиљерија од правца Соколца. Јанко је отишао на положај у своју чету истог момента био је тешко рањен у главу и ноге.

У овом времену, о којем говорим, по мом сјећању, простор између Вучије Луке, Олова, Кладња до Црвених стијена преко Кнежине и Соколца, изван насеља био је »празан«. Наиме, ходајући по том терену у оваквим условима ја сам имао такав осјећај. На том простору остали смо још неколико дана, а затим једне ноћи прешли смо у Кошутуницу ниже Соколца цесту која води од Соколца до Хан Пијеска у нашли се на подручју Гласинца.

Наш батаљон је у првим данима распоређен према Рогатици и водио је свакодневне борбе од Подроманије на Гласиначком подручју до Ковања на линији до Подроманије с једне и друге стране. Ту смо прелазили и на подручје Рогатице и нападали и борили се са четницима. У једном прелазу рањен је Јусуф Газибеговић из Калесије, замјеник командира извиђачке чете Бригде, чији је комесар био Љубиша Поповић из Зворника. На том подручју имали смо и прве борбе са Нијемцима који су се повлачили из Грчке, те четницима који су кренули из Србије и прешли у Босну. Положаји су се мијењали, па смо се враћали поново и на цесту Соколац - Хан Пијесак - Власеница. Стизали смо и до Соколовића, Цимрија, Деветака, итд. Познат је успјех 2. спречанског батаљона у борби на Дебелој Међи у близини Хан Пијеска, када је убијено више Нијемаца, заплијењено доста оружја и друге војне опреме, а код нас су погинули: Бошко Којић, водник, родом из Поткрша - Бијело Поље - Каштјељ, рањен је Јаков Ребић, замјеник командира чете, а рано истог дана рањен је у плећку комесар батаљона Слободан Марковић и замјеник референта санитета Милка (не сјећам се презимена, а била је из Крајине). Из те борбе и данас имам ручни сат »Анкер«. Челик оксидира - машина ради, па га често разгледам, поправљам и сјећам се тих дана и догађаја.

Спасан Ристић (први с десна) једно вријеме био помоћник политичког комесара Другог батаљона

Крајем новембра или почетком децембра испод Ковина на Гла-синачкој страни у једном од тих села (да ли Смртићи, Пажевићи, Оцаци или друго не сјећам се) саопштено ми је да идем у новофор-мирану 21. тузланску бригаду, као пратилац - курир Спасана Ристи-ћа, који одлази на дужност помоћника комесара те бригаде. Ба-таљон се постројио, Спасан се краћим говором опростио од батаљо-на, а Живко од нас и тако смо кренули у штаб бригаде у Шенко-виће. Растанак је био тежак. Било је и суза, јер ја одлазим у другу бригаду међу непознате људе, а остављам свој батаљон у којем сам растао са својим комшијама и познаницима, али идем са руководио-цем којег сам лично волио и безгранично му вјеровао, тако да сам се осјећао и весело. Однос, другарство и међусобно повјерење изме-ђу курира и руководиоца у НОР-у може разумјети и о њему гово-рити само онај ко је то био, јер то је однос повјерења, другарства и безграничне искрености. То је посебно употпуњавала чињеница што су курири били млади, такорећи дјечаци, а руководиоци стари-ји, па је то био однос млаћег и старијег брата, а у неким случајевима и однос родитеља и дјетета.

У Шенковићима смо у штабу бригаде преноћили и ту се опрос-тили са Николом Андрићем и другим, а у поласку Никола ми рече: »Чувај нам, мали, Спасана«. Те ријечи су ми остале у сјећању и си-гурно је да их никад другачије не могу изговорити него што сам их тада упамтио. Кренули смо сами у правцу Црне Ријеке и опет негдје у близини Мркаља прешли цесту Соколоц - Хан Пијесак и стигли у штаб дивизије у Црној Ријеци. Ту смо имали сусрет са Милошем

Зекићем, командантом 27. дивизије, који је за мене био и раније као и тада и остао до краја увијек у незаборавном сјећању. Одатле смо у пратњи једне десетине преко Плоча и Козије Равни стигли у Власеницу. У Власеници смо добили пратњу од једног вода, којег је обезбједио Вукола Дундић, командант команде мјеста са Љубом Вукајловићем, шефом ОЗН-е у Власеници. Вод нас је пратио до Шековића, јер нас нису пустили саме да идемо преко Тишиће, обзиром да је још било четника у Цикотама. Од Шековића преко Рашева дошли смо у Команду мјеста за Спречу, која се налазила у Гојчину - заселак Врело и са једном десетином, коју је обезбједио Војо Журинић, комесар Команде мјеста, преко Тупковића стигли у Живинице, одакле се Спасан јавио телефоном у штаб 3. корпуса у Тузли. У Тузлу смо стигли возом. Био је то већ децембар 1944. године. Штаб корпуса и дио штаба 38. дивизије био је смјештен преко ријеке Јале на лијевој обали у двије куће типа вила, којима се прилазило преко моста на Јали, покрај бивше брзе рада.

Од тих дана мој пут је пут 21. тузланске народноослободилачке ударне бригаде са којом ћу се поново наћи на Романији, стићи до Зеленгоре, да би поново почетком маја 1945. године од Калиновика преко Јахорине до Поцепља, па Хан Пијеска стигао у Тузлу. Дакле, по други пут. Из Тузле ме у мају 1945. године поново одвео пут у моју Бирчанску бригаду код Оцака, али сада као млаћег официра у Окружном одјељењу ОЗН-е Тузла, с циљем предаје поште комесару бригде Николи Андрићу.

Бранко Вуковић

Борбе против четилика Драже Михаиловића децембра 1944.

Почетком децембра 1944. године кренуло је из Санџака за источну Босну око 10000 Дражиних четника, које су Нијемци снабдијевали храном и муницијом. По избијању на Романију, сукобили су се са јединицама 27. НОУ дивизије. Прве борбе вођене су на простору: Рогатица - Соколац - Соколовићи. Нашу бригаду четници су напали са правца Соколовића. Били смо принуђени да напустимо положаје Црни Врх, Љесково Брдио, Млаћ и Кулу, које смо држали око 30 дана. У почетку су четници били врло агресивни, стално су нас нападали.

Сваки јуриш најављивали су трубом, што је у прво вријеме код наших бораца изазивало пометњу, јер већина бораца први пут чује војничку трубу, па је код неких изазивала и страх. Међутим, и на ово су се борци навикли, чак нам је та труба била и опомена да се боље спремимо и дочекамо их. Касније су, када труба засвира, појединци викали: »Свирајте својем оцу или богу, ајде пожури да видимо гдје си пошо«. Непријатељ је бројно био много јачи од нас. У напад су ишли често постројени по дубини. Наше батаљоне нападала је група корпуса, што је тешко било издржати, па је повлачење морало да се врши, да би се избјегли већи удари. Циљ нам је био да развучемо њихове снаге и да их нападамо у мањим групама. Иако уз тешке губитке четници су успјели да већ 15. децембра достигну линију: Жепа - Цимрије - Крам. Тада се прозрела њихова права намера а то је да се што прије споје са њемачким снагама на сектору Дрињаче - Зворника и Козлука и припреме напад на Тузлу. За овај напад рачунали су и на домаће босанске четнике, усташе и зелени кадар.

Штаб 3. корпуса, процјењујући ситуацију и намјере Нијемаца и четника доноси одлуку да се прије њихова спањаја нападну Нијемци у Дрињачи и Зворнику и да се ова мјеста ослободе. Наредио је да 27. дивизија ослободи Дрињачу, а 38-ом Зворник. Штаб 27. дивизије за напад на непријатеља у Дрињачи одредио је 16. муслиманску и 19. бирчанску бригаду. Двадесетој романијској наређено је да на Милан Планини задржи четнике. Док се водила борба за Дрињачу 18. децембра четници су се са Милан Планине сручили у Власеницу и продужили напредовање према Шековићима.

Дрињача је ослобођена 19. децембра. Штаб 27. дивизије наређује да одмах 16. и 19. бригада из Дрињаче убрзаним маршем крену и организовано нападну четнике у Шековићима. Овај напад одређен

је за 22. децембар и требало га је извести прије сванућа. Кад су бригаде стигле изнад Победарја у Шековићима и на околним брдима угледали су преко ријеке Дрињаче многобројне ватре, око којих су заноћили четници. Оне су нам, у ствари, откриле цијели распоред четничких јединица. Пошто на десној обали Дрињаче није било ватри, то се могло закључити да непријатељ не очекује напад, рачунао је да су наше јединице заузеле у борби са Нијемцима и да су далеко од Шековића.

Наш 3. батаљон био је на главном правцу удара. Добио је задатак да ликвидира стражара на мосту, нападне обезбјеђење и тако ослободи мост за прелазак осталог дијела батаљона. Овај задатак је добила 2. чета чији сам био командир. Чета је дошла до моста непримјећено. Одредио сам једну тројку да испод моста прегазу Дрињачу и ликвидира стражара и нападне обезбјеђење које се налазило у једној штали мало даље од моста. Чим је стражар ликвидан чета је трчећим кораком прешла мост, развила се у стрелце и обезбједила прелазак и 3. чети нашег батаљона. У нападу на четнике у Шековићу ангажовани су на десном крилу 2. батаљон 19. бригаде, у центру 4. и 2. батаљон 16. бригаде, а на лијевом крилу 1. батаљон 16. бригаде. Штабови 16. и 19. бригаде су се договорили да се главнина 19. бригаде задржи на Столици а 3. батаљон 16. бригаде до остане у Црквици ради заштите позадинских циљева. Док су ови батаљони ослободили Шековиће, дотле су остали батаљони јуришали на околне положаје и на њима тукли четнике.

Ове ноћи, 22/23, само су из Опленачког четничког корпуса потпуно избачени из строја два батаљона. У Шековићима у првом јуришу нашег 3. батаљона и 2. батаљона 16. муслиманске бригаде, погинуло је 50, а рањено 40 и заробљено 60 четника. Заплијењена је цјелокупна комора од 30 кола и велика количина пушчане и митраљеске муниције, граната за минобацаче и брдске лаке топове и друга ратна опрема. Пошто је непријатељ протјеран и са осталих положаја и присиљен на повлачење према Бишини и Спречи, 19. бирчанска бригада је наставила гоњење непријатеља и истог дана избила је на линију Пола, Петровића и Костића и ту се задржала до даљег наређења. Шеснаеста муслиманска бригада се вратила на десну обалу Дрињаче, са задатком да протјера заостале четнике који су се налазили узводно на ријеци Дрињачи а затим на Бачковцу, Столицама и Бетњу, и не дозволи им продор у Шековиће и спајање са главном колоном. Када се добро разданило тек се онда могло видјети шта је било са четницима приликом борби у центру Шековића. Очевидци причају да је призор био такав да су се могли видјети измијешани мртви људи и коњи, растурена кола и сандуци са муницијом. Све је било једно преко другог, мртав кувар држао је у руци кутлачу, казан преврнут, храна просута, рањеници измијешани са мртвима. Из заплијењене четничке архиве сазнаје се да је Никола Калабић био бијесан, не толико на партизана, колико на Аваљски корпус који је био близу а није притекао у помоћ Опленачком корпусу. Жали се да су му пропала најбоља два батаљона гарде. Питао се шта сада без коморе?

Другог дана када су четници мало средили своје редове, покушали су да са правца Папраће и Борогова крену са дијелом својих снага против наших јединица, користећи Папраћку и Спречанску четничку бригаду. Циљ је био да нас протјерају из Шековића и прихвате своју заосталу четничку колону са правца Власенице. Али им то није успјело, дочекала их је 19. бирчанска бригада и Бирчански НОП одред. У исто вријеме 16. муслиманска бригада је одолијевала нападима заостале четничке колоне и успјела је да раздвоји четничку колону и присили је на повлачење у два правца. Једна колона се повукла према Власеници и Милан Планини а друга према Бијелом Пољу и Ступарима. У овим борбама 22. и 23. децембра ове наше двије бригаде нанијеле су велике губитке четницима. Убијено је око 110 четника.

Двадесетчетвртог децембра 1944. године 19. бирчанска бригада добила је наређење, да одмах крене правцем Бечани, Ристићи, Бијело Поље, Јелачић, Каштељ и Мајдан, да нападне четнике који су се повлачили од Пелемиша и Трнова према Мајдану и Ступарима. Овдје је 19. бирчанска бригада водила још једну тешку и жестоку борбу са четничком групацијом. Двадесетпетог децембра 1944. бригада је цијелог дана нападала на непријатеља у рејону Јелачићи - Каштијељ - Мајдан. У овој борби учествовали су 2. и 3. батаљон и извиђачка чета бригаде. На брду званом »Дјевојка« извиђачка чета водила је борбу прса у прса, уз честе противнападе, час једних час других. Чета је протјерала четнике.

Када смо протјерали четнике са ових положаја питао сам Миливоја Перишића, командира извиђачке чете, како је било у борби са четницима, а он ће: »Шта да ти кажем, борци су се хватали за вратове, а митраљесци Луки Ребићу, који је био врло храбар борац и пушкомитраљезац, четник је, отимајући се с њим око пушкомитраљеза, одврнуо му цијев са »бренагала« и да други борац није убио овог четника ко зна шта би било?»

Наш 3. батаљон добио је задатак да нападне непријатеља у рејону Каштијељ - Мајдан, наша 2. чета требала је заобићи од Мајдана и напасти четнике с бока. Прешли смо једну велику увалу, сишли у поток, пењали смо се уз једно пошумљено веће брдо. Нисмо тачно знали гдје се налазе четници. Прије изласка на ивицу шуме чета је развијена у стрелце. На ивици шуме четници су били укупани у ровове, а ми то нисмо знали, када смо се приближили засули су нас бомбама и отворили ураганску ватру, два борца су нам рањена, чета је изненађена, осјетила се извјесна паника међу борцима, али смо се брзо средили и узвратили ватром. Имали смо непогодан положај. Врло брзо смо један вод пребацили десно са задатком да заобиђе и нападне четнике са леђа. Борба се развила, непријатељ није попуштао, сви наши противнапади били су безуспјешни. Борба је вођена на цијелом фронту и трајала цијелог дана. Непријатељ се утврдио на доминирајућим тачкама и тешко му је било прићи, поред тога био је и бројнији од нас. На овим положајима против наше бригаде борила су се три четничка корпуса и двије четничке бригаде, Власеничка и Кладањска, које су овај терен добро познавале,

а хтјеле су и да се докажу пред србијаиским четнидима, што је ову борбу чинило још тежом.

Двадесетшестог децембра пристигле су и друге јединице 27. дивизије, које су пред собом гониле заостале четничке јединице. Борба се још више распламсала, наши батаљони су јуришали са жељом да непријатељу нанесу што више губитака и не дозволе му пробој према Тузли. Успјели смо у томе. Разбили смо групу четничких корпуса и раздвојили његове снаге, лијева колона умјесто да наступа према Тузли, набачена је на Коњух и упутила се према Звидовићима, гдје су је прихватили Нијемци, а друга колона је кренула према Озрену, чиме је притисак на Тузлу олакшан.

Два батаљона 19. бирчанске бригаде су водиле борбу против четника 28. децембра, на простору Дедина - Бријесница. Том приликом смо нанијели четницима губитке око 30 погинулих и 25 рањених, заробљена је цијела болница са рањеницима и тифусарима. Остатак четничке групације повукао се према Озрену.

По разбијању четника наша бригада се 28. и 29. децембра задржала у рејону Врнојевићи, Горња Вишња и Бријесци. Послије десетодневних борби од Дрињаче преко Шековића до огранака Озрена, ово је био први одмор 19. бирчанској бригади.

Тако су наши борци добили ову велику битку против Дражних четника. Побједом у Шековићима, пресијецањем њихове десне колоне, спријечавањем, задржавањем и скретањем лијеве колоне, онемогућено им је да стигну до Тузле и можда у пресудном тренутку помогну својим снагама за заузимање Тузле.

Борбе за ослобођење Завидовића

Послије ослобођења Сарајева њемачке и квислиншке снаге, иако су биле у тешкој ситуацији, настојале су да се по сваку цијену организовано и без већих губитака извуку из наше земље. У том циљу пружале су снажан и жилав отпор на свим одбрамбеним линијама и на правцима свог извлачења, иако су трпјеле губитке.

Сходно плану Врховног штаба, након ослобођења Сарајева, требало је да Оперативна група 2, 3. и 5 корпуса ЈА тежиште својих дејстава пренесе на подручје Зенице, Жепча, Завидовића и Маглаја и успостави везу и садејствује са јединицама наше 2. армије које су продирале долином ријеке Спрече ка Добоју, заштите људска и материјална добра, онемогући повлачење 21. њемачког брдског армијског корпуса ка средњем и доњем току ријеке Босне и на десну обалу ријеке Саве и изврши уништење ових непријатељевих снага у простору горњег и средњег тока ријеке Босне.

Јединице 3. корпуса у овој сложеној ратној ситуацији, под чију команду је стављена 53. дивизија 5. корпуса, имале су задатак да ослобођењем Завидовића пресеку одступницу главнини непријатељских снага.

Овај замашан борбени подухват повјерен је 27. источnobосанској дивизији. Већ 8. априла, послје најнужнијих припрема, њене јединице су из Сарајева извршиле покрет и у маршевским колонама кренуле ка Брези и преко Вареша у долину ријеке Криваје.

Вријеме до краја дана 11. априла, када су јединице 27. дивизије пристигле у шири рејон источно од Завидовића, па до почетка напада на град 12. априла у два часа, било је веома кратко тако да скоро није било могуће прикупити ни оне најнужније податке о непријатељу, његовом распореду и систему одбране, организовати извођење и потчињеним јединицама дати прецизне задатке, припремити их и створити један потпунији увид у опште стање у граду и његовој широј и ужој околини. Међутим, такви и слични недостаци нијесу могли одложити ни помјерити извршење задатка па су штабови, дивизије и бригада, искористили оно чиме су располагали и на основу тога донијели одлуке за дејства својих јединица.

У процјени и коришћењу доста оскудних података дивизије, штабови бригада су дошли до закључка да Нијемци, бранећи Завидовиће, штите веома важне оперативне и комуникацијске правце, који од Сарајева долином ријеке Босне воде на сјевер у Славонску

*Чланови штаба бригаде: стоје: Абдуселам Басара, Никола Андрић, Динко
Филгатар, и Слободан Бобар Боћо; сједе: Војо Ивановић Црногорац
и Мише Вуковић*

Посавину и из ширег рејона Завидовића у западну Босну и да, држањем Завидовића, настоје да спријече концентрацију и спајање наших јединица у средњем и доњем току ријеке Босне.

Ријешени и одлучни да по сваку цијену бране долину ријеке Босне ради извлачења својих главних снага, Нијемци су на сектору Жепча и Завидовића ангажовали снаге 181. њемачке дивизије и један батаљон 7. СС Принц Еуген дивизије. У том циљу организовали су кружну одбрану позиционог карактера, са главним појасом који се ослањао на Завидовиће и спољним одбрамбеним појасом у непосредној близини града.

У унутрашњости града и такозваном Швапском насељу са обије стране ушћа Криваје, поред већ изграђених ровова и бункера, Нијемци су искористили и више тврђих зграда и благовремено их припремили за одбрану. Приоритет су дали оним објектима из којих су пушчаном и митраљеском ватром могли да успјешно бране главне комуникацијске правце и прилазе мостовима на ријекама Босни и Криваји. Нешто истуренији појас утврђених положаја протезао се на десној обали ријеке Босне косама од села Мичевића, преко ријеке Криваје ка Драговцу и Потклучу, кота 204 и обали ријеке Гостовић и на лијевој обали Босне од Тутњевца, кота 343, Биљечићи, кота 425 и Горња и Доња Дубрава.

За борбу, заштиту и учешће у стварању ватреног система, према подацима добијеним од заробљених војника, непријатељ је за одбрану Завидовића од тешког наоружања имао: 3 противтенковска, 4 брдска и 4 противавионска топа, 2 хаубице и оклопни воз за

специјалне намјене. Сама одбрана посједнутих иоложаја у Завидовићима и његовој околини повјерена је ојачаном 334. њемачком пуку, који је требало да обезбједи прихват и повлачење 7. СС дивизије и других њемачких и квислиншких снага из правца Зенице. Са овим пуком наше јединице су већ имале оружане сукобе и знале су његову борбену вриједност. Али, у овом случају није био у питању бројни однос снага, него борбеност и ратно искуство, са примјером свих видова запречавања. Овај моменат имао је видног утицаја на формирање борбеног поретка и дејства јединица 27. дивизије у самом нападу на Завидовиће.

У овако сложеној ратној ситуацији и условима неповезаности са 53. дивизијом чије су јединице биле развучене на ширем простору западно и које се Завидовићима још нијесу толико приближиле да би са њихово ближе садејство могло рачунати у нападу на Завидовиће, у плану 27. дивизије неминовно је условљена потреба јаче повезаности у извршавању борбених задатака њених бригада као саставног дијела њихових нападних дејстава. Према дефинитивној одлуци, Штаб Дивизије је у први ешалон борбеног поретка одредио: 19. бирчанску бригаду (без 3. батаљона који је још из Сарајева упућен преко Соколца, Власенице и Тузле да прати позадинске дијелове и комору Дивизије за Добој), два батаљона 16. муслиманске и 20. романијску бригаду.

Напад је требало да се изврши на линији село Мичевићи, преко ријеке Криваје до ушћа ријеке Гостивић у Босну, циљем да се у том захвату избије на десну обалу ријеке Босне, ради заузимања Завидовића. Тежиште нападних дејстава јединица налазило се на правцу села Ставци, кота 380, Швапско насеље на ушћу Криваје и сјеверни мост на ријеци Босни. Дивизијска резерва образована је од једног батаљона 16. муслиманске бригаде и распоређена у рејон села Скрозе, била је такође, спремна за увођење у борбу према потреби. Позадински дијелови Дивизије размјештени су у рејону села Ковачи, Хркићи и Жижци, које је обезбјеђивао један батаљон 16. муслиманске бригаде из рејона села Мркића.

Полазећи од сложености и тежине задатка, система и чврстине одбране, као и састава непријатељских снага, Штаб Дивизије је наредио да се напад изведе поступно и у етапама, с циљем да се:

- Очисте периферни посадни положаји запосједнути заосталим дијеловима усташке сеоске милиције и домобрана, овлада комуникацијом од села Мичевића до ушћа ријечице Гостовић обезбједи десни бок јединица од Маглаја и посебно лијеви бок од Жепча, одакле се предвиђала могућност интервенције непријатеља.

- Приступи ликвидацији непријатељевих упоришта на десној обали ријеке Босне: село Мичевићи, кота 380, Швапско насеље са обје стране ушћа Криваје, село Драговац, Поткљеч, кота 204 и упоришта за одбрану сјеверног моста на ријеци Босни, изврши пребацивање 1. и 2. батаљона 19. бирчанске бригаде на лијеву обалу преко сјеверног моста у град.

- Настави борба ради заузимања центра Завидовића, развије постигнути успјех ка периферији и пређе пруга и ликвидирају непри-

јатељска упоришта у Тутњевцу, кота 343 и у Доњој и Горњој Дубрави и, по ликвидацији ових упоришта, два батаљона 19. бирчанске бригаде оријентишу према Жепчу ради уништења непријатеља који се повлачи од Зенице, а са осталим снагама да се обезбједи прелаз преко Босне осталим јединицама 27. дивизије ради заштите индустријских и других привредних објеката.

- Уз помоћ мјесног становништва, коришћењем чамаца и других приручних средстава организовано и безбједно форсира пријелаз преко Босне осталим јединицама ради извршења престојећих задатака.

Према општем плану, напад на Завидовиће је требало да се изврши 11. априла у 23 часа. Међутим, снаге бригада су се задржале извјесно вријеме око изналажења рјешења да се посаде сеоских милиција и домобрана на периферним положајима предају без борби, па је извођење општег напада почело 12. априла у 2 часа. До тога часа све планиране јединице заузеле су своје полазне положаје. Пошто су се у борбеном поретку батаљони 19. бирчанске бригаде налазили на десном крилу, одлуком штаба бригаде прво је на задатак кренуо 4. батаљон на челу са командантом Рајком Јаћимовићем. Он је у своме наступању искористио пошумљене предјеле земљишта и споредним пјешачким стазама успио неопажено изаћи на сеоски пут и у непосредну близину села Мечевића, гдје се, према сазнањима, у сеоској школи налазила мања усташко-домобранска посада, коју је требало ликвидирати без борби ради обезбјеђења изненадног напада осталих наших јединица на утврђена њемачка упоришта и положаје. На томе путу командант батаљона је зауставио колону иза једног узвишења и са обавјештајним официром и пратиоцем кренуо према школи. Испред (зграде) улазне капије у школско двориште, зауставио их је стражар по строгим војничким правилима. Кад их је стражар упитао ко су, они су му одговорили, да су домобрани, на шта је стражар реаговао узвиком: »Један напријед, остали стој«. У овом моменту, пошто је био мркли мрак, командант батаљона је неосјетно дао знак обавјештајном официру да заобиђе и иза лећа нападне стражара, а он сам је продужио кретање у сусрет стражару по његовој заповијести. Пришавши на остојање које је стражар сматрао дозвољеним, ионово га је зауставио и затражио лозинку, на што је командант одговорио: »Ја лозинку не знам, али, старјешина сам домобранске јединице која се повлачила од Вареша послје неуспјеле одбране. .. У повлачењу преко шума ево смо стигли и до вас, гдје видимо и свој спас«. Чувши ово саопштење, стражар је упитио: »Па гдје су вам ти домобрани?«, на што је командант одговорио: »Ево их, ту на путу сједе и одмарају се«. Да би још више уверио стражара окренуо се и наредио: »курир, доведи их«.

И док се командант 4. батаљона кретао, преговарао и убјеђивао са стражарем, заобилазом је у школско двориште ушао обавјештајни официр и кроз капију из тог дворишта непримјетно пришао иза лећа стражару. Изненада га је ухватио за врат и преко уста. Командант му је прискочио у помоћ и тако су скоро нечујно савладали стражара и извели га пред колону батаљона, чија се 1. чета већ при-

ближавала школи. Даља ситуација се одвијала веома брзо и енергично. По наређењу команданта, водови 1. чете су у ноћној тишини неопажено оиколили зграду школе и на њене прозоре поставили аутоматска оружја и припремили групе бомбаша. Истовремено, командант, обавјештајни официр и командир чете са неколико бораца упали су у школу. У пространом ходнику затекли су дежурноог домобранског официра на столици, ослоњеног на повећи сто, спавао је тврдим сном поред свог аутомата. Узевши му оружје, командант батаљона га је ухватио за раме, мало продрмао и викнуо да устане. Међутим, овај официр је само подигао главу и више у сну изговорио неколико погрдних ријечи и оштрих замјерки што га буде, спуштајући главу на руке спреман да настави спавање. Кад му је командант на ухо мало јаче викнуо: »Партизани«, ни на то се није помјерио, него је бунован викнуо: »... ли ти партизани матер, они су код Сарајева«. Тек кад га је командант ухватио за косу и подигао му главу и уперо цијев свога аутомата у чело, онда се подигао и скочио на ноге, када су га престашеног и занемјелог брзо савладали и неопажено извели из зграде школе, да би им напољу рекао да у посљедњој учионици школе спава војска.

Иста ова група, са командантом, поново је брзо ушла у зграду школе. Кад су отворили врата учионице, затекли су домобране и усташе где на патосу, лежали у два реда, тврдим сном спавају. Оружје им је било прислоњено уз зид до улазних врата. И док су командант батаљона, обавјештајни официр и командир чете држали поспане домобране и усташе на нишану аутомата, група бораца је покупила оружје и изнијела из учионице. Кад је оружје покупљено и изнесено, командант је оштрим гласом викнуо: »Дижте се!« На овај позив усташе и домобрани су поскакали и неки од њих су пошли ка оружју кога ту више није било, а други према прозорима да би кроз њих искочили. На покушај искакања кроз прозоре, уследило је одлучно командовање које је гласило: »Школа је опкољена... Гдје год кренете ван овог простора бићете покошени«. На ово упозорење већина их се смирила, док су се неки почели ударати по глави и чупати косу, гунђати и у себи псовати и своје старјешине и партизана, али им излаза из ове ситуације није било.

Овом приликом, код једног од старјешина заробљене усташко-домобранске групе пронађен је и појединачни списак ове посаде. Из њега је издвојено 12 усташа са једним њиховим официром, који су претресени и повезани, док су од 40 домобрана са једним њиховим вишим официром у претресу одузете личне и војничке ствари и војна опрема. Ових 54 заробљеника, без задржавања, извиђачка десетина батаљона је спровела у штаб бригаде. Борце батаљона обузела је радост због успјеха у овој акцији. Успјех је посебно радова и команданта Батаљона. У тој радости размишљао је и о начину извршења задатка. У вези с тим, нека питања ни сам себи није могао објаснити. Резоновао је, ако су у питању подвизи, дјело храбрости, смјелости, сналажљивости и искуство учесника, тога није ни до сада недостајало. Али, како су им у извршењу акције тако брзо идеје долазиле, како су практично рјешавали наметнуте проблеме, при-

мјењивали ратио лукавство, на та питања себи могли, или нијесу имали времена, да одговоре ни сам командант, ни учесници у овој акцији.

Послије акције, 4. батаљон се брзо и без борбе спустио на десну обалу ријеке Босне, гдје је, испод села Мичевићи, на комуникацији Завидовићи - Маглај извршио запречавање, ангажујући чету за обезбјеђење десног бока, а са двије стрељачке и минобацачком четом организовао је засједу, ради уништења непријатељских снага за које се предпостављало да ће се из Завидовића повлачити према Маглају.

Први и други батаљон 19. бирчанске бригаде, под командом Радивоја Перишића и Бокана Савића и два батаљона 16. муслиманске бригаде, нападајући у захвату од безименог виса, јужно од села Мичевићи, до десне обале ријеке Криваје, од почетка напада јутарњих часова 12. априла, у снажном налету успјели су овладати њемачким предњим одбрамбеним положајима и котом 380, затим, ликвидирати неколико других утврђења и са дијелом снага продријети до посљедње групе кућа у Швапском насељу на десној обали ушћа Криваје и стићи на десну обалу ријеке Босне. Међутим, Нијемци су се, ипак, одржали у последњим зградама Швапског насеља на десној и лијевој обали ушћа Криваје и на позицији код сјеверног моста на ријеци Босни. Са овога правца, од 6 часова изјутра, добивши значајну помоћ из града и уз јаку топовску и минобацачку подршку, Нијемци су извршили противнапад. У веома жестокој борби, присилили су 1. и 2. батаљон 19. бирчанске бригаде и батаљоне 16. муслиманске бригаде на повлачење, при чему су повратили своје у ноћи изгубљене положаје и на њима су поново прешли у одбрану.

Кад су Нијемци повратили изгубљене положаје и поново прешли у одбрану, штабови 19. бирчанске и 16. муслиманске бригаде, процијенили су да је противнапад Нијемаца имао ограничен циљ. У вези с тим, средили су своје снаге, извршили попуну муницијом, привукли резерве и у 9 часова је поново извршен општи и одлучан напад. У том нападу, са снагама од четири батаљона, успјело се поново овладати котом 380 и косама које су се наслањале на утврђења на овој коси. Међутим, и у овом нападу, Нијемци су успјели да се одрже у неколико утврђених зграда на десној обали ушћа Криваје, у Швапском насељу и на правцу сјеверног моста, на ријеци Босни. За освајање ових утврђених зграда водила се дуготрајна и огорчена борба до близу 15 часова овога дана. И кад су борци 1. батаљона 19. бирчанске бригаде на јуриш заузели приземље једне од утврђених зграда на десној обали ушћа Криваје и покушали да заузму њен спрат, на посљедњој степеници, у том борбеном подвигу и првим редовима јуриша, јуначки је погинуо и несутрашиви командант 1. батаљона Радивоје Перишић, кога су сви борци његовог батаљона, као и других батаљона 19. бирчанске, необично вољели, цијенили и поштовали управо због његове људскости и веома велике борбености. Његова погибија је изазвала пометњу међу борцима батаљона, што се негативно одразило и на остала три батаљона, који су јуришали да би заузели заостала њемачка упоришта у зградама на десној оба-

ли ушћа Криваје и мостова на овој ријеци и на ријеци Босни. Ову иоментну и колебање, Нијемци су примјетили, па су припремили и извршили муњевит и снажан противнапад. Тим противнападом, наши батаљони су поново одбачени из Швапског насеља и од сјеверног моста на ријеци Босни, те су Нијемци повратили дио својих одбрамбених положаја на коти 380 и око ње, гдје су поново прешли у одбрану.

За исто вријеме, батаљони 20. романијске бригаде, послје огорчених борби, успјели су заузети непријатељска упоришта у селу Драговцу и Поткљечу. Ставили су под своју контролу и комуникацију Жепче - Завидовићи. Али, нијесу овладали Швапским насељем на лијевој обали ушћа ријеке Криваје, иако је садејство са батаљонима 16. муслиманске бригаде било на завидној висини.

Зауевши засједне положаје према задатку и у приправности ишчекујући исход борби 1. и 2. батаљона 19. бирчанске бригаде и батаљона 16. муслиманске бригаде, Штаб 4. батаљона 19. бирчанске бригаде уочио је да се на сектору 1. и 2. батаљона 19. бирчанске и батаљона 16. муслиманске од јутра мијењају борбене позиције. Око 16 часова, осјетио је да се борбе од Швапског насеља са десне обале ушћа Криваје и од сјеверног моста са ријеке Босне преносе на коту 380, њену околину и према селу Ставици. Знајући задатке ових батаљона, Штаб 4. батаљона је самостално одлучио да им притекне у помоћ са дијелом својих снага.

У вези с тим, оцјењујући да се главнина њемачких снага доста далеко одвојила од десне обале ријеке Босне и Швапског насеља и од десне обале ушћа ријеке Криваје, те да ове њемачке снаге воде борбе са нашим јединицама на коти 380 и према селу Ставици, командант 4. батаљона је, оставио 3. чету на положајима који је заузимао батаљон, а са 1. и 2. четом и минобацачком четом кренуо је по водовним колонама уз десну обалу ријеке Босне. Стигавши на одговарајуће одстојање, минобацачкој чети је одредио ватрени положај и дао задатке. Водне колоне стрељачких чета повео је даље до испред одбрамбених положаја Нијемаца у Швапском насељу и сјеверног моста на ријеци Босни, гдје их је, у првом борбеном додиру са непријатељем, развио у стрељачки строј. Истовремено, када су водне колоне стрељачких чета дошле у ватрени додир са Нијемцима, минобацачка чета је неутралисала њемачке ватрене положаје на домаку Швапског насеља и на позицији око сјеверног моста на ријеци Босни. Пошто су из првог ватреног додира водни стрељачких чета брзо прешли у незадржив јуриш, минобацачка ватра је пренесена у дубину Швапског насеља око мостова на ушћу Криваје и сјеверног моста на ријеци Босни. Овим нападом Нијемци су потпуно изненађени, јер напад из овог правца нијесу ни претпостављали ни очекивали. Зато је код њих дошло до велике пометње и панике, па су убрзо из Швапског насеља, са десне обале ушћа Криваје и од сјеверног моста на ријеци Босни избачени. Највећи број Нијемаца, који су овдје пружали отпор убрзо се повукао према главнини својих снага на коту 380, а мањи број је побјегао преко моста на ријеци Босни у град. Тако су чете 4. батаљона 19. бирчанске бригаде до

пада мрака 12. априла потпуно очистиле и овладале Швапским насељем на десној обали ушћа Криваје и запосјеле положаје на правцу сјеверног моста на ријеци Босни.

У тим већ вечерњим часовима 12. априла, престала су значајнија борбена дејства на другим положајима, изузев мањих испада који видније нијесу утицали на промјену стечених предности. Но, ипак, за 4. батаљона, у овој ситуацији било је пресудно што су остали батаљони за себе у овом моменту везали главнину непријатеља на десној обали ријеке Босне. То је, несумњиво, иако у веома отежаним условима, омогућило безбједнију организацију и успјешан пријелаз батаљона на лијеву обалу ријеке Босне и његово вођење борби у граду.

За вријеме покрета растресених водних колона ради напада на Нијемце у Швапском насељу на десној обали Криваје и на положаје код сјеверног моста на Босни, штаб 4. батаљона је преко радио-везе примио депешу од штаба бригаде, са захтјевом да се чете батаљона повуку и заузму положаје на косама изнад села Мачевића и да ту чекају даља наређења. У депеши је наглашено да напад 1. и 2. батаљона није успио и да је погинуо командант 1. батаљона, Радивоје Перишић. Међутим, у фази оваквог покрета, јединице батаљона није било могуће повратити без тежих посљедица. Али, и сазнање да је погинуо Радивоје Перишић, нераздвојни друг из дјетињства и овога рата команданта 4. батаљона Радивоја Јаћимовића још више је учврстило одлуку да се напад на Нијемце на овом правцу изведе. У каснијој анализи, показало се да је ова одлука била реална. Њеним спровођењем, остварен је веома значајан борбени циљ, који се уклапао у општу замисао о уништењу и ликвидацији непријатељских снага на овом простору и коначном ослобођењу Завидовића.

Посједањем положаја на достигнутој линији, штаб 4. батаљона је довео и 3. чету на овај положај, а минобацачкој чети је одредио нове ватрене положаје и задатке. У међувремену, њемачка артиљерија је из града и из правца Жепча ватром појачала заштиту око мостова на Босни и Криваји и тиме су све више угрожаване достигнуте позиције 4. батаљона. У тој ситуацији, а немајући везе са штабом бригаде и осталим јединицама, командант батаљона је окупио чланове штаба, командире и комесаре чета. Кратко су анализирали насталу ситуацију и констатовали да је опстанак батаљона на овој позицији и у оваквим условима неизвјестан. У вези с тим, одлучили су да се изврши пријелаз преко моста на ријеци Босни и настави борба у граду. По овој одлуци, 3. чета и минобацачка остале су на десној обали ријеке Босне, са задатком да подрже ватром пријелаз преко сјеверног моста, заштите позадину батаљона и обезбједе прихват 1. и 2. чете, у случају неуспјеха.

Сјеверни мост преко ријеке Босне требало је пријећи по гредама, јер су Нијемци унапред дигли патоснице. Прије иочетка пријелаза, сручила се јака киша са сумаглицом, што је знатно умањило видљивост. Тачно у 22 часа, јаком митраљеском и минобацачком ватром неутралисане су њемачке посаде у бункерима на супротној страни моста. У фази неутралисања ових посада и других циљева,

неколико бомбашких група и групе за подршку, пузећи по гредама успјешно су прешле мост и убациле више бомби у бункере. Од експлозије се засвијетлио град. Уништењем посада, створен је чврст и сигуран ослонац за даља дејства. Минобацачка чета је пренијела ватру на циљеве по дубини, а 1. и 2. чета су по водовима отпочеле пријелаз преко моста. И кад је 1. чета пребачена на лијеву обалу Босне, командант дивизије Милош Зекић је преко командантске радио-станице успоставио везу са 4. батаљоном и затражио да му се поднесе извјештај о стању у батаљону. На тај захтјев, командант батаљона је истом везом поднио извјештај, који је гласио: »Батаљон је заузео Швапско насеље на десној обали ушћа ријеке Криваје. Прва чета је прешла на лијеву обалу ријеке Босне и она већ води борбе у граду. 2. чета је у покрету преко моста на путу за 1. четом. Трећа и минобацачка чета још су на десној обали ријеке Босне, штите пријелаз у град«.

Овакав извјештај изненадио је команданта дивизије, тим прије што су се све наше јединице биле повукле од десне обале ријеке Босне, па је захтијевао да командант Јаћимовић, још једном провјери тачност ових података и да га поново изјвести, гдје се тачно налазе чете овога батаљона. Међутим, командант Јаћимовић није имао потребе да врши провјере, јер је сасвим сигурно владао ситуацијом. Зато је непосредно написао извјештај о позицији батаљона и даљим намјерама и послао комесара батаљона, Саву Радуловића, да код батаљонске радио-станице чека позив команданта дивизије и да му преда извјештај, а он је лично наставио са пребацивањем 2. чете у град, по већ утврђеном плану.

Примивши извјештај око 24 часа у ноћи између 12. и 13. априла и увјерен у његову тачност, командант дивизије је честитао батаљону на постигнутом успјеху, захтијевајући од њега да чврсто одржи стечене предности, а да ће он ове и даље успјехе батаљона подржати са осталим снагама дивизије. Ова командантова признања дала су још већи подстрек да батаљон истраје у врло смјелом и храбром подухвату.

Послије преласка моста, одмах су отпочела дејства водова и чета 4. батаљона у више праваца у граду. Освајана је зграда по зграда и заузимају су други објекти. Ова жестока и тешка борба трајала је до јутарњих часова 13. априла, када се дио њемачких снага из града повукао према Новом Шехеру и Маглају, а остали дио оклопним возом у Жепче. У току борби, а нарочито у јутарњим часовима, четама 4. батаљона су се прикључивали многи грађани, нарочито омладинци, ради пружања помоћи и укључивања у борбу. Повлачењем Нијемаца из града, 1. четом је извршено запосједање погодних положаја изнад пруге, са задатком да спријечи продор непријатеља из правца Жепче. Трећа чета је пребачена на лијеву обалу ријеке Босне и заузела је групу магацина, погоне пиране »Шипад« и још неке значајније објекте у циљу њихове одбране и заштите. Минобацачка чета и позадински дијелови батаљона упућени су низ десну обалу ријеке Босне да се преко села Мичевића врате у рејон првобитног размјештаја у састав главнине бригаде. Са 2. четом је на-

стављено претресање и чишћење града. Уз помоћ грађана, а нарочито омладине и активиста по подрумима, шупама, каналима и другим објектима похванат је већи број домобрана, Нијемаца и нешто припадника полицијских снага НДХ. Истовремено, спријечени су и неки покушаји пљачке и развлачења имовине.

Док се 4. батаљон бавио чишћењем града, заузимањем и заштитом привредних и других објеката и борбеним обезбјеђењем од правца Жепча, 13. априла од јутарњих до вечерњих часова у ширем захвату ријеке Криваје, јединице дивизије водиле су жестоке боре са њемачким снагама ради њиховог уништења, пружања непосредне помоћи и олакшања положаја 4. батаљона. Међутим, многобројни јуриши и вођење више блиских борби нијесу доносили очекиване резултате, мада су положаји по више пута прелазили из једних у друге руке. И у вријеме посљедњих припрема батаљона 16. муслиманске и 20. романијске бригаде да, по наређењу штаба дивизије, изврше одлучан напад у захвату ријеке Криваје, овладају њеним ушћем и Швапским насељем и створе услове да се око 20 часова омогући 1. и 2. батаљону 19. бирчанске бригаде пријелаз преко сјеверног моста на ријеци Босни у град, из Жепча је око 16 часова упао њемачки оклопни воз. Новопридошле њемачке снаге брзо су заузеле положаје 1. чете 4. батаљона и присиле је да се повуче од пруге. У тој ситуацији, штаб батаљона је оцјенио да, у поновном упаду Нијемаца, може доћи до принудног извлачења из града, па је ову чету извукао у рејон села Биљечића гдје је заузела нове положаје ради прихватања 2. и 3. чете, у случају потребе њиховог извлачења из града. Међутим, Нијемци су новим и брзим упадом у град блокирали ове двије чете, заузели бункере и положаје око мостова и поново се повезале са својим снагама на десној обали ријеке Босне, с којима су наше јединице водиле жестоке борбе.

У овим отежаним условима окружења, настављена је борба 4. батаљона 19. бирчанске бригаде. Тешка и неизвјесна борба трајала је два дана и три ноћи и само захваљујући еластичности, вјештини и смјелом руковођењу, батаљон је успио да одоли свим нападима, иако није имао директне везе са штабом бригаде ни другим нашим јединицама, сем везе која се у ватреном смислу осјећала. За ово вријеме штаб батаљона је у неколико наврата покушавао да извуче чете из окружења сјеверозападно од града, али му то није успјевало. Тек при крају 14. априла, у ноћним часовима, када се осјетио већи спољни притисак наших снага, командант батаљона је успио да кроз међупросторе њемачких положаја, код и око оклопног воза, 2. чету по групама вјешто извуче из блокаде и споји са 1. четом у Биљечићима, док је 3. чета остала и даље у запосједнутим објектима у граду, која се успјешно бранила све до 15. априла изјутра, када су Завидовићи и ослобођени.

Истовремено, на десној обали ријеке Босне снаге 16. муслиманске и 20. романијске бригаде успјеле су да, под условима премоћи Нијемаца, 13. априла до 20 часова очисте Швапско насеље на десној и лијевој обали ушћа ријеке Криваје и овладају утврђеним положајима. И кад је извршен и последњи напор да се преко сјеверног мос-

та на ријеци Босни у град убаце 1. и 2. батаљон 19. бирчанске бригаде, Нијемци су добили знатна појачања и тако је покушај убацивања ових батаљона у град осујећен. Међутим, од намјере пребацивања у град се није одустало. Исте ноћи, пребацивање преко ријеке је настављено сјеверно од града, испод села Мичевића. Иако су Нијемци открили мјесто пребацивања и вршили ометање директним ангажовањем дијела својих снага и ватром артиљерије, ипак, и у тим веома отежаним условима, уз коришћење једног чамца, у току ноћи успјела се пребацити само један чета, која је створила мостобрана. Одољевајући сталним и снажним нападима Нијемаца 14. априла, уз прибављање још два чамца и под заштитом једног батаљона 16. муслиманске бригаде, омогућено је пребацивање цјелине снага 1. и 2. батаљона 19. бирчанске бригаде на лијеву обалу ријеке Босне у град.

Појавом 1. и 2. батаљона 19. бирчанске бригаде на лијевој обали ријеке Босне, сјеверном и сјеверозападном простору Завидовића, Нијемци су увидјели да се налазе у веома критичној ситуацији, па су затражили неопходну помоћ. Ускоро им је од Жепча, правце, Љесковица, Прњавор, Петковић, кота 466, упућена помоћ коју су чинили дјелови 13. СС пука. Ова помоћ је пристигла 14. априла при крају дана и у вријеме највећег притиска наших пребачених батаљона и оних који су, уз садејство и непосредну подршку, омогућили пријелаз преко ријеке.

Међутим, неочекиван и изненадан напад у бок и дубок продор у позадину борбеног поретка 20. романијске и 16. муслиманске бригаде, пореметио је план дејства наших јединица. Непријатељ их је принудио да напусте десну обалу ријеке Босне.

Команда 13. СС пука вјешто је извела овај обухватни маневар којим је омогућено да се бранилац неосјетно извуче са положаја. Највећа обмана је остварена при самом извлачењу, не само главних снага, него и оних посљедњих јединица, које су се налазиле у заштитници. Баш у тим тренуцима, непријатељ је остваривао најјачу пушчану, митраљеску и артиљеријску ватру, дочаравајући је као да се радило о припреми јуриша, а не о прикривању бјегства и посљедњим припремама за рушење мостова.

Овакву замисао непријатељ је остварио захваљујући томе што штабови наших јединица у датом моменту нијесу схватили ни реално процјенили наступ критичне ситуације код непријатеља, па ни околности под којима је изведен његов маневар. Због тога пропуста, исцрпљујућег умора наших јединица и тренутног недостатка уобичајене самоиницијативе, батаљони 20. романијске и 16. муслиманске бригаде, из напада прешли су у одбрану, а остале јединице ограничиле на одбрану стечених позиција. Тако су и дочекани први часови 15. априла. А то је вријеме јутарњих часова, када је главнина непријатељских снага већ напустила положаје и град. Тада се развила жестока борба са заосталим дијеловима и јединицама у заштитници и тада је престао и посљедњи отпор, сем борбе која се водила у граду.

По извлачењу 2. чете из окружења у граду и њеним спајањем са 1. четом, у посљедњим ноћним часовима 14. априла командант

4. батаљона 19. бирчанске бригаде консултовао се са командирима и комесарима чета о организацији новог напада и утврђивању начина, како да се пружи успјешна и ефикасна помоћ 3. чети, која се и даље налазила у окружењу у граду.

Немајући увида у стање код осталих јединица на другим положајима, и у граду командант 4. батаљона је покушавао да успостави везу са штабом бригаде или било којим од батаљона наших јединица. Из објективних разлога ова веза није могла да се успостави. У тако отежаним условима и ситуацији која није одлагала изналажење рјешења, командант батаљона је одлучио да се из села Биљечића са 1. и 2. четом непримјетно спусти на обалу ријеке Босне и, крећући се уз њену лијеву обалу, и у 3 часа изјутра 15. априла изненада и муњевито нападне Нијемце у граду, разбије њихове снаге, деблокира своју 3. чету и даље организује дејства према ситуацији.

Некако у исто вријеме и неовисно од одлуке команданта 4. батаљона и штаб 19. бирчанске бригаде је донио одлуку да се дијелом снага изврши обезбјеђење из правца Маглаја и Тутњевца, а са главнином снага 1. и 2. батаљона нападне на Завидовиће са запада и тако пружи непосредна и одлучујућа помоћ 4. батаљону, који се по сазнању штаба бригаде налазио у окружењу у граду.

Прва чета 1. и 2. батаљона и чета 4. батаљона, који су на основу ових одлука извршени у супротним правцима, вјероватно су изведени у различитим временским интервалима. Тако је дошло до њиховог мимоилажења. Непосредни контакти успостављени су тек пошто је отпочела општа борба јединица у јутарњим часовима, па и успјешна борба 3. чете из блокаде, када су се снаге сва три батаљона 19. бирчанске бригаде спојиле и када су заједнички кренуле у одлучну борбу и коначно ослобођење Завидовића. Овој завршној борби у граду, послје успјешно скршеног отпора Нијемаца на десној обали ријеке Босне, придружили су се и батаљони 16. муслиманске и 20. романијске бригаде, који су ушли у град изјутра око 6 часова 15. априла, када је у детаљном чишћењу града дошло до сусрета са батаљонима 19. бирчанске бригаде, срдечног међусобног честитања на постигнутим успјесима и коначном ослобођењу Завидовића.

Ослобођењем Завидовића, 19. бирчанска бригада, као и остале бригаде 27. дивизије, кренула је ка Добоју на даље борбене задатке.

Операција за ослобођења Завидовића имала је вишеструк значај. У овим борбама дошли су до пуног изражаја успјешност у командовању и употреби јединица, почев од група, водова, чета и батаљона до бригада и дивизије. Код борачког састава и код командног кадра у брзим обртима ситуација, кризним и пресудним моментима масовно се испољавала сналажљивост и умјешност, самосталност у борбеним иницијативама, лична храброст, одважност и смјелост, што је одлучујуће утицало на позитивне исходе појединих борбених епизода и успјеха борбе у цјелини. У испољавању ових вриједности и квалитета истицали су се многи борци из 19. из бирчанске бригаде, као и њени командни кадрови, међу којима је значајно споменути ликове: Ратка Јовичића, Николе Андрића, Мирка Симића, Милоша Илића, Живка Гајића, Бокана Савића, Рајка Јаћимовића,

Саве Радловића, Адолфа Шпинглера, Милоша Тришића, Смаје Мишевића и многих других. Посебно мјесто заузима лик команданта 1. батаљона Радивоја Перишића, ватреног борца још од првих уставних дана, истакнутог командира и бомбаша из великих бојева у петој офанзиви, који се у борбама никада није издвајао из првог борбеног строја и који је овдје у првом борбеном строју, јуришајући на Нијемце на челу свог батаљона и сам пао јуначком смрћу.

Значај ове операције карактерисала је и упорност вишедневних и непрекидних борби, у којима посебно мјесто заузима улична борба 4. батаљона у граду, са битним елементима окружења и претежним циљем спасавања индустријских постројења и других привредних објеката. Динамика борбе, захтјевала је и велику самосталност и самоиницијативу у доношењу одлука од стране штабова јединица. У оваквим условима и начину борбе, иако је долазило до мањих застоја у брзини испољавања самоиницијативе, то није битније утицало на укупну повезаност и усклађеност дејстава свих дијелова нашег борбеног поретка и укупан успјех у овој борби.

Према општој процјени, у борбама за ослобођење Завидовића из непријатељског строја је избачено око 600 војника и старјешина. Истовремено, 27. дивизија је имала 80 погинулих, 8 несталих и 196 рањених бораца и старјешина. Од овог броја из 19. бирчанске бригаде погинуло је 27, а теже и лакше рањено 45 бораца и старјешина. Међу погинулима су и 4 командира чета и 1 командат батаљона.

Са постигнутим успјесима борби приликом ослобођења Завидовића, упознао се и Едвард Кардељ. У вези с тим, у књизи »27. источнобосанска дивизија« Ахмет Бонлагић пише: »Едвард Кардељ, који је крајем априла био у Сарајеву, високо је оцјенио подвиг 4. батаљона 19. бирчанске бригаде и 27. дивизије у борбама за Завидовиће. Он је преко штаба 3. корпуса упутио слиједећу депешу:«, додајући и текст депеше који гласи:

»Београд - Влада. Митру Бакићу: Предложи Маршалу да похвали 27. дивизију која је са ванредним хероизмом и великим жртвама спасила од уништења највећу пилану - Фабрику у Завидовићима, чим је огромно помогла нашој привреди. Кардељ«.

Ово је још једна значајна потврда запаженог удјела 19. бирчанске бригаде у борбама за ослобођење Завидовића.

Борбе за ослобођење Оцака

Борбе са јаким усташким снагама вођене су на Оцаку у априлу и мају 1945. године. Друга чета 2. батаљона 19. бирчанске бригаде, чији сам био командир, добила је задатак од команданта батаљона да непријатеља напада у рејону Срнавe и Поточана, а затим по разбијању непријатеља да продужи напад у правцу Оцака. Усташке снаге у Срнави су заузеле положаје дуж путева и висоравни, и ради своје сигурности направиле кружну одбрану око овог села.

Напад на усташке положаје око Срнавe извршили смо ноћу и врло брзо смо разбили усташку одбрану око села и извршили напад на непријатеља у селу Поточани. Услијед јаког отпора усташа и њиховог честог притиска на нас, били смо принуђени да се и сами укопавамо и правимо ровове ради одбране положаја на којима смо се налазили. Вријеме је било лоше. Киша је непрекидно падала, ровови пуни воде. Усташе користе непогодне временске услове и нападају нас. Једне врло тамне и кишовите ноћи усташе су се, рачунајући ваљда да је и нама потребан одмор и да нећемо кретати на њих, примириле, опустиле, многе је захватио сан. Командир вода Емин Рамић долази ми и предлаже да искористимо моменат, изненадимо и нападнемо усташе. Одмах сам прихватио приједлог и издао наређење командирима водова да се та ситуација искористи и изврши напад на положаје усташа у Поточанима. Успјело нам је да непримјећено дођемо до усташких положаја, и док су они спавали, купимо им оружје: пушке, митраљезе, шаторска крила и други ратни материјал. Када нас је примјетио њихов осматрач и отворио ватру на борце наше чете, било је већ касно. Усташе су се, оставши без оружја и друге опреме, дали у бјекство према Оцаку. Наставили смо да их гонимо, наносећи им велике губитке. Исте ноћи смо се вратили на своје раније положаје. Због самоиницијативног предузимања ове акције, која се није у потпуности уклопила у борбене планове бригаде, били смо укорени од стране начелника штаба бригаде. Међутим, комесар нашег батаљона Анте Ереш одобрио је ову нашу акцију, наглашавајући да је самоиницијативност у партизанском ратовању врлина и да је треба развијати.

За неколико дана очистили смо од усташа села Срнаву и Поточане, затим, кренули у напад на непријатеља у самом Оцаку. За вријеме нашег кретања према Оцаку, усташе су испаливањем црвених ракета освјетљавале терен којим смо се кретали, а потом су отвара-

ле ватру из свих оружја са којима су располагали. Развила се велика борба, ми смо из покрета ушли у борбу. Усташе су силовитом ватром спречавали наше продирање према њиховим положајима и унутрашњем одбрамбеном рејону. Непријатељ је своје положаје ојачао минским пољима и постављањем жичане оgrade и других средстава за спречавање продора. У првом нападу нисмо успјели сломи-ти његов отпор. Слиједеће ноћи успјело нам је да разбијемо одбрану усташа и истјерамо их са њихових истурених положаја. Међутим, било је то за кратко. Послије добијања појачања, које им је дошло из Влашке Махале, зауставили су наше надирање, а потом нас присилили на повлачење све до скеле на ријеци Босни. Затим је успједио наш противнапад, задобијање преваге у борби и потискивање усташа до Оцака. Дешавало се то неколико пута за вријеме борби на Оцаку.

Послије врло тешких борби и великих губитака које смо трпје-ли, врло брзо се увидјело да без артиљеријског наоружања и помо-ћи авијације, неће се моћи лако сломи-ти отпор усташа и разорити његова одбрамбена утврђења. На савјетовању које је одржано са цјелокупним командним саставом закључно са командирима чета, јединица које су учествовале у овим борбама, закључно је да се од штаба 3. корпуса затражи помоћ авијације и да отпор усташа мора бити скршен до 25. маја - до рођендана нашег Врховног команданта друга Тита.

Двадесет другог маја у борбу против усташа у Оцаку уведена је и наша авијација. Тог дана авиони су бацили неколико разорних бомби на усташка утврђења у Оцаку. Посматрали смо како се по-слије бацања бомби дижу у висину облаци дима, а затим одјекују јаке експлозије. Слично је било и са бомбардовањем утврђења у Влашкој Махали. Тако су била разорена усташка утврђења, а неп-ријатељ је претрпио велике губитке у људству и материјалу. Тиме је, у ствари, био скршен отпор фанатичних усташа, који су, видјевши свој крај, хтјели да своју злочиначку кожу што скупље на-плате.

У току ових тешких борби за ослобођење Оцака и околних мјес-та, заједно са борцима своје чете имао сам често врло тешких тре-нутака. Тако сам у току борби у самом граду био опкољен и при-јетила је опасност да читава чета буде уништена. Међутим, послије затражене помоћи, од стране штаба батаљона биле су упућене 1. и 3. чета које су непријатељу удариле са леђа, тако да смо се успјели по водовима извући из тешке ситуације и вратити на раније поло-жаје. Приликом достизања одређене линије на ватреном положају морали смо одмах да се укопавамо, јер је ватра усташког оружја била стална и врло жестока. Било је ситуација, нарочито када нам је понестајало муниције и приликом упућивања курира да обавјесте интенданта да нам се упути муниција, да је сваки онај курир који се подизао са намјером да крене на извршење задатка био погођен од стране усташа. Тако нам је погинуло неколико људи.

Међутим, и ми смо се често убацивали на териториј усташа, за-робљавали или убијали њихове људе, плијенили им намирнице и

стоку које су им уиућиваиe за исхрану људства. Једног дана успјело нам је да пресретнемо групу усташа која је од Пруда ка Оцаку спроводила групу повезаних цивила. Поставили смо им засједу иза једне оgrade дуж пута. Усташе смо у кратком окршају побили, а цивиле ослободили и упутили кућама. Убрзо иза тога од Пруда је пристигла већа група усташа, од прилике величине једне чете, која нас је напала. Развила се борба, али како смо били бројно слабији усташама је пошло за руком да нас опколе. Било је то у једној шуми са виским и дебелим стаблима. И док смо давали снажан отпор, командант нашег батаљона је чуо борбу и упутио једну јединицу која је усташама ударила са лећа и тако смо успјели да се извучемо из обруча и спојимо са јединицама нашег батаљона.

Једне ноћи Емин Рамић је са својим водом поставио засједу усташама који су пратили кухаре са казанима спремљене хране која је из Влашке Махале била упућена у Оцак. Када су отворили ватру на њих они су оставили казане и вратили се назад у Влашку Махалу. Тако су нам усташе спремиле топлу вечеру.

Од коначног слома усташког отпора 25. маја 1945. године оно усташа што је остало у животу разбјежало се на све стране. Углавном су бјежали пут Балеговца и Пруда ка Дервенти. У том бјежању су остављали своје рањене. Од 25. до 27. маја имали смо задатак да прочешљамо и очистимо од усташа терен на путу према Дервенти. Крили су се по шумама, потоцима, пшеници и слично. Налазили смо их скривене појединачно и у групама, рањене и исцрпљене. Молили су да им се поштеде животи и нудили разне услуге, најчешће откривајући мјеста гдје су склонили оружје и други ратни материјал. Међутим, најчешће су пружали отпор, нарочито они који су се кретали у групама. Тако смо код села Балеговац, у једној шуми, наишли на групу усташа која се утврдила и направила кружни систем одбране. Располагали су митраљезима - шарцима и другим аутоматским наоружањем. Дуго су се бранили не дозвољавајући да им се приближимо на одстојање како би смо их могли уништити. Морали смо употријебити бацаче 120 мм. Тако бранећи се сви су изгинули. Доласком у Балеговац открили смо усташку болницу са већим бројем рањеника и болесника. Била је смјештена по приватним кућама. Даљу бригу о заробљеним рањеницима и болесницима из ове усташке болнице преузели су борци једног батаљона 16. муслиманске бригаде, чији је командант био Салих Мешановић, а ми смо се упутили даље у правцу Дервенте.

Тако је окончана борба са јаким усташким снагама у Оцаку и његовој околини. Било је то десет дана послје завршетка рата у Југославији, односно петнаестог дана од званичног завршетка другог свјетског рата.

Рат је трајао десет дана дуже

После борби за ослобођење Сарајева, Завидовића и других градова и насеља у долини реке Босне, 19. бирчанска бригада се пред Први мај 1945. године налазила на простору Градачац - Сребреник - Грачаница. Из дневних Билтена Врховног штаба пратили смо ток завршних операција наших јединица на северозападу земље. На основу тога смо закључили да је рат за нашу бригаду већ практично завршен. У таквом расположењу упоредо са извођењем обуке и политичког рада са новим борцима, отпочели смо и припреме за прву прославу 1. маја у слободи, која је већ била на прагу. У свим четама и батаљонима културно-просветни одбори и омладинске организације припремали су приредбе. Поједине групе увежбавале су скечеве, рецитације и хорске песме, други су правили трибине, уређивали просторије и помагали сељацима у пролећној сетви. У јеку тих припрема, последњег дана априла 1945. године, бригада је добила задатак да одмах у рејону Модриче пређе реку Босну и да са другим јединицама приступи уништењу усташке групације у троуглу: ушће реке Босне у реку Саву са центром у Оцаку.

На извршење задатка пошли смо одмах са великим оптимизмом, ценили смо да ћемо и тај задатак извршити, брзо, лако и успешно... Међутим, касније се показало да нашем оптимизму није било пуно места, јер се радило о веома јакој усташкој групацији јачине неколико хиљада. Биле су то све окореле усташе - ратни злочинци, чија су злодела која су починили била нечувена и крајње варварска. Пошто није успела да се повуче на запад, ова усташка групација, користећи реку Босну са истока и реку Саву са севера, изградила је јака утврђења на линији Оцак - Свилај. У својој заслепљености да ће доћи до сукоба међу савезницима антифашистичке коалиције, а и из страха од одговорности за почињена злодела, била је решила да се у овом рејону упорно брани. Тако смо се ми уместо на првوماјској прослави нашли опет на фронту. Истина, на фронту који није помињан у ратним извјештајима Врховног штаба, али је то за нас био прави фронт, тежи него многи до тада. По први пут смо се нашли у ситуацији да се боримо у равници, а за те борбе наша ратна искуства била су недовољна. Осим тога, у нашим јединицама се налазила већина младих бораца скоро без икаквог ратног искуства, који су нам дошли после ослобођења Сарајева, па и касније.

Одмах по преласку реке Босне, већ 1. мала отпочели су наши напади на ово усташко упориште, далеко иза линије правог фронта,

који се налазио на крајњем северозападу наше земље. Први наш јуриш дочекал је веома снажном и прецизном ватром из вишеспратних бункера и ровова. Пространа равница и неискуство већине бораца учинили су своје. Дошло је до пометње и колебања. Усташе су ово искористили и извршили противнапад и одбацили нас на полазне положаје. После овог првог неуспелог јуриша првог дана, наши напади и усташки противнапади и јуриши из овог упоришта понављали су се скоро свакодневно, све до 24. маја, са јако променљивом срећом. Било је у овом периоду тешких дана и тренутака, јер су сваки дан гинули наши борци, командири, команданти и комесари чета и батаљона. Понекад је поистајало и муниције. Наше неискуство у вођењу борбе на равном земљишту доста смо скупо плаћали. Требало нам је десетине дана да сваки борац и старешина дође до сазнања да се морамо утврђивати (копати ровове) на достигнутим линијама, положајима, а недостајало нам је и инжењеријског алата.

Управо тих дана, кад су у овим борбама, наше и других бригаде, гинули борци и старјешине, рат је на главном европском ратишту већ био завршен. Сећам се када смо се после једног напада вратили на полазне положаје, да сам на целој првој страни »Борбе« прочитао овај наслов чланка Иље Еренбурга: »Рат је завршен. Војник празни пушку, окреће се на лево-круг и враћа се својој кући«. Међутим, још пуних десет дана и ноћи нису ни за један час престајале борбе за уништење усташке групације у рејону Оцака.

Последње борбе за уништење усташке групације код Оцака, у троуглу ушћа реке Босне у реку Саву и мјеста Оцак, још једанпут су потврдиле познату истину да у рату за ослобођење своје земље нема лаких дана и лаких борби и да борба за слободу од свог првог до последње дана захтева жртве и напоре свих њених учесника. Управо у овим борбама, на прагу слободе, погинули су многи борци и старешине, који су до тада већ били пребродили многе тешкоће четворогодишњег рата. Према документима у Војно-историјском институту из наше бригаде у овим борбама погинуло је 96 бораца и старешина, међу којима: Милош Тришић, командант батаљона Адолф Шпадер, комесар батаљона, Смајо Мемишевић, комесар батаљона, Милош Делић, командир чете, Раде Момчиловић, командир чете, Бранко Бечановић, комесар чете, Бранко Петровић, замјеник комесара чете, Борислав Аћимовић, борац, Ариг Бећаровић, борац, Милован Бошњаковић, борац, Милојко Даниловић, борац, и још 84 имена. Надам се да се имена ових погинулих другова и другарица налазе исписана на споменицима широм наше земље. Сећање на ове борце и погинуле другове остаће у трајном сећању свих њихових сабораца.

Перо Косорић

Посвета Рави Јанковић - Минић*

Као да си жива, као да и сада корачаш са Првим батаљоном Шесте босанске бригаде, са Бирчанском и Романијском бригадом по родној груди, у крви огрезлој. Као да и сада корачаш смјело према твом Сарајевском Пољу, ограђеном бункерима и бодљикавом жицом већ пуне три и по године, све од онда када си га напустила једне илинденске ноћи, опасана фишек-лијама са пушком у руци, са капом на којој је, као црвена ружа, била извезена петокрака звијезда.

*Равијојла Рава Јанковић, Здравко Перић, Мара Мићић, Рајка Мркајић
и Разија Алајбеговић Продановић. V ослобођеној Тузли 1944*

Раво, као да си и сада са нама, пуна младалачког жара, јунаштва, упорности, самопријегора, али и њежности, сестринске љубави, мајчинске бриге за оне који су падали на бојном пољу, на бодљикавим жицама, на бункерима, на родну груду и њену слободу.

Чланак објављен у »Фронту слободе«, бр. 14; 25. фебруар 1945.

Као да и сада лежиш уз друга у заклоиу, спремна да одбијеш непријатељев јуриш на Николића брду. Као да и сада, подилазећи Црвеним стијенама, носиш митраљез да би олакшала другу митраљесцу да буде одморнији кад поће у јуриш.

Твоја рука, кад је под кишом превијала ране, била је мелем на рани. Осмијех на тво лицу - био је ублажен бол на рани. Твоје његовање - замлаћена рана.

Ваљда нам се због тога чини да је Рава стално са нама, у колини, у борбеном реду, у превијалишту код рањеника - иако је она на Романији, испод Црвених стијена, митраљеским рафалом прије три мјесеца покошена.

Устаник жена, насмијана, горда у крвавом боју са швапско-усташким бандама, пала је покрај стазе, испод положаја Црвених стијена.

Романијом, као н увијек послије боја, тада, када су јој отргли из њедара Раву, витлали су мутни облаци и хуктећи промицали се тамо, према Сарајеву, а она је остала ту, у срце погођена, млада, плавокоса другарица, примјер жене борца за слободу, жена поручник, официр Титове армије, орденосац.

Још док је топла крв из Равиних прорешетаних груди и срца шикљала у млазевима, њене очи, оне увијек веселе Равине очи, дуго су се и дуго склапале, јер су се бориле, јер су хтјеле и даље да гледају и жаре, пркосећи смрти. Уста њена нису се дала затворити, остала су отворена и, кад је издисала, хтјела су да кажу Равин поздрав родној груди и друговима: »Иди, друже, кажи роду да сам пала за слободу!«

Сјећање на Раву

Средином септембра 1944. године, налазила сам се на дужности референта санитета 3. батаљона 20. романијске бригаде. У то вријеме наш батаљон био је у пратњи болнице 27. дивизије. У болници су била и четири тешка рањеника које смо морали пренијети само на носилима. Примили смо их у Петровићима и требало је да их отпремимо до Осмака, одакле ће авионима бити пребачени у Италију на лијечење. У Папраћи нас је стигао курир штаба 27. дивизије са наређењем да одмах поћем са њим, јер треба да примим нову дужност.

Жао ми је било да оставим моју бригаду и дивне другове и другарице. Када сам сазнала да идем у 19. бирчанску бригаду за замјеника референта санитета гдје је референт наша Рава Јанковић, било ми је необично драго. Познавала сам је док је још била у 6. источнобосанској бригади у којој се прославила као храбар борац и још храбрија болничарка.

По ослобођењу Тузле, 17. септембра 1944. године, смјестили смо се у кућу, колико се сјећам, породице Беговића, у господарску зграду на периферији града са великим двориштем. Ту смо смјестили комору и санитетски материјал. Одмах смо одржале састанак са референтима санитета батаљона, од којих је Рава жељела да чује о свим недостацима санитета, као и да се договоримо што даље да радимо.

У Тузли народ раздраган. Сви нас радо дочекују. Наилазимо на познанике из ранијег ослобођења града 1943. године. Желе да чују о свим борбама у међувремену, а говоре нам о терору, који је непријатељ починио по Тузли након нашег одласка. Памте још Раву како је у парадном строју 6. источнобосанске бригаде продефиловала градом на бијелом коњу. Свима је импоновала својом грациозношћу. Као санитетски руководиоци биле смо истовремено и политички радници на терену. Присуствовале смо конференцијама и биле тумачи циљева наше борбе.

Дане у Тузли проводили смо у сређивању болнице, и у радовању вијестима, о напредовању наших јединица и Црвене армије. Двадесетог октобра зачу се пуцњава из пушака, пиштоља и пикаваца, па необавјештене о томе шта се дешава у граду, изненадиле смо се и мало забринуте. Убрзо је дошао курир и раздрагано нам саопштио да је Београд ослобођен. Од усхићења и велике радости сви смо се љубили. Рава и ја се загрлиле, а у оној радости, скоро у сузама,

Рава рече: »Разо, уекоро ћемо и иаше Сарајево ослободити, водићу те код моје мајке, она је близу, у Осјеку, сигурно«. Рекла сам јој да ја не знам гдје је моја мајка, али да претпостављам да је у Сарајеву. Радости није било краја. Сви смо пожурили у град да подјелимо радост са народом и осталим друговима и другарицама. Пролазећи улицама угледала сам на фасади једне зграде велики портрет друга Тита, рад нашег умјетника, првоборца Исмета Мујезиновића, и онако у радости, узвикнем: »Тито, срце наше!«. Рава је то чула, па рече: »Разо, понови то, молим те, понови шта си рекла«. Поновила сам, али то није било онако као први пут.

Знала је Рава да се радује и вољела је људе са неком ненаметљивом топлином. Уживала је кад види да су рањеници које је она лијечила брзо опорављали и долазили у свој ранији строј. Договориле смо се да у Сарајеву, за успомену на ратне дане, једна другој понешто купимо. Фотографисале смо се у дворишту зграде гдје смо биле смјештене, заједно са Здравком Перићем, из Звоника, Маром Мићић, Власеничанком, и Рајком Мркајићем родом из Мркајића код Шековића.¹

Дана 25. или 26. октобра 1944. имали смо покрет преко Кладња за Романију. На Романији смо водили тешке борбе са усташама, посебно на Црвеним стијенама. Заузели смо Црвене стијене, али су усташе добиле појачање из Сарајева, па су их повратили. Још два пута покушавали смо да их заузмемо, али нам то није полазило за руком. У тим борбама имали смо доста рањеника.

Двадесетдеветог пред зору, водиле су се велике борбе на Романији. У то вријеме и Рава је тешко рањена у лијеву страну груди. Одмах по рањавању прихватили смо је и водили Стјепан Савић и ја. Стјепан је са још једним другом отишао по коња, а ја сам полако водила Раву да би је негдје у заклону превила. Малаксала је и молила да је мало пустим да се одмори. Храбрила сам је, говорећи да је наш јуначина и да морамо издржати. Рекла је: »Издржаћемо, али да се мало одморим«. Пољубим је у њену кратку косу и спустим, али пошто смо на брисаном простору, и ја тада будем рањена у стомак. Рекла сам јој да сам рањена и она је покушала да се придигне, како би помогла, али није могла. Другови су довели два коња и попели Раву на једног, а мене на другог, а наше торбице са санитарским материјалом окачили са стране на коње. Усташе су нас примјетиле, и почеле да пуцају. Од те пуцњаве коњ ког сам јахала уплашио се, и ја сам спузала с њега, али сам изгубила и везу са друговима. Онако непревијена, држећи се за стомак, наставила сам пјешнице. Пристигла су ме петорица другова, међу којима је био и један Италијан, који ми је дао завој са којим сам могла да превијем рану на стомаку. Претходно сам је завојем очистила, покидала ткиво које је висило са ране ширине длана, и наставила пут са друговима поштапајући се. Футрола пиштоља ми је била оштећена па сам

¹ Та фотографија дошла је некако у руке усташа који су на њеној полеђини написали како се ко зове, а на сваком од нас ставили број ради оријентације. Добила сам је после рата од официра УДБ-е са још дугим фотографијама, које су наши заплијенили од усташа. Радила сам тада (1946.) у Министарству унутрашњих послова БиХ, па сам тако и дошла до фотографија.

је бацила, а пиштољ ставила у њедра. Другови који су ишли са мном нису имали оружје, па смо кроз шуму ишли заједно. На брду према коме смо ишли, опазили смо неке људе, али кад смо им пришли ближе, видјели смо да су четници, који су нас заробили. Њих шесторица са пушкама и нас исто толико, без оружја. Одмах сам почела да размишљаам како да их се ослободимо, да побјегнем. Али, како кад сам рањена! Испитивали су нас ко смо и тражили документа. Документа нисмо имали, а Италијан рече: «Ја, Талијано». Двојица Срба до њега рекоше да су Срби. До мене са стране стајала су двојица Муслимана, па онако уплашени, један па други, ипак кажу ко су. Не знам како се досјетих да кажем одважно: »Шта смета ако сте Муслимани«. Један од четника, по својој прилици вођа патроле, рече: »Не смета, не смета, нисмо ми против Муслимана«. Опет ја упадох: »Вријеме је да више не будете против њих. И Београд је ослобођен. Ослободили су га наши и Црвеноармејци. Руси су 40 км од Бијељине«, а четник упада: »Није, него 60«. Ја кажем, према новијим вјестима 40, јер смо синоћ слушали најновије вијести.

Једног четника послаше ваљда да обавијести штаб о нама, а ја сам, у међувремену неколико пута, онако савијена од бола, замолила да одем ту у жбун да превијем рану, јер ме боли. Они се с тим нису сложили, али када сам рекла: »Па људи сте за бога, немам снаге да бјежим, код вас је оружје«. Коначно се њихов вођа смиловао, рече да оставим шаторско крило којим сам била загрнута, и да идем ту иза камене оградe, али да се брзо вратим. Скинем шатор, па онако уморна и пресавијена кренем према огради. Кад сам зашла мало дубље у шуму, сагнем се још више, а онда том густом шумом журила сам што сам више могла одмичући све дубље и даље, док се нисам потпуно уморила и малаксала. Рана ми је крварила, крв ми је напунила ципеле. Наићем на густ жбун и у њега сједнем. Извадим пиштољ, очистим га и репетирам, па шта буде. Срећа је била што су се четници морали задржати око мојих другова - партизана, па нису одмах пошли да ме траже.

Нешто прохладно и сухо вријеме било је подношљиво. Жедна, уморна, слушам, крештање и завијање животиња, прасак оружја у даљини. Пазим да ме сан не овлада. Размишљаам шта да радим кад падне ноћ, а тек послијеподне. Ослушкујем и наједанпут чујем горе високо, брдом пројури нека колона. Вјероватно су ме тражили, па кад прођоше мени одлакну. У таквој неизвјесности утонух у некакво размишљање - шта ли је са мојом Равом, да ли је жива? Много ми је жао што нисам успјела да јој рану очистим и превијем. Сјећам се Раве, увијек чисте и уредне. На опасачу носи пиштољ и двије бомбе. На рукавима пришивени официрски знаци поручника. Увијек насмијана, одмјерена у понашању и спремна на разговор и пјесму.

Прошле године када смо нападали на непријатеља у Тузли, биле је неуморна. Фашисти бацају разнобојне ракете, а Рава рече: »Бацајте фашисти бијеле, да видим превијати рањенике!«, и, онако пуна духа, храбри другове, а на себе и не мисли. Рава је тада, ноћу, под најжешћом артиљеријском ватром, превила 43 рањеника, а сама

је са бодљикаве жице, испред непријатељског бункера скинула рањеног друга, извукла га на сигурно мјесто и превила. Прије тога четворица другова су погинула пред бункером немогавши спасити рањеника. Често, превијајући другове, говорила је: »Сад ће вама ваша баба Рава лијепо превити рану, па ћете ми оздравити и поново тући непријатеља«.

Другови су имали пуно повјерење у њу, као да је била школована за тај позив, а не као и остале санитарке оспособљена кроз кратки курс. Срце партизанке вукло је јака жеља да што прецизније обави свој посао. Под врло тешким условима радило се са оскудним прибором, али марљиво и предано да су се лекари дивили тој жељи да се овлада знањем и примјени на најбољи начин.

И даље размишљам о мојој Рави. Како смо разговарале о нашем предатном животу. Причала ми је да је рођена 1919. у Осијеку крај Сарајева, у сиромашној порици, гдје није могла да заврши више од два разреда грађанске школе, па се уписала у домаћинску школу у Сарајеву, јер ће јој то добро доћи као дјевојци. Као шеснаестогодишња дјевојчица, укључила се у напредни омладински покрет. Када је букнуо рат, наставила је са револуционарним радом, а кад су је запазиле усташе, била је принуђена да се повуче у илегалност. Након дизања устанка на Игману, Рава септембра 1941. постаје борац Семизовачке чете, у коју мјесец дана раније долази њен рођак Глиша Јанковић, који је по формирању Првог ударног пролетерског источнбосанског батаљона постављен за командира чете. У тај батаљон, марта 1942. дошла је Рава, а октобра исте године примљена је у чланство КПЈ. И још много подвига направила је наша Рава. Ето, у тој мојој неизвјесности размишљала сам о њој, ваљда да би заборавила на свој нимало завидан положај.

Вријеме је пролазило, а борбе се утишале. Тад сам се тек осјетила још више усамљеном и послушну сваки шушањ лишћа. Кад се добро смрачило, ставила сам ципеле под руку и кренула да скратим неизвјесност. Пошла сам на брдо да видим да ли има негдје ватре и претпостављала сам да идем према Сокоцу, јер је на тој страни требало да се налази и моја бригада. А шта ако поново паднем у шаке четника, размишљала сам. Тако идући са брда на брдо, прелазим полегле пањеве и у даљини угледам разгорелу ватру, а са те ватре пламен се разноси на друга мјеста, што ми је био знак да је ту нечији логор. Чујем, наједном, стражара на брду који викну: »Стој, ко иде?« Одговор је био: »Патрола«. »Каква патрола?« »Патрола Првог батаљона«. Није ми јасно да ли су то партизани или четници, али пошто се приближавала зора, морала сам ићи брже, а и малаксала сам. Сићем на оближње брдо које је било без шуме, и тама сам помислила да би ту морала бити предстража, угледах војнике да иду према мени. Брже се вратим сва избодена на ружин грм, поћем поточпћем, кад са друге стране стражар викну: »Ко је доле?« Немајући куд даље, јавим се, а ко је горе? »Другови, ево Разе«, завикаше одозго и потрчаше ми у сусрет. Радости није било краја кад сам их видјела. Још нисам стигла ни да их упитам, рекоше само да је Рава подлегла ранама, а да су и мене ожалили, јер су

претпостављали да сам заробљени. Обрисали су ми ноге и дали своје чарапе, потом су ми обукли и дипеле, одведу ме полако у штаб бригаде. Ту поред бригадног штаба налазили су се другови Перо Косорић, начелник штаба 3. корпуса, и Ратко Перић, замјеник команданта 27. дивизије.

Испричала сам им шта ми се догодило, а они мени о нашим губицима и рањенима. О Рави је у детаље испричао Перо Косорић, коме је умрла на рукама. Са друговима из штаба присуствовао је њеној сахрани. Рекао је да су је сахранили уз све почести, како се могло у то вријеме, обиљежили су мјесто гдје је сахрањена. »Како ћу рећи њеном Митру о њеној погибији. Како су се узели никада нису били заједно. Колико су се радовали скором ослобођењу Сарајева, да једном буду заједно и продуже миран живот у слободи«, говорио је Перо.

Није стигла да ослободи своје Сарајево и да му запјева њену омиљену пјесму »Косо моја, боровино густа, куд ли ћеш се раздијелити пуста, с десну страну на Илићу равну, а с лијеву шехер Сарајеву... « Остала је на вјечној стражи на Црвеним стијенама, надомак свог Сарајева.

Као развијена застава

Сваки борац НОР-а у источној Босни могао би о Равијојли Јанковић Рави, као доброј и храброј, несебичној и пожртвованој другарици, као брижљивој и нежној болничарки, много да каже. Њен увек ведар и насмејан лик за нас, њене саборце много је значео. Дешавало се да у тешким ситуацијама и најхрабријем човеку живци попусте и да се та забринутост пренесе и на околину. Рави се никада није десило да запита: »шта сад?« Чувене су њене ријечи охрабравања »хајде болан, па ми смо од првог дана опкољени, па шта!«. Деловала је на околину благотворно, охрабрујуће. Због таквог држања Рава спада у ред бораца којих ће се другови увек сећати, јер су њихове врлине исто тако снажан утисак, као и њихови јуначки подвизи и акције. Посматрајући Раву човек је налазио снаге да све тешкоће лакше пребројава.

У књизи »Жене хероји« неколико другова, Равиних саборца написало је о њој своја сјећања. Навешћу нека од њих.

Војо Љујић, њен први командант прича: »У почетку 1942. г. била је тешка ситуација у нашим партизанским јединицама. Немци, четници и усташе, непрекидно су нас нападали. Почело је колебање бораца па и појединачно дезертирање. Раву сам замолио да се колебљивим борцима из Црновршког батаљона разговара и да их храбри. Често сам је касније затицао у веселом разговору и песми са борцима. Тим њеним ставом и успехом код бораца и сам сам био умирен. Рава је и мени подигла дух. Била је, по моме схватању, непостављени и командант и комесар. Она је на нашим забринутим челима читала своје задатке«.

Томо Букић: »Ведрим хумором, досјеткама и шалама, храбро подносећи глад, напоре у борби и покрету, Рава је међу нас уносила спасоносно расположење. Сваки од нас помало се стидео оне Равине храбрости. Срамота нас је било да покажемо да не можемо да издржимо. Ми смо се тада заиста угледали на ову ретко ведру девојку«.

Војо Вуковић, описујући једну борбу каже: »Дочекали смо их на пушке, тукли се готово прса у прса. Рава је стајала у првом борбеном реду, као бедем. Кроз грмљавину митраљеза и пушака чуо се њен поклич, не дај им напред, навали. .. Удрите другови. Немам ријечи да опишем шта је за нас значило њено присуство и херојско држање. Био сам десетар. Нико од нас није се усудио помаћи с мјеста. Нико ме ни на ум није пало да устукне ма и један корак. Рава је зрачила, бодрила, водила... као развијена застава«.

Мони Финци: »Много пута сам сретао Раву, но не могу се сјетити да је у било којој прилици била тужна, нерасположена или уморна. Њен часовити, изненадни смјех дјеловао је као зараза, одnoseћи невеселости или умор код бораца. Њена пјесма у колони дигала је морал и мушкарцима навикнутим на тегобе и напоран рад... Никада није мировала, час је некоме нешто крпила, припремала санитарски материјал, превијала, разговарала, ружила, шалила се. Ми у Романијској бригади нарочито смо је вољели... Мони наставља: »Као муњом, ошинути, стајали смо без икакве мисли у глави испред штаба бригаде. Курир из 27. дивизије управо је донио вијест да је

Рава погинула прије два сата на Црвеним стијенама. Њен четворогодишњи сан о нашем уласку у ослобођено Сарајево прекинуо се управо на прагу града. Митра нема међу нама. Отишао је још јутрос према штабу дивизије. Да ли је сазнао да више нема његове, »виле Равијојле«. Како ли ће Митар примити смрт своје Раве, кад ми, ево, стојимо без ријечи и без мисли, чак и кад је смрт била свакодневна ствар«.

То ја желим да опишем. Мени је пао у део тежак задатак да вест о Равиној погибији саопштим њеном другу Митру Минићу, команданту 20. романијске бригаде. Било је лепо сунчано новембарско јутро када је у штаб 27. дивизије дошао начелник штаба 3. корпуса Перо Косорић. У штабу смо били Милош Зекић, Зарије Шкеровић и ја. У

суседном селу био је смештен штаб 20. романијске бригаде. Ту негде је била смеш-

*Равијојла Рава Јанковић
и Мара Мићућ, Тузла 1944.*

тена и 16. муслиманска, а очекивали смо и долазак 19. бирчанске бригаде, тако да би се цела наша 27. дивизија нашаа на овом сектору Романије.

Јутрос рано, у само свануће, чула се борба негде преко цесте. Знали смо да то 19. бригада с неким води борбу, јер смо је баш из тог правца очекивали. Када је друг Перо дошао, били смо знатижељни да нам исприча шта се то догодило. Укратко је испричао како су их усташе из Соколца изненада напаале, и у томе судару са усташама погинула је и другарица Рава.

Све нас је запрепастила вест о њеној погибији. И због ње, свима драге другарице, и због Митра, њеног друга и њиуове неизмерне међусобне љубави. Митар ускоро треба да дође у штаб дивизије. Знали смо са колико су радости њих двоје очекивали скоро ослобођење Сарајева.

Како му саопштити ову тужну вест. Милош хода нервозно по соби и сваки час погледа кроз прозор, и једном рече: »ево Митра, како да му саопштим вјести о погибији Раве?« Перо се одмах изјасни: »Ја не могу, заплакаћу, ти ћеш му, Милоше, саопштити«. Милош то одби речима: »Ни ја немам речи, ти шећ то Зарија најбоље, комесарски«. И он се бранио да не може, да их он најмање од свих нас познаје, једноставно, неће, зашто баш он. Митар је већ сасвим близу, улази у двориште. Тада ми Перо строго нареди: »Боћо, иди и задржи Митра ту пред кућом, реци да штаб има састанак, саопшти му о Равиној погибији, па онда после можете ући«. Нисам имао времена ма шта да проговорим, јер се Митар већ чуо пред кућом.

Пошао сам, тобоже, да му помогнем да сјаши с коња, и док је курир одводио коња, ја сам Митра обгрлио око паса и повео га према дрвљанику да мало седнемо, док Перо »одржи кратак састанак са штабом«. Митар без речи поће да седнемо и одмах упита: »Каква је то била јутрос борба преко цесте, јел' то била Деветнаеста? «Укратко сам му испричао оно што нам је Перо рекао. Рекао сам му и за Раву да је била тешко рањена и да није издржала, да је умрла. Митар ме је посматрао, исколаним очима без и једне речи. Онда је скренуо поглед са мене и зурio негде у недоглед. Чело му је било набрано, очи су му светлацале овлажене сузама, а на побледелом лицу поигравао му је мишић. Осећао сам да га је вест тешко погодила. Требало је, мислио сам, још нешто да му кажем. Покушавао сам оним уобичајеним ратничким фразама, да можда и сваког од нас, данас, сутра, чека иста судбина. Али, Митар као да ме и не чује, ћути и гледа. Суза му се скотрљала низ лице, па, као да је хтео да је оправда, окренуо ми се, строго ме погледа и рече: »Знаш ли ти да ја таквог друга више у животу нећу имати!« На такав начин изговорене речи нису дозвољавале двоумљење.

Мони Финци описује Митров повратак у штаб бригаде: »Дошао је касно по подне, мршав, озбиљан и миран. Ми смо стајали око њега без гласа, у шутњи, која је говорила више од бујице ријечи. Први је проговорио Митар 'но шта је, шта ћутите! Да запјевамо - Сарајево чека партизане. То је била нама свима позната Равина пјесма«.

»Сахрањена је скромно под високом јелом на тужној Чукарици, мало даље од вртача у којој се до задњег даха тако храбро борила да спасе рањенике«, каже у свом сећању другарица Гордана Петовар. »Бајонетима су јој другови ископали гроб. Прекрили смо је бусењем. Неко је преко гроба ставио комад напуштеног плота што се налазио у близини. Полазећи, помислила сам, како ли ћемо јој гроб касније наћи«. Остала је ту на врху Романије на који је народни песник 1941. истурио црвену заставу да својим животом потврђује ту истину. Рава је била и остала као развијена застава.

Никола Андрић

Светозар Вуковић-Зарко

На истоку од Снагова, на западу од Пожарнице, са ејевера и југа оивичено Мајевицом, Бороговом и Бишином, простире се подручје - Горња Спреча. Читавом његовом дужином вијуга цеста Тузла - Зворник, у доба рата једна од значајнијих саобраћајних артерија за окупатора у источној Босни. Цесту прати ријека Спреча. Десно и лијево од ње простиру се широка плодна спречанска поља. Подручје је начичкано мањим и већим селима, српским и муслиманским.

И поред врло повољних природних услова, то је до рата био неразвијен и заостао крај, готово без школске мреже и без икаквих других неопходних институција. Политички живот готово да није ни постојао. Политику је водило неколико богатијих људи који су се отимали око положаја предсједника општине у Вацетини и Калесији. Народ је био далеко од икакве политичке активности. До 1941. године у овом подручју не само да није постојала организација КПЈ или СКОЈ-а, него није било никаквог дјеловања напредног покрета.

Највећи дио земље и најплодније оранице држало је неколико имућнијих породица и неколицина трговаца, настањених, углавном, у већим селима и поред цесте. Зато је Горња Спреча имала много беземљаша, надничара и сиротиње без посла.

Окупацијом земље усташки покрет успио је ухватити маха, развијајући најниже страсти код једног дијела муслиманског становништва. Старе мржње и несугласице вјешто су распириване од стране непријатеља. Села су хушкана једно на друго. У данима устанка, поред истинских бораца за слободу, појављују се четнички изроди. На Цапардима непријатељ гради једно од најтврђих упоришта у источној Босни, које ће дуго представљати велику тешкоћу развоју устанка у овом крају, нарочито у повезивању устаничких територија Бирча и Горње Спрече са Мајевицом, и омогућавати непријатељу како тако слободан пролаз цестом Тузла-Зворник. Све то учинило је Горњу Спречу до избијања рата иначе мирну, поспану средину, поприштем сталних сукоба и борби које су, час врло оштре, час у мањем обиму, трајале готово све до краја рата. Уз злочине усташа и четника, дошло је до пустошења неких српских и муслиманских села, до покоља, пљачке и паљевина које су народу овог краја наниле непроцјениве штете.

Ето, у таквој Спречи (у народу се за овај крај одомаћио назив »Спреча«), у селу Зелени постији заселак Пуцари, у ком се 1917. го-

дине родио Светозар Вуковић Зарко. И њега су као и друге становнике овог засеока називали и надимком Пуцар, мада је код њега касније преовладао надимак Зарко, тако да га је мало ко другачије звао. Пуцари спадају међу најсиромашније засеоке читавог осмачког подручја, које је прилично велико.

Зарко је врло рано остао без родитеља. Мајку је изгубио а да није напунио ни годину дана живота. Убрзо, три године послје њене смрти, остао је без оца. У сиромашној кући остало је четворо небзбринуте дјеце. Све једно другом до уха, а Зарко је био најмлађи. Њихови први кораци у животу били су: борба за опстанак, за голи живот. У својој једанаестој години морао је ићи у најам, јер других могућности за живот није имао. У најму је као слуга, завршио и два разреда основне школе, која је тек тада била отворена у Осмацима. Био је одличан ћак. Радио је разноразно, чак и кућне послове, који по тадашњим схватањима и нису доликовали мушкарцима, али је и вриједно учио. Растао је без родитељске њежности, у којој се формирала његова личност, његове карактерне и психичке особине. Другови који га се сјећају из тог времена кажу да је био врло миран, тих, повучен и дружељубив. Као доброг и примјерног ћака учитељ га је узео за подворника у школи. То је било његово прво озбиљно »напредовање« у животу. Као подворник је завршио и преостала два разреда основне школе.

По завршетку основне школе, када је већ мало поодрастао и ојачао, напушта мјесто подворника и почиње један нови период у свом животу. Зарко постаје сеоски надничар. Радио је код богатијих људи у Спречи и са необичном љубављу послове у пољопривреди. За њега они ког којих је радио, и данас кажу да је био »врло вриједан, поштен и нараван момак«. И данас са поносом говоре и показују на неке воћке у својим баштама које је Зарко засадио. Пошто су послови у пољопривреди сезонски, Зарко је ишао на сјечу шуме као шумски радник.

Зарко је израстао у лијепог и наочитог момка. Био је висок, витак са плавом косом и плавозеленим, врло живим очима, изразито румених образа, мало испупчених усана, са малим и лијепим устима из којих су вирили здрави и бијели зуби. Многе и богате дјевојке често су мислиле на њега, а њихови родитељи би вољели таквог момка у фамилији. Али, њихове социјалне разлике су их спутавале у томе. Често су говорили: »Добар је и лијеп, само да није Пуцар (појам сиромаштва у Спречи) и штета што није из неке богатије куће«. А Зарко је растао и стасао. И оженио се дјевојком која се њему свидјела, иако су је чували од њега. Убрзо послје женидбе, 1938. године, отишао је на одслужење кадровског рока у тврђаврску артиљерију. Када је долазио на одсуство, сви су му се дивили: његовој љепоти, уредности и лијепом понашању. Старији људи су говорили: »Да је био у војсци за вријеме швапске владавине, сигурно би био официр«.

Рат и капитулација старе Југословенске војске затекла га је у ратној јединици у Боки Которској. Избјегао је заробљавање у Боки и пребацио се до Сарајева. Међутим, ту га хватају Нијемци и са јед-

ним транспортом упућују у заробљеништво. Зарко у Добоју успијева да побегне из воза, и да преко брда и шума стигне у Зелиње, у своје Пуцаре. Собој је донио пушку, униформу и још неку опрему. Међутим, у његовом крају окупаторске слуге су већ почеле прогоне, убијања и пљчку.

И капитулација и стање које је затекао у свом крају, Зарку су били неразумљиви и несхватљиви. Није било са напредним покретом, није имао могућности да учи и прати збивања у нашој земљи, нити се када бавио политиком. У то вријеме и он, као и велики број људи из тог краја, није знао узроке пораза старе југословенске војске и распада Југославије нити узроке недаћа које су затекле његову Спречу. Видио је да дојучерашње комшије почињу међусобно да се уништавају, убијају, пљачкају. Све је то, у почетку, изгледало као неки стари »рачун«¹ између Срба и Муслимана који сада, ето, треба да се »плати«. Једно је схватио, а то је, да оружје треба чувати, да га не смије предати непријатељу, иако су свакодневно наредбе пристизале, као и да никога од њих не треба чекати код куће, него се крити по шумама. Тако је одмах и урадио. То му је његов здрав разум налагао и осјећао је да ће морати нешто да се догоди што ће ово зло зауставити.

То што је очекивао, што је предосјећао, убрзо је и дошло. У првим борбеним групама које је почела да ствара КПЈ преко Војног штаба за Бинач и у долини Спрече, нашао се и Зарко. Прве борбе, прве акције у којима је од почетка учествовао, откриле су у њему неустрашивог борца, смјелог и сналажљивог у свакој ситуацији, одлучног и брзог у свим одлукама, борца који је импоновао свим особинама и врлинама. Човјека, кога су остали борци брзо завољели, цијенили и поштовали. И зато није нимало случајно што је одмах биран за десетара, водника, командира чете, па и команданта батаљона. Како се устанак снажно развијао како је борби и сукоба са непријатељем било све више, и Зарко је као човјек, као војник и руководилац бивао све већи, све запаженији и стицао све више повјерења и углед међу народом Спрече. Од тихог, мирног, повученог и незапаженог сеоског надничара, израстао је један диван, неустрашив, динамичан, просто плаховит великан револуције у једном куту наше земље. Он није пошао у устанак што је био политички предвиђен. Пошао је за људима који су говорили о правди, који су говорили истину, који су се борили за права човјека, не гледајући колико је његово богатство, него какав је као човјек. Није знао за Комунистичку партију Југославије, њену тешку и праведну борбу, није ништа знао о њеним циљевима и програму, али је осјећао да је ненормално стање у коме се његов крај нашао, да тако не може остати, да до промјене мора доћи. Инстинтком поштена и честита човјека пошао је за онима у чије је ријечи и дјело имао највише повјерења, и са њима је везао и своју судбину.

Сложени су били услови у којима се развијао устанак у Спречи. Шовинизам годинама развијан у томе заосталом крају, разбуктао је све најниже страсти. Од првог дана капитулације старе Југославије, а посебно почетком и развојем устанка, наносио је огромну штету

народу Спрече. Огромни су били напори малог броја комуниста који су радили иа овом подручју да објасне народу циљеве народноослободилачке борбе, да укажу на коријене шовинизма и тешке посљедице које собом носи, да зауставе немилосрдна међусобна уништавања између Срба и Муслимана. Тај шовинизам Спреча је врло скупо и крваво платила.

Зарко је брзо растао и развијао се као војни старјешина. Али, и сам је лично преживљавао све плиме и осјеке устанка у свом крају. То је било и разумљиво, пошто није био стари, прекаљени револуционар, није био члан Комунистичке партије. Он је само живио и одрастао у Спречи, а приступио је првим борбеним одредима устанка и са њима растао и развијао се у борца. Како је устанак у том подручју тргаше теже кризе него у многим другим нашим крајевима, те кризе је преживљавао и Зарко, као и већи број бораца. Зато је и читав период 1941.-1942. године у Спречи протекао до јењавања и кризе у устанку, што је имало одређеног утицаја и посљедица и на борце из тог подручја.

Повратком у Бирач 6. пролетерске бригаде децембра 1942. године, настаје и ново раздобље у развоју устанка у Спречи. Од тада никад више не долази до тежих криза на овом подручју. Тада настаје прави раст и успон и самог Зарка. Стабилизује се Спречански батаљон, чији командант је баш он постао. Формирају се органи народне власти који развијају свестрану активност на широком подручју Спрече. Стварају се прве ћелије организације КПЈ, и развија интензиван политички рад у народу. Тада смо, јуна 1943. и Зарка примили за члана КПЈ. Био је то крупан догађај у његовом животу и развоју. У ствари, од тада је почео још дубље, зрелије, са више жара да схвата сву дубину наше револуције. Почео је потпуније да поима токове и циљеве наше борбе. Да разумијева потребу политичког рада са народом и схвата улогу новостворених органа народне власти. Дуго времена је он за Спречу био и војни командант и човјек који је људима све посуђивао, коме су се људи обраћали када поћу у народни одбор да им напише молбу како би им се њихова ствар ријешила.

Схватио је значај рада наших политичких радника на терену и сам се у тај рад укључио. А било му је врло тешко да говори пред народом. Устезао се и избјегавао говоре. Али је, као члан Партије, почео врло савјесно и дисциплиновано да се спрема за конференције и да иступа пред људима. Говорио је разложно и убједљиво, али никад није могао мирно да заврши говор ако пређе на тему о домаћим издајницима, посебно о четницима. Тада је падао у ватру, просто у неки транс, и обично завршавао говор псовкама. Четнике је до те мјере мрзио и подцјењивао као војску, да није могао замислити да се пред ма каквом њиховом снагом, он или нека чета његовог батаљона смију повући. И онда када су четници били десетотруко јачи од њега, он их је дочекивао, нападао и разгонио. Посебно оне из Спрече. Био је просто страх и трепет за њих. Сјећам се једног догађаја, карактеристичног за његов дубоки презир према четницима. На једној коси стајала је група наших бораца и непотпуни вод

Шесте бригаде. Испод нас се простирала падина скоро »брисаног« простора. Одједном, примијетисмо да са разних страна према нама журе четничке колоне у намјери да нас нападну. Иза једне колоне на коњу је јахао »војвода« Душан Ковачевић, а за њим су ишли свирачи. Гледали смо како се четници распоређују у стријелце и постављају тешки митраљез. Нас је било мало и очекивали смо да ће командант Зарко рећи да се што прије повучемо. Он је, међутим, само ћутао, напетом посматрао шта непријатељ ради, и, одједном, рече: »Сада ћемо ми њих опколити!« То је за нас било толико неочекивано да смо се само згледали. Али, Зарко је већ издавао наређења куда ко од нас треба да крене и шта да ради, и он сам је кренуо према четницима. Четници су били толико изненађени овим нашим нападом, јер смо били распоређени такода је на њих наша ватра долазила са свих страна, да су у расулу почели бјежати низ поља, а »војвода« је камџијао коња не заустављајући се у засецима у којима се тог јутра хвалисао да ће Зарка живог ухватити. Зауставио се тек у усташком упоришту, у Цапардама.

Као војник нарочито је видно почео да напредује, да расте, када је његов Спречански батаљон ушао у састав новоформиране 19. бирчанске бригаде. На његовом челу учествовао је у великом броју битака по Спречи, на Романији, у Херцеговини, у нападу на неколико градова. Прошао је кроз 6. и 7. непријатељску офанзиву и испољио велике, не само борбене особине, него и умјешност доброг команданта. Лично необично храбар, до краја самоувјерен да њега метак не може погодити, врло умјешан и сналажљив у свим ситуацијама, одлучан, енергичан и смион у доношењу одлука, брз у њиховој реализацији, мајстор да се нађе у најодлучнијим часовима борбе на најважнијим мјестима - све су то биле особине које су код бораца улијевале безгранично повјерење у њега и спремност да његов позив, наредбу за јуриш, до краја и без резерве изврше. Волио је своје борце и командире, у душу их је познавао и искрено им вјеровао. Зато је и њихова љубав према њему била неизмјерна. Био је то и врло осјећајан човјек. Рат, борбе, убијања, мржња према непријатељу, нису у њему убили човјечност и осјећајност.

Волио је свој крај и Спречу, њене људе и села, до неизмјерних дубина. А и људи су њега вољели и у њега дубоко вјеровали. Били су мирни у својим селима и својим домовима када су чули да је он ма гдје у Спречи. Брзо је стицао љубав и повјерење народа гдје год би се дуже времена са батаљоном задржао. Постајао је све више познат широм источне Босне. На његов позив да се нешто учини за покрет, одазивало се све што је могло ићи и радити.

Многа спречанска села била су попаљена. Ливаде су остале непокошене. А сусједни Бирач је, између осталог, трпио и велику несташницу у сточној храни. V лето 1943. године народноослободилачке власти у Спречи организовале су косидбу и транспорт сијена у Бирач. Преко стотину кошаца радило је неколико дана. Омладина и народ Спрече успјели су да на овој великој ратној мобилности накупе десетак вагона сијена и отпреме у Бирач. Зарков батаљон обезбјеђивао

је мобу од непријатеља. Десетине и водови, смјењене с положаја, одмах би се прихватиле посла да помогну косачима. У овој акцији Зарко се показао као изванредан организатор и прави син свог краја. Налазио је времена да скине опасач и машинку и помогне моби, да затим на коњу одјури и помогне возарима, а одатле на положај да провјери јесу ли осматрачи и засједа на својим мјестима. Његове изванредне способности организатора и оваквог рада дошле су до изражаја и годину дана касније кад је с осталим друговима успио да окупи стотине својих земљака и да за свега три дана искрчи и наспе излокану земљу, тако да је пусте изровљене и запушене ледине постао аеродром, који је трећег дана послије наређења о изградњи, примио савезничке авионе.

Са сваким ратним мјесецом постајао је све умјешнији и зрелији ратни командант који и у већим размјерама користи своје искуство, врлине војника да брзо реагује, да спретно изведе своју намјеру идући на непријатеља отворено и храбро до дрскости. Карактеристично је за њега да у борби није мобло бити нерјешивих ситуација ма како изненада дошло до сукоба, и ма како била велика разлика у броју и снази наоружања. У свакој ситуацији је одмах доносио одлуку и налазио рјешење које је муњевито и енергично спроводио. Просто је осјећао како једино и најбоље може да поступи. У почетку су за њега говорили: »Аако му је бити тако храбар и смио у Спречи гдје познаје сваку стазу, сваку чуку!« Међутим, он је такав био и кад се борио ван Спрече. На Романији, у Фочи, у Херцеговини. Исто се тако савршено сналазио и сигурно осјећао и када смо нападали градове. У Власеници, Зворнику, Тузли - сигурно се и смјело кретао као да је у својој Спречи. Као замјеник команданта 19. бирчанске бригаде, нашао се са својим комесаром и четом аутоматичара на осмачком аеродрому. Јављено му је да у Зворнику нема много непријатељевих војника, можда двије - три стотине домобрана, нешто легије и усташа. Зарко одмах нареди: бирчанске бригаде који би учествовао у акцији. Али, батаљон није могао стићи на вријеме. Зарко без двоумљења нареди да се настави пут у Зворник. Непријатељеве посаде пропустише камионе с борцима. Партизани су били обучени у есесовске униформе, заплијењене недавно у ослобођеној Тузли. Страже, а и неки цивили, мислећи да долазе есесовци, поздрављали су дигнутом руком. Борци се искрцаше усред Зворника и растрчаше по граду. Одјељења су разоружавала непријатеља који није стигао ни метка да опали. Зарко је сам с пиштољем у руци упао у канцеларију заповједника непријатељске одбране и заробио са читавим штабом, а онда се упутио у борбу с групом усташа. Најзад су усташе попустиле пред бомбама, и већина је поскакала у Дрину. То је уједно била и једина пуцњава при том ослобађању Зворника. Чета аутоматичара под командом замјеника команданта бригаде држала је Зворник све док нису стигле наше јединице које су биле на положајима тридесет-четрдесет километара од Зворника. Тек тада се могло организовати саслушавање заробљених, и успостављање народноослободилачке власти у граду.

То је само један од многих примјера из његовог ратничког живота, како је инстиктом изврсног војника оцјењивао ситуацију и добијао битку смјелошћу одлуке и брзином и упорношћу њеног извођења. Непоколебљива вјера у своје борце да ће извршити свако његово наређење онако како је он очекивао, била је један од основних елемената у доношењу таквих необичних, наизглед скоро хазардних одлука. С друге стране, борци су знали да ће, полазећи са Зарком, опет остварити један од многих подвига о којима је већ причала сва источна Босна, и да ће их он предводити путем и начином који омогућују највећи успјех с најмање жртава, па су били спремни на његову ријеч поћи у најопасније подухвате.

Како се Зарко брзо сналазио и у случајевима гдје су дијелови секунде одлучивали, говори и овај догађај, узет између многих других. За вријеме седме офанзиве, лета 1944. године, пред само свитање, кад помрчина изгледа још гушћа, колона бригаде је изишла из Власенице и запутила се према Цикотама. У то вријеме већ је 13. СС дивизија примјењивала изненадне ноћне продоре мањих дијелова који су нападали штабове, наше јединице на одмору, болнице, позадинске команде. Али, колону којом је Зарко командовао ништа није могло изненадити. Батаљони су ћутке газили преко власеничких поља. Један борац држао је незапаљену цигарету у устима. У мраку на неколико метара далеко виде другу колону, која је ишла у супротном правцу и жижак нечије цигарете. Закорачи и рече: »Друже, додај дер да запалим!« и стаде запрепаштен. Колона је била под њемачких шлемовима и ранцима.

У том часу, есесовац дрекну: »Партизани, ево партизани!« Прије него што су есесовци и схватили о чему се ради, Зарко је командовао: »Бомбе, бацај бомбе«, и први бацио бомбу на непријатеља. Узалуд су есесовци касније отварали ватру из свих циљева. Претрпјели су велике губитке од изненадног сусрета са партизанском колоном. И док је непријатељ сакупљао растурена одјељења и полазио у напад, Зарко је са својом колоном већ био далеко, не мијењајући пут који је био предвиђен.

Приликом једног његовог боравка у Спречи, исто тако за вријеме 7. офанзиве, праћен само куририма, срео је једну мању самосталну непријатељеву колону. Склонио се крај пута у шумарак и гледао је како пролази поред њега. Када је видио да је наишло зачеље и комора, једноставно је изашао и скренуо из колоне велики дио коња са комором и 15 непријатељевих војника, а ови, збуњени, нису знали ни да викну. Оваквих и сличних момената било је безброј, јер је у свакој борби коју је водио батаљон или бригада, Зарко морао неким подвигом или акцијом и индивидуално да се истакне и заблиста.

Свака нова битка наше бригаде, свака њена политичка акција, сваки њен покрет у нове крајеве, у нове прилике и услове, њему су биле нова школа и нова афирмација. Све је то у њему развезивало све нове и нове, доскоро спутане снаге и могућности, и стварало од њега једног стварно свјетлог и великог борца револуције. Растао је

и као човјек, и као комуниста и као командант. Од слуге и надничара, али поштена и честита човјека, из дубине народа израстао је један великан наше револуције. И зато је разумљиво зашто је тако болно одјекнула вијест о његовој смрти. Залутало зрно из пушке четничке засједе погодило га је у десну страну главе. Умро је послје неколико дана у тузланској болници, почетком октобра 1944. године. О овој смрти брзо је сазнала његова Горња Спреча, готово сва источна Босна и бригада коју је она дала. Народ и борци с најдубљом тугом примили су вијест о смрти свога друга и јунака Светозара Вуковића Зарка, замјеника команданта 19. бирчанске бригаде и мајора наше Народноослободилачке војске.

Слободна домовина одала му је највеће признање и захвалност. Посмртно је одликован Орденом народног хероја који је часно заслужио. А, народ, његови борци и другови из рата, сачуваће истините легенде о његовом јунаштву и величини.

Лазар Манојловић

Херој и друг

У »Знаковима поред пута«, наш нобеловац Иво Андрић записао је и ове мисли:

»Права опасност за ратника нису ни смрт ни ране ни напори, па чак ни пораз без којег у рату један од двојице противника тешко може проћи. Права опасност за победоносног ратника - то је мир. Ако и њега схвати и савлада, тј. ако умедне да нађе своје место у њему, онда се може назвати победником, тек онда. У миру се стиче пуно и коначно право на назив победника. Ратне победе су само неопходан услов за радну победу у миру, која је крајњи циљ«.

Када је Андрић записивао овакву мисао, као да је мислио на људе-ратнике какав је био Војо Ивановић Црногорац. Постоје појединци који су у своје име ставили целу своју биографију па га је довољно само изговорити да се зна на кога се тачно односи. Такав је био и Војо Црногорац, у народу и међу борцима познат у Тузли, на Мајевници, Романији, Требави, у Посавини и у Семберији, и свуда гдје је ратовао и у миру боравио.

Војо Црногорац је био и остао синоним за ратника, човјека, друга и хероја.

У рату је, говоре његови саборци, увијек ишао усправно и рижетко се сагињао и у најкритичнијим тренуцима борбе. Храброшћу је пркосио смрти, а храбрио борце, своје партизане.

У миру је наставио да хода усправно и остао је усправан и у најтежим ситуацијама.

Тако је успио да ратне побједе добије и у миру.

О том јунаку, другу и човјеку, историчар др Здравко Антонић пише:

»Ивановић (Тодора) Војо¹

Рођен је 13. новембра 1914. године у Доњој Буковици код Бијељине, СР БиХ. Потиче из средње имућне сељачке породице. После завршене основне школе радио је као трговачки помоћник у Котору и од тада потиче његова револуционарна активност. Активно ради у Уједињеним радничким синдикатима. У вријеме априлског рата Војо је био заробљен као југословенски војник, али је с групом другова успио да побјегне и да се врати у родни крај.

У периоду припрема за подизање устанка у Семберији, Ивановић се повезује с људима који раде на овом послу, и убрзо и сам постаје један од ватрених поборника оружане борбе против окупаци-

¹ Народни хероји Југославије, Партизанска књига, Бгд. 1982., књ. 2, стр. 302-303.

тора. У вријеме извођења првих борбених акција, налази се у сјеверо-западној бијељинској партизанској групи која касније прераста у Ражљевачку чету и укључује се у Мајевички партизански одред. Као борац овог одреда учествовао је у многим биткама и акцијама. У нападу на усташко-домобранско упориште у Миладијама код Брчког, Војо предводи групу бомбаша која одлучујуће утиче на исход те акције. Тада су партизани убили 11, а заробили 27 непријатељевих војника». Из Брчког према селу Сандићима 6. јануара је кренула колона од 300 - 400 усташа добро наоружаних и жељних освете, у одмазду на околна села због недавно изведеног напада партизана на Миладије. Ражљевачка партизанска чета, иако малобројна и слабо опремљена, ријешила је да пружи отпор и заштити невино становништво. У одсуству командира Вељка Лукића Курјака, четом је командовао Војо Ивановић. Борба је трајала цијелог дана. Пред само вече, у погодном моменту, партизани су на Војину иницијативу кренули у јуриш и десетковали усташе. И у наредним борбама Ивановић је, мада већ командир и командант батаљона, непрекидно учествовао у јуришима и бомбашким акцијама. Почетком 1942. године истакао се у неколико оштрих борби са четницима, који су покушавали да добију превласт на Мајевци. Августа исте године испољио је изузетну храброст и сналажљивост у борби с усташама који су изненадно напали групу ударних батаљона на Коњуху. Септембра 1942. поново се истиче и храбро се бори с четницима у селу Трнови, када је тешко рањен у груди.

Као командант батаљона Шесте источнобосанске бригаде, Ивановић се стално налази у првој борбеној линији. Тако је био и у борби с четницима Саве Дрикоње, одбрани на Романији, уништењу непријатељевих упоришта у Милићима код Власепице, и у другим акцијама. Његово борачко искуство и велика храброст, а нарочито умјешност у руковођењу јединицом у одсудним моментима, особито су дошли до изражаја у низу борби током V непријатељске офанзиве и после повратка Мајевичке бригаде у источну Босну. Ипак, његови најближи другови и саборци кажу да је Ивановић направио највећи војнички подвиг у борби против Нијемаца на Романији, новембра 1943. године. Наиме, код Кадиног Села, Војин батаљон напао је око 800 Нијемаца. Низали су се јуриши и противјуриши. Војиним јуришем, Нијемци су били поражени. Мјесец дана касније Војо се истиче и у борби на Криваји.

Дошавши за команданта 19. бирчанске народноослободилачке ударне бригаде (1. септембра 1944. године), Војо Ивановић Црногорац још више испољава своје ратничке врлине вођења партизанског начина војевања. У низу окршаја показује све квалитете правог партизанског команданта. Његова бригада ниже побједу за побједом. Први успјеси записани су уништавањем четничких јединица око Осмака и Папраче. Учествоје са бригадом у ослобођењу Тузле (17. септембра 1944. године), да би одмах након тога биле настављене борбе око Осмака за обезбјеђење и изградњу партизанског аеродрома са кога ће савезнички авиони превести партизанске рањенике за Италију. Недуго затим његови борци ослобађају Зворник, да би одатле

стигли на Црни врх изнад Цапарди гдје их четници дочекују у засједи, али их партизани Воје Црногорца разбијају. Истина, Црни врх ће остати у црном сјећању, јер ту гине замјеник команданта бригаде Светозар Вуковић Зарко. Без обзира на тешке тренутке, борба се непрекидно настављала: чишћење квислиншких остатака у Пожарници, Горњој Тузли и Симин Хану, тешке борбе против усташа на Црвеним стијенама, разбијање ојачаног батаљона Скендербег дивизије у Дрињачи. Ту је и усиљени марш на Шековиће и разбијање четничког Опленачког корпуса и четнички крах на том подручју... Мало је времена за предах. Бригада успјешно учествује и у завршним борбама за коначно ослобођење главног града. Након тога одлази у долину Босне и Криваје, гдје су борбе тешке и непрекидне. Поново долази у тузлански крај да зада последњи удар усташко-четничком покрету. Бригада Воје Ивановића Црногорца дочекала је крај рата славом овјенчана. Ратне заставе су могле слободно да мирују. Бригада са 2000 бораца наставила је у миру да чисти земљу од остатака банди, а у предаху да учествује и у радним акцијама на обнови и изградњи ратом порушене и опустошене земље. Војо, славни ратни командант, почињао је другу битку - битку за мир, а у миру.

Ратни пут Воје Ивановића, у ствари, пут је правог партизанског борца. Његово повјерење својих другова стицао је не само изузетном личном храброшћу и умјешним руковођењем јединицом, него и својим скромним понашањем, једноставношћу, односом према људима, бригом за рањенике и болесне борце, опхођењем и сталним оптимизмом. Командант Војо Црногорац је био неустрашив руководицац који је уносио и храброст и самопоуздање међу борце. Био је омиљен, цијењен и вољен. Онизак растом, кретао се међу нама као чигра, увијек насмијан, у најтежим ситуацијама у првим редовима бодрећи личним примјером. Никада га нисмо видјели љутог. Нисмо ни знали да је Војо Ивановић већ сам - Војо Црногорац. Стварао је посебну хармонију у јединици. Никада није легао на полагају, па је међу нама кружила прича да њега метак једноставно неће. Био је оличење и борца и руководиоца... Какав је био у рату као командант, такав је остао у миру као обичан човјек и грађанин. Посјеђивао је своје бивше борце, интересовао се за њихов живот и помагао им је у тешкоћама. Није их напуштао до своје смрти. Ни мртве није заборављао, гробове им је знао и посјеђивао. Када је у борби видио да му гине човјек, тешко је то доживљавао. Обично је, при сусретима, говорио:

- Орден народног хероја није добио Војо Ивановић, већ борци из мог батаљона, а ја тај орден само у име свих носим!...

Носио је Војо у себи херојску рату и епопеју Сутјеске. Развијао је међу борцима поштење револуције и револуционара, да би ратну етику преносио у миру и на млађе генерације. Осуђивао је неправде и устајао против оних који су то чинили. Отворен и искрен, мрзио је лаж и лажове. Био је за истину и остао са њом до гроба.

Та његова обичност, људскост и једноставност плијенила је људе, освајала младе и одржавала легенду јунака и хероја из рата,

и у миру. У миру је нашао своје мјесто под сунцем... И истински био комуниста ведра чела и образа чиста.

Људи су га радо слушали и радо позивали у своју средину - да га виде, да им говори о ратним данима, да чују савјет за ово вријеме исто бурно, и пркосно. И знао им је Војо рећи о том јуче, о том данас и оном сутра. О нашем бити и не бити.

Посебно је волио младе, као своје синове Драгана и Васу. Срцем и душом је вјеровао у њих и њихову младост која ће знати, хтјети и моћи очувати мир и слободу за коју се борио Војо и његова генерација ратника и јунака, партизана.

Обично се каже - што није записано, није се ни догодило, а Воји се у животу пуно тога тешког и лијепог догодило. Догодио му се и рат из ког је изашао као побједник, а донио је слободу као љепотицу рата, а за мир. Цијена те слободе је скупа. Плаћена је животима, страхотама. И то је Војо говорио походећи у миру стазе револуције. Од Тузле до Сутјеске и назад, свуда су, као и широм Југославије, остали гробови. Као опомена, као светиња, као буктиња.

Често сам се с њим дружио. Мало смо говорили, а више ћутали. Био је велики а обичан човјек из народа. Обичан, а необичан за ово вријеме, по схватању поштења и живљења. Био је рањен у души неким неправдама и неким ишчашењима која су се косила и са етиком револуције, и са етиком комунисте и моралом уопште.

Остао је усправан. Доследан. До краја...

Бошко Мићановић

Прва партизанка Бирча

Најпотпунију оцјену о учешћу најмлађих и жена у борби за ослобођење наше земље, дао је друг Тито када је рекао: »Кад у борбу за ослобођење сзоје земље поћу одрасли људи, то се сматра нормалном, патриотском обавезом, али, када у ту исту борбу поћу малољетни омладинци, такорећи дјеца, онда је то више од те натриотске обавезе.

Поносим се што стојим на челу такве армије у којој учествује велики број жена које по својој храбрости, борбености и истрајности нимало не заостају иза својих другова«.

Обје ове поставке друга Тита могу се, у потпуности, примјенити на оцјену о учешћу Наде Бошковић у народноослободилачком рату. Са тек навршених 15 година, одмах по дизању устанка у Шековићима августа 1941. ступа у партизане. Пошто тада у тек формираном Бирчанском партизанском одреду није било другарица, Нада и њена старија сестра Ангелина Гина раде у кројачкој радњи као партизанке при Команди мјеста у Шековићима. Нада је послвије завршене основне школе похаћала женску стручну школу кројачког смјера. Поред рада (у кројачкој радиони, стално је мислила на партизански положај када је слушајући повремене митраљеске рафале са Борогова и топовске детонације из правца Кладња, мислила на то када ће се њена жеља остварити да крене у борбу, да постане борац - партизан. И убрзо се то остварило.

Пред сам крај јануара и првих дана фебруара 1942., у оквиру Бирчанског партизанског одреда пришло се формирању Ударне чете која је по свему имала карактер пролетерске јединице. У ту јединицу долазе и двије сестре - Нада и Гина Бошковић, прве партизанке са пушком у руци у устаничким Шековићима, а и међу првима у Бирчу. У тој Ударној чети Нада остаје до формирања 6. источнобосанске бригаде до почетка августа 1942. године, заједно са сестром прелази у ову прослављену партизанску јединицу.

У 6. бригади учествује у свим борбама против окупатора и домаћих издајника: на Филиповом путу у Босутским шумама у Срему; на Малешевцима; и у Шековићима против четника; у петој непријатељској офанзиви - битци на Сутјесци; у ослобођењу Тузле, на Бетњу, у току шесте офанзиве; у другом нападу на Тузлу, јануара 1944. године, итд.

У том периоду била је једно вријеме и борац 15. мајевичке бригаде, гдје је примљена у СКОЈ, а почетком 1943. и у КПЈ. О КПЈ је доста знала од свог брата Владе и других политичких руководиоца.

Свима иама који смо нознавали Наду стално се наметало питање одакле јој толика снага у младој, крхкој дјевојци-дјевојчици да издржи оволике напоре, да препјешачи на стотине и стотине километара по босанским врлетима и гудурама, по снијегу и невремену. Али, једног дана та снага је почела да попушта, здравље је под теретом напорних борби и покрета нарушило. Нада се разболила. Другови из 15. мајевичке бригаде остављају је код Окружног комитета КПЈ за Бирач да се залијечи и опорави. Али већ након мјесец дана, њена 6. и 15. мајевичка бригада одлазе на други терен, преко Романије и Црне Горе за Србију. Нада није дуго била без јединице, него након опоравка долази у 19. бирчанску бригаду, међу своје Шековљане са којима је одрасла и провела најљепше дане. Овдје је и постављена за замјеника иолитичког комесара чете. Показује на свом примеру друговима какав треба да буде комуниста, а ријечју и дијелом непрекидно понавља: борба против окупатора и домаћих издајника основни је задатак комуниста. Држи скојевске и партијске састанке, оспособљава младе борце развијајући им осјећај патриотизма.

Између њених ријечи и дјела нема раскорака. У нападу на усташе у Сребреници јула 1944. године, прва је у јуришу. Из свег грла кличе: »Чекајте Сударци, усташе, платићете све што сте народу учинили«. Многи су другови страховали да ће, због такве њене плаховитости и живот изгубити.

Пред ослобођење Тузле код Наде се осјећала туга коју је настојала да сакрије. Шутјела је, јер је изгубила брата. У офанзиви на Шековиће, у једној од бројних партизанских база, есесовци су ухватили и на Бетњу стријељали њеног брата Владу, који је био остављен у бази као тежак болесник. Патила је за њим као сестра и комунист, јер јој је Владо био не само најстарији брат, него и васпитач. Од њега је учила о партизанима и партизанској борби, о задацима омладине и комуниста. Владо је био члан прве партијске ћелије у Шековићима, заједно са Милошем Зекићем и Браном Савићем. Био је задужен за рад са омладином, па је, како је речено, међу првима у партизанску борбу ангажовао и своје двије сестре. Сви су примјећу-

*Никола Андрић, политички комесар,
Војо Ивановић Црногорац, командант
бригаде и Динко Филитар, 16. јануар
1945. године*

Олиадинци 19. бригаде и бирчанског подручја на Об.шсној конференцији УСАОЈ-а; сједе: Нада Бошковић, Стана Бећановић, Рајка Мићановић, Драгица Бурашковић; стоје: Драгиша Савић, Јованкса Мркајић, Ангелима Бошковић, Тихомир Савић.

вали Надиу тугу, али ратна невремена не остављају времена за жалост. Тога је била свјесна и Нада.

Два дана после ослобођења Тузле, 19. бирчанска бригада креће за нови борбени задатак, у Осмачко поље, да се оспособи и обезбједи партизански аеродром који су оштетиле њемачке СС јединице. Маршује цестом Тузла - Зворник са нешто моторизације. У претходници се налази 1. батаљон у коме је Нада. На прилазима Пожарници четници отварају снажну ватру и нападају бригаду. Нада је међу првима у овој борби. У том свом борбеном заносу са још два своја друга одвојила се од бригаде. Нису ни примјетили колико су одмакли од своје јединице пробијајући четнички строј и крећући се према селу Тојшићи. Тада су упали у засједу једног другог непријатеља, који се разликује од претходног, само по одјећи и називу али су им и циљеви и задаци, као и господар, били исти - зеленокадроваца из Тојшића и околних села, који су, као и четници, имали задатак да ометају пролаз партизанским јединицама у Спречко поље. Ту је Нада са два друга ухваћена и одведена у једну сељачку кућу и затворена у подрум. И док су зеленокадровци вијећали шта да ураде са заробљеним партизанима, Нада је већ пронашла рјешење. Имала је у цепену ножић »шклопац« којим је полако резала дрвену шипку, док је стражар стајао више куће. Кад је пререзала, избила је прозор из његовог лежишта, па су се све троје искочили и дали се у бијег. Стражар их је примјетио и пуцњем алармирао остале, али је већ било касно. Нада и другови су се разбијежали и сакрили у

шуму. Била је иоћ када је Нада бјежећи уиала у једну дубодолину, у остругу, и страшно се изгребала, поцјепала одијело, али је била свјесна да ваља ићи даље. Знала је правац у ком је отишла њена бригада. Кренула је ноћу, заобилазила српска и муслиманска села, пошто није била сигурна на кога ће тамо наићи. Рано изјутра пред једним селом, зауставио је стражар на срећу - партизан борац из њене бригаде, у селу Ракино Брдо. Сви у бригади били су срећни што је виде.

Јануара 1945. године код села Козја раван, на периферији Вла-сенице, сукобила се једна њемачка јединица са батаљонима 19. бри-гаде. Посматрајући њемачке војнике Нада је дошла до закључка да имају намјеру да продиру према њеним Шековићима да би доврши-ли оно што је остало иза њихових слугу - домаћих издајника чет-ника и припадника њемачких СС јединица у офанзиву љета 1944. го-дине. Као да се присјетила попаљених села, поубијаних стараца, жена и дјеце, свог брата Владе. У том сукобу није могла да се кон-тролише. Кренула је на Нијемце, иако је очигледно било да ће по-гинути. Звали су је другови да стане, потрчали да је задрже, али је било узалуд. Пресјекао је њено танковијасто тијело њемачки мит-раљез.

Погинула је с увјерењем да брани своје Шековиће, свој Бирач, да њена погибија значи корак ближе слободи. Другови из њеног ба-таљона носили су је по веома тешкој зими и дубоком снијегу и са-хранили у селу Мишару, опраштајући се од ње за те прилике, на њој достојан начин.

Погинула је у освит слободе, а хроничар тузланског листа »Фронт слободе«, под насловом »Кћи поносног Бирча«, у броју од 28. 12. 1979. године, о Надиној погибији пише: »Сви су стрепели за Наду, а стрепња није била узалудна. Двадесет седмог јануара 1945. године последњи пут је јуришала. Престала је да јуриша али не и њена чета коју је научила како се бори за слободу«.

Даље каже да је кћи поносног Бирча, а ја бих овом приликом још додао да се може рећи да је била и понос Бирча, који никада неће заборавити њене подвиге.

У књизи »15. мајевичка бригада«, борац ове бригаде - Ибрахим Мешковић описује како је у првој половини новембра 1943. године једна њемачка јединица наступала од Сарајева преко Мокрог ка Цр-веним стијенама. Први батаљон ове бригаде у коме је Нада била за-мјеник политичког комесара чете, добио је задатак да спријечи над-ирање непријатеља. Одлучено је да се једна ојача група убади у по-задину непријатеља и поруши један мост. У тој групи се појавила и Нада, па о томе Мешковић пише:

»Замјеник комесара чете - Нада Бошковић Шумарева одржала је претходни састанк са члановима КПЈ и СКОЈ-а«, па описујући Надину храброст у овој акцији додаје, »Један њемачки официр по-кушао је да пређе цесту и побјегне. Надином оку није успио умаћи, јер смо га послје борбе нашли мртвог крај цесте«. Акција је успјела, мост је порушен, непријатељ разбијен.

Погинула је са тек навршених 18 година. Најљепше године живота између петнаесте и деветнаесте провела је у народноослободилачкој борби ратујући за ослобођење земље. Ту је од дјевојчице одрасла у дјевојку, али правог ђевовања није имала. Умјесто да као њене вршњациње иде на сијела, игранке, излете и састанке са младићима, она је одржавала скојевске и партијске састанке. Њена љубав била је љубав према слободи, према Партији, за друго што није знала, није имала времена.

На Надин кратки животни пут поносна је и њена породица и крај у коме је расла и развијала се. Њена породица је позната као партизанска, која је народној револуцији дала четири првоборца. Нада и Владо нису дочекали Споменицу, а отац Михајло и сестра Гина умрли су после рата као њени носиоци. Шумареву кућу памте многи партизани који су пролазили кроз Шековиће.

Слободан Бобар-Бођо

На тајном задатку

Причаћу о Нади Бошковић, кћери Манојловој, шумара из Шековића. Рођена је 1925. године и када је дошла у бригаду имала је свега седамнаест година. Црнпураста девојчица, танка и повисока. Имала је лепе као гар црне очи. И косу праву, густу и црну као да је фарбана. На опасачу је носила пиштољ и две крагујевке. Упртач и кајиш од кожне торбе укршатли су се на прсима. Носила је зеленкасту талијанску блузу, црне чохане чакшире, белу мушку кошуљу раскопчану испод грла, на ногама дубоке ципеле и црне вунене чарапе.

Била је заменик политкомесара чете у 3. батаљону, позната у целој бригади као врло храбар борац. У борби је или стајала или клечала како би имала бољи преглед свих бораца своје чете, хтела је да сваког види, да га опомене да се заклони, или да га бодри. Тако су о њој причали њени саборци. Погинула је јануара 1945. испред Власенице у борби са Немцима.

Ови детаљи о њеном изгледу остали су му у сећању када сам лета 1944. по неком задатку, као обавјештајни официр штаба бригаде дошао у 3. батаљон. Било је то у селу Рашеву. Нада ми је пришла и рекла да има нешто са мном да разговара. Седели смо на дрвљанику испред куће у којој је био штаб батаљона, и причала је: »Када смо били у Спречи у наш батаљон, у моју чету дошао је из четника Косте Делића неки Михајло Поткрајац. Стар око тридесет, а можда и нешто више година. Кад је дошао, рекао је да је побегао из четника јер види да ће они пропасти, а партизани ће да победе. Још је причао да и други четници код Косте исто тако мисле. Сада је помоћник пушкомитраљесца, носи муницију. Изгледа да му борба није драга. Све се жали да му је тешко, стални покрети и борбе. Запазила сам да се много врти око мене и удвара ми се. Каже да му се свићам. Кад је четни састанак он седа увек близу мене. Опоменула сам га да код нас није дозвољен такав однос између друга и другарице, а он се само насмејао и додао да га ништа не може спречити, да он мене воли и да би се и оженио само ако бих ја хтела. Ово сам испричала заменику комесара батаљона и он је обећао да ће с њим разговарати. Чини ми се, да он није нама искрено пришао, хоће да се жени, па можда би побегао ако бих ја пристала«.

Прије пар месеци завршио сам при штабу Корпуса курс за обавјештајне официре. На курсу нам је посебно скренута пажња на будност код пријема нових бораца у наше јединице, они долазе

углавном из нама непријатељских редова, па међу њима може бити и убачених непријатељевих агената. Да о будности учимо све наше борбе, нарочито чланове партије СКОЈ-евце, руководиоце чета и батаљона. О томе сам пре неколико дана разговарао и са руководиоцима овог батаљона. Радовало ме је што је то Нада озбиљно схватила и да је њена будућност као партијског руководиоца чете дошла до изражаја.

Чуо сам и раније о Надиној озбиљности као партијског руководиоца, да је врло строга према борцима који крше дисциплину, нарочито ако су чланови партије или СКОЈ-а, да је борци ради тога воле и поштују и да нико није ни покушавао да се према њој односи или нашали као са девојком. Гледам је, а она још дете, а тако мудра и паметна. Рекао бих да је мајка не би саму пустила ни на црквени збор да коло заигра, а она већ зна да открива убаченог непријатеља у наше редове. Показала ми је тога момка и рекао сам да ћу и ја с њим да разговарам, па ћемо после видети. Михајло ми је све испричао онако како ми је Нада говорила зашто је дошао у партизани, и о Кости и деморализацији четника, и да ће партизани да победе.

Упознао сам штаб батаљона о разговору са Надом и Михајлом, као и о сумњи да можда он није добронамјерно пришао нама. Договорили смо се да заменик комесара батаљона, Нада и ја даље мотримо на Михајла, а други да ништа не говоре борцима и да се према њему праве «невешти». Нада ће га и даље опомињати какви треба да су односи између другарица и другова код нас. Али, ако он и даље буде говорио о женидби и евентуалном бежању, онда ћемо се договорити.

Михајло је стално убјеђивао Наду како је воли и да жели да се с њом жени. Говорио јој је да ако хоће да се уда за њега, отишли би у Србију и тамо живели, а Србија ће скоро бити ослобођена јер партизанске јединице су већ прешле преко Дрине. И када прећу у Србију, и тамо ће бити симпатизери партизана. Сада је и Нада почела да се «колеба» и говорила му да се плаши проћи кроз четнике, да никога не познаје у Србији, од чега ће тамо да живе, да има страх од те неизвјесности и тако. Осим тога, како ће да дезертирају, ако их наши ухвате сигурно ће да их стрељају, нарочито њу као заменика комесара чете.

Ово «преговарање» између Наде и Михајла потрајало је скоро две недеље, требало је све «предвидети» и наћи згодну прилику. Прилика се «указала» кад су савезнички авиони долазили на аеродром у Осмаке да носе наше рањенике за Италију. Михајло је предложио да се обоје јаве да иду са једним водом на обезбјеђење аеродрома из правца Цапарди. То је на путу за четнике одакле је он дошао, он тај пут добро познаје. Да би се осигурали код четника, да их убеди да су стварно дезертирали из партизана, он ће понети пушкомитраљез, она нека понесе пикавац. Када је Нада показивала «решеност» да се уда за њега, али и велики страх и неповјерење од четника, он јој је открио свој задатак. Од четника нема шта да се плаши. Њега су један официр и Коста послали да буде једно време код партизана, а онда да се врати са подацима о партизанским сна-

гама, партизанским штабовима, болница и сл. Код њих ће у Зелени да остану неколико дана, добит ће за извршени задатак велике паре и онда слободно могу да иду у Србију. Тако је договорено, убјеђивао ју је Михајло.

Кад су авиони слетели на осмачки аеродром, било је право славе, долазило је доста народа из суседних села, било је доста наше војске, тако да је прилика за бежање била као створена. Нада је договорила са штабом батаљона да пође са Михајлом и једним водом на обезбјеђење према Цапардама, а командир чете мало даље нека њој и Михајлу направи заседу и нека их похватају када покушају да 'дезертирају'. Она ће да мотри на Михајла и да га спречи ако покуша да пуца. Све се одиграло по плану. Михајло је увхаћен као четнички шпијун. Предат је штабу Корпуса на ислеђење.

Према извјештају од 6. јула 1944. године 2. одсека, 3. Корпуса (сигн. 408-5-18) Михајло је на саслушању дао неколико верзија свог доласка у партизанае. Прва прича: био је заробљеник у Њемачкој, па је уз гаранцију Гојка Њежића и неког Љубе, и уз кауцију од 5000 њемачких марака пуштен на одсуство. Ова двојица који су гарантовали за њега, били су од Бање Луке. Кад је дошао у земљу, решио је да се не враћа у заробљеништво, него да се бори за ослобођење. Пошто је од Тузле, прво је дошао у четнике, и када је видео да они сарађују са Немцима, дошао је у партизанае.

Друга прича: Радио је као радник у Креки. Жена му је била од Зворника и чуо је да је отишла у партизанае. Пошао је да је тражи, па је дошао код четника на Кулини, код Косте Делића кога је познавао. Ту је упознао неку Сарајку која му је рекла да му је жена рањена у партизанима и да лежи у болници у Шековићима па је дошао да је тражи.

На крају је признао да је био у Гучевском четничком одреду чији је командант поручник Лаза Савић. У селу Брасини имали су састанак са босанским четницима Костом Делићем и Јанком Башићем. Договорено је да га пребаце у партизанае да шпијунира о распореду њихових јединица, о наоружању, борбености бригада, болницама и сл. Обећали су му сто хиљада динара кад изврши задатак, да ће бити ослобођен од војне службе и да може да иде где хоће. Када је пошао на задатак, добио је пет хиљада динара. Војни суд при штабу Корпуса осудио га је на смрт.

Нешто касније у једном сусрету са Надом, осмехнула му се. Разумео сам да се тај њен осмех односи на извршени задатак и одговорио сам »добро је било«. То јој је била сва похвала за добро извршени задатак. Био је рат, а задатак тајног карактера.

Таква је била Нада Бошковић. Ово сам испричао да бих подсетио на њу и њен добро извршени задатак о коме многи њени саборци ни до данас нису знали. Обавила га је беспрекорно, савесно и озбиљно иако је била још дете боље и вештије, можда, и од неког искуснијег и старијег члана партије.

Средоје Буричић, Душан Бурић

Радивоје Перишић

У борбама за ослобођење Завидовића, погинуо је и Радивоје Перишић, командант 1. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде.

Рођен је 1919. у Дубници, бившој општини Милићи, срез Власеница. Одгајали су га и васпитали поштени и цијењени родитељи у заједници са више браће и сестара. По природи је био тих и сталожен. Током цијелог живота ничим, сем дјелом, није показивао да зна више од осталих или да нешто више вриједи. Напротив, цијенио је и уважавао сваког са кима се дружио.

Кад је ушао у осамнаесту годину, остао је без оца и као најстарији син преузео бригу о породици. Била је то велика обавеза у условима тешке и примитивне обраде земље, малих зарада и општег сиромаштва. У овако затеченим условима, отишао је на одслужење редовног војног рока. За вријеме обуке, стекао је солидно војничко знање. Као војник бивше Југословенске војске, учествовао је у краткотрајном априлском рату 1941. године. У току капитулације војске Краљевине Југославије није се предао већ је дошао у своје село.

Од Милоша Зекића, члана КПЈ и организатора устанка у власеничком срезу, добио је прве податке о КПЈ и њеним задацима на припреми и организовању устанка против окупатора. Преко Зекића је сазнао и за основне поруке Обласног комитета КПЈ из Тузле, које су пренијете патриотима Дубнице, Вукшића, Рашковића и других села, од којих је формирана Дубничка десетина, као први војни формацијски облик устаника у Милићком крају. Заједно са осталим устаницима из овог краја, Радивоје је учествовао у припремама и извођењу првих оружаних акција устанка од 6. августа 1941. и даље, у ослобођењу Милића, Дервенте, Подгоре, Власенице, Нове Касабе и Дрињаче, гдје даје значајан допринос.

Како су борбе на такозваном Зворничком сектору, за вријеме друге и треће њемачке офанзиве и стални сукоби са злогласном Францетићевом црном легијом прерастали у сложеније војне акције, Радивојево војно знање, практично искуство и политичка зрелост долазили су све више до изражаја. Тиме је на себе скретао пажњу осталих бораца. Стварањем партијске ћелије у Дубничкој чети и током припрема за укључивање Милићана у 6. источnobосанску бригаду, августа 1942. примљен је за кандидата КПЈ.

Одласком у 6. источnobосанску бригаду, која је у Бирчу и широкој околини одолијевала притисцима непријатеља, помагала јединицама

Бирчанског НОП одреда и престављала изузетију борбену снагу, још више се истицао као борац, бомбаш, десетар и командир вода. Сваку од ових улога успјешно је остваривао при уништавању многобројних непријатељевих упоришта, разбијању четничких снага које су биле извршиле напад на Шековиће, и другим борбама током четврте и пете офанзиве. Код бораца 6. бригаде, из овог времена, у незаборавној успомени су остале многобројне борбене ситуације у којима је Радивоје имао запажену улогу. Ево неких од њих.

- Када је 3. батаљон у Јаворнику, у раним јутарњим часовима 4. марта 1943. непримјетно пришао четницима који су се постројавали на једној чистини да би саслушали заповијест за свој поход на Шековиће, Радивоје је као изврстан стријелац добио задатак да први пуца и кад скине »брадоњу« који је са пања говорио јединицама, да то буде знак за општи напад и јуриш. И управо, док је четник изговарао заповјест, Радивоје је из свог карабина испалио сигуран и смртоносан метак. Тиме је отпочео успјешан општи напад. Захваљујући постигнутом изненађењу, ова четничка јединица је претрпјела велике губитке од чега се, и поред више покушаја, није могла опоравити. Јединице 3. батаљона са дијеловима Мајевичког НОП одреда успјешно су их разбиле и протјерале.

- Крајем априла 1943. 3. батаљон је смијенио дијелове 1. пролетерске на положајима Градина - Паљике. Са својих положаја од правца Горажда непријатељ је вршио дрска извићања и нападо наше предстраже. Претходно, у неколико случајева ова извићања су имала и кобне последице. Због тога је 3. батаљон морао бити далеко опрезнији у обезбјеђењу својих положаја. Примјењивао је систем групних засједа и патролна извићања. Једног момента, кад се Радивоје нашао у улози да постави засједе непосредније испред положаја батаљона и да упути групне патроле за дубља извићања, самоиницијативно је објединио цио састав расположивог људства и као десетар их повео до једног пропланка, ближе непријатељевим положајима. Овдје је поставио засједу и сачекао јачу непријатељеву извиђачку групу, коју је успјешно потукао, сем једног који је успио да побегне. Послије овог, непријатељ више није ни покушавао да примјењује дрска извићања према батаљону док се налазио на овим положајима.

- У раним јутарњим часовима 24. маја 1943. Трећи батаљон је извршио напад на село Кушлат. Послије седам часова непрекидне борбе, сви покушаји су остали узалудни. Уз то батаљон је претрпио осјетне губитке. Тешко је рањен и командант Марко Ећимовић. Непријатељ је упорно брани благовремено утврђене положаје. Међутим, пробој према Фочи се морао остварити. Зато је формирана мјешовита група добровољаца са задатком да уништи главно непријатељево упориште у систему одбране. Дио ове групе је убитачном ватром из расположивог наоружања омогућио прилаз бомбашкој групи, у чијем саставу је био и Радивоје. Она је ручним бомбама, а затим дејством из аутомата брзо и успјешно уништила главно непријатељево упориште на коси лијево од села. Ликвидацијом овог значајног и добро утврђеног дијела одбрамбеног положаја неприја-

тел>а, Кушлат је убрзо заузет. Протјеран је непријатељ, који је бранио правац: Челебићи - Кушлат - Троврх, при чему је заплијењена велика количина хране и наоружања.

- Крајем маја 1943., у веома критичној ситуацији - ко ће прије заузети Вучево, поред 15. мајевичке и једног батаљона 2. пролетерске, велика заслуга припада и 6. источнобосанској бригади, чији су батаљони из покрета увођени у борбу. То су биле наше снаге које су, поред многих тешкоћа и снажног отпора непријатеља, успјеле овладати Вучевом и натјерати Нијемце да скачу низ смртоносне стиге и литице у провалије дубоке преко сто метара. Трећи батаљон 6. бригаде је код Стожера (кота 1450) извршењем заобилазног маневра ефикасно пресјекао борбени поредак Нијемаца и уништио већи дио војника, заплијенио знатну количину наоружања и комору са храном и одјећом. У овом подухвату, значајну улогу одиграо је Радивоје са својим водом.

Прекаљен у најтежим биткама и обogaћен новим искуствима, поново се вратио међу своје Бирчаке. За вријеме формирања 19. бирчанске НОУ бригаде, доживио је запажен успон у складу са већ показаним способностима и квалитетима. У припремама за формирање бригаде, постављен је за командира 1. чете 1. батаљона, да би након шест мјесеци постао и командант овог батаљона. Указом Врховног штаба од 1. новембра 1943. произведен је у чин поручника НОВЈ. Овакав успон је био резултат његових војничких и командних способности, људског односа, чврстог моралног и политичког карактера, али и израз бриге и признања претпостављених старјешина према овој изузетној личности.

У бројним борбама и критичним ситуацијама се изванредно сналазио. Личном храброшћу, одлучношћу и смјелошћу надахњивао је борце и старјешине своје и осталих јединица.

Када је примао наређења уобичајеним војничким заповјестима, све што је схватио или записивао о борбеним задацима, брзо је и зналачки претварао у стварност. Појединце, групе и јединице у борбеном поретку постављао је тако, да је обезбјеђивао најбољи успјех у борби. То је постигао детаљним, прецизним и тачним упутствима како да се ангажују и усмјере људи, употрејеби наоружање и осигура извршење постављеног задатка на најбољи начин.

- У борби и извршавању ма ког задатка, необично је бринуо да сачува људе од страдања, избјегне непотребне губитке и рањавања. Увијек се носио мишљу и ишао ка томе да са што мање људских жртава постигне бројне резултате. У великом броју тих случајева је и успјевао, па чак и у значајним борбама и замашнијим операцијама, каквих је небројено било у нашем НОР, посебно у завршним операцијама за коначно ослобођење југословесног простора. Дао је свој велики допринос у припремама батаљона и бригаде за борбе и у борбама за ослобођење Сарајева, разбијању и уништењу здружених њемачких и усташких јединица у њиховом повлачењу низ долину ријеке Босне.

Цијелим својим кратким животом и борбом показао се као изванредан човјек и хуманиста. Било је велико задовољство с њим

радити, сарађивати и ратовати. У обављању послова и задатака био је изваиредио тачан и прецизан, енергичан и правичан. Није могао ни замислити да неко не изврши постављене задатке. Сваку малодушност, неодлучност и колебљивост је презирао. У слободним часовима предаха и одмора, исказивао се веома толерантним и широкогрудим. Био је увијек спреман за шалу, испољавајући тако своју духовитост и неку врсту њему својственог и занимљивог хумора, потребног за сурове услове рата, какав је био наш НОР. Са борцима и старјешинама је био присан и одмјерен, уз пуно уважавање и поштовање претпостављених. Зато су га сви вољели, цијенили и поштовали.

У свим борбама, биткама и драматичним ситуацијама, не само да се зналачки сналазио, него је увијек стизало на чело јединице или оног дијела борбеног поредка стизао гдје је било најтеже. У таквим увјетима је и погинуо 12. априла 1945. године на прагу слободе, у јуришу за ослобођење Завидовића, чији су грађани дали велики допринос за коначно ослобођење свога града и у заштити и очувању значајних привредних објеката за мирнији живот у новој, слободној, збратимљеној и равноправној југословенској заједници.

Слободан Марковић

Незаборављени јунаци

Командант Радивоје

Када је ријеч о Милићима и ширем рејону горњег Бирча и његовом удјелу у НОР-у, онда се међу првим мора истаћи дом Радована Перишића, који нашој борби дарова четири сина. Радивоја, Миливоја, Деспота и Милоша, све првоборце. Ово је утолико значајније ако се има у виду чињеница да су редови бораца овога краја били опасно поцијепани, захваљујући доласку четничких официра из Србије крајем 1941. године, па су партизани остали у мањини.

Радивоје је био настарији од браће (1919.) и одслужио је војску. Мада су сви они били старјешине у нашим јединицама, Радивоје је био најуспешнији и најистакнутији. Већ у првим борбама устанка показао се као храбар, сналажљив и дисциплинован борац. Као добром борцу, убрзо је повјерена старјешинска дужност, па је тако од десетара доспио до команданта батаљона наше бригаде. У том батаљону био сам комесар и могу рећи да је поред таквог команданта лако бити комесар.

Био је то диван човјек, успјешан старјешина. По нарави благ, весео и увијек насмијан. Никада га не могу замислити него, као и увијек што је био, ведро и расположеног. Све што се догађало примао је без великог узбуђења. Лично веома поштен и изванредан друг. Био је крајње одан нашем покрету и КПЈ.

Међутим, када је у борби, када командује и води свој батаљон, био је то сасвим други човјек: оштар, енергичан и строг, особито према онима који би да се извуку из борбе. Волео је брзе и изненадне акције, које је брижљиво припремао са својим потчињенима. Чувао је своје борце, није дозвољавао да гладују, иду боси и поцијепани, да оскудијевају у оружју и муницији, ако је икако могло.

»Шта мислиш комесаре, да узмемо нешто од хране са терена, да нахранимо ову војску?«

»Што питаш, када и сам знаш наређење - ништа преко следовања које добијамо од бригаде«, а он ће мени: »Аух, ко измисли вас комесаре, поморићете нас од глади«. Тако каже, потом загрли комесара, и тиме све каже. Растрзао се између љубави према својим борцима и линије партије. Наравно, ријеч партија била му је светиња.

Човјеку није дато да бира своју смрт, ни временски ни по начину настанка. Радивоје, да је то могао, сигурно би одабрао ону

херојску у јуришу на челу својег батаљона, а никада не би ону каква га је снашла, у предаху борбе изненадну и на превару.

Наш батаљон је од 11. до 14. априла водио тешке борбе за ослобођење Завидовића. Ми смо нападали низ ријеку Кривају и десну обалу ријеке Босне. Борбе су биле тешке јер је требало прво освојити висове који доминирају насељем, а потом кућу по кућу, све док батаљон није најзад заузео цео простор вароши на десној обали ријеке Босне и стао пред мостом. Ноћ је. Батаљон чврсто држи достигнути положај, ту и тамо по који пуцањ чује се, доле око моста, штаб батаљона и остали дијелови су се размјестили иза чета.

»Да ли си расположен комесару, да одемо до чете и видимо шта има ново«, наједанпут ће мени Радивоје. »Може«, велим и већ се спремамо и са нама двојица курира. Идемо неком, као улицом, а више личи на сеоски пут. Дуж улице су поредане мале и сиромашне кућице. Све су празне, не знамо куд је тај народ отишао, склонили се негдје због пуцњаве. Идемо полако, курири напријед. Више ћутимо него што причамо, разгледамо насеље. Код једне куће он застаете. Била је то сасвим лијепа кућа, са великом ограђеном терасом и пространим двориштем.

»Е, ово је сигурно кућа неког усташког главешине. Мислиш ли ти да је он лако побјегао из ове куће!«, проговори најзад Радивоје.

»Откуда сада то? Наши су овуда прошли све је ово сада у нашим рукама, шта би он ту радио?«, велим ја њему.

Он је већ отварао капију и улазио унутра, курири, видим застадоше, а ја кренух за њим. У том моменту сину пламен са терасе а потом се проломи пуцањ. Он јаукну, ја пошто сам испалио цијели рафал из аутомата по тераси, прићем њему. Он се испружио, не види му се израз лица, мрак је. Прихватим га и дижем, зовем га али видим крв на грудима и он онесвијешћен. Притрчаше и курири и брзо га однесемо на батаљонско превијалиште, али, на жалост, све је касно, био је мртав. Сутрадан, наше јединице су заузеле Завидовиће, веселе се, а Први батаљон је тужан јер сахрањује свог омиљеног команданта Радивоја Перишића. Слобода је била близу, али не и за њега. Сахрањен је на гробљу у Завидовићима.

Мирослав Миљановић

Много је бораца наше револуције о којима историја неће стићи да каже ни ријечи, иако ће славити и говорити о дјелу за које су они дали своје животе. На жалост, међу такве спадају, понекад, и веома истакнути, примјерни борци и комунисти наше НОБ-е, какав је био Мирослав Миљановић, комесар чете у нашој бригади.

Мирослав је рођен 1918. године у селу Марковићи, општина Шековића, гдје је и живио бавећи се земљорадњом. Био је ожењен и имао једно женско дијете, које је једино и преживјело рат. Служио је Југословенску војску и отуд, након капитулације, понео сву војничку опрему, па и пушку.

У устанку је први. И у првим борбама 1941. године он испољава све особине правог партизанског борца. Изузетно храбар, дисципли-

нован, добар друг, политички опредељен и са посебним смислом за политичко-партијски рад, јер је био некако стрпљив, тактичан и благе нарави, а уз то и рјечит. Он је својим спољним изгледом, а можда још више присним људским тактом и гестом, привлачио сваког саговорника. Био је прави горштак, висок, лијепо развијен, црномањаст и веома наочит. Увијек уредан: одијело утегнуто, опасач са упртачем и бомбама прописно затегнут, и посљедње дугме на блузи закопчано - све као за параду. Имао је још једну, за оно вријеме, веома важну особину. Знао је да се одушевљава нашом борбом и да на друге преноси то одушевљење. Разговарати са њим значило је научити нешто ново. Када су били у питању наши домаћи непријатељи био је немилосрдан, што је донекле одударало од његове доброте и благе нарави. Није припадао оној групи људи који су проблеме рјешавали бучно и експлозивно, већ је сваком задатку прилазио мирно и промишљено.

Иако је имао све особине врсног партизанског старјешине, и то одмах почетком устанка, он је то избегавао и радије прихватао најтеже борбене задатке. А диверзије су му опет била права посластица. Тако је од њега и Новака Мркајића, готово заборављеног јунака Бирчанског партизанског одреда потекао приједлог да се формира група од три борца, чији је циљ био ликвидација усташких и четничких команданата, прије свега, а потом и других функционера и коловођа. Узгред су извршавани и други задаци као што су: извиђање, тежи курирски послови, отимање стоке са непријатељске територије за исхрану одреда и сл.

Да би лакше ликвидирали четничке команданте, Мирослав је предложио да се инсценира, тобож, његова грешка у одреду, суђење и стрељање. Тако је он »као осуђен« спроведен у Команду подручја и уз пут »побјегао« од наше патроле. То пошто му код нас »пријети опасност« он је побјегао четницима, који су већ све »знали« о његовом случају. Наравно, прихватили су га, мада у почетку са извјесном резервом. Тако је, боравећи неко вријеме у четницима, био у прилици да нам систематски доставља податке о њиховим намјерама, кретању и базама. Наравно, његовим друговима из групе онда није било тешко да ликвидирају једног по једног четничког руководиоца. И онда када су четници посумњали у њега и сковали план да га демаскирају и ликвидирају, Мирослав више није био међу њима.

Јуна 1944. године, Мирослав је изразио жељу да иде у бригаду, па је тако и постављен за комесара чете. Али, ова промјена му ипак није била потпуно по вољи. »Када би могло да се споји и комесар и пушкомитраљецац, онда би било угодније, мој побратиме« - рекао ми је при првом нашем сусрету. Доласком у бригаду, брзо се снашао, четом руководио са лакоћом. Знао је у право вријеме да саветује, позива на одговорност и казни, ако треба. Чинио је све то не изазивајући код преступника љутњу или отпор, не повређујући ничију личност. Увијек је знао стање у својој чети: како стоји с муницијом, храном, одјећом и обућом и какво је морално-политичко стање. Налазио је време да поразговара са сваким борцем, на

маршу, састанку, одмору, а нарочито са новајлијама. Све је ово указивало да је он превазишао дужност комесара чете.

Крајем августа мјесеца 1944. године бригада је нападала усташку посаду у Сребреници. Тада су нападале и још неке јединице. Наша бригада вршила је напад правцем село Рајне - брдо Бојна - Црни Губер - Сребреница. Непријатељева одбрана је била веома чврста, у више линија, са много бункера, минских поља и жичаних препрека. Наш напад је био силовит и добро усклађен, али отпор је био јак и жилав, тако да смо се зауставили испред главне линије одбрне, начичкане бункерима.

Послије неколико наших напада усташама је стигло појачање из Братунца. Више се нијесмо имали чему надати, па смо, док је још ноћ, отпочели извлачење из борбе.

Те ноћи смо имали доста избачених из строја, а најболнија нам је била вијест о погибији потпоручника Мирослава Миљановића, комесара чете у 3. батаљону. Његови другови су причали да је у последњем јуришу стао на чело своје чете, одакле се није вратио. Смрт га је задржала у хладном загрљају сребреничких шума.

Љубо Вукић

Био је командир чете и спада у ред истакнутих старјешина наше бригаде. Рођен је 1922. године у селу Акмачићи, општина Шековићи. У НОБ је ступио августа 1941. године и остао вјеран свом партизанском опредељењу све до своје погибије на Гласинцу, децембра 1944. године.

У бригаду је ступио на дан њеног формирања. Али, и прије ступања у 19. бирчанску народноослободилачку ударну бригаду, Љубо је био запажен као изузетно храбар борац Бирчанског одреда и 6. источnobосанске бригаде. Посебно је био заљубљен у свој пушкомитраљез, и сва настојања старјешина у бригади да га уздигну по командној линији, наилазила су дуго на његов отпор и одбијање. »Пушкомитраљез и по која бомбица, доста муниције и ето ти највећег задовољства«, тим је ријечима правдао своје одбијање командних дужности.

У нашој бригади је био вољен и поштован. Лично веома храбар, у борби сналажљив и предузимљив, скроман, врло пажљив и доброћудан. Љубо је својим људским особинама брзо освојио симпатије и наклоност средине у којој се налазио. Кад је примио дужност командира вода, убрзо се увидјело да је његов вод јединствена, чврста и ефикасна јединица, да сви до једног у воду слиједе свог командира, који се није могао одвићи своје навике да на непријатељске ровове иде први, испред свог вода.

Није прошло дуго времена, Љуби је већ повјерена команда над четом и то оне у којој је он био борац и командир вода. Иако је некад за нешто био критикован као командир чете, то је било зато што се и на овој дужности залијетао напријед, заборављајући да му је дужност да прати дејство своје чете и да је у току борбе усмјерава.

И према својој породници је био веома пажљив и њежан. Настојао је да им дође на сат-два, када смо пролазили кроз наш крај или да им дотури писамце или поздрав преко курира, када су службено одлазили у Шековиће.

Тих и ненаметљив, Љубо ми је остао у сјећању као човјек чврсте природе, изузетно поуздан друг, склон размишљању и сањарењу, у жестини борбе никад није подигао глас на своје потчињене, а знали су сви, у цијелом батаљону, да он неће попустити у оном што је сматрао за исправно, и што се може или мора извршити.

Погинуо је у селу Шенковићима, гдје је сахрањен о Аранђеловдану, како рече његова жена Мара, која је остала са дјевојчицом и тек рођеним сином Јованом и која, гајећи дјецу и борећи се за голи живот, није могла пренијети у завичај кости свога погинулог супруга. Остао је А>убо на легендарној Романији, да уз још многе другове, знане и незнане јунаке, као крајпуташи, бдију вјечно на стражи слободне Југославије.

Бошко Мићановић

Милорад Лукић Тенк

У књизи »Борбени пут Шесте пролетерске бригаде«, на страни 411., уписан је Милорад Лукић Тенк, рођен 1924. године у селу Добрић, општина Шековићи. У НОБ од 1941., у Шестој од јануара 1943., погинуо као десетар и пушкомитраљезац у 19. бирчанској НОУ бригади у коју је ступио октобра 1943. године. Погинуо на Црвеним стијенама, општина Соколац, октобра 1944.

Уз ове податке нема фотографије као за већину бораца 6. пролетерске бригаде, а није је ни могло бити, јер се овај борац није никада до своје погибије фотографисао. То у његовом мјесту и за његове прилике није био обичај.

За нас, његове другове из 19. бирчанске бригаде, недостатак ове фотографије не представља никакву мањкавост на његову успомену, јер је он био толико препознатљив и упамтљив, да је довољно да се сјетимо његова имена и презимена или да нам то неко помене па да одмах имамо пред очима његов благи и увијек насмијани лик, младо као у дјевојке лице, младића необично добре нарави који се никада и ни на кога није знао наљутити, који је увијек био спреман на шалу, човјека кога смо упамтили са његовим пушкомитраљезом било да је у јуришу и борби, у покрету или на одмору.

Лукић Милорад Тенк и његов пушкомитраљез били су толико »везани« један за другог да ми просто не знамо да замислимо Милорада без пушкомитраљеза, односно пушкомитраљез без Милорада. Носио га је, чувао и његовао као мајка дијете. Он је као ријетко ко знао да носи пушкомитраљез, лијепо је пристајао, било да га је о рамену, преко рамена или како другачије носио. Све му је то лијепо пристајало, или како би код нас рекли »уише« пистаје му. Носио га је некако поносито, са апетитом, да не би никад човјек рекао или примјетио да се уморио од ношења, односно да му је то досадило. Никада није тражио замјену од другова иако су другови водили рачуна да га повремено замијене.

Онако лијепо, ненаметљиво и једноставно ношење пушкомитраљеза примјетивали су и људи и жене у селима кроз која смо пролазили, а нарочито дјевојке које су са посебним симпатијама загледале пушкомитраљесце, а и они су постојали тога свјесни па би се кочоперили или како се то на селу каже, јордамили.

За нас, његове другове из бригаде значајније је оно сјећање на Милорада које се односи на њега и његов пушкомитраљез када су у дејству, у борби, онда када Милорад залегне за свој пушкомит-

раљез, кад оспе паљбу по непријатељу, па сад дуги сад кратки рафали, не по личном избору него по потреби, цијенећи када ће имати бољи ефекат од другог, односно када ће постићи сврху и кратки рафал. Милорад је ово знао да цијени, јер је био свјестан шта за нас партизане значи муниција којом смо се углавном снабђевали од непријатеља. Милорад је у томе предњачио. Кад се негдје заплијени непријатељева комора или зароби који непријатељев војник, он прво и основно тражи муницију, а знао је често пред борбу тражити од својих другова да му »позајме« по који метак, а другови су били свјесни шта значи Молорадов пушкомитраљез те су то радо чинили, тако да је Милорад ријетко када оскудијевао са муницијом.

Пуцао је Милорад и гађао онако често из покрета, стојећи, али није избјегавао ни заклон, он је био у свему рационалан, сналажљив, знао је како да се најбоље постави, јер у борби је веома важно ко ће први отворити ватру.

Пушкомитраљез у рукама Милорада Лукића као да је некако другачије дејствовао, као да је добијао другачију снагу и квалитет. Рафале из његовог пушкомитраљеза смо осјећали не као обичне пуцње него као неку само њему разумљиву пјесму. То као да нису били само рафали него и као некакве поруке с једне стране упућене непријатељу коме су и рафали намијењени, али као да су биле и поруке упућене и нама на истој страни, на истом положају да се осјећамо сигурније и безбједније. Овако смо осјећали било да смо се налазили у нападу на непријатељев положај или да бранимо свој положај.

И стварно, када Милорад Лукић иде са својом десетином и својим пушкомитраљезом у претходници када смо у покрету, или када је он на положају или на засједи док се јединица одмара, некако смо се сигурније осјећали, имали смо пуно повјерење да ће Тенк све учинити да задатак успјешно обави.

Примљен је у СКОЈ 1943. године, а у чланство Комунистичке партије почетком 1944. године. Међутим, он је и раније и као човјек и као борац и као друг био у свему »по мјери«, па се и сада код њега није имало много шта мијењати. Он је и раније био први у борби, у јуришу, а последњи при повлачењу.

Са тек навршених 16 година живота он ступа у партизане, оних дана 1941. године када је у Шековићима подигнут устанак, иако то ни по каквим нормама и мјерилима није био обавезан с обзиром на свој узраст. Он као и његови ближи и даљи рођаци Лукићи, Добрићани: Симо, Стјепан, Владимир и Мато нису чекали када ће остали из околних села поћи у борбу за ослобођење земље. Они су своје мјесто видјели у партизанима у којима су остали кроз цио рат без обзира на низ тешкоћа кроз које је народноослободилачки покрет пролазио, нарочито 1942. године, па и овдје на подручју Бирча.

Прошао је Милорад Лукић Тенк низ борби и окршаја и обичај је када се оваква сјећања о борцима пишу да се наведу борбе у којима се истакао, а ја бих овдје искрено рекао да нисам чуо за борбу у којој је Милорад подбацио, у којој није био међу првима. Па ипак, истичем напад на непријатеља у Власеници 1942. и 1943, те у Тузли, јануара и половином септембра 1944. године.

Посебно се борио када се радило о одбрани територије која је у Шековићима била слободна од окупатора скоро цио ток рата.

Када је територија Бирча била већ слободна, требало је кренути у ослобођење осталих крајева, а тиме вршити припреме за коначно ослобођење земље, односно, за завршне операције како се то у војничкој терминологији каже, ослобођена је и Тузла и њена околина.

И једног дана пред крај октобра 1944. године, 19. бирчанска НОУ бригада добила је задатак да крене такорекућ усиљеним маршем из Тузле преко Живиница, Кладња, Олова и Ракове Ноге равно на Црвене стијене и приступи чишћењу тог терена од непријатеља. Из покрета је извршен напад на непријатељев положај на Црвеним стијенама и у први мах овај положај је заузет, непријатељ је отјеран, али он се наредног дана ојачао и прикупио да поново овлада овим романијским просторима. Јер, колико год је за наше снаге било важно овладати просторима романијске висоравни, толико је и за непријатеља било важно да одржи контролу на овим просторијама.

Црвене стијене су та два дана и двије ноћи 28. и 29. октобра биле поприште жестоких борби. Положаји су прелазили из руку у руке. И кад су се 29. октобра 1944. године изјутра Први батаљон, дјелови штаба и болница са рањеницима повукли са Црвених стијена који километар источно и приступили одмарању, непријатељ их је са свих страна изненада напао затекавши их онако уморне на спавању. Био је то такав изненадан и муњевит напад да су се наши наједанпут измијешали са непријатељем, а начелник штаба 3. корпуса пуковник Перо Косорић који се ту затекао и учествовао у тој борби, рекао је да он од пете офанзиве није чуо тако жестоку паљбу. У тој једној, до тада најкрвавијој борби, погинуо је велики број сјајних и храбрих Бирчака.

Погинуо је тог 29. октобра 1944. године, код Црвених стијена и јунак ове пуче Милорад Лукић Тенк. Он је и раније пролазио кроз низ теешких окршаја. Једном приликом, када се вратио из борбе, другови су примјетили да су му панталоне и блуза мецима изрешетане, а њега је само један метак мало по бутини »офрљио«. Гледајући то, један од другова рече: »Види богати од њега се меци одбијају као од тенка«. И од тада га другови почеше звати Тенк и такав надимак му остаде до краја живота. Он је иначе био онизак и пунчак па му је и по томе овај надимак одговарао. И данас га се већина другова ове бригаде сјећа по томе надимку.

Рањени бомбаш

Ана 28. октобра 1944. године батаљон се спремао за поновни напад на усташе на Црвеним стијенама. Претходно су се јавили добровољци, група бомбаша. Сјећам се, подијељене су им бомбе и знало се колико их ко има. Ту смо се окупили у логору и пред полазак, омладинци, вођа групе Милорад Лукић звани Тенк, ми рече: »Разо, имам три бомбе вишка што сам их сакрио у блузу, ала ћемо да их побијемо, нека виде што је Бирчанска бригада«. Молила сам их да се пазе, да лудо не изгубе главу, јер је мудрост извршити задатак и остати жив. Зажељели смо им срећан пут, пуно успјеха и да нам причају о свему када се врате.

Ноћу се вратио са положаја 3. батаљон и уморни другови су поспали. Не сјећам се тачно да ли је то био цијели батаљон. Негдје сутрадан у зору, донијели су са положаја на носилима Милорада Лукића Тенка, вођу бомбаша. Била му је пребијена нога. Не сјећам се тачно, али ми се чини да је била у питању лијева нога. Л>екар је одмах приступио раду, а ја сам му помагала при обради ране и стављању ноге у удлагу. Требало је намјестити ногу правилно на удлагу, јер је прелом у питању, а код тих случајева болови су велики. Код оваквих прелома несношљиви болови наступају у тренутку када се нога покрене да би се извукла кост и поставила у правилан положај. Прије него смо то започели рекли смо му да су другови уморно поспали, па је он тихо подносио бол, презнојавајући се, али без јаука да не би пробудио поспале другове. Доктор, новајлија, није био хирург и вичан да на оваквом терену обавља тај посао, па је са доста тешкоћа то чинио, па сам га замолила да ја покушам, а он да држи друга. Кад сам то рекла, наш бомбаш је одмах прихватио па рече: »Раза ће, Раза ће докторе«, и тако је и било. Доктор му је раније дао неки лијек за умирење болова, па када смо му то све средили и смјестили га у одговарајући положај, умирио се.

Није дуго потрајало, наједном се око логора зачу паљба из пушака и митраљеза. Зграбим своју торбицу са материјалом и брже на положај према Црвеним стијенама. Како сам ишла опази ме рањени бомбаш, био је прилично далеко од мене, па како је непријатељ наступао баш са његове стране, нисам му могла помоћи, чула сам његово дозивање »Разо!« Тај ехо његовог гласа дуго, дуго је одзвањао у мојим ушима. Када сам изашла на положај, убрзо је Рава била рањена па смо се забавили око ње.

Док сам, послије бјекства од четника који су мене и пет другова били заробили чекала у шуми да се смрачи, а још је било јутро, раз-

мишљала сам о свему што се десило тога јутра, те шта је са Равом. Прогоио ме и онај вапај за помоћ рањеном другу са носила »Разо!« Сигурно су га убили. Али, како су то учинили, да ли су га мучили, питала сам се? Сутрадан, 30. октобра када сам у зору успјела да пронађем бригаду, другови су ми рекли да су нашли бомбаша печеног, фашисти су на њему ложили ватру. Па зар су толике звијери? Нису се могли задовољити тиме да га убију метком, већ на овај начин да му живот одузму. Сјећам се како је из њега зрачила нека неодољива жеља да што боље изврши постављени задатак бомбаша, не мислећи на свој живот. Као да за њега није метак скован. Када се и данас сјетим овог момента осјећам некакву тугу која је необјашњива за оног ко све то није преживио.

Иако сам била нова у 19. бирчанској бригади, нисам се осјећала туђом, јер сам од раније још познавала више другова, а посебно руководећи кадар бригаде. Брзо сам успоставила контакт и са борцима, па смо у предаху борби разговарали о пређеном борбеном путу. Причала сам им како смо се после пете офанзиве вратили са 6. бригадом преко Милан Планине у Шековиће и Бинач. Како смо изнемогли и болесни по групама распоређени и крили се по папрати а изнад нас на двадесетак метара пролазила је непријатељева колона. Била сам са нашом Гином Бошковић, која је познавала тај крај и Муниром Карахасановић, првоборцем, са којом сам дошла из 10. херцеговачке бригаде. Народ Бирча нас је дивно примио, можда зато што је из тог краја Бирчанска бригада. Износила сам борцима још пуно дивних утисака, па је и то утицало на другове, посебно омладинце да буду повјерљиви према мени. Такав случај био је и са бомбашем, кога су усташе рањеног на звјерски начин умориле.

Милорад Лукић

Погинуо је Тенк

А далеко је 1944. година. Суморни новембарски дани, кад од Романије студи, киши, снијежи и магли. Далеко су Црвене стијене кад се од Тузле без одмора пјешке стизало пред њене утврде, за освајање. Неимаде времена да порасте, као и многи други, а иије било времена ни за чекање. Голобрад, још ношен звоњавом школског звона, умилним звуком чобанске фруле и пјесмом првих посијела, упореди се са одраслим и понесе ту чудну справу »ђонбул«, а до тада »бренгал« просипа ватру из његових руку. Без јуначења и паничења стоички показа да нико смрт не бира, већ ратује да рат преживи.

Кад 19. бирчанска бригада доби задатак да из Тузле крене на Романију, Тенк понесе мало кафе и шећера, да кад буде пролазио некад кроз Шековиће пошаље родитељима у близини Добрић Поља гдје су живјели. Тад би му уручио и фотографију и написао да се не брину, рат је - неко мора и да оде, јер кад оружје говори многи заћуте.

Далеко је 1944. година. Непостојеће хумке су гробља. Незнаних много, знаних такође. Овдје и тамо, горе и доле расуте кости и све постаде гроб до гроба. Косом се расуле косе, бијеле кости, лобање за препознавање. Стење планина у муци вјетра, стење густина блијеска расвјетале mine. Млазеви свјетла муче ноћ, парају небо и затварају очи. Црвене ракете у луку бјеже Црвеним стијенама попут ватрених цвјетова и грле врхове Романије. На њеним литицама чучи умртвљена магла, нутрина јој хладноћом пријети и смрћу пркоси, опхрвана недаћама рата избочила гладне трбухе па гута и замотава људске животе у своју утробу.

Далеко је 1944. година. Црвене стијене пролише крв по киши, по снијегу. Заспаше сањаним сном прерасла дјеца и недорасли дјечаци по годинама, а по чину дјела надмашише одрасле. Срушише звјерињу јазбину. Експлозија расточи сумаглицу ноћи и са земљом савни бетонске утврде Тенковим погодтком из ђонбула. Проломи се планина од грмљавине и људских повика. Стопи се све у ужасну тутњаву гдје је најкраћи пут до смрти. Расцвета се рана на њему, а још већа у нама. Падају главе ко откоси траве. Осташе ту многи и посташе наша свјест и пређоше из смрти у причу, легенду, ђачке читанке и историју.

Далеко је 1944. година. Вријеме згуснуто бригом. Ноћ открива свјетлеће метке како буше мрачни зид искрама жара и повлаче гра-

ничну линију између нае и непријатеља. Црвене стијене се зацрвенеше ко небо на хоризонту при заласку сунца, иако је ноћ крпила очи. Оловна зрна косе оморове гране. V грч се ухватила тијела. Фијук вјетра у гранама дрвећа призива јунаке из прошлих времена, баш ту гдје се гнијезди вјековни бунт против тиранина. Ту гдје се остаје на вјечној стражи, гдје је споменик јела, гроб обичан заклон, управо ту гдје гину војници слободе.

Далеко је 1944. година. Далеко је негдје за људски корак и рањено срце. Далеко су Црвене стијене биле. Млађи свијет не сјећа се рата, а чули су за Лукић Милорада Тенка од родитеља и учитеља. Тад је то изгледалоо нешто далеко, као што је далеко давно прошло вријеме. Даљине су све далеке, али се памте и не заборављају по чину смрти кад је сјећање од заборава јаче, као што је добро од зла јаче.

Далеко је 1944. година. Сјећам је се и гледам како се дечко са фотографије смије. Држим је у руци. Његова је остала с њим, а ову су сестре пресликале, увеличале, урамиле и ставиле на зид. Сједим испод воденице на обали ријеке Дрињаче гдје се некад купао. Недалеко одатле припета у страни мала потлеуша гдје се изњедрио. Остала каква је била много раније. Све се промијенило, а она се одупрла времену. Лукић Милорад Тенк још се смије, као да га сад фотографише Исмет Бозо из Тузле и као да није остао на Романији.

Недјељко Гајић - Бојанушић

Недјељко Гајић-Бојанушић, иотиче из поштене и скромне сеоске породице. Родио се 1915. године у Дубници, бивша општина Милићи, срез Власеница, у најсуровијој години првог свјетског рата. Основно образовање завршио је у Милићима. Био је надареи природном бистрином и интелигенцијом, па је наставу у школи са лакоћом савлађивао. Жеља му је била да настави школовање. Али, пошто није имао услова остао је да се бави пословима у сеоском домаћинству и повременим надничењем. Чежња да нешто научи и сазна, нијесу га напуштали. Читао је све до чега је долази. У томе је предњачио у својој генерацији.

Када је отишао у војску на одслужење кадровског рока, показао је велико интересовање за војну вјештину. Као војник се дисциплиновано и примјерно понашао. Пред крај одслужења војног рока, посјетио га је старији брат и савјетовао да се пријави и упише у припремну жандармеријску школу, јер је знао да у вишечланој сеоској породици неће моћи да обезбједи нормалне и пристојне услове живота. Као дисциплинованом и одличном војнику, обезбјеђена му је и позитивна препорука од његовог командира чете. Тако је, по одслужењу војног рока, отишао у припремну жандармеријску школу. У тим условима, пружила му се могућност да нешто више сазна, научи и обезбједи егзистенцију. Међутим, током школовања суочио се са проблемима. Његовим оцјенама и погледима нијесу могле промаћи неправде и понижења, поготову када су наношена силом, тучом и казном без поштовања личности. Његова размишљања нијесу се слагала са позивом за који се припремао. Зато је при крају завршетка обуке, 1938. године, избачен из школе као непожељан. Вративши се поново у породицу, наставио је живљење као и раније, с тим што је сада чешће одлазио на сезонске радове код послодаваца, који су радили на уређењу пута Зворник - Власеница - Сарајево, када долази у чешће контакте са Чедом Јакшићем из Милића.

Пред априлски рат 1941. године, као и остали војни обвезници, позван је у јединицу гдје је имао распоред, са жељом да се без резерве бори за домовину. Капитулацију бивше Југослаvensке војске, издају народа и његових интереса и предају земље фашистичким агресорима, доживио је са разочарањем и немиром. Под личном ратном опремом, вратио се кући пун незадовољства. Кад су, иза капитулације, ступиле на сцену војна окупациона и усташка власт НДХ, и поред наредби и пријетњи опрему није предао. Вјеровао је, као и

многи други, да ће убрзо доћи вријеме када ће се окупирани и обесправљени народ подићи у борбу против фашистичких окупатора и њиховог слуга - усташа и НДХ.

Након што су се усташке власти НДХ у мају 1941. године почеле интересовати, а у јуну и хапсити и одводити најугледније људе, заједно са Душаном Буричићем стао је на чело повеће групе људи из Дубнице, Вукшића, Рашковића и других села, који су се већ били одметнули и живјели једном врстром организованог војничког живота. У исто вријеме овакве групе су постојале у Вуковићима, Врточама, Рајићима, Милићима, Лукавици, Буљиму. Њихову бројност, организованост и међусобну повезаност још више је условила вијест о томе, да су усташе у Рашића Гају отпочеле убијања првих ухапшених и одведених људи, која је потекла од Борћа Вишковића и Лазе Радаковића, који су 7. јула успјели да побјегну са губилишта.

Вијест о првим жртвама усташког терора брзо се пронијела у Милићима и околини. Да би се у ту вијест увјерили, Недјељко Гајић, Славојко Максимовић, Душан Буричић, Мијат Бурић и Рајко Сарић организовали су извићање мјеста злочина у Рашића Гају. Убрзо је пронађено мјесто убијања и препознате су неке жртве (Борћо Вучковић, браћа Јакшићи, прото Милош Савић и још неки). Тиме су код људи престале све неизвјесности и недоумице.

У овако напетом ситуацији, Недјељко Гајић и Душан Буричић имали су срећу да се са повећом групом људи, у шуми на Савкића Брду 22. јула 1941. године, сусретну са Милошем Зекићом, непосредно после његовог бјекства из руку усташа изнад Нове Касабе, који је већ тада стајао на челу Среског војног штаба, задуженог за припрему, организовање и подизање устанка у власеничком срезу.

У овом сусрету Зекић је пренио задатке које је примио у Обласном комитету КПЈ у Тузли, о припремама и почетку устанка и објаснио политичку и војну ситуацију у Србији и Црној Гори, гдје се народ масовно подигао на устанак и гдје се увелико воде оружане борбе. Истовремено, објаснио је и неке мјере за припреме на устанак, које се спроводе у Шековићима и околини. Истакао је да се и код њих сада одржавају састанци и формирају десетине по селима. У вези с тим, затражио је да чује мишљење о свему томе и од присутних.

Између неколико њих који су говорили, Недјељко је шире информисао о ситуацији на територији Милића и околине. Посебно је говорио о позитивном расположењу код народа за борбу, условима који убрзавају потребу припрема за подизање устанка, саставу и броју група по селима Милића и околине, њиховим међусобним везама, организацији обезбјеђења и обавјештавања, регулисања времена у обављању пољопривредних послова и како се дошло до сазнања да су усташе отпочеле масовна убијања људи у Рашића Гају и другом.

Задовољан са информисањем и широм размјеном мишљења, Зекић је предложио да се формира десетина и да се она по селу назове Дубничка, а за командира је предложио Душана Буричића и замјеника Недјељка Гајића, што су присутни прихватили са задово-

вољством, при чему су иеки истакли да су они и до сада били на челу групе.

Током даљих активности и спровођења примљених обавеза, поред осталих, Недјељко Гајић је имао значајну улогу у преношењу задатака о припремама за устанак и преформирању већ постојећих група у десетине, по узору на Дубничку, што је битно утицало на организацију и извођење првих оружаних акција устаника у Милићима и околини.

Већ у првим устаничким оружаним акцијама, 6. августа 1941. године, истиче се његова шира улога. Непосредно по ликвидацији усташких посада и Оружаничке постаје на Дубничкој ћуприји, Барама и Милићима и одржаног састанка са командирима десетина, њиховим замјеницима и другим угледним људима, окупљеној маси народа и шареном строју устаника у Милићима, који је најбоље симболизовао масован и свеопшти народни устанак у овоме крају, поред осталих говорио је и Недјељко Гајић нагласивши, између осталог, и ово:

- Дигли смо се на устанак и повели борбу против окупатора и усташа. То је најважнији задатак који је поставио Обласни Војни штаб... Са тиме су многи већ упознати... Ноћашњи напад на усташку посаду на Дубничкој ћуприји, Оружничку касарну у Барама и посаде овдје у Милићима, добро смо организовали и успјешно извели захваљујући вашем залагању, пожртвовању и великом одзиву... Након ових оружаних акција пред нама стоје нови, још тежи борбени задаци, све до побједе над окупатором и усташама, који су ријешили да потпуно униште овај народ, што им нећемо дозволити...

- Ни до сада нијесмо смјели стајати скрштених руку и мирно посматрати како нам усташе одводе и убијају најбоље људе, пљачкају и односе од народа све оно што је за живот најпотребније... Ми смо то са великом муком, знојем и трудоим стварали. Зато не можемо ни дозволити да се то скромно благо отима... Започета борба од нас захтијева да обезбједимо, да оно што припада овом народу и остане њему...

- Ми, којима сте дали повјерење, позивамо вас да се још више ујединимо, боље повежемо, добро организујемо и дисциплиновано извршавамо задатке у престојећим борбама и другим акцијама...

- Будимо увјерени да је побједа на нашој страни, јер је у рат ступила и Велика Совјетска Русија... У Србији и Црној Гори, људи су се масовно подигли на устанак и увелико воде борбе... Придружимо им се и водимо заједно борбу за слободу нашег народа до побједе...

Истог дана у преподненим часовима, у Петровачи је дошло до непосредног сукоба са колоном усташа који су камионима из Власеници спроводили таоце. У једночасовној и оштрој борби у Петровачи и на Дубничкој ћуприји, разбијена је и уништена ова колона и заплијењено је 29 пушака, 1 пушкомитраљез, већа количина муниције и ослобођено 46 талаца, док су 2 погинула.

У овим првим и наредним акцијама Недјељко је практично потврђивао своја патриотска и револуционарна опредјељења, а нарочито касније *у одбрани јединства и борбене компактности Јадарског устаничког батаљона* и његовог истрајавања на платформи опште борбе против окупатора и домаћих издајника од утицаја четничке пропаганде и његове сталне повезаности са Бирчанским НОП одредом. Од почетка устанка био је у сталној вези са Чедом и Радом Јакшићем, Николом Билићем, Милошом Зекићем и другим организаторима устанка у Бирчу, дајући значајан допринос организовању, популаризацији и развоју устанка.

Док се веома бројан *Јадарски устанички батаљон* налазио на такозваном зворничком сектору, са веома великим бројем руководилаца и бораца овог батаљона, успјешно се супростављао доласку на чело батаљона официра бивше Југословенске војске, које је Дангић својим наредбама упорно настојао да наметне. А по пристизању овог батаљона 8/9. марта 1942. године на положаје код Хан Пијеска ради заустављања даљег продора Францетићеве црне легије у Бирач, Недјељко је организовао успостављање везе овог батаљона са пролетерима. Наиме, сазнавши како Рачићеви четници бјеже преко Хан Поглед, Карауле, Заграћа и даље према Дрини, да позивају и друге да слиједе њихов пут и да је Тривко Жугић са мањом групом напустио положај и отишао за Рачићем, а имајући обавјештење из Милића да се пролетери налазе у Милићима, Власеници, Сребреници и Братунцу, Недјељко је предложио штабу батаљона да се са пролетерима одмах успостави веза. С тим у вези одвојен је дио људства из двије чете и упућен на Сикиру. Пошто се пристизање пролетера одужило, Недјељко Гајић се са једном патролом упутио у Подгору и тек у Заклопачи успоставио везу са штабом 2. црногорског батаљона, упознао га са ситуацијом и снагама које се налазе на положајима код Хан Пијеска, као и њиховим стањем и борбеним расположењем. По извршеној консултацији са штабом бригаде, овај батаљон је преко Горњег Залуковика изашао на Сикиру и овдје се сусрео са борцима из *Јадарског батаљона*. Послије краћег одмора и међусобног упознавања, образована је заједничка маршевска колона, која је кренула уз Краљеву Гору. Ова колона предвече је стигла сјеверно од Хан Пијеска. Други батаљон 1. пролетерске заузео је положај у рејону Црне Ријеке, а људство из Јадарског батаљона се укључило на положаје својих чета. *Овдје је вођена заједничка борба све до 31. марта 1942. године.*

У ово вријеме формиран је и Власенички одред добровољачке војске, када Јадарски устанички батаљон званично добија назив Милићки батаљон.

Вријеме од почетка априла до почетка маја 1942. године, представља најтежи период за Власенички одред добровољачке војске и народ који се нашао у то вријеме на простору од Хан Пијеска и Власенице, у Милићима, Дервенти, Кравици, око Братунца и Сребренице и на планинским масивима Радаве и Батуре. Овај период је карактеристичан по непрекидним, огорченим и неравноправним борбама са злогласним Францетићевом црном легијом и њемачким

снагама, масовним уништавањем и покољима недужног становништва, паљењу домова и потпуном уништавању и пљачци материјалних и других добара, пружања помоћи многобројним збјеговима становништва и обезбјеђењу његовог преласка преко Дрине, ради спасавања од сигурних страдања и уништења. У овом времену, чете Милићког батаљона и Бакићка чета Доњозалуковачког батаљона Бирчанског НОП одреда, до крајњих граница су водиле борбе за спасавање свега онога што се могло спасити. Али, развучене на широком простору, и поред надчовјечанских напора, често нијесу могле учинити све оно што су жељеле. Посљедње напоре борци су показали у борбама код Аесковика. И овдје су ове чете, у неравноправној борби заштитијући пријелаз преко Дрине у Клотијевцу огромне масе становништва, претрпјеле велике губитке и потпуно су разбијене. У овој ситуацији поново су дошли до изражаја они храбри, одважни, одлучни, сталожени и предузимљиви борци и руководиоци, који су окупили преостале и разбијене групе бораца, извели их из тешке кризе и повели у даље борбе. Један од многих, био је и Недјељко Гајић, који је успио окупити понајвећу групу бораца разбијених јединица и преко Радаве, Батуре, Заграћа, Подгоре, Вуковића и Гајева, превести их на Рогосију. Одавде је он, не губећи вријеме, са Рајком Сарићем, Мијатом Бурићем и Љубомиром Перишићем, већ половином маја 1942. године, отишао у штаб бирчанског НОП одреда у Шековиће и овдје се сусрео са Цвијетином Мијатовићем Мајом. Поднио му је информацију о стању у Дубничкој, Врточкој и Вуковићкој чети, страдањима великих маса становништва од Соколца, Хан Пијеска, Власенице, Милића, Дервенте, Кравице и других мјеста, нарочито лјецe, жена и старих, болесних и изнемоглих, као и успјешном преласку многих збјегова народа преко Дрине у Србију, од Зелиће до Клотијевца и даље узводно уз Дрину.

Овај сусрет имао је битног утицаја на брзо консолидовање поменутих чета, збрињавање становништва које је избјегло у Шадиће и према Шековићима, као и прихват, спасавање и пребацивање једног броја становништва које се налазило у планинским масивима јужно од Сребренице, а које није успјело да се пребаци преко Дрине у Србију.

Убрзо послје овог сусрета, убрзано је формирање и Милићке омладинске чете, која је ушла у састав Омладинског батаљона Бирчанског НОП одреда. Чета је већ 15. јуна, под командом Срете Кнежића, учествовала у нападу на непријатељева упоришта у Власеници, када су наше јединице нападале и непријатељева упоришта на Хан Погледи, Копњачи и Милићима.

Током љета 1942. године, Недјељко се још са једним бројем бораца и старјешина значајно ангажовао у ширем политичком раду са омладином и борцима ових чета. Резултати тога рада су стварање СКОЈ-евских организација и ћелија КПЈ у четама. Овако широка политичка активност, па и активност на војно-стручном усавршавању нарочито бораца омладинске чете, позитивно је утицало да се из ових чета крајем 1942. и почетком 1943. године укључи у састав 6. источнобосанске и 15. мајевичке бригаде, око 150 бораца из Милића

и околине. Међу њима је био и Недјељко Гајић, који је одмах постављен за командира 2. чете 3. батаљона 6. источnobосанске, с којом је прошао борбени пут до августа 1943. године.

Иако је примљен у чланство КПЈ у мају 1942. године, Недјељко је још прије рата, а нарочито од припреме и почетка устанка, понашањем и дјелом исказивао своје симпатије према КПЈ.

Колико је волио људе и како је успјевао да на свој особен начин подстакне борце на прегалаштво у борби, нека за то послужи и његова жива ријеч. Наиме, под крај марта 1944. године наставши се у Устиколини на краћем предаху, он је једној групи бораца 2. батаљона 19. бирчанске бригаде испричао занимљиву и сјетну причу, која је, колико се сјећам, односила на слиједеће:

- Ево, не прође ни пуна година дана, а ето, изгледа, ратна срећа је одредила да прођемо истим путевима и под сличним условима борбе, као кад смо ишли у сусрет пролетерима пред почетак пете непријатељске офанзиве... С њима смо се баш овдје у Устиколини спојили... Посматрам сада ове предјеле и сјетеих се врхова Трговца, Волујка, Вучева, Зеленгоре... Тамо су кањони Чехотине, Таре, Пиве и Сутјеске, гдје су наши Бирчаци раме уз раме јуришали са искусним пролетерима на десетоструко бројнијег и далеко опремљенијег непријатеља међу којима и велики број Милићана, оставили су своје кости у овим беспућима... Али, и окупатори и њихови сарадници су оставили кости својих војника ту у тим беспућима, кањонима и непроходним шумама...

- Заиста, то су биле тешке борбе... Али, наша коначна пobjеда је обезбјеђена ту, недалеко, у Миљевини, када је извршен незадржив пробој кроз више непријатељевих обруча.

- У једном од тих посљедњих јуриша у пробоју из обруча, погинуо је и наш земљак, мој нераздвојни друг, Рајко Сарић, замјеник команданта 3. батаљона 6. источnobосанске бригаде, кога ћу се увијек радо сјећати, а посебно кад се нађем на овом терену.

- Наш садашњи поход у ове крајеве, путем борби из пете непријатељске офанзиве, далеко је лакши и подношљивији... Али, сусрећемо се са истим непријатељима... Међутим, они су сада далеко слабији...

Ово спонтано казивање одважног јунака, кога су његови земљаци поштовали, цјенили и уважавали, имало је велики морални подстицај, да се смјело и одлучно извршавају тадашњи борбени задаци и лакше преброде тешкоће непрекидних борби, маршева, умора, болести, рањавања и глади, које су биле природне пратиље и саставни дио нашег свенародног ратовања против окупатора и њихових домаћих издајника.

На жалост, само након неколико дана, овај јунак је завршио свој борбени пут и живот. Погинуо је у борбама код Мазлине. Оставио је своје кости у крају гдје су пали његови многи другови, о којима је говорио у својој причи.

Његов пут слиједили су још и четворица рођене браће, од којих је најмлађи преживио рат, и носилац је »Партизанске споменице 1941.«.

Видак Симеуиовић

Иде у колони цијели наш батаљон. Хоћемо у село Подцеиље. Наједном застајемо да бн пропустили штаб бригаде и приштапске јединице. Са нестрпљењем очекујем Видака. Кад - он позади, у оквиру болнице. Рањен. Јаше на коњу. На оном малом босанском коњу, он дуг, па му ноге запињу за жбуње и камење. Рањен у колено, а рана тешка.

Чим ме спази, обрадова се. Радост од нашег сусрета била је јача од болова. Само што ми укратко одговори о рани, остави то питање. Запита ме јесам ли шта чуо за наше Дворове. Настави он да се присјећа свога сокака, другова и своје фамилије. Насмијано лице говори о његовим великим надањима. Зна и он, као и ја, за терор непријатеља у Семберији. Кад поче о злочинима четника над иојединим нашим активистима за моменат застаде и осјети се бол у његовој души, а одмах потом немир и гњев против тих изрода. Вели - никад наш народ нисмо оставили тако дуго саме и незаштићене, као сада. Радује се успјесима на фронту и са нестрпљењем очекује одлазак тамо. Тек после свега тога дође и он на ред, те рече како има страшне болове, нарочито при преклапању ноге, а и подробљене кости га боле. Вели да га то много исцрпљује.

Тек што смо се размјестили у селу Поцепље ја се разболех од тифуса, те не могадох више поразговарти са Видаком. Трећи дан нападе нас нека јединица 13. СС »Ханцар« дивизије. После један сат борбе уследи покрет болнице и приштапских дјелова у супротном смјеру, са правцем кретања између села Кусаче и Плане. После један километар пута изненада на нас се отвори паљба из аутоматског оружја. Туку из непосредне близине и масовно. Убрзо почеше дејствовати и минобацачи. Јаче снаге непријатеља ангажоване у засједи. Напријед је само једна наша чета. Скачем са коња и под куршумима повлачим се. Наше јединице под борбом у другом правцу се већ удаљиле. Ухватих се шуме, али болест и температура ме савлађују, па не могу даље, док се не одморим. Чујем, како есесовци дотукују наше рањенике. Вичу један другоме: »Држи тога... « Потом покоји пуцањ. То се понавља више пута.

Као тешки рањеник и непокретан ту је и мој Видак. Не може се бранити од тих Хитлерових издресираних и до гуше наоружаних плаћеника. Иживљаваће се та дивљачка руља на њему немоћноме. И у тој неравној борби он угледа своју смрт. Али знао је он да се за нашу слободу мора жртвовати и живот. Без слободе живот није могао ни замислити. Вјерујем да пркоси есесовцима, јер зна да је њихов крај близу. Пркоси он и смрти, јер наслуђује слободу као

сунце кад излази, већу и љепшу од свега. Знам да ће издржати Видак докле год буде у њему срце куцало. Али зар баш ништа не могу му помоћи? Осјећам се као у његовом положају. Стежу ми се зуби. Пролази ми кроз главу како би им запријетио осветом, која их ускоро чека. Занесо' се тако и никако да се смирим док мој Видак гине од тих зликоваца на дохват мојих очију.

Присјети се још и дјетињства у нашим Дворовима. Од малих ногу осјећали смо сву грубост тадашњег живота. Босоноги чобановали. Без дјечије игре. Али Видак је увијек био насмијан, спреман да прихвати све тешкоће. Љутио се само на кавгације. Још увијек се сјећам како даје мени боље крушке него себи.

Диви се отпору Пољака. Продирање фашиста кроз нашу земљу, нашу Семберију, доживљава као крајње увредљиво и понижавајуће. Почиње мрзити те охале фашистичке војнике. Згражава се над издајом бивше југословенске владе. Размишља о причању Дике Лопандића старога комунисте из Дворова. Почетком устанка стално у вези са Проком Перићем, првоборцем из Дворова. Окупља омладину из села. На тавану његове штале, уз петролејку, читамо о октобарској револуцији, о империјализму од Лењина, Како се калио челик и друго. Посебну бригу обраћа слугама дворовљанских богаташа.

Убрзо по задатку одлази на терен Мајевичког округа да ради по УСАОЈ-у. Сваку прилику користи да наврати у Дворове. Брине о свему и радује се нашим успјесима. Без предаха жури да чује како смо прошли при превртању усташког воза у Дворовима. Указује да се боримо за сваког омладинца да му се укаже да не остане у заблуди. Са одушевљењем прича о успјесима партизана на терену. Диви се херојству Вељка Лукића Курјака и његове јединице. О свом жртвовању на терену не говори. Само би наглашавао да поштен човјек не може ни бити другачији него да се бори против туђина, достојанствено брани свој дом.

У нашој бригади својски се залаже на раду у омладинској организацији. Посебно је својим примјером подстицао борбено расположење, другарство, братство и јединство. Поред тога, код омладине је изграђивао перспективу послеријатног живота. Говорио је баш онако како се он радовао љепшем животу равноправних и без експлоатације. И као тешки рањеник говори о омладинској организацији у бригади. Истиче борбеност омладине. Жали што као рањеник не може да ради. Жури му се да припрема омладину бригаде за коначно ослобођење осјећајући како су наши људи у чељустима фашистичких звјери. Жури ка слободи, јер је увијек осјећао, а сада већ и назире њен сјај. Био је у првим редовима бораца, гладан и уморан, го и бос.

Али његов племенити пут пресекоше фашистички плаћеници - зликовци 13. СС »Ханцер« дивизије. Уложи Видак свој млади живот несебично за слободу. А волио је живот, али, само живот достојан човјека. Сво своје живљење подредио је борби за ослобођење, а љепота живота му је била прије свега у људским односима. И кад се присјећамо своје питоме Семберије, мамине топлине, пјесме дјевојачке - слобода је била прва пред очима као светиња. И љубав према драгој, о којој је сањао, коју је волио као пјесму, више од себе - чекала је дан слободе, дан без туђина и неправде.

Милорад Михајловић-Маћии

О погинулим друговима

Видак Симеуновић

Авадесетшестог августа 1944. године, надамак села Кусача код Хан Пијеска, погинуо је секретар комитета СКОЈ-а 19. бирчанске бригаде, Видак Симеуновић. Прерано се угасио живот једног младог комунисте, за кога се с правом може рећи да је за свог кратког живота, посебно активног рада у омладинском покрету на Мајевици и Семберији, оставио неизбрисиве трагове рада и борбе.

Видак је рођен 1921. године у сиромашној породици у селу Дворови код Бијељине. Због тешког имовног стања родитеља, иако је као основац био одличан ђак, није могао наставити даље школовање. Радио је све сеоске послове на сиромашном родитељском имању, а поврх тога надничео код газда у селу. Временом је стасао у младића који је због својих људских врлина постао омиљен и цијењен у својој генерацији, међу младићима и дјевојкама Дворова. Бистар, оштроуман, ведра духа, са израженом способношћу за брзо успостављање контакта са људима, врло истанчаног осјећаја за правду, уз то сеоски враголан и веселац у пјесми и колу, стекао је неподијељене симпатије средине у којој је живио.

Све те лијепе особине његовог карактера још више су расле и оплемениле се у крилу Партије и СКОЈ-а, у тешким временима рата и револуције. У СКОЈ је примљен почетком, а у КПЈ крајем 1942. године. Исте године постаје члан Општинског, а 1943. и члан Среског комитета за Бијељину и Окружног комитета СКОЈ-а за Мајевицу. Септембра 1943. завршава успјешно партијски курс при ПК КПЈ за БиХ у Трнови, а у новембру на Окружној конференцији у Ченгићу изабран за првог предсједника УСАОЈ-а Мајевичког округа.

Прокрстарио је Видак Мајевицу радећи на организовању омладине, држећи састанке организације СКОЈ-а, УСАОЈ-а, радећи на формирању радних чета и батаљона и мобилизацији омладине у НОВ, успјешно се провлачећи поред четничких, усташких и зелено-кадровских положаја.

Са Мајевице се Видак повлачи марта 1944. године, пред најездом 13. СС дивизије, у правцу Бирча. Одлуком руководства НОП-а Мајевичког округа, одлази у 5. војвођанску бригаду и ради у бригадном комитету СКОЈ-а. У многим борбама, које је у то вријеме водила 5. војвођанска, Видак је као борац непосредно учествовао. И ту су се исказале његове врлине, смисао за брзо адаптирање новим ус-

ловима, смјелост, довитљивост, храброст и способност да у најтежим ситуацијама уноси ведрину у редове бораца. У једној борби коју је водила 5. војвођанска бригада тешко је рањен и пребачен у болницу 3. корпуса у Шековиће. Како су му ране споро зацјељивале, руководство болнице саопштава му да је предвиђен за авионски транспорт на лијечење у Италију. Видак то одбија, тврдећи да има тежих рањеника од њега које треба пребацити у Италију, а да ће он оздравити и у нашим болницама.

Другом половином јула, одлуком Обласног комитета СКОЈ-а, Видак долази на упражњено мјесто секретара бригадног комитета СКОЈ-а у 19. бирчанску бригаду. Дошао је блијед, мршав, упалих очију, још недовољно опорављен од рањавања. Одмах се баца на посао, максимално напрежући своју ослабљену физичку снагу. За непун мјесец дана обишао је скоро све организације СКОЈ-а по четама и батаљонима, одржао бројне разговоре са омладином бригаде. Својим крупним и промуклим гласом знао је течно и језгровито говорити омладини о циљевима заједничке борбе, о тренутној војно-политичкој ситуацији, о задацима омладине у бригади. На краћим или дужим одморима бригаде, знао би омладину окупити у коло, заорила би се партизанска пјесма. За непун мјесец дана, колико је био на дужности секретара бригадног комитета СКОЈ-а, учествовао је у низу битака које је водила бригада: у нападу на Сребреницу, Бачковац, у борби са дијеловима 7. СС Принц Еуген дивизије на Краљевом Пољу и Медојевићима, у разбијању четника и зеленог кадра код Олова и Нишића.

Поново је тешко рањен 9. августа, у борби 1. батаљона са есесовцима код Селишта. Митраљески рафал пребио му је десну ногу изнад кољена, па је одмах пребачен у село Победарје. Послије шест дана кренуо је са својом бригадом према Сребреници. У Милићима је укључен у болницу 27. дивизије. Јахао је на коњу, са гипсом на нози, у колони дивизијске болнице, кад су есесовци 26. августа код села Кусача изненада напали двије чете 2. батаљона, које су биле претходница дивизијске болнице. Послије кратке, неравноправне борбе, чете су се морале повући на нови положај. Видак је пао са коња изрешетан непријатељевим рафалом.

На годишњицу његове смрти, августа 1945. године, његова мајка Ружа, уз помоћ сабораца и сељана села Кусача, пронашла је Видаков гроб и у сељачкој торби пренијела његове посмртне остатке у Дворове. На западној страни сеоског гробља, недалеко од ограде, данас стоји надгробни споменик од вјештачког мермера. Скроман и сасвим изблиједио споменик, на које, по захтјеву његове мајке пише: »Овдје почива Видак Симеуновић, херој, борац 19. бирчанске бригаде... «

Командир Славко

Тринаестог јула 1944. године дијелови 2. батаљона, којег су сачињавали 1. чета и по 10-12 бораца из 2. и 3. чете, разбили су четнике у селу Брезик, удаљеном неколико километара северно од

Мемића. Добро смо их »испрашили« према Годушу и Баљковици. На договоруиом зборишту у Брезнику, командант батаљона Зарко Вуковић Пуцар саопштава одлуку да у селу заноћимо, па да сутра дан у повратку на Ракино Брдо »прочешљамо« Мемиће и околину и очистимо од четника и зеленокадроваца. Добили смо обилну вечеру. Дио те хране био је иначе припремљен од мјештана за четнике. Десетина наше чете смјестила се на тавану једне штале, на тек осушено сијено, које је ширило угодан, мирис. Штала се налазила у малој удолини, поред неког поточића. На брежуљак испред штале поставили смо стражара. Уморни од напора које смо имали тога дана сви смо брзо поспали.

У току ноћи један батаљон 13. СС Ханцар дивизије, заједно са четницима опколио је Брезик. Иза поноћи почели су пажљиво да се привлаче селу да би нас изненадили на спавању. Међутим, десетина 1. чете која је била на мртвој стражи, на вријеме је опазила непријатељев строј. Отворила је ватру и одмах послала курира у команду чете и борци остале двије чете истрчали су на положаје. Тишину топле и звјездане љетне ноћи нарушила је наједном ураганска ватра пушака, митраљеза, бацача и топова. Ракете скоро сваки минут парaju небо и освјетљавају село. Неколико минута ври као у гротлу вулкана. Од силне наше паљбе заустављени су есесовци и четници. Ускоро стиже наређење из штаба батаљона да се пробијемо према Мемићима. Десетина наше чете рашчишћава пролаз лијево од поточића који нам служи као оријентир. Изненађени снагом нашег јуриша бјеже есесовци и четници. Извукли смо се из обруча. Нико није рањен у батаљону.

Још је ноћ иако се на истоку већ оцртавају први зраци зоре. Паљба је јењавала, испале на нас још понеко топовско зрно и то је све. Формирамо колону. Зарко позива командире чета на кратак договор. Одлучио је да им вратимо »мило за драго«. За њихов изненадни напад на нас у Брезнику, ми ћемо их дочекати из засједе у Мемићима. Прва, или како смо је звали »Којина чета« запосједа цесту Зворник - Тузла, лијево и десно од сеоског пута који на њу излази из Мемића. Десетина наше 2. чете запосједа један брежуљак, десно према Зворнику, сјеверно од цесте, а десетина 3. чете, лијево, сјеверно од цесте. Засједа у виду потковице. Прије раздававања запосјели смо положаје. Било је вријеме да се сви борци детаљно упознају са задатком и начином борбе. Већ свањива. Лијепо се разазнају контуре кућа, воћа и дрвећа у Мемићима. Наједном почињу до нас допирати све јасније гласови есесовца и четника. Зачује се покадкaд шкрипа неподмазаних вратница на кућним оградама или врата на кућама. Већ се добро види непријатељева колна која иде сеоским путем кроз Мемиће. Немају побочницу, иду сасвим комотно. Иду управо онако као што смо предвидјели. Са брежуљака, иза једног грма Славко Стојановић и ја пажљиво осматрамо колону и чекамо договорени знак за отварање ватре. Есесовци су већ дошли на 50-100 метара до цесте. Не примјећују борце 1. чете. Кад су били на 20-50 метара од засједе »запјеваше« митраљези 1. чете, Отпоче паљба десетине наше 1. и 3. чете. Наста метеж међу есесовцима. Неколико их

паде, остали почеше бјежати. Чује се узвик на њемачком »Халт!« и »Форверц«. Послије неколико минута успјели су да се приберу. Отпочеше борбу у широком фронту. Једна, доста снажна, група, напада према десетини наше чете. Више од четврт сата држимо их на приличном одстојању. Потпуно је свануло. Шарцима косе живицу изнад наших заклона. Узвраћамо им са наша 4 »бренгала«. Све снажнији притисак врше на 1. чету. У кратким предасима паљбе са обе стране зачу се брујање неких мотора из правца Тузле. Видимо да се 1. и дијелови 3. чете повлаче. Тог тренутка дотрча нам помоћник митраљесца, иначе десетар Димитрије Филиповић и саопшти да је Димитрије тешко рањен, да га није могао извући јер су се есесовци приближили и »шарцима« бришу простор око њега. Славко одреди неколико бораца да покушају извући Димитрија. Нису успјели. Изгубисмо оданог и храброг борца. Таман разговарамо како да извучемо десетину према Осмацима, опазисмо тенкове на цести из правца Тузле. Из митраљеза и топова туку 1. чету која се повлачи Спречким пољем према Осмацима. Засуше нас темпираним гранатама (шрапнелима). Изнад наших глава велике лопте барутног дима, експлозије и свирање дијелова челика од распрснутих граната. Убрзасмо повлачење, јер нам могу пресјећи одступницу. Трчимо у једну удолину, па кроз пропуст на цести излазимо у Спречко поље. Хватамо живице као заклон. Из тенкова нас поново засипа митраљеска и топовска ватра. Сва срећа, никога не погађају. Улазимо у неку шумицу. Сада је лакше, иако још пуцају за нама. Немамо везе са штабом батаљона. Али знамо правац: Ракино Брдо.

Одмакли смо прилично, више не пуцају за нама. Пењемо се уз брдо, источним дијелом села Осмака. Идемо ивицом косе са које се као на длану види Спречко поље. Црне се силуете есесоваца и четника који фронтално иду према Спречи и Осмацима. Сељани Осмака напуштају своје куће. Запртили на лећа или натоварли на воловска кола ситну дјецу, вреће хране и завежљаје одјеће и постељине. Бјеже према Шехеру и Сајтовићима. Трећи батаљон наше бригаде добио је наређење да се повуче из Осмака и заузме нове положаје. Пожурујемо борце да би што прије стигли у Ракино Брдо, у састав батаљона. Славко Ступаревић, поручник, командир 2. чете, на челу је наше групе. Наједном застаде и сачека мене, јер сам на зачељу. Пита, да ли сам сагласан да, ово митраљеске муниције што имамо саспемо на есесовце и четнике, јер је ионако на Ракином Брду имамо довољно. Вели ми: »Да знаш како се тешко осјећам. Погибе нам Димитрије, одличан борац. Ето, есесовци и четници долазе у моје рођено село, да жаре, пале и пљачкају. Зар могу одољети жељи да их макар мало не потпрашимо. Срамота ме да душмани дођу у село а да ни један метак на њих не буде испаљен«. Док ми то говори осјећа се немир и нервоза на његовом црном лицу. Усне му подрхтавају, десна рука му стално титра шмајсер. Види се да му је тешко на срцу. Није било разлога да се не сложим са његовим приједлогом. Отрчао је на чело групе. Одабрао је положаје са којих ћемо отворити ватру на непријатеља. Била је то једна земљана мећа, мало уздигнута, која је дијелила једну повећу њиву на два дијела. Иако

нису били далеко, есесовци нису примјетили кад смо заузели положаје. Видимо њихов стрељачки строј и колоне из правца Мемића. На Славкову команду заштекта су наша четири »бренгала«. Договорили смо се да пуцамо само из њих. Наши митраљесци добро гађају. Први редови есесовца приковаше се на земљу. Помоћници брзо дотурају нове шаржере. И непријатељ отвара паљбу. Пуцају из »шарца«. Ројеви метака добују по њиви одакле ми тучемо. Значи, открили су нас. Са лијеве стране јављају да је рањен Јован Максимовић помоћник митраљесца, родом из села Рашева, на Бишини. Славко одреди четири бораца да га изнесу са положаја и однесу на Ракино Брдо. На положају остаде само 7 бораца, 4 пушкомитраљесца, 2 помоћника и курир батаљона - дјечак Слободан Вуковић, Славко и ја. Са обје стране митраљези и даље истресају рафале. Меци једног митраљеског рафала запараше испред нас на мање од пола метра. Парчићи земље ударише ме по лицу, а прашина натјера сузе на очима. У исто вријеме чујем неко крклање од Славка. Обузе ме помисао на најгоре. Избезумљен притрчим њему. Глава му клонула на земљу. Преврнем га на леђа. Енглеска блуза у предјелу прса сва је у крви. Крвава цјена му удари на уста. Ухватих га за руку, опипавам пулс. Убрзо га нестане. Неколико бораца окупило се око њега иако као ројеви пчела шиште непријатељски меци. Мртво тијело командира Славка износимо са положаја у сусједну њиву посијану кукурузом, заклоњену од непријатељских метака.

Читав дан трајале су жестоке борбе наше и једне војвођанске бригаде са пуком 13. СС Ханцар дивизије, мајевичких четника и зеленокадроваца. Циљ им је био да нас потисну из Спрече, те да онеспособе аеродром. Четрнаестог јула, пред смирај дана, општим јуришом наших јединица на читавој линији фронта од Цапарди до Виса, непријатељ је натјеран у бјекство према Тузли, Зворнику и Мајевци. Петнаестог јула, прије поласка бригаде према Сребреници, Славко је уз присуство његових сабораца и мјештана родног села сахрањен на гробљу у Осмацима. Испаљени почасни плотун његове 2. чете изразио је неизмјерну тугу бораца за његовом прераном јуначком погибијом.

Аушан Поповић Баћо

У саму зору на дан 29. јуна 1944. године 2. и 3. батаљон наше бригаде нападали су бојну зеленокадроваца, стационарану у селу Мећаши у долини Спрече. Добро припремљеном борбеном тактиком, бојна је врло брзо разбијена. Њени дијелови распршили су се на разне стране, бјежећи испред јуриша наших бораца. И кад је борба такоређи престала Баћо је пратећи наступање чета 2. батаљона пролазио поред једног барског трстика западно од села. Све се одиграло у једном тренутку. Из трстике је испаљено неколико рафала на Баћу, а затим су из трстике истрчала и почела да бјеже два зеленокадроваца. Баћо је пао. Био је смртно погођен са неколико метака. Прије него што му је пружена помоћ издахнуо је. Сахрањен је сутрадан уз све војне почасте у Црквинама, испод Ракина брда.

Једноставно речено, судбна му није дала да се дуже задржи у нашој бригади. Неколико мјесеци прије трагичног случаја дошао је у 19. бирчанску бригаду, на дужност замјеника команданта 3. а касније 2. батаљона. А прије тога Баћо се доста наратовао, неколико рана преболио, заслужено је добио чин потпоручника. Кренуо је у партизанску борбу новембра 1941. године из свог питомог семберског села Бродца. Ту је и рођен 1920. године у доста сиромашној сеоској породици. Од малена радио је у сеоском млину, положио млинарски занат и постао млинарски помоћник - калфа. Ту га је и рат затекао. Одмах по дизању устанка у Семберији определио се за НОП. Новембра 1941. године самоиницијативно ступа у редове Семберско-посавског батаљона у селу Коренитој на обронцима Мајевице. Послије напада четника на штаб Мајевичког одреда у Вуковсавцима 20. фебруара 1942. године, Баћо је са једним бројем бораца остао у Семберији. У мају ступа у чувену Семберску чету, која је током 1942. године, до доласка 6. источnobосанске бригаде на Мајевицу, крстарила Семберијом, пркосећи надмоћнијим снагама четника и других непријатељских формација. У септембру 1942. године Семберска чета, а са њом и Баћо, ступа у састав 6. пролетерске бригаде. Убрзо иза тога, у децембру исте године, по задатку Партије одлази из бригаде на терен Семберије да ради на ликвидацији остатака издајничких снага - четника. У другој половини 1943. године ступа у 3. мајевички одред а касније у 17. мајевичку НОУ бригаду, у којој обавља дужност замјеника команданта батаљона и добија чин потпоручника. Децембра те године тешко је рањен. Послије дугег лијечења као рековалесцент долази у 19. бирчанску бригаду на дужност замјеника команданта 3. батаљона, а пред саму смрт, за замјеника команданта 2. батаљона.

Комесар Мирко

Мирка Николетића упознао сам крајем октобра 1944. године. Дошао је у 19. бирчанску бригаду за комесара 1. батаљона из 2. крајишке бригаде, после ослобођења Тузле. Срели смо се првог дана марша наше бригаде из ослобођене Тузле ка усташком упоришту Црвене стијене, на Романији. Марш је био доста напоран, нарочито за нове борце. Тог дана Мирко се стално кретао дуж колоне батаљона, подучавао и помагао новим борцима у ношењу оружја, муниције и подешавању обуће, која је често падала са ногу уморних бораца. На првом коначишту Мирко је последњи легао да се мало одмори. Агеао је тек кад се уверио да је за сваког борца обезбеђен што бољи смештај или заклон од хладне кише, што није било лако постићи у попаљеним селима овог подручја.

Другог дана марша Мирко ме упознавао са стањем и задацима батаљона, у који сам ја недавно дошао за заменика комесара батаљона. О сваком командиру и комесару чете и командиру вода Мирко је имао пуно добрих речи и похвала, али је и врло добро запажао у чему сваком још треба помоћи и како би то било најбоље учинити. Разговарајући о тим задацима, ми смо се доста брзо кретали дуж маршевске колоне батаљона и тако смо неосетно прошли - обишли челно обезбеђење нашег батаљона, који је тај дан био у претходници бригаде. Одједанпут, на једној оштрој окуци шумског пута нашли смо се нас двојица очи у очи са једном усташком патролом, на растојању од 20 до 30 метара. Имали смо само мале пиштоље. Мирко је истог секунда схватио озбиљност ситуације у којој смо се нашли, те је не губећи ни тренутак присебност, брзо извукао свој пиштољ и усташкој патроли подвикнуо »Руке у вис!« Оваква брзина Мирковог реаговања приморала је усташку patrolу да то одмах и учини, јер се нашла затечена са оружјем на рамену, те није било шансе да ма шта друго предузму. Разоружали смо их и сачекали наше челно одељење и предали им заробљенике и њихову опрему - наоружање. Одмах после тога Мирко је наставио започети разговор о стању у батаљону, као да није ни било сусрета са усташком патролом и да смо могли далеко лошије проћи да није било његове брзе акције - реаговања. Продужили смо марш и изненадно напали непријатеља на Црвеним стијенама и у силовитом јуришу овладали тим положајима и тиме озбиљно нарушили спољну одбрану Сарајева.

После вишедневних борби око Црвених стијена, наша бригада је у првој половини новембра свакодневно водила борбе са доста променљивом срећом. Било је успеха али и неуспеха. Лоши временски услови, као и повремени неуспеси захтевали су напоран рад старешина. У таквој ситуацији Мирко је увек био тамо гдје је било најтеже. Најчешће се налазио на ноложајима са борцима и подучавао их како треба гађати и како сачувати руке и ноге од смрзавања, бринуо се за њихову исхрану и причао им о циљевима наше борбе и скором, потпуном ослобођењу земље. Средином децембра били смо на реци Дрињачи, близу њеног ушћа у Дрину. Реку је требало брзо прећи и извршити изненадан напад на немачке јединице у селу Костијерево. Мирко је и овде међу првим у организацији прелаза Дрињаче. Са групом одабраних бораца прелази реку, превлаче конопац и тиме олакшавају прелаз батаљона.

У нападу нашег батаљона на немачке јединице у Костијереву Мирко је добио незахвалну улогу - морао је остати са четом коју смо задржали у резерви. И у овој улози Мирко није могао остати неактиван. Слао је патроле у све правце и тако открио једну мању немачку јединицу, која се налазила на истуреним бочним положајима, за коју ми синоћ, кад смо организовали напад иисмо ни знали, те је нисмо ни нападали. Оценивши да се напад нашег батаљона повољно одвија, Мирко са четом из резерве организује напад на ову немачку јединицу и приморава је на повлачење ка путу Зворник - Дрињача. У последњем јуришу за уништење ове немачке јединице, у рејону села Бевање, на челу јуришног строја, погинуо је комесар нашег батаљона Мирко Николетић, храбар борац, диван друг, веома способан старешина бригаде. Мирко је рођен 1922. године у селу Мразовци, Босанска Дубица. Он, као и многи други његови земљаци, дични и храбри Крајишници, храбро су се борили у овом нашем крају и у тој борби дали су све што су имали.

Душан Бурић, Средоје Буричић

Радојка Тодоровић

(Мајка, борац и болничарка)

Почетком марта 1944. године, у борбама са уташама код Рогатице, погинула је и Радојка Тодоровић из Рајића, мајка, борац и болничарка 19. бирчанске НОУ бригаде, која је тада улазила у 38. годину живота.

Рођена је 1906. године у сеоској породици Јовића у Рајићима. Већ у 17-тој години се удала за Богољуба Тодоровића из истог села, са којим је стекла два сина (Будимира и Бранка). Као добра мајка и супруга свој даљи живот је предано посветила породици. Поред послова домаћице, обављала је и оне најтеже у обради пољопривредног имања, на коме се обезбеђивала егзистенција и живот сеоске породице. И док се у породици осјећала радост у пристизању синова, да замјене родитеље у многим пословима, дошао је краткотрајни априлски рат 1941. године. Услијед брзе капотулације, и предаје земље фашистичким окупаторима, Богољуба као и многе друге војнике бивше Југословенске војске, Њемци су одвели у заробљеништво. Судбина је учинила, да се он више никада не састане са породицом, нити ће његова супруга Радојка са дјецом сазнати - која је и каква судбина њега даље пратила.

Одвођењем у ратно заробљеништво главе породице, за Радојку и њене синове су настали услови, из којих су тешко налазили излаз. Али, због бруталног терора и звјерстава фашистичких окупатора и усташа расле су наде, да ће поробљени и обесправљени народ потражити праве и једино могуће излазе. Томе се надала и Радојка, као и многе друге сеоске, обичне, поштене и часне жене и мајке овога краја. Зато се још више као мајка, али сад и као глава породице, привила уз синове настојећи да их, у оквиру својих могућности, припреми за још важније и пресудније догађаје. И кад су на позив КПЈ у Бирчу почеле припреме за дизање оружаног устанка, Радојкини синови, иако још млади и без животног искуства, нашли су се 6. августа 1941. године међу устаницима, од којих се више нијесу одвајали.

Почетком устанка, и Радојка се, као и многе друге жене и мајке, посветила раду у устаничкој позадини, ради обезбјеђења одјеће, обуће, исхране и других потреба за наше борце и њихове јединице, па и своје синове, у којима је гледала и смисао свога живота и борбе. Тако ће радити и ангажовати се од првих дана борбе па до почетка треће непријатељске офанзиве.

Продором Францетићеве црне легије, која је у априлу и почетком маја 1942. године опљачкала, попалила и уништила бројну покретну и непокретну имовину и побила велики број становника нарочито дјеце, жена, старих, болесних и изнемоглих у овим крајевима, Радојка се поново нашла пред тешком и судбоносном одлуком. Као обична сеоска жена, која се ни по чему није издвајала од других зрело је резоновала, да је и њено мјесто гдје су јој и синови. Ову одлуку је и остварила. Од априла 1942. године, напустила је рад у позадини и укључила се у наше борбене јединице, прво у јединице Бирчанског НОП одреда, па 6. источnobосанске бригаде. Кад се нашла у борбеном строју 19. бирчанске НОУ бригаде, приликом њеног формирања, савјетовано јој је да поново иде на рад у позадину, да би је као мајку два борбена и храбра сина сачували од ризика. Међутим, пошто она то није прихватила, распоређена је уз штаб бригаде и даље се с њим кретала све до погибије. Али, њен дух и осјећај одговорности према синовима и осталим борцима, није је одвајао од свакодневних борби. И у овој бригади, као и у јединицама у којима је раније била, прилазила је уморним и изнемоглим борцима у напорним покретима и маршевима и пружала им драгоцјену помоћ. То је често чинила и у борбама. Храбро је покушавала да спасава и спашавала многе борце, али често се дохватала и њихових митраљеза или аутомата и тако храбро, јуначки и неустрашиво засипала непријатеља убитачном ватром. У таквим околностима и условима положила је и свој живот у борбама са усташама код Рогатице, почетком марта 1944. године, не дожививши слободу и сећу, за које се надала да ће их дочекати заједно са синовима кроз борбу и са борбом и сачекати повратак мужа из њемачког ратног заробљеништва.

Њена погибија погодила је све борце и командни кадар бригаде, а посебно чланове штаба бригаде, јер су је поштовали, уважавали и цијенили.

Исте године, 24. априла, код Братунца је погинуо и њен син Бранко, као припадник 6. источnobосанске бригаде, приликом уништења непријатељевих авиона и једрилица, а син Будимир је погинуо 29. октобра 1944. године као командир 1. чете 1. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде, у борбама на Црвеним стијенама.

И Јовићи, из којих је Радојка Тодоровић потекла, дали су нашој НОБ више бораца, од којих је њен брат Миливоје носилац »Партизанске споменице 1941«.

Ово је само једна од многобројних породица Милића, односно Бирча, која је за нашу НОБ дала све што је имала. И кад се, послје завршетка рата, муж ове племените жене вратио из њемачког ратног заробљеништва, затекао је само згариште на имању, које је било обрасло у коров.

Бошко Мићановић

Заједно у борби

*Никодин Станилић, Комнен Мркајић,
Грозда Јурошевић*

Упознали су се приликом формирања 19. бирчанске бригаде у Власеници, 24. октобра 1943. године. Од дизања устатка 1941. па до октобра 1943. ратовали су Никодин Станилић и Комнен Мркајић у партизанским јединицама Бирчанског партизанског одреда које су најчешће биле раздвојене, свака на свом подручју, борећи се против заједничког непријатеља. Тек сада се сусрећу и увиђају да имају доста заједничког, блиског. Оба руђени и одрасли у сиромашним сељачким породицама, живјели у малим сељачким кућама пуним чељади, са скромним имањима која су тешко могла прехранјивати бројну породицу. И један и други ишли су у надничење код богатијих сељака.

Ради тога и једном и другом револуција, која је започела 1941. и њене слободарске, нарочито социјалне идеје, дошле су у право вријеме и са одушевљењем су их прихватили. Остали су у партизанска и у оним, по наш покрет, тешким данима када су четници вршили, не само пропагандну него и отворене нападе на партизанске јединице с циљем разбијања НОП-а. Они су остали вјерни том покрету, борећи се несебично за његове циљеве.

У 19. бирчанску бригаду и један и други долазе као формирани партизански борци, искусни руководиоци. Комнен је постављен за командира чете, чији састав су углавном сачињавали младићи до 20 година, међу којима су били најбројнији младићи из Доњег Залуковика које је у партизане довео Никодин. Сада ће они заједно ратовати са борцима из Шековића. Никодин је постављен за замјеника команданта батаљона у коме је била и Комненова чета, па је и то допринијело њиховом зближавању.

Догађаји који су услједили послје формирања бригаде још више су учврстили њихово другарство. Већ у новембру 1943. године оба су примљени у чланство КПЈ. Представљало је то за њих сазнање о новом, богатијем и садржајнијем партизанском животу. Често су о томе разговарали. У једној борби са усташама у близини села Гучево код Рогатице, када је Комненову чету изненада напала једна јача група усташа, погинули су замјеник чете Јован Маринковић, родом из Доњег Залуковика, и замјеник политичког комесара чете Владимир Дивовић, омладинац, родом из Шековића. И Никодин и Комнен са болом су ово примили и тешко преживљавали губитак

другова. Тако је и било каеије, увијек када су у борби са непријатељем гинули борци јединица којима су командовали. Крајем фебруара 1944. године обавјештени су да их је Врховни командант НОВЈ произвео у чин поручника. Њиховом изненађењу и истовремено радовању као да није било граница. Оба су били резервни каплари или поднаредници у старој Југословенској војсци, па им је чин поручника изгледао тешко достижан. Међутим, ево у партизанској војсци постали су официри и тиме се поносили.

Концем марта 1944. године бригада је прешла на терен Трнова гдје су настављене борбе против четника. И овдје су четници били увијек обавјештени о сваком нашем покрету. Првог априла 1944. године Комнен и Никодин са четом крећу у акцију у село Обло Брдо, гдје је према обавјештењу, заноћила једна мања четничка јединица. Чета је ишла фронтално на село, претресала све куће и друге зграде, али четника није било. Тек при крају, сазнали смо да су они били ту све до пред наш долазак, примјетили су нас и повукли се.

Штаб 1. батаљона одредио је да се поново у ноћи између 2/3. априла нападу четничке снаге у селу Обла Глава, гдје су према обавјештењу ту ноћ закончили. Истовремено је постојало обавјештење да су у село предвече ушле и њемачке јединице, јачине једног ојачаног вода. То је примјетила једна наша патрола и о томе је обавјештен штаб батаљона, али су они у штабу, као и Никодин и Комнен прихватили обавјештење о четницима а не и о њемачким јединицама. Никодин и Комнен опет заједно крећу и у ову акцију, при поласку ја сам их као политички комесар чете упозорио да поведу рачуна о обавјештењу да би у селу могли бити и Нијемци заједно са четницима. Нису то прихватили, него су ми добацили да сам се уплашио. И тако је чета кренула из села Остојића према селу Обло Брдо које је било удаљено око 2 км. Ноћ је. Снијег је око једног метра, смрзао и покорио. Цијела чета у колони иде по површини снијега. Све се утишало, нигдје се не чује ни лавез сеоских паса. Само горе високо изнад нас трепери огроман број звијезда, као да и оне дрхте од зиме као и ми, или као да нас хоће да упозоре на опасност на коју ћемо наићи. Никодин и Комнен иду пред четом. План напада унеколико је измијењен, сада колона иде источно од села да би га заобишла са јужне стране, како четници не би побјегли према Кијеву. Чело колоне наилази крај прве, друге, па треће куће на растојању од око 150 до 200 метара, али отпора нема. Ја сам на зачељу колоне, али видим и чело колоне. Почео сам се и сам колебати да можда у селу нема никога, иако сам предвече и ја гледао улазак непријатељеве колоне у село. Размишљам, можда су се повукли, а можда сам и ја као и други све то и превидио. И у том моменту, док су Никодин и Комнен почели заобилазити прву кућу са јужне стране, одјекну дуг и снажан рафал из њемачког шарца, а одмах затим паљба из свих кућа дуж наше колоне. Онда сам схватио да су то ипак њемачке снаге. На челу колоне примјећује се гужва, чује се галама. Настала је пометња и види се неорганизовано повлачење. Кренуо сам одмах да видим шта се дешава. Када сам стигао до првих наших редова затекао сам стање од кога човјеку застаје дах.

Другови ми рекоше да је први рафал погодио истовремено и Николина и Комнена. Погођени су рафалом по стомаку, тако да им цријева наваљују напоље. Никодин не даје знаке живота, док Комнен из свег гласа тражи помоћ, моли да га не оставимо, дозива дјецу. Све је то језиво изгледало.

Схватио сам да сада ја, као најодговорнији, морам да преузем команду над четом. На пружање отпора Нијемцима нисам се одлучио, јер смо потпуно на брисаном простору. Нијемци су у зиданим кућама, према томе, ваља се спашавати и избјећи на сваки начин веће губитке. Задатак је био да се Комнен извлачи и уједно организује одступница да нас Нијемци не би на овој чистини живе похватили. Повлачили смо се једном удолином, под снажном њемачком ватром. Једним митраљезом сам штитио одступницу, кад чујем да они што извлаче Комнена траже још једног човјека да им помогне како би брже изашли. Светозар Лазић, замјеник политичког комесара чете, први је потрчао да им помогне и тек што се прихватио рањеника Комнена, њемачки митраљезац пушта рафал по њима, погађа Светозара по кољену једне ноге. Он је пао, па се онда придигао и тражи да му неко помогне да би се могао кретати. Близина је и ми све то слушамо и гледамо. Пришла му је четна болничарка Грозда Јурошевић. Тек што су се узели преко рамена и кренули око два корака, рафал њемачког шарца пресекао их је обоје. Примјетили смо да их њемачки митраљезац гађа помоћу свјетлеће ракете која се полако спушта помоћу малог падобрана. Тешко је рећи да ли је тај рафал поново погодио и дотукао Комнена, али је чињеница да је послје тога престао да се јавља, одмах затим они што су га носили обавјестили су да Комнен не даје знаке живота. Истовремено су обавјестили да су погинули Грозда и Светозар. Нисмо имали могућности да извлачимо погинуле другове. Под сталним притиском Нијемаца и убитачном ватром њиховог аутоматског оружја, повлачили смо се да не би довели у питање животе и других бораца чете. Повукли смо се у село Остојиће гдје смо затекли штаб 1. батаљона.

Тако су крај села Обло Брдо у неравноправној борби изгубили животе и остали на вјечној стражи на обронцима Бјелашнице, у близини Сарајева Никодин Станишић, поручник НОВЈ, замјеник команданта 1. батаљона 19. бирчанске бригаде, Комнен Мркајић, поручник НОВЈ, командир чете у 1. батаљону, Светозар Лазић, замјеник политичког комесара 2. чете 1. батаљона, омладинац родом из села Кравица, општина Братунац, у партизане ступио 1942., постао скојевац, комуниста и партијски руководицац у чети, Грозда Јурошевић, скојевка и болничарка чете, родом из села Матковац, општина Калесија. Још почетком 1943. године оставила је своју питу спречку долину, родитеље и пријатеље и кренула да помогне ослобођењу земље. За читаво вријеме колико је била у партизанима, несебично је радила на извлачењу, превијању и лијечењу рањених другова. И Грозда и Светозар дали су своје животе ради спашавања рањеног друга.

Мајка Радојка и два сина Тодоровића

Када је у Милићима августа 1941. године подигнут устанак против окупатора, у борбу су ступила и два младића - скоро дјечака из села Рајићи. То су два брата Тодоровића. Будимир коме је тада било 17 година и његов млађи брат Бранко од 14 година. У прољеће 1942. када је Францетићева усташка црна легија попалила милићанска села, многи преживјели и фамилије и борци бјежали су у Србију или у Шековиће. У Шековиће је дошла и Радојка Тодоровић са своја два сина борца Будимиром и Бранком, и ступили су у Бирчански партизански одред. У одреду остају до децембра 1942. године када добар број Милићана ступа у Шесту источnobосанску бригаду. То чине и двојица браће Тодоровића, а са њима и њихова мајка Радојка. Није Радојка само ради синова пошла у бригаду, иако је то био један од главних мотива. Она није имала гдје остати ни у Милићима, ни сада у Шековићима, па јој је изгледало најбоље да пође темо гдје су јој и синови. Радилa је Радојка и раније за народноослободилачки покрет. Бринула је о синовима као што би то радила и свака мајка. Једном приликом сретне сина Будимира и пита га је ли гладан, а он јој одговори да није. Није имала храбрости да га пита шта је јео, јер било би јој још горе ако би сазнала да није јео ништа.

Мајка се бринула још више за млаћег сина Бранка. Понекад се знала по ноћи привући да га покрије и помилује. Тек када је касније добио шињел, мајка је мање бринула, јер знала је да ће му сада бити мање хладно. Одлазила је повремено да им пере рубље, да им нешто окрпи.

Радилa је Радојка све послове у партизанским јединицама, као права домаћица у својој кући, прала, кувала, понекад у покрету и пушкомитраљесца замијенила у ношењу. Једном ријечју, ова средовјечна жена, партизанка имала је пуне руке посла. Ишла је у колони у корак са упола млаћим од себе. Није јој то било тешко, била је задовољна само да буде бар у близини својих синова. Све је мање одлазила у њихове чете да их обилази, али се и даље распитивала како су и шта раде. Примјетила је да и њима постаје неугодно кад их чешће обилази.

Октобра 1943. године она и њен син Будо нашли су се у редовима 19. бирчанске бригаде. Радојка је и даље кувала и прала, сада у штабу бригаде. И тако негдје пред крај године сазнаде да је њен син Будо постављен за командира чете у 1. батаљону. Сада се у њеним осјећањима почела мијешати радост и забринутост. Радовала се што јој је син добио одговарајуће признање, што га другови цијене и сматрају одраслим. Он је сада за све њих друг командир, једино за мајку и даље је био и остао син Будо. Међутим, знала је и шта се све од командира чете у партизанској бригади очекује, знала је да он сада мора више радити, више бринути. Јер, до сада је бринуо о себи, мајци и брату, он је био у породици најстарија мушка глава, па је обављао и улогу домаћина. Али, сада ваља бринути и о чети од 50 људи, ваљало је организовати живот у јединици као што то добар домаћин организује чељади у кући, а он је навршио тек 19 го-

дина, резоновала је мајка Радојка. Знала је да је за његова још недорасла илећа превелики терет.

Али у животу настају ствари и догађаји којима се човјек најмање нада, а да не говоримо да их не жели. Дана 5. марта 1944. године, када је 19. бирчанска бригада требало да пређе ријеку Прачу са романијског у гораждански крај, застала је у једном селу ради одмора и прикупљања података. Након сат времена, бригаду су нападе усташе из Рогатице и околних села. И у тој борби, поред осталих, погинула је и Радојка Тодоровић. Исти дан и на истом мјесту је и сахрањена. Док је сахрањивана, усташка артиљерија није престајала са паљбом по том селу. Отишла је ова храбра и хумана жена - партизанка и борац из наших редова, али је остала у срцима стотине наших другова који су бар једном осјетили њену мајчинску пажњу и љубав, којима је бар једном учинила неку родитељску пажњу или услугу, а то се не заборавља. Она је била мајка Буди и Бранку, али смо је и ми многи борци вољели и цијенили као мајку.

Буди је тешко пала погибија мајке. Ријетко се када шалио, па и са друговима у чети, када говори просто као да бира ријечи или да их штеди, односно био је шкрт на ријечима као да их је куповао.

И прије, а посебно сада док ово сјећање пишем, намеће ми се питање, откуда код једног младића, у ствари деветнаестогодишњака оваква озбиљност, повученост, могло би се рећи замишљеност. Одговор би требало потражити и наћи у његовом животу, чини ми се да је код њега боље него код многих других живот одређивао и карактерне особине и начин понашања.

У својој седамнаестој години, као најстарија мушка глава у породици, Будо Тодоровић је морао да се као домаћин брине о породици. Та брига не престаје ни касније током рата, јер су највећи дио рата били заједно. У својој 18. години постаје скојевац, у деветнаестој члан КПЈ и командир вода, а почетком своје двадесете године командир чете. Био је веома скроман човјек. Приликом фотографирања, највјероватније у Тузли, октобра 1944, иако је тада већ имао чин поручника, тај чин му се не види, просто као да је хтио да и у том погледу остане скроман. У чин поручника НОВЈ произведен је у љето 1944. али и то у његовом животу као да није ништа промјенило, он је и даље скроман, ненаметљив. Слично је било и када је у јесен 1943. године постао члан КПЈ. Једино се код њега осјећала повећана одговорност и храброст.

И кад су јединице 3. корпуса НОВЈ поред Тузле ослободиле и цео Бирач и околину, и кад је требало кретати даље и припремати се за коначно ослобођење земље, 19. бирчанска бригада добија задатак да из Тузле крене преко Живиница, Кладња, Олова, Ракове Ноге, право на Црвене стијене са задатком да заузме овај важан положај, да га задржи да би послужио као одсечна даска за даљње борбе, за даљње ослобађање још неослобођених територија. Увече 27. октобра 1944. године, бригада је такоређи последије усиљеног марша из покрета напала положај на Црвеним стијанама и заузела га. У тој борби тешко је рањен Будо Тодоровић, командир чете у 1. батаљону 19. бирчанске бригаде. Борбе су трајале око Црвених стије-

на, са малом прекидима, два дана и двије ноћи, а другови су носили свога командира, чекајући прилику да га са другим рањеницима пребаце у Власеницу. И кад су застали ради одмора на око километар-два источно од Црвених стијена изненада су их нападе усташе. И у тој једној од најтежих и најкрвавијих борби које је до тада водила 19. бирчанска бригада, непријатељ је убио и рањеног Буду Тодоровића. Свима нама, његовим друговима, тешко је пала Будина погибија, схватили смо је и као трагедију ове сјајне и надасве слободарске милићанске породице Тодоровић.

Мислили смо да од ове породице нико није остао, јер смо одмах послје Будине погибије сазнали да је у октобру 1944. код Братунца, погинуо и Будин млађи брат Бранко. Нисмо могли сазнати да ли је Будо чуо за братову погибију. Међутим, 1945. године у љето из њемачког заробљеништва долази Будин и Бранков отац Богољуб. Он је био дигнут у резерву старе Југословенске војске у прољеће 1941. године. Ту је пао у ропство и отјеран у Њемачку на рад, и за њега није ништа знала породица нити он за породицу.

И тако, када је капитулирала Њемачка, међу осталим заробљеницима ослобођен је и Богољуб, и кренуо је кући у село Рајиће. Уз пут, уз клапарање точкова од воза, дремуцајући размишљао је Богољуб како ће стићи кући, ко ће први да га угледа и изађе пред њега, да ли ће га препознати и слично. Можда је размишљао и о снахи или унучету, али живот не иде најчешће паралелно са размишљањима, а поготову у овом рату. Идући кући изашао је на Дубничкој ћуприји и кренуо пјешке уз ријеку. Већ су му ту пала у очи попаљена села, и необрађене њиве. Када је дошао у своје село Рајиће, стао је као укупан, па нема његове куће на оном мјесту гдје је прије била, нема је нигдје, спаљена је. Пут који је раније водио према кући зарастао у траву, а гдје је раније сијано поврће расте трње. Види он да су и остале куће у Рајићима попаљене. Стоји тако код зидина своје бивше куће, просто не зна шта да ради, куда да крене и како да пита комшије. Прошло је тако извјесно вријеме, нити он коме прилази да пита, нити се ко од комшија усуђује да му исприча тужну причу о његовој породици. Ипак су му рекли, најзад је све сазнао.

Сазнали су за његов долазак и другови из општине, па су му на одређен начин покушали да пруже помоћ. Понудили су му посао путара на цести, да би прекраћивао вријеме, и мање мислио на своју трагичну судбину. Након пар година, Богољуб Тодоровић се разболио и умро. Нико му није могао пружити праву утјеху за изгубљеном породицом.

Комесар Стево

Када је 19. бирчанска НОУ бригада послје вишедневних борби са непријатељем око Соколца кренула 3. априла 1945. године из региона Соколца према Равној Романији, наишла је на непријатеља. Деветнаеста бирчанска наступала је правцем село Дикаљи и даље на Равну Романију. На том простору између Дикаља и превоја гдје пес-

та улази на Равну Романију, тога дана, 3. априла 1944. године, прелазећи једну частину с наміјером да заобиђе непријатељев положај, погинуо је политички комесар 2. батаљона 19. бирчанске бригаде Стево Миловановић. Погинуо је, такорекућ, пред вратима Сарајева у које је толико желио да уђе као побједник. Погинуо је у рано прољеће када све живо жели да расте и да се развија, али, ето, његов живот и развијање прекиде овдје на Романији непријатељев рафал.

И овога пута потврдило се оно што је народ у пјесми рекао: »Романија никад није сама, ил' без вука ил' без хајдука«. И Стевина смрт говори на одређен начин колико је тежак и скуп пут до слободе, а неизмјерно је Стево волио слободу, једноставно није желио да живи без слободе. Када је осјетио да је нема, кренуо је да је тражи, да се бори за њу.

Када је 1941. године после капитулације старе власти и успостављања тзв. државе НДХ и када су Србима у Босни и Херцеговини ускраћена сва права, па и право на живот, Стево тражи слободније небо, мјесто гдје ће слободније живјети. У априлу 1941. године затекао се у Шековићима, у посјети сестри Нади, која је била удата за Брану Савића, касније једног од руководиоца устанка у Бирчу. Убрзо га обавјештавају родитељи из Грачанице да га траже тамошње власти новоформиране НДХ. Брано га савјетује да оде у своје мјесто Грачаницу, да усташе не би нанијеле неко зло родитељима, али му је говорио да на сваки начин избјегава одлазак у војску новоформиране државе, јер је претпостављао да га траже ради регрутације.

Убрзо се Стево увјерио каква је то власт, окупио је четири - пет својих другова и договорили су се да иду у Србију, у Београд, гдје су имали неки од њих родбине и пријатеља. Тамо су бар у прво вријеме били нешто слободнији, али када су партизани подигли устанак, те када су и у Београду отпочеле акције против окупације и окупатора, осјетили су да и ту није оно што су они тражили. Нешто касније сазнали су да у западној Србији постоји слободна партизанска територија, па су одлучили да се пребаце партизанима. То ће бити и теже и трајаће дуже времена. Ипак су кренули. Пролазили су поједине четничке територије, команде и јединице, налазили су се, а са неким четничким јединицама остајали и по мјесец дана. Мало их је у томе омела прва непријатељска офанзива, и када су стигли у околину Ужица партизани су се повукли за источну Босну. Сада и они крећу у том правцу. Долазе на Романију, па и тамо умјесто партизана наизале на четнике. Примиче се већ и прољеће 1942. године, и они крећу према Бирчу говорећи романијским четницима како им је циљ да стигну у своје мјесто, тј. на Озрен гдје је такође постојала слободна територија. То се све дешавало у периоду када настаје диференцијација устаничких снага, када се четници одвајају и пропагирају да се не треба борити против окупатора него чекати.

Априла 1942. године дошла је мања колона бораца у Шековиће, боље речено умарширали су. Нису знали на кога ће наићи у Шековићима па су се пред самим мјестом постројили, једни су имали официрске чинове старе војске, други кокарде, а било је и таквих који нису имали никаквих ознака.

У Шековићима су иаишли на организовану партизанску власт и Команду мјеста, те на добро организоване јединице Бирчанског партизанског одреда. Другови из штаба, команде и одреда лијепо су их примили, објаснили им политичку ситуацију. Савјетовали су им и да остану у Бирчу. Стево је то радо прихватио, нашао се са сестром и зетом Браном Савићем, док су остали тражили да иду за Озрен. Заноћили су у школској згради и једне ноћи побјегли у правцу Мајевице. Стево је остао сам од ове групе. Он је то и желио и од тада почиње његов нови живот у слободним Шековићима, без окупације и окупатора. Увјерио се Стево да Шековићи стварно имају слободну територију и да ту живот тече нормално.

Стево је у својој родној Грачаници завршио занат машинбравара па су га штаб одреда и команда мјеста одмах ангажовали да ради у ковачкој радњи са Миливојем Мелезовићем који је и раније обављао ковачки посао. Прихватио се Стево својски овог посла. Поправља оружје, а нарочито пушке, пушкомитраљезе, па и друга борбена средства. Он је за наш одред дошао као поручен. На десетине пушака и пушкомитраљеза поправио је и оспособио Стево, а када нема моментално посла на поправци оружја, Стево се прихвата ковачког посла, оправке пољопривредних алатки на чему су му остали захвални многи Шековљани.

У децембру 1942. године, када су Бирчански одред напали Дерикоњини и Челоњини четници, Стево се повлачи са одредом, али смо тада примјетили да тешко подноси партизанске прилике поготово када смо одбачени од села као залећа за снабдјевање. Ваљало је спавати и под буквом у снијегу, гладан и слабо обучен, а често мијењати мјесто, па се Стево након тих тешкоћа разболио. Неколико дана смо га носили на носилима, па онда је одлучено да се остави у кући једне сигурне породице, али да само њих двоје из куће знају о коме се ради. Прошла је и ова четничка акција, Стево је оздравио, живот се на слободној територији нормализовао, а Стево наставио рад на поправци оружја, кога је у 1943. години било више за поправак.

Поред рада у ковачкој радњи, Стево је ово вријеме на слободној територији веома рационално искористио. За то вријеме примљен је у СКОЈ и у чланство Комунистичке партије Југославије. Корисно му је ово вријеме било и за политичко уздизање. Он је одлазио на поједина предавања, слушао говоре наших високих руководиоца Роћка, Маје, Хасана Бркића и других. Био је често у друштву са Браном, пратио разговоре о појединим збивањима. Једноставно, често је био и у друштву са попом Савом који је веома био образован и посједовао велику културу.

Стево је уочио да један број његових вршњака већ постају руководиоци чета и батаљона, чуо је да се организују школе за образовање официрског кадра, те да се у нашој војсци уводе официрски чиновни. И код њега, као и код сваког младог човјека, појавила се жеља да напредује, он би такође желио да буде руководиоца, па евентуално и официр. И једног дана он ће ти своме зету Брани поставити питање како да он постане руководиоца, а поготово офи-

цир. У ковачкој радњи, за сада, иикако, одговорио му је Брано, него ти ако хоћеш то, припремај се да ступиш у 19. бирчанску бригаду која ће се убрзо формирати. И тако је Стево и урадио. Стао је са нама у строј приликом формирања ове јединице. Убрзо је постављен за политичког комесара чете и одмах се снашао на овим пословима. Њему је било лакше него нама сеоским младићима, јер је имао и већу школску наобразбу, а поготово је од нас одмицао у погледу културе и општих погледа на свијет. Опет му је прва зима у бригади била тешка. Опет се разболио и када смо у априлу 1944. године боравили у Фочи, смјештен је у болницу, па одвојен од наше бригаде и од дивизије. Дошао је у састав бригаде тек у јулу 1944. и одмах постављен за командира извиђачке чете.

Добро је обављао и овај посао. Бригада се развијала, попуњавала новим борцима, формиране су нове чете и батаљони, те другови одлучише да је Стево већ дорастао за дужност политичког комесара батаљона и почетком јесени 1944. године постављен је на ту дужност.

Стево је био спреман за сваки посао, одговарала му је свака дужност, у сваки задатак уносио је цијелога себе. Само тако могао је бити вољен и од бораца и од руководиоца. Као комуниста био је примјеран, настојао је, а и успијевао да стварно служи примјером у свему. Посебно је импоновала његова весела нарав, ширина погледа, уза све то био је скроман.

Једном приликом када је бригада боравила у ослобођеној Тузли, навратио је Стево код своје сестре Наде и, поред осталог, испричао јој како би волио да дочека ослобођење, те да у своју слободну Грачаницу дође онако у официрској униформи са оружјем, једном рјечју, као побједник. Међутим, није му се дало. Пао је у освит слободе коју је толико очекивао. Послије његове погибије више није био отпора непријатеља нашим јединицама при улазу у Сарајево. Није било отпора ни гдје је посебно очекиван, ни на Црвеним стијенама, ни на Хреши и Змајевцу као природним препрекама, ни на Вратнику гдје постоје већ вјековне утврде.

Здравко Гајић

Интендант Влајкуша Сандић

Рат је донио много зла, завађао комшије, дијелио браћу и рођаке и упућивао их често на различите стране. Међутим, било је безброј примјера да су се комплетне породице опредјељивале за народноослободилачку борбу. Једна од таквих је породица Влајка - Влајкуше Сандића из Јегиновог Луга у општини Калесија.

Митар и Софија Сандић имали су шесторо дјеце: Милорада, Влајка, Брану, Станоја, Невенку и Драгињу. Остала је жива само Драгиња. Први је живот изгубио најстарији син Милорад. Он је, као и многи други угледни Спречази 1941. године одведен од стране усташа и више се није вратио кући. Вјероватно је отјеран у Јасеновац и тамо убијен. У покољу српског становништва у Јегиновом Лугу, с прољећа 1942. године, махом нејачи - жена, дјеце, стараца, убијене су и Влајкушина мајка Софија и сестра Невенка, те стричеви Јован и Мирко. Злочин је починила легија на челу са браћом Феризбеговићима из Тупковића.

Међу бирчанским партизанима, од првих устаничких дана, налазили су се и браћа Сандићи - Влајкуша, Брано и Станоје. Пошли су да се боре против окупатора и његових помагача, четника, усташа, и осталих издајника свог народа. Били су борци Спречанског батаљона Бирчанског одреда, а када је у љето 1942. формирана 6. источnobосанска бригада браћа су се раздвојила. Влајкуша је остао у одреду, а Брано и Станоје су прешли у бригаду. Учествовали су у многим борбама вођеним у Бирчу, на Романији, Мајевици, Семберији, на Сутјесци, и били познати међу борцима бригаде, један као нишанција, а други помоћник на истом митраљезу. Били су цијењени као добри људи и храбри борци спремни да помогну у тешкој ситуацији, а у часовима предаха и да се нашале, па и на свој рачун. Обојица су погинули 1943. године. Брано у току пете непријатељске офанзиве негдје на Сутјесци, а Станоје који мјесец касније у својој родној Спречи, у Ракином Брду.

Влајкуша је рођен 1916. године. Завршио је основну школу, али је остао на селу. Оженио се рано Душанком Миљановић из села Сајтовића и до почетка рата имали су двоје дјеце, Вујадина и Драгињу. Иако породичан човјек, Влајкуша је отишао у борбу, а жена се бринула о дјечи и са осталом родбином склањала од четника и осталих изрода.

Познавао сам га добро, био је снажан човјек, одважан, храбар и сналажљив. Кад је формирана 19. бирчанска бригада, ми Спречази

смо били у 2. батаљону а Влајкуша је постављен за његовог интенданта. Обезбједити храну за војску у тим тешким временима није било лако, неки су избјегавали да дају намирнице за партизанае, јер су били непријатељски расположени, а други нису имали, а интенданти су се на разне начине сналазили. Влајкуша је то скоро увијек успијевао. Желим истаћи неколико примјера сналажљивости нашег интенданта.

Једном приликом Влајкуша је са десетином бораца дошао кући Јована Митровића из Осмака да реквизира храну за батаљон. Домаћину је било одређено да преда једну јуницу и свињу, затим 100 кг кукуруза, 50 кг пшенице, 100 кг зоби, нешто кромпира, масти, вуне, али се он опирао. Међу борцима је био и домаћинов син Дамјан и он је убијеђивао оца да попусти, али без много успјеха. Тада је наступио Влајкуша и запријетио да ће ако не поступи како се тражи, покупити све што нађу јер је партизанима познато да он издашно потпомаже четнике Душана Ковачевића. Јован је и даље гунђао, али је предао све што се тражило. Прочетнички расположен, утицао је на сина, тако да је Дамјан касније прешао четницима и у њиховим редовима погинуо.

Сјећам се и нашег одласка у Семберију по храну за јединице које су се налазиле у Шековићима. Пролазећи кроз села Мајевице и Семберије, Влајкуша је на вријеме обезбјеђивао конач и храну. На том путу смо провели око три дана. У свим селима су нас срдечно примали, нарочито у партизанској Трнови. Враћали смо се са доста хране натоварене на око 150 коња. То су све скупили НОО и организације НОП-а у тим крајевима. И у повратку је организовао исхрану по кућама, да не трошимо то што носимо јер треба болници, војсци, па и народу Бирча то подијелити. На жалост, ова храна није стигла у Шековиће, остала је већим дијелом у шуми поред цесте Тузла - Зворник испод села Зоље гдје су нас сачекали и са свих страна опколили Нијемци, четници и легија. Спасила нас је ноћ, главе смо сачували али смо комору изгубили. Били смо нерасположени а Влајкуша највише.

Кад је Тузла ослобођења октобра 1943., извучене су велике количине разнoг ратног материјала, затим соли и других намирница. Све је то смјештено у импровизоване магацине у селу Прњавор. Магацине је чувала стража под командом Матије Бојића и Јакова Ребића, наших бораца из села Осмака и уз помоћ легије која је пристала да сарађује са нама. Међутим, они су убрзо раскинули сарадњу, ухватили нашег курира Зарију Андрића из села Шантара и на звјерски га начин убили, а затим разоружали цијели вод који је обезбјеђивао магацине, поскидали им одјећу и само у доњем вешу пустили да иду на партизанску територију. Кад се у батаљону сазнао за тај догађај, одмах је извршен напад на Прњавор, Калесију и Међаш и растјеране усташе и легија, али у магацинима није било ништа. Влајкуша је размишљао гдје ли су све то на брзину могли сакрити, и досјетио се. Узео је неколико бораца, отишао у Калесију и право у џамију. Скоро сва наша роба била је тамо. Све смо купили, натоварили на воловска кола и превезли на Ракино Брдо. Је-

дан дио соли и других намирница подијелили смо народу, а остало је распоређено јединицама НОВ.

Да забиљежим још један помало непријатан Влајкушин сусрет са домаћинима, овог пута из села Цикота. Било је то у току шесте непријатељске офанзиве, негдје пред православни божић, дакле почетком јануара 1944. Наш батаљон се налазио на краћем одмору после тек минулих окршаја са Нијемцима и четницима Рајка Челоње који су вођени на потезу Шековићи - Цикоте. Били смо смјештени у кући и авлији домаћина Симанића, која се налазила уз саму рјецицу Тишћу. Нисмо се честито ни одморили, кад замјеник команданта батаљона Живко Гајић позва десетара Душана Драгутиновића и нареди да поведе десетину и крене са Влајкушом да набаве храну за јединицу. Био сам у тој десетини. Пошли смо са Влајкушом у село Цикоте, ишао је са нама и одборник. Он је знао ко има хране, која је кућа четничка, ко може више дати, итд. Дошли смо пред једну кућу, домаћица је требало да да једно свињче, по свој прилици храњено је за божићну печеницу. Она се опасно одупирала изговарајући се да ни њена чељад немају шта да једу јер су Нијемци све однијели. Влајкуша је слушао, а онда јој се обратио ријечима: »Ако је сигурно да немаш више него само ово крме, онда ћемо ти оставити да имаш печеницу, а ако сазнамо да си остале склонила у шуму, вратит ћемо се не по једно, него по све што имаш«. Она немаде куда, само љутито добаци: »Дабогда вам све то на нос изашло и немали времена да га поједете«. Нашем другу Милану Крајишнику било је жао Влајкуше и одборника, којима су тешко пале ријечи ове жене, па да би их мало утишао рече да тако говоре по свим селима која су непријатељски расположена према партизанима. Доста смо хране накупили и на коње натоварили. Успут нам Влајкуша објашњава да овај посао није за сваког, да га може обављати само онај ко није сентименталан и ко може да стегне срце и да не покаже да му је жао што некад и посљедње живинче мора да узме. Није ни мени лако, наставља он, и ја се сјетим свог оца, жене или сестре и помислим како би њима било, али шта се ту може, ваљда ће и овоме доћи крај јер у противном не би имало смисла народу се бадава замјерити. Давао је Влајкуша и потврде за узету храну, неки су узимали, неки нису хтјели.

Влајкуша је био не само сналажљив интендант, он је прије свега био храбар борац и добар друг. Његова храброст долазила је до изражаја и приликом минирања моста на ријеци Дрини код Зворника, а и приликом других акција.

Посљедње наше виђење било је пред кућом Милована Миљановића, његовог таста. Био сам рањен и отпремали су ме у Шековиће у болницу, он ме је тјешио и храбрио да издржим. Влајкушу су стријељали четници Јанка Башића у марту 1944. године у селу Рићошићима. Мучки су га ухватили издајници под руководством четничког команданта Л-убе Пелемиша када је дошао да обиђе породицу. Наиме, Влајкуша је чуо да му је син болестан, па је ријешио

да оде на кратко вријеме. Другови су га упозоравали да се пази јер је четника било много у том крају. Неко је четницима јавио о његовом доласку, они су се пришуњали, опколили кућу и ухватили га на спавању. Одведен је у штаб Јанка Башића и Косте Делића и сутрадан, после дужег мучења, стрељан јер му издајници нису могли опростити што је цијела његова породица била партизанска, и што са њима није могло бити никаквог компромиса.

Исте године, од исте издајничке четничке руке изгубио је живот и Влајкушин отац Митар. Стријељали су га четници Драже Михаиловића као борца НОР-а и као оца тројице синова партизана. Успомену на храбре Сандиће чува и данас народ Спрече и њиховог родног села Јегиновог Луга.

Сећање на ратне другове

Био сам борац 1. чете 2. батаљона 19. бирчанске бригаде. Остале су ми у сећању многе борбе, храброст и сналажљивост старешина и другова. Овом приликом би споменуо неке од њих.

У децембру 1943. године наша бригада примила је борбу са непријатељем на Осмацима. У тој тешкој борби пред ударцом јачих непријатељевих снага морали смо се повући преко Рашева Брда, Шековића до Цикота. Ту смо заузели нове положаје, али смо и ту били одбачени а непријатељ је продужио даље.

Командант нашег батаљона, Зарко Пуцар узима 1. чету, враћа се на Ракино Брдо, изненада напада четнике, који су дошли кућама. Том приликом заробили смо око 20 четника. После те акције с обзиром да на тој територији није било моментално непријатељевих снага, командант Зарко распоредио је чету да се одмори и нахрани у рејону Ракиног Брда, а ту је била и команда места.

У једном од засеока командант Зарко имао је брата. Пожелевши да га види и обиђе, а и да прослави тај сусрет, он узима са собом мене, Живка и Миладина Гајића и креће. Остали смо тамо целу ноћ и ујутро смо кренули назад. У повратку смо приметили непријатељеву колону у селу Шехер. Иако нас је само четворица, командант се одлучује да на погодном месту направимо заседу и пригупамо. Добро заклоњени и са доста блиског одстојања отворили смо брзу паљбу. Непријатељ збуњен, не знајући колико нас је, подиже руке и баца оружје. Користећи ову ситуацију, брзо смо их прикупили и разоружали. С обзиром да је ово била нека немачка комора, водили су око 20 мазги натоварених, а у првим пуцњима убили смо им командира и још три војника - зато смо вероватно лако дошли до успеха заробивши овом приликом 27 немачких војника, а међу њима била су и два Черкеза.

После низа борби и успешно изведених акција наш командант Зарко нас напушта. Растајемо се од команданта Зарка, јер он одлази за замјеника команданта бригаде. Посебно ми је тешко пао овај његов одлазак пошто сам код њега био курир. А наш поновни сусрет јако ме обрадовао. Било је то у ослобођеној Тузли, 1944. године. Тог јутра приметио сам да улицом иде према мени нека наша јединица у пратњи војне музике. То је за мене био први пут да видим и чујем како свира војна музика. На челу те колоне ишао је командант Зарко. Сав радостан сусретом, а помало и збуњен, прилазим командан-

ту Зарку и питам га: »Друже комаиданте, каква је то музика«, а он мени одговара: »Челик, како су ме звали, то је војна музика коју смо ноћас заробили«.

После ослобођења Тузле, напали смо и ослободили Зворник. Поред осталог, запленили смо и неколико камиона. Кад смо кренули из Зворника, на челу колоне ишли су камиони натоварени пленом и оруђем пратеће чете. У првом камиону поред шофера био је командант Зарко. Камиони су мало поодмакли напред што су искористили четници и припуцали са неког брда код Цапарди. Том приликом је теже рањен у главу командант Зарко. Брзо је пребачен на привремени аеродром Осмаци, да би га послали за Италију на лечење, али се није успело. Затим је пребачен у болницу у Тузли гдје је брзо и умро. Тако је наша 19. бригада изгубила свог заменика команданта, истакнутог борца и руководиоца Зарка Пуцара, који је касније проглашен за народног хероја.

Такође би споменуо неколико мојих другова који су погинули.

Командир 2. чете 2. батаљона Борко Ракић, родом са Ракиног Брда, који је са својом четом извео низ успешних акција, али је у пролеће 1944. године на Калиновику чета била изненада опкољена, у пробоју креће на јуриш на челу чете и том приликом гине.

Командир вода 2. чете Ратко Милић, родом из села Тупковића. Истицао се у многим борбама, али је у окршају са четницима на Романији погинуо 1944. године.

Споменуо бих два истакнута пушкомитраљесца из 2. чете Данила Ерделића и Српка Филиповића, оба из села Тупковића. Ерделић гине на Калиновику 1944. године, а Филиповић код села Цапарде исте године.

Такође у мом дубоком сећању остала су два истакнута борца, Душан Живковић, родом из села Гојчин и Славко Бодирогић, родом из Ракиног Брда. Душан гине на Романији, а Славко на Осмацима.

Петнаестогодишња партизанка Драгица

У септембру 1944. године ослобођена је по други пут Тузла, највећи град у сјевероисточној Босни. У борби за ослобођење овог града учествовала је и 19. бирчанска НОУ бригада.

По ослобођењу Тузле извршен је размјештај бригаде у граду и околини. Трећа чета 1. батаљона бригаде смјештена је у Горњу Тузлу. Послије вишемјесечних узастопних борби, на стотине пређених километара по врлетима Романије, Бирча, Коњуха и водећи борбу са непријатељевим снагама по цестама, селима и градовима, сада се пружила прилика, смјештајем у удобнијим стамбеним просторијама, да се одморе и припреме за нове борбе, што је код бораца стварало посебно расположење.

На овом положају активност чете била је доста разноврсна и сложена. Вршена је попуна новим борцима, редовно је обављана војна и политичка обука, скоро свако вече извођене су акције на упоришта четника и легије на обронцима Мајевице, пружана је потребна помоћ органима народне власти, итд.

Међу новим борцима који су упућени у ову чету, налазила се и Драгица (Станка) Димитријевић, рођена 1929. године у Лукавцу, дјевојчица од непуних 15 година. По свом изгледу и држању чинило се да је старија. За своје године била је прилично висока, чврста и румена са црним очима пуним жара и тоpline, а густа црвенкаста коса још више је уљепшавала лице ове стасите дјевојчице. Била је озбиљна, храбра и вриједна, а истовремено и дружељубива. Због тих врлина Драгица је била запажена и вољена од свих бораца у чети. Прешла је релативно кратак, али тежак борбени пут, од положаја у Горњој Тузли, када је добровољно дошла у партизане, до Романије и повратка у Шековиће и село Сучане.

Трећа чета, у којој се налазила Драгица, кренула је октобра 1944. године са положаја у Горњој Тузли у правцу Живиница и то жељезницом, што је за велики број бораца био посебан догађај, јер су се том приликом први пут у свом животу возили жељезницом.

Одморни и прилично добро обучени и наоружани борци 19. бирчанске НОУ бригаде из Живиница су одмах кренули у правцу Кладња и Олова, и у једном брзом и енергичном налету узели оба ова градића.

Нисмо се дуго задржали у овим мјестима, него смо кренули даље ка Романији и негдје предвече истог дана стигли близу непријатељевих положаја на Црвеним стијенама, важном непријатељевом упоришту на цести Сарајево - Соколац. Прије напада на то упориште, тражили смо од бораца у чети да се одређен број јави добровољно за бомбаше. Били смо изненађени, јер се за бомбаше јавио много већи број од предвиђеног. Када су биле извршене све припреме за напад, а то је рађено тихо да непријатељ не примјети, извршен је истовремено са свих положаја силовит напад на непријатељеве положаје. Бомбашаи су истресли бомбе на непријатељеве бункере и ровове, а остали борци осули су јаку пушчану и митраљеску ватру, па је таквом енергичном борбом непријатељеве упориште било брзо заузето. У овој борби су се сви борци јуначки држали, јуришајући храбро на непријатеља, нанијевши му осјетне губитке и заплијенивши доста ратног материјала и хране. И млада партизанка Драгица показала је велику храброст и заједно са својим друговима из чете налазила се у првим борбеним редовима, а када се указала потреба пружала је прву санитетску помоћ рањеним борцима, бринући се да та помоћ буде што боља и да се рањеници пренесу до бригадне болнице.

Са њемачким, четничким и другим квислиншким снагама које су се повлачиле из југоисточних дијелова наше земље у правцу Сарајева, настојећи да се пробију ка сјеверу и западу, бригада је свакодневно водила тешке борбе на простору Романије.

У свим тим борбама Драгица је била храбар борац и веома добра болничарка, а у часовима предаха несебично се залагала на побољшању хигијенских услова и припремању бољег смјештаја за борце, како би били што одморнији и спремнији за нове напоре и борбе.

Прије напада на четнике који су стигли у рејон Шековића, Трећа чета је водила тешку борбу са њемачким снагама у Дрињачи, на путу Власеница - Зворник. Прегазивши замрзлу и хладну ријеку Дрињачу, борци ове чете су једним брзим и енергичним нападом заузели положаје које су дотле држале њемачке снаге, нанијевши им знатне губитке и заробивши двадесетак непријатељевих војника.

Послије ове борбе, чета је усиљеним маршем кренула у правцу Шековића, које су већ били заузели четници. Када смо се приближавали Шековићима, била је ноћ и пред нама се указала необична слика овог устаничког мјеста. Сва котлина Шековића изгледала је као небо осуто звијездама, јер се на сваком кораку свијала ватра, које су четници наложили да би некако провели ноћ.

Концентричним нападом јединица 27. дивизије у краткој али оштрој борби, поново су Шековићи осванули у слободи. У овој борби погинуо је велики број непријатељевих војника, а још већи број их је заробљен.

Послије ове борбе Трећа чета је размјештена на положаје у селу Сучани. Борци се нису успјели честито ни распоредити, а већ је

стигло и наређење да се што хитније пребаце на више коте овог села и да задрже четничке снаге које су се из правца Власенице пробијале ка Шековићима. Чета је успјела прије непријатељских снага заузети доминантне положаје више села Сучани, и у жестокој борби зауставити продор четничких снага. Успјех је био потпун, али је и чета имала осјетне губитке. Међу погинулим борцима била је и петнаестогодишња партизанска Драгица Димитријевић, болничарка, кухарица, домаћица, друг и пријатељ сваком борцу.

У свом кратком борбеном путу, од положаја у Горњој Тузли септембра, па до Шековића 22. децембра 1944. године, Драгица се показала као храбар борац, која се увијек налазила у првим борбеним редовима и која се неустрашиво борила и пружала несебичну помоћ рањеним друговима.

Никола Аидрић, Спасан Ристић

Два дивна лика

(Љубо Пантић и Енвер Скопљаковић)

Љубо Пантић

У Зворнику, на старом путу према Тузли, стотину метара од мјеста на којем се поток Лисичњак улива у ријечицу Златицу, налази се кућа у којој су становали Никола и Ана Пантић. Никола је био трговац коме посао није увијек најбоље ишао, а Ана домаћица, висока, витка Херцеговка, интелигентна и врло цијењена међу женама у Зворнику. Њена браћа, високо образовани интелектуалци, радили су један у Сарајеву, а други у Загребу, одакле је касније прешао да живи у Београду.

Никола и Ана су имали троје дјеце: Милана, Миру и Љубу. Старији син Милан завршио је Геодетску школу. Још прије рата нападао је напредном омладинском покрету. У току рата дуго времена је радио под врло тешким условима у сребреничком срезу и бирчанском подручју као политички радник. Потом је прешао на подручје Семберије, гдје је био секретар Среског комитета КПЈ за Бијељину. Познат је био под партизанским именом Тенк. Послије рата обављао је низ партијско-политичких дужности. Миланова и Љубина сестра Мира била је симпатизер и сарадник НОП-а од 1941. године и радила на подручју Лазареваца и Лознице.

Љубо се родио 3. октобра 1922. године у Зворнику, гдје је завршио Грађанску школу трговачког смјера. Још као дјечак од 17 година, уз помоћ ујака запољшава се 1938. године у Средњем код Сарајева у предузећу »Озрен АД«, као практикант. Иако млад, скоро дијете, на послу се добро снашао и стекао повјерење власника фирме и љубав других радника. Доброг и способног младог радника Љубу власници предузећа шаљу концем 1940. године у Нову Варош - Санцак, на откупљивање дијела акција у тамошњем предузећу. У Зворник је повремено долазио да обиђе породицу, гдје се сретао са својим друговима и не кријући испољавао са пуно темперамента напредне идеје и припадност револуционарном радничком покрету. Последњи пут је долазио у Зворник 1941. године. Послије окупације земље и успостављања НДХ, бјежи у Санцак. Међутим, тамо га због активности и отворености његова става, крајем новембра 1941. године хапсе талијанске војне власти, и из Нове Вароши одводе у затвор у Пријепоље. Послије извјесног времена успијева да се избави из затвора и одмах одлази у Санцачки НОП одред, одакле се јавља сестри Мири. Са санцачким јединицама концем фебруара или почетком

марга 1942. године долази у Чајниче и ступа у 2. пролетерску бригаду. Са јединицама 2. пролетерске бригаде, после борби вођених на подручју Романије и горњег Подриња, долази у сребренички крај. Болестан и изморен са ранама на ногама, остављен је да се одмори и прездрави. За то вријеме успоставља контакт са омладинцима Сребренице, припадницима Сребреничке партизанске чете.* Посебно је активан у вријеме боравка у Сребреници Милутина Бурашковића Бурина, секретара ОК КПЈ и Јосе Радића, секретара ОК СКОЈ-а за Бирач.

Када је донијета одлука да се партијско-политички радници и припадници партизанске чете, пред опасношћу од офанзиве Францетићевих усташа повуку из Сребренице у правцу Бирча, Љубо Пантић одлази с другом групом, али се нису могли пробити преко Вијогора, Дервенте и Милића, јер су им код Дервенте пут препречили Рачићеви четници. Група се враћа на Вијагор, гдје се окупља скоро цијела Сребреничка чета. На скојевском састанку донијета је одлука да се остане једно вријеме на том терену, те и Љубо остаје у тој групи. Учествоју у борбама против Францетићевих усташа, а налазили су се на подручју села Залазја и Вијогора.

Средином маја 1942. године, после борби са далеко надмоћнијим непријатељем, чета је била разбијена. Један број бораца је изгинуо, а неколицина је била и рањена. У таквој ситуацији почело је повлачење по групама према Дрини. Омладинци који нису знали или су слабије пливали скривали су се по шумама или пећинама, а Љубо је скочио у Дрину и препливао је. Ријека је тих прољетних дана, услјед топљења снијега, била надошла. Требало је уложити надљудске напоре да се савлада брза и плаховита ријека. Љубо је то пошло за руком. Било је то негдје око Перућца. Ту је одлучио да иде у Бајину Башту, коју су држали четници, и да се прикрије код Драгице Поповић - Малинић, коју је познавао још од прије рата, јер је родом из Зворника. Она га је прикрила и успјела му обезбједити пропусницу за одлазак у Београд, гдје му се налазио други ујак.

Након извјесног времена, Љубо се из Београда пребацио негдје у околину Ниша, односно Прокупља, одакле је ступио у Јастребачки одред, који је приликом формирања 1. јужноморавске бригаде, ушао у њен састав. Командант бригаде био је Предраг Алимпије Марковић. Са том јединицом пролази тежак борбени пут кроз Србију и источну Босну. Доласком бригаде у источну Босну, Љубо Пантић се са пуно задовољства и среће поново нашао у свом родном Бирчу.

Послије јануарског напада на непријатељев гарнизон у Тузли 1944. године, у договору са штабом Јужноморавске бригаде Љубо Пантић ступа у 19. бирчанску бригаду, гдје је било доста бораца

Сребреничку омладинску партизанску чету формирали су Родолуб Чолаковић и Радо Јакшић новембра 1941. године после одржаног збора грађана и оснивања НОО.

Предраг Алимпије Марковић се до лјетних мјесеци 1942. године налазио у саставу Шесте источnobосанске бригаде. Те године упућен је у Србију да тамо ухвати везу са партизанским снагама.

које је познавао, а посебно његових другова из Зворника. Ступио је у 3. батаљон и постављен је за политичког комесара чете. Почетком марта 1944. године, на путу за Херцеговину, расформиран је 3. батаљон, а његово људство распоређено у остала два батаљона. Λубо је тада упућен у 1. батаљон и постављен за политичког делегата вода.

Зима 1944. године била је врло тешка, а 19. бригада имала је задатак да се баш у том времену од Олова до Рогатице, око Соколца, Соколовића, бори са дубоким снијегом, мећавом и вјетром који је стварао »ваздушне трбухе« - вртлоге од снијега. Оваква временска ситуација спречавала је ма какво маршовање, те су се борци пробијали »побочке« - бочно, а били су гладни и врло слабо обучени. То је био разлог и великом осипању, болестима и расформирању 3. батаљона. Кроз ту мећаву, када се често на планинама ништа живи није кретало, осим вука и партизана, и оних који га гоне, пробијао се са својим друговима Λубо Панџић и дјеловао као искусан члан Партије, формиран и као партизан и као комуниста - политички радник који је знао да и у тешким ситуацијама тјеши и бодри другове преносећи им зналачки своја искуства која је стицао као борац пролетерских јединица.

Био је то најтежи период у животу и дјеловању 19. бирчанске бригаде. Био је посебно тежак прелазак преко Бјелашнице. Када је 11. априла ујутро, прије сванућа, бригада кренула из села Ледића уз Бјелашницу, није се могло ни петпостављати на какве све тешкоће ће наићи. Пењање уз планину је тешко и када нема снијега, а по дубоком снијегу, товарни коњи остају крај пртине - само се људи уз огромне напоре крећу даље. И када је бригада стигла иза падине у села Ракитницу и Умољане, и борци се ради одмора распоредили по кућама, које се једва примјећују иза снијега, зачу се јака и оштра митраљеска паљба код села Ракитница. То су Нијемци дошли за нама. Па они нас прогоне више од недељу дана!

Одатле крећемо рано изјутра, преко планине Височица, села Бјелимића, десном обалом Неретве до Главатичева, гдје прелазимо на лијеву обалу Неретве. Већ смо се одлијепили од Нијемаца, који нас већ два дана не нападају, али сада у покрету према селу Заборани наилазимо на једну не тако јаку, али веома упорну и дрску и лукаву јединицу четника. Долази до борбе. Као заштитница према четницима упућена је чета у којој је водни делегат био Λубо Панџић. Успјело им је да их задрже све док бригада није прошла према селу Заборанима, затим се и сама почела повлачити у том правцу. Било је то 20. априла 1944. Први је у повлачење кренуо вод у коме је био Λубо. Требало је проћи брисани простор, спустити се у долину, а затим пењати уз једно окомито и жбуњем обрасло брдо. Други вод је штитио повлачење, док су борци Λубиног вода ишли преко брисаног простора и када су се они спустили у долину, кренула је у повлачење и заштитница. Повлачење заштитнице четници су искористили, привукли се на погодно мјесто одакле су могли тући борце вода у коме се налазио Λубо. Том приликом тешко је рањен Λубо Панџић и командир вода Благоје Ковачевић, родом из Шековића,

обојица првоборци и изврсии другови. Другови су покушали да их извуку, али нису могли. Сачекали су да падне ноћ. Користећи мрак прво су нашли командира вода који им је издахнуо на рукама још док су га носили. Када су дошли до мјеста гдје је лежао Љубо Пантић, могли су само да се увјере да је мртав. Тако остадоше ова два храбра борца 19. бирчанске бригаде на врлетима Херцеговине, да својим хумкама свједоче о тежини борбе која се водила за ослобођење наших народа.

Тежак и мукотрпан, али заиста частан и поштен био је партизански пут Љубе Пантића, младића, скоро дјечака. Остао је на борбеном путу 19. бирчанске бригаде, пун идеала и жеља за бољи и слободан живот човјека.

Енвер Скопљаковић

Енвер је рођен 1918. године у Зворнику. Потиче из чиновничке породице. Отац Смаил је још за вријеме Аустроугарске уираве био градоначелник Зворника. Многа добра је чинио људи,ма, посебно Србима, зато је био цијењен и уживао неподијељен углед међу људима. Умро је у Зворнику када је Енверу било пет годииа, и Енвер је остао са мајком, братом Фадилом и сестром Самијом. Растао је у дијелу града званом Замласка, поред Дрине, гдје су становале старије и богатије муслиманске породице. Израстао је у високог и витког младића, куждраве косе, веома њежног тена, тако да је његова одлучност на послу и у акцији одударала од његова изгледа. Послије основне школе завршио је Гимназију у Бијељини, а потом се уписао на Правни факултет у Београду. Још у Гимназији, а посебно на студијама, припадао је напредном омладинском покрету. Према неким подацима, још у бијељинској Гимназији био је члан СКОЈ-а.

У Зворнику су пред рат постојала два фудбалска клуба »Змај од Ноћаја« и »Слога«. И поред тога што су и у једном и у другом клубу играли младићи различите националности, ипак се, на неки начин, сматрало да је »Змај од Ноћаја« више српски, а »Слога« муслимански клуб. Због тога су напредни омладинци, међу којима и Енвер, одлучили да формирају и трећи клуб »Омладпнац«. Приступило се прикупљању новчаних прилога за његово формирање и почегак рада. Избијањем рата онемогућена је та намјера, али је Енвер са групом напредних омладинаца наставио да прикупља добровољне прилоге.

Иако је 1941. године Енвер Скопљаковић био познат као присталица НОП-а, с обзиром да је из познате муслиманске породице и да је студент права, тадашњи срески начелник Смаиловић, заиослио га је као котарског чиновника. Међутим, Енвер и даље контактира са напредним омладинцима и све више развија ту сарадњу. Захваљујући положају котарског чиновника, утицао је често да се један број људи, прије свега српске националности, којима се припремало хапшење од стране усташа, на вријеме склони. Од новца који је прикупљен за формирање фудбалског клуба, Енвер је са својим друговима куповао кукуруз и пшеницу, мљели су то у воденици »Дринки«

и дијелили као помоћ српским породицама чији су домаћини хапшени и одвођени у логор Јасеновац. Одржавао је сталну везу са илегалцима Зворника. Прије напада партизанских пролетерских јединица на град, Војо Перић, један од активиста НОП-а, упознао је Енвера с тим и ангажовао га као водича партизанима за вријеме борби за ослобођење Зворника.

У августу 1943. године, будући да је непријатељ поново окупирао град, Енверов рад је откривен, бјежи из Зворника и ступа у Бирчански НОП одред, у 1. батаљон, чији је командант био Борћо Симић. На дан формирања 19. бирчанске бригаде, 23. октобра 1943. у Власеници, у свечаном строју бораца бригаде налазио се и Енвер Скопљакловић. Као већ провјерени политички активиста одмах је постављен за политичког делегата вода. Са бригадом пролази кроз врло тешке борбе у шестој непријатељској офанзиви и све борбе на Романији и путу према Фочи и Бјелашници.

Почетком априла 1944, док се бригада налазила под Бјелашницом, услјед сталних борби и свакодневних покрета, под врло тешким условима и за бригаду најтежем периоду на њеном борбеном путу, велики број бораца оболио је од тифуса, међу њима је био и Енвер Скопљакловић. Као тежак болесник остављен је да о њему скривеном у бази брине партијска организација у једном селу на овом подручју. Ту остаје до доласка на тај терен 10. херцеговачке бригаде, када ступа у јединице ове бригаде.

Погинуо је 22. маја 1945. као помоћник политичког комесара бригаде.

Под његовим утицајем развијао се и његов брат Фадил, који се, такође, врло млад определио за НОП. Откривен је и ухапшен од стране усташа као илегалца у Сарајеву. Пред непосредно ослобођење града, три до четири дана, под страшним мукама уморио га је злогласни Макс Лубурић.

На дан формирања бригаде

Рана јесен 1943. године, сунчан дан топао, какав зна бити у ово доба у октобру, на овој висини и у овом граду. Година је доста добро родила, посебно како се земља није имала ни са ким, ни са чим обрађивати, а сјемена каквог се нађе. Власеница је као умивена. Однекуд улице чисте, доста кућа окречено, највише бијелих, а има и других боја. Људи обучени чисто, отворене су занатске радње и кафане. Чудан је ово народ. Сјећам се оних априлских дана 1941. године када се кроз град у неред и метежу провлачила војска бивше Југославије. Срамотом и издајом скршени војници, надали су се отпору на Романији. Остао је у њима пркос и жеља да се брани слобода. Надајући се томе, а у жељи да останемо вјерни паролу »бранићемо земљу«, са неким старим француским пушкама као добровољци, иако нас нико није хтио да прими на разговоре, пролазимо кроз Власеницу Никола Андрић и ја.

На Романији нас је стигла једна њемачка моторизована колона. У борним колима, у танкети, издигнут издан куполе, био је неки генерал бивше Југословенске војске. Он преко гласноговорника обавјештава да је склопљено примирје и да се треба враћати кућама. Враћали смо се, а уз пут је војска коментарисала и испредала разне приче, између којих и ту да су то од Нијемаца тражили Руси. Код Хан Пијеска, на излазу из шуме према тадашњем »Краљевом пољу«, један је Нијемац узео од мене ту стару француску пушку и ударајући о цесту сломио је. Остали нису имали оружја. Тешко је то било и тим теже враћати се кроз Власеницу.

Од тада, до ових јесењих дана, Власеница је већ преко тридесет пута прелазила из руке у руку, мијењала господаре. Неко у шали, неко са тугом је причао да народ увече није био сигуран која ће војска сутра осванути у граду. Од ирвог клања у љето 1941. године, када су усташе у Рашића гају побиле око 80 Срба, до данас харали су је, палили и Нијемци, и усташе, и четници... Једино ведре и веселе часове дочекивао је овај народ када су је ослобађали партизани. Памте људи овог града и оно право ослобођење које је дошло из Шековића, од Бирчанског партизанског одреда. Памте се, причају и сви други догађаји, који више личе на легенде, вицеви и шале него на доживљену стварност. Свјежа су још сјећања када су прије четири мјесеца послје пробоја обруча на Сутјесци у једном одаучном налету јединице НОВ ослободиле овај градић, и тада се у непосредној близини налазио Врховни штаб и друг Тито. Одатле је

Прва пролетерска кренула у незадржином јуришу према Дрини, да би 5. јула био ослобођен и Зворник.

Данас су лица и народа и бораца весела и сретна. Прсла је особина Берлин - Рим. Пролетери су у Сплиту. Тузла је ослобођена и постала центар источне Босне. Црвена армија ломи отпоре и постепено меље Хитлерову ратну машину. Од »Блитз криега« нема више ни говора. Западни савезници такође надиру. Овдје пјесма, пјесма о слободи, у слободном граду, иако се зна да је пред нама још тежак пут и тешке борбе. Хитлер пријети новим оружјем, а Европа још стење под чизмама њемачке фашистичке војске. Весео је овај крај јер један одред у коме су пукле прве устаничке пушке, и кога нису могли сломити ни четнички пучеви, ни њемачке офанзиве, ни усташе, ни домобранске дивизије, прерастао је у бригаду са три батаљона: Милићки, Спречански и Бирчански. У њима су се борили, а у бригади наставили свој пут ка ослободилачкој борби многа дјеца Власенице, младићи и дјевојке - већином комунисти, чланови Партије и СКОЈ-а. Ту је Раде Јакшић, Слободан Бобар, Мирко Остојић, Бранко Савић, Рајко Мићић, Божо Бајагић, Реџо Хурић, Мехо Ахметовић, Сакиб Хаџиомеровић, Јела Бајагић, Мара Мићић, и други.

Сједим са Божом Бајагићем у Милошевој башчи, зовемо се тећићима - јер смо фамилија. Он је лијеп момчић, танак и висок, црних као гар очију. Пустио је мале брчиће. А>етина добра, шљива родила, воће пропада, нико га не бере. У том наилази Рајко Мићић, досадашњи комесар батаљона, а прича се да је предвиђен за интенданта бригаде, лијеп, дотјеран, смије се, весео је. Он се и у тежим часовима трудио да му је одијело чисто, а посебно овдје у Власеници, хтио је да буде, како се то говори »гигел«. Ту му је све познато, а има доста и дјевојака и жена које би жељеле и вољеле стати са њим да поразговарају, нашале се, па му је било лако имати опеглану кошуљу, чакшире и угланцане чизме. Рајко прича да је поново ухватио везу са мајком и сестром у Србији, у Бањи Ковиљачи, те се нада да ће скоро доћи.

Велика територија сјевероисточне Босне била је слободна, од Сребренице до Бијељине и по дубини од Тузле, Шековића и Грачанице па преко Олова до пред само Сарајево. Читава је територија слободна, осим Зворника и Брчког. Послије ослобббђења Зворника, без обзира што је био врло кратко у нашим рукама, политичка ситуација у граду и расположење људи према Народноослободилачкој војсци је све боље и боље. Јављају се и нови борци, илегални радници, обавјештајци и у граду. И раније је задатак одреда био да дјелује и војнички и политички и обавјештајно, као и да организује народноослободилачке одборе на прилично широкој територији. Први Батаљон, Борћин - како су га звали, контролисао је подручје од Сребренице, Факовића и Братунца низ Дрину до Дрињаче и Зворника, а највише се задржао на подручју Милића, Хан Пијеска и Власенице, контролишући цесту Зворник - Сребреница и Зворник - Власеница - Сарајево. У Зворнику је обавјештајно продирао преко наших сарадника - симпатизера НОП-а, сељака из Касабе и Дрињаче, а такође стизала су све боља обавјештења о стању у западној Србији.

Други батаљон, Заркин, дјеловао је у горњем току Спрече, а нарочито на путу Тузла - Зворник, комуникацији која је била важна и увијек жива као саобраћајница. У Зворпику је продирао и политички и у обавјештајном погледу преко Цапарди и Сапне и држао на вези групу омладинаца и других присталица Народноослободилачке војске у Зворнику. Трећи батаљон Драгин дјеловао је око Шековића, Власенице, око Бишине и Милан планине до Кладња. Све се то сливало преко обавјештајног центра у самим Шековићима, у Бирчанском одреду, преко Слободана Бобара Боће, кога и данас видимо и који ће постати обавјештајни официр наше бригаде. Боћо, предратни ђак, мислим и десна полутка бившег фудбалског клуба у Власеници, жив, темпераментан, ситне главе, сјајних малих очију, увијек осмјехнут, тако да је кроз смијех изражавао своју тугу и веселје, врло бистар, окретан. Осим ових података које је добијао, имао је и своје »Ројнике«, »Рудолфе« и друге обавјештајце у градовима гдје је владао непријатељ.

На овај свечани дан проглашења бригаде, причало се о борбама и ситуацијама. Међу борцима је било и оних који су тек дошли са удаљених подручја, па су врло заинтересовано пратили те разговоре. До тада скоро да ни командантима није била потребна ни бусола ни војничка карта (секција), терен је био познат, а очи и уши су биле у позадини непријатеља, пратиле покрете тих снага, јиш ако су на вријеме обавјештавале у ком правцу иде, каква им је намјера, лако је било направити засједу и извршити напад. Неколико пута сам и сам био у ситуацији да чујем и видим кад Борћо зове и нареди кратко: »Радивоје, Миливоје, Рајко (мислим на два брата Перишића и Рајка Јурошевића), узмите нешто војске, Вуле Рељић јавља из Касабе да иде око 100 усташа, сачекајте их код Нећине цркве или Обрадове куће«. Тако је радио и Зарко по Цапардима, Спречанском лугу, на Калдрми, преко »Секторова« моста, итд. То су били начини и наређења, а војска је знала куд треба да иде, које су стазе и богазе, гдје су мјеста пролазна, гдје су брвна на Спречи и Јадру. Много је непријатељевих команданата чуло за »Дубничку ћуприју«, за Бегову башчу, за Заклопачу, доста је ту остало непријатељевих војника, хране и џабане, али скоро никада нису успјели да потпуно фиксирају - идентификују та мјеста и оцјене одакле ће доћи партизани, гдје ће их сачекати засједа.

У читав тај миље, и људи и одјеће, и прича и пјесме, уклапали су се и борци рођени и одрасли у Београду, Сарајеву и у већим мјестима. А међу њима 5-6 ликова који су ми посебно остали у сјећању. То су Ратко-Рафаел Алтарац, партијски руководиоца Првог батаљона, родом из Београда, остао је болестан иза Прве пролетерске бригаде; Жаки - Јакоб Финци, тада студент из Сарајева; Маки - Максим Штерн, сада Максим Штернић; Мики - Миланка Благојевић, Ужичанка, рођена 1926. или 1927. године, скоро дијете.

Осим наших пјесама или оних »Романијо високога виса гдје но Чича војнике пописа«, разних спречанских, бирчанских арија, чују се и оне »Партизан сам тим се дичим«, »Право наше изгубљено« итд. Посебно је импресионирала нова пјесма на ријечи Владимира Назо-

ра: »Све што је било иод пепелом, иа дну иаших срца скрито, у ватри је разбуктао, друг нам Тито, Тито, Тито! И други њен пасус гласи: »Све што је текло којекуда, сврну једном у корито, па велику ријеку створи, друг нам Тито, Тито, Тито!«. Та пјесма у овим крајевима први пут се чула прије непуна три мјесеца када је у селу Видаковићи изнад Шековића отпјевала културна екипа 6. бригаде. Те пјесме су и онда, а и данас, не само на мене, него и на све остале, оставиле један силан утисак и свједочиле и о саставу и опредјељењима и порукама те војске и те борбе. Гледам два друга из Власенице које одраније знам, Меху Ахметовића и Рецу Хирића. Рецо крупан, кошчат, висок, широких рамена, сав чворноват, осјећаш једну страшну снагу, може носити и рањеника и митраљез, до њега Мехо, ситан и мршав, ћак. Оба имају један лијеп скоро болећив изглед. Касније сам их често сусретао било једног или другог насамо, и дружио се са њима. Послије Борће Симића, већ познатог, да не кажем прослављеног команданта и Николе Андрића, Заркиног комесара, а и нас нешто старијих: мене, Енвера Скопљакловића, Меше Мустафића из Зворника, остало су били омладинци, данас бих рекао »клинци из моје улице«. То су била градска дјеца скоро заиста сви из једне улице. У првом батаљону, поред Меше и Енвера Скопљакловића, нешто касније Љубе Пантића, (млаћег брата Милана Пантића Тенка), били су још неки у Првом батаљону. А у Аругом Здравко Перић, Лука Хајдуковић, Миле Јањић, Миле Илић, А>убиша Поповић, Ненад Ристић, Коста Манојловић, све ћаци и шегрти, скоро дјеца. Неки су дошли и у кратким панталонама. Сви су бистри, потпуно опредјељени. Још су недорасли, као млада стабла или млада шума, недовољно очврсли. Лијепи су, весели, лијепо пјевају. Нешто касније изашли су и други. Није им лако било изаћи из окупираног Зворника који је био прилично утврђен, али су везе већ потпуно радиле. У Првом батаљону осим Милићана има Кравичана, Братунчана и Сребреничана. Знао сам те људе и често мислио откуда таква презимена: Јакшић, Перишић, Станишић, Јурошевић, Аромњићи, Јерковићи, Шалипури. Ето то је »Лудмер«, то је тај крај који се још помиње од раније - од хајдуковања. Весеље и пјесма у граду трају и прије и послје проглашења бригаде.

Одмах након ослобођења Тузле и тузланског индустријског базена штаб 3. корпуса, уз сагласност Врховног штаба издао је наређење да се од Бирчанског народноослободилачког партизанског одреда формира Бирчанска бригада. Раније је формирана 16. муслиманска, 17. мајевичка и 18. хрватска, а након 19. бирчанске 5. војвођанска у селу Растошници код Зворника. На тај начин је било покривено читаво подручје бригадама. Јасно је да је то било од изузетног значаја за даљи развој оружане борбе, а и признање Бирчу, и не само Бирчу, него и широј околини да смо бригада која носи његови име. Због тога је потпуно разумљиво овакво славље, оваква свечаност, и што се тога дана, уз постројене борце, нашао велики број мјештана околних села, од којих су неки пјешачили по неколико сати да би присуствовали овој, за народ Бирча и околине, незаборавној свечаности. И заиста је незаборавна! Биле су ту и једи-

нице Пионирске дивизије чији су припадници посматрали своје старије другове. Њихова озбиљна лица проматрала су руководиоце, старе ратнике и осјећало се да с нестпљењем очекују дане када ће још мало узрасти, када ће добити право да носе праве пушке. Приликом ироглашења бригаде, у строју се нашло око 700 бораца и руководиоца сврстаних у три батаљона, углавном млађих људи, пошто су старија годишта остављена на терену да се од њих формира нови Бирчански партизански одред, што је касније и учињено.

Батаљони су постројени у једном ријетком вођњаку, више на ледини, испод цесте, на сјеверној страни, на мјесту гдје је касније подигнута основна школа која носи име 19. бирчанске бригаде. Наилазе другови Хасан Бркић, политички комесар 27. дивизије, Војо Илић, командант одреда а касније командант бригаде, Раде Јакшић, политички комесар одреда и дубући политички комесар бригаде. Хасан лијеп, господствен, наочит, иде високо подигнуте главе, оштрих црта лица, улијева повјерење у ваком погледу. Раде је у њемачком официрском одијелу, са »рајтованим«, како би се рекло, чакширама, мало накривљене титовке испод које вири бујна, густа, жућкаста коврчава коса. Договарају се нешто. Поред њих овој свечаности присуствује велики број људи и наших руководиоца. Чујемо да је ту и друг Роћко - Родољуб Чолаковић, који је један од организатора устанка, да је ту и Коста Наћ, командант 3. корпуса, те Владо Поповић, комесар 3. корпуса, Јово Вукотић, начелник штаба, Војислав Кецмановић - Бедо и други руководиоци.

Пред строј излази Борћо Симић, командант Првог батаљона, и замјеник команданта бригаде. Широких рамена, стасит, снажан, коса му густа, а велике густе обрве падају по очима. Одлучним кораком долази пред строј и командује: »Бригада, мирно!« Команданти батаљона су се нашили пред батаљонима, а штабови са десне стране. Они пренесоше команду, касније поздрав надесно. Прочитао је наредбу штаба 3. корпуса о формирању бригаде, а затим говори Хасан Бркић. Мирно, разложно, увјерљиво износи војно-политичку ситуацију у свијету и код нас. Истиче да Црвена армија меље и ломи Хитлерову ратну машину, да савезници у Италији надиру према сјеверу, да је пукла осовина Рим - Берлин, да је ситуација у источној Босни изузетно повољна, да је Тузла највећи ослобођени град у поробљеној Европи, да пламен борбе за слободу у Југославији, (посебно у нашим крајевима), говори о томе да та борба освјетљава пут свим слободољубивим, поробљеним народима Европе; упозорава квислинге и слуге окупатора да је крајње вријеме за отрежњење, обавјештава да се налазимо пред крупним политичким и војним одговорним задацима - он је тада већ знао за АВНОЈ и ЗАВНОБИХ - говори такође да су пред нама још велике и тешке борбе за националну слободу и социјалистичку револуцију, за равноправност свих народа и народности Југославије.

Осим Воје и Раде, у штабу бригаде су били Слободан Бобар Боћо и Рајко Мићић, те капетан Крилов, начелник штаба бригаде.

Иако је било доста кадра, мислим да штабови батаљона и чета нису били одмах комплетирани, него након кратког времена, при

поласку бригаде на пут према Романији, ка Фочи, Црној Гори и Херцеговини. Тада су дошли и другови Стојанда Милновић за замјеника а потом в.д. команданта бригаде, и Милан Вуковић за партијског руководиоца бригаде, тј. за помоћника комесара бригаде. За команданта Првог батаљона умјесто Борће Симића, који је добио задатак да иде формирати Сребренички одред, дошао је Драгољуб Шкондрић Лубан, који је до тада био командант пратећег батаљона Штаба Корпуса.

Са смотре и полагања заклетве борци 19. бригаде упутили су телеграм Врховном команданту НОВ и ПОЈ другу Титу у коме су се обавезали да ће се још упорније борити за коначно уништење фашистичких окупатора и домаћих издајника, за слободу и братство свих народа Југославије.

Поново весеље, пјесма и игра. Некако тих дана је срочена и химна, химна бригаде. Ријечи су биле врло симболичне за овај крај, а почињала је:

Бирчаци ми смо поносни,
Славу борбе смо понијели,
Слободе часак радости
Народу смо донијели.

Касније је компонована и музика на ове ријечи. Та пјесма је заиста била симбол Бирча, народа и бораца. Пјесма је пратила бригаду од основања кроз све вријеме, на путевима, партизанским стазама и борбама када је пролазила на том свом тешком борбеном путу: по источној Босни, дијелу Црне Горе, преко Романије, Бјелашнице, Трескавице, у борбама за ослобођење Сарајева и Тузле, Завидовића, Добоја, до последњих борби у Оџаку - 25. маја 1945. године.

Проф. др Жак Финци

У Бирчу 1943. године

Корачао сам тромо прашњавим сеоским путем, оивиченим плотовима од исплетеног прућа са леве и десне стране. Опијен неком непојмљивом, давно заборављеном тишином овог раног љетног дана тек освјетљеног сунцем што се помањало иза брда. Нисам ни о чему размишљао, ништа нисам осјећао, ништа ме није болило.

Наједном сам се тргао. Стресао сам се од неке језе. Ту, одмах поред мене, с десне стране, кратким узлетом долетио је пјевац на плот. Закукурикао је звонким отегнутим пјевом, застао, осврнуо се лијево и десно, затегнуо врат, велику црвену кријесту и поново закукурикао. Стајао сам као укупан, изненађен, запањен овим чудом као Алиса у чаробној земљи чуда. Да ли се то стварно дешава или опем имам привиђења?

Преда мном су се одвијале слике непрекидних борби, надчовјечанских напора, заглушних експлозија, мириса барута и изроване земље. Потпуна глад од исцрпљења, умор до смрти, брујање авиона уз свирепу завијање сирена, тресак бомби, фијук минобацачких мина, методичан рафал њемачких шараца који нас пажљиво тражи, јуриш, јаук и смрт.

Није било ни једне косе уз коју би се успињали без борбе, ни једног пропланка гдје би могли мирно одспавати са кундаком испод главе, ниједне шуме у којој би мирно могли брати цремуше (сремаш) да заварамо већ одавно празан стомак. Све је било у грчу борбе, у заглушним експлозијама и - равнодушности исцрпљеног организма који је спавао тврдим сном борца ослоњеног на оборено стабло, изгубљеног у беспућима црногорских планина у јеку пете непријатељске офанзиве.

А онда - јављају се халуцинације. То није сан. То су привиђења која су стварна. Ја их могу дохватити само немам снаге да се покренем. Тијело се полако ослобађа окова непокретности, халуцинација има моћ јаве и...

Корачам тромо прашњавим путем оивиченом плотовима од плетеног прућа. Опијен сам неком непојмљивом, давно заборављеном тишином. Зора је и сунце се тек помања иза брда. Негдје у јутарњој измаглици осјећа се близина села. Пјевац је закукурикао ослоњен канцама о ивицу плота. Пас је залајао љутитим, још буновним лавежом. Значи, ту негдје близу је село, људи који раде свој свакодневни посао, све је мирно, још мало и треба намирити стоку.

А онда - неко ме дрмне, тресе ме грубо и зове да се пробудим. Не, ја нисам спавао. То су биле халуцинације, привиђења са својим јасним звуковима, плотовима на дохват руке које исрпљени организам није имао снаге да дохвати.

Зато се сада мијеша опрезна свијест усамљеног борца са недавним привиђењима и грчевито настоји да разлучи фатаморгану од јаве.

Заиста, ово је неки други крај у ком се не воде борбе, гдје нема авиона, ни сирена, ни шараца. Ово је чаробна земља мира и спокоја. Ово је Бирач.

Више сам осјетио него чуо кораке иза себе. Осврнем се. У сусрет ми је ишао стасит, плавокос човјек, благих црта и поноситог држања. Био је добро обучен, загрнут шињелом југословенског официра, раздрљеног копорана. Поглед ми је пао на његову плаву кошуљу.

Била је то предратна »зефир« кошуља, пажљиво испеглана са раскопчаним првим дугметом. Такве кошуље носили су само »буржуји«, како смо их и звали.

Ја сам имао на себи зелене рајтхозне - чакшире опшивене кожом какве су носили њемачки подофицири и кратке њемачке чизме. Испод бедног домобранског копорана једва да је остало нешто од кошуље коју сам узео још у Чајнићу из талијанског војног магацина.

Готово истовремено смо стали, сучелице окренути један другом. Гледали смо се подозриво.

- Ко си ти?

- А, ко си ти?, одговорио сам му истим, помало презривим тоном.

То је био мој први сусрет с Николом Билићем, командантом 3. батаљона Бирчанског партизанског одреда гдје ћу ускоро бити распоређен.

Ишли смо истим правцем у Шековиће, али ја сам остао ослоњен на плот. Нисам хтио да идем с њим. Био је сувише добро обучен, ухрањен и његован да би га сматрао партизаном. Смео сам с ума да нас двојица долазимо из два свијета: ја из црногорских беспућа кроз непријатељеве обруче, он из Власенице, коју су ослободиле пролетерске јединице.

Био сам немало изненађен када сам неколико недеља касније стао »мирно« са песницом прислоњеном уз титовку. Преда мном је био онај помало сумњив друг у плавој испеглаој кошуљи коју је сада замјенила бијела сељачка рубина.

- Друже команданте, јављам се на дужност у Трећи батаљон Бирчанског партизанског одреда.

Усне су му се развукле у лаган смијешак. Отпоздравио је и срдечно ми пружио руку.

- Јеси ли гладан?

- Ручао сам у Шековићима.

Сјели смо на дрвену клупу забијену у земљу поред исто тако грубо тесаног стола. Били смо у хладу разгранате крушке испред једне не баш велике зграде. Неколико разбацаних кућа са околним трошним шупама и мљекарима, неколико греда ослоњених уз поза-

машну џанарнку, борци који се врзмају около у сељачким рубинама и оианцима, понеко са пушком немарно пребаченом преко рамена онако како се носе ловачке пушке.

То је Горњи Залуковик, у крају који се зове Нећељишта, заучен у брдима подалеко од цесте Власеница - Милићи - Дервента - Касаба - Зворник. Нисам ни слутио како ћу добро упознати овај крај, сваку стазу и шумарак и како ћу се осјећати слободан, лак и срастао са овим сељацима, њиховим начином живота и поделама што их је донио овај рат којима су они одољевали на један свој, лукав, комшијски, сељачки начин.

Све ми је било необично. Владала је нека опуштеност, односи су били готово фамилијарни. Не само да је сваког сваког познавао, него се тачно знали ко је из које куће, да ли личи по карактеру на оца или одметнуо у прзницу. Борци су ишли једном недељно »на пресвлаку«, долазиле су мајке, доносиле синовима рубље, а нама - који смо бог зна одакле доспјели овдје у Нећељиште - давале јабуку »из милости«.

Николу су сви поштовали, цијенили и волили. Био је благ човјек, разговорљив, праведан и на себи својствен начин окупљао је људе око себе својим опхођењем, начином како хода, како носи пушку на неки полуцивилни начин.

Ускоро су нас познавали сви по околним селима и радо су нас позивали на сијела и комушање кукуруза. Дјевојке су нам давале жар да припалимо цигару. Очи су срамежљиво спуштале и кикотале у пола гласа. На наша добацавања одговарале су грубо да би сакриле колико им је мило.

У акције смо ишли два, три пута недељно: према Власеници, према Касаби, према Кладњу. Преко Дрине смо прелазили у Србију код Бајне Баште, нападали усташке бункере код Братунца и Сребренице. Акција би трајала дан, два, три. Затим би се поново враћали у Горњи Залуковик, пењали се на џанарике, пјевали, играли коло по сијелима.

Никодин и ја смо готово увијек ишли заједно. Тако и овај пут у нека села према Кладњу. Никодин је ишао први, а ја сам био некако на зачељу наше невелике колоне.

Дочекали су нас у засједи. Кладањска муслиманска милиција или како су они волили себе називати »зелени кадар«. Ударац је био изненадан, силовит. Бјежали смо главном без обзира, трчали из петних жила. Халачући и довикујући пратили су нас у стопу.

- Хватај их живе!

Поново сам чуо тај језиви узвик од кога се леди крв у жилама, а ноге саплићу у паници. Тек прије који мјесец безуспјешни напад Шесте источнобосанске бригаде на Соколац завршио се истим јаросним узвиком. Дерао се на десетак корака од мене поголем усташа у жутој униформи. Сада се исти поамни грлени поклич орио тик иза мене. Осврнуо сам се обузет паником. Омален човјечуљак у дугачким бијелим гаћама и кошуљи држећи високо пушку био ми је за петама. На несразмјерно великој глави бијелио се ћулах затурен на потиљак. Полетио сам готово без даха. Указао ми се проплаћен са узвишицом.

- Ово нећу моћи иретрчати, помислио сам са ужасом. Већ сам посустао и нисам могао ухватити дах.

А онда - рески рафал збројевке запарао је ваздухом. Инстинктивно сам осјетио да је то Никодинов пушкомитралез. Шок је попустио. Нисам више могао трчати. Иза мојих леђа одговарали су ријетком пуцњавом. Готово равнодушно, без снаге забацио сам се иза једне велике крстаче. За сусједном је лежао Никодин са својим помоћником. Било је то гробље.

- Скино сам оног главоњу што је надро на тебе. Одмори се, па ћемо даље - мирно је добацио Никодин мијењајући шаржер пушкомитраљеза.

Те вечери смо се побратимили.

Бирчом је протутњала шеста непријатељска офанзива. Већ давно нисам видео толику концентрацију тенкова, камиона, артиљерије, санитарских кола, коморе. Не, то нису биле колоне које су слиједиле једна за другом. То је била једна непрекинута колона која је миљила цестом, запосједала обронке лијево и десно од ње и пружала се на оба краја докле је год око сезало. Посматрали смо са брда ту огромну њемачку колону од које се потмула тутњава ширила цијелим крајем. Личила је на кошницу узнемираних пчела. Сељаци су славили неку славу и доносили на наш положај печену прасад заправо већ назимад пругасте домаће пасмине. Биле су лоше офурене са нагорјелом чекињом на многим мјестима. Са тугаљивим смјешком сам помислио како се ми заправо налазимо у позоришној ложи, а представа се одвија доле испод нас. Била је то не представа него крвава збиља која је за собом остављала згаришта. Народ, већ навикао на сву ову силу и моћ солдатеске, вјешто се склањао у брда и шуме и свуда су никле бајте и ватре око којих се окупљао збијег.

Бирчански партизански одред прерастао је у Деветнаесту бирчанску бригаду. V батаљонима, четама, водовима, у свим селима Бирча струјао је неки нови ток, неки набујали талас радости и зебње.

Збогом Бирач, збогом сиромашна али убава села у којима смо имали тако сигурно склониште, збогом ливаде и шумарци, збогом цанарике и медоносне трнке! Више нема опуштености, нема сеоских сијела, нема оборених дјевојачких очију када ти поклања вунене чарапе што их је оплела.

Ја *сјм* прекомандован у Романсијски партизански одред.

Посматрао сам Бирчанску бригаду како одлази. Заједно са Другом крајишком, ова нова борбена групација кретала је према Сарајеву у окршај са њемачким и усташким јединицама. Из тих упорних, крвавих борби изашли су као прекањени борци попут пролетерских бригада.

Десетак година послје мог првог сусрета са Николом Билићем, био сам у прилици да га браним и одбраним од уважених професора који су се окомили на њега. Готово потпуно сам против цијелог професорског збора успио да докажем неоправданост вишемјесечних напада на њега. То је била посљедња борба коју смо заједно водили.

Никодина никада више нисам видео. Погинуо је на обронцима Јахорине извлачећи рањеног друга са брисаног простора.

Абдулах Тићић

Транспорт ратног плијена из Тузле у Бирач

У Тузли сам био када су партизани 1943. године три дана водили борбе да је ослободе и једва чекао да се борбе заврше да видим партизана. Нешто смо и ми помагали. Тако је једна група омладинаца са Јусуфом Арнаутовићем са којим сам и ја био, прије него што су борбе завршене, упала у касарну финанси, заузела је без већег отпора, јер су финанси били старији људи и нису се много опирали. Нас је интересовало њихово оружје. У тој групи су још били Касим Бајрамовић и Омер Исовић. Кад смо оружје покупили, дође и Машо Алтумбабић* са сестром и тражи да и њему дамо пушку. Јусуф је то одобрио, али ми је рекао да Машо то не чује, да пушку онеспособимо, да извадимо неки дио, како сам и поступио.

Пошто смо били наоружани, прикључили су нас Команди мјеста. Још прије нео што су борбе сасвим завршене, народ је навалио на источни и западни логор и њихове магацине у потрази за храном. Ми смо то прекинули и ставили сав тај плијен под нашу контролу. По наређењу штаба 3. корпуса дио плијена је извлачен на слободну територију на Мајевицу, а остало је смјештено у магацине Команде мјеста. Међутим, кад је Тузли запријетила нова опасност од Нјемца, који су се пробијали из Добоја, преостале количине хране подијелили смо народу, а кад се смирило, ми смо од оних домаћинстава која су учествовала у подјели, један дио одузели и то тако што смо од оних који су на примјер, одијели пет врећа брашна, узимали три а оставили им двије. Ко је узео три одузимали смо једну а остављали двије, и тако даље. Тако смо створили резерве брашна, шећера, соли и припремили да то транспортујемо у Бирач. Наравно, зашли смо и у радње тузланских трговаца, Пашића, Хациефендића и других, и реквизирали текстил, обућу, тако да се доста тог прикупило. Велике количине тог материјала смо камионима транспортовали до Цапарди а одатле је требало запрежним возилима све то превести до Шековића и Власенице, а на том путу нигдје није било ни једног моста, сви су у протеклим борбама били порушени.

Имали смо много проблема и потешкоћа, између осталог, није било ни запрежне стоке за превоз, јер су их домаћини из околних села посакривали па се није имало чиме даље транспортовати. Тај проблем сам ријешио тако што сам наредио да се сакупе домаћини, а кад су на моје тражење одговорили да нема стоке, издвојио сам

По ослобођењу Тузле Машо Алтумбабић је стријелан, јер се цијенило да је сарађивао са непријатељем, а уочи рата оквалификован је као троцкист.

њих двадесетак и наредио да их воде у оближњу шуму и постријељају, али сам се прије тога договорио са војницима да пуцају преко главе. Кад су се мало послје тога чуле пушке, остали су се одмах разишли кућама и довели стоку, тако да је након тога транспорт кренуо. Било је и других проблема, пуцале су осовине, нападали су нас четници, било је симулација. Неки Геџ возио је камион и намјерно, бар ја тако мислим, изазвао квар и то на самом мосту који је прије тога импровизиран, и на тај начин закочио читаву колону. Наредио сам да се товар распореди на друга возила, односно кола, а камион смо запалили и бацили с моста у ријеку и тако покренули колону.

У Шековићима нас је сачекао Брано Савић, ту смо оставили дио намирница и одјеће а остали смо транспортовали даље у Власеницу. Из Власенице један дио коморе упућен је на Романију, 2. крајишкој бригади. Кад сам задатак извршио, командант 2. крајишке бригаде, Драган Станић, обавијестио ме је да треба да се вратим у Власеницу и јавим у штаб 27. дивизије. У штабу дивизије од Васе Радојчића сазнао сам да треба да идем у 19. бирчанску бригаду, за замјеника интенданта бригаде. Интендант је био Рајко Мићић.

Био сам у строју међу борцима 19. бирчанске бригаде 24. октобра 1943. када је у Власеници свечано проглашено њено формирање. Говорио нам је политички комесар 27. дивизије Хасан Бркић. У бригади од познатих сам нашао др Борћа Драгића, био је ту и мој брат Мухамед. Док смо били у строју, видео сам да су многи борци лоше обучени, али су убрзо од штофа који смо донијели из Тузле, у кројачкој радионици, сашивене униформе, неки су добили и ципеле или опанке.

У 19. бирчанској бригади осјећао сам се као у својој кући, тако ми је прирасла к срцу. Тек што смо се мало одморили, послје борби са Нијемцима у шестој офанзиви, рекоше да идемо на Тузлу. Обрадовао сам се што ћу поново у мој родни град. Међутим, убрзо су ми из штаба саопштили да ја нећу ићи одмах већ да са једном четом чекам у Дубравама да послје извучемо плијен. Док сам чекао, настојао сам да ојачам комору. У једном магацину чији је власник шверцао сољу, нашао сам доста канапа. Убрзо је и курир стигао и јавио да идемо у штаб бригаде. Дошао сам на Илинчицу и у једној кући нашао Алијаза Чапељу, рударског радника, који је иначе био наш симпатизер, и наредио му да ме води у штаб. Он ме повео и ја сам се убрзо нашао у штаб 17. дивизије. Питали су ме колико имам коња, 25. одговорио сам. Послје краћег разговора добио сам наређење да извезем робу из рударског магацина у Креки (гдје је данас Робна кућа у Креки). Наши још нису сасвим овладали овим тереном, у Шприт фабрици преко пута магацина били су Нијемци. Ипак смо успјели да дођемо до магацина. Зграда разваљена, нема степеница, роба остала. Иако је било тешко, наређење се морало извршити. Брашна је било доста, све у тешким великим врећама, па смо морали претесати јер коњи нису могли много тежак товар понијети. Спасило нас је што сам понио ону канапу па смо имали чиме да вежемо вреће. Извукли смо доста тога. Задатак смо извршили (чак смо из Дубрава потјерали и 50 грла стоке).

Када се од даљих борби за Тузлу одустало, 19. бирчанска бригада је обезбеђујући дивизијску болницу, преко Спречког поља кренула за Шековиће.

У акцију преко Дрине

Мјесец дана по формирању 19. брчанске бригаде у Вла-сеници, наш 3. батаљон је по задатку кренуо преко Кравице, Братунца и смјестио се у селима на лијевој обали Дрине, 2-3 км, низводно од Љубовијског моста. На десној обали Дрине, у Србији, на око 3 км низводно од Љубовијског моста налазила се једна приватна пилана. Власник пилане од почетка 1943. године био је повезан са нама и наше је курире који су ишли од Шековића или Ужица пребацивао преко Дрине. Међутим, почетком 1943. године почео се губити траг куририма, па се сумњало да је власник пилане постао издајник и да је курире предавао у руке непријатељу.

Партијско и политичко руководство 3. батаљона добило је задатак од Окружног комитета КПЈ, да у строгој конспиративности формира борбену групу која ће прећи Дрину, ухватити власника пилане и жива га довести преко Дрине, а пилану спалити. Мислим да је то било око 20. новембра 1943. Обавјештајни официр бригаде одабрао је из свих чета по 8-10 бораца и формирао ударну борбену групу која ће прећи Дрину, ухватити власника пилане и жива га довести преко Дрине, а пилану спалити. Мислим да је то било око 20. новембра 1943. Обавјештајни официр бригаде одабрао је из свих чета по 8-10 бораца и формирао ударну борбену групу од око 30 храбрих и оданих бораца, чланова КПЈ, кандидата и скојеваца. Ова борбена група у строгој тајности од осталог састава батаљона, прикупљена и припремљена, па је те вечери када је пао мрак кренула према Дрини. Када смо дошли на обалу ријеке саопштен нам је борбени задатак, објашњена тежина задатка, план његовог извршења и при томе наглашено да сваки онај који осјећа да не може учествовати у овој акцији може слободно изостати. Ни један борац није пристао да изостане од извршења задатка.

Након овога, извидили смо терен за најпогоднији прелазак преко Дрине. Негдје око 3 км ниже од Љубовијског моста, нашли смо газ. Одређен је прелаз тамо гдје је ријека шира, јер је на ширини плићи газ. Пошто у то вријеме није било наших јединица с друге стране Дрине, а из Босне се није лако могло преко ријеке прећи, фашисти и њихови сарадници били су комотни и сигурни, па тако нису ни били у близини обале, што је нашој групи такође одговарало. Кад смо негдје око поноћи дошли на одређени газ, неки од бораца су поскидали тежу одјећу и заједно са оружјем, муницијом

и бомбама ставили око врата, а други су остали у одијелима. Дрина је била врло хладна, околу по брдима било је мраза, осим тога била је и брза, поготову на ширем појасу гдје смо прелазили. Спустили смо се у Дрину један по један држећи се чврсто за руке да се колона не прекине, јер би у супротном дошло у питање извршење задатка. Вода нас је носила али смо се чврсто држали, па је колона у косој формацији прелазила ријеку.

Када смо у највећој тишини прешли на десну обалу ријеке, брзо смо се обукли и припремили оружје за акцију. На обали нисмо наишли на непријатеља. Пилана се налазила још 1 км низ ријеку, па смо у највећој тишини кренули кроз неко шибље и суху кукурузовину, према пилани. Већи дио групе, око 25 бораца с руководиоцем кренуо је ка пилани да ухвати власника и пилану уништи - запали, а мања група, од око 4 борца, у којој сам се и ја налазио, кренула је у правцу једне куће у којој се налазио један учитељ, такође фашистички сарадник. Када смо дошли на врата куће и покуцали, врата је отворио лично учитељ. Видјевши нас са петокракама на капма, од чуда и страха зинуо је у намјери да виче, али смо га брзо ухватили за уста и у томе спријечили. Његова жена је скочила из кревета који се налазио у другој соби и потрчала да види шта се догађа. Када нас је видјела, пала је у несвјест.

Док смо ми завршавали са учитељем, за то вријеме наша борбена група је ухватила власника пилане и запалила пилану, те се почела повлачити. Учитељ кога смо ухватили, нешто од страха, а нешто од нашег стискања за врат, није више давао знаке живота, па смо брзо изашли из куће и прикључили се групи.

Када су фашистички војници опазили да гори пилана, отворили су јаку пушчану ватру у правцу пилане мислећи да смо ми још тамо. Пошто је терен којим смо дошли био освијетљен ватром од запаљене пилане и од непријатеља, лако смо могли бити примјећени, па се нисмо могли вратити на исто мјесто гдје смо прешли Дрину из Босне у Србију, него смо морали ниже око 200 метара наћи на брзину други прелаз, који је био тежи јер је био дубљи. Каквом брзином је наша група извршила задатак, таквом брзином је морала и прећи, водећи са собом и власника пилане, јер је пријетила опасност да непријатељ стигне. Нико није имао времена да са себе скида одјећу, него смо сада сви у одјећи и са оружјем газили Дрину, држећи се један за другог и водећи заробљеника. Око средине Дрине, једног омањег борца, који је био лаган, вода је понијела, али се он у задњем тренутку ухватио за командира наше 2. чете Комнена Мркајића, који је био врло јак, те је тако заједно са њим прешао ријеку. Грчевито смо се држали један за другог и борили са хладном ријеком док нисмо стигли до босанске обале. Пошто је обала била висока, пењао се и излазио из Дрине како је ко могао. Нас једна мања група са руководством и заробљеним власником пилане, нашла се на доста високој обали, па смо се морали под непријатељском ватром, која је хуктала са друге стране ријеке, са неким конопцем извлачити. Када смо изашли из ријеке, на обали је било мало другова јер су сви онако мокри због велике хладноће како су излазили трчали што се брже могло до првих кућа да се угрију и присуше. Касније смо се сакупили и до јутра дошли у састав својих јединица.

Мост на Дрињачи

Било је то крајем новембра 1943. године. Воја Илић, командант 19. бирчанске бригаде дошао је из штаба 3. корпуса и саопштио да је добио наређење да се у Шековићима на ријеци Дрињачи направи мост, пошто се у најскорије време може очекивати велика немачка офанзива. Мост је неопходан. У Шековићима и у околини налазе се све наше политичке, војне и друштвене организације, затим болница, магацини и друго. У селима са десне стране Дрињаче смештена је, углавном, војска. Кад крене офанзива биће потребно да се без потешкоћа могу користити села и шуме са обе стране реке. Рок за изградњу моста је седам дана.

Штаб бригаде је закључио да се Јошко Водушек, начелник штаба и ја задужимо за изградњу моста. Одмах смо отишли у народноослободилачки одбор и у Команду места да се договоримо о извршењу задатка. Предсједник НОО био је Матија Кнежевић, а Вићентије Мркајић, командант места. Оба добри домаћини и у народу су уживали велики углед. Када смо им саопштили задатак, они су одговорили »може, ту испод школе и прије рата био је мост. Са обје стране ријеке имају изграђени на обалама приступи, а ближе десној обали има и ослонац од старог моста, од храстовине је и још је добар. Из Живиница, кад је јесенас Тузла била ослобођена, донело се доста грађе за монтажне бараке, гвожђарије, кламфи и ексера. Само нам фале четири подуже греде, а то ћемо осјећи у Бишини. И, мост је готов«.

Јошку се не допада овај оптимизам бирчанске народне власти. Они то говоре као да се ради о дечијој играчки, а не о мосту, па поче да објашњава да мост мора бити чврст, туда ће пролазити бројне војске, товарени коњи, рањеници, народ и стока. Мост мора да има и ограду, ако буде снега и клизавице да се може придржати да се не пада са моста у воду. »Друже Јошко, ништа ти не брини, биће он чврст да и њемачки тенкови, не дај боже, могу преко њега прелазити«, напали се Вићентије. »Ми смо, кажемо, шта све имамо да мост направимо«. »Имате ли ви раднике који знају да граде мост и колико би вам требало времена«, питао је даље Јошко, још увек неповерљив, да и они схвате озбиљност задатка, и да мост буде урађен како ваља и на време.

»Све што има овде у Шековићима и горе по селима, кућа и осталог, осим попове куће, школе и касарне, то смо све ми сами урадили. Овде и дјеца знају да направе штенару кад се кучка окоти, а некмоли одрасли људи да не знају један мост да направе«, шалио се сад и Матија помало увређен што му се такво питање и поставља.

»А кад ће бити готов мост?« Матија погледа у Вићентија, па ко да размишља, нагиње главном лево и десно, па ће Вићентија одредити: »Па, накосутра нека друг Коста, командант Корпуса, дође и види да ли мост ваља«. Јошку није јасно шта је то накосутра, па пита колико је то дана, а Вићентије му објашњава ако је данас сриједа, онда ти је накосутра субота. Послије подне мост је готов. Друг Коста у недељу може да дође и види је ли му мост по вољи. У одбору је било присутно још неколико угледних домаћина из Шековића и Брајинаца, Станко и Нећо Мићановић, Араго Беговић, Јаков и Тешо Пићановић, Милорад и Петар Влачић, и још неки. То су све домаћини - одборници из оближњих засека, који су по разним пословима увек били око НОО и Команде места. Шековићи су центар наше слободне територије и од ослобођења 1941. године усташка се власт овде није ни дан више успостављала. Народна власт је увек била спремна да се нешто уради за болнице, комитете, штабове, курсеве, па су они најодговорнији овде увек налазили да приме задатак или да реферишу о учињеном. Тако су и сада добро дошли, што их је толико присутно да приме задатак у вези са мостом. Договорили су се шта ко треба да уради, да још данас и у току ноћи прикупе потребне мајсторе, дрвосече, да привуку материјал, алат и да се сутра већ рано почне да ради.

Провели смо Јошко и ја с њима цело послеподне и учествовали у њиховим договарањима. Био сам задовољан одлучношћу ових људи и када смо предвече пошли у штаб бригаде више у шали кажем Јошку: »Добро је, пола посла смо завршили, а нисмо се много уморили. Сутра морамо да запнемо, да радимо мало и са крамповима«. Гледа ме Јошко и чуди се моме оптимизму: »И ти мислиш да ће они то до недјеље да ураде« Неће они до недјеље ни греде из Бишине свући до реке, а камо ли да мост ураде. Нисам баш сигуран да ће то они знати и урадити. Они то схватају све олако«. Видим да је неповерљив и да не разуме нашег сељака Бирчака, па му кажем: »Ја њима потпуно вјерујем. Кад ови домаћини кажу да нешто може, онда ће то сигурно бити. То су они толико пута доказали од 1941. до данас. Њима је стало да одрже реч и да покажу шта знају и могу јер то сматрају својом највећом обавезом, поготово што је задатак дошао од команданта Корпуса. Ту нема шале. Ти сумњаш за греде да их неће до недјеље ни свући из Бишине, гарантујем ти да ће оне бити и уграђене и свучене на реку већ сутра после подне, а то је главни део посла«.

У штабу бригаде смо реферисали шта је урађено, али о року од три дана нисмо говорили, то смо затајили, јер је рок био седам дана, па за сваки случај. Али, рекли смо о Вићентијину примедбу да ће »не дај боже, мост моћи послужити и за прелаз њемачких тенкова«.

Сутрадан смо Јошко и ја били на градилишту око осам сати, а већ се радило на утврђивању потпорних зидова на прилазима на обе обале. На њих ће се ослањати главне греде моста. Дрињача тих дана није била много велика, али у ово доба године била је хладна. Зато је била наложена ватра да се људи који раде у води могу чешће пута огрејати и присушити. Нарочито они који раде на ослоњу од старог моста су били стално у води. Тај ослонац треба добро учврстити, јер без његове сигурности нема ни сигурног моста. Време је

било облачио, али није била прилика за кишу, те се радило вредно уз приче и шале, весела задиркивња и уз покоји гутљај ракије. Бирчаци пеку добру ракију, а воле и да попију у свакој прилици и када су весели и када су тужни. Поготово када се ради по оваквом хладном времену онда треба да се загреју и »изнутра«. Командант места Вићентије прети ко не буде добро радио нема му ручка. Иначе, он и Матија сваки час долазе да виде како послови напредују.

После подне стигле су греде из Бишине, четири балвана, два око петнаест метара дужине, а два нешто краћа. Греде су биле главни проблем за Јошка, па је сад и он био сигуран да ће бирчански »неимари« »накосутра« мост завршити. Још данас ће их мало отесати и заравнати па сутра »с божјом помоћи« што рек'о Матија да их поставимо. Сматрали смо да је то тежи посао и бринуло нас је како ће их премостити на висини од око три метра изнад воде. Није то ништа, објашњава Матија, председник НОО, који важи као пословођа на овом градилишту. Прво навучемо оне краће греде с оне друге стране реке и учврстимо их. Оне ће допријети скоро до пола ријеке. Онда оне дуже греде са ове стране, преко облица ваљамо и са цапинама мало гур, гур и одоздо мало држ, држ, показујући те радње рукама, и када легну на оне које смо положили с друге стране, она је готово, ћуприја ко Бог, боже ми прости, објашњава то Матија зналачки.

Кад смо се увече враћали у штаб бригаде, Јошко је био расположен, имитирао је Матију рукама и стално понављао: »гур, гур, па одоздо држ, држ и ћуприја ко Бог«. Ја сам га задиркивао, какво ово нису његову худићи, него вредни Бирчаци који све сами знају да раде. У штабу смо наговорили да ће мост можда и раније бити готов него што је Корпус дао рок.

Трећи дан послје подне мост је био готов. За под смо ставили дупле даске од монтажних барака и на размаку од по једног корака попречне летве, да не би дошло до клизања коња ако буде кише и поледице. Ограда је доста чврста да се на њу може придржавати. Обавестили смо штаб бригаде и дошао је друг Војо да он прво види мост, па ће онда да обавести команданта Корпуса. Сутра ће он доћи са Костом и похвалити градитеље.

Сутрадан смо са нестрпљењем очекивали команданта Корпуса. Дошло је ту народа са обе стране реке, војске и деце да гледају мост. Кад су Коста и Војо~наишли, мало смо се ускомешали. Коста је сјахао, поздравио присутне са здравом и салутирао по војнички. Затим су он и Војо пошли на мост. Нико с њима није ишао. Дошли су на средину моста, Коста је мало цупкао, дрмао ограду, прешли су на другу страну и разгледали мост. Не чујемо шта они разговарају, али видимо да су задовољни. Прећоше опет на нашу страну. Друг Коста се смеши и иде према коњу. Помислих да хоће са коња да проговори неку реч и да похвали градитеље и НОО на добро урађеном послу. Али не, он одјаха око двадесетак метара од моста, окрену се па у галопу претрча преко моста. Чуо се само туп топот копита о под моста. Врати се у касу, па сјаха. На његовом лицу видјело се задовољство и ми смо се смејали. Онда је пришао Матији и Вићентији, руковао се с њима и похвалио мост, па са дигнутим рукама поздравио градитеље и остале присутне рекавши: »Хвала вам другови, добар сте мост направили. Требаће нам«.

Слободан Марковић

На борбеном путу бригаде

Одлазак из завичаја

Хладна фебруарска ноћ 1944. године, дуга колона се с тешком муком споро пробија кроз дубок снијег Романије. Стољетне раскошне јеле, покривене дебелим снијежним покривачем, пропуштају кроз своје крошње уморну колону Бирчака. Уморни, гладни, слабо обучени и одјевени, путујемо већ неколико ноћи, мада се нисмо ни опоравили од губитака у борби за Тузлу, крајем јануара. Зима љута, огољеле гране само пуцају а окидачи на пушци се замрзавају. Дуго смо ишли, час узбрдо, час низбрдо, сада на једно - сад на друго брдо, као да нешто тражимо. Много смо уморни, неки падају, не могу даље. Чудимо се какав је то покрет без правог одмора. Старјешине имају пуне руке посла, комесари особито.

Пут нам се учинио дужим и тежим (од Тузле до Рогатице) него што је био. Није ни чудо први пут одлазимо даље од завичаја и родбине праћени снијежном мећавом, мразом и непријатељевим насртајима. Само напуштање слободне и своје територије ствара код бораца осјећање несигурности, апатичности, па и гунђања. У бригади је борачки састав млад, неискусан и непрекаљен.

»Куда идемо« било је питање које је најчешће упућивано старјешинама. Тада нам се први пут десило да нам је неколицина дезертирала. Сви су се враћали у одред, само изузетно, понеко, одлазио би у четнике. Нас комесаре би командири и команданти задиркивали: »Е, ето, како сте ви комесари васпитавали, прву тешкоћу не издржаше«.

Најзад, са гробена планине угледамо велико село које се, преко 2 км протезало по јужним падинама Деветака, за које нам рекоше да се зове Соколовићи. Ту ће наша бригада остати од 13-ог до 28-ог фебруара, одакле ће одлазити у више тешких борби против усташа у Рогатици. Те борбе смо водили с промјењивом срећом, ми ноћу заузмемо њихове одбрамбене положаје око Рогатице, а они нас дању истерају са тих положаја уз помоћ артиљерије и авијације. Губици су били велики на обе стране.

Наш 3. батаљон нападао је 19. фебруара Гуждељ-Закомо. Ми смо ноћу заузели те положаје, наносили усташама велике губитке, али су они у току ноћи добили појачање, преотели нам те висове и натјерали нас на повлачење. Тада смо имали и рањених и погину-

лих, а међу погинулим био је и Владимир Дивовић, замјеник комесара чете, рођен у селу Тепен - Шековићи.

Био је то диван друг и старјешина, увијек спреман да личним примјером покаже пожртвованост, самоодрицање и дисциплину. Зато је лако утицао на људе и уживао њихово повјерење, љубав и поштовање. Можда је био и превише озбиљан и зрео за своје године (24). Једна његова критика, мада смо знали да је строг, ипак нас је зачудила, а и насмијала. Наиме, бригада је по селима проводила политички и културно-просвјетни рад. Обично би комесар говорио о спољно-политичкој ситуацији и нашој борби, а потом би се одржала приредба са играчком. Тако је Владимир на једном састанку у штабу тражио да се укорјеви сви они који играју у колу до дјевојака, а ожењени су. Нико му није замјерио, а колико знам, није га ни послушао.

Владиминова породица је била потпуно привржена НОР-у. И у Шековићима су биле ријетке куће из којих су се сви мушкарци прихватили пушака, какав је случај био код њега. Отац Митар се није растављао од пушке од 1941. године, иако то од њега нико није тражио, јер је био старији човјек. Владимир је од почетка устанка партизан. Његов брат Мило, чим је стасао, отишао је у партизана. Његова жена Тода и сестра Божица, такође су учеснице НОР-а од 1941. године. Дакле, сви укућани активни.

На жалост, погибе мој први комшија. Заједно смо расли, у устанку смо нераздвојни, у исти батаљон распоређени, он старјешина у једној, ја у другој чети. Он оста, не стигосмо честито ни да га сачувамо. Било ми је тешко, мислио сам шта да кажем његовој мајци Буки и жени Тоди ако их сретнем!?

Наши другови Италијани

У ширем рејону Фоче примили смо у бригаду 20. марта 1944. године 75 Италијана, међу њима и три официра. Сви су распоређени по четама, а њихова 3 официра по штабовима батаљона и бригаде.

Ове другове из Италије прихватили смо са највећом пажњом, без обзира што су дошли из фашистичке војске. Били су то доброћудни, весели, чак и расположени младићи који су одмах ступили у непосредни контакт са нама, иако су само по коју нашу ријеч знали. Сви су волели песму, игру, фудбал и све друго што иде уз младост. Ми смо их брзо заволели.

У моју чету распоређено их је 8, били су то: Барагли Гиулио из Фиренце, Боато Лидио, из Милана, Франђеско и Пицоти из околине Сијене, другима имена више не знам. Они су били обучени војници, па им је требало некако показати партизанску етику (другарство, помоћ у борби, однос према народу, итд.) Непознавање њиховог језика представљало је велики проблем за нас.

Већ у првим борбама они су се трудили да буду равни нама, али им је пешачење и гладовање било скоро неподношљиво. Видјели смо да су добри пушкомитраљесци, а нарочито минобацачије. Ту су нам доста помогли. Тако је временом Барагли Гиулио постављен

за командира вода мииобадача, примљен у КПЈ, унапријеђен у чин старијег водника и одликован Орденом за храброст. Он, Боато и Бикарони истицали су се храброшћу и самоиницијативом у борби, и по свему били равни нашим најбољим борцима.

Почетком септембра 1944. године били смо на Ракином Брду а усташе на брду Какањ, више села Осмака, на удаљености око 2 км. Усташе се групишу по њиви и пјевају, пркосе нам. Италијани су тражили да гађају минобацачем. Одобрено им је, мада се нисмо надали успјеху, јер није било нишанских справа. Али, они су то некако подесили, па су прве мине пале по усташама, након чега су се усташе разбјежале, остављајући мртве и рањене. Наравно, било је међу њима слабића и забушаната а такви су бјежали од нас на непријатељеву страну, у првом контакту. Официри су им, такође, били лоши. Тражили су привилегије: посебну храну, курире, коње и сеизе. И они су се убрзо прикључили непријатељу, што нама није сметало.

И поред свих мјера да их што боље прихватимо, било је и грешака. Већ сам био научио по коју ријеч и реченицу њиховог језика. Једном ми се пожалише да не могу да издрже стражарећи сваку ноћ по 4-5 сати. Зачудио сам се откуда сада то, кад знам да се стражарило само по 1 сат. Испитујем то у чети и установим да неки наши борци када им дође ред на стражу, само гурну до себе Италијана, а они не знају језик и не могу да се објасне. Узгред сазнам да кувар Томо, чим старјешине не виде, не даје Италијанима парче меса већ само вариво и хљеб. Да зло буде веће, Томо то одмах призна и још каже да су то заслужили јер су 2,5 године били у Мусолинијевој војсци. Ове проблеме сам расправио на конференцији и пазио да се то не понови, а Томи озбиљно запријетио и војним судом. О овом Томином поступку нијесам обавештавао вишу команду, јер је био стар, необразован и инвалид у руку од рањавања у овом рату. Касније је он побјегао у четнике и тамо погинуо.

Изгледа да су Италијани учили моју бригу око њих, па су ме њих двојица (Барагли и Франћеско) после рата тражили упорно преко Међународног црвеног крста и наше амбасаде, док ме нијесу пронашли 1977. године. Од тада се ја и Барагли Гиулио често виђамо, било да он дође у Југославију, или ја одем у Фиренцу. Он је након демобилизације наставио да ради у КПИ и сада је њен истакнути функционер у Фиренци. Треба само видјети урамљено и на зиду собе објешено његово партизанско знамење; одликовање, војнички чин, капа са петокраком звијездом и све папире о демобилизацији, па видјети како се ти људи и њихове породице поносе што су били партизани у Југославији.

Борба код Хан Пијеска

Наша бригада је почетком децембра 1944. године, након тешких борби на Црвеним стијенама и Гласинцу, пребачена у рејон Хан Пијесак (село Кусаче и село Мироње) са задатком да затвори правац

Крам-Хан Пнјесак и не дозволи њемачким снагама продор преко Власенице-Зворника и Брчког на Сремски фронт. Те положаје је већ држала 20. романијска бригада и она је требало да нас извести о времену њеног смјењивања, тј. када би наша бригада требало да запосједне њене положаје.

Ми смо се одмарали и чекали обавјештење од Романијаца. Вријеме је пролазило, а од њих ни гласа. Са цесте се чује хука моторизације, али не и борбе. Био сам комесар 2. батаљона. Радознао сам, хтео бих знати што се тамо на цести дешава. Цеста је близу, не даље од 1 до 2 км. Зато одабирам 9-12 бораца са 2 пушкомитраљеза и доста бомби и одлазим ка цести. Имена неких бораца сам запамтио а неких нијесам. Били су: Борђије Милановић, водник, Бошко Којић пушкомитраљезац, Драго Јеремић, водни делегат, Бараљи Булио, командир вода минобацача, Бикарони (Италијан) пушкомитраљезац, Будимирка Васиљевић, четна болничарка.

Када смо пришли цести на око 300 метара, били смо запрепашћени оним што смо видели. Нијемци су марширали у правом смислу те ријечи, и то у колони по четири. Била је то колона величине око једног батаљона. Никакво обезбјеђење бочно нијесу имали. Штета, помислих, наша бригада ту на пушкомет, а они, неометано хитају ка Њемачкој.

Изненађени смо и ми, јер овако нешто нијесмо очекивали. Терен је покривен густом црногоричном шумом и ми смо безбедни. Зато се прикупљамо и тихо договарамо. Једни предлажу да отворимо ватру по колони, а други, опет, мисле да је боље сачекати неку заосталу групу.

Одлучујемо се за другу варијанту и пуштамо ову колону да се несметано удаљи ка Хан Пијеску. Како је терен одакле Нијемци пристижу валовит и прилично откривен, убрзо смо угледали једну колону од око 30 људи са четири натоварена коња која је ишла према нама. Брзо смо сишли на цесту и на једној оштрој окуци направили засједу. На чело окуке поставили смо 2 пушкомитраљеза и гро бораца, док сам остале распоредио дуж насипа, удаљени од цесте до 10 м.

Нијемци су ишли комотно у групама и око коња који су били натоварени радио-станицама. Ми чекамо. И баш то чекање да се отпочне акција обично изазива нервозу код бораца, бојазан да не искрсне нешто непредвиђено, да се ништа не пропусти, да неко у засједи не затаји. А кад почне све да иде по плану, нема нервозе а још мање страха. Нијемци се приближавају нашем положају на 100, 50 и 15 метара. Даље се није имало шта чекати. Отварам ватру, такав је договор, а за мнош и сви остали. Шумска тишина проломила се од паклене пушчане и ватре митраљезаца. У исто вријеме засули смо их бомбама, јер је свако имао по двије припремљене бомбе. Ту пред нама пало је око 10-12 Нијемаца и сва 4 коња. Истовремено, тада сам зажалио за коњима. Укопали су се на мјесту, неко вријеме дрхтали на ногама а онда попадали. Нијемци који су остали здрави и рањени, поскакали су у јарак и почели пружати отпор. Пет Нијемаца, ваљда у забуни, прескочише на нашу страну цесте. Тројица

су се предала док смо двојицу убили. То су сад наши заробљеници. Нисмо знали шта ћемо са њима, сметали су нам, али смо се некако морали старати о њима. Одузели смо им оружје, одмакнемо их дубље у шуму и повежемо их. Будимирку Васиљевић смо одредили да их чува, с тим што је претходно једног од њих који је био рањен у руку, превила.

Борба се наставља јер њих има више него нас, али ми имамо иницијативу. Додуше, међу њима има и рањених. Цеста је насута и висока а јаркови дубоки с обје стране. И она четири мртва коња нам сметају, ми немамо преглед, а њима служе као заклон. Тешко нам је да пређемо преко цесте како би их похватили или уништили. Један такав покушао скупо смо платили, погибе нам храбар борац и добар друг Бошко Којић из села Жепинића - Шековићи.

Ми се ипак надамо успјеху. Чујемо јаук њихових рањеника и неку вику (ваљда препирка). Почињу да ме брину заробљеници, јер видим да ћемо ту остати дужи, а могу се и Нијемци појавити, па ћемо морати мало брже одступати. Питање је да ли ће то хтјети заробљеници. Зато, питам Будимку да ли би могла да спроведе заробљенике у штаб, и да нам они пошаљу помоћ. Увјерава ме да то она може сама урадити и одлази с њима у штаб. Упозорио сам је да их тјера испред себе на одстојање 3-5 метара и да им не дозволи да разговарају. Вратим се до засједе. У том моменту се подиже један официр и поче да бежи јарком у правцу одакле су Нијемци дошли. Би ми мило што им старјешина бјежи, јер би то могло бити знак да су битку изгубили. Истовремено, изгледао ми је и јадно остављати војнике којима је командовао, а себе спашавати. А шта ако иде по помоћ, помислих, и одлучих да га стигнем. Команду предам Борђију Миловановићу, и потрчим другим јарком за Нијемцем. Сустигао сам га након 500 метара, погледао ме је, али сам га предухитрио јер сам држао подигнут аутомат, и одмах сам испалио пола шанжера из доброг руског аутомата у њега. Пао је у јарак са опруженим рукама и аутоматом. Стојим у јарку и размишљам како би најсигурније да скинем оружје и узмем документа од њега. Одлучујем се да пређем преко цесте и превучем га у јарак у коме се ја налазим, јер у случају да наиђе следећа немачка колона, лакше ћу им умаћи у шуму. Аутомат пребацим преко леђа да би га лакше превукао обема рукама. Када сам се примакао Нијемцу, на моју несрећу, угледам га како лежи, са аутоматом у рукама, приљубљем уз ивицу јарка. Сјећам се добро да је био плав, много блијед, мршав и са киселим и осветничким погледом гледао ме је право у очи. Упао сам у замку. Јер, како сам се залетио и пошао низ падину јарка, ја се више нисам могао задржати, него сам налетио право на цијев његова аутомата. Чини ми се да се ни он није журио, а ни ја нисам осјећао страх, било какав страх. Чак се нисам ни бранио, гледао сам како се он мучи са окидачем аутомата који му је отказао, због чега је постао нервозан. Док је у лијевој руци држао аутомат, десном је полетио за пиштољ, док сам ја и даље стајао. Наједанпут, као да сам се пробудио, сагнуо сам се и објема рукама ухватио његову лијеву руку, снажно га подигао и, чврсто му држећи руку, окренуо се заједно са

његовом руком. Рука његова је закрцкала, а он толико јаукнуо да сам се ја тек тада уплашио. Пао је онесвешћен и тада сам га убио. Узео сам му аутомат, пиштољ, двоглед и официрску торбу с документима и картама. Таман сам то прикупио, кад чујем моторе. Усправих се а на цести, на 2 метра од мене, стоје два Нијемца. Само што рекоше »бандит«, побјегоше ка Сарајеву. Вјероватно су видјели моју звијезду петокраку на капи.

Прећем цесту и видим да на мјесту засједе нема мојих другова. То ме је зачудило, јер су сви одлични борци и одговорне старјешине. Нијемци из јарка и даље пуцају иако нема никога од наших.

Таман што сам зашао у шуму кад цестом наиђе моторизована колона пуцајући из флакова и митраљеза. Убрзо стигнем моју групу. Они су помислили да сам погинуо када су видјели ону двојицу Нијемаца, па су, узевши плијен и погинулог друга, одступили. Сахранимо друга Бошка у шуми уз уобичајене партизанске почасте и доћемо у бригаду.

Код Будимирке, приликом спровођења заробљеника опет је дошло до великих проблема. На њу су насрнули, један је успио да се одрешти, отели јој пушку и побегли у шуму. Од гушења са њима била је сва изгребена и искрвављена. Тако јадног изгледа дошла је у бригаду и испричала да смо и ми настрадали. Не знам зашто.

Када се све сабере, имали смо успјеха али и пропуста. Ипак, нијесмо се надали само грдњама. Мени командант бригаде Војо Ивановић рече да није моје да се бавим неким проблематичним диверзијама, већ од батаљоном командујем. Изашао сам од њега лут, а за мношвом и комесар бригаде Никола Андрић. Он је већ познат по свом такту и способношћу да свему да праву мјеру. И он је сматрао да нијесам лично морао ићи у засједу са десетак људи, али, у реду, када је већ такво стање на цести, треба да изведемо цео батаљон у засједу. Наравно, после оваког разговора заборављене су све непријатности.

У штабу батаљона прависмо план за сутрашњу засједу, али мени, а ни другима, никако није јасно зашто мене Нијемац није убио из аутомата. Ту дилему ријешити интендант батаљона. Пробао је заплијењени аутомат и установио да не може да дође до окидања. Како? Тако што када сам ја гађао Нијемца, погодио сам цијев његовог аутомата и улубио га. А како је аутомат био репетиран и пун, па се Нијемац поуздао у њега, не знајући да затварач не може да дође до метка због испупчења. Спасан Ристић рече: »Чувај ово за успомену, ово ти је живот спасило«. Нисам га сачувао. Откуда сам знао да ће неком бити потребна ова прича и онеспособљен аутомат.

Сутрадан постависмо цијели батаљон у засједу и то на мјесто гдје смо дан раније побили Нијемце. И, где чуда, све се понавља из претходног дана, колона по четири Нијемца и без обезбјеђења. Пошумљено и маневарско земљиште омогућило нам је добро маскирање. Нијемцима је било отежано осматрање, а и журило им се ка Бијељини и Брчком, те нас нијесу ни примијетили. Нијемци су се, као мрави, у густом маршевском строју приближавали нашем положају. Наређено је било не пуцати док се не да знак за отварање ватре.

Борци у својим заклоиима осматрају и чекају непријатеља. Међутим, код нервно лабилних особа у таквим приликама осјећају се неконтролисани покрети, уплахиреност. И док је колона улазила у засједу, једном борцу се учинило 15 м одстојање од цесте много близу, па се хтио премјестити по дубини. То су Нијемци из колоне примијетили па је командант батаљона Живко Гајић морао раније отворити ватру. Они су били изненађени силином наше ватре, а потом и јуришем, па су почели бјежати у неред и паничном страху остављајући за собом опрему и наоружање, па и мртве и рањене. Само појединци из задњих линија отварају ватру по нашем стрељачком строју, али су и они узмицали пред нама све док их нијесу сустигле њихове моторизоване колоне из правца Сарајева. Када су након тога ударили својом артиљеријом по нашим положајима, нашег батаљона више није било ту.

И поред поменутог пропуста убили смо 51 Нијемца и више њих ранили. Заплијенили смо много опреме и наоружања, а особито смо цијенили три шарца које смо заплијенили. На нашој страни смо имали 3-4 мртва и 5-6 рањених другова, међу којима сам био и ја. Тада је рањен у обје ноге командир вода Јаков Ребић, веома храбар Спречак, који се баш том приликом особито истакао.

Прихват нових бораца из Србије

Бригада се стално попуњавала новим борцима, углавном из Бирча. Попуне су биле сталне, јер се стално и ратовало и стално гинуло. Сваки долазак нових бораца стварао је у бригади пријатно расположење, јер смо постајали војнички јачи, а морално сигурнији и чвршћи.

Једна попуна децембра 1944. године у Тузли била је масовнија од претходних - био је то долазак нових бораца из Србије, већина их је била из околине Пожаревца. Сваки прихват нових бораца брижљиво је припреман у Команди, а овај особито јер се радило о већем броју. Одржавани су састанци у командама и партијским и скојевским организацијама, гдје је говорено о прихвату новог људства.

Сјећам се, говорено нам је да их треба прихватити другарски, топло и са пуно повјерења и да, на четним конференцијама, и појединачно, треба говорити о другарству, о братству и јединству, о дисциплини, о томе да су другарице као наше сестре, да се заробљеници предају вишој команди, да се рањен друг мора изнијети из борбе, да се од народа ништа не узима без наређења, и др. Старим борцима је наложено да их подучавају у руковању оружјем и причувају их у првим борбама.

Наравно, у почетку је било тешкоћа, људе је требало убиједити да умјесто сељачког одијела обуку униформу. Али, и после тога, шубаре и шаренице (њима су се покривали ноћу) нијесу бацали. И у првим борбама је било тешкоћа, јер су у неред и у групама, самовољно одступали, па су непотребно гинули. У почетку су се груписали и са страхом се обраћали официрима. Било им је чудно што

су стари борци у слободио вријеме присни и слободни са старјешинама.

Међутим, временом су и они постали прави и добри војници наше бригаде, па су неки од њих постављени и на командне дужности, као што је био случај са браћом Гавриловић из Велике Плана, те Драганом Јеремићем и Војом Траиловићем из Пожаревца.

У вези са Србијанцима, како смо их звали, запамтио сам врло честе посјете њихове родбине, и то и на положајима и усред борби. То нас је чудило јер код нас посјета није било уопште, а нико није знао како су успјевали да пронађу јединицу у току борбе. Али, њихово настојање да сваког свог погинулог однесу у свој крај, изазивало је код наших босанских партизана највеће поштовање.

Калабићеве четници

Послије тешких борби против Нијемаца у рејону села Дрињаче на ријеци Дрини, бригада је усиљеним маршом 22. фебруара 1944. године стигла у села Бобаре и Победарје да нападне на четнике који су се из Србије пробали у Босну. Ноћ је, ми спремамо план напада. Између нас и четника налази се ријека Дрињача, која се у ово доба године, у нормалним условима, прелази искључиво преко моста. Али, то знају и четници, па су запосјели мост. Ово је мој родни крај и знам сваки брзак и вир на ријеци. Зато предлажем Штабу бригаде да поведем наше колоне на газ (у неку руку) испод куће попа Саве, да изманевришемо мост. То се прихвата и већ се налазимо с оне стране ријеке. Четници нас нијесу опазили, мада су око 300-400 метара удаљени од нас, ми то видимо по ватрама. Развијамо се лијево и десно за напад. Наш батаљон је у средини. Борци су у стрељачком строју и све смо ближе њима. Нико не пуца, тишина је, а нико нас и не зауставља. Види се ватра, ми се и даље приближавамо.

Да нијесу побјегли? Да нас нијесу осјетили и направили нам неку замку? И даље идемо, све ближе, дошли смо скоро до саме ватре, кад тамо четници у великим групама леже око ватре и спавају на простром сијену. Само неколико их је сједило и дријемуцкало. Отварамо ватру по њима, наста кркљанац, кукњава и бјежање. Проломи се: »У-ра - јуриш партизани«. Четници изненађени и збуњени почеше у нeredу бјежати без отпора, бацајући све са себе, па и оружје, а многи се и предају.

Много их је остало мртвих, али ми идемо даље, гонимо их. Свануло је. Зауоставили смо се негдје на линији С. Тепен-Мимића гај. Њих је много, вјероватно 100:1, и зауоставили су се. Дан је, не нападамо их, већ идемо десно од њих преко села Чанићи, Ристићи - Бијело поље, да се поставимо испред њих и не дозволимо им продор у Тузлу. Постављамо се на положајима: село Јелачићи - Толиша - К.644 - Цебарска греда (К 792). Четници у више колона иду са нама, пошто је дан, добро их видимо. Спремају напад на нас и то из изузетно неповољног положаја за њих: иду из потока уз страну која је, углавном, откривена. Ми смо на гребену, у заклонима, мало нас

је према њима, али смо некако самоувјерени - сјећајући се њиховог пораза од прије два дана, а и терен нам иде на руку.

Наређење је било - не пуцати док се не да знак за отварање ватре. Њихови извиђачи, повијени до земље, опрезно прелијећу њиве, улијећу у шумарке и дају знак стрељачком строју да се помакне напријед. Стрељачки строј се подиже и поче пребацивати, и то у 2-3 ешелона. То се два-три пута поновило, а затим се из посљедње шумице појављује густ стрељачки строј. У исто вријеме се зачу труба, знак за јуриш, и то први пут чујем у овом рату. Обасули су нас ураганском ватром из свег оружја, а затим су се подигли и кренули у јуриш, усакакали су и подмукло подвизивалин - »калабићевци су ово, маму вам партизанску«. Као да су том дерњавом хгјели себе да охрабре, а нас да заплаше. Али, ми смо и даље ћутали јер смо знали да их тако надмоћне можемо одбити само блиском и убитачном ватром са непосредног одстојања. Засули смо их, потом, ватром из свог оружја на брисаном простору. Наша ватрена завјеса је постала непробојна и њихов стрељачки строј се почео повијати, кидати, да би на крају одустали од јуриша и вратили се на своје полазне положаје. Око 12 часова они спремају и други јуриш. Скоро се све поновило из првог јуриша, само што је овај био још жешћи. Остали смо без муниције, губици се повећавају. У том тренутку долази нам као појачање извиђачка чета штаба бригаде и однос снага се мијења, а наређење је да се линија одбране мора држати до ноћи и то у потпуности остварујемо. Чудимо се овој упорности и борбености четника, јер смо их увијек лако побјеђивали, бар ове наше, босанске. Погибоше нам двојица нишанција пушкомитраљесца иза стећака на Дјевојци. Обојица задобише ране на потиљку, као да су гађани из авиона. И тада примјећујемо њиховог извиђача на храсту са снајпером. Мало нам је била једна његова кожа за живот два храбра друга. Четници се опет спремају за јуриш, стално им пристижу појачања. Ми их мирно чекамо, а у међувремену смо дигли и појачање. Пошто ће ускоро мрак, не забрињава нас њихова надмоћност. Опет треба у јуриш. Повицима и криковима види се да су и пијани. Јуришају и гину, залијежу испред нас негдје и до 20 м., али ми чврсто држимо положаје. Тако смо и омркли у непосредној близини.

Тога дана смо имали око 12 мртвих и 21 рањеног борца. Добили смо наређење да се непримјетно повучемо са положаја, што смо вјешто и учинили у току ноћи. Пребацујемо се у село Матијевиће, одакле ћемо слиједећих дана нападати ове четничке снаге и одбацивати их од Тузле.

Сам побједио тифус

Идем у колони, а зна се да не предстоји борба са непријатељем. Стигосмо у село Поцепље. Ту је и цијела бригада. Расположени смо што се можемо опустити и мало одморити. Просто нам необично. Осјећамо да јача наша снага. Наједном се зачу пучњава из лаког аутоматског оружја пред штабом бригаде, а потом и пред штабом нашег батаљона. Одмах сазнадосмо да је весеље. Капитулирала Румунија.

Тек што је почело весеље, а ја се разболим од тифуса. Од температуре дуго не знам за себе. Нисам примјетио ни када су од мене одстранили пиштољ. Дуго ме мучи повраћање и осјећај гађења на супу коју сам јео пред разбојевање. Трећи дан моје болести запуца од сјеверозапада. Из свих оружја, па и артиљерија туче. Напада непријатељ. Наши дају отпор, али нема прегруписавања јединица у том правцу. Послије један сат услједи покрет болнице и позадинских дијелова. Правац кретања је супротан од напада непријатеља, а то је између села Кусаче и села Плане. Јашим на коњу, али не могу да сједим. Наслањам се на предњи дио самара, али жуља. Немам снаге, а повремено и не знам за себе, па осјећам да могу спасти са коња. Примјећује то и «доктор» Маки (медицинар Максим Штернић), па виче: »Држи се комесару«!. Послије један километар марша, изненада, са 150-200 метара испред нас, наједном осу јака паљба из аутоматског оружја. Потом туку и минобацачи. Наишли смо на засједу непријатеља. Толико куршума око мене пада, да ми се чини да на једно мјесто удари их више. Изгледа као да сипа из вреће. Видим их како се забадају у земљу. Како ме ни један не погоди, то не могу да схватим, поготову кад је брисани простор и потпуно ме виде.

Наћох снаге па скочим са коња и поћох назад. Чак и трчим помало. За пар минута ухватим се жбуна. Једини спас за мене је да се склоним од ока непријатеља, пошто је близу на стотинак метара, а ја не могу да трчим. Не могу да вјерујем себи да имам оволико снаге да се крећем. Као да је снаге пристизало према ситуацији, према потреби. Прије борбе не могу да сједим на коњу, а сад, када напада непријатељ, трчим. Идем што даље у шуму, али моје кретање је толико споро па сам убрзо изостао и одвојио се од наших јединица, које су биле заузеле борбом са непријатељем. Усмјеравам се да идем што више на Жеп, јер уз ту стрмину неће ни наше јединице ни непријатељ, пошто имају довољно равнијег простора. Не иду за мном. А већ сунце залази. Опустих се, јер сматрам да у току ноћи

непријатељ неће у шуму, поготову када се више не чује борба. Одмарам се да прикупим снаге за даљи пут. А близу сам непријатеља. Свега стотинак метара ушао сам у шуму. Чујем их како довикују један другоме: »Држи тога...!« Потом се чује покоји пуцањ. Значи, убијају наше рањене и болесне другове.

Крајем даље док је мрака. По освјетљењима уочавам гдје су распоређене непријатељеве јединице. Постављам себи задатак да у току ноћи изађем изван овог подручја које су запосјели. Легао сам да мало предахнем. Али због температуре остах у бунилу дуго. Доћох к себи тек кад ме сунце обасјало. Налазим се у проређеној младој шумици. Кад погледах око себе, а са јужне стране на осамдесетак метара шатор са непријатељевим војницима. Један ломи грање. Смотрим да им гори ватра. Чује се добро како причају. Брзо пузећи идем у први жбун. Имам среће да је овај жбун погодан да се заклоним да ме не виде. Лијеска има доста шибља да ме свуда около заклони. Не смијем мрднути нигдје одавде, јер је шумица ријетка и танка, па би ме осмотрили само ако погледају на ову страну. Приљубим се земљи, и у правцу шатора осматрам. Размишљам о разним варијантама ако ме открију. У сваком случају, покушаћу да побјежем. Уздам се у шуму. Али мало наде у снагу. Ако не успјем побјећи, они ће ме при бјежању убити и неће ухваћеног мучити. Проће цијели дан, а мене нико не примјети. Са нестрпљењем очекујем пад мрака, па да се удаљујем одавде. Кад - на пола сата пред залазак сунца, изненада са западне стране приђе к моме жбуну сељанка у димијама. Надвири се изнад жбуна и кад видје мене оде даље, мрмљајући нешто од чега сам чуо само ријеч »свиња«. При повратку даље, на десетак метара из другог жбуна узне неки пакет у платну и оде даље одакле је и дошла. Вјеровао сам да ће ме сигурно, макар и незлонамјерно, открити пред овим војницима. Брзо одлучујем да нешто подузmem, макар и ризично, јер ће ме овдје свакако убити. Иако је дан, пузим двадесетак метара супротно од шатора и пењем се на велики бор. При пењању мучи ме ципела која ме нажуљала, па је носим у руци. Ускоро се смрачује и почињем се надати да сам се извукао од ове опасности. Сад се више чује говор војника, ваљда око вечере. Једна група војника води коње да поји баш испод дрвета на којем сам ја. Један од њих вели: »Ја не знам како људи из ових крајева желе да дођу на одсуство кад овдје ништа нема. Кад се сјетим моје Бијељине, пуно парадајза, паприка и свега«. Увјерих се да се све смирило на спавање. Силазим с дрвета и крећем сјеверно ка Бирчу, за мојом бригадом. Те ноћи наићох на воду, у бари. Напих се послје страшне жеђи која ме највише мучи. Напих се и за резерву, јер ко зна кад ћу имати прилику да поново наићем на воду, иако сам свјестан ризика од претјераног пијења воде.

Други дан наилазим на непрегледне шуме. Нема никаквих људских трагова. Путоваћу и дању, уз претходно добро осматрање. За оријентацију погодно, јер је ведро, па поред сунца и звијезда увече дуго остану црвени трагови сунца. Имам среће да има и мјесечине у ноћи. Трећи дан чујем лавез паса са источне стране. Створи се пред очима село, људи, јело. Потом се тамо чуше и дјеца. Чувају

стоку. Вјероватно од села Нурићи. Играју се, па вичу: »Држи партизана...!« Као, они нека друга војска. Значи, овдје је утицај реакције. Морам имати већу опрезност. И четвртог дана путујем кроз непрегледне шуме. Наилазим на шумски пут. Видим свјеже трагове, као колона пјешака и коња. Обрадова ме, јер ми самоћа досадила. Сину и нада да ћу можда наићи на бригаду. Осмотрим у детаље и уз највећу опрезност прелазим попречно пут безбједно. Пети дан валовитији предјели, а помало и непошумљено. Ујутро наиће облак магле. Користим да се неопажено крећем. Магла тако брзо пређе да се ја изненада наћох на двадесетак метара од куће, а уз њу човјек сјече дрва. Брзо се покријем и непримјетно удаљим. То је вјероватно село Заграђе. Шестог дана улазим у непрегледну шуму са великим буквама. Изгледа да су то огранци виса Сикира. Док сам спавао сањам да једем палачинке. Ваљда зато што би се тога најбрже најео. Поче кишица, али све ми изгледа да ће ускоро престати. Склањам се испод букви цијели дан, али покисох до коже.

Седмог дана уочавам са десне стране мога путовања, то јест према истоку, много нижи терен. Помислих да сам можда отишао више Дрине. Због облачности јуче и данас могао сам мало погријешити правац. Пред вече се разведрило, па ћу поправити правац. Постепено силазим, а шума све рећа. Већ се смрачило, али ведро, па се види. Наједном изненађење - наићох на крушку, добро родила, зрела, укусна. Десети дан од како сам се разболио од тифуса, и од тада нисам ништа јео. Не вјерујем да имам да једем колико хоћу. Изгледа ми као фантазија. Провјеравам да ли можда сањам. По крушци закључујем да је близу насеље. Иако ноћ, крећем опрезно. Наилазим на ровове. Трагови од моторизације. На двадесетак метара даље види се кућа. Осматрам и закључујем да нема људи. Одлучујем да идем у кућу да се одморим, јер напољу мокро и повремено кишица, а ја мокар до коже. У кући сто, столице, те дрвене полице, али ни хране ни постеље. Легнем на сто, а покријем се кудељом која није ни истуцана, па од ње није ништа топлије. Циједи се вода са мене, па све капље доље на иод. Постављам себи задатак да ујутру прије свитања изаћем из села. Али, кад се ја пробудих, а оно сунце увелико обасјало. Брзо идем према шуми. Ту је штала у којој нема стоке, само кошница пчела и кудеља неистуцана. Врата јој окренута према сунцу. Испред улаза купине зреле. Сушим се наспрам сунца и једем купине. Кад - пред подне, изненада, у село долазе двојица у цивилном одијелу са пушкама. Један одложи пушку уз кућу и сјекиром поче сјећи дрва, док други иде ка овој штали. Не могу стићи до шуме неопажено, јер има стотињак метара ливаде, а овај са пушком на двијеста метара од мене. Врата штале су са супротне стране од села. Излазим, и кад је стигао на три хмјетра од штале, појављујем се иза угла пред њега. Толико се изненадио, збунио и преплашио да није могао проговорити. Не узима пушку са рамена. Примјети на мени знак комесара чете, па рече да је и он партизан на терену. Кажем му како сам као тифусар изостао од јединице. Даде ми двије крушке. И одмах, да ме обрадује, рече да су наши ослободили Зворник и наставили да напредују према Тузли. Наста-

ва да прича детаље о борбама, а меи се пјева док он прича, мимо моје воље. Рече ми да је ово село Лукавица, и да ће ме одвести у Милиће код наших. Узпут ме уведе у воденицу. Већ се пече погача. Сачекасмо мало и дадоше ми комад хљеба. Нисам га јео неколико мјесеци, па га сад осјећам као нарочито уживање. Уз пут пролазимо кроз шљивик. Шљиве родиле па се плаве. Већ су зреле. Једем их али не више халапљиво. Закључујем у себи да више нема глади. Послије осам дана пијем воде кад хоћу.

У Милиће стигосмо за пола сата. Одмах се створи комесар бригаде, Раде Јакшић. Нисам га добро ни осмотрио, а он ме загрли. Зна у детаље кад сам се разболио и изостао од бригаде. Нису могли замислити да сам остао жив. Тако се и изненади комесар Раде, као да сам из мртвих оживео. Радује се из дна душе мојој срећи. Сав око мене, као да је за моменат занемарио све своје бриге и задатке. Дуго ме гледа и пита за све. Уочава да ми је од тифуса опала коса и да сам много ослабио. Највише провјерава како се сада осјећам. Очигледно да ме обрадује - поче причати како наша бригада успешно напредује, да, заједно са још неким јединицама ослободи Тузлу. Побрину се да ми обезбједи опоравак у Власеници, док се не стекну услови за одлазак на партијски курс на који сам позван од Обласног руководства.

Још једном се увјерих у чврстину наших редова. Повезани су нераскидивом љубави. Растасмо се задовољни што имамо једни друге и што ћемо све задатке сигурно извршити.

На истој цести са есесовцима

Око један сат послје поноћи, 5. августа 1944. године, стигли смо у Власеницу. Од Берковине на Романији кренули смо јуче ујутро. Маршевали смо скоро без одмора. Треба прије сванућа заузети положаје и напасти бојну 13. СС дивизије на Бачковцу. Власеница изгледа пуста, све спава дубоким сном. Понеки пас својим лаважОхМ нарушава тишину топле љетне ноћи. Мјаукне и понека мачка. То наши Италијани сакупљају »манћерију«. Цијела бригада добија кратак предах. Уморни од напорног марша, борци лијежу на ивицу цесте. Сан их брзо хвата.

Обавјештајци су сазнали да је пар сати прије нашег доласка ту била једна мања група есесоваца. Била је то патрола фашистичког батаљона којег наша бригада треба да нападне. Долазили у извићање, да утврде ко је у Власеници. Након што се то сазнало облучено је да одмах кренемо. Са доста тешкоћа успјевамо пробудити уморне борце. Крећемо цестом према Тишчи, истим распоредом којим смо дошли у Власеницу. На челу је 1. а са њим наш 2. батаљон. Помрчина је. Једва се назире силуэта бораца који је испред тебе. Многи борци у ходу спавају. Кад полете да падну, тргну се и тад се чује јачи ударац ципеле о калдрму. Већ смо прешли преко два километра од Власенице. Први батаљон је скренуо на стару »турску« цесту која води према Цикотама. Скренула је и 1. чета нашег 2. батаљона. За њом иде наша Друга чета. На челу је Милош Тришић, одскора командир чете. Замијенио је Славка Ступаревића који је средином јула погинуо у Осмацима. Баш кад је био на рескршћу и почео да скреће са цесте, хтио је да запали цигарету. Шибица није имао. Опази да из правца Тишће иду неки војници и пуше. Помислио је, као и ми позади, када су поред нас пролазили, да су то наши, вјероватно нека јединица 1. батаљона. Није први пут да се ноћу наше јединице овако крижају. Пошао је према њима да упали изваћену цигарету. У том тренутку повукао га је за рукав борац који је ишао одмах за њим и рече му: »Командире, ја имам шибицу«. Есесовци опазеше свјетло шибице и чују разговор Милоша и борца. Један од њих гласно упита: »Ко су ови?«, други одговори: »То су наши, не бој се«. Колона наше чете иде десном страном уз сјеверну ивицу цесте. Есесовци иду јужном ивицом, нашом лијевом страном. Не сметамо једни другима. У тихој и мрклој ноћи одјекују батови војничких ципела по макадамској цести. Чује се понекад звекет реденика од »шараца«, кад их дремљиви есесовци враћају на право мјесто, на раме.

Идем у средини колоне наше чете. На зачељу је Перо Цвијетић, комесар чете. У задњем дијелу колоне иде и борац Цвијић, звани Мрки. Он је стари и искусни ратник. Од свих бораца чете најбоље је »савладао« спавање за вријеме марша. У једном моменту се затетурао на цести и ударио у једног фашисту. Правећи трзај да остане на ногама, иако бунован погледао је у човјека кога је ударио. Запрепаштен, једва проговори: »Јој, какви су ово са шеширима!?« Од шљетова које су носили есесовци, њему се учинило да су шешири. Таман што Мрки то рече, зачу се продорни бас комесара Пере: »Ко је то?« »Еесовци, а ко је то?«, чу се одговор. На трен обје колоне стадоше. Из колоне есесоваца чу се уздах једног од њих. »Партизани, мајку им«. Без команде већина бораца наше чете леже у сјеверни јарак цесте. Неки изненађени и за трен преплашени стрчаше са цесте, преко шљивика у једну удолину. Есесовци у супротном јарку постављају »шарце«, чује се звука реденика. Наши митраљесци отворише ватру прије њих. Косе по цести. Отпоче кукњава и јаук преплашених и рањених есесоваца. Неки дозивају санитетско особље по имену или вичу: »Станте, бога вам вашег, погибо!« Њиште мазге, преплашене од ураганске ватре, чује се звекет ланаца, оружја и опреме која са њих пада на камену цесту. Есесовци покушавају да нас дохвате рафалима својих »шараца«. Шарају небо свјетлећи меци, који се испред нас од тврде цесте одбијају у небо. Добују по нама и око нас каменчићи које распршавају рафали »шараца«.

Уз мене лежи и туче из свог »канаћанина« Срећко Чордашевић - Чордаш, водник и митраљезац. Поред њега је његов помоћник, а до њих Васо Драгичевић, звани Рус, Митраљезац. Есесовци преко пута почеше »плести« по нама. Чордаш за трен прекиде пунцати, примиче се мени и шапну: »Бомбе, да их потјерамо«. За трен одјекну неколико снажних детонација »крагујевки« и »енглесзерки«. Зачу се јаук и крљане. Престаде ватра »шарац« који је био удаљен од нас свега неколико метра. Срећко слободније поставља ногаре свога митраљеза на цесту. Тако боље гаћа.

Зарко Вуковић Пуцар, командант батаљона био је на челу наше колоне са Првом четом. Кад је чуо паљбу на цести, брзо је процијенио ситуацију, мада до краја није знао како је и са киме дошло до борбе. Наредио је да 1. чета и дијелови 2. чете који су били сишли са цесте, фронтално у стрељачком строју крену према цести, западно од нас, да посједну брежуљак изнад цесте и поред раскршћа. На брежуљку су се сукобили са лијевом побочницом непријатеља. У снажном налету ликвидирали су је и заузели бријег, који је од цесте удаљен свега педесетак метара. Брзом паљбом из свих орућа »оплели« су по есесовцима, на цести, испод и десно од брежуљка, управо тамо гдје су се они највише набили бјежећи од наше ватре. Туку из и тромблонкама, које смо прије кратког времена заробили од шваба на Краљевом Пољу, код Хан Пијеска. Чује се паљба и по есесовцима, туче их и наша 3. чета и 3. батаљон, само нешто даље са положаја из правца Власенице.

Почело је полако да свиће. Не престаје ватра ни са једне стране. Нема више непријатеља у јарку на супротној страни цесте, дуж по-

ложаја које држи наша чета. повукли су се ниже према Тишњи и на неку узвисину, одакле све јаче туку. Успоставили смо везу са свим борцима који су у јарку поред цесте. Нема нас много, свега око двадесетак. Али ту је седам митраљеза, Шапатом, до нас све чешће се преносе захтјеви митраљезаца за муницијом. Понестаје им. Рафали постају све краћи и рјеђи. Зарко осјећа да ватра наше чете јењава. Зато почиње гласно да виче: »Друга јаче, брза паљба, Друга... « Не смијемо му гласно одговорити у чему је разлог, јер ће то чути и фашисти. Шта да радимо? Есесовци могу извршити јуриш на нас. Чиме да их одбијемо? Нема друге, морамо се повући са ових положаја. Шапатом преносимо одлуку борцима. Пузимо 10-20 метара уз благу стрмину сјеверно од цесте, а затим доста великом низбрдицом спуштамо се у неку увалу. Ту затичемо дио бораца наше чете и митраљеско одјељење батаљона. Они се ту склонили кад је настао метеж на цести. Нису имали ни са киме везу. Одлучујемо да са свим борцима одмах заузмемо положаје одакле ћемо моћи тући есесовце. Успињемо се и распоређујемо на једном брежуљку. Отварамо ватру из пушкомитраљеза, тешког митраљеза и нашег батаљона бацача. Чувши нашу паљбу са нових положаја Зарко оцјењује да више није у стању са Првом четом дуже одржавати борбу на тако блиском одстојању. И паљба Прве чете почиње слабити, да би ускоро сасвим престала. Есесовци нас већ туку и бацачима, али не погађају. Убрзо стиже Зарко. Напуштамо ове положаје. Морамо прикупити све дијелове батаљона и повезати се са штабом бригаде.

Сутрадан од наших обавјештацаја сазнајемо да је непријатељева колона, са којом смо се на цесту сукобили, био батаљон есесоваца са Бачковца. Ноћас су се спустили у Тишњу и кренули према Власеници, сигурни да на том терену нема наших јединица. У овој борби избачено је из строја више непријатељевих војника.

Мали Рецо и мој велики страх

Када је формирана 19. бирчанска бригада, у јесен 1943. године, била је састављена од бораца из Шековића, Спрече и Милића. Сви борци су били Срби. За време боравка бригаде на терену Власенице, у бригаду су ступила два борца Муслимана, оба су имала име Рецо. Старијег, већ одраслог и зрелог момка звали смо велики Рецо за разлику од малог Реце. Старији Рецо био је из Шадића, а мали Рецо из Власенице. Мали није имао ни четрнаест година, па и поред тога, његова мајка није имала ништа против тога да ступи у партизане, јер је он то желео. »А и бол.е је, резоновала је мајка, да иде с вама него да остане код куће, па ако наиђе нека друга војска, четници, усташе или Нијемци, могу га убити, заклати на правди бога«. Молила је само да припазимо на њега. »Видите, још је дијете«.

Бригу о малом Реци преузео је командир 2. чете шековачког батаљона, Комнен Мркајић. Комнен је био стасит, леп и храбар борац, имао је око тридесет година, па је уживао поштовање код бораца који су, углавном, били омладинци. Било нам је драго што је баш Комнен примио малог Рецу, знали смо да ће он најбоље знати да га чува.

Та двојица Реца, нарочито мали, били су омиљени код наших Бирчака, то су били први Муслимани из нашег краја у бригади. Сви су из познавали, цела бригада, па и бринули о њима.

Мали Рецо је био неустрашив, храбар, ваљда због младости није осјећао опасност и страх. Заносиле су га приче о храбрости појединих бораца, па је и он желео да буде предмет приче о храбрима. Стално се јављао у патроле које су ишле у извићање. Борци су га опомињали на опрезност, а Комнен га је чувао. Држао га по страни опасних догађаја. Служио му је као курир унутар чете, или га је задуживао да нешто припази или причува, да буде и на стражи, али никад ноћу. Иако је носио нормалну пушку и муницију, можда више него други борци, добро је издржавао покрете и глад, чега је било доста, нарочито на маршу од Соколовића до Фоче. Комнен га је често истицао као пример другима који су знали и да се сну предају и да се жале на умор и глад.

Био је почетак марта 1944. године када је 27. дивизија дошла на терен Фоче. Деветнаеста бригада је тих дана боравила у Фочи јер је командант бригаде Стојанда Милиновић био болестан. Повредила му се једна од његових старих рана, па је гнојила. Из Фоче је бри-

гада вршила акције иа четнике који су се у мањим групама кретали по околним селима. Такву једну акцију бригада је извршила у селу Закмур, гдје је »оперисао« неки мањи четнички војвода. Закмур је прилично удаљен од Фоче. Снег је био доста велики, па смо у акцију кренули око пола ноћи да пре сванућа дођемо у та села и изненадимо четнике. Са бригадом су ишли њен комесар Раде Јакшић и заменик комесара Милан Вуковић.

Поред акције на четнике, бригада је имала задатак да у тим селима делује и политички, да сељацима говори о политичкој ситуацији, о четничкој издаји и сада када се рат ближи крају, да оснива народноослободилачке одборе. Нарочито је подвучено да однос према народу буде што пријатељскији. Требало је да наступамо као права Народноослободилачка војска како би демантовали четничку пропаганду коју су они ширили против партизана.

У село смо ушли пре сванућа. Било је врло хладно, велики снег и нека сумаглица, тако да су се куће тек назирале када им приђеш на десетак метара. Код првих кућа сазнали смо где је »војводина« кућа и да је синоћ био у селу. Закмур има више засеока и Комненова чета је претресла засеок у коме је војводина кућа. И ја сам пошао са Комненом. Један део бригаде је претресао друге засеоке, а један је продужио према суседном селу.

Опоколили смо »војводину« кућу и залупали на врата. Потрајало је подуже док се на вратима није појавила постарија жена са лампом у руци. У првој просторији било је огњиште, а у соби са дететом које је мајка дојила, на неком поњавчету, седела је млађа жена. У соби су била и два кревета, оба празна, па је било јасно да испод младе жене и поњаве има нешто што треба сакрити. На питање гдје је војвода, обе су у један глас одговориле да не знају, и да га нема код куће већ неколико дана. Испред поњаве на којој је седела војводина жена са дететом био је поклопац, а доле у штали чула се крава како прежива. Знали смо да нас жене лажу и да је војвода сигурно у штали и зато је отварање куће подуже трајало док се овај не спусти у шталу. Комнен је узео лампу и посветлио шталу. Слабо светло лампе није могло да осветли целу шталу. Само се у једном ћошку назирала крава. Војвода је могао да буде и иза краве па да га Комнен не види.

Оставили смо два борца и малог Рецу у соби да пазе на отвор, а младу жену повели да нам отвори спољни улаз у шталу. Стали смо са по два борца са обе стране испред врата за улаз у шталу, а млада жена је кренула да отвори врата. Ако војвода покуша да бежи, не може проћи кроз ватру коју ћемо отворити, па можда и да му жена погине. У моменту када је жена отворила врата од штале, поред ње се створио мали Рецо са упереном пушком у шталу. Из штале је запуцао пушкомитраљез и поред Реце је протрчао човек у белом вешу. Рецо је пар секунди стајао и пао смртно погођен. Стајали смо збуњени, нико није пуцао, бојали смо се да не погодимо малог Рецу, а војвода је то искористио и побегао. Пуцали смо за њим, али он се брзо изгубио у белини снега и магле. Комнен је притрчао Реци и викнуо »ух, бога ти дечијег, погибе«. Узео га је на руке и понио

у кућу. Другарица Петра, четна болничарка, плакала је док га је превијала. Крв из ране на грудима и леђима шикљала је као из чесме, а он, јадник, био је још при свести и понављао »ништа не боли, ништа не боли«. Рана је била још топла, а он је хтео да се покаже храбар и поред тешке ране. Одмах смо пронашли саоне, добро га утопили и отпремили за Фочу. Услед губитка много крви, умро је на путу и пре него што је стигао до болнице.

Свима нам је било тешко и жао малог Реџе, нико није ни споменуо војводу који нам је побегао. Ма, ја сам хтео да бацимо бомбу у шталу, па ако би краву и убили, појели би је, понављао је Комнен узпут док смо ишли у састав бригаде. Чинило ми се да он то мени приговара и да због мог присуства није бацио бомбу у шталу. Било ми је тешко због овог приговора, јер и ја сад видим да је то било боље рјешење него придржавати се директиве. Помислим да то Комнен не приговара мени него директиви, које се и он исто тако придржавао, јер је важио за врло дисциплинованог члана Партије. Било би ми мало лакше, ако тако мисли.

Малог Реџу сам много жалио, био ми је стално на памети. Знао сам под каквим је условима дошао у бригаду, »биће сигурнији с вама, може га нека друга војска убити, заклати« све су ми кроз главу одзвањале речи његове мајке. Како објаснити Ради и Милану његово смртоносно рањавање. Као да чујем како друг Раде приговара, »не можемо осуђивати малог Реџу за своју смрт, он је хтео први да пуца на војводу, то му је била жеља да се и о њему прича, али ја сам увек опомињао, пазите на њега, он је дете«. У суседном селу затекли смо другове Раду и Милана у некој повећој соби где разговарају са десетак старијих сељака о нашој борби, о народној власти, све у духу задатка са којим је бригада дошла у овај крај у којем су четници имали јак утицај. Кад сам касније Ради испричао шта се десило, није »војводу« ни споменуо, само се чудило »ма како Реџу нико да не примијети«?

У претресу ових села било је мало и припуцавања, рањено је неколико четника, а двојицу од тих рањеника смо и заробили. Један је био рањен у руку и звао се Жугић, а неки Драгић био је рањен у колено. Рањенике смо превили и повели их у Фочу у болницу. У неком селу испред Фоче требало је да заноћимо. Цело ноћ и цео дан смо на ногама. Борци су преморени.

Пут из ових села за Фочу водио је поред Дрине. Наићемо на једну кућу која је личина на сеоску механу поред пута. Борци који су је претресли рекоше да је унутра само једна жена. Јахао сам поред Раде, комесара бригаде и оба смо ћутали. Он је можда мислио о малом Реџи, а ја о Реџи, о »војводи« и о Комненовом мишљењу да је требало да бацимо бомбу. Да ли можда мене криви за небачену бомбу, то морам с њим да рашчистим. Ма, шта да ове водимо у Фочу у болницу, они убијају наше борце а ми да их лечимо, да их стрељамо, рече Раде и упитно ме погледа. Па, сигурно, да их срељамо, одговорих, а ни помислио нисам да ће мени да западне овај задатак. У нормалним условима то би био задатак неког четног руководиоца. А Раде је вероватно размишљао о њиховом замору,

целу ноћ н дан по дубоком снегу пешачити и гањати се са четницима, то исцрпљује. Ја сам за време покрета јахао коња, па је мислио да сам ја одморнији. А и сложио сам се са његовим предлогом, па, нормално је да ја задатак и извршим. Заостани са неколико бораца па их ликвидирајте, рече Раде. Видим да је нерасположен, а ја због овога што се данас догодило био сам љут, најрадије бих био сам са собом, па нисам ништа приговорио на дати ми задатак.

Са неколико курира заостао сам са рањеним четницима. Пут нас је водио поред Дрине и доста смо се високо попели изнад ријеке. Јахао сам замишљен, мислио сам и о Реџи, о »војводи« и о Комнену. Наједном ми се учини да нека велика птица пролеће, неко викну побеже, а Жугић се већ сручио низа стрмину и губио се у шипражју према Дрини. Скочио сам са коња и почео са осталима да пуцам за одбеглим четником. Али, он побеже. Када смо га угледали био је на око двеста метара до оне крчме крај пута. Проценим да га могу стићи, узјахао сам на коња и појурио да га пресретнем. Шта ми се ово данас дешава, помислио сам и терао коња да трчи што брже. Зар да ми и овај рањеник побегне? Шта ће сад да кажу Раде и Милан. Овде нема никаква оправдања. Рећиће ми да сам непажљив и неодговоран. Морам га стићи и ликвидирати, па макар упао за њим и у село, па и погинуо, али он мора бити мој, не сме да ми побегне.

Пут је кривудао спуштајући се према Дрини, али коњ је био толико уморан да је једва трчао. Жугића сам пратио погледом и опет ми се изгуби из вида у неком шумарку преко пута крчме. Оставио сам коња крај пута и пошао да претресем шумарак. Није га било, вероватно је ушао у кућу, па поћем за њим. Ућем у ходник, а са стране двоја врата, једна с леве, друга с десне стране. На крају ходника мердевине наслоњене на зид, а на плафону отворена баца за таван. Једна висока, млада и лепа жена у црнини дочекала ме је ни уплашена ни мрзовољна, гледала ме је као да пита, јер ти треба нешто. Иако сам имао машинку уперену у њу, хладнокрвно је отворала врата од соба и говорила, ево види, никога овде нема, одговарала је и извршавала моја наређења. Собе су биле празне, уобичајен намештај сеоских крчми, сто и по две клупе са стране. Погледао сам на мердевине и на отвор за таван, а она ми рече, ајде ако хоћеш погледај нема ни горе нико. Пошао сам према мердевинама, а она остаде позади мене. Наједанпут као да сам се пробудио. Помислим, ако је Жугић горе на тавану и ја протурим главу кроз бацу, он ме млатне нечим по глави, готово је са мном. Ова кршна жена измакне ми мердевине и ја ошамућен одозго паднем, лако ће ме савладати и разоружати. Можда у близини има и четника који су могли да иду за нама да виде шта ће бити са њиховим заробљеницима. Све ми то у једном моменту пројури кроз главу и обузе ме такав страх који никад до тада нисам доживео. Жени наредим да ми се склони с пута и изаћем пред кућу, погледам десно па лево и потрчим према коњу. Желео сам да коњ полети, толико ми је било стало да што пре од ове куће побегнем. Коњ је галопирао колико је могао, а мени се чинило да му ноге упадају у дубоко блато, а он их једва извлачи.

Бјежећи обузет великим страхом размишљао сам како ћу да се свађам са комесаром бригаде и његовим замеником кад ме буду критиковали и позивали на одговорност. Нисам био спреман ни на какву самокритику. Морали су да имају разумијевање о моме психичком стању због јутрошњих догађаја. Видео је Раде са каквим сам му узбуђењем и нерасположењем причао о погибији малог Реце, морао је то да има у виду, нисам ни ја од камена.

Када сам дошао у штаб бригаде, било је све другачије. Милан ми је другарски показао где ми је вечера и каже да су се бринули што ме тако дуго није било. Знали су шта се догодило, курири су им све испричали и да сам отишао на коњу према селу да прогоним одбеглог четника. Раде и Милан ми приговарају, али не онако како сам ја очекивао и зашто сам био спреман да се свађам. Они ме критикују што сам прогонио четника, да сам могао упасти у четничку заседу и лудо погинути, све у том смислу. Ни речи критике о мојој одговорности. Уместо да си узео искусне старе борце, ти узео курире, децу као што је био мали Рецо, љутио се Милан.

Поново као да сам дошао себи. Било ми је драго такво разумијевање другова. Када смо легли, све сам им потанко испричао, и о моме великом страху од оне лепе и кршне Херцеговке и како сам »храбро« од ње побегао.

Тешо Петровић

У седмој непријатељској офанзиви

Концем јуна добио сам наређење штаба 3. корпуса НОВЈ, преко штаба 27. источnobосанске дивизије, која се налазила у селу Кнежевићима, да Бирчански одред расформирам и да се борци распореде дијелом у Шесту, Шеснаесту и Седамнаесту бригаду. Био сам тада командант Бирчанског одреда и наређење штаба Корпуса спровео сам у дјело. Ја сам додијељен штабу 19. бирчанске бригаде у чији састав је ушло преосталих 80 бораца одреда. Пошли смо у бригаду некако око 10. јула, у вријеме појачаног притиска 13. СС дивизије, а 19. и 20. бригада повукла се око Сребренице гдје су 11. и 12. јула водиле борбе са усташама и легијом, а затим уз Милан планину кренуле за Романију. На Малом Пољу сукобили смо се са њемачком 7. СС дивизијом и водили огорчене борбе. Са Нијемцима у тим борбама су учествовали четници Радивоја Косорића из Црне Ријеке и једна усташка бригада.

Након неколико дана непрекидних борби, сазнали смо да у Власеници нема непријатељевих снага, па се сконцентришемо на Игриштима и ријешили смо да се спустимо у Власеницу. Стварно, била је без ичије војске. Ноћ је, помрчина са неким вјетром. Мало смо се одморили, а затим спремили за покрет. У Власеници је остала чета Душана Мењића да »одржава ред«, а бригада се покренула према Шековићима. У претходници је ишао 1. батаљон Арслана Готовушића, а штаб са 2. и 3. батаљоном. Кад смо стигли на Барице, чујемо топот коња и мазги. Помрчина је и ништа се не види. Командир чете Којо Бећаревић заустави једног из те колоне ријечима: »Друже, дај да припалим цигару«, а овај на њега вукну: »Шта друже, мајку ти твоју«. Ми сви попадосмо на земљу у јарак и отворисмо ватру из свих оружја. Нанијели смо им велике губитке, убили око 20 есесоваца и 17 мазги. Код нас је погинула Ковиљка Нинић, сестра Живка Нинића, првоборца из Шековића.

Изгледа да су есесовци пошли у Власеницу, али смо их помели и вратили на Бетањ, а ми се вратили назад у Власеницу. Узели смо тада и чету Душана Мењића и кренемо уз Сушицу, на цесту изађемо више Тугова, затим прођемо кроз Горњу Залуковик и спустимо се у Заклопачу. Ту пређемо цесту Власеница - Зворник и изађемо на Брдо код Перунике Сарића, нашег доброг човјека и борца. Код њега је био остављен противтенковски топ са муницијом. Оставиле га неке наше јединице, па смо топ узели, а ја сам се примио да њиме рукујем, јер сам био стари артиљерац са подофицирском артиљеријском школом.

Упрегли смо иеке добре волове, и топ и муницију извукли на Рудишта - Цикоте и ту затекли штаб 3. корпуса. Обавијестили су нас да ће те ноћи савезнички авиони падобранима бацати војни материјал и храну за нашу војску. Пошто је територија била таква да се није могла обезбједити, доста је пало на територију коју је привремено контролисао непријатељ.

Сутрадан командант Корпуса тражи да оде једна патрола у Власеницу и извиди да ли се непријатељ налази у граду. Тражимо добровољце, али их нема. Предложио сам тада команданту корпуса Кости Наћу да поћем сам, јер ћу се лакше пробијати него ли са више бораца. Командант није био зато, али сам остао упоран, па је пристао. Ишао сам опрезно, све странпутицом покрај живице и тако дошао пред саму Власеницу, у муслиманско мезарје. Станем мало и послушајем, па пошто се ништа сумњиво није примјетило, претрчим цесту те упаднем у једну малу улицу и њоме стигнем право на чаршију. Нигдје никога нема, само једна стара нана изаће из куће. Упитам је да ли има какве војске у Власеници?« Нема, сине, само један усташа био, а и он оде доље низ Табану», одговори нена. Сазнавши то вратио сам се на Рудишта. Кад сам стигао, другови се распитују има ли војске у Власеници?« Одговорио сам кратко да нема.

Тога дана били смо обавјештени да се више Тишће налази једна СС јединица. Припремимо топ у том правцу и отпочнемо паљбу и случајно погодимо тачно међу њих. Утом чујемо команданта 1. батаљона Арслана Готвушића, који нас упозорава и виче: »Удри, побјегоше преко Тишће, горе према Грабовици«. Убрзали смо паљбу.

Арслан се затим пребацио на Бачковац и нисмо га више нигдје видјели до пред крај седме офанзиве. Добили смо извјештај да у Шековићима нема непријатељевих јединица, па смо по наређењу штаба корпуса поранили и извршили покрет јединица. Други батаљон под командом Зарка Вуковића, замјеника команданта бригаде, кренуо је преко Церске и Гобеља, преко ријеке Дрињаче, Каменице и даље преко Папраће, све под борбом са папраћким четницима у правцу долине Спрече и Ракина брда.

Трећи батаљон, под командом Марка Вранића, кренуо је правцем: планина Крстац, мост на ријеци Дрињачи под селом Коријеном, село Калабаче - Музуље - Јевик - Папрдћа, водећи борбу са папраћким четницима са којима су се сукобили више Калабаче према Јевику. У тој борби погинуо је Никола Васић из Шековића.

Остали другови штаба бригаде, интендантура, заштитна чета штаба 27. дивизије и остали приштапски дијелови, кренули су са Рудишта низ село Победарје и сишли на ријеку Дрињачу. На челу ове колоне био сам ја. Спустили смо топ са воловском запрегом низ Победарје. Да би лакше прешли ријеку, посједали смо на топ Марко Рајић, управник болнице, Видак Симеуновић, руководиоца СКОЈ-а у бригади, једна другарица Крајишкиња и дјечак из села Рашева код Удрча, Тривко Алемпић и ја.

Иза нас је ишао штаб бригаде и штаб дивизије. Када смо били неколико метара испред моста, из једне шумице затрешташе мит-

рањези удаљени од нас свега стотињак метара. Ранише Марка Рајића и Видака Симеуновића, био је рањен и један вој из запреге. Наредио сам неколицини бораца да рањене пребаце у поток и потоком да дођу до ријеке Дрињаче и да се споје са дијеловима штаба дивизије, што су и учинили.

На топу сам остао ја, мали Тривко Алемпић и другарица Крајишкиња. И њих сам упутио да бјеже у поток. Тривко је успио, а другарица је пала покошена од непријатељевих митраљеза. Нисам јој ни име знао пошто је била код болнице.

Во који је био рањен једва се кретао али га је онај здрави вукао заједно са топом. Волови су угледали кукурузе и пошли у том правцу. Скочим са топа. Сачекам мало, па и ја претрчим у поток, а затим до ријеке Дрињаче и чекам да волови дођу у кукуруз. Убрзо стиже командир заштитне чете Душан Мењић и другарица Мира Петровић - жена првоборца Вељка Петровића, родом из Срема. Питам Душана гдје му је чета, а он каже да не зна ни за кога. Наредим му да прикупи чету па да похватамо есесовце. Прије него што су пошли, Душан ми остави пушкомитраљез јер га Мира није могла носити.

Волови са топом дошли су до кукуруза и кад су ушли готово у средину њиве допузим до њих, скинем са цијеви топа торбу са експлозивом и спорогорућим штапином. Експлозив нагурам у цијев топа, убацам један крај штапина у експлозив, а затим се полако пузећи измичем са штапином под мећу Дрињаче, припалим крај штапина и чекам експлозију. Кад је ватра дошла до цијеви, букнула је експлозија и пукла као гром. непосредно после тога, сасуо сам рафал из пушкомитраљеза горе на есесовце. Једног сам погодио, то су касније причали Јован и Миливоје Савић. Њих двојицу су есесовци заробили у овој борби, а кад сам тог есесовца погодио хтјели су их побити, али неки старјешина није дао него им наредио да туку доле одакле је дошао рафал.

Повлачио сам се уз ријеку Дрињачу према плочи и виру за купање. Кад сам дошао близу плоче, угледао сам есесовце са горње стране цесте гдје постављају телефонски кабал по дрвећу. Бацам пушкомитраљез и аутомат у траву, ускочим и вир онако у одијелу и ухватим се за један трн, који је никао из меће, па се мислим, ако ме угледају заронићу у воду и тако се спасити или погинути. У води сам се задржао све док есесовци нису пошли цестом према уништеном топу и воловима. После тога изађем из воде, узмем пушкомитраљез и аутомат, те прећем цесту Власеница - Цапарде и наба сам на сељачки дрвени самар и на њему енглески противтенковски бацач звани »цомбул«, па све то пренесем преко једног потока, пушкомитраљез и »цомбул« увучем у једну остругу у некој шикари, а са аутоматом на леђима кренем покрај њиве Косте Бодирोगића.

Лутао сам дуго и размишљао шта да радим, па сам се смислио да продужим горе према селу Савићи. Када сам пришао ближе неким кућама у којима се видио дим, пред кућом угледам ватру. Такође спазим како из куће излази пет војника есесоваца. Онда скренем у десно у неку папрат-бујад под самом стазом.

Врх аутомата спустио сам на ивицу пута - стазе, био сам сав мокар, па кад сам се завукао у шуму-папрат било је око 14 сати и тако сам лежао чекајући да падне мрак па да одатле кренем даље у шуму. Таман кад сам одлучио да кренем, помолише се колоне есесоваца, иду нстим путем којим сам и ја дошао, носе зкланог оног рањеног вола а здравог воде, а мој топ уништен возе са коњима. Мало затим стиже једна колона од око 70 есесоваца а убрзо и друга, и прође такорекућ испред мога носа. Чујем како причају и договарају да се прави вечера. Једне одредише да иду донијети кромпира, друге да донесу воде, а трећи да ложе ватру. Један пита гдје је вода, а други му одговара - знаш, био си прије мјесец дана овдје. Кад је неколико њих са мазгама кренуло по воду, стрепио сам да ће ми мазга стати на ногу, а ја се не бих смио покренути јер би ме ухватили и на сваке муке нагонили.

Кад су наложили ватру наставише оно воловско месо да кухају са кромпирима, посједаше око ватре и почеше пјевати, а један есесовац донесе један велики камен и пред мој нос и постави га на врх цијеви мога аутомата. Био сам у великом страху, онда сам врх аутомата јаче притискао земљи и полако извукао испод камена. Пошто сам био мокар навалише комарци и почеше да се завлаче у уши, у нос, у уста и око очију, уједају брате, али је то све слатко само да ме есесовци не ухвате живот. Срећа је била да се нисам ни накашљао, а кад би се то догодило, онда бих прво један рафал из аутомата сасуо по њима, а затим бацио бомбе које сам имао око паса. Тако ме већ сан почео хватати, мислим, ако ме ухвате живот свашта ће од мене радити, извадиће ми очи, одсјећи нос, једно уво, па онда се промислим да ћу се тада обезнани и нећу више ништа знати.

Они пјевају око ватре, вечерали су, а једни причају како су се иживљавали на двјема српским цурама. Ја сав стрепим и мислим да један рафал спрашим међу њих. Кад бих знао да ћу одмах погинути, ја бих то учинио али се бојим да ће ме ухватити жива и мрцварити и тако од тога одустанем.

Есесовци су се ту задржали до два сата ујутро, а онда по мјесечини одоше у правцу Бетња. Био сам се укочио, а прележао сам немичући се скоро 12 сати. Покушао сам да устанем, али је тешко ишло.

Одоше ови одавде, а други се спуштају са Рудишта низ села Победарје, почеше да пале стогове жита и оно које још није пожњено, пале куће и све на што наиђу. Некако сам устао и кад сам се мало одморио, спустим се у поток, а затим прећем на другу страни и преко једне непокошене ливаде па кренем уз брдо. Кад сам пришао на једно 50 метара према путу (који води са Предиковине кући Мијата Кнежевића), угледам петорку есесоваца са два митраљеза. Опазише ме и један рафал осуше према мени вичући: »Халт!« Паднем на земљу и заваљам се доле у поток, онда прећем у једну њиву Косте Бодирогића, па покрај ограде стигнем на прелаз пута који води из Предиковине куће Матије Кнежевића. Аутомат држим на готовс, уколико ударим на неку засједу да могу отворити ватру.

Кад сам дошао до тог пролаза умало нијесам на празно опалио из аутомата, пролетио сам кроз тај пролаз и кренуо десно низ брдо. Зађем у неку шуму, упаднем у остругу и једва се некако искобељам. Сва сам се изгребао. Продужио сам, затим, низ стрмину и у журби на нешто заплнем и паднем наглавачке у вир потока. У овом превртању испао ми је оквир из аутомата и једва га нађем у води и убацитим у аутомат. Мокар ко видра креном према засеоку Вуковићи. Кад сам дошао близу куће видим есесовци излазе, врше смјену страже, а ја, јадан, глолетим доле преко неког постјенка па преко Дукадевине, а тамо има нека воденица и пред њом везане двије мазге за ограду. Једна хоће да уједа, баш она наша из бригаде која је заплијењена. Воденица меље жито, провирим кроз рупу на вратима и видим један есесовац гледа да ли му је колач печен, а други спава. Мислим се би ли их побио, па се промислим да и они имају обезбјеђење и ријешим да креном узбрдо према селу Михајловићима и Ашћерићима, па кад сам био изнад воденице, станем на суву грану и она пуче под ногом. Из воденице се јави глас са питањем: »Ко је то?« Притајим се а онда наставим даље уз брдо и изађем под село Михајловиће. Појави се абер од зоре, идем даље до у шљивик - башћу Кнежевића и ту нађем пољске кревете наше болнице и »динамо машину« којом су освјетљавали болницу.

Болницу је евакуисао секретар Окружног • комитета Милутин Бурашковић Бураш, са народом овог краја у подземне базе које су раније биле изграђене у шумама. Ту динамо-машину сам понио и смјестио у један поток под чесму у остругу, онда сам се упутио према селу Костићима, па кад сам био близу куће Тодора Костића, тек се расвађава. Зовнем Тодора да отвори. Кад ме угледа, зачу се - откуд ти јадан, сад ће они доћи. Ама ко су они, питам га. »Есесовци, свако јутро дођу рано њих око 60«. Питам га да ли има мало хљеба, има погаче, одговори ми Тодор. Појео сам један комадић који ми је пружио, а онда смо се договорили да касније донесе још мало кукурузног хљеба и куваних кромпира. Кад сам нашао сигурно мјесто гдје ћу се склонити, скинем одјећу, било је све мокро још од јуче, прострем одијело по камењу да се суши. Сунце је огријало и добро је топло. Гледам како Тодор копа кромпир. Стари Тодор је ратни војни инвалид из првог свјетског рата, без руке, његова кућа није изгорјела. Мени се дријема, птице цвркућу и онако наг склопим очи и почнем да спавам и да нешто сањам, кад ме Тодор пробуди. Дошло ми је котлић куваних кромпира и печене кукурузе. Забавих се око јела, а Тодор пуши своју лулу, одбија димове и гледа доле према својој кући. Нисам ни уполовио кад спазисмо како есесовци иду у колони друмом према Тодоровој кући, сваки трећи носи пушкo-митраљез. Дођоше пред кућу и посједаше на неке кладе, а једна десетина оде према засеоку Костићи. Видим, Тодор се уплашио. Рекох му да окреше један грабић и понесе кући, изгледаће да је ишао по дрва. Тодор окреса грабић и оде, а ја се обуко. Преда мном је шума - мајка и ничега се не бојим. Мотрим шта ће са Тодором бити. Чужем, питају га гдје је био, а он одговара да је ишао по дрва. Споречкаше се а Нијемац упери митраљез на Тодора, а стари њега оним

својим патрљком у прса говорећи удри кад у иашој аустријској војсци иијесам погинуо, удри ме ти. Онда неки њихов старјешина реће есесовцу да га не дира јер је он ратни инвалид из првог свјетског рата. Ту су остали још извјесно вријеме. Када су отишли спремим се да идем преко Борогова у долини Спрече. Таман кад сам устао да кренем, погледам доле у гај и угледам двојицу војника у енглеским одијелима, шуњају се кроз шикару. Видим наши су, јавим им се, па кад су ме препознали дођоше. Познадох да су из Омладинске чете нашег 3. батаљона и то Митар Влачић и Михајло Токановић, па смо тако заједно кренули у долину Спрече. У селу Сајтовићима нашли смо Трећи батаљон 19. бирчанске бригаде, са командантом Марком Вранићем. Од Марка смо сазнали да је у борби код Музуља погинуо Нико Васић из Шековића. Такође сам сазнао да се Други батаљон налази на Ракином Брду и да је са њим начелник штаба бригаде Јакоб Водушек, а за остале чланове штаба се не зна гдје се налазе. Код Марка су остала она двојица из његове Омладинске чете, а ја кренем на Ракино Брдо. Тамо нађем Водушека, потанко му испричам шта се са мном збило. Од њега сам сазнао да треба да се јавим Боки Ивановићу, интенданту 3. корпуса пошто долази осам савезничких авиона са храном и разним материјалом и треба да примим дио за 27. дивизију. Пошто сам мало јео полако сам кренуо уз планину Липу, па преко лијепе равни и планине Чемерњака. Ту нађем 17. мајевичку бригаду са Цвијетином Мијатовићем Мајом. Испричам му да идем у штаб корпуса у Букиће да примим материјал за 27. дивизију. »Ама какав Корпус, какви Букићи, врати се, немој ићи, тамо су есесовци«, биле су Мајине ријечи. Одговорио сам му да је начелник штаба Водушек примио депешу од штаба Корпуса преко радиостанице из Букића и морам тамо ићи. »Добро Тешо, иди онда па извиди, уколико буде есесоваца, наврати да нам кажеш«, рече Мајо.

Кренем са опрезом за Букиће и кад сам' дошао у село нема нигдје никога, изузев једне старице. Питам је гдје су мушкарци и омладина. Каже да их је све покупио штаб корпуса и распоредио да вечерас омладина прикупља падобране а мушкарци да прикупљају кола и волове за вучу материјала у некакве базе. Сазнадох такође да се штаб корпуса налази више села у шикари под шаторима.

Дођем код Боке Ивановића. Он потврди да долазе савезнички авиони са ратним материјалом и да дио тог материјала треба да примим за 27. дивизију а Перица Крстић за Тридесетосму. Око 9 часова увече дођоше авиони и бацише материјал. Омладина је прикупила падобране, а затим је материјал распоређен по јединицама а остатак превучен у базе.

Слиједећи дан увече почеше сипати ракете са свих страна. Изгледа да се непријатељ спрема да нас поново нападне. Органи народне власти и Команда подручја одлучили су да се сав народ покрене у маневар са јединицама 38. дивизије а омладина и млађе жене да носе рањенике на Милан-планину. Ја сам одређен да одмах обавијестим села Чаниће, Бечане, Влачиће, Петровиће, Костиће, Михајловиће, Ашчериће и Перушиновиће да собом понесу што им је

најнужније за живот и да одмах крену преко ријеке Дрињаче уз село Победарје на Бобаре и Рудишта. Убрзо је све изашло на Рудишта, има много народа. Млађе жене и омладинке прихватише да носе рањенике и са војском кренуше на Миланпанину а остали народ је трабало пребацити непријатељу за леђа у шуму. Цвијетин Мијатовић Мајо и Никола Цвијетић одредише Матију Кнежевића, предсједника Окружног одбора, Љубу и Мићу Ашчерића и мене да примимо позадину и да је у току ноћи пребацимо непријатељу иза леђа. Кренули смо одмах а поче и киша да пада као из кабла, ништа се не види. Кад смо сишли низ Победарје и били близу ријеке Дрињаче, вода је надошла и приликом прелаза заноси и јаче а камо ли старе и нејаке, жене и дјецу. Жена нашег борца Рајка Костића носи дијете на рукама, друго води, а њу вода занесе, дијете врисну, паде у воду и угуши се. Била је дјевојчица од двије године, звала се Јела. Кад смо прешли ријеку иаставили смо пут уз планину и дошли у збјегове који су били познати народу из ранијих офанзива.

У селу Скакавцу преноћили смо и сутрадан са двојицом младића Мајевичана који су тражили 17. мајевичку бригаду, отишао сам у штаб 38. дивизије. Од Милоша Зекића сазнао сам да ме тражи штаб корпуса, те да им се одмах јавим.

Пођем право у село Букиће, било је лијепо вријеме и стигнем у штаб Корпуса. Нађем их све. Питају ме како сам побјегао од еседоваца, кад су ме заробили? Објасним им да ме нису заробили а онда им све испричам што се збивало.

Штаб Корпуса ми наредио да прикупим све борце који су из разноразних разлога изостали из својих јединица и да их отпремим у њихове јединице, а борце из 19. бирчанске бригаде да поведем на Рудиште у бригаду, јер су се њена два батаљона маневришући спојила са штабом бригаде који је био у Власеници. Ја сам тако поступио и наше борце повео уз Победарје на Рудишта. Убрзо смо се више села Победарје срели са нашом 19. бирчанском бригадом. Ишли су нама у сусрет и обавијестише нас да се пребацимо у планину Бишину. То смо учинили и освојили смо испод села Михајловића. Ту нас поче туђи непријатељева артиљерија, а ми брже преко села Петровића настависмо пут у Бишину, у неку Камену Клијет. Рекли су нам да се ту налази Први батаљон са Арсланом Готовушићем, међутим, њих није било. Ту смо остали један дан кад стиже абер да су нашу болницу која је била смјештена у селу Михајловићима, напали мајевички и папраћки четници. Болницу је штитило десетак стражара, али је то било мало, па су се рањеници размијели по стрним житима. Кад сам то чуо, дотрчао сам са нашом четом аутоматичара, а од команде подручја стигао је један батаљон бораца и тако смо разјурили четнике а да ни један рањеник није страдао.

Ту смо се задржали неколико дана и одмарали, кад стиже наређење команданта бригаде Воје Илића и политичког комесара Раде Јакшића да кренемо са нашим Трећим батаљоном под командом Цвијана Шевкушића, који је у међувремену постављен за команданта Трећег батаљона 19. бирчанске бригаде, у збјег на Борогову, да

извиђамо и иазимо да иас непријатељ не би открио. Када см дошли у Збјег, наредили смо да ложе ватру и да кувају ручак пошто ту има добра вода, ја сам са двојицом бораца отишао више оне ливаде Металке да двогледом осмотримо и видимо терен изнад Царевине, Селишта - све шатор до шатора и даље преко Комињаче и великим Бороговом и даље. Пошаљем једног војника до команданта батаљона Цвијана Шевкушића да поведе минобацаче са послугом. Долази он са минобацачима и послугом па каже да не смијемо гађати минобацачима јер су командант и политички комесар бригаде наредили да се не откријемо непријатељу. Свог ти посла, рекох ја њему, сад ја командујем и наредим да Италијани поставе бацаче у борбени положај. Понудим једном од њих, чика Ронију, да ја на инструментима одредим даљину и мјесни угао, али он одговори да нема потребе, он ће то учинити. Потврдише и његова два друга да знају шта треба да ураде.

Дадох му свој двоглед. Они наштимаше оруће и из сва три минобацача отворише ватру по шаторима. Почеше се шатори димити, запалише се, есесовци бјеже вукући запаљене шаторе. Наставимо са ватром горе на Комињачу изнад села Корита, па на Велико Борово, све то бјежи главом без обзира. Бјеже есесовци са Комињаче низ Крушницу према Шехеру, а ми се спустимо са бацачима иа један друм више села Лика и оплетемо по њима брзом паљбом тако да нису имали када да се окрену. Изашли су на брдо Какањ изнад села Јешићи - Осмака и почеше да увлаче своје бацаче у једну долину да их поставе у борбени положај. Ја сам подвикнуо на наше бацачлије и они су их одмах неутралисали и тако их стјерали са тога брда иреко ријеке Спрече на цесту Тузла - Зворник.

Ми одосмо тамо у село Јешиће, кад, са нашег лијевог бока појави се некаква војска. Цвијан командова у стријелце, кад се зачу глас команданта Првог батаљона 19. бирчанске бригаде Арслана Готовушића. Био је велики шаљивција и у шали пита има ли тамо какве легије. Познадосмо га. Арслан нам је испричао да се батаљон све ово вријеме налазио на сектору села Јелова Брода.

Непријатељ потиснут са свих страна убрзо је почео да одступа. Седма офанзива била је на измаку.

Петра Перић

Како сам постала партизанка

Прије него што сам ступила у партизанине, радила сам у Тузли на једном имању које се налазило на Брчанској Малти. Власница тог имања била је једна старија жена, Ката Муса. Посао ми је био доста тежак: чистила сам шталу, хранила стоку, музла краве и продавала млијеко по кућама у близини Брчанске Малте. Посла је било увијек, од јутра до вечери.

Једног јутра, пролазећи ливадам иза газдаричине куће угледала сам испод једне старе јабуке човјека који је лежао као да спава. Када сам му пришла, видјела сам да је млад, партизан који је лежао без свијести. Десна нога испод кољена била му је сва крвава. Био је блијед, мршав и очигледно исцрпљен. Отишла сам до бунара, захватила воде, зовнула газдаричину рођаку, дјевојку мојих година, и уз њену помоћ успјела да освијестим рањеног партизана. Замолио нас је да му помогнемо. Однијеле смо га у кућу гдје сам му, како сам најбоље знала, онрала рањену ногу, очистила рану и завила је чистим комадима платна. Мало послје тога пред кућу је дошла једна група партизана, од неког обавијештена или у погрази за својим рањеним другом. Вођа те десетине ушао је у кућу и видјевши свог друга у кревету са чистим завојима на рањеној нози упитао је: »Ко је ово урадио?« »Ја«, одговорила сам. »Другарице«, рекао је он, »ти изгледа знаш око рањеника?!« »Не знам«, рекох ја, »ово ми је први пут да нешто тако радим.« »Знаш, знаш, рече он смијешећи се, могла би поћи са нама па да нам будеш болничарка«. Пошто је моја давнашња жеља била да се иркључим партизанима, питала сам: »Стварно, могу ли?!« »Можеш«, одговорио је.

И тако је почео мој партизански живот који је трајао до краја 1945. У другој половини 1944. године завршила сам курс за болничарке и од тада сам у својој бригади за све борце била болиничарка Петра.

Нијаз Бајрамовић

Спашавање рањеног друга

Ратне 1944. године био сам борац Пратећег вода 3. батаљона 19. бирчанске бригаде. Тузла је по други пут била ослобођена 17. септембра 1944. У њеном ослобођењу учествовао сам и ја.

У ослобођеној Тузли остали смо до пред крај октобра 1944. године. У том периоду, негдје средином октобра, наш батаљон је добио наређење да спроведе транспорт живежних намирница, а нарочито соли, шпирита, посућа за пострадале крајеве Власенице и Шековића. Колона овог транспорта била је веома дугачка, односно, причало се да је чине око 700 запрежних возила. Тако мали број војника за пратњу дат је, вјерованто, ради тога што је цијела тузланска регија била ослобођена, занемарујући чињеницу да се по околним шумским предјелима још скривао један број четничких и зеленокадровских јединица. Ову околност четници и зеленокадровци су управо искористили и када смо били негдје на средини села Пожарнице, на нас је извршен веома жесток напад, који нас је пратио све до села Миљановаца, односно, на дужини око петнаестак километара. Одмах у почетку напада штаб батаљона је предузео најхитније мјере, организован је отпор у циљу заштите материјалних вриједности које смо спроводили. Ја сам био у минобацачком одјељењу као помоћник на пушкомитраљезу, а митраљезац је био Хашим Срабовић. С обзиром да су четничке банде биле многоструко јаче, били смо принуђени на нагло одступање у циљу заузимања сигурнијег положаја како не би противнику омогућили да цио транспорт постане њихов плијен. У тим драматичним тренуцима моје одјељење је нагло одступило, а митраљезац Хашим Срабовић лежао је рањен у потпуно бесвјесном стању. Четнике сам спазио на врло блиском одстојању. Захваљујући сретним околностима на једној коти мени иза леђа била је једна група другова која ми је штитила одступницу, довикујући ми да по цијену живота не остављам рањеног друга. У тако драматичним околностима пограбио сам митраљесца - објесивши га око врата, упртим Хашима на леђа и највећом брзином сјурим се низ једну стану, а затим изађем на цесту кауда је пролазила колона натоварених запрежних кола. Тада сам рањеника смјестио у једна кола, предао га болничарки, чиме је он био упућен у дивизијску болницу у Власеници.

V Италији на лијечењу

Аруги батаљон 19. бирчанске ударне бригаде, колико се сјећам, могло је бити јуна 1944. године, добио је задатак да обезбјеђује дивизијску болницу која се тада налазила у Цикотама, село Шимићи, између Власенице и Шековића. До тада је у заштити болнице био један романијски батаљон, па смо га ми смијенили. Остали смо ту три дана. Трећег дана, нешто раније него осталих вечери, позвали су нас на вечеру код казана, који се налазио мало удаљен од болнице, склоњен у једном потоку, сигурно да нас дим из даљине не би открио. Дошли смо у колону по један, примили вечеру, неко је имао порцију, неко није, па смо већином по двојица јели из порције. Сећам се, самном је јео комесар чете Бошко Билас. Тек што смо почели јести однекле из даљине чуло се да је топ бацио гранату, али је граната подбацила и пала је доста ниже од болнице, негдје око Тишће, на цести Шековићи-Власеница. Друга граната је пала, такође, доста даље од нас, али трећа је погодила у саму букву испод које се налазио казан. Настала је гужва и помагање. Ја сам скочио, али нисам могао да станем на ногу, био сам рањен. Потрбушке сам се вукао у поток, нико ни за кога није знао. Тада сам био пушкомитраљезац, вукао сам за собом митраљез према потоку, гдје је мени пришао комесар који није био рањен и узео ми митраљез и указао ми помоћ. Од исте гранате је рањено 7 другова. Одмах су другарице из болнице притрчале са носилима, одниле нас у болницу и превиле. Тада нисам пуно осјећао болове, вјероватно што је рана била врућа. Чим је пао мрак покренули смо се према Власеници. Мене су ставили на носила. Кад смо кренули од Власенице уз поток Сушица према Милан-планини, тада ми је било тешко, имао сам јаке болове. Кад је свануло стигли смо на Милан-планину, унијели су ме у једну омању кућу, одмах су ме љекари одвили и прегледали рану, чуо сам када је љекар рекао да су пребијене обадвије кости. Нешто су шапутали и почели ми стављати гипс. Тек што су ми ставили гипс, непријатељ је напао на болницу. Док се батаљон борио, нас су износили кроз неку шуму и када смо дошли до једног пропланка - ливаде, већ су другарице и другиви и друго санитарско особље по ливади прострли папрат и падобране и ту нас смјестили. Батаљон је одбио непријатеља, и престало је пуцање. Ту смо ноћили, али смо прије дана кренули на друго мјесто, јер тако смо стално мијењали мјеста да непријатељ не дозна за наш смјештај. У болници је било пуно рањеника. Били су ту рањеници

цијеле 27. дивизије, било нас је доста. Имао сам јаке болове. Замолио сам водника радног вода који се налазио при болници, неког Благоја од Тузле, да ми да коња јер ће ми бити лакше него на носилима, тако је и било, дао ми је коња и одредио једног борца који ће водити коња.

Било је тешких дана. Три мјесеца смо били у покрету, по шумама и гудурама. Међутим, један дан је био најтежи. Сјећам се, дошли смо у једно напуштено село. Звало се Подкозловача, близу Жепе. Ту су нас смјестили по једној ливади и кувари су нам подијелили ручак. Била је велика врућина, па су нам другови и другарице правиле хлад од грања. Негдје, близу мрака, чује се пуцање пушака и митраљеза из правца одакле смо дошли. Одмах је наређено да се болница пакује за покрет. Сваки борац који је водио коња дигао је свог рањеника, тако да је све брзо било готово. Покренули смо се уз ливаду према једном, мањем брду и пришли смо му на једно 500 метара. Наједанпут је иза грмља почело да пуца из свих оружја по рањеницима. Били смо на брисаном простору. Чуо сам само команданта 2. батаљона Зарка Вуковића када је рекао »Колона налево круг и лево«. Лево је била шума. Мој водић коња само што ми је окренуо коња, одмах је пао у велику траву. Не знам да ли га је метак погодио или није, у ствари ја га више нисам видио. Ја сам преко главе коња дохватио поводац и управрио коња за колоном. Помислио сам, ако ме метак погоди у руку или у ногу одржаћу се, а ако ме погоди у груди или у главу бићу мртав. Само да непријатељу не паднем жив у шаке. Више сам бринуо да коња не погоди јер онда би морао пасти жив непријатељу у шаке. Нисам имао никаквог оружја да би могао сам себи одузети живот. Срећа је била што се коњ није уплашио пуцњаве. Јер, видио сам када је запуцало како коњи збацују са себе рањенике. Десило се то и Лази Клисарићу који је рањен истог дана када и ја и остао је у трави лежећи. Нисам му могао помоћи. Ту је остало доста рањеника и побијених коња. Један добар коњ, зекан, који је носио радио-станицу, ваља се и гица погођен мецима, а радио-станица на њему. Борци Батаљона брзо су успјели да се супротставе непријатељу и нама су обезбједили лакше повлачење према шуми. Када је пао мрак кренули смо према Хан Пијеску. Ноћу близу Хан Пијеска, на Дебелој мећи, уз велику тишину, пребацили смо се преко цесте и отишли на Милан планину. Доста времена смо провели у овој планини, јер смо чекали да се поново створи слободна територија у Спречи.

Када је била ослобођена територија Спрече и ускоро смо кренули и дошли у Шековиће, Послије само једне ноћи кренули смо за Спречу, у Осмаке на аеродром. Ноћу смо дошли у село Шехер код једне џамије у једну велику башчу. Ту су нас поскидали са коња. Гостопримљиви Спречаџи, нарочито омладина, чим су чули да су рањеници дошли, дошли су да нас виде. Те ноћи дошла је и моја мајка са двије сестре. Почеле су да плачу, питајући ми гдје ми је друга нога, коју сам био покрио деком. Ту смо били три дана, а треће вечери почели су авиони да долазе и чим су се спустили, одмах су нас водили до авиона. Доктор, који се звао Жељко, стао је пред

У ишчекивању савезничких авиона за транспорт у ИТОЛШЈУ, Осмаци, 1944.

авион и почео је прозивати. Прозвао је и мене. Унијели су ме у авион. Колико се сјећам у авион је стало 35 рањеника. Није било сједашта, већ смо сједали на патос, један до другог. То је било, колико се сјећам, 21. септембра 1944. године. Пилот нам је објаснио да не смијемо пушити. Када смо дошли у Италију, са комбијем су нас превезли у једну зграду, гдје су нам узели податке и ошишали. Приликом узимања података питали су ме да ли сам организован. Одговорио сам да нисам. Али, овај који нас је питао, рекао је да је он комесар болнице и да му слободно кажем. Тада сам рекао да јесам организован. Ту су ме окупале наше другарице и обукле ми пиџаму, донијеле су нам кришки бијелог хљеба помазане са путером и мармеладом. Сутрадан нас неколико је комбијем превезено из Барија у Таранто у болницу. Смјестили су ме у једну собу гдје је било више наших рањеника, али су ме одмах са колицима одвезли у операциону салу. У сали су били 2 љекара, 2 наше другарице и наш тумач. Љекари су говорили страним језиком и једна сестра. Почели су да ми скидају гипс а из гипса су испадали црви, јер ми се рана, пошто је била дуго под гипсом, уцрвала. Када су потпуно скинули гипс онда су видјели колико има црва. Гмизали су по столу, а љекари су нешто причали а тумач и једна другарица гладили ме по ошишаној глави. Лекар је почео пинцетама да чарка око ране и питали су ме преко тумача да ли ме боли. Одговорио сам да боли. Онда су ми дали ињекцију у вену и рекли ми да бројим. Мало сам бројао, али не знам када сам заспао. Само када сам се пробудио био сам у оној соби одакле су ме и однијели. Покрај мене је сједила наша друга-

рица. Питао сам је гдје је моја нога. Она ме открила и рекла »ево је«. Ја нисам осјећао да имам ногу.

Мјесец дана након мога доласка, дошао је један друг са штапом, јер је храмао, и упитао »Ко је Лозановић Чедо«. Ја сам се јавио. Представио се као Адамовић Радован. Рекао је да га је послао један друг који мене познаје, али је непокретан и не може да дође. Пошто сам и ја био непокретан, нисам могао нигдје са кревета. Шапнуо ми је да је он скојевац и да је од секретара добио задатак да ме упозна. Није смио пред другима јавно рећи јер није исте познавао. И касније је више пута долазио и доводио још неке другове. Када сам почео помало да ходам са штакама, Радован је дошао, извео ме напоље и отишли смо на састанак, који смо одржавали у једној напуштеној кући, која није имала ни врата ни прозоре. Ту смо одржавали састанке јер нас ту нико није виђао. Било нас је 6 чланова, секретар нам је био, сјећам се, Гаковић Рајко, биле су двије другарице. Једна се звала Стана, а друга Марковић Дана. Секретар Гаковић нам је читао о економском развоју друштва. Текст је био машином одштампан на неколико страница. Читао нам је неку брошурицу о октобарској револуцији, о бољшевицима, меншевицима, народњацима и неким плехановцима. Ово смо морали сви да запамтимо и да објашњавамо, да знамо ко су једни а ко други.

Било нам је лијепо у Италији, већином је било наше особље, једино што су били енглески љекари и понека њихова сестра. На свакој згради гдје су били наши рањеници виориле су се наше заставе, у собама гдје смо лежали биле су слике Тита и Стаљина. Храна је била добра, могли смо да једемо колико хоћемо. Међутим, поред свега, један дан у Италији ми је најдражи. Када сам пошао за домовину, већ сам ходао са штапом. Једног јутра, рано, рекли су нам да неки рањеници већ могу ићи у Југославију, а ту сам и ја био. Дошла су три камиона без цераде. Ми смо се постројили а у близини нас енглеска војска је изводила гимнастику и слушала наше пјесме, јер је сваком било драго и пјесмама није било краја. Посједали смо у камионе и када смо пошли почели су неки који су пренијели пиштоље да пуцају из камиона уз пјесму, а војска енглеска је прекинула вјежбе и гледала за нашим камионима. Дошли смо до Барија, ту смо укрцани на брод и морем кренули за Југославију, а изнад нас два авиона круже и дуго су нас пратили. Тада смо дошли на оток Хвар и ту сам и даље остао у болници све до септембра 1945. године, када сам дошао у моју Спечу.

Ар Максим Штериић-Маки

Успомене из рата

Д   уде сједињују националност, вера, идеологија и много
/   што-шта друго, али ипак, сваки човјек је »на своју
       руку«. Сасвим је разумљиво да се то односило и на нас
- партизане. Разликовали смо се један од другова не само физички
и по изгледу, него можда, још више по психичким особинама. Једна
од тих разлика је и у томе шта ко више воли да упамти, односно,
шта прије заборавља, чега се радије сјећа.

Стручњаци (неуропсихијатри и психолози), који су изучавали
ову појаву, сматрају да у нашој средини људи радије памте веселе
догодовштине, а нерадо се сјећају тужних, непријатних и трагичних
догађаја, којима наша ближа а и даља прошлост обилују.

Труба у Албанији

Сећам се догађаја који је мој отац више пута причао, а односи
се на изузетно тешку зиму 1915. г., када се српска војска повлачила
кроз албанске гудуре, изложена мучким засједама албанских пљач-
каша, који су убијали заостале и болесне српске војнике. У таквој
ситуацији свако је настојао да се ослободи сувишни[^] ствари и олак-
ша свој војнички ранац. У ранцу друга мога оца нашла се и труба
са напуштеног војничког аутомобила. Ко зна зашто ју је тај војник
скинуо и понео, али ту, на планинској пртини, у дубоком снијегу,
очигледно му није била потребна. Одлучио је да је баци, али је пре
тога затрубио неколико пута. На његово запрепашћење уморна ко-
лона је почела да се склања у снијег, као да прави пролаз аутомо-
билу! Кад су схватили шта је по сриједи, људи су различито реаго-
вали: једни су се смејали, а други су хтјели да бију власника трубе.
А он се, у годинама између два рата, кад год би се повео разговор
о Солунском фронту, увијек радо сјећао тог доживљаја, а не мрза,
глади, засједа и других патњи.

Босанско мезе

Не сећам се тачно када се то догодило, али биће да је било
љето 1944. године. Немци су били презаузети на ратиштима широм
свијета и у нашој земљи, па их Бирач и источна Босна нису много
занимали, а усташе и четници су имали друге бриге, те је Бирчанска

бригада имала предах у Спречи. Штаб Другог батаљона се сместио у селу Шехер, а неко је набавио малу питу зељаницу и (кришом) шишу ракије. Зарко (Вуковић), командант, Никола (Андрић), комесар, његов заменик Спасан (Ристић) и ја, седели смо у »акшам« крај чиније са питом. Они би по »босански« пијуцкали уз разговор и тек по који залагај, а ја сам чекао да послје дуже паузе, поједем мало пите. Разговарало се о свему и свачему, када Никола одједном викну: »Ама људи, ће нешта пита?« Истог трена сви погледаше и празну тепсију, а затим у мене. Било ми је јасно да једино ја међу нама, не умем да уживам на »босански« начин.

Од тада - мени су издвајали мој део унапред, добијао сам чак и већи комад, али под условом да им не ометам уживање.

Ситна пакост

У народу је од давнина познато, а и медицински је потврђено да су за очување здравља много важније топле ноге, него утопљена глава. Отуда је изрека »чизма главу чува - шубара је краси«. То правило још више вриједи у рату, поготово партизанском. Зато и није необично што је сваки партизан настојао да се снабде добром обућом, а неки су у ранцу носили и резервна пенцета. Добри интенданти су у својим коморама имали не само материјал, већ и алат за пенцетирање цокула. На жалост, до тог материјала се ретко долазило, а када би се и дошло, настојало се да се што штедљивије користи. Уосталом, штедљивост је једна од особина, која је красила све партизанске интенданте, па и нашег Рајка Кајтеза. Међутим, ни у чему не треба претјеривати, па ни у штедњи, а Рајко је понекад знао да у томе прекардаши.

Колико се сећам, то се догодило у рано пролеће 1944. године. Не знам гдје ни како, али бригада је у једној борби са муслиманском проуасташком милицијом запленила извесну количину ђона за ципеле. Разуме се, то је дато на чување комори наше (Бирчанске) бригаде. Чим сам сазнао за то, затражио сам од Рајка интенданта да ми омогући оправку пенцета. Он је затражио да му их покажем, и закључио да се у мојим цокулама још увек може да хода, поготову по сувом времену. Сва моја настојања да га убедим да се никада, поготову с пролетним данима, не зна када ће пасти киша, а да је и тешко ходати са поцепаним ципелама по камењару - остала су неуспешна. Следећи дани су показали да сам био у праву - почеле су кише. Ноге су ми биле стално мокре, а ни подлошке, које сам импровизовао, нису штитили табане од убоја. Како зло обично не долази само, тих дана смо имали и неке борбе, па и форсирање покрета. У једном ноћном маршу коморџија је изгубио драгоцену врећу, у којој се налазио алат и материјал за оправку ципела. Није тешко замислити колико сам био бесан кад сам то сазнао! Тада сам одлучио да се осветим Кајтезу, сматрајући њега кривцем за моје тешкоће.

Прилика се убрзо указала

Наш батаљон је добио задатак да у ноћном маршу обезбеди комору и санитет. И те ноћи је падала ситна киша, била је густа помрчина. Део пута је водио кроз каменито корито неког потока. На једном месту се био препречио велики камен, па су се многи, да не би угазили у поток, саплитали и падали преко тог камена. Будући да сам једини располагао цепном батеријом одређен сам да осветљавам то мјесто. То сам чинио, кад сам из мрака препознао глас Рајка Кајтеза. Брзо сам се одлучио. Сачекао сам да се приближи и кад је дошао до тог камена, уперио сам му млаз светлости у очи, а затим угасио лампу. Као што сам и очекивао, он се саплео и - угазио у поток. Почео је да псује и да пита који му је идиот то учинио.

Освета не би била потпуна уколико не би знао ко је то учинио. Узвратио сам му псовком и рекао: »Ех, сад да и ти мало осетиш како изгледа ходати у мокрој обући!«

Рајко је продужио пут псујући, а ја сам задовољно наставио да осветљавам то место наилазећим друговима.

Сутрадан сам зазирао од сусрета са нашим бригадним интендантом. Био сам уверен да ће се пожалити заменику комесара Милану, који је био познат као доста крут човек. Међутим, Рајко се није ни жалио, нити је испојио љутњу. Понашао се као да се ништа није догодило.

Документи

Извјештај штаба 27. НОУ дивизије
Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 5. новембра 1943.

Штаб
XXVII Н.О.У.Дивизије
5. 11. 1943.

Предмет: Поднос Извјештаја о
акцијама у времену од 15. 10.
до 31. 10. 1943.

ШТАБУ III КОРПУСА Н.О.У.Д.

За време од 15. до 31. октобра о.г. јединице ове дивизије извршиле су акције како слиједи:

4) 19. Бирчанска бригада.

У времену од 24. октобра дејствовала је као самосталан Бирчански Одред, кога је дана у Власеницама извршено свечано проглашење бригаде.

25. октобра бригада је извршила покрет из Власенице правцем Тугово - Краљево Поље гдје је законачила.

26. октобра бригада је без једног батаљона извршила претрес села Трешњевац - Бубући - Подчардак - Балваринов Ст и Наранцићи, којом је приликом нађено нешто оружја и опреме. Истовремено врше реквизиције стоке од народних непријатеља у осталим селима.

27. октобра бригада је извршила претрес села Црна Ријека и овом приликом заробила 4 четника из »Височке« четничке бригаде. Други батаљон ове бригаде налазио се на просторији с. Побратци - с. Сјерци, са задатком заштите правца од Соколовића као и заштите болнице и штаба дивизије.

28. октобра бригада се је са досадање просторије вратила у Власеницу са задатком да на просторији Цапарди - Сребреница затвори правац од Зворника преко Цапарди за Тузлу односно преко Дрињаче за Власеницу.

Од 28. до 31. октобра бригада је била размјештена на просторији Пожарница - Зворник са првим и другим батаљоном, и трећим батаљоном на просторији Касаба - Побуће, са задатком извиђања у правцу Дрине, рушења комуникације на овом сектору и чишћења четника у рејону Залиња.

У овом периоду од 15. до 31. октобра бригада није имала сукоба са непријатељем, а у току акција извиђања и претреса села и кућа народних непријатеља заплијењена је: једна пушка, 1 пиштољ, 2 бомбе, 55 метка, 3 опасача и 1 двоглед.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар,
Ацо (*Хасан Бркић*)

(м.п.)

Командант, мајор
Косорић Перо

АВЈЈ, Фонд НОП-а
Кут. 1111, рег. бр. 6-2

Обавјештење штаба 19. бригаде о предвиђеној акцији за чишћење четника

Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 28. новембра 1943.

ШТАБ
19. БИР. НОУ БРИГАДЕ
28-Х1-1943.Г.
Положај

ШТАБУ III КОРПУСА НОВЈ

Положај

По пркупљеним податцима о четничким бандама, јединице ове бригаде извршиће чишћење сектора Папрача - Каменица и то у току ноћи 28-9. о.м.

Непријатељ се налазио у селима Калабаче - Лемића Брдо и сјеверно од Каменице у с. Кукољи.

Чишћење ових села извршиће се у двије колоне: I батаљон из с. Марковића - Петровића Гај - Веља Глава - Кукољи - Лемића Брдо.

III батаљон (без једне чете) појачан једном четом II батаљ. правцем: Подборогово - Видаковићи - Папрача - Калабаче - Лемића Брдо.

У акцији ће узети учешћа једна чета Бирчанског НОП одреда.

Било би пожељно када би извјесне снаге Пратећег батаљона тога Штаба извршиле покрет 29-30 о.м. преко Шадића, шуме Потајник и извршиле препад на с. Смршањ - Брњач и преко Коријена у Шековиће - Власеницу. Села Смршањ - Корије - Брњач су скровишта бандита у тешким ситуацијама, те претпостављано да би се ту могле скрити разбијене групе послје нашег чишћења.

Ми ћемо, поставити засједе на газу Дрињаче испод села Смршањ и југозападно од Коријена под к. 444.

По завршеној акцији поднијећемо извјештај.

На том сектору задржаћемо се од 1-2-ХИ о.г.

С молбом на знање.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар.
Раде Јакишић

(М.П.)

Командант:
Војко Илић

Зборник НОР-а
Том IV, књ. 19,
стр. 413-414

Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 19. бирчанске НОУ бригаде за затварање правца од Прњавора и Цапарда према Шековићима 2. децембра 1944.

ШТАБ
III КОРПУСА НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр. пов. број: 115/43
2. XII. 1943. г.

ШТАБУ XIX БИРЧАНСКЕ БРИГАДЕ

Пололсај

Задатак ваше бригаде (без једног батаљона) биће да на простору Ракино Брдо - Кусоње затварате правце од Прњавора и (с.) Цапарде према Шековићима. Пошто се је »зелени кадар« - Усташе - концентрисао на простору Прњавор - Међаш, чија јачина износи око 400-500 бораца, будите активни према њима, као и на правцу Цапарде - Зворник. Ваш батаљон који је извршио покрет према Сребреници, са задатком чишћења »зеленог кадра«, мора бити покретлив, а исто повремено смјењивати.

Према предњем, а до даљег наређења, ваша ће бригада оперисати на подручју Дрињача - Зворник - Цапарде, а једним батаљоном и до Сребренице. Према томе, конкретно према ситуацији, тај ће Штаб доносити одлуке у смислу извођења акција против четника и »зеленог кадра« на поменутој просторији.

У свакој акцији ангажујте и дио Бирчанског партизанског одреда са позивом на ово наређење. У крајњем случају дијелове Бирчанског одреда можете употријебити за затварање поменутих праваца према Шековићима, кад главнина ваше бригаде буде на задатку даље од простора Ракино Брдо - село Кусоње.

Одржавајте тијесну везу са Тузланским партизанским одредом, који ће се помјерити на просторију Бурћевик - Башиговци - Живице, пошто је XVIII Хрватска бригада добила задатак да ту просторију напусти и изврши напад на Кладањ.

Извјестите нас о вашој акцији коју сте изводили 29. на 30. ов.мј. против четника на простору Папраче. Истовремено нас обавијестите о вези са XVI Војвођанском дивизијом, као и колико сте избјеглица пребацили према Мајевици.

Смрт фашизму - слобода народу

Политкомесар:

Начелник Штаба
пуковник
В

Командант,
генерал-мајор:
К

Зборник НОР, ТОМ
IV, књ. 20, стр. 28-29.

Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 1. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде за рушење пута Дрињача-Касаба, 5. децембра 1943.

ШТАБ
III КОРПУСА НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Број: сЛ/43
5. XII. 1943. г.
: 9х

ШТАБУ I БАТАЉОНА XIX БИРЧАНСКЕ БРИГАДЕ

Положај

4 ов. мј. непријатељска моторизација на броју од 11 тенкова пробила се је до Нове Касабе. Штаб овог Корпуса о томе није обавијештен и та иста моторизација могла је наћи дијелове Штаба Корпуса у Власеници. Ми смо својевремено наредили III Батаљону ваше бригаде да поруши мост на Дрињачи и изврши рушење на Кашлату. Од истог батаљона добили смо извјештај да је тај задатак извршен. Међутим, колико је извршен - то се видјело 4. ов. мј. приликом продирања непријатељске моторизације без икаквог застоја.

Ваш батаљон у току јучерашњег дана не знамо да ли је прихватио борбу, нити гдје се сада налази. Сматрамо, да је Штаб Батаљона у сваком случају требало обавијестити овај Штаб о ситуацији на правцу Дрињача - Нова Касаба, тј. изнијети нам распоред свога батаљона, податке о непријатељу и предузете мјере у погледу запечавања пута против непријатељске моторизације.

По пријему овог наређења, одмах нас по предњем обавијестите и настојте да пут Дрињача - Касаба на што више мјеста онеспособите за прелаз моторизованих возила, одмах упутите један дио снага у Нову Касабу да испита ко је у њој, јер се нама јављало неко сумњиво лице из Касабе 4. ов. мј. пред вече.

У току данашњег дана у Власеницу ће стићи VI Босанска бригада, коју ћемо вјероватно ангажовати на том правцу. Да ли одржавате везу са Братуначким батаљоном. О свему нам доставите опширан извјештај, а нарочито провјерите да ли непријатеља има у Дрињачи.

Смрт фашизму - слобода народу!

За Штаб
начелник - пуков-
ник
Јово Вукотић

Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 19. бирчанске НОУ бригаде за чишћење просторије Цикоте од четника и за напад на Власеницу, 13. децембра 1943.

ШТАБ
III КОРПУСА НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр. пов. бр. 116/43
13. XII. 1943. г.

ШТАБУ XIX БИРЧАНСКЕ БРИГАДЕ

Примили смо ваш извјештај од 11. ов. мј.

Након прикупљених података, ви ћете са вашом бригадом приступити планском чишћењу простора Цикоте од заосталих четничких група. У Цикотама прикупићете податке од наших симпатизера у којим је селима разоружана наша партизанска стража па према истима поступити онако како је то Штабу бригаде усмено речено, сто-постотна конфискација без паљења кућа.

Својим органима настојте да одмах испитате стање код пријатеља у Власеници, те уколико је овај слаб - гарнизон требате га напасти. У противном, уколико су снаге непријатеља јаче, одмах одредите један добар батаљон у чији састав дајте и противоклопну пушку, који ће се батаљон пребацити на простор Нове Касабе са задатком напада на непријатељске дијелове и коморе које пролазе на правцу Дрињача - Власеница. Са главнином бригаде контролишите и вршите нападе на непријатељске дијелове који би се кретали на правцу Власеница - Нова Касаба или покушали продирање нрема Шековићима. Просторију одредите ви сами.

Нужно је и врло важно да будете стално у контакту са непријатељем како би сазнали његове намјере, те нас хитно обавијестите. Исто тако за нас је нужно потребно сазнати ситуацију и стање непријатеља у Зворнику, као и кретање непријатеља долином ријеке Дрине. У овом смислу ваша об. служба треба да се ангажује што јаче.

У случају напуштања Власенице, ваша бригада остаје са тим истим задатком који сте добили у овом Штабу, тј. да контролишите Сребренички крај, извршите мобилизацију, за шта ће вам служити друг Андрија Факовић, који се налази код вашег I батаљона, те да извршите разоружавање свих оних који нису у тим јединицама, односно одредима. Настојте да што прије остварите везу са Штабом ваше дивизије.

Опет понављамо да најозбиљније поведете рачуна и лично извршите рушење комуникација стварањем барикада од стена и дрвета и то на правцу Власеница - Дрињача и Власеница - Шековићи. За ову сврху можете употрејевити потребан тим сељака.

До уласка у састав ваше дивизије стално нас обавјештавајте о ситуацији и стању непријатеља на вашем сектору. Одржавајте везу са Бирчанским партизанским одредом преко Шековића и са истим јединицама на простору Кладња. Ову везу одржавајте преко наших стража у Грабовици.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар:

Начелник штаба
пуковник:

Командант,
генерал-мајор

Зборник НОР-а, том IV,
књ. 20, стр. 198-199.

Извјештај штаба 19. бирчанске НОУ Бригаде Штабу 27. НОУ дивизије о стању и дејству јединица на просторији Тузла-Зворник-Сребреница-Власеница-Шековићи, децембра 1943., 1. јануара 1944.

Штаб
XIX бирчанске НОУ бригаде
Оп. бр. 1/44. г.
1. I 1944.
Положај

Извод из операциског дневника и
извјештај о стању за мј. децемб. 1943.

ШТАБУ 27. НОУ АИВИЗИЈЕ

Положај

У току овога мјесеца бригада се налазила на просторији Тузла - Зворник - Сребреница - Власеница - Шековићи.

Са непријатељским снагама сукобили смо се у офанзиви на територији Спрече 3. децембра 1943. године, водећи борбу и одржавајући контакт ватром до 9. децембра на линији Цапарде - Власеница, затим смо се откинули од непријатеља, одржавајући везу осматрањем непријатељских покрета. Офанзивне акције вршили смо код Нове Касабе. 29. до 31. децембра заузимање Власенице и затварање саобраћаја Нова Касаба - Милићи - Власеница - Хан Пијесак. У току мјесеца извршено је неколико акција на четничке групе.

Непријатељ: Средином мјесеца прошле су честе и јаке колоне непријатељске моторизације из правца Хан Пијесак у правцу Зворника, многобројна пјешадија прошла је, спуштајући се преко планинског вијенца на линији Батура - Жеп - Сикира - Краљево Поље, на цесту Власеница - Милићи - Нова Касаба и Милићи - Сребреница, продужујући у правцу Зворника. Снаге непријатељске моторизације цијенимо на три хиљаде моторних возила а пјешадије око осам хиљада.

Товарна комора (око двије хиљаде товарних грла) прошла је цестом Власеница - Шековићи - Цапарде - Тузла.

Са линије Краљево Поље - Жеравице - Петровићи - Олово спуштале су се многобројне непријатељске колоне у правцу линије Власеница - Шековићи - Борогово, продужујући у правцу Кладањ - Тузла, достижући десним крилом до друма Цапарде - Тузла.

Непријатељска гамад је састављена од Њемаца, Талијана, Черкеза, Пољака, Албанеза и некојих јединица српског поријекла, вјероватно Недићевих плаћеника. Морал код непријатељских војника доста је слаб а пљачкашки дух у јакој мјери развијен. Непријатељска звјерства над цивилним становништвом нису ни овом приликом из-

остала. Убијено је преко 40 цивила и попаљено око 30 у селима општине Тупанари, као и остатци зграда у Шековићима и неколико зграда по Браинцима.

Наша бригада имала је задатак и заштиту болнице бр. 1, као и њену евакуацију, што је у цијелости испунила. За вријеме офанзиве било је појава појединачног дезертерства, не ради страха пред окупаторском снагом него ради спасавања имовине бораца, пошто је непријатељ палио и пљачкао. Морал је очуван и одржан на висини.

Здравствено стање добро, сем лакших обољења нахладе, већих болести није било, као ни заразних. Санитет у бригади је правилно организован. Тој грани поклања се пуна пажња од стране Штаба бригаде, а и одговорна лица залажу се у потпуности. Детаљан извјештај поднијеће референт санитета.

Војна обука: У овоме периоду рађено је са командним кадром, као и борцима према плану и програму израђеном од стране Штаба ове бригаде. У овоме правцу ангажован је друг Крилов.

Политички рад: Политички рад развија се систематски, али доста споро ради недостатка политичких руководиља. Осјетан напредак запажа се доласком нових политичких руководиља додијељених нам из II крајишке бригаде, као и попуном друговима са курса.

Позадински рад: Културни одбори по јединицама користили су вријеме и задржавање на терену, дајући приредбе у циљу културног подизања наше позадине. Одржато је неколико јавних зборовна којима се говорило о нашој НОВ, њеним задацима, као и насталим промјенама у организацији наше више позадинске власти и њеном значају за општи напредак и будућност наших народа.

Интендантура: Исхрана јединица врши се по батаљонима. Храна се прикупља на добровољној бази и конфискацијом од народних непријатеља. Организација интендантуре, као и исхрана спроводи се у цијелости у духу наређења В.Ш.

Потребе: Људство је са слабом одјећом и обућом, што ће још дуго остати проблем решавајући се попуњавањем властитих производа. Од наоружања потребно нам је лако аутоматско оружје, као и већи број пушака да се наоружа људство које се налази у јединицама. Ради недостатка оружја не вршимо масовнију мобилизацију људства.

Преглед плијена: У току мјесеца заробљено је 18 пушака, 2 пикавца (машинке), 5 револвера, 12 комада бомби, 2 бацача мина 81 мм, 69 мина, око 15.000 метака 7,9 мм, 2700 метака талијанских, око 12.000 метака за »Шмајсер«, 6 мазги, нешто одјеће и обуће и разог пионирског алата.

Непријатељски губици: мртвих 31 и већи број рањених. Од тога 17 Нијемаца, 5 Талијана, 3 четника и 6 зеленокадроваца.

Наши губици: мртвих 4, рањених 7 бораца. Од оружја: 4 пушке.

Напомена: По наређењу Штаба XVII, дивизије дато је VI бригади три хиљаде метака, 7,9 мм, 20 комада мина 81 мм, а додијељено им је и 1000 метака за »Шмајсер«. Од расположиве муниције можемо додијелити јединицама наше дивизије по потреби талијанску

пушчану муницију пошто немамо тога оружја, као и већи број муниције за »Шмајсер«.

Политички комесар друг Билић Никола разријешен је дужности и стављен на расположење Штабу бригаде, с тим да се употреби на културни и позадински рад. На његово мјесто постављен је друг Жарси, који је дошао из II крајишке.

Приликом заузимања Власенице (29. XII 1943) уништена је једна ауто-радионица и један мотоцикл.

Садањи распоред јединица: I. батаљон: Нова Касаба - Милићи, са задатком затварања правца Зворник - Милићи - Сребреница - Власеница; II. батаљон: посада Власенице и затварање правца од Хан Пијеска и Кладња; III. батаљон: на просторији Тупанари - Цикоте, са задатком контроле терена од четничких банди, заштита бригадне болнице, интендантуре и резерва.

Непријатељске снаге: У Кладњу мања посада Њемаца у циљу обезбјеђења цесте Кладањ - Тузла, у Зворнику њемачка команда мјеста око 40 камиона са нешто пјешадије без тенкова. У Тузли мање снаге без офанзивних намјера.

Сребреница - Братунац - Дрињача (легијске и жандармеријске посаде. Јединица VI Бригаде, I. мајевичке и дијелови II мајевичке налазе се привремено на нашем сектору. Једна група бораца II. батаљона XVII. бригаде са политкомесаром налази се у саставу наше бригаде.

Предње се доставља на знање.

Смрт фашизму - слобода народу

Политкомесар.

Раде Јакшић

(М.П.)

Командант

Војко

Зборник НОР-а, Том. IV,
књ. 21, стр. 30-33.

Штаб 27. НОУ дивизије, Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 4. јануара 1944.

ШТАБ
XXVII НОУ ДНВИЗИЈЕ
4. 1. 1944.
Пов. 28-

ШТАБУ III. КОРПУСА Н.О.В.Ј.

Поднашамо 15-дневни извјештај од 1. до 15. децембра 1943. год.

3) XIX. Бирчанска бригада: у времену од 1. до 15. децембра налазила се на просторији Тузла - Шековићи под непосредном командом штаба III. Корпуса. Од важнијих акција те бригаде напомињемо ово:

на друму Зворник - Нова Касаба уништена су троја борна кола, убијено 5 Нијемаца и заробљено доста хране.

Смрт фашизму - слобода народу!

Начелник штаба
(потпис нечитак)

(м.п.)

Командант, мајор
Косорић Перо

Архив Војноисторијског института,
фонд НОП-а, кутија 1111, рег. бр. 1-7

Извјештај штаба 19. бирчанске НОУ бригаде Штабу 3. корпуса НОВ
Југославије, 8. јануара 1944.

ШТАБ
БИРЧАНСКЕ НОУ БРИГАДЕ
бр. сл.
8/1-44
- Положај -

ШТАБУ III КОРПУСА НОВЈ

Положај

У вези покрета наше бригаде на одређену нам просторију, обавјештавамо:

1) Дијелови 17. мајевичке и Романијског одреда кренули су јутрос у састав (својих јединица).

2) Ранија наша одлука о прикупљању хране из Сребреничког среза измијењена је, пошто би нас то задржало неколико дана, а један батаљон не би био у могућности извршити тај задатак, док би остављање већих снага онемогућили успјешну акцију на непријатељско упориште у Чапорима. Ради тога донесена је одлука да цијала бригада изврши покрет у току данашњег сутрашњег дана на просторију Милан Планина - Верићи и по прикупљеним подацима да извршимо напад на поменуто упориште, а затим да се пребацимо на просторију Кусаче - Цимрије и одатле на одређену нам просторију. У међувремену ћемо имати везу са дивизијом и поступити по примљеним директивама. У вези с тим, данас ће се смјестити два (2) батаљона на просторију с. Грабовица, а сутра би батаљон из Власенице напустио град и кренуо у истом правцу. Посаду у Власеници нека организује К-да мјеста у заједници са Бирчанским одредом.

3) Ради мобилизације и попуне наше бригаде остаје политкомесар друг Раде, који ће тај посао обавити у заједници са К-дом подручја, као и организовање пребацивања соли за јединице наше дивизије.

Предње се доставља с молбом за сагласност.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар,
Раде Јакишић

(М.П.)

К-дант
Војко Илић

Зборник НОР-а, Том IV,
кн>. 21, стр. 155-156.

Извјештај штабу 27. НОУ дивизије, Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 5. фебруара 1944.

ШТАБ
XXVII НОУ ДИВИЗИЈЕ
Пов. бр. 34
5. II. 1944.

ШТАБУ III КОРПУСА Н.О.В.Ј.

Подносимо 15-дневни извјештај - извод из операцијског дневника од 15. до 31. јануара 1944. год.

3) XIX. Бирчанска бригада:

Од 15. до 21. јануара бригада је учествовала у нападу на Тузлу.

16. јануара код места на цести Живинице — Букиња разбијена је једна непријатељска колона од око 120 војника. Том приликом је убијено 8 непријатељских војника и један официр. Заробљено 2 пуш-комитраљеза, 1 пикавац и један камион и мотоцикл. Наши губитци 1 мртав и 1 рањен.

17/18. јануара јединице учествовале у нападу на Илинчицу. Илинчица је ликвидирана али ју је непријатељ противнападом поново повратио. Упориште Илинчица било је појачано минским пољима због којих су наше јединице претрпјеле осјетне губитке.

18. јануара извршен ноновни напад на Илинчицу али без успјеха.

19/20. јануара поново напад правцем Мосник - Јела - Камени мост.

Напад неуспјео. Непријатељ добива појачање од Добоја и Зворника.

20. јануара у 11 часова бригада се повукла правцем Пар село - Бубањ - Вуковије - Кривача - Својат. За време борби око Тузле бригада је имала 9 мртвих и 20 рањених од тога 10 тешко.

21. јануара до 25. јануара бригада на просторији Живинице - Бијело Поље.

Од 25. до 31. јануара бригада на просторији Власеница један батаљон 30. ов. мј. прати болницу на Мајевицу.

Смрт фашизму - слобода народу!

Вд Политкомесара,
(потпис нечитљив)

(м.п.)

Командант, мајор
Косорић Перо

АВЈЈ, Фонд НОП-а, Кут.
1111, рег. бр. 5-7

Наређење штаба 27. НОУ дивизије, штабовима 2. крајишке и 19. бирчанске НОУ бригаде за покрет са просторије Калиновик-Трново на просторију Ракитница-Лукавац-Умољани, 10. априла 1944.

ШТАБ
XXVII. НОУ ДИВНЗИЈЕ
10. IV. 1944.

ШТАБУ II КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ
ШТАБУ XIX БИРЧАНСКЕ БРИГАДЕ

Јединице II Крајишке бригаде и XIX Бирчанске бригаде свом маневру у циљу избјегавања тежих удараца непријатеља на међупростору: Јабука-Правила-Устиколина - извршиле су покрет у правцу: »Вароши-Вујновића-Колаковића-преко Мазлине. У овом покрету јединице II. Крајишке бригаде наишле су на непријатеља - милицију и четнике у јачини 200 бораца у Мазлини. Послије једночасовне борбе ове јединице разбиле су непријатеља који је побјегао у правцу Мрежице.

Јединице XIX Бирчанске бригаде наишле су на непријатеља у селу Драгићима и успјеле да га разбију, заробивши један митраљез шарац и неколико милиционера, те један бацач са муницијом.

У вези са нашим даљњим покретом преко друма: Калиновик - Трново да на просторију Ракитница - Лукаца - Умљани, наређујемо:

Покрет ће се извршити у двије колоне и то:

Лијева колона. Састав: XIX. Бирчанска бригада, II. Крајишка бригада са два батаљона. Командант колоне, командант II. Крајишке бригаде, потпуковник Драган Станић, Креће правцем: село Варош - Добро Поље - Бољановићи - Челина - преко Козљена на Додиње - Дујмовићи - Ледићи. Немамо података да ли се непријатељ налази у Добром Пољу и Бољановићима. Ово испитати у току покрета и уколико има непријатеља ликвидирати га. Са овом колоном кретаће се и штаб дивизије. По доласку на одређени маршевски циљ ова колона смјестиће се на линију Дујмовићи - Ледићи - Дејчићи, обезбеђујући се од правца Лукавца - Ракитнице и друм Трново - Сарајево.

Десна колона: Један батаљон II. Крајишке бригаде. Командант колоне, командант батаљона. Креће правцем: Комарни Дол - Троглав - Тошићи - Турови - Требачај - Мијановићи, те ће се задржати, обезбеђујући се од друма Трново - Сарајево. Ова колона ће успут прикупити податке о Трнову и уколико буду мање снаге у њему, истог ликвидирати.

Напомене:

а) Правци обију колоне су врло неподесни јер је врло велики снијег. Ради тога је потребно предводити јединице које ће за случај да коморе не могу се кретати исте помоћи,

- б) Знаци распознавања по предвиђеном кључу,
- ц) Ради прилично дугачког пута потребно је да у колонама влада ред,
- д) По доласку на одређене просторије колоне ће подесити свој смјештај и у другим околним селима, водећи рачуна о артиљерији која ће вјероватно бити активна од правца Трнова - Кијева.
- е) Штаб дивизије Дујмовићи,
- ф) Покрет обиђу колоне у 21,30 часова.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар:
З. Шкеровић

Командант: П-пуковник
Косорић Перо

Уколико буду прикупљени подаци повољни за нас - заповијест ће се измијенити у самом покрету.

(М.П.)

Ком. Див.
Перо

Зборник НОР-а
Том IV, књ.

Наређење штаба 27. НОУ дивизије, Штабовима 2. крајишке и 19. бирчајске НОУ бригаде за пребацивање на просторију Јелашца-Борија, 20. априла 1944.

ШТАБ
XXVII НО ДИВИЗИЈЕ
20. IV. 1944

ШТАБУ II. КРАЈИШКЕ НОУ БРИГАДЕ
ШТАБУ XIX. БИРЧАЈСКЕ НОУ БРИГАДЕ
ШТАБУ ЈАХОРИНСКОГ НОП ОДРЕДА

У току јучерашњег дана непријатељ је у јачини око 200 стигао до Главатичева у циљу заузимања моста. Истога дана искористивши одсуство Мостарског одреда, који је ишао на пругу, непријатељ је дошао у село Чуховиће у јачини 200. Према обавјештењима добијеним од цивила стигле су неке непријатељске снаге (наводно Нацијемци) у Ракитницу, а са неким дијеловима иду према Горњој Љутној.

Да би избјегли концентричан напад непријатеља јединице ове дивизије извршиће покрет у правцу Миљевина - Закмур у циљу прихвата наше XVI. Мусл. бригаде и дијелова око ње. Покрет ће се извршити слиједећим распоредом:

XIX. Бирчајска бригада: са просторије Аргут - Мокро - Стражиште - Диндо данас у 18 часова извршиће покрет правцем Аргут - Диндо, прећи друм Калиновик - Обаљ на отсјеку Грајсалићи - Калиновик - избити на просторију Јелашца - Борија. Бригада има задатак претходнице у дивизијској колони и према томе треба да очисти непријатеља на правцу покрета дивизије.

II. Крајишка бригада: са свим својим дијеловима стићи ће на просторију Аргут - Диндо до 18 часова када ће се укључити у колону дивизије и служити као главнина дивизије и њена заштитница. Правац покрета ове бригаде је поправцу XIX. Бирчајске бригаде.

Јахорински п. одред, штаб дивизије са својим дијеловима кретаће се позади XIX. Бирчајске бригаде.

Напомена:

а) XIX. Бирчајска бригада до наилазак II. Крајишке бригаде штитиће правац од Јелашца.

б) По доласку на просторију Јелашца - Борија издаће се потребна усмена заповијед за евентуални даљњи покрет, размјештај јединица и остало.

ц) Све јединице нек се снабдију са водичима.

д) II. Крајишка бригада базираће еве непокретне Италијане у Бјелемићима и о овоме обавијестити теренске раднике. А>удима код којих ће бити базируани болесници исплатити 15—20.000 Куна.

Смрт фашизму - слобода народу!

Политкомесар:

З. Шекровић

(М.П.)

Командант-п. пуковник

Коросић Перо

Зборник НОР-а, Том IV,
Књ. 24, стр. 319-320.

Политодјел 27. НОУ дивизије, Централном комитету КПЈ, 12. маја 1944.

ДЕВЕТНАЕСТА БИРЧАНСКА НОУ БРИГАДА

Ова бригада ушла је у састав наше дивизије од самог формирања дивизије, али из разлога мобилизације и контролисања подручја Власеница-Бирач остала је ван дивизије све до 12. II 1944. год., када је ступила у састав.

Бригада је млада, формирана од Бирчанског партизанског одреда, са свим слабостима и недостацима једне младе јединице. Одсуство од 4 мјесеца, за које се вријеме налазила ван дивизије, учинило је да се све навике и слабости одредског живота задрже и послје преласка у бригаду. Ово је имало посљедица не само за партијски и политички живот јединица већ и посљедица у борбеном смислу.

Највећи проблем ове јединице био је удаљавање са свог терена (Бирча) на стране просторије, што се одразило у приличном броју дезертера.

Штаб бригаде као цјелина није се могао довољно снаћи нити довољно уочити све недостатке и проблеме који се појављују у јединици. Његова помоћ није била брза, а нити је могла бити ефикасна. Штабови батаљона били су млади и неискусни, а у борбеним ситуацијама нијесу се умјели сналазити; управо смо морали извршити извјесне промјене у штабовима I и III батаљона. Нижа војно-политичка руководства била су такођер слаба, неискусна и у борби непровјерена.

Познавајући све ове слабости и недостатке ове јединице, Политодјел јој је дао пуну помоћ, тако су се увијек један или два члана налазила у тој бригади.

Бригада када је дошла у састав дивизије бројала је 480 бораца (три батаљона), партијска организација бројала је 56 чланова, 12 кандидата и 59 скојеваца.

Партијско чланство било је већином младо, примљено у току борби, неискусно и непровјерено, што је имало за посљедицу да се Партија није осјећала као руководилац у јединици. У већини случајева партијске ћелије биле су састављене од командног кадра без иједног члана међу борцима.

Главни недостаци партијске организације били су немање партијности и одговорности пред Партијом. Фамилијарност је била честа појава, зато критике и самокритике готово није ни било. Иницијатива код партијских јединица није се осјећала. Батаљонски партијски руководиоци као и бригадни, иако су се трудили, нијесу умјели довољно да пруже помоћ овако слабим партијским ћелијама. Састанци су одржавани - радни редовно, теоретски повремено, а ванредних може се рећи није ни било. Састанци су били шаблонизирани, без постављања конкретних питања и уочавања главних недостатака и проблема чета.

Овако слаба партијска организација није могла дати пуну помоћ скојевској организацији. СКОЈ се такођер није осјећао по четама, а нити се је омасовио, иако је за то било доста услова. Главни недостаци скојевске организације били су што се скојевци нису осјећали као млади комунисти, а у већини случајева били су идеолошки неопредијељени. Оваквом стању допринио је велики број неписмених омладинаца, те се њихов теоретски ниво могао теже уздизати. И као један од првих задатака пред скојевске активе постављен је задатак ликвидације неписмености. У томе су постигнути добри резултати. Проценат неписмених свео се на минимум.

Теоретски ниво партијског чланства био је и остао врло низак. Овај проблем смо рјешавали као у (2) крајишкој бригади, путем батаљонских теоретских састанака, гдје су се износила најважнија теоретска питања и проблеми.

Главни проблем за Партију био је дезертерство. Због дезертерства били смо принуђени да расформирамо III батаљон, који се био свео на минимум, те као борбена јединица није могао опстати. Поред бораца дезертирали су и чланови Партије (7).

Због оваквог стања у партијској организацији ми смо приступили чишћењу и реорганизацији односно правилној расподјели партијаца по четама и батаљонима. Размјештај партијаца вршили смо и из разлога да би отклонили фамилијарност (били су из истог села, у пријатељским односно родбинским односима итд.). Ова се мјера показала као добра.

Проблем дезертерства био је актуелан до преласка ријеке Праче на просторију Фоча - Калиновик. На овој просторији није се десило ниједан случај дезертерства. Ово се објашњава правилним партијским и политичким радом, а истовремено и удаљавањем од свог родног краја Бирча.

Други важнији проблем за ову јединицу, који смо озбиљно поставили пред Партију и руководиоце јесте помањкање бриге за људство, што се огледа у приличном броју несталих, а за то највећу одговорност сноси нижи командни кадар.

Политичко-културни рад је био слабо разбијен. Он се углавном сводио на аналфабетске течајеве и хорове. Било је мањих приредаба које су борци појединих чета приређивали за народ. Главни недостатак овога рада лежао је у томе што се сводио на мали број учесника у овоме раду - обично на руководиоце не обухватајући шире борце. У овом смислу давали смо им помоћ и од дивизијске културне екипе, коју они нису правилно искористили у организационом смислу.

Рад у масама био је прилично добар у односу на снагу организације. На терену су успостављени народна власт и повјеренства н(ародне) власти. На терену миљевинске општине другови из I батаљона уз помоћ позадинских радника формирали су одборе УСАОЈ-а.

Однос према масама био је правилан на терену Фоча - Калиновик. На терену Главатичево - Заборани било је појава пљачке. Ова

се појава објашњава на том терену сталном борбом са четницима и великом мржњом коју ови борци гаје према четничким бандама. Партијска организација је брзо интервенисала, те се ова појава јавно преко конференција осудила.

Партијска организација у току офанзиве имала је недостатака услјед приличног броја губитака у руководећем кадру. Било је случајева да у читавом батаљону нема у потпуности ниједне команде чете нити самог штаба батаљона. У борбеном погледу бригада као цјелина одговарала је своме задатку. Борбеност бригаде умањивао је проблем муниције.

Штаб бригаде на новој просторији показао се иницијативан и давао је пуну помоћ командном кадру, добро руковао јединицом и на вријеме увиђао недостатке и проблеме.

Данас главни проблем за ову бригаду је попуна људством. У ту сврху се и налази на терену Бирча, гдје врши мобилизацију.

За политодјел
Буро Меденица

А ЦК СКЈ, Фонд ЦК СКЈ,
бр. 1944/179
Зборник НОР-а 1-1X/6, 126-128;
Извори за историју ук ЦК СКЈ и
његових органа, књ. 17, стр. 290-293.

Штаб 27. НОУ дивизије, Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 13. маја 1944.

ШТАБ
XXVII Н.О.У. ДНВИЗИЈЕ
13. V. 1944.
Положај

ШТАБУ III. КОРПУСА НОВЈ

Подносимо петнаестодневни извјештај - извод из операцијског дневника од 1. III. до 15/III 1944. год.

I., II. и III. марта бригада се налазила Плочник - Барник - Вра-
неши. На овој просторији обезбјеђивала правац Рогатица - Соколац.

IV. Марта бригада појачана са II. Батаљоном II. Крајишке бри-
гаде извршила покрет до на просторију Чадовина - Пијесак. На ову
просторију није се стигло ради великог снијега.

V. марта у вези пребацивања дивизије на сектор Горажде -
Фоча бригада извршила покрет до на просторију Чадовина. Око 15
часова непријатељ у јачини једне бојне извршио напад у селу Чадо-
вини и потиснуо бригаду до села Паприца гдје је задржан и након
оштре борбе одбијен у правцу Рогатице. У овој борби бригада је
имала 7 мртвих и 10 рањених (4 мртва и 8 рањених су из II. бат. II.
КНОУ бригаде). Изгубљена комора од 32 коња. Борба је трајала око
4 часа. Непријатељски губици 25 до 30 избачених из строја. Послије
борбе бригада је заноћила Шљивине - Орахово.

VI. марта бригада у покрету до на просторију Берек - Думањи-
ћи.

VII. марта на истој просторији одржани су састанци четни и ба-
таљонски као и састанак штаба бригаде са начелником Штаба ди-
визије, који се са овом колоном налазио за сво вријеме.

VIII. марта бригада на истом мјесту. II. батаљон II. Крајишке
бригаде био нападнут од јаче непријатељско усташке колоне из Ро-
гатице и том приликом имао 2 мртва и 1 рањеног и изгубио тешки
митраљез. Непријатељ је имао 2 мртва и 7 рањених.

IX. марта бригада извршила покрет преко Устипраче, ликвиди-
рајући исту до на просторију Тохољи - Мирвићи, ухвативши везу са
Штабом дивизије и II. Крајишком бригадом. У Устипрачи заплије-
њена је извјесна количина муниције и одјела.

X., XI. марта и XII. XIII., XIV. бригада била на просторији Вра-
нићи - Бутковићи - Гочела обезбјеђујући се од правца Горажда и
друма Рањен - Горажда. За ово вријеме расформиран је III. батаљон
и борци истог батаљона подијељени су у I. и II. батаљон. Одржани
су војни и политички састанци по четама и батаљонима.

Закључак.

У овом периоду погинула су 4 друга а рањени 2.

Непријатељски губици: 25 до 30 избачених из строја.

Губитака у оружју није било. Зплијењено је око 15 пушака, 1500 метака, нешто бомби и остале спреме.

Политкомесар:

(м.п.)

Командант п. пуковник

Косорић Перо

А ВЈЈ, Фонд НОП-а,
кут. 1111, рег. бр. 15-7.

Штаб 27. НОУ дивизије, Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 26. јуна 1944.

ШТАБ
XXVII НОУ Дивизије
бр. 57
26. јуни 1944

ШТАБУ III КОРПУСА НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Достављамо петнаестодневни извјештај - извод из операцијског дневника у времену од 1. - 15. јуна 1944. године.

XIX. Бирчанска НОУ бригада:

I. - 6. VI. У овом временском периоду бригада се налазила на просторији Гојковићи - Власеница са задатком затварања правца од Милан планине, контролисања друма Власеница - Шековићи те затварања правца Власеница - Зворник и Власеница - Хан Пијесак. Истовремено бригада је вршила и гарнизонску службу у Власеници. Предузете су акције чишћења четничких банди на Малом Пољу и у Доњем Залуковику. Једна чета ове бригаде која је пратила болеснике и инвалиде у Сребренички крај имала је сукоб са усташама. У борби је погинуо један наш борац, док је један рањен. Изгубљен је један п. митраљез »Брада«. Непријатељ је имао више губитака.

5. VI. Формиран је III батаљон ове бригаде.

6. - 15. VI. Бригада се налазила на просторији: Бунарић - Меко-те - Ракино Брдо са задатком затварања права од Живиница и Грачанице, контроле цесте Кладањ - Тузла, затварање правца од Тубковића и Спрече, те контрола цесте Тузла - Зворник. Задатак бригаде је надаље био мобилизација. III. батаљон је остао у Власеници као посада те са задатком затварања правца Зворник - Власеница и Власеница - Хан Пијесак.

9. VI. Једна чета бригаде је вршила акцију на зелено-кадровска села Прњавор, Палавре и Јајиће. Убијена су 3 зеленокадровца, заплијењена 3 пушке са муницијом те 2 коња. Наших губитака није било.

II. VI. Одржан је збор у Спречи, на коме је вршена мобилизација. Мобилисано је 52 младића.

12. VI. Једна чета упућена преко цесте ради прикупљања хране. У овој акцији је убијено 8 непр. војника а 8 је рањено. Заплијењен је 1 њемачки пикавац и нешто бомби.

14. VI. Једна непријатељска колона састављена од зеленокадроваца и СС-оваца покушала је из Тубаковића продријети према Ракином Брду, али је одбачена натраг преко Спрече.

Закљонак:

У овом временском периоду наши губици су били: 1 мртав и 1 рањен.

Непријатељски губици: 11 мртвих, 8 рањених.

Мобилисано је 52 бораца.

Дезертирало је 3 борца.

Смрт фашизму - Слобода народу!

Политкомесар:

З. Шкеровић

(м.п.)

Командант-п. пуковник

Косорић Перо

А ВЈЈ, Фонд НОП-а,
кут. 1111, рег. бр. 15-7

Штаб 27. НОУ дивизије, Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 1. августа 1944.

Штаб
XXVII ноу дивизије
бр. 67
1. VIII. 1944.

ШТАБУ III. КОРПУСА НОВ Југославије

Положај

Аостављамо петнаестодневни извјештај - извод из операцијског дневника за вријеме од 1. - 15. јула 1944. године.

XIX. ноу бригада:

Од 1. VII. до 14. VII. 1944. г. бригада се налази на просторији Ракино Брдо - Шехер - Осмаци - Бунарић са једном четом у Власеници. За све ово вријеме није било сукоба са непријатељем. Бригада је била у сређивању са појачаним војно-политичким радом по јединицама као и политичким радом међу становништвом.

9. јула извршена је заклетва и смотра бораца бригаде уз присуство Штаба корпуса, штаба дивизије и делегата III. и V. Војвођанске ноу бригаде. Са ове свечаности послане су поздравне депеше Врховном Штабу и Штабу III Корпуса. Послије свечаног дијела културна екипа дивизије дала је приредбу за војску и народ.

10. јула одржан је састанак штаба бригаде са штабовима батаљона којему је присуствовао и политички комесар дивизије. На састанку је претресано сређивање јединица и припреме за слиједеће акције.

14. јула једна непријатељска колона састава СС и четници јачине једног батаљона са 4 топа извршиле су напад на наше јединице у селу Брезику од правца Јелица - Мећења. Истовремено једна друга непријатељска колона (СС, четници и милиција) наступала је од правца Тузле и напала наше снаге на линији: Вис - Вуковине - Какањ. Непријатељ је имао и у почетку успјеха али одлучним нападом наших јединица истога дана око 18 х био је протјеран преко ријеке Спрече и цесте Тузла - Зворник и повукао се у правцу Тузле и Јелице. У овој борби непријатељ је имао око 50 мртвих и рањених, док су наши губици били 2 погинула и 3 рањена. Међу погинулима и командир чете, поручник Славко Ступаревић.

Истога дана једна група четника из Пожарнице са четницима Папраче покушала је да изврши напад на болницу у селу Михајловићи. Једна чета XIX бригаде која је одмах упућена разјурила је четничке банде.

15. јула бригада била у покрету на просторију Власеница - Рајићи.

У овом времену извршене су извјесне промјене у командном кадру батаљона. Тако је за в.д. команданта III батаљона постављен поручник Цвијан Шевковић, а за команданта I. батаљона капетан Арслан Готовушић, упућен од штаба ове дивизије. В. д. команданта III батаљона друг Славко Рупић разријешен је дужности.

За вријеме боравка у долини ријеке Спрече бригада је вршила осигурање аеродрома и транспорт рањеника и овај задатак извршила са успјехом.

Морал бораца и борбеност добар. Дезертерства није било. Здравствено стање добро.

Политкомесар
З. Шкеровић

Начелник штаба
п. пуковник
(м.п.)

Командант-п. пуковник

А ВЈЈ, Фонд НОП-а,
кут. 1111, рег. бр. 18-7

Извјештај секретара бригадног комитета СКОЈ-а 19. бирчанске НОУ бригаде

Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну о политичком и културно-просвјетном раду скојевске организације,

22. октобра 1944.

БРИГАДНИ КОМИТЕТ СКОЈА
XIX НОУ БИРЧ. БРИГАДЕ
Тузла 22/X 1944.г.

ОБЛАСНОМ КОМИТЕТУ СКОЈА

Тузла

Бројно стање организације Скоја у бригади износи 90 чланова. Досадашње бројно стање износило је 85 чланова. Извршено је проширивање актива и у току овог мјесеца уведено је 7 нових чланова, а из Скоја у партију 2 члана. Старих бораца омладинаца који нису обухваћени организацијом незнатан је број. Поред њихове оданости, вјерности а нарочито добре борбености не могу ући у обзир због недовољне дисциплине и свјесног разумијевања. Тим људима се посвећује извјесна већа пажња која нормално или привремено може уродити плодом, па да после свог времена поново избију њихови недостатци на површини. Једним детаљнијим упорним радом с њима да ће се ипак постићи.

Борбеност која долази на прво мјесто оданост и дисциплина су задовољавајући. Скојевци служе у Бригади збиља као примјер свим борцима. Однос скојеваца према новим борцима је праведан и задовољавајући. На састанцима актива рјешавају и престају све нездраве појаве, неправилности, све проблеме и питања која се постављају пред партију. При овоме се види да ствари постављају и резонују врло правилно. Осјећа се код њих настојање да код нових бораца уклоне њихове недостатке и што више постигну резултате. То се одражава у другарским савјетовањима, опоменама, и разговорима са појединцима. Резултати тога рада су видни. Већ велики број омладинаца показује се веома добро и у борби и у извршавању постављених задатака као и дисциплини. Питање дезертерства код старих бораца је ликвидирано.

Политички и теоретски рад кренуо је напред. Показује се код њих сад много више жеља и интересовања него до сада. Постављају питања, у дискусијама узимају ширег учешћа. Дошли су до сазнања тек сад и увјерења да без теоретске уздигнутости не могу ићи напријед (те) им је сад жао с обзиром да би могли доћи на руководећа мјеста. Мјесечни план рада који смо поставили за текући мјесец дана већ је прерађен.

Културно-просвјетни сектор за посљедњи мјесец дана постигао је прилично добре резултате. Овај сектор рада необично је оживио. Даване су приредбе у Горњој Тузли, Симин Хану и К . . . . За два-три дана даће се приредба у Живиницама и у Тузли. Писање чланака кренуло је напријед. Написане чланке ускоро ћемо Вам слати. Ликвидирање неписмености се окончава. Надамо се да ћемо до конца мјесеца моћи ликвидирати неписменост, најдаље у току идућег.

Будућност скојеваца над новим борцима је прилична.

Сектор рада на терену је исто тако појачан и осјетно се. Одржаване су конференције са омладином око Илинчице. П . . . . . Симин Хана. Успјех одржаваних конференција показује добровољно долажење омладинки у бригаду. Имамо омладинки из Г. Тузле, из Парсела, Креке, Илинчице.

По свим секторима рада спроведено је такмичење у вези окружења и обласне конференције, I конгреса, прославе год. дивизије и год. бригаде која ће се ускоро одржати.

Резултати такмичења

V. сект. Сви скојевци стари борци као и велики дио омладине рукују аутоматским оружјем и задовољавајућом га брзином склопе и расклопе.

П. сект. За двадесет дана прерађен мјесечни план. Поред тога сви омладински листови редовно пречитавају као и фронт слободе и остали листови и пропагандни материјал.

Састанак рад. скојевских	25
Састанак теорет. скојевских	30
Чет. конференција омладинских	20
Скојев. бат. конференција	3
Саст. бат. комитета	5
Саст. бат. комитетских радних	3
Саст. бригадног комитета	2
Саст. бригадног комитета теорет.	1
Омлад. конфер. одржаних на терену.	5

Културно-просвјетни сект. Ликвидирање неписмености приводи се крају. У току овог мјесеца вјерујемо да ће се потпуно ликвидирати. Са писањем чланака овог мјесеца прилично се успјело. Одржано је приредби и сијела 5.

У партију у току мјесеца уведено 2.

У Ској 7.

Као најважнији проблем поставља се питање кадрова скојевских, јер чим се ови уздигну, узимају се за руководства. За два дана дат ће се приредба у Живиницама, друга у Тузли.

Бригадни комитет СКОЈ-а
секретар
Гордана Танасковић

Извјештај политичког комесара 27. НОУ дивизије Политичком комесару 3. корпуса НОВ Југославије о војно-политичком раду, 4. фебруара 1945.

XIX. Бирчанска бригада:

У овој бригади политички рад темељио се на истом плану као и у осталим бригадама, с тим што је кроз јединице прорађена тема: »О узроцима ратова«. Такођер је културно-просветни рад био нешто живљи него у XVI. бригади. У батаљонима је одржано осам предавања из географије (о постанку земље, континентима, географском положају Југославије и о Балкану). У овом мјесецу забиљежен је и већи број састанака са командама чета, које су одржавали углавном чланови штаба бригаде, а са циљем да уздигну више чланова команди чета и да што је јасније пред њих поставе све задатке. Ових састанака било је по батаљонима три-четри. Састанци са политкомесарима (или помоћницима) чета такођер су одржавани у сваком батаљону најмање по три па и четири пута.

Иако су и команде чета и сви старији борци припремани за пријем новог људства било је код извјесног мањег броја нижих руководиоца (политичких и војничких) извјесне бесперспективности - невјеровања да се од нових бораца могу створити добри борци, али послје интервенције од стране штаба бригаде и састанцима са њима одклоњена је ова бојазан. Иначе пријем новог људства био је углавном добар.

У Бригади је одржано у току мјесеца око 40 конференција, од којих извјестан број са непотпуним четама ради тога што смјештај није дозвољавао другачије. Политичких часова одржано је у бригади око 75, од којих такођер извјестан број са непотпуним четама и установама око штаба бригаде. Већи број ових часова држали су руководиоци из батаљона, јер четни руководиоци, као ни у осталим бригадама, нису још у стању да држе успјешне часове и конференције. На овим састанцима и конференцијама углавном су претресана сва питања из живота бораца, а нови борци су показали доста интереса и прилично су живо учествовали у дискусији. Многи часови и конференције су одржаване по питању која су сами борци спонтано постављали на дневни ред. И овај се начин показао врло погодан за нове борце. Писменост углавном свих бораца у многим олакшава рад са борцима (новим).

У бригади је почетком јануара формиран четврти батаљон, који слабије стоји од осталих батаљона, али је у борбама показао прилично успјеха.

У бригади има прилично упражњених мјеста у командама и штабовима. У читавој бригади има 23 или 24 упражњена мјеста од којих 12 мјеста политкомесара и помоћника политкомесара.

Да би се колико-толико ријешио проблем нижих политичких руководиоца издвојено је из свих јединица 16 најбољих бораца са

изгледима на уздизање и еа њима се код штаба бригаде ради у виду кратког нижег политичког курса.

Кроз борбе које је бригада водила под тешким условима (хладноћа) на цести Соколац - Власеница ново људство, иако је увођено у борбе без предходне озбиљније припреме (ради краткоће времена), прилично је научило кроз ове борбе и већ се сналазе добрим дијелом.

Већ је углавном престала појава која је до сада била честа - симулирање разних болести ради избегавања службе или повратка у Србију и дисциплина је већ на приличној висини. Највећи број ових бораца као уосталом ни у другим бригадама, није свјесно опредељен за НО покрет. У овој бригади било је појаве дезертерства нових бораца док су били у контакту са србијанским јединицама и док су им долазили родитељи. Међутим сви су похватали и повраћени у јединице уз потребно објашњење на конференцијама и извјесне казне (поправне мјере). Код старијих бораца дезертерства је било док је бригада боравила у близини Тузле и то искључиво људства из околине Тузле и углавном појединачни случајеви. У бригади је било неколико појава самосмрзавања код нових бораца и по овим случајевима у свим јединицама бригаде одржане су конференције, објашњавајући овакве мјере и указивајући на посљедице - казне које овакве појаве повлаче са собом.

Јединице ове бригаде одржале су конференције са народом у селима: Хусино, Петровић, Допасци, Грабовица, Каменити Долови, Височник, Врабачка. Јединице ове бригаде у Бирчу су славиле божих са народом.

На годишњицу Лењинове смрти такођер су одржане предавања по јединицама.

Почетком јануара појавио се пјегави тифус у бригади, али не у већој мјери а добивен је у селима лијево и десно од цесте Живинице - Кладањ, гдје су водили борбу са србијанским четницима и гдје су се задржавали извјесно вријеме. Спријечено је ширење ове болести. У бригади ради нижи санитетски курс са 16 слушалаца, који треба да ријеши питање четног санитета.

Интендантура је већ добро срећена и организована. Садашњи интендант који је завршио интендантски курс у Тузли пожртвован је и вриједан а добар организатор. Интендант по батаљонима осјетно слабији, нису довољно писмени, али углавном задовољавају а имају сви замјенике.

Об служба у овој бригади није на висини, јер још немају бригадног обавјештајца као ни у два батаљона.

Списак бораца
19. бирчанске бригаде

А

АВДИСПАХИК АЛИЈЕ АВДУЛАХ, рођен 1911. године у Зворнику, радник, Муслиман, у Бригаду ступио јула 1944. године, борац, умро 1965. године.

АВДИЕ СМАЈЕ ЈУСУФ, рођен 1911. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 09. 1944. године, борац, погинуо 1945. године.

АВДИН АЛИЈЕ МЕХМЕД, рођен 1927. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

АВДИН ИБРЕ МЕХО, рођен 1917. године, у с. Осоје, Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, погинуо 8. 04. 1944. године у Бијељини.

АВДИН СУЛЕЈМАНА РЕФИК, рођен 1926. године у Мошеву, Маглај, Муслиман, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

АВДИЧЕВИК МУСТАФЕ НЕЦИБ, рођен 1914. године у Босанском Дубочцу, Дервеита, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац, умро 1982. године.

АВДУКИН АВДО, рођен 1921. године у Брези, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, командир вода.

АВРАМОВИН ДРАГОМИРА МИЛУТИН, рођен 18. 06. 1926. године, у Глибовац, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 12. 1944. године.

АВРАМОВИЋ РАДОСАВА МИЛУТИН, рођен 1927. године у с. Витожево, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 10. 12. 1944. године, а

у Бригаду 20. 12. 1944. године, борац, живи у Витожеву.

АВРАМОВИЋ МИЛУТИНА ЧЕДОМИР, рођен 1925. године у Парадину, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 12. 1944. године, борац, погинуо 23. 04. 1945. године на Оџаку.

АДАМОВИЋ СВЕТОЗАРА ДИМИТРИЈЕ, рођен 1927. године у СССР-у, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, погинуо 9. 03. 1945. године у Великој Градини, Соколац.

АДЕЛМО КАСТИНО, рођен 29. 09. 1917. године у НОНБЕРЦЕЛА-ЛИ-АСТИ, Италијан, занимање непознато, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду априла 1944. године, командир вода, погинуо 20. 07. 1944. године на Бачковцу - Шековићи.

АДОЛФ-АНДРУН ЈОЗО, рођен 1921. године у Карловцу, Хрватска, Хрват, радник, у Бригаду ступио августа 1944. године, обавјештајни официр, погинуо 20. 12. 1944. године у Дрињачи.

АХМЕТАГИК САДИЈЕ МЕХО, рођен 1922. године у Власеници, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1973. године.

АХМЕТОВИЋ АХМЕТА МЕЏИД, рођен 1925. године у Клокотници, Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

АХМИН ХРУСТЕ ХАСИБ, рођен 1923. године у Сладној, Сребреник, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

АХМИН АВДУЛАХА НАЗИФ, рођен 1917. године у Сладној, Сребреник, Муслиман, земљорадник, у

НОБ и Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

АЛАЈБЕГОВИН - ПРОДАНОВИЕ ХАСАНА РАЗИЈА - РАЗА, рођена 1921. године у Фочи, Југословенка, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, референт санитета Бригаде, носилац »партизанске споменице 1941.

АЛЕКСИК РАНКА ДРАГУТИН, рођен 1925. године, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио , борац, погинуо 1945. године код Власенице.

АЛЕКСИК РАНКА МИЛУТИН, рођен 1922. године у Четережу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац, живи у Четережу.

АЛЕКСИК ЈОВЕ СПАСОЈЕ, рођен 1922. године у Добрићу-Шабаци, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

АЛЕКСИК ТОДОРА ЧЕДО, рођен 1925. године у Дреклеу, Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у бригаду 1944. године, борац.

АЛЕМПИК ГАВРЕ БОГОСАВ, рођен 1925. године у Слапашници, Братунац, земљорадник, Србин, у Бригаду ступио 30. 08. 1943. године, борац, живи у Слапашници.

АЛЕМПИК РИСТЕ ВИДОЈЕ, рођен 1911. године у Д. Залуковику, Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро 1972. године.

АЛЕМПИК СТЕВЕ ЖИКО, рођен 1926. године у Слапашници, Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 07. 1944. године, борац, живи у Слапашници.

АЛИХОЦИК ОСМАНА КАМИЛ, рођен 1925. године у Лукавици Ријеци, Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 05. 1945. године, десетар.

АЛИК АТЕ АТО, рођен 1926. године, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, командир вода, умро 1987. године.

АЛИК ТОМЕ ЖИВАН, рођен у Мали Бошњак, Коцељево, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 11. 1944. године, борац.

АЛИЧИК ХАСАНА АХМЕТ, рођен 1918. године у Бијељини, радник, Муслиман, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду 16. 09. 1944. године, борац.

АЛИЧИК ОСМАНА МАХМУТ, рођен 1921. године, у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Црвеним стијенима - Романија.

АЛИЧИК АЛИЈЕ МУХАМЕД, рођен 1929. године у Јакешу - Модрича, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 04. 1945. године.

АЛТАРАС РАФАИЛА РАТКО, рођен 1923. године у Београду, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, помоћник политичког комесара, носилац »партизанске споменице 1941«.

АЛТУМБАВИК ИБРАХИМА ЗИХНИЈА, рођен 1910. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1945. године у Калесији.

АЛ.ИК ЦАФЕРА АХМЕТ, рођен 1924. године у Миљаоцу - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 3. 01. 1944. године а у Бригаду 1. 05. 1945. године, командир одјељења, умро 1986. године.

АЉУКИН ЈУСУФА ХАМИД, рођен 1918. године у Дракосовићима, Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 11. 1944. године, борац.

АНДРИБ ЈЕРЕМИЈЕ ВЕЛИМИР

АНДРИК ВАСЕ ЛУКА, рођен 1920. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у бригаду 24. 10. 1943. године, курир и борац, погинуо марта 1944. године у Деветку.

АНДРИК ВЕЉКЕ НИКОЛА, рођен 1920. године у Зворнику, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, политички комесар Бригаде, носилац »партизанске споменице 1941«.

АНДРИК ЈОВАНА ПАНТО, рођен 1926. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

АНБЕЛКОВИК ТОМЕ СТОЈАН, рођен 1924. године у Витежево, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 17. 12. 1944. године, а у Бригаду 28. 12. 1944. године, борац пушкомитраљезац, живи у Витежеву.

АРАПЧИК МУЈЕ МУХАРЕМ, рођен 1923. године у Бокавићима - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

АРАПЧИН МУРАДИФА ОСМО, рођен 1925. године у Доњим Чакловићима - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

АРИФХОЦИК ЦЕМАЛА МУЈО, рођен 1923. године у Власеници, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро.

АРИФОВИН ХУСЕ ХАЈРУДИН, рођен 1924. године у Бијељини, Мус-

лиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

АРНАУТ АЉЕ МУЈО, рођен 1913. године у Г. Залуковику - Власеница, земљорадник, Муслиман, у НОБ и Бригаду ступио крајем 1943. године, командир одјељења, умро.

АРНАУТОВИК МАХМУТА АЛИЈА, рођен 1905. године у Билећи, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године код Живиница.

АРСЕНОВИН ВЛАЈКА ЖИВОЈИН, рођен 1912. године у Брдачићима - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

АРСЕНОВИН СИМЕ ПЕТАР, рођен 1922. године у Великом Селу - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио октобра 1943. године, а у Бригаду фебруара 1944. године, борац, умро.

АРСИН НИКОЛЕ МИОДРАГ, рођен 1925. године у Брзоходу, СРС, Србин, земљорадник.

АТЛАГИК РУЖИЦА - КРАЈИШКИЊА, рођена у, у Бригади од 13. 10. 1943. године, болничарка у чети, наводно сада живи у Сарајеву.

АТЛИН МЕХЕ ХАМДИЈА, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, водник вода.

АПИМОВИН ПЕТРА БОШКО, рођен 1909. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 22. 11. 1983. године.

АЕИМОВИК ЈОВАНА МИТАР, рођен 1924. године у Бурићима - Шековићи, у НОБ ступио маја 1942.

године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Снагову - Зворник.

АНИМОВИК ЈОВАНА ТРИПУН, рођен 1926. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 03. 1943. године, у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро марта 1987. године.

АШБЕРИК ИБРАХИМА АБДУЛАХ, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 3. 01. 1944. године, а у Бригаду 10. 03. 1945. године, командир одјелења, умро 1986. године.

АШКЕРИК ГАВРЕ МАТИЈА, рођен 1909. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1982. године.

АШКЕРИК РИСТЕ ПЕРО, рођен 1926. године у Г. Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Шековићима.

АШКЕРИК СТЕВЕ РАЈКО, рођен 1924. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1960. године, носилац споменице.

Б

БАБИНИК ВОЈИСЛАВА ДРАГОСЛАВ, рођен 1920. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

БАБИК АКИМА БОГДАН, рођен 1920. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

БАБИК ВАСЕ ГОСПАВА - ГОША, рођена 1922. године у Видаковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступила 5. 06. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка.

БАБИК НЕБЕ ДРАГО, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро.

БАБИК ТОДОРА ДРАГО, рођен 1917. године у Победарју - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замјеник полит. комесара батаљона, носилац »партизанске споменице 1941«.

БАБИК ГРГЕ ИВО, рођен 1924. године у Хусину - Тузла, Хрват, радник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, борац, погинуо 1944. године.

БАБИК МИЛАН, рођен 1922. године у Санском Мосту, у Бригади од 24. 10. 1943. године, командир вода, погинуо 1947. године, носилац »Споменице«.

БАБИК ДРАГЕ СТОЈАН, рођен 1921. године у Поповима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 12. 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, омладински руководиоца батаљона и бригаде.

БАЈАГИК ГАВРЕ БОЖИДАР, рођен 1924. године у Видаковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1944. године у Власеници.

БАЈАГИК ГЛИШЕ БОЖО, рођен 1923. године у Власеници, Србин, ђак, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, обавјештајни официр, носилац »Споменице 1941«, живи у Београду.

БАЈАГИК ВАСЕ ЈЕЛЕНА, рођена 1920. године у Власеници, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, референт санитета батаљона, носилац »партизанске споменице 1941«, умрла 1978. године у Сарајеву.

БАЈАГИН САЈЕ САВО, рођен 1922. године у Борогову - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо 21. 11. 1943. године у Калесији.

БАЈКИБ АРАНБЕЛА БОРИСЛАВ, рођен 1919. године у Азањи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, замјеник интенданта.

БАЈРАМОВИБ БАЈРАМА НИЈАЗ, рођен 1921. године, у Челићу - Лопаре, Муслиман, радник, у НОБ ступио 17. 03. 1944. године, а у Бригаду 14. 09. 1944. године, комесар чете.

БАКИБ МЕХЕ САЛИХ, рођен 1918. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду, ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Црвеним стијенама.

БАЛТИБ ХАСАНА САКИБ, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 1. 09. 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

БАЛУКОВИБ ХАСАНА САФЕТ, рођен 1927. године у Тузли, Муслиман, ученик у Бригаду ступио септембра 1944. године.

БАНОВИБ МЕХЕ РИФАТ, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, радник у НОБ, у Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

БАРАГЛИ БОВАНИЈА БУЛИО, рођен 1919. године у Фиренци - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09.

1943. године, а у Бригаду марта 1944. године, командир минобацачког вода.

БАРАКОВИБ АВДЕ ЗАИМ, рођен 1924. године у Ражљеву - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригду ступио 9. 09. 1944. године, борац.

БАРАЛИБ МУСТАФЕ ХУСЕИН, рођен 1927. године у Тузли, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 1944. године, борац, живи у Тузли.

БАРИБ АНБЕЛКА, рођена 1928. године у Загребу, Хрватица, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 1944. године, руководиоца СКОЈ-а!

БАРИШИБ ЗВОНКО, рођен 1920. године у Босанском Броду, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

БАРЈАКТАРЕВИБ РАМЕ САЛИХ, рођен 1927. године у Добоју, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

БАРУКЧИБ ЈОЗЕ ИВИЦА, рођен 1911. године у Драгаловцу - Добој, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

БАСАРА АБДУЛСЕЛАМ, рођен 1912. године у Тузли, Муслиман, службеник, у НОБ ступио 2. 10. 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, администратор у штабу Бригаде, умро.

БАСАРА МИНА, рођена 1926. године у Тузли, Муслиманка, домаћица, у НОБ ступила 17. 09. 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, живи у Загребу.

БАТАЛЕВИБ МЕХМЕДА ЕЈУБ, рођен 1922. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

БАТАЛЕВИК ХАСАНА РАМО, рођен 1922. године у Клокотници - Добој. Муслима, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

БАТИНИК ЖИВАНА ВОЈИСЛАВ, рођен 1920. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 15. 02. 1945. године у Чачку.

БАТИНИК ТОДОСИЈЕ ДРАГОСЛАВ, рођен 1. 06. 1925. године у Грчац - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

БАТИНИК ДРАГУТИНА МИЛУТИН, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

БАТИНИК ЖИВАДИНА РАДМИЛО, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, десетар.

БАТИНИК СТЕВАНА РАДОСАВ, рођен 12. 01. 1920. године у Грчац, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

БАТИСТА БОВАНИ, рођен 1919. године у Лошти - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. г. а у Бригаду марта 1944. године, погинуо 12. 12. 1944. године код Хан Пијеска.

БАТОВАЦ БОШКА ЧЕДО, рођен 1920. године у Власеници, Србин, ђак, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо крајем 1943. године на Озрену.

БАЧЕВИК ЈУСЕ СУЛЕЈМАН, рођен 1926. године у Фочи, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

БАЧИК ДУШАНА ДЕСПЕТ, рођен 1924. године у Супчу - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, погинуо 1944. године на Романији.

БАШИК ХАЛИЛА ИБРАХИМ, рођен 1923. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

БАШИК ХАШИМА ОМЕР, рођен 1923. године у Милином селу - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 16. 12. 1944. године, борац.

БЕАТОВИК - ШЕВКУШИК ЈОВАНКА, рођена 1925. године у Чаворине - Соколац, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка, умрла 1976. године у Сарајеву.

БЕГАНОВИК СУЛЕ ДЕРВА, рођена 1929. године у Таревцима - Модрича, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила 15. 04. 1945. године, болничарка.

БЕГАНОВИК САЛКЕ ЕСАД, рођен 1919. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 12. 10. 1943. године, а у Бригаду августа 1944. године, борац.

БЕГИК ЈУСУФА ЦЕМАИЛ, рођен 1924. године у Деветаку, Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

БЕГИЧЕВИК ИСМЕТ, рођен 1922. године у Дервенти, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 6. 12. 1943. године, обавјештајни официр, живи у Оцаку.

БЕГОВИК АЛИЈЕ АВДИЈА, рођен 1919. године у Јунузовићима - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

БЕГОВИК ВАСЕ БОШКО, рођен 1922. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1942. године, а у Бригаду октобра 1944. године, водник, погинуо 1944. године у Симићима - Власеница.

БЕГОВИК СИМЕ ДУШАН, рођен 1920. године у Тунпанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Тупанарима.

БЕГОВИН ДАВИДА ЈАНКО, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

БЕГОВИК АВДЕ ЈУСУФ, рођен 1927. године, у Биљачки - Братунац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 02. 1945. године, борац, живи у Биљачама.

БЕГОВИК МИХАЈИЛА МИЛОШ, рођен 1924. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац, умро.

БЕГОВИК КРСТЕ РАДОВАН, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Тупанарима.

БЕГОВИЋ МУЈЕ СЕЈНО рођен у Мионици - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

БЕЈДИЋ ФЕХИМА ХАЛИД, рођен 1926. године у Сарајеву, Муслиман, ученик у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

БЕЈТИЋ АХМЕТА ХУСО, рођен 1925. године у Радуши - Тешањ, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац.

БЕКТИЋ ХАСАНА МУХАРЕМ, рођен 1926. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 28. 09. 1944. године, борац.

БЕКТИЋ ХУСЕИНА ОСМАН, рођен 1914. године у Букињу - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Горажду.

БЕКТАШ МУЈЕ ШЕМСО, рођен 1908. године у Вишеграду, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 13. 04. 1945. године, борац.

БЕКТИЋ МУСТАФЕ ЈУСУФ, рођен 1915. године у Табацима - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 04. 1945. године, борац.

БЕКИЋ ИБРАХИМА АЛИЈА, рођен 1921. године у Доњој Грабовици Тузла, Муслиман, радник, у НОБ ступио 9. 10. 1943. године, а у Бригаду 17. 12. 1944. године, командир чете, рез. мајор у пензији.

БЕЉИЋ НЕДЕ СТАНКО, рођен 1924. године у Горњој Пакленици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

БЕРБИЋ МУХАМЕДА БЕСИМ, рођен 1927. године у Санском Мосту, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 21. 10. 1944. године, борац.

БЕБАРЕВИЋ ЉУБЕ ВУЈАДИН, рођен 1924. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године, у Дрињачи - Зворник.

БЕБАРЕВИЋ ВЛАДИМИРА ДРАГО, рођен у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 12. 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1986. године.

БЕНАРЕВИЋ ВЛАДИМИРА ДРАГУТИН, рођен 1927. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Тупанарима.

БЕБАРЕВИЋ СИМЕ КОЈО, рођен 1914. године у Зелени - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете.

БЕБАРЕВИЋ ЉУБЕ МИЛАДИН, рођен 1922. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац погинуо 1944. године у Дрињачи - Зворник.

БЕБИРОВИЋ МЕМИЈЕ ЕМИН, рођен 1920. године у Јеловом Брду - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, борац.

БЕБИРОВИЋ ЕНЕСА МУХАРЕМ - МУЈО, рођен 1928. године у Јеловом Брду - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

БЕЧАНОВИЋ САВЕ БРАНКО, 1914. године у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, комесар батаљона, погинуо 1945. године на Очаку.

БЕШИЋ ЈУСЕ МЕХО, рођен 1921. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригду ступио 10. 02. 1945. године, борац, погинуо 18. 05. 1945. године у Очаку.

БЕШИЋ АХМЕТА ШЕБО, рођен 1929. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 2. 01. 1944. године, борац.

БИЛБИЈА СВЕТОЗАРА ЈОКИЋА, рођена у Трњацима - Бијељина, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, руководилац СКОЈ-а у батаљону.

БИЛИЋ РИСТЕ НИКОЛА, рођен 1909. године у Мостару, Србин, агроном, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, полит. комесар батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«. године умро 1958. године у Сарајеву.

БИЛИЋ - ЈОКИЋ ДАНИЛА ОЛГА, рођена 1916. године у Власеници, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, живи у Сарајеву.

БИЧАКЧИК ИБРАХИМА МЕХО, рођен 1910. године у Сарајеву, Муслиман, кројачки радник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

БЈЕЛОБРВИЋ ЛАТИФА МЕХО, рођен 1927. године у Шикуняма - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац, умро 1981. године.

БЛАГОЈЕВИЋ АЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВ, рођен 1923. године у Цетережу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац, живи у Цетережу.

БОАТО ЛИДИЈО, рођен 1919. године у Милану - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. а у Бригаду ступио марта 1944. године, командир вода.

БОБАР КОСТЕ ДРАГО, рођен 1924. године у Рачи - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Пожарници - Тузла.

БОБАР ДУШАНА СЛОБОДАН-БОБО, рођен 1915. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, службеник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, обавјештајни официр бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«. живи у Београду.

БОБАР ВИНКО, рођен у Братунцу.

БОГИЧЕВИЋ МАРКА БОГОСАВ, рођен 1923. године у Врточе - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо 1945. године у Добоју.

БОГИЧЕВИЋ СВЕТОЛИКА МИЛУТИН, рођен 1924. године у Крњеву СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

БОГИЧЕВИЋ РАДЕ РАЈКО, рођен 1923. године у Врточама - Власеница, Србин, у Бригаду ступио погинуо 1953. године у Београду.

БОГИЧЕВИЋ РАДЕ СТАНКО, рођен 1927. године у Врточе Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1977. године.

БОДИРОГИЋ ДИМИТРИЈА ГОЈКО, рођен 1926. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, погинуо јуна 1944. године у Осмацима.

БОДИРОГИЋ СТЕЈПАНА МИЛАДИН, рођен 1923. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо марта 1944. године на Деветаку код Соколовића.

БОДИРОГИЋ ЈОВАНА САВО, рођен 1927. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

БОЖИН ИГЊАТА БОШКО, рођен 1926. године у Грапској Доњој - Добој, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

БОЖИН ЈОВЕ ТАНАСИЈЕ, рођен 1927. године у Сајтовићима-Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, курир, пуковник у пензији.

БОЖИЋ РИСТЕ БОКО, рођен 1927. године у Магашевићима - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 10. 1943. године, борац, живи у Магашевићима.

БОЖИЋ СПАСОЈА ЈОВА, рођен 1908. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, економ чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

БОЖИЋ ЈОВЕ МИЛАН, рођен 1927. године у Ноћајевићима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 08. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

БОЖИЋ БОГДАНА МИЈО, рођен 1926. године у Црњајеву - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио марта 1945. године, борац.

БОЖИЋ КИРИЛА МИЛОШ, рођен 1930. године у Сајтовићима - Калесија, Југословен, ђак, у НОБ ступио 15. 06. 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, курир.

БОЖИЋ ЈЕЛИСИЈЕ САВО, рођен 1927. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 03. 1943. године, а у Бригаду децембра 1943. године, борац.

БОЈАНИЋ ЦВИЈЕТИНА ЖИВАН, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Тупанарима.

БОЈАНИЋ ОБРЕНА СПАСОЈЕ, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у

Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Тупанарима.

БОЈИК МАКСИМА ВЕЛИЗАР, рођен 1926. године у Витковићима - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 06. 1944. године, борац, живи у Витковићима.

БОЈИБ ДУШАНА ЉУБО, рођен 1921. године у Павковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

БОЈИК ЦВИЈАНА МАТИЈА, рођен 1908. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Зворнику.

БОЈИН МЕТОДИЈЕ ПАВЛЕ, рођен 1928. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

БОЈИК ДУШАНА РАНКО, рођен 1923. године у Павловићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године.

БОЈКОВИК ЖИВОТЕ ДУШАН, рођен 1925. године у Великом Орашју - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 3.12. 1944. године, борац, живи у Великом Орашју.

БОЈКОВИК БОЖЕ КОРБО, рођен 1925. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, умро 1980. године у Суботици.

БОЈКОВИК СВЕТИСЛАВА ЖИВОРАД, рођен 1922. године у Великом Орашју - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. октобра 1944. године, борац, погинуо крајем јануара 1945. године.

БОЈКОВИК ЉУБОМИРА ЖИВОТА, рођен 1926. године у Великом Орашју - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Хан Пијеску.

БОЈКОВИК МИЛИВОЈА МИКИЦА, рођен 1927. године у Великом Орашју - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо фебруара 1945. године на Хан Пијеску.

БОШКОВИК СРЕДЕ ВУКОСАВ, рођен 1923. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, умро, носилац »Споменице«.

БОШКОВИК ВЕЛИМИРА ДЕСИМИР, рођен 1923. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, живи у В. Орашју.

БОШКОВИК ЈОВЕ ЈОВАН, рођен 1923. године у Борогову - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

БОШКОВИК ТОШЕ МИЛУТИН, рођен 1926. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду ступио 1943. године, борац.

БОШКОВИК МАНОЈЛА НАДА, рођена 5. 04. 1925. године у Сошну-Олово, Српкиња, радница у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, замјеник комесара чете, погинула 1945. године код Власенице.

БОШКОВИК НЕДЕЉКА СРЕДОЈЕ, рођен 1918. године у Вукшићима, Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, живи у Вушкићима.

БОШКОВИК НИКОЛЕ ТОМО, рођен 1922. године у Јегиновом Лугу - Калесија, Србин, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

БОШЊАК ДАМЈАНА ДРАГИЦА, рођена 1923. године у Зворнику, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила 15. 09. 1944. године, четна болничарка.

БОШЊИК МЕХМЕДА ЦЕМАЛ, рођен 1924. године у Д. Грабовици - Тузла - Муслиман, радник, у НОБ ступио 9. 10. 1943. године, а у Бригаду 1. 10. 1944. године, борац.

БОШЊИН РАМЕ МУСТАФА, рођен у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

БРАВО МЕХМЕДА МЕХО, рођен 1912. године у Мошевцу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

БРАДАРИК ЈАКУБА ИСМЕТ, рођен 1924. године у Сјенини - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, замјеник командира чете.

БРАНКОВИК МИХАЈИЛА АЛЕКСАНДАР, рођен 1923. године у Крњеву, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 8. 10. 1944. године, борац.

БРАНКОВИК МИЛОША ДУШАН, рођен 1924. године у Крњеву, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

БРАНКОВИК САВЕ ДУШАН, рођен 1919. године у Крњеву, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 8. 11. 1944. године, борац.

БРАШКОВИК ОСМАН, рођен у Херцеговини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, курир, погинуо на Црвеним стијенама.

БРГИЧЕВИК ИСМЕТ, рођен 1922. године у Дервенти, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 6. 12. 1943. године, обавјештајни официр, живи у Одаку.

БРКИК А.УБОМИР, рођен 1927. године у Тузли, Србин, ђак, у Бригаду ступио 1943. године, комесар чете.

БРКИК РАШИДА ХУСЕИН, рођен 1925. године у Мошевцу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

БРКИК БЕКИРА ЦЕМАЛ, рођен 1924. године у Доњим Раинцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац, погинуо 1945. године код Сокоца.

БРАДИК ФИЛИПА ЈОВА, рођен 1924. године у Тобуту - Угљевик, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

БУБЛИК АНТЕ САВО, рођен 1926. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 10. 1944. године, борац.

БУДИМИР АНТЕ СТИПЕ, рођен 1941. године у Младашевцу - Маглај, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио марта 1945. године, борац.

БУКВИК САЛКАНА ОСМАН, рођен 1923. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 7. 10. 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

БУРЗА ХАЛИЛ, рођен у Цазину, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, командир вода.

БУЛИК АДЕМА ЗУХДИЈА, рођен 1902. године у Зворнику, Муслиман, радник у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1959. године.

БУРН>АКОВИН СТЕВЕ ВАСИЛИЈА, рођен 1921. године у Зупцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борца, живи у Зупцима.

БУРЊАКОВИК ТАНАСИЈЕ МИЛОШ, рођен 1924. године у Зупцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник вода, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Зворнику.

БУРЗИК МУХЕ МУЈАГА, рођен 1923. године у Хасићима - Кључ, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1944. године, а у Бригаду 1. 10. 1944. године, борац, живи у Кључу.

В

ВАСИЛИК ВЛАДИМИРА БРАНО, рођен 1920. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

ВАСИЛИК МИХАЈЛА ПАВЛЕ, рођен 1927. године у Курићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, живи у Зворнику.

ВАСИЛИК МАКСИМА ТИМОТИЈА - ТИМО, рођен 1920. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Загребу.

ВАСИК ЛАЗАРА БЛАГОЈЕ, рођен 1915. године у Симин Хану - Тузла, Србин, радник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, лекар.

ВАСИК ЖИВАНА ВААСТИМИР, рођен 1923. године у Жабарима -

СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 12. 1944. године, борац, живи у Жабарима.

ВАСИК МИЛОРАДА ВОЈИН, рођен 1923. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио од октобра 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВАСИК РАДЕ ЖИВКО, рођен 1927. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВАСИК МИХАЈЛА ЈОВАН, рођен 1926. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ВАСИК ПЕРЕ МИЛОРАД, рођен 1925. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригади од 1943. године, борац, водник, погинуо 1944. године у Папраћини - Шековићи.

ВАСИК ИВАНА НЕДЕЛЗКО, рођен 1922. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, живи у Слапашници.

ВАСИК ЖИВАНА СТАНИМИР, рођен 1924. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 12. 1944. године, борац, умро.

ВАСИЛ>ЕВИК ЖИВАДИНА БОРИВОЈЕ, рођен 1922. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 16. 12. 1944. године, борац, погинуо 15. 03. 1945. године на Бијелим Водама - Романија.

ВАСИЉЕВИК удт. ШКОТИК ЛАЗЕ БУДИМИРКА, рођена 1922. године у Стрмици — Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, болничарка у батаљону, живи у Бијељини.

ВАСИЉЕВИЕ ВЕРА, рођена 1923. године у Власеници, Српкиња, домаћица, у НОБ и Бригаду ступила 1943. године, погинула.

ВАСИЉЕВИН ОБРЕ ДАНКО, рођен 1923. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

ВАСИЉЕВИК ДРАГО

ВАСИЉЕВИН ЖИВАДИНА МИЛИВОЈЕ, рођен 1924. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ВАСИЉЕВИК МАРКА ПАНТО, рођен 1907. године у Дрецељу, Олово, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, маја 1944. године, пол. комесар, чете, умро 1949. године у Кладњу.

ВАСИЉЕВИК ЈОВЕ ПЕРО, рођен 1923. године у Г. Скиповцу - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 05. 1945. године, борац.

ВАСИЉЕВИК НИКОЛЕ СВЕТОМИР, рођен 1923. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ВАСИЉЕВИК СТОЈАНА СТЕВО, рођен 1923. године у Копривни - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ВАСИЉЕВИК СТОЈАНА СТЕВО, рођен 1923. године у Копривни - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ВАСИЉЕВИК СТЕПАНА ЧЕДО, рођен 1925. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Шековићима.

ВАСКОВИК ЉУБОМИРА СТАНА, рођена 1923. године у Тошићима - Трново, Српкиња, ученица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду новембра 1944. године, референт Санитета Бригаде.

ВАХБОЦА САБИТ, рођен у Грачанику - Босанац, погинуо 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија-

ВЕХАБОВИК АХМЕТА АХЕМТ, рођен 1912. године у Бријесници Великој - Добој, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

ВЕХАБОВИК РАМЕ АЛИЈА, рођен 1925. године у Берковици - Лукавац, Муслиман, радник, у НОБ ступио 16. 02. 1944. године, а у Бригаду 29. 09. 1944. године, борац.

ВЕХАБОВИК ХУСЕИНА ИБРАХИМА, рођен 1923. године у Бријесници Великој - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 10. 1944. године, борац.

ВЕХАБОВИК ХУСЕИНА САБИТ, рођен 1925. године у Бријесници Великој - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ВЕЛИК СУЉЕ РАШИД, рођен 1927. године у Гложину - Чајниче, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 04. 1945. године, водник вођа.

ВЕСЕЛИНОВИК БОГОЉУБ, рођен 1927. године у Косјерићу, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио борац, нестао 8. 05. 1945. године на Оцаку.

ВЕСЕЛИНОВИК ЧЕДОМИР, рођен 1918. године у Лозовику - Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ВИДАКОВИК СТЕВЕ ВУЈАДИН, рођен 1928. године у Видаковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1944. године, борац.

ВИДАКОВИН ЈОВАНА ДАНКО, рођен 1928. године у Видаковићима-Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ВИДАКОВИЕ ЦВИЈЕТИНА ДОБРИЛА, рођена 1924. године у Видаковићима, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 5. 08. 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка, умрла 1. 11. 1985. године.

ВИДАКОВИЕ СТЕВЕ БОКО, рођен 1923. године у Мраморку - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, замјеник комесара чете.

ВИДАКОВИЕ БОРБИЈЕ БОРБО, рођен 1927. године у Сарајеву, Србин, ученик, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ВИДАКОВИЕ рођ. ВУКОВИЕ НЕБЕ ЗОРКА, рођена 1924. године у Зупцима - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, референт санитета у батаљону.

ВИДАКОВИБ МИЛОВАНА МИЛАН, рођен 1921. године у Буковци - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ВИДАКОВИЕ-МИХАЈЛОВИЕ АЛЕКСЕ МИРОСЛАВА, рођена 1923. године, у Михајловићима - Шековићи, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 1944. године, четна болничарка, умрла 1980. године.

ВИДАКОВИК ЈЕВТЕ АНБЕЛИЈА, рођена 1913. године у Рашковићима

ма - Власеница, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила 1943. године.

ВИДОВИК ЈАКОВА БРАНКО, рођен 1922. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник у НОБ ступио 6. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ВИДОВИК НИКОЛЕ ДЕСПЕТ, рођен 1919. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1982. године.

ВИДОВИК ФРАЊЕ ДРАГАН, рођен 1927. године у Славонском Броду, Хрват, ученик, у Бригаду ступио септембра 1944. године, погинуо 1944. године, на Црвеним Стијенама - Романија.

ВИДОВИК АЛЕКСЕ ЈОВАН, рођен 1922. године у Бјеловару - СРХ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. марта 1943. године, а у Бригаду децембра 1943. године, комесар чете, сада живи у Ражљеву.

ВИДОВИК ФРАЊЕ ЈОСИП, рођен 1. 01. 1924. године у Тузли, Хрват, радник, у НОБ ступио 2. 09. 1943. године, а у Бригаду 2. 09. 1944. године, командир вода за везу.

ВИДОВИК ЦВИЈЕТИНА МИЛОШ, рођен 1928. године у Бишини, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, погинуо 1945. године.

ВИДОВИК ЛАЗАРА ПЕТАР, рођен 1907. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1983. године.

ВИДОВИК НИКОЛЕ РАТКО, рођен 1928. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо крајем 1943. године.

ВИДОВИК ОБРЕНА СРЕТКО, рођен 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ВИДОВИН ПЕТКА СТЕВАН, рођен 1907. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, командант баталона, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1988. године.

ВИАДИН САЛКАНА АГО, рођен 1918. године у Мемичима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, водник, погинуо априла 1945. године у Завидовићима.

ВИНЕНТИЈЕВИК МИЛИСАВА МОМЧИЛО, рођен 1910. године у Тубићима - Косјерић - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 29. 12. 1944. године, борац.

ВИШКОВИК РИСТЕ МАНОЈЛО, рођен 1900. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1965. године.

ВИШКОВИК ЈЕВТЕ ОСТОЈА, рођен 1928. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1981. године.

ВИШКОВИК ЈЕВТЕ РАДЕ, рођен 1927. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1987. године.

ВИШКОВИК МИЛОРАДА СТАНКО, рођен 1923. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, умро 1980. године.

ВИШЊИК НЕБЕ МИЛАНА, рођена 1929. године у Сокоцу, Српкиња,

домаћица, у Бригаду ступила 28. 07. 1944. године, болничарка, погинула 24. 12. 1944. године у Власеници.

ВЛАДИК ВЛАДЕ ИВО, рођен 1918. године у Међашу - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 07. 1944. године, борац.

ВЛАДИК МИЛАНА ПЕРО, рођен 1923. године у Новом Граду - Оцак, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ВЛАСТИК БРАНКА ЖИВАДИН, рођен 1926. године у Селевцу - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, десетар.

ВЛАЧИК МАТЕ БОГДАН, рођен 1910. године у Влачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Рашића Гају - Власеница.

ВЛАЧИК МИХАЈЛА ВЕЉКО, рођен 1927. године у Влачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, бригадни курир, живи у Зрењанину.

ВЛАЧИК ЈОВАНА ДРАГО, рођен 1928. године у Потполи - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Грабовици - Власеница.

ВЛАЧИК МАРКА МИЛАН, рођен 1924. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ВЛАЧИК КОСТЕ МИРКО, рођен 28. 03. 1927. године у С. Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник,

у НОБ ступио 9. 04. 1943. године, а у Бригаду јула 1944. године, борац.

ВЛАЧИН МАРКА МИРКО, рођен 1921. године у Бијелом Пољу - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

ВЛАЧИН ТОМЕ МИТАР, рођен 1925. године у Влачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Царпидима - Калесија.

ВЛАЧИН НИКОЛЕ НЕБО, рођен 1920. године у Кривачама - Живинице, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац.

ВЛАЧИБ ЛУКЕ ОГЊЕН, рођен 1922. године у Каштијељу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ВЛАЧИБ ПАВЛЕ, рођен 1927. године у Каштијељу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ВЛАЧИБ СТАНКА САВО, рођен 1927. године у Влачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, командир чете, погинуо марта 1945. године на Мајевци.

ВЛАЧИК МАТИЈЕ СЛАВКО, рођен 1926. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1970. године.

ВЛАЧИК МИХАЈЛА СТЈЕПАН, рођен 1920. године у Каштијељу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 07. 1943. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, борац.

ВЛАЧИК ПЕТРА ТРИВКО, рођен 1929. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, курир бригаде, живи у Шековићима.

ВОЈСКИК ИБРАХИМА АБДУЛАХ, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац, погинуо 10. 02. 1945. године на Црвеним Стијенама - Романија.

ВРАНИК МАРКА СТЈЕПАН - СТЕВО - БРКО, рођен 1910. године у Брње - Оточац, СРХ, Хрват, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду децембра 1943. године, комесар батаљона, погинуо 25. 07. 1944. године, код Хан Пијеска.

ВУЈЧИК МИЛОЈА СТАНИМИР, рођен 1922. године у Четережу, Жабари, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

ВУКАЈЛОВИК МИТРА ЉУБО, рођен 1920. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Зворнику.

ВУКАШИНОВИК ВУКАШИНА ДРАГО, рођен 1923. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 01. 1943. године а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, борац.

ВУКАШИНОВИК ПЕТКА МАРКО, рођен 1908. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 07. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, замјеник командира чете, умро 1969. године.

ВУКИК ЈОВАНА ДИКО, рођен 1924. године у Борогову - Калесија, Србији, земљорадник, у НОБ ступио

септембра 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ВУКИК ЈОВАНА ЉУБО, рођен 1922. године у Акмачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете, погинуо 1944. године на Црвеним Стијеиама.

ВУКОВИН ОСМЕ АВДО, рођен 1921. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 16. 09. 1944. године, водник, живи у Солини.

ВУКОВИН БОРБА БРАНКО, рођен 6. 05. 1918. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 09. 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командант батаљона, потпуковник у пензији.

ВУКОВИБ ЦВИЈЕТИНА ВУКАШИН, рођен 1922. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете, погинуо новембра 1943. године, у Олановићи код Калесије.

ВУКОВИБ ЈОВЕ ЖАРКО-ПУЦАР, рођен 1916. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замјеник команданта бригаде, погинуо новембра 1944. године на Кулини - Цапарде, Народни херој.

ВУКОВИБ ЈОВАНА ЉУБО, рођен 1928. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, умро.

ВУКОВИБ ПЕТРА ПЕРО, рођен 1928. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, у Прачи код Горажда.

ВУКОВИН РИСТЕ МИЛАДИН, рођен 1921. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Грабовици, пензионер.

ВУКОВИБ МИЛЕ МИЛАН, рођен 1920. године у Добрљину - Босански Нови, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замј. пол. комесара бригаде, носиоас »Партизанске споменице 1941«.

ВУКОВИН МАРКА МИЛОВАН, рођен 1921. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац, умро 1988. године.

ВУКОВИБ ИЛИЈЕ САВО, рођен 1921. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ВУКОВИБ РАДОВАНА ТАТОМИР, рођен 1923. године у Глушцу - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Стајићеву.

ВУКОТИБ ВОЈИНА ВОЈИСЛАВ, рођен 1925. године у Дервенти - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Ристијевићима - Власеница.

ВУКОТИБ РАЈКА ДРАГО, рођен 1927. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду од 1943. године, водник вода, живи у Лукићеву.

ВУКОТИБ НИКОЛЕ ЈОВАН, рођен 1891. године у Невесињу, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у бригаду марта 1944. године, борац, погинуо јула 1944. године на Осмацима.

ВУКОТИН ДАВИДА МИЈАТ, рођен 1927. године.

ВУКОТИН ДАВИДА МИЛОВАН, рођен 1921. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, комесар батаљона, живи у Београду.

ВУКОТИН ДАВИДА МИЛУТИН, рођен 1923. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду, борац, живи у Лукићеву.

ВУКСИК ДРАГЕ ВОЈИСЛАВ, рођен 1915. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВУКСИК ДРАГЕ БУРО, рођен 1912. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ВУКСИК АВРАМА ЖИВАДИН, рођен 1925. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ВУКСИК ЈОВАНА МИЛОВАН, рођен 1923. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВУКСИК ДРАГЕ МИРКО, рођен 1923. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВУКСИК ЗАРИЈЕ НИКОЛА, рођен 1912. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 11. 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ВУЦЕЉА-ЈОСИПОВИК СИМЕ 30-РА, рођена 1924. године у Титовом

Ужицу - СРС, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду 1944. године, руководилац СКОЈ-а у Бригади, носилац »Споменице«.

ВУЧЕТИК ЉУБО, рођен 1915. године у Славиновићима - Тузла, Србин, радник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 17. 09. 1944. године, комесар чете.

ВУЧИКЕВИК САВЕ БОГДАН, 1920. године у Гњиници - Оцак, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 6. маја 1945. године, борац.

ВУКСИК АВРАМА ВУЈАДИН, рођен 1925. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

Г

ГАВРИЛОВИК КОНСТАНТИНА ЈЕЗДИМИР, рођен 1922. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, комесар чете.

ГАВРИЛОВИК САВЕ МИЛЕНКО, рођен 1929. године у Вучинићима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ГАВРИЛОВИК ЦВИКЕ СВЕТОЗАР, рођен 1921. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Шошарима.

ГАВРИЛОВИК МАРКА СТЕВО, рођен 1925. године у Тупковићима - Живнице, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, умро 1972. године.

ГАВРИЛОВИК КОИСТАНТИНА
ТАНАСИЈЕ, рођен 1926. године у
Крњеву - СРС, Србин, земљорад-
ник, у Бригаду ступио 1944. године,
комесар чете.

ГАВРИН МИЛАНА БОБО, рођен
1920. године у Брезову Пољу - Бр-
чко, Србин, земљорадник, у Брига-
ду ступио 1. 04. 1945. године, бо-
рац.

ГАГИН СТЕПАН ЖАРКО, рођен
1929. године у Допасцима - Кла-
дањ, Србин, земљорадник, у НОБ
ступио 15. 03. 1943. године, а у Бри-
гаду октобра 1943. године, борац,
умро 1979. године.

ГАГИН ВЛАДИМИРА МАТИЈА, ро-
ђена 1924. године у Плазацама -
Шековићи, Србин, земљорадник, у
НОБ ступио марта 1942. године, а у
Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ГАГИК СОФРЕНА МИЛОРАД, ро-
ђен 1924. године у Трнову - Шеко-
вићи, Србин, земљорадник, у НОБ
ступио 1942. године, а у Бригаду,
13. 10. 1943. године, водник, умро
1976. године.

ГАЗИБЕГОВИК МУСТАФЕ ЈУ-
СУФ, рођен 1914. године у Прњаво-
ру - Калесија, Муслиман, земљо-
радник, у Бригаду ступио септем-
бра 1944. године, командир чете.

ГАЈИК АЛЕКСЕ ДАШО, рођен
1925. године у Зелени - Калесија,
Србин, земљорадник, у НОБ ступио
1943. године, а у Бригаду 24. 10.
1943. године, борац.

ГАЈИК ДАВИДА ЖИВКО, рођен
1919. године у Гојчину - Калесија,
Србин, земљорадник, у НОБ ступио
1941. године, а у Бригаду 1943. го-
дине, начелник Штаба Бригаде, но-
силац »Споменице«, живи у Београ-
лу.

ГАЈИК РАЈКА ЗДРАВКО, рођен
1925. године у Зелени - Калесија,

Србин, земљорадник, у НОБ ступио
15. 08. 1943. године, а у Бригаду 13.
11. 1943. године, командир оделе-
ња.

ГАЈИК ПЕТКО, рођен 1924. године
у Акмачићима - Шековићи, Србин,
земљорадник, у НОБ ступио 10. 03.
1942. године, а у Бригаду 1943. го-
дине, борац.

ГАЈИК ДАШЕ МИЛАДИН, рођен
1925. године у Гојчину - Калесија,
Србин, земљорадник, ступио 1944.
године, курир батаљона.

ГАЈИК РИСТЕ МИЛАДИН, рођен
1927. године у Акмачићима - Ше-
ковићи, Србин, земљорадник, у
НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у
Бригаду 13. 10. 1943. године, десе-
тар, умро 1978. године.

ГАЈИК-БОЈАНУШИК РАНКА НЕ-
ДЕЉКО, рођен 1918. године у Дуб-
ници - Власеница, Србин, земљо-
радник, у НОБ ступио 1941. године,
а у Бригаду октобра 1943. године,
замјеник команданта батаљона, по-
гинуо 10. априла 1944. године у
Мазлинама - Трново.

ГАНИК ГАНЕ ИБРАХИМ, рођен
1927. године у Тузли, Муслимаи,
ученик, у Бригаду ступио 1. 11.
1944. године, борац, погинуо 9. 05.
1945. године на Оџаку.

ГАРАШЕВИК РАДЕ БОЖО, рођен
1926. године у Докњу - Тузла, Хр-
ват, земљорадник, у Бригаду сту-
пио 1944. године, борац, погинуо
1944. године на Романији.

ГАРИК ВЕЉКО, рођен 1914. године
у Рашеву - Шековићи, Србин, зе-
мљорадник, у Бригаду ступио 1943.
године, борац.

ГАРИК ПЕТРА КОЈО, рођен 1923.
године у Рашеву - Шековићи, Ср-
бин, земљорадник, у НОБ ступио
јануара 1943. године, а у Бригаду
13. 10. 1943. године, борац, погинуо
крајем 1943. године у Власеници.

ГАРИК ОМЕРА РАМО, рођен 1924. године у Перовићима - Завидовићи, Муслиман, радник-ковач, у Бригаду ступио 16. 04. 1945. године, борац.

ГАШЕВИН ВАСЕ СЛАВКО, рођен 1923. године у Власеници, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, носилац, «Споменнице», живи у Београду.

ГАШИ РЕЦЕПА БАЈРАМ, рођен 1925. године у Бусињу-Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ГАШИ ИБРАХИМА ЗУМБЕР, рођен 1916. године у Бусињу - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Црвеним Стије-нама - Романија.

ГАШИ СЕФДИНА ИБУШ, рођен 1926. године у Мрамору - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ГАШИ АЈЕТЕ ЈЕТУЛАХ, рођен 1919. године у Мрамору - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у НОБ ступио 1944. године, а у Бригаду 1945. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ГАШИ ФЕТАХА КАМЕРА, рођен 1916. године у Бусињу - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац - пушкомитраљезац.

ГАШИ ИБРАХИМА РУЖДИ, рођен у Бусињу Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ГАШИ САДРИЈЕ ШАБАН, рођен у Бусињу - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ГЕЛИН СТЕВЕ БОРБИЈА, рођен 1924. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ јануара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године у Устиколини код Фоче.

ГЕЛИК РИСТЕ ИЛИЈА, рођен 1924. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац-пушкомитраљезац.

ГЛАВИК АХМЕ АЛДЖО, рођен 1926. године у Доњим Раинцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

ГЛИШИК ЖИВАНА АЛЕКСАНДАР, рођен 1910. године у Суботици, САП Војводина, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

ГЛИШИК ЖИВАНА ДУШКО, рођен 1921. године у Дворовима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1942. а у Бригаду јуна 1944. године, замј. комесара чете, п.пуковник у пензији, живи у Београду.

ГОЈКОВИК НЕДЕЉКА ГОЈКО, рођен 1926. године у Трњацима - Бијељина, Србин, радник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, погинуо јула 1944. године на Сребреници.

ГОТОВУШИК САЛКЕ АРСЛАН, рођен 1916. године у Пљевљима, СР ЦГ, Муслиман, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јуна 1944. године, командант батаљона,

носилац »Партизанске споменице 1941«, умро.

ГРАДАШКИК ОСМАНА ХАСАН, рођен 1926. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1944. године, борац.

ГРГИН МИРОСЛАВ, рођен 1919. године у Краљевој Сутјесци - Високо, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо новембра 1944. године на Црвеним Стјенама.

ГРЕГУРЕВИН рођ. МАРИН СТЕВЕ СТАНА, рођена 1928. године у Зупцима - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила септембра 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка.

ГРУДИН ЈУНУЗА КУРТО, рођен 1923. године у Пећи - САП Косово, Муслиман, радник, у НОБ ступио августа 1944. године, а у Бригаду крајем 1944. године, курир Бригаде, погинуо 1945. године у Власеници.

ГРЧИК ЈОВАНА ВУЈО, рођен 1913. године у Неправдићима - Соколац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 11. 1944. године, борац.

ГУЖВИН БЛАГОЈА ВААДИМИР, рођен 1923. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Хан Краму код Хан Пијеска.

ГУЖВИК НИКОЛЕ МОМЧИЛО, рођен 1925. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро 1986. године.

ГВОЗДЕНОВИК ПАНТЕ МИКАЈИДО, рођен 1923. године у Бљечави - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

А

ДАКИК МИХАЈЛА ЈЕВТО, рођен 1914. године у Ченгићу - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду, 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1943. године на Осмацима.

ДАНИЛОВИК НЕДЕЉКА ВОЈИСЛАВ, рођен 1925. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац.

ДАНИЛОВИК ИЛИЈЕ ВОЈКО, рођен 1923. године у Мишарима - Власеница, у Бригаду ступио 1943. године, делегат вода, погинуо 1943. године у околини Трнова.

ДАНИЛОВИК СТЈЕПАНОВ ДРАГО, рођен 1920. године у Мишарима - Власеница, у Бригаду ступио 1943. године, водник вода, погинуо 1944. године код Подступара - Кладањ.

ДАНИЛОВИК РАНКА ИЛИЈА, рођен 1920. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, погинуо у марту 1945. године на Сокоцу.

ДАНИЛОВИК НЕБЕ РАЈКО, рођен 1923. године у Мишарима, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ДАЧИК ДРАГОМИРА ДРАГОМИР, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ДЕДИК МЕХЕ АДЕМ, рођен 1914. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

ДЕДИК ЈАКУБА, ЗАИМ, рођен 1920. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ДЕДИК МУХАРЕМА ЈАКУБ, рођен 1919. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ДЕДИИ ХУСЕИНА МУСТАФА, рођен 1919. године у Д. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

ДЕДИН МУСТАФЕ ХАМДИЈА, рођен 1916. године у Д. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 04. 1945. године, борац.

ДЕДИН СЕЛИМА ЦЕМО, рођен 1924. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

ДЕЈАНОВИН МИХАЈЛА ЈОВАН, рођен 1926. године у Поржевићима - Соколац, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац, погинуо 1944. године, у Дједовцима.

ДЕЈАНОВИН СИМЕ ЛАЗО, рођен 1908. године у Боготову - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, економ чете, носилац «Споменице».

ДЕЛИБЕГОВИН САЛИХА ДИКА, рођена 1926. године у Тузли, Муслиманка, ћак, у Бригаду ступила априла 1944. године, водни делегат, умрла.

ДЕЛИН МЕХМЕДА АГО, рођен 1927. године у Липници - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 03. 1945. године, борац.

ДЕЛИК ПАВЛА ДИКО, рођен 1927. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОР ступио августа 1943. године, а у Бригаду септембра 1944. године, борац.

ДЕЛИК СТОЈАНА МИЛОШ, рођен 1924. године у Зелени - Калесија,

земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете, погинуо 15. 05. 1945. године, на Оџаку.

ДЕЛИК САЛИХА РЕЏО, рођен 1924. године у Станић - Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ДЕЛИК МЕХМЕДА САЛИХ, рођен 1927. године у Копицама - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 01. 1945. године, борац.

ДЕЛИК АХМЕТА КАЗИМ, рођен 1921. године у Букињу - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 01. 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

ДЕЛИК АВДЕ ХУСЕИН, рођен 1922. године у Вучковцима - Градчац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац, погинуо маја 1945. године, на Озрену.

ДЕРОЊИК ОБРАДА МИЛОВАН, рођен 1923. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, командир вода, живи у Братунцу.

ДЕРОЊИК СИМЕУНА СТОЈАН, рођен 1924. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Магашећу,-

ДИБРАНИ СИНАНА РИФЕТ, рођен Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године, на Романији.

ДИВКОВИК ЈАКОВА РАДЕ, рођен 1923. године у Пасцима - Тузла, Хрват, радник у Бригаду ступио 1. 02. 1945. године, борац.

ДИВКОДИК ЈОЗЕ ФРАЊО, рођен 1916. године у Букињу - Тузла, Хр-

ват, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац погинуо децембра 1944. године на Романији.

ДИВОВИК МИТРА ВЛАДИМИР, рођеној 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 1943. године, комесар чете, погинуо 1944. године у Закому код Рогатице.

ДИВОВИН ТРИШЕ ГОЈКО, рођен 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 12. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ДИВОВИН МИТРА МИЛИВОЈЕ, рођен 1926. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 10. 1942. године, а у Бригаду 1. 01. 1944. године, водни делегат, живи у Тузли, пуковник у пеизији.

ДИДИН АЛИЈЕ РАМО, рођен 1912. године у Лукавици. Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 05. 1945. године, борац.

ДИЗДАРЕВИН АЛИЈЕ МУСТАФА, рођен 1914. године у Соколу - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ДИМИТРИЈЕВИН ЈОВАНА МИЛАН, рођен 1916. године у Крњеви - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, борац, погинуо децембра 1944. године код Хан Пијеска.

ДИМИТРИК СЛАВОЉУБА ВЕЉКО, рођен 1927. године у Зелињу - Зворник, Србин, ђак у НОБ и Бригаду ступио јула 1944. године, борац, погинуо 1944. године код Рогатице.

ДИМИТРОВИК СТАНКА ДРАГИЦА, рођена 1929. године у Лукавцу, Хрватица, ученица, у НОБ и Брига-

ду ступила 25. 09. 1944. године, болничарка, погинула у Сучанима 22. 11. 1944. године.

ДОШИК ТОДОРА МИРКО, рођен 1919. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 10. 08. 1943. године.

ДОШИК ДАНИЛА НИКОЛА, рођен 1919. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 17. 03. 1945. године, борац.

ДОШИК ТОДОРА РАДОВАН, рођен 1920. године у Рачи - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године у Малом Пољу.

ДИШИК СТЕВЕ РАДОМИР, рођен 1926. године у Рачи - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године.

ДОШИК СТАНОЈА СТАНКО, рођен 1920. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1944. године, после рањавања.

ДРАГИК ЛАЗЕ БОГОСАВ, рођен 1917. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, погинуо 1943. године.

ДРАГИК ЛАЗЕ БОШКО, рођен 1919. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, умро 1945. године.

ДРАГИК ПЕТРА Др. КОРКЕ, рођен 1910. године у Тузли, Србин, лекар, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, референт санитета Бригаде.

ДРАГИК ЗАРИЈЕ РАЈКО, рођен 1920. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у

НОБ ступио 1941. године, командир вода, погинуо 1943. године.

ДРАГИЧЕВИН БОКЕ ВАСО, рођен 1921. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду, 24. 10. 1943. године, командир чете, погинуо марта 1945. године, на Површницама код Лопара, носио лац »Споменице«.

ДРАГИЧЕВИК НЕБЕ ВЕЉКО, рођен 1927. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

ДРАГИЧЕВИК БОКЕ ДАШО, рођен 1928. године у Осмацима - Калесија, Србин, радник у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ДРАГИЧЕВИК НИКОЛЕ ЛАЗАР, рођен 1923. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, зајеник комесара чете, погинуо августа 1944. године у Подрињу.

ДРАГИЧЕВИК НИКОЛЕ ПАВЛЕ, рођен 1926. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, курир, умро.

ДРАКУЛИК ОБРАДА РАДОЈКА, рођена 1924. године у Тикварићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1. 04. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, референт санитета.

ДРАГУТИНОВИК СВЕТОЛИКА БОЖИДАР, рођен 1927. године у Четережу - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

ДРАГУТИНОВИН ЈОВАНА ДУШАН, рођен 1921. године у Гојчину

- Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, заробљен априла 1944. године на Трнову.

ДРАГУТИНОВИК СПАСОЈА МАРКО, рођен 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 08. 1944. године, бригадни курир.

ДРАГУТИНОВИК САВЕ НИКОЛА, рођен у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио јуна 1944. године, борац, живи у Бања Луци.

ДРАГУТИНОВИК ПАВЛА ПЕТАР, рођен 1922. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1944. године, а у Бригаду јуна 1944. године, борац, погинуо јула 1944. године у Мемичима - Калесија.

ДРАГУТИНОВИК МАРКА СААВКО, рођен 1929. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1943. године, а у Бригаду јуна 1944. године, курир бригаде, живи у Зворнику.

ДРМОЊИК МИМЕ ВОЈИН, рођен 1913. године, у Дервенти - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у бригаду октобра 1943. године, командир чете, умро 1955. године.

ДУБРАВИЦА МУЈЕ САЛИХ, рођен 1914. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ДУГОЊИК ИБРЕ БЕКИР, рођен 1923. године у Булатовцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио октобра 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац.

ДУКИК ТРИШЕ БОРКО, рођен 1912. године у Бурићима - Шеко-

вићи, Србии, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, водник, погинуо 1944. године на Милан Планини - Власеница.

ДУКИК ПЕТКА КОМЛЈЕН, рођен 1909. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ДУКИК ЈОВЕ МИЛОРАД, рођен 1927. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Калиновику.

ДУКИК ПЕТКА МОМИР, рођен 1907. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, интендант батаљона, умро 1973. године, носиоца «Партизанске споменице 1941».

ДУЛАХ РАМА, рођен у селу Лап - Подњево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ДУРАК ИБРАХИМА ИБРАХИМ, рођен 1920. године у Миљановцима - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 02. 1945. године, борац, умро 1986. године.

ДУРАКОВИК АХМЕ ИБРАХИМ, рођен 1924. године у Требињу, Муслиман, радник, у Бригаду ступио јануара 1944. године, борац, умро 1945. године у Тузли.

ДУРАКОВИК РАМЕ ЈУСУФ, рођен 1931. године у Малешевцима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 02. 1945. године, борац.

ДУРАКОВИК КАДРЕ ОМЕР, рођен 1924. године у Бијелини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 4. априла 1944. године, борац.

ДУРИКИ ХАЛ>ИЛ>А ЈАШАР, рођен 1921. године у Подњево - САП Косово, Албанац, радник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ДУСИНОВИК КАДРЕ ОСМАН, рођен 1924. године у Тешњу, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 3. 03. 1945. године, борац.

Б

БЕДОВИК ИБРАХИМА МУСТАФА, рођен 1915. године у Букињу - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

БЕДОВИК МЕХЕ РАМО, рођен 1922. године у Д. Бистрацу - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

БЕРАНИ КАРЛО, рођен 1923. године у Милану - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду марта 1944. године, борац, умро 3. 05. 1945. године у Грачаници.

БИЛАС РАДА БОШКО, рођен 1924. године у Мартин Броду - Дрвар, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командант батаљона, живи у Мостару.

БИЛАС МИЛАНА БРАНКО, рођен 1926. године у Балутуну - Бијелина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 09. 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар чете.

БОЗИК ТАИБА АСИМ, рођен 1925. године у Кладњу, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

БОКИК СИМЕ ВЕЉКО, рођен 1921. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро.

БОКИК МИХАЈИЛА ЈОВО, рођен 1925. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

БОКИК ПЕТРА РАЈКО, рођен 1919. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, митраљезац.

БОРБЕВИК МИЛОВОЈА БРАНИСЛАВ, рођен 1926. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 10. 1944. године, а у Бригаду 10. 12. 1944. године, погинуо 9. 05. 1945. године, на Очаку, борац.

БОРБЕВИК НИКОДИНА МИОДРАГ, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 02. 1944. године, а у Бригаду 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 16. 04. 1945. године.

БОРБЕВИК МИЛОСАВА МОМИР, рођен 1926. године у Глибовцу, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 12. 1944. године, борац-митраљезац.

БОРБЕВИК МИТРА РАЈКО, рођен 1927. године у Браницима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 17. 01. 1942. године, а у Бригаду децембра 1944. године, водник пратећег вода.

БОРБЕВИК МИЛАНА СВЕТОМИР, рођен 1925. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 10. 1944. године, а у Бригаду 10. 11. 1944. године, борац, погинуо 13. 03. 1945. године на Барским Доловима.

БОРБИК ПЕТКА МАРКО, рођен 1904. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«.

БОРБИК МИТРА РАЈКО, рођен 1925. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

БУКАНОВИК ВОЈИНА БУДИМИР, рођен 1922. године у Супчу - Влаеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац, умро 1987. године.

БУКАНОВИЋ ПЕРЕ БОКАН, рођен 1925. године у Кравици - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, командир вода, живи у М. Зворнику.

БУКАНОВИК ПЕРЕ ПАВЛЕ, рођен 1922. године у Кравици - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, водни делегат.

БУКАНОВИК БОРБА ПЕРО, рођен 1892. године у Кравици - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, вјешник АВНОЈ-а, умро јануара 1986. године.

БУКИК ЦВИЈЕТИНА ВЛАДИМИР, рођен 1925. године у Какмужи - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 04. 1945. године, борац.

БУКИК ВЛАДИМИРА МИОДРАГ, 1920. године рођен у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 10. 1944. године, борац.

БУКИК ВЛАДИМИРА МИРОСЛАВ, рођен 1924. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 12. 1944. године, борац.

БУЛИК ХУСЕ ИДРИЗ, рођен 1915. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 03. 1945. године, борац.

БУЛОВИК МЕХМЕДА САЛКО, рођен 1925. године у Пасцима - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, десетар.

БУЛОВИЋ БЕГЕ ШАБАН, рођен 1910. године у Пасцима - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 24. октобра 1944. године, борац.

БУРБЕВИЋ АНБЕЛКА, рођена 1924. године у Грачаници, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила 1944. године, референт санитета Батальона.

БУРБЕВИЋ МИХАЈЛА ДРАГОМИР, рођен 1929. године у Грачацу, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 12. 1944. године, референт санитета.

БУРБЕВИЋ МИЛАНА ЖИВАН, рођен 1923. године у Грачацу - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 27. 11. 1944. године, борац, погинуо 5. 01. 1945. године код Хан Пијеска.

БУРБЕВИЋ МИЛИЈАНА МИОДРАГ, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

БУРБЕВИЋ МЛАДЕНА МИОДРАГ, рођен 1923. године у Грачацу - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац, погинуо 17. 01. 1945. године на Мишарима - Власеница.

БУРИК ПАНТЕ БОШКО, рођен 1915. године у Плазачама - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

БУРИК ЈОВАНА ВЕЉКО, рођен 1910. године у Калесији, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

БУРИК МИЛКЕ ВЕЉКО, рођен 1921. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо јануара 1944. године, на Илинчици - Тузла.

БУРИК ЧЕДОМИРА ВОЈИСЛАВ, рођен 1909. године у Малом Бошњаку, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 11. 1944. године, борац.

БУРИК ЈОВАНА ДУШАН, рођен 1920. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године, у Жеравицама - Хан Пијесак.

БУРИК ЈОВАНА ДУШАН, рођена 1925. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у бригаду октобра 1943. године, командир чете.

БУРИК ЈОВАНА ГОЈКО, рођен 1914. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник вода.

БУРИК МАРКА МАРКО, рођен 1922. године у Плазачама - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду марта 1944. године, борац.

БУРИК МИКАИЛА МИЈАТ, рођен 1904. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1964. године, носилац »Партизанске споменице 1941«.

БУРИК ЈАКОВА МИЛАДИН, рођен 1918. године у Плазачама - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 05. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник.

БУРИК ТОДОРА НЕБО, рођен 1924. године у Плазачама - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1988. године.

БУРИН МАНОЈЛА НИКОДИН, рођен 1926. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, умро 1975. године.

БУРИК ЈОВАНА РАДОМИР, рођен 1920. године у Тичевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац, умро 5. 03. 1945. године у Власеници.

БУРИК ОБРАДА САВО, рођен 1923. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1943. године у Папраћу.

БУРИЧИК ПЕТРА ВЕСО, рођен 1921. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете, умро, носилац »Споменице«.

БУРИЧИК ЈОВАНА ЉУБО, рођен 1928. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 24. 11. 1943. године, борац, погинуо марта 1945. године, на Романији.

БУРИЧИК ЛУКЕ МИЉО, рођен 1922. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, водник вода, погинуо 1945. године.

БУРИЧИК ЛАЗЕ МЛАБЕН, рођен 1919. године у Магашама - Браћунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

БУРИЧИВ ЈАКОВА НЕБО, рођен 1927. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете, носилац »Споменице«, умро 1985. године.

БУРИЧИК МИХАЈЛА ПЕРО, рођен 1917. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1944. године, и у Бригаду 1944. године, борац.

БУРИЧИК МИЈАТ СРЕДОЈЕ, рођен 1922. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, замјеник комесара батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«, пуковник у пензији.

БУРИЧИК СТЕВЕ СРЕКО, рођен 1907. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, четни екоиом.

Е

ЕМИНИ АБАЗА СЕФЕР, рођен у селу Перани, Подујево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ЕРАКОВИК СИМЕ МИЛОРАД, рођен 1918. године у Тузли, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године борац.

ЕРДЕЛИК ЈАКШЕ ДАНИЛО, рођен 1923. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Облом Брду - Трново.

ЕРЕШ АНТЕ, рођен 1923. године у Тузли, ђак, у Бригаду ступио године, комесар батаљона.

ЕРИК ВААЈКЕ ВУКАШИН ЗОЉЕ

ЕРИК НИКОЛЕ ЈОВО, рођен 1927. године у Борогову - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1944. године, и у Бригаду 1944. године, борац.

ЕРИК БУРЕ ОСТОЈА, рођен 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Црвеним Стјенама.

ЕРИК СТОЈАНА (ДУШАНА) ПРОКОПИЈЕ, рођен 1923. године у Пантелићима, Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио 1. 1. 1945. године, а у Бригаду 1. 01. 1945. године, борац.

Ж

ЖЕПИНИК СТАНКА НИКОЛА, рођен 1928. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 11. 1943. године, борац.

ЖЕПИНИК ЈАКОВА ЦВИЈАН, рођен 1925. године у Удбини - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, комесар чете, погинуо 1945. године, на Хан Пијеску.

ЖИВАНОВИК ПАВЛА ЉУБО, рођен 1924. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Братунцу.

ЖИВАНОВИК ЛУКЕ НИКОЛА, рођен 1927. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ЖИВАНОВИК АВРАМА ДАМЉАН, рођен 1921. године у Бачинцима, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 07. 1943. године, а у Бригаду марта 1945. године, борац.

ЖИВКОВИК МИЛОЈА БОРИВОЈЕ, рођен 1923. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године, код Сокоца.

ЖИВКОВИК МИКЕ БУДИМИР, рођен 1925. године у Великом Орашју, СРС, Србине, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ЖИВКОВИК ДРАГОМИРА ВЕЛИЧКО, рођен 1927. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 18. 04. 1945. године, у Доњој Брезници.

ЖИВКОВИК СПАСОЈА ЈОВАН, рођен 1902. године у Кожухама - Добој, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

ЖИВКОВИК НИКОЛЕ РАДОМИР, рођен 1924. године у Великом Орашју - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, живи у Лазаревцу.

ЖИВОЈИНОВИК АПОСТОЛА ДРАГИША, рођен 1920. године у Четережу - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац, живи у Четережу.

ЖИВОЈИНОВИК АПОСТОЛА ДУШАН, рођен 1926. године у Четережу, СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац, живи у Четережу.

ЖИВОТИК СТАМЕТЕ МИЛАН

ЖИВУЛОВИК ЖИВОЈИНА ВИТО-МИР, рођен 1924. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 12. 1944. године, борац, погинуо у с. Мркаљи код Хан Пијеска 1945. године.

ЖИВУЛОВИН НИКОЛЕ РАДО-МИР, рођен 1924. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

ЖИВУЛОВИН ЖИВОЈИНА ТИХО-МИР, рођен 1921. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 12. 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године у с. Мркаљи код Хан Пијеска.

ЖИГИК МЕХЕ ИБРАХИМ, рођен 1914. године у Бистарцу - Лукавац, Муслиман, радник, у НОБ ступио 7. 07. 1943. године, а у Бригаду 30. 02. 1944. године, борац.

ЖУНИК ВАХИДА АВДУЛАХ, рођен 1922. године у Горњој Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 14. 09. 1944. године, борац.

3

ЗАИМОВИК ДЕРВИША ДАУТ, рођен 1912. године у Тузли, Муслиман, трговац, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, интендант, живи у Тузли.

ЗАНОЛЕТИ ПИЈЕТРО, рођен 1920. године у Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду априла 1944. године, борац, митраљезац.

ЗАХИРОВИК САЛКЕ БАЈРО, рођен 1926. године у Власеници, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 30. 09. 1944. године, борац.

ЗАХИРОВИК ХАСАНА МУСТАФА, рођена 1914. године у Лукави-

ца-Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ЗАРИН ВОЈИНА БУРКО, рођен 1924. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, борац, умро.

ЗАРИК МИЛИНКА МИЛАДИН, рођен 1922. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

ЗАРИК МИЛКАНА ПРОДАН рођен 1922. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

ЗАРИК ВОЈИНА РАДО, рођен 1926. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Братунцу.

ЗАРИК СТОЈАН, рођен у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ЗЕКАНОВИК СРЕТЕНА ЛУКА, рођен 1923. године у Косјерићу - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 09. 1944. године, водник, умро 1977. године.

ЗЕКИК ЖАРКА ГАЈО, рођен 1925. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

ЗЕКИК МИХАЈЛА БОЈО, рођен 1929. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 07. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ЗЕКИК ОСТОЈЕ БОКО, рођен 1918. године у Сучанима — Шековићи,

Србин, земљорадник, у НОБ-и од 5. 08. 1941. године, а у Бригаду од 13. 10. 1943. године, водник вода, живи у Сучанима.

ЗЕКИК МАРКА ААЗАР, рођен 1925. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Трнову код Сарајева.

ЗЕКИК ЈОВЕ МИЛОВАН, рођен 1923. године у Оргаховици - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 05. 1945. године, борац.

ЗЕКИК ДАВИДА РАДОСЛАВ, рођен 1922. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду октобра 1944. године, борац, погинуо децембра 1944. године у Нођајевићима - Кладањ.

ЗЕКИК ЖИВАНА СЛАВКО, рођен 1928. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 07. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ЗЕКИК МАТИЈЕ СТЕВАН, рођен 1923. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, замјеник командира чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ЗЕЛЕНОВИК ЦВИЈАНА БЛАШКО, рођен 1923. године у Тупковићима, Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, умро 1956. године.

ЗЕЛЕНОВИК ЦВИЈАНА ВОЈИН, рођен 1919. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете, умро 1973. године.

ЗЕЛЕНОВИК КОРБИЈЕ ВУЈАДИН, рођен 1926. године у Борогову - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду новембра 1944. године, борац.

ЗЕЛЕНОВИК СТЕВАНА БАЈА, рођен 1923. године у Ченгићима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

ЗЛАТИК ХУСЕ АСИМ, рођен 1921. године у Горажду, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

ЗОНИК ЈУСЕ ИСАК, рођен 1922. године у Тузли, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац, умро 1984. године у Тузли.

ЗУБАНОВИК ДРАГУТИНА МИЛАН, рођен 1925. године у Парадињу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац, живи у Парадину.

ЗУБАНОВИК МИЛОВАНА СТЕВАН, рођен 1920. године у Парадину, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

ЗЕЧЕВИК СТЈЕПАНА ФИЛИП - ЗЕКО, рођен 1926. године у Г. Зовику, Брчко, Србиа, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 7. 1944. године, курир у Штабу Бригаде.

И

ИБРАХИМОВИК МУСТАФЕ МУЈО, рођен 1919. године у Г. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 01. 1945. године, борац.

ИБРАХИМОВИК РАШИДА НУРИЈА, рођен 1929. године у Снагову -

Зворник, Муслимаи, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

ИБРАХИМОВИК АААГЕ ХИЛМО, рођен 1921. године у Добоју, Муслиман, обућар, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ИБРАКОВИК ХАШИМА САЛИХ, рођен 1925. године у Шеварлијама - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ИБРИК МЕХМЕДА ИБРАХИМ, рођен 1926. године у Сладној - Сребреник, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 3. 1945. године, борац.

ИБРИШИМОВ МЕХЕ ПАШАГА, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, радник, у НОБ ступио 6. 11. 1943. године, а у Бригаду децембра 1944. године, борац.

ИВАНКОВИК НИКОЛЕ ВЛАДИМИР, рођен 1919. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац, погинуо 10. 03. 1945. године у Власеници.

ИВАНОВИК РАДОВАНА ААЕК-САНДАР, рођен 1926. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

ИВАНОВИК РАДОВАНА БОЖО, рођен 1920. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Слапашници.

ИВАНОВИК ТОДОРА ВОЈО - ЦРНОГОРАЦ, рођен 1914. године у Д. Буковици - Бијељина, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јуна 1944. године, командир бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, и Народни херој, умро.

ИВАНОВИК СВЕТОЗАРА ЖИВОРАД, рођен 1921. године у Трновачи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 11. 1944. године, водник.

ИВАНОВИК ДРАГЕ МИЛОШ, рођен 1924. године у Копривну - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 20. 01. 1944. године на Иличици - Тузла.

ИВАНОВИК ЗАРИЈЕ МИРОСЛАВ, рођен 1921. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду, ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ИВАНОВИК БРАНКА МИТАР, рођен 1927. године у Буковици - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 8. 04. 1945. године, борац, погинуо 1946. године на Озрену.

ИГЊАТОВИК ВЕЛИМИРА ЖИВАДИН, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

ИКНИК ИЛИЈЕ ЖИВКО, рођен 1924. године у Горажду, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ИЛИК БОРИСЛАВА ДАНИЛО, рођен 1921. године у Брзоходу - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 3. 01. 1945. године, борац, живи у Четережу.

ИЛИК ЈОВАНА ДАНИЛО, рођен 1926. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Власеници.

ИЛИК СВЕТИСЛАВА ДРАГИША, рођен 1915. године у Малом Башњаку, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 06. 1944. године, борац.

ИЛИН ДНИЛА ДРАГОСЛАВ, рођен 1927. године у Свињареву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 10. 12. 1944. године, борац, живи у Свињареву.

ИЛИН МИЛАНА ВОЈИСЛАВ-ВОЈО, рођен 1904. године у Маглају, Србин, учитељ, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командант Бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1973. године у Београду.

ИЛИН МИЛОВАНА ДРАГО, рођен 1928. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1979. године.

ИЛИН ЉУБИНКА ДУШАН, рођен 1912. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1975. године.

ИЛИЕ МИЛОВАНА ДЕСИМИР, рођен 1929. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро 1982. године.

ИЛИК ЛАЗАРА БУРИЦА, рођен 1919. године у Баничини, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 10. 1944. године, а у Бригаду, априла 1945. године, командир вода.

ИЛИК ДРАГУТИНА ИВАН рођен 1922. године у Тићевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац, умро 5. 03. 1945. године у Власеници.

ИЛИК РАДЕ ЈАКОВ, рођен 1922. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир вода, умро 1986. године.

ИЛИК РАДЕ ЈАНКО - ЈАЊОШ, рођен 1917. године, у Вукшићима -

Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, умро 1978. године.

ИЛИК ЈЕЛИСИЈЕ ЉУБО, рођен 1920. године у Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ИЛИК РАДЕ МАРКО, рођен 1908. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, умро 1981. године.

ИЛИК ИЛИЈЕ МИЛАН, рођен 1923. године у Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ИЛИК ЈОВАНА МИЛАН, рођен 1920. године у Марковићима - Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир вода, погинуо 1944. године, у Сребреници.

ИЛИК ЉУБИНКА МИЛОРАД, рођен 1924. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ИЛИК ОБРАДА МИЛЕ, рођен 1920. године у Вукшићима - Власеница, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, политички радник, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Власеници.

ИЛИК РИСТЕ МИЛАН, рођен 1910. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, водник вода, погинуо маја 1944. године на путу Милићи - Власеница.

ИЛИК МИЛОВАНА МИЛОРАД, рођен 1920. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у

НОВ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, носилац, »Споменице«.

ИАИН ЛАЗАРА МИЛУТИН, рођен 1922. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОВ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду 1945. године, борац.

ИЛИН МИРКО, рођен у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОВ ступио августа 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ИЛИН НИКЕ ПАНТО, рођен 1924. године у Д. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ИЛИН ИЛИЈЕ НЕБО, рођен 1913. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник у НОВ, ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро 1958. године.

ИЛИН МИХАЈЛА СМИЉАНА, рођена 1925. године у Вукшићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОВ ступила маја 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, четна болничарка, живи у Брчком.

ИМАМОВИН ИБРАХИМА ХАЈРО, рођен 1926. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

ИСАБЕГОВИН АГЕ МЕНСУДИН, рођен 1927. године у Међашу - Калесија, Муслиман, ђак, у НОВ ступио 18. 01. 1944. године, а у Бригаду крајем 1944. године, борац.

ИСАБЕГОВИН ХАСАНА ХАСО, рођен 1922. године у Међашу - Калесија, Муслиман, земљорадник, у НОВ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, комесар чете.

ИСАИЛОВИК ВЛАДИМИРА МАНОЈЛЕ-НОКА, рођен 1922. године

у Лелевцу, СРС, Србин, земљорадник, у НОВ ступио 10. 10. 1944. године, а у Бригаду 2. 02. 1945. године, борац.

ИСАИЛОВИК Р. СТАНИМИР, рођен 1914. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОВ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

ИСМИК ХРУСТЕ САЛКО, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

Ј

ЈАГАЊАЦ ШЕФКЕ ЗЕЈНИЛ, рођен 1913. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, борац.

ЈАКОВАЛЕВИК ЈАКОВА НЕБО, рођен 1928. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОВ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац.

ЈАКШИК АЛЕКСЕ РАДЕ, рођен 1911. године у Милићима - Власеница, Србин, геометар, у НОВ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, политички комесар бригаде, носилац, »Партизанске споменице 1941«. живи у Сарајеву.

ЈАКШИК АЛЕКСЕ РОСА, рођена 1913. године у Милићима - Власеница, Српкиња, домаћица у НОВ ступила 1941. године, а у Бригаду 1943. године, партијски руководилац, носилац »Споменице«.

ЈАНКОВИК БОРБА БРАНИСЛАВ, рођен 1908. године у Тићевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОВ ступио 10. 12. 1944. године, а у Бригаду, 25. 12. 1944. године, борац.

ЈАНКОВИК ДИМИТРИЈА ВЕЛИБОР, рођен 1923. године у Мирије-

ву, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

ЈАНКОВИН ЖИВОЈИНА ВОЈИСЛАВ, рођен 1927. године у Миријеву - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

ЈАНКОВИН ДИМИТРИЈА МИЛОРАД, рођен 1925. године у Миријеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац, нестао 27. 01. 1945. године, код Владенице.

ЈАНКОВИН МИХАЈЛА МЛАДЕН, рођен 1912. године у Д. Скиповцу - Грачаница, Србин, у Бригаду ступио 12. 02. 1945. године, борац.

ЈАНКОВИН АНБЕЛКА НЕДЕЉКО, рођен 1923. године у Живаљевини - Рогатица, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац, умро 1983. године.

ЈАНКОВИН СИМЕ РАВИЈОЈЛА-РАВА, рођена 1919. године у Осијеку - Сарајево, Српкиња, ученица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, референт санитета бригаде, погинула 29. 10. 1944. године, код Сучаника - Соколац, Народни херој.

ЈАНКОВИН ЧЕДОМИР, рођен 1926. године у Миријеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 30. 12. 1944. године, борац, погинуо 5. 01. 1945. године у Краљеву пољу код Хан Пијеска.

ЈАНЧИН ЖИВАДИНА МИЛОРАД, рођен 1922. године у Грчку - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, командир вода за везу.

ЈАЊИН ЈОВАНА ДРАГО, рођен 1922. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и

Бригаду ступио 1943. године, борац.

ЈАЊИН ПАЈЕ ИЛИЈА, рођен 1923. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1945. године, и у Бригаду јануара 1945. године, борац.

ЈАЊИН МИНЕ МИЛАН, рођен 1927. године у Зворнику, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, водни делегат, погинуо 1944. године.

ЈАЊИН НИКОЛА, рођен 1918. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

ЈАЊИН ПАЈЕ СТРАЈКО, рођен 1919. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, код Горажда.

ЈАХИН ДЕРВИША ИБРАХИМ, рођен 1923. године у Шиселу - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 07. 1944. године, борац.

ЈАХИК ЈАШАРА ИБРАХИМ, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ЈАХИК МУЈЕ ИБРАХИМ, рођен 1923. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 10. 10. 1943. године, а у Бригаду јануара 1944. године, борац.

ЈАХИК АЛИЈЕ ЈАШАР, рођен 1913. године у Доловима - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 07. 1944. године, борац.

ЈАХИК ШАБАНА ЈУСУФ, рођен 1913. године, у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац.

ЈАХИН МЕХЕ МЕХМЕД, рођен 1922. године у Вршанима - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 10. 1944. године, борац.

ЈАХИБ МЕХМЕДА МЕЦИД, рођен 1919. године у Станић Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

ЈАХИБ ИДРИЗА РАМО, рођен 1926. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, водник.

ЈАХИБ КАСИМА РАСИМ, рођен 1914. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ЈАХИБ АВДЕ ХАКИЈА, рођен 1910. године у Биљачи - Братунац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 02. 1945. године, борац.

ЈАБИМОВИБ РАДОВАНА ВОЈКА, рођена 1922. године у Буљевићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умрла 1946. године.

ЈАНИМОВИК рођ. ЗАРИК ЉУБИЦА, рођена 1921. године у Бијељини, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 1943. године, референт санитета у батаљону.

ЈАКИМОВИК ПЕРЕ МИРКО, рођен 1921. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1943. године на Пожарници - Тузла.

ЈАКИМОВИК ПЕРЕ РАЈКО, рођен 1921. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, комадант батаљона и замјеник команданта бригаде, но-

силац »Споменице«, пуковник у пензији, живи у Београду.

ЈАКИМОВИК БОЖЕ ЧЕДО, рођен 1922. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо априла 1945. године код Добоја.

ЈАКИМОВИК МАРЈАНА ЧЕДО, рођен 1922. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, 1943. године, борац, носилац »Споменице«.

ЈАКИМОВИК ПЕТРА ЧЕДО, рођен 1920. године у Копривну - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 04. 1945. године, борац.

ЈАШАРЕВИК ОСМО, рођен 1926. године, у Власеници, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио од 13. 10. 1943. године, борац, умро.

ЈАШАРЕВИК САЛКЕ ФАДИЛ, рођен 1925. године у Власеници, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац.

ЈЕВРЕМОВИК ДРАГОМИРА МИЛУТИН, рођен 1924. године у Четрежу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

ЈЕВРЕМОВИК ЈАНКА МИЛЕТА, рођен 1924. године у Зеокама - Бучани - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 2. 01. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац, митраљезац.

ЈЕВРЕМОВИК РАДОВАНА МИРОН, рођен 1924. године у Зекову - Лучани, СРС, Србин, радник, у НОБ ступио јуна 1944. године, а у Бригаду 1. 2. 1945. године, командир вода.

ЈЕВТИК МАРКА БОШКО, рођен 1924. године у Горска-Доња - До-

бој, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ЈЕВТИН МИЛОЈА СВЕТОМИР, рођен 1910. године у Коцељеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

ЈЕВТИК ЛАЗАРА СРЕТКО, рођен 1922. године у Тепеу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Илинчици - Тузла.

ЈЕВТИК СТАНКО, рођен 1910. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 11. 1944. године, борац.

ЈЕЗДИК САВЕ БЛАШКО, рођен 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио јуна 1944. године, борац.

ЈЕЗДИК МИХАЈЛА КОРКО, рођен 1925. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, замјеник командира чете, носилац, »Партизанске споменице 1941«.

ЈЕЛАЧИК ЖАРКЕ СЛОБОДАН, рођен 1924. године у Угљевуку, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро 1948. године.

ЈЕЛИК ИВАНА АНТОН, рођен 1929. године у Завидовићима, Хрват, радник, у Бригаду ступио 21. 04. 1945. године, борац-минер, умро.

ЈЕЛИК МИЛОРАДА ВИТОМИР, рођен 1926. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац-аутоматичар.

ЈЕЛИК ДРАГУТИНА ДОБРИВОЈЕ, рођен 1927. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

ЈЕЛИК МИЛОСАВА ДРАГИША, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ЈЕЛИК ДРАГУТИНА ДРАГОЉУБ, рођен 1925. године у Баничини, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

ЈЕЛИК ПЕТРА БОРКЕ, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ЈЕЛИК МИЛАНА ЖИВОТА, рођен 1924. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо у марту 1945. године на Цапардима код Сокоца.

ЈЕЛИК ЖИВОТЕ РАДИВОЈЕ, рођен 1923. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ЈЕЛИК ЈОВАНА РАДОМИР, рођен 1924. године, у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац.

ЈЕЛИК МИХАЈЛА РАДОСАВ, рођен 1924. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године на Цапардима код Сокоца.

ЈЕРЕМИК ПЕТРА БРАНИСЛАВ, рођен 1925. године у Тићевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац,

ЈЕРЕМИК ВЛАДИСЛАВА ДРАГОСЛАВ, рођен 1924. године у Тићевцу, СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, комесар минобачке чете.

ЈЕРКОВИЕ ЈАКОВА БОЖИДАР, рођен 1923. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године, у Осмацима - Калесија.

ЈЕРКОВИК БОШКА ВУКОСАВ, рођен 1922. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, водник, погинуо 29. 11. 1973. године, носио лац «Споменице».

ЈЕРКОВИК БОШКА СЛОБОДНА, рођен 1925. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, носио лац, «Споменице».

ЈЕШИК ЛАЗЕ СТЕВО, рођен 1921. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1944. године, и у Бригаду 1944. године, борац, умро.

ЈОВАНОВИК ВЛАСТИМИРА АНДРИЈА, рођен 1920. године у Дреновцима - Косјерић - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 23. 12. 1944. године.

ЈОВАНОВИК ПЕТРА БЛАГОЈЕ, рођен 1924. године у Бобицама - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

ЈОВАНОВИК ДРАГУТИНА ВОЈИСЛАВ, рођен 1925. године у Парадину - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

ЈОВАНОВИК СТАНОЈЛА ДАНИЛО, рођен 1918. године у Тићевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац.

ЈОВАНОВИК ДРАГОМИРА ДРАГОСЛАВ, рођен 1918. године у Стојачаку - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 11. 1944. године, борац, умро 14. 03. 1945. године, на Романији.

ЈОВАНОВИК МЛАКЕНА КОРКО, рођен 1922. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

ЈОВАНОВИК РИСТЕ ЖИВАН, рођен 1920. године у Зворнику, Србин, радни, у НОБ ступио септембра 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац, умро 1983. године.

ЈОВАНОВИК ВЛАСТЕ ЈОВАН, рођен 1922. године у Миријеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

ЈОВАНОВИК БОРБА ЛУБИША, рођен 1926. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

ЈОВАНОВИК ВИДАКА МИЛАН, рођен 1919. године у Бевању - Зворник, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

ЈОВАНОВИК ВИДАКА МИЛОЈЕ, рођен 1923. године у Кевању - Зворник, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ЈОВАНОВИК МИЛОРАД, рођен 1911. године у Свиљуви, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. новембра 1944. године, борац,

погинуо 25. 12. 1944. године у Јелачићима.

ЈОВАНОВИК МИХАЈЛО, рођен 1913. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, борац, умро 6. 03. 1945. године.

ЈОВАНОВИН МИХАЈЛО, рођен 1914. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 10. 1944. године, борац, погинуо.

ЈОВАНОВИК МОМИР, рођен 1911. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, погинуо 26. 12. 1944. године, - Бевојка - Кладањ.

ЈОВАНОВИК ПЕРЕ НАДА, рођена 1927. године у Градаццу, Српкиња, ћак, у Бригаду ступила 1943. године, борац, живи у Београду.

ЈОВАНОВИК МИКАИЛА НЕБО, рођен 1920. године у Драгасевцу - Власеница, Румун, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац - свирач.

ЈОВАНОВИК ВАСЕ НЕМАЊА, рођен 1918. године у Гојчину - Калесија, Румун, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ЈОВАНОВИК МАТЕЈЕ НЕНАД, рођен 1924. године у Великој Плани, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац, погинуо 9. 03. 1945. године на Сокоцу.

ЈОВАНОВИК-КОНЕУЛИК ЦВИЈЕТИНА ПЕТАР, рођен 1921. године у Бобицама-Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио јула 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Снагову - Зворник.

ЈОВЕТИК ПЕТРА ЖИВКО, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин,

земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ЈОВИК ЈОВАНА БОРО, рођен 1925. године у Ченгићу - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 11. 1943. године, борац, погинуо 1. 01. 1945. године на Романији-

ЈОВИК ВЛАСТИМИР, рођен 1927. године у Великој Плани, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац, погинуо 2. 05. 1945. године на Оџаку.

ЈОВИК СВЕТОЗАРА ДИМИТРИЈЕ, рођен 1927. године у Четережу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 30. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

ЈОВИК МИЛИВОЈА ДРАГУТИН, рођен 1923. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

ЈОВИК ДОСИТЕЈА ДУШАН, рођен 1908. године у Брзоходу - СРС.

ЈОВИК ЈОВАНА ДУШАН, рођен 1921. године у Сочковцу - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

ЈОВИК МИТРА ДУШАН, рођен 1921. године у Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ЈОВИК РАДИВОЈА ЈАКОВ, рођен 1921. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, погинуо 1943. године.

ЈОВИК ОБРЕ МИЛОШ, рођен 1924. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ЈОВИК РАДИВОЈА МИЛОШ, рођен 1929. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ЈОВИК БЛАГОЈА МИКО, рођен 1928. године у Д. Бријесници - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 03. 1945. године, борац.

ЈОВИК МИЛАНА НЕБО, рођен 1920. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1983. године.

ЈОВИК НЕБЕ РАЈКО, рођен 1906. године у Шековићима - Србин, радник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 15. 11. 1944. године, борац, умро 1977. године.

ЈОВИЧИК ЦВИЈАНА БОШКО, рођен 1926. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, десетар, умро 1981. године.

ЈОВИЧИК НЕДЕЛ>КА ВЕЛ>КО, рођен 1910. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, економ чете, умро 1965. године.

ЈОВИЧИК ЛАЗЕ ДОБРО, рођен 1923. године у Добраштини - Рогатица, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

ЈОВИЧИК ВАСИЛИЈА ДРАГО, рођен 1921. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1943. године у Папраћу.

ЈОВИЧИК НЕБЕ ДУШАН, рођен 1925. године у Добраштини - Рогатица,

Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. априла 1945. године, борац.

ЈОВИЧИК ГАВРЕ БОКО, рођен 1921. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, десетар, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ЈОВИЧИК ПЕРЕ ЈАНКО, рођен 1913. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ЈОВИЧИК ЈОВАН, рођен 1912. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 11. 1944. године, борац.

ЈОВИЧИК ДАВИДА КОСТА, рођен 1920. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Пожарници - Тузла.

ЈОВИЧИК ИЛИЈЕ ЉУБО - ПИКУН, рођен 1924. године, у Селиштима, Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду 1943. године, водник.

ЈОВИЧИК МИХАЈЛА МИЛОШ, рођен 1926. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо априла 1945. године у Живиницама.

ЈОВИЧИК РИСТЕ МИЛОШ, рођен 1921. године у Пожарници - Тузла, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 12. 1943. године, борац.

ЈОВИЧИК ТАНАСИЈЕ НЕДЕЉКО, рођен 1926. године у Папраћу - Шековићи, Србин, ђак, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду

маја 1944. године, руководиоц СКОЈ-а у Батаљону, умро 1949. године.

ЈОВИЧИН МИЛАНА ПЕРО, рођен 1908. године у Патковачи - Бијељина, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јануара 1945. године, замјеник полит. комесара бригаде, партијски руководиоцац.

ЈОВИЧИК БОРБИЈЕ РАТКО, рођен 1919. године у Гучеву - Рогатица, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јануара 1945. године, командит бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, народни херој.

ЈОГУНЧИК МЕХМЕДА ЗИХНИЈА, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, службеник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

ЈОКАНОВИК ЦВИЈЕТИНА ПЕТАР, рођен 1929. године у Гајевима - Буквик - Брчко, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 04. 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац.

ЈОКИК МИЛОВАНА ВЕЛИМИР, рођен 1925. године у Каменици - Маглај, Србин, земљорадник у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац.

ЈОКИК РИСТЕ МИАИВОЈЕ, рођен 1924. године у Полому - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

ЈОКИК БУРЕ НИКО, рођен 1924. године у Каменици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 04. 1943. године, борац.

ЈОЛОВИК СТАНКА ЗЛАТОСАВ, рођен 1922. године у Павковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ЈОЛОВИК РАДА РАЈКО, рођен 1921. године у Павковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године а у Бригаду 13. 10. 1943. године, комесар чете, погинуо 1944. године на Пожарници - Тузла.

ЈУБЕРО БОРБИЈО, рођен 1912. године у Перуђи - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду марта 1944. године, борац, погинуо 13. 12. 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

ЈУГОВИК НЕДЕЛЈКА МАКСИМ, рођен 1921. године у Ченгићу - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 10. 01. 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1943. године на Осмацима.

ЈУГОВИК МИКАЈЛА МИЛИВОЈЕ, рођен 1922. године у Ченгићу - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1943. године у Прњавору - Калесија.

ЈУКАНОВИК ХУСЕИНА МЕХМЕД, рођен 1919. године у Вуковијама - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац, погинуо марта 1945. године, код Сокоца.

ЈУНУЗОВИК АХМЕТА САБИТ, рођен 1927. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

ЈУПИК ХАСАНА МУЈО, рођен 1912. године у Поточанима - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, десетар.

ЈУРИШИК МАТЕ БОЖО, рођен 1918. године у Ивањској - Бања Лука, Хрват, подофицир у НОБ ступио 5. 09. 1943. године, а у Бригаду 20. 01. 1944. године, командир чете, умро 1951. године.

ЈУРИШИН МАТЕ НЕБО, рођен 1923. године у Докњу - Тузла, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

ЈУРИШИН НЕБЕ ПЕРО, рођен 1925. године у Докњу - Тузла, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године.

ЈУРОШЕВИН БОРБА ГРОЗДА, рођена 1927. године у Матковцу - Калесија, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила марта 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, болничарка, погинула априла 1944. године, на Облом Брду - Трново.

ЈУРОШЕВИН МАРЈАНА ЛАЗАР, рођен 1924. године у Неђељштима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, борац, погинуо 1943. године.

ЈУРОШЕВИН БОРБИЈЕ МИТРА, рођена 1925. године у Матковцу - Калесија, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила марта 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, болничарка.

ЈУРОШЕВИН ИЛИЈЕ РАДОВАН, рођен 1921. године у Бурђевнику - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 6. 07. 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете.

ЈУРОШЕВИН РАНКА РАЈКО, рођен 1913. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ЈУРОШЕВИН ЉУБОМИРА САВО, рођен 1917. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац,

погинуо крајем октобра 1943. године у Папраћи.

ЈУРОШЕВИН НЕБЕ УРОШ, рођен 1926. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замјеник пол. комесара батаљона, погинуо маја 1945. године на Оџаку.

ЈУСИН БАЈРО, рођен 1910. године у Ракином Брду - Калесија, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац.

ЈУСУФОВИН САЛКЕ ИБРАХИМ, рођен 1922. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 12. 1944. године, борац.

ЈУСУФОВИН МУЈЕ НУРАГА, рођен 1924. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац.

К

КАБАРЕТОВИН АХМЕ ХАСО, рођен 1923. године у Јањи - Бијељина, Муслиман, земљорадник, у Бригади од 19. 12. 1944. године, борац.

КАБУЛИН ЛУКЕ ДАНИЛО, рођен 1921. године у Дужићима - Горажде, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

КАЗАНОВИН СИМЕ СРПКО, рођен 1926. године у Папраћи - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године на Црвеним Стјенама.

КАЗАНОВИН РИСТЕ УРОШ, рођен 1924. године у Папраћи - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, командир вода, погинуо крајем октобра 1943. године у Папраћи.

нуо 1944. године, на Црвеним Стијенама - Романија.

КАЛАБИИ МУЈЕ ХАМЗО, рођен 1922. године у Раковцу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 02. 1945. године, борац.

КАЛАЈЛИН ГАЛИБА ХУСЕИН, рођен 1915. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

КАЛАЈЏИН ШПИРЕ ВАСО, рођен 1914. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

КАЛАЈЏИН ДРАГЕ ЛАЗО, рођен 1924. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године код Тошића.

КАЛАЈЏИН БОКЕ ЛАЗО, рођен 1923. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо марта 1945. године код Сокоца.

КАЛАЈЏИН ДРАГЕ МИРЈАНА, рођена 1927. године у Осмацима - Калесија, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила децембра 1944. године.

КАЛАЈЏИН МИЛ.Е СРЕТКО, рођен 1925. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. г. а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар чете.

КАЛЕТОВИН АЛИЈЕ ОМЕР, рођен 1911. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

КАЉЕВИН ДУШАНА ДРАГОСЛАВ, рођен 1924. године у Азањи, Србин,

земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

КАЊЕРИН ЦВИЈЕТИНА ВЛАДИМИР, рођен 1915. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1978. године, носилац »Партизанске споменице 1941«.

КАЊЕРИН ПЕРЕ ВОЈИН, рођен 1926. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо јануара 1945. године у Папраћу.

КАПАЛА РАМЕ ЗЕНЕЉ, рођен 1907. године у Обранчи - Подујево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, кувар.

КАПАЛА ХАЛИЛА БРАХИМ, рођен у Обранчи - Подујево САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Оцаку.

КАПЕТАНОВИК ХАМЗЕ ЕМИН, рођен 1925. године у Добоју, Муслиман, студент, у Бригаду ступио 17. 04. 1945. године, борац.

КАПО РАМЕ АДЕМ, рођен 1925. године у Кремер селу - Рогатица, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио марта 1944. године, а у Бригаду марта 1945. године, борац, живи у Сарајеву.

КАПО СУЉЕ ДЕРВО, рођен 1924. године у Кремер селу - Рогатица, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 01. 1945. године, борац, погинуо 15. 02. 1945. године.

КАПОР БОРБЕ МИЛАДИН, рођен 1927. године у Борогову - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, комесар чете, живи у Сарајеву, борац.

КАРАБЕГОВИК ФУАД, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

КАРАЈБИК ЈУСУФА КАШИФ, рођен 1920. године у Алиђима - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац.

КАРАЈАЦ МЕХЕ МАХМУТ, рођен 1927. године у Тупковићима - Живинице, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

КАРАКЛАЈИК УГЉЕША, рођен у Србији, Србин, радник у, замјеник комесара батаљона, живи у Београду-

КАРАХМЕТОВИК БАЈРЕ АВДО, рођен 1922. године у Доњем Брду - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

КАРИК СУЉЕ БЕГО, рођен 1922. године у Олову, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац, умро 05. 09. 1967.

КАРИК ОСМАНА ХУСЕИН, рођен 1913. године у Врановићима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 8. 04. 1945. године, борац.

КАРИК ИБРЕ ШАХИН, рођен 1920. године у Рогатици, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 06. 1944. године, борац.

КАРЛИЧИК МИХАЈЛА РАЈКО, рођен 1917. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1973. године.

КАСТРАТИ ХАЉИЉА БЕКИР, рођен 1920. године у Обраичи - Под-

ујево - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, десетар.

КАТАВИН ТАДИЈЕ СРЕККО, рођен 1927. године у Сарајеву, Хрват, радник, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

КАХРИК МУЈЕ САЛИХ, рођен 1924. године у Босанском Петровцу, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

КЕВРИК ХАСАНА ЦЕМО, рођен 1925. године у Брчком, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

КЕЛАВА МАРКА ЛУКА, рођен 1925. године у Трепчи - Тешањ, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 01. 1945. године, борац.

КЕЉИК БОШКА ВЛАСТИМИР, рођен 1926. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1944. године, борац.

КЕРТИК РАМЕ ДЕРВИШ, рођен 1927. године у Лукавцу, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 8. 10. 1944. године, борац.

КЕЦИК МИТРА ПРЕДРАГ-ДРАГА, рођен 1920. године у Лелевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 10. 10. 1944. године, а у Бригаду 2. 02. 1945. године, борац.

КИКИК САЛИХА АСИМ, рођен 1923. године у Добоју, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

КИКИК ВИКЕ ДАВИД, рођен 1922. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Дубравама - Живинице.

КИКИК ВИКЕ МИЛАН, рођен 1920. године у Марковићима - Ше-

ковићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, погинуо 1944. године на Трнову - Сарајево.

КИКИН ЛАЗЕ МИЛОРАД, рођен 1928. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, замј. командира чете.

КИКИН ДАНИЛА ПЕРО, рођен 1915. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, економ, нестао 1944. године на Калиновику.

КИКИК БУРЕ ТРИПКО, рођен 1909. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Љешници код Тузле.

КИКИК ЈОВАНА ЦВИКО, рођен 1920. године у Борогову - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо новембра 1944. године, у Калесији.

КИПИК ТОДОРА РАДО, рођен 1925. године у Вишњици - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Аустралији (одселио 1973. године).

КИТАЉЕВИК ТИМЕ ВУЈАДИН, рођен 1923. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 08. 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, водник.

КИТИК МИЛАНА ВЛАДИМИР, рођен 1922. године у Парадину, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац, живи у Парадину.

КИКАНОВИК САФИЈА, рођена 1925. године у Тузли, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила 17. 09. 1944. године, болничарка.

КИЧИК МЕХЕ АЈКА, рођена 1907. у Пијукама - Власеница, Муслиманка, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, референт санитета, умрла 1972. године.

КИЧИК САЛИХА ХАСНИЈА, кћи АЈКЕ, рођена 1926. године у Пијукама - Власеница, Муслиманка, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, референт санитета, живи у Београду.

КИШИК ХАШИМА НАЗИФ, рођен 1920. године у Лукавцу, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 03. 1945. године, борац.

КЛИСАРИК БОШКА ЛАЗО, рођен 1926. године у Пантелићима - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио маја 1944. године, борац, погинуо августа 1944. године у Жепи - Хан Пијесак.

КЉЕШТАН НЕБЕ МИЛОРАД, рођен 1924. године у Јасену - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Јасену.

КЉЕШТАН ДАВИДА НЕБО, рођен 1922. године у Јасену - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

КЉЕШТАН НИКО, рођен 1923. године у Јасену - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Грабовици.

КЉЕШТАН НЕБЕ РАЈКО, рођен 1923. године у Јасену - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

КМЕКИК ЗАРИЈЕ ГАВРО, рођен 1925. године у Сајтовићима - Кале-

сија, Србин, земљорадник, у бригаду ступио 1943. године, борац.

КМЕКИК ЛАЗЕ КАЈО, рођен 1927. године у Борогову - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, умро.

КНЕЖЕВИЋ МАТИЈЕ МИКО, рођен 1924. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, полит. комесар чете.

КНЕЖЕВИЋ ТОДОРА СТАНКО, рођен 1909. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

КНЕЖИЋ ШПИРЕ СРЕТЕН-СРЕТО, рођен 1917. године у Мостару, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, обавјештајни официр баталона, носилац «Споменице».

КОВАЧЕВИЋ-ЈЕШИЋ САВЕ БЛАГОЈЕ, рођен 1917. године у Победарју - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, погинуо 19. 04. 1944. године код села Забрани у Херцеговини.

КОВАЧЕВИЋ ЈАКЕ ВОЈИСЛАВ, рођен 1923. године у Долима - Кладањ, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године на Илинчици - Тузла.

КОВАЧЕВИЋ ИЛИЈЕ ВОЈКО, рођен 1908. године у Зелени - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

КОВАЧЕВИЋ МИЛАНА ГРУЈО, рођен 1912. године у Г. Скиповцу -

Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 03. 1945. године, борац.

КОВАЧЕВИЋ МАРКА ДРАГАН, рођен 1927. године у Љубачама - Тузла, Хрват, ђак, у Бригаду ступио 1944. године, комесар чете, живи у Тузли.

КОВАЧЕВИЋ МИЛЕНА, рођена 1925. године у Јајцу, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка.

КОВАЧЕВИЋ ПЕТКА НЕВЕНКА, рођена 1927. године у Победарју - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила априла 1944. године, а у Бригаду децембра 1944. године, болничарка.

КОВАЧЕВИЋ БАЈРЕ ОСМАН, рођен 1926. године у Крушевици - Лукавац, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

КОВАЧЕВИЋ САЛИХА ОСМАН, рођен 1923. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац.

КОВАЧЕВИЋ ОСМАНА РАСИМ, рођен 1928. године у Добоју, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

КОВАЧЕВИЋ МИЉАНА СТАНКО, рођен 1928. године у Зелени - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1944. године, борац.

КОВАЧИНА-БЕЧАНОВИЋ ОБРЕНА СЛАВКА, рођена 1927. године у Подполи - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 1944. године, болничарка.

КОЈИЋ БОГОСАВ, рођен 1911. године у Свилеуви - СРС, Србин, зе-

мљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 22. 11. 1944. године, борац.

КОЈИН МИХАЈЛА БОШКО, рођен 1920. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

КОЈИК СРЕТКА БОШКО, рођен 1919. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године код Хан Пијеска.

КОЈИК ТОМЕ ГАВРО, рођен 1919. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1968. године.

КОЈИК КОРБО, рођен у Бијељини, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, живи у Бијељини.

КОЈИК МИХАЈЛА ЈОВАН, рођен 1926. године у Обудовцу - Босански Шабац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 05. 1945. године, борац.

КОЈИК СРЕТКА ЉУБО, рођен 1918. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, умро 1983.

КОЈИК НЕБЕ МИЛАН, рођен 1924. године у Бевању - Зворник, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, умро 1980. године.

КОЈИК МИЛЕ ОБРЕНИЈА, рођена 1926. године у Дубници - Калесија, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила септембра 1943. године, а у Бригаду септембра 1944. године, болничарка, погинула октобра 1944. го-

дине, на Црвеним Стјенама - Романија.

КОЛАРЕВИК БАЈРЕ РЕЏО, рођен 1921. године у Коларевићима - Властеница, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 1. 08. 1943. године, а у Бригаду 13. 01. 1943. године, борац.

КОМАРИЦА ЕМИРА МУХАМЕД, рођен 1918. године у Палама, Муслиман, радни, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

КОНЦУЛ ИВКА, рођена 1925. године у Тузли, Хрватица, радница, у НОБ и Бригаду ступила октобра 1943. године, референт санитета батаљона, живи у Загребу.

КОЊИК ИБРАХИМА АДЕМ, рођен 1914. године у Бријешници Великој - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

КОВАЧ ЖИВКА МИРОСЛАВ-МИРО, рођен 1920. године у Бијелом Пољу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац.

КОРУНОВИК НИКОЛЕ МИЛОРАД, рођен Србин, земљорадник, погинуо 15. 01. 1945. године на Хан Пијеску.

КОСАНИК КРСТЕ МИЛОРАД, рођен 1920. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1971. године.

КОСАНИК КРСТЕ НЕБО, рођен 1916. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, командир вода.

КОСТИК МИХАЈЛА ВЛАДИМИР, рођен 1927. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио маја 1944. године, борац, умро 1948. године.

КОСТИВ МИТРА ГОСПА-
ВА-ИЕМЕ, рођена 1922. године у
Ристићима - Шековићи, Српкиња,
домаћица, у НОБ и Бригаду ступи-
ла 1943. године, борац.

КОСТИН МИТРА ДОСТА, рођена
1925. године у Ристићима - Шеко-
вићи, Српкиња, домаћица, у НОБ
ступила јануара 1943. године, а у
Бригаду јуна 1944. године, четна
болничарка, умрла 1945. године у
Сарајеву у бригадној болници.

КОСТИЕ КРСТЕ НЕБО, рођен
1916. године у Слапшници - Бра-
тунац, Србин, земљорадник, у НОБ
и Бригаду ступио 1943. године, бо-
рац, живи у Слапшници.

КОСТИЕ БОГДАНА РАДОМИР, ро-
ђен 1922. године у Крњеву, Србин,
земљорадник, у НОБ и Бригаду
ступио 11. 12. 1944. године, борац.

КОСТИЕ ОБРЕНА РАЈКО, рођен
1918. године у Браинцима - Шеко-
вићи, Србин, земљорадник, у НОБ
ступио 1941. године, а у Бригаду
13. 10. 1943. године, борац, умро
1965. године.

КОСХА АМБРУШЕ ЕАЗИМ, рођен
1925. године у селу Обранче - Под-
ујево, САП Косово, Албанац, зе-
мљорадник, у Бригаду ступио 1944.
године, борац.

КОЧИЕ ЈОВАНА ЖИВКО, рођен
1920. године у Жабарима, СРС, Ср-
бин, земљорадник, у НОБ ступио
26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6.
12. 1944. године, борац, умро.

КРАЈИЕ ЗДРАВКА ДРАГОСЛАВ,
рођен 1923. године у Жабарима -
СРС, Србин, земљорадник, у НОБ
ступио 26. 11. 1944. године, а у Бри-
гаду 6. 12. 1944. године, борац, по-
гинуо априла 1945. године на Соко-
цу.

КРАЉЕВИЕ ЈОВЕ ЈАНКО, рођен
1920. године у Долима - Кладањ,

Србин, земљорадник, у НОБ ступио
јануара 1942. године, а у Бригаду
13. 10. 1943. године, борац.

КРАЉЕВИЕ ДАНИЛА МАРКО, ро-
ђен 1911. године у Трнову - Шеко-
вићи, Србин, земљорадник, у НОБ
ступио 1941. године, а у Бригаду
13. 10. 1943. године, командир чете,
носилац »Партизанске споменице
1941«. умро 1986. године.

КРАСНИИ БЕСЛИМА МУХАРЕМ,
рођен 1917. године у Мрамору -
Приштина - САП Косово, Албанац,
земљорадник, у Бригаду ступио 1.
јула 1944. године, водник.

КРБАЊЕВИК МИРКА ЉУБИЦА,
рођена 1922. године у Црњалову -
Бијељина, Српкиња, домаћица, у
НОБ ступила 1944. године, а у Бри-
гаду јуна 1944. године, четна болни-
чарка, умрла 1984. године у Среб-
реници.

КРВАВАЦ МАШЕ АСИМ, рођен
1921. године у Тузли, Муслиман,
радник, у Бригаду ступио 13. 10.
1943. године, борац, погинуо 1944.
године.

КРИЖАНОВИК ИВАНА МАРЈАН,
рођен 1924. године у Медакову -
Тешањ, Хрват, радник, у Бригаду
ступио 20. 01. 1945. године, борац.

КРИЖЕВАЦ ИБРАХИМА АХМЕТ,
рођен 1922. године, у Калесији,
Муслиман, земљорадник, у Бригаду
ступио 15. 12. 1944. године, борац.

КРСТАНОВИК МАРКА АЛЕКСА,
рођен 1923. године у Новом Селу -
Босански Шамац, Србин, земљо-
радник, у Бригаду ступио 1. 05.
1945. године, борац.

КРСТИК-САВИК ДЕСА, рођена
1925. године у Сучанима - Шекови-
ћи, Српкиња, домаћица, у НОБ сту-
пила јула 1943. године, а у Бригаду
маја 1944. године, болничарка.

КРСТИК - КОСАРИК МИЛУНКА,
рођена 1927. године у Читлауцима -

Соколац, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила августа 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

КРУШКО МУЈАНА МУХАМЕД, рођен 1923. године у Трепчи - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац, умро.

КУБИХОВИН ИБРЕ ЕМИН, рођен 1924. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 06. 1944. године, борац.

КУГИН ПЕРЕ БОЖО, рођен 1920. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1945. године, борац, пушкомитраљезац.

КУГИН ПЕРЕ ПАВАЕ, рођен 1920. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду новембра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Трескавици - Трново.

КУГИН МАТИЈЕ РАДО, рођен 1921. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

КУДУЗОВИН ИБРАХИМА АДЕМ, рођен 1920. године у Лукавцу, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 10. 1944. године, борац.

КУДУЗОВИК ПАШАНА НАЗИМ, рођен 1918. године у Мрамору - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

КУЗМИК ВЛАДИМИРА ГРГУР, рођен 1923. године у Влашком Дољу - Азања, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

КУЈОВИК ВУКАШИНА ВУКОСА-ВА-ВУКА, рођена 1921. године у Колашину - СР СГ, Црногорка, радница, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, руководилац СКОЈ-а, а у Бригади, носилац »Споменице«, живи у Београду.

КУКУРУЗОВИК ЗИФЕ АХМЕТ, рођен 1919. године у Мионици - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

КУКУРУЗОВИК АВДЕ ЈУСУФ, рођен 1922. године у Мионици - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, водник.

КУКУРУЗОВИК МУЈЕ МУХАРЕМ рођен 1923. године у Мионици - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

КУКУРУЗОВИК РИФЕ ОСМАН, рођен 1919. године у Мионици - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

КУЛ>УХОВИК ИБРЕ БЕКИР, рођен 1923. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 03. 1944. године, борац, погинуо 10. 11. 1944. године, у Папраћу.

КУЉУХОВИК ИБРЕ МЕХО, рођен 1919. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, код Месића - Мокро.

КУНОСИК МУСТАФЕ ГАЛИБ, рођен 1922. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 15. 05. 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, водник, живи у Тузли.

КУРАХОВИК АБДУЛАХА ИБРАХИМ, рођен 1925. године у Гнојни-

ци - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 12. 1944. године, борац.

КУРТАГИК МАХМУТА БАЈРО, рођен 1925. године у Власеници, Муслимаи, радник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро.

КУРТАГИН ФАДИЛА, рођена 1924. године у Власеници, Муслиманка, ученица, у Бригаду ступила октобра 1943. године, болничарка.

КУРТАГИК КАМИЛОВ ФУАД, рођен 1923. године у Власеници, Муслиман, радник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

КУРТАЛИН ШАНИРА ХИМЗО, рођен 1922. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 16. 10. 1944. године, борац.

КУРТУМА МИНЕ БОШКО, рођен 1922. године у Врановићима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1982. године.

Л

ЛАЗАРЕВИН САВЕ ЛУКА, рођен 1910. године у Бијељини, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 03. 1944. године, борац, погинуо 10. 11. 1944. године у Трнову - Сарајево.

ЛАЗАРЕВИН ПАНТЕ ЛУБОМИР, рођен 1914. године у Трновцима, Србин, земљорадник.

ЛАЗАРЕВИК НЕДЕЉКА МИЛОЈКА, рођена 1925. године у Сарајеву, Српкиња, ћак, у Бригаду ступила 6. априла 1945. године, болничарка.

ЛАЗАРЕВИК ОБРЕНА МИЛОРАД, рођен 1925. године у Удбини - Ше-

ковићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1943. године у Папраћу.

ЛАЗАРЕВИК ДУШАНА МИХАЈЛО-ЈОВО, рођен 1926. године у Матковцу - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо марта 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

ЛАЗИК ИЛИЈЕ БОЖО, рођен 1920. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, десетар.

ЛАЗИК МАРКА ВЛАДИМИР, рођен 1920. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, на Облом Брду - Трново.

ЛАЗИК МИЛОВАНА ВЛАДИМИР, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ЛАЗИК ИЛИЈЕ ДЕСИМИР, рођен 1927. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ЛАЗИК ЈАНКА ДЕСИМИР, рођен 1925. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1944. године, и у Бригаду новембра 1944. године, борац, умро.

ЛАЗИК ИГЊАТА КОРКЕ, рођен 1923. године у Тузли, Србин, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Пожарници.

ЛАЗИК МАТИЈЕ ЗАРИЈА, рођен 1914. године у Осмацима - Калеси-

ја, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ЛАЗИН РИСТЕ НИКОЛА, рођен 1906. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду -, борац, погинуо 1944. године.

ЛАЗИН ВАСИЛИЈА СВЕТОЗАР, рођен 1925. године у Крвавици - Братунац, Србин, ђак, у Бригаду ступио октобра 1943. године, погинуо априла 1944. године, на Облом Брду - Трново.

ЛАЗИК ФИЛИПА СЛАВКО, рођен 1923. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 08. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Зворнику.

ЛАЗИК ДАНКЕ ТОДОР, рођен 1921. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ЛАКИК МИКЕ ГАВРО, рођен 1925. године у Срницама - Градачац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

ЛАКИК ЈОВАНА ЈОВАН, рођен 1925. године у Срницама - Градачац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

ЛАЛОВИК ДИМШЕ СЛОБОДАН, рођен 1925. године у Гојчину Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, под Трескавицом - Трново.

ЛАТИФАГИК МЕХМЕДА САЛКО, рођен 1914. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 10. 08. 1943. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац-брицо.

ЛЕКИК МИЛОРАДА ГОЈКО, рођен 1926. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године, у Власеници.

ЛЕКИК ВЛАЈКА ВЛАСТИМИР, рођен 1925. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

ЛОЗАНОВИК ЛУКЕ ЧЕДО, рођен 1924. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 03. 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, десетар, живи у Зворнику. -

ЛОЈИК ХАЏИБА КЕМАЛ, рођен 1922. године у Миоиници - Градачац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ЛУКИК ЛУКЕ БАЛШКО, рођен 1926. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, живи у Лубљани.

ЛУКИК ТРИПКА БРАНКО, рођен године у Ракином брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1945. године.

ЛУКИК КУРЕ БУРО, рођен 1923. године у Босанском Шамцу, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 05. 1945. године, борац.

ЛУКИК РИСТЕ МАТО, рођен 1919. године у Добрићу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јула 1944. године, десетар, митраљезац, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Зворнику.

ЛУКИК ГОЈКА МИЛОРАД, рођен 1921. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ

и Бригаду ступио 1943. године, водник, умро.

ЛУКИК ЈАКОВА МИЛОРАД, рођен 1927. године у Рачи - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 13. 07. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водни делегат, живи у Власеници - професор у пензији.

ЛУКИН СРЕТКА МИЛОРАД - ТЕНК, рођен 1925. године у Добрићу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

ЛУКИК ПЕТРА РАДЕ, рођен 1914. године у Ораховици - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Шековићима.

ЛУКИК АЛЕКСЕ РАДИВОЈЕ, рођен 1925. године у Добрићу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 08. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац живи у Шековићима.

ЛУКИК РИСТЕ СВЕТОЗАР, рођен 1922. године у Рачи - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1944. године.

ЛУКИК ВАСЕ СЛАВКО, рођен 1926. године у Г. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 02. 1945. године, борац.

ЛУКИК ТОМЕ СТЕВО, рођен 1914. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, интендант бригаде, носилац »Споменице«, умро 1968. године.

ЛУЛИК КОРБЕ ВЛАСТИМИР-ВАСО, рођен 1922. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљо-

радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, командир вода, живи у Фојници.

ЛУЛИК ЈАКОВА ДРАГО, рођен 1924. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, курир, погинуо 1944. године, на Црвеним Стјенама - Романија.

ЛУЛИК БОРБЕ БОКО, рођен 1924. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, водник, носилац »Споменице«.

ЛУЛИК АЛЕКСЕ НЕБО, рођен 1911. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замј. команданта батальона, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1982. године у Живиницама.

ЛУЛИК МИЛОША РАДО, рођен 1920. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, умро.

Љ

ЉЕВАКОВИК ИБРЕ ИБРАХИМ, рођен 1918. године у Трепчи - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у Бригду ступио 14. 01. 1945. године, борац, живи у Трепчи.

ЉЕВАКОВИК БУЛАГЕ МУНИВ, рођен 1920. године у Трепчи - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац, живи у Трепчи.

ЉУБОЈЕВИК ЉУБЕ МИЛАН, рођен 1923. године у Срницама - Градачац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

М

МАЗИК АНТЕ НИКОЛА, рођен 1923. године у Мишарима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МАКАРОВИК ИБРЕ ХАЛИЛ, рођен 1925. године у Макљеновцу - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 04. 1945. године, борац.

МАКОЛИ ЈЕЛУХА САЛИХ, рођен 1919. године у Маревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

МАКОЛИ ШАКИР, рођен 1919. године у Маревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у НОБ ступио 1944. године, а у Бригаду 1945. године, борац.

МАКСИМОВИК МАРКА БОЖО, рођен 1924. године у Рашеву - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, командир вода.

МАКСИМОВИК МИТРА ВОЈИН, рођен 1905. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године у Коњевић Пољу.

МАКСИМОВИК РИСТЕ ДРАГО, рођен 1923. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо крајем 1943. године.

МАКСИМОВИК МАТИЈЕ ЈОВАН, рођен 1921. године у Рашеву - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, десетар.

МАКСИМОВИК РАДЕ МИЛАН, рођен 1927. године у Чивчије Осјећан-

ске - Добој, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, десетар.

МАКСИМОВИК МОМИР, рођен 1923. године у Каштијељу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, живи у СССР.

МАКСИМОВИК ПЕТКА НИКОЛА, рођен 1922. године у Ристићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 18. 02. 1942. године, а у Бригаду јуна 1944. године, водник вода.

МАКСИМОВИК СРЕККА РАДОВАН, рођен 1922. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МАКСИМОВИК ПЕТКА РИСТО, рођен 1925. године, у Ристићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

МАКСИМОВИК РАДЕ СТОЈКА, рођен 1925. године у Драгаљевцу - Бијељина, Српкиња - домаћица, у НОБ ступила 8. 02. 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар чете, живи у Зрењанину.

МАЛЕТИК МАРКА ДУШАН, рођен 1910. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1955. године.

МАЛЕШКИК РАШИДА ИБРАХИМ, рођен 1912. године у Бријесници Малој - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, десетар.

МАЛИКАНОВИК ЦВИКЕ АНБЕЛКО, рођен 1922. године у Подгори - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бри-

гаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1973. године, »Носилац Споменеце«.

МАЛИКАНОВИН ЦВИКЕ НЕБО, рођен 1923. године у Иодгори - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МАЛИКАНОВИК ЦВИЈЕТИНА РИСТО, рођен 1927. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1986. године.

МАЛИК-БЕГОВИК ФЕРИЗА ИСМЕТ, рођен 1924. године у Жепчу, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

МАНДИК ЈОВЕ МАРКО, рођен 1924. године у Рисовцу - Босански Петровац, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете.

МАНОЈЛОВИК ЈОВИЦЕ АЛЕКСАНДАР, рођен 1925. године у Честережу, СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

МАНОЈЛОВИК СТАНИСЛАВА ЖИВАН, рођен 1927. године у Жабарима, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

МАНОЈЛОВИК НИКОЛЕ КОСТА, рођен 1924. године у Зворнику, Србин, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, водиик.

МАЊИК САВЕ МИЛОРАД, рођен 1924. године у Г. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац, умро.

МАРАЧИК ЈОСИПА ЈОСИП, рођен 1914. године у Крку, СРХ, Хрват, војно лице, у Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, секретар штаба бригаде и шеф за наоружање у бригади.

МАРГЕТИК АНТЕ АЛЕКСА, рођен 1920. године у Вучиловцу - Брчко, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

МАРГЕТИК ТЕШЕ ПЕТАР-ПЕРО, рођен 1926. године у Вучиловцу - Брчко, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

МАРИНКОВИК ЉУБИНКА ВОЈКА, рођена 1929. године у Брдима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ и Бригаду ступила 15. 03. 1944. године, борац.

МАРИНКОВИК МИЛАНА ДОБРИВОЈЕ, рођен 1927. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

МАРИНКОВИК ВОЈКЕ ЖИВОМИР, рођен 1927. године у Старом Селу, Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 3. 03. 1945. године код Сокоца.

МАРИНКОВИК МИЛОША ИЛИЈА, рођен 1921. године у Гојчину - Калесија, Румун, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МАРИНКОВИК ТОМЕ ЈОВАН, рођен 1914. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, замјеник командира чете, погинуо фебруара 1944. године.

МАРИНКОВИК ЛУКЕ ЉУБИНКО, рођен 1924. године у Тикварићима — Власеница, Србин, земљорадник,

у НОБ и Бригаду ступио 14. 10. 1944. године, борац.

МАРИНКОВИН ЈОВАНА МИЛАН, рођен 1925. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 08. 1944. године, борац.

МАРИНКОВИК МИЛОША САВО, рођен 1922. године у Гојчину - Калесија, Румун, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МАРИНКОВИК СТАНОЈА СТЕВО, рођен 1914. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

МАРИК АЛЕКСЕ ВЛАДИМИР, рођен 1926. године у Победарју - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Гораж-АУ-

МАРИК НИКОЛЕ ЛАЗО, рођен 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 9. 11. 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МАРИК СТЕВЕ ЉУБО, рођен 1926. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, борац, носилац »Споменице«.

МАРИК СТАНИШЕ МАТИЈА, рођен 1926. године у Удбини - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Јелачићима - Кладањ.

МАРИК ТОДОРА МИЛОШ, рођен 1924. године у Акмачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, бо-

рац, погинуо 1944. године на Трескавици - Трново.

МАРИК БОШКА НЕКО, рођен 1926. године у Зупцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 30. 07. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, курир чете.

МАРИК ТОДОРА РИСТО, рођен 1926. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 12. 1943. године, а у Бригаду јануара 1944. године, борац.

МАРИК СТЕВЕ СТАНА, рођена 1928. године у Зупцима - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила септембра 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка.

МАРИК ЈОЗЕ СТЈЕПАН, рођен 1930. године у Новом Селу - Одак, Хрват, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 27. 04. 1945. године, курир.

МАРИЧЕВИК МАРЈАНА МАРКО, рођен 1928. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Сокоцу.

МАРЈАНОВИК ДАВИДА ВАСО, рођен 1923. године у Каменици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац, умро 1980. године.

МАРЈАНОВИК ВИКЕНТИЈЕ ЗАРИЈА, рођен 1925. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац.

МАРЈАНОВИК МИЛЕ СТАНКО, рођен 1926. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, код Фоче.

МАРЈАНОВИЋ ИВЕ ШИМО, рођен 1921. године у Хусину - Тузла, Хрват, радник, у Бригаду ступио 8. 09. 1944. године, борац.

МАРКОВИЋ БОШКА АЛЕКСАНДРА - АЦА, рођена 1920. године у Власеници, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила 1944. године, болничарка, погинула 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МАРКОВИЋ ВУЈЕ АНДРИЈА, рођен 1892. године у Факовићима - Братунац, Србин, трговац, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро.

МАРКОВИЋ ШИМЕ АНТО, рођен 1924. године у Хусину - Тузла, Хрват, радник, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, командир чете.

МАРКОВИЋ ВЕСЕЛИНА БРАНИСЛАВ, рођен 1923. године у Баници, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

МАРКОВИЋ БРАНИСЛАВ, рођен 1926. године у Београду, Србин, радник, у Бригаду ступио 1944. године, комесар чете.

МАРКОВИЋ ДРАГУТИНА ВЛАДИМИР, рођен 1927. године у Парадину, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 10. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац, погинуо 15. 02. 1945. године у Власеници.

МАРКОВИЋ ТИМОТИЈЕ ДЕСИМИР, рођен 1920. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 02. 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1982. године.

МАРКОВИЋ ИЛИЈЕ БОКАН, рођен 1926. године у Дубици - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 12. 1944. године, борац.

МАРКОВИЋ БОШКА БОРБЕ, рођен 1923. године у Власеници, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Малом Пољу - Хан Пијесак.

МАРКОВИЋ МИЛАНА ЈОВАН, рођен 1915. године у Сићевцу - Жабари - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 10. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац.

МАРКОВИЋ ВОЈИСЛАВА МИЛАН, рођен 1921. године у Азањи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године код Власенице.

МАРКОВИЋ ЈОВАНА МИЛИВОЈЕ, рођен 1921. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, старији водник.

МАРКОВИЋ МИЛАНА РАДИВОЈЕ, рођен 1918. године у Симићеву - Жабари - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 20. 12. 1944. године, санитетска служба.

МАРКОВИЋ ШПИРЕ РАДО, рођен 1923. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МАРКОВИЋ МИЛОША РАДОЈИЦА, рођен 1922. године у Крњеву, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

МАРКОВИЋ ВОЈИСЛАВА РАДОМИР, рођен 1921. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

МАРКОВИЋ СВЕТИСЛАВ, рођен 1922. године у Шабарима - СРС,

Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 11. 1944. године, борац, пушкомитраљезац.

МАРКОВИК САВЕ СЛОБОДАН, рођен 1924. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, полит. комесар, батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МАРКОВИН ВИНКО, рођен 1923. године, у бригади од 1943. комесар батаљона, живи у Загребу.

МАРТИНОВИН ДРАГИША, рођен 1924. године у Раковцу - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио иестао 10. 03. 1945. године на Сокоцу.

МАРУШИН КОСТЕ САВО, рођен 1924. године у Г. Пакленици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

МАСКИЈЕВИН ЈОХАНА ЉУБО, рођен 1924. године у Власеници, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године код Зворника.

МАТЕЈИН БОЖИДАРА МИХАЈЛО, рођен 1917. године у Влашком Долу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, умро.

МАТИН БОРБЕ ДЕСИМИР, рођен 1923. године у Мишарима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МАТИН ОБРАДА ДУШАН, рођен 1924. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МАТИН БОРБЕ МАТИЈА, рођен 1922. године у Мишарима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МАТИК ЈОКСЕ МИЛОРАД, рођен 1923. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ од 1942. године, а у Бригаду ступио 1943. године, борац, официр Озне.

МАТИК МИЛОШ, рођен 1922. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године.

МАТИК ТОШЕ РДЕ, рођен 1918. године, у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, борац, умро.

МАТИК БОШКА РЕЉА, рођен 1926. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 07. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

МАТИК СТАНКА СТАНИША, рођен 1920. године у Копривни - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

МАТИК БОЖИДАРА СТЕВАН, рођен 1923. године у Трновци, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 27. 10. 1944. године, борац.

МАТИК ОБРАДА СТЈЕПАН, рођен 1921. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, водник вода.

МАТУЗОВИК СТЈЕПАНА АНТО, рођен 1924. године у Хусину - Тузла, Хрват, радник, у Бригаду ступио 8. 09. 1944. године, борац.

МАХМУТОВИК МЕХМЕДА МЕМИШ, рођен 1920. године у Поткљечју - Завидовићи, Муслимаи, радник, у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац.

МАХМУТОВИБ ХУСЕ РАГИБ, рођен 1921. године у Маглају, Муслимаи, трговац, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

МАХМУТОВИБ ОСМАНА ХИМЗО, рођен 1925. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

МАХМУТОВИК ИБРЕ ЦЕМАЛ, рођен 1926. године у Дивичу - Зворник, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 20. 11. 1944. године, борац.

МАШАНОВИН АЛИЈЕ ХАСАН, рођен 1921. године у Драчама - Фоча, Муслиман, радник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

МАШИК ХУСЕИНА АЛИЈА, рођен 1916. године у Брдима - Сребреник, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

МЕБИКОВИК - КОМОРАШ БАЈРЕ ФАТИМА, рођена 1924. године у Оцаку, Муслиманка, домаћица, у НОБ и Бригаду ступила 23. 03. 1945. године, болничарка.

МЕКИК МИХАЈЛА МАРКО, рођен 1913. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, кувар.

МЕКИК СПАСОЈА МИЛАН, рођен 1925. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МЕКИК МИХАЈЛА МИРО, рођен 1926. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

МЕКИК МИХАЈЛА РИСТО, рођен 1922. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у

Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Илинчици - Тузла.

МЕКИК АВРАМА САВО, рођен 1926. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 08. 1943. год. а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1946. године.

МЕКИК ЈОВАНА СРПКО, рођен 1923. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МЕКИК НИКОЛЕ СТЕВО, рођен 1921. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Романији.

МЕЛЕЗОВИК МАРКА ДРАГО, рођен 1913. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командит батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1973. године.

МЕМИШЕВИК ФЕХИМА ЕДХЕМ, рођен 1919. године у Мајдану - Завидовићи, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

МЕМИШЕВИК ИДРИЗА РЕФИЈА, рођен 1923. године у Тузли, Муслиманка, домаћица, у НОБ ступила августа 1942. године, а у Бригаду 1944. године, болничарка, живи у Тузли.

МЕМИШЕВИК РАГИБА СМАЈО, рођен 1921. године у Чајничу, Муслиман, радник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду ступио 1944. године, помоћник комесара батаљона, погинуо 7. 05. 1945. године, на Оцаку.

МЕЊИК ЛУКЕ ВОЈИН, рођен 1926. године у Чаићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1981. године.

МЕЊИН САВЕ ДУШАН, рођен 1914. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1952. године.

МЕЊИН ДИМИТРИЈА БОРБЕ, рођен 1917. године, у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду борац, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МЕХАНОВИН ХАСАНА АБДУЛАХ, рођен 1929. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

МЕХДИ РЕЦЕПИ, рођен у Сувој Реци - САП Косово, Албанац, радник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Сокоцу.

МЕХДИ РЕЦЕПИ, рођен у Кошарама - Урошевац, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

МЕХИНОВИК ОСМАНА СУЛЕЈ-МАН, рођен 1922. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац, умро 1985. године.

МЕХИК ЦЕМАЛА АДЕМ, рођен 1923. године у Мионици - Градчац, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 1. 09. 1943. године, а у Бригаду 1. 04. 1945. године, борац.

МЕХИК АЗЕМА СЕЈФО, рођен 1918. године у Д. Раинцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у

Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

МЕХИК ЕМИРА СЕФЕР, рођен 1920. године у Мајдану - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац.

МЕХМЕДАГИК СМАИЛА МЕХО, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, комесар чете.

МЕХМЕДОВИК СУЉЕ ЈУСУФ, рођен 1915. године у Шепку - Зворник, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 22. 09. 1944. године, борац.

МЕХМЕДОВИК МЕХМЕДА МЕХО, рођен 1924. године у Мошеву - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 09. 1944. године, борац, умро 1968. године.

МЕХМЕДОВИК МЕХЕ МУЈО, рођен 1923. године, у Д. Раинцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МЕХМЕДОВИК ХАЏЕ ТЕУФИК, рођен 1927. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 28. 09. 1944. године, борац.

МЕХМЕДОВИК ЗАИМА ХАМИД, рођен 1914. године у Копицама - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

МЕХМЕДОВИК МУСТАФЕ ХАМИД, рођен 1924. године у Расовцу - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 10. 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

МЕХМЕДОВИК ИБРАХИМА ХАСАН, рођен 1922. године у Копица-

ма - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

МЕХМЕДОВИК ЈАШАРА ШАБАН, рођен 1917. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

МЕХУРИН ШАНИРА КАСИМ, рођен 1911. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

МЕШАНОВИК АЛИЈЕ ХАСАН, рођен 1921. године у Драчи - Фоча, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

МЕШИК АЈША, рођена 1926. године у Г. Тузли, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила 17. 09. 1944. године, болничарка, погинула 27. 10. 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МЕШИК ХУСЕ БЕКИР, рођен 1912. године у Поточанима - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, десетар.

МЕШИК ЈУСУФА МУРАДИГ, рођен 1914. године у Тузли, Муслиман, радни, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, погинуо новембра 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МЕШКИК ЈУСУФА АВДО, рођен 1905. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 02. 1945. године, борац.

МЕШКИК ИБРАХИМА ХАМИД, рођен 1927. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 1. 02. 1943. године, а у Бригаду 10. 11. 1944. године, командир вода.

МЕШКИК ИБРАХИМА ХАСАН, рођен 1921. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду

ступио 7. 02. 1945. године, борац, умро.

МЕШКИК ШАБАНА ХАШИМ, рођен 1909. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 02. 1945. године, командир вода.

МЕШКОВИК КАДРЕ ИДРИЗ, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 09. 1944. године, борац.

МЕШКОВИК ХУСЕИНА ЈАКУБ, рођен 1914. године у Д. Грабовици - Тузла, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 13. 09. 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац.

МЕШКОВИК АХМЕТА МЕХМЕД, рођен 1924. године у Тузлу, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 09. 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МИГАЛОВИК САВЕ ДАНИЛО, рођен 1916. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, умро 1949. године.

МИЈАТОВИК АЛЕКСИЈЕ МИЛОРАД, рођен 1925. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир вода, официр у пензији.

МИЈАТОВИК Б. РАДОШ, рођен 1922. године у Богову - Деспотовца, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 20. 11. 1944. године, борац.

МИЈАТОВИК ДРАГУТИНА ЧЕДОМИР, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

МИЈОЈЛИК МИРКО, рођен 1921. године у Бијељини, Србин, радник,

у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јула 1944. године, комесар батаљона, живио у Београду, умро 1988. године, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МИЛАДИНОВИН ЖИВОТЕ ДУШАН, рођен 1921. године у Глибовцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 19. 02. 1944. године, болничар, погинуо 1945. године у Власеници.

МИЛАДИНОВИК САВЕ РАДОМИР, рођен 1921. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МИЛАКОВИК КУРЕ СТЕВО, рођен 1923. године у Хрватској Дубици - СРХ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, обавјештајни официр, носилац »Споменице«.

МИЛАНОВИК ВАСО, рођен 1915. године у Рашеву - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1973. године.

МИЛАНОВИК БУРЕ СТЕВО, рођен 1924. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, водник.

МИЛАНОВИК ПЕТРА БОРБИЈА БОКА, рођен 1922. године у Смолући Доњој - Лукавац, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 8. 08. 1943. године, а у Бригаду јануара 1944. године, командир чете.

МИЛАНОВИК СТАНКА ЛУКА, рођен 1927. године у Рашеву - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1943. године, а у Бригаду новембра 1944. године, борац.

МИЛАНОВИК ЧЕДОМИРА МИЛАН, рођен 1916. године у Симиће-

ву, Жабари, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 29. 11. 1944. године, а у Бригаду 20. 12. 1944. године, борац.

МИЛАНОВИК ТИМОТИЈЕ МИЛЕ, рођен 1920. године у Раковцу, СРС, Србин, земљорадник.

МИЛАНОВИК СТЕВЕ СЛАВОЉУБ, рођен 1924. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 25. 08. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године, код Сарајева.

МИЛАНОВИК ВАСЕ ТОМО, рођен 1925. године у Магашећима - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац погинуо 11. 05. 1944. године, на Сикири - Власеница.

МИЛАТОВИК МАРКА САВО, рођен 1912. године у Титограду, СР ЦГ, Цригорац, радник, у НОБ ступио 26. 08. 1943. године, а у Бригаду јула 1944. године, борац.

МИЛЕТИК МИЛОЈА СТАНИМИР, рођен 1925. године, борац, погинуо код Шековића.

МИЛЕТИК ОБРЕНА ТАНАСИЈЕ, рођен 1922. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«. умро 1975. године.

МИЛИНКОВИК СТОЈАН-СТОЈАН-ДА - КРАЈИШНИК, рођен 1918. године, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, замјеник команданта бригаде, живи у Београду, генерал у пензији.

МИЛИК НИКОЛЕ БОРО, рођен 1925. године у Бјеловару, СРХ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године.

МИЛИБ ЉУБЕ ВЛАДИМИР, рођен 1920. године у Бијелом Пољу - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

МИЛИБ МИТРА ВЛАДО, рођен 1925. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 08. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИЛИБ ОБРЕНА ВОЈКО, рођен 1914. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1965. године.

МИЛИК ИЛИЈЕ ДРАГО, рођен 1922. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИЛИК КОСТЕ КОЈО, рођен 1928. године у Брезовом Пољу - Брчко, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

МИЛИК ЛАЗАРА РАТКО, рођен 1923. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, замјеник командира чете, погинуо 30. јула 1944. године код Нишића - Олово.

МИЛИК ХИЛМЕ ХАКИЈА, рођен 1927. године у Рогатици, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 14. 03. 1945. године, борац.

МИЛИК ЈОВЕ ЦВИЈЕТИН, рођен 1924. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, умро 1980. године.

МИЛИЧЕВИК МИЛОРАДА МИРОСЛАВ, рођен 1926. године у Кршној Глави - Докмир - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 10. 1944. године, борац.

МИЛИЧКОВИК ВЛАДИМИР, рођен 1914. године у Марковцу, СРС, Србин, земљорадник.

МИЛОВАНОВИК ЛАЗАРА БОЖО, рођен 1913. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро 1974. године.

МИЛОВАНОВИК ВЕЛИМИР, рођен 1922. године у Жабарима, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 11. 1944. године, борац.

МИЛАНОВИК ТОМИН БОРКО, рођен 1918. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МИЛОВАНОВИК ЈОВЕ МИЛОВАН, рођен 1926. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

МИЛОВАНОВИК МИЛЕНКА СТЕВО, рођен 1921. године у Грачаници, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар батаљона, погинуо 3. априла 1945. године на Лисини - Соколац.

МИЛОВИК ВАСЕ ЉУБОМИР, рођен 1924. године у Старичу - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, десетар, умро 1980. године у Београду.

МИЛОЈЕВИК АЛЕКСАНДРА МИОДРАГ, рођен 1924. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

МИЛОЈКОВИК АЛЕКСАНДРА ЖИВОЈИН, рођен 1927. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

МИЛОЈКОВИК МИЛУТИНА МИЛАН, рођен 1918. године у Шетању - Петровац на Млави, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, десетар.

МИЛОЈКОВИН АЛЕКСАНДРА РАДИША, рођен 1926. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

МИЛИЧЕВИК МИЛАНА БОРИСЛАВ, рођен 1911. године у Коцељеву, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

МИЛИЧЕВИК ЖИВОЈИН, рођен 1915. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 14. 11. 1944. године, борац.

МИЛОСАВЉЕВИК ЖИВКА ДРАГОМИР, рођен 1925. године у Четељу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, водник.

МИЛОСАВЉЕВИК БОГОЈА ИЛИЈА, рођен 1927. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Очаку.

МИЛОШЕВИК АЛЕКСАНДРА БОЖИДАР, рођен 1923. године у Крњеву, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

МИЛОШЕВИК ПЕТРА БРАНО, рођен 1926. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо децембра 1944. године, на Пожарници.

МИЛОШЕВИК ТОМЕ ДРАГО, рођен 1922. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у

НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1944. године на Дебелој Међи код Хан Пијеска.

МИЛОШЕВИК ЖИВОТА, рођен 1927. године у Врби - Светозарево, СРС, Србин, земљорадник, погинуо 14. 05. 1945. године у Завидовићима.

МИЛОШЕВИК ЛАЗАРА МИХАЈЛО, рођен 1922. године у Баничини, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, борац, погинуо 6. 05. 1945. године код Оцака.

МИЛОШЕВИК Л>. РАДОМИР, рођен 1922. године у Великој Плани, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 4. 12. 1944. године, а у Бригаду 5. 01. 1945. године, борац, извиђач.

МИЛОШЕВИК М. РАДОМИР, рођен 1922. године у Смед. Паланка - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 4. 12. 1944. године, а у Бригаду 27. 12. 1944. године, борац, нишанџија ПТ пушака.

МИЛОШЕВИК СТЕВАНА САВА, рођен 1925. године у Влашком Дољу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 10. 1944. године, борац, погинуо 21. 01. 1945. године код Хан Пијеска.

МИЛОШЕВИК ЖИВОЈИНА СВЕТОЗАР, рођен 1925. године у Грчеу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац, пушкомитраљезац.

МИЛОШЕВИК ТОМЕ СЛАВКО, рођен 1927. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 09. 1942. године, а у Бригаду 1944. године, десетар.

МИЛОШЕВИК СВЕТИСЛАВА ТОМИСЛАВ, рођен 1923. године у Лозовику - Велика Плана, СРС, Ср-

бин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

МИЛОШЕВИН ЛАЗАРА ХРИСТИВОЈЕ, рођен 1918. године у Баничини, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, командир вода.

МИЛУТИНОВИН Л>. ДРАГОЛ.УБ, рођен 1922. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 11. 12. 1944. године, а у Бригаду 27. 12. 1944. године, борац.

МИЛУТИНОВИК ЉУБОМИРА РАДИВОЈЕ, рођен 1924. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

МИЛУТИНОВИН МИРКА Др. СЛОБОДАН, рођен 1925. године у Београду, Србин - ђак, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, референт санитета у батаљону.

МИЉАНИК ДУШАНА ВОЈИН, рођен 1923. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

МИЉАНИК НИКОЛЕ ДРАГО, рођен 1921. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1985. године.

МИЉАНИК ЛУКЕ ДУШАН, рођен 1924. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, командир чете, умро у Лукићеву.

МИЉАНОВИК ЛАЗАРА ВЕЉКО, рођен 1925. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 02. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИЉАНОВИК ЛАЗА ВЛАДИМИР, рођен 1923. године у Марковићима

- Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 06. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИЉАНОВИК ПРОКОПИЈЕ ДИМИТРИЈЕ-МИКО, рођен 1925. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1944. године, на Пожарници - Тузла.

МИЉАНОВИК РИСТЕ МИРОСЛАВ, рођен 1918. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 1944. године, комесар чете, погинуо 1944. године у Сребреници.

МИЉИЧИК ДРАГУТИН, рођен 1927. године у Врбници - СРС, Србин, земљорадник, погинуо 10. 03. 1945. године у Сокоцу.

МИМИК СИМЕ ЉУБО, рођен 1920. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МИМИК ВЕЉКЕ ПЕРО, рођен 1926. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1972. године.

МИРКАНОВИК ВАСЕ ЦВИЈЕТИН, рођен 1912. године у Међашима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 15. 02. 1944. године, борац, погинуо септембра 1944. године на Јелици - Калесија.

МИРОВИК СВЕТОЗАРА ЈАКИЦА, рођена 1928. године у Трњацима - Бијељина, Српкиња, ђак, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду живи у Тузли.

МИТРОВИК МИЛАНА АЛЕКСАНДАР, рођен 1921. године у Влашком Долу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац, нестао 1945. године код Хан Пијеска.

МИТРОВИН БЛАГОЈЕ, рођен у, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године.

МИТРОВИН СИМЕ БОРКО, рођен 1926. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Пожарници - Тузла.

МИТРОВИН БОЖЕ ЈОВО, рођен 1924. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1942. године, а у Бригаду 1944. године борац, погинуо 1944. године на Црвеним Сјенама - Романија.

МИТРОВИН НИКОЛЕ МИЛАДИН, рођен 1920. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 10. 1944. године, борац.

МИТРОВИН ПЕТРА ПЕРО, рођен 1923. године у Г. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

МИТРОВИН ДАНИЛА СВЕТИСЛАВ, рођен 1921. године у Миријеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

МИТРОВИН ДИМШЕ ТИХОМИР, рођен 1924. године у Јавору - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водни делегат, носилац »Партизанске споменице 1941«. умро 1982. године.

МИНАНОВИН СТАНКА БОШКО, рођен 1920. године у Браинцима -

Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МИКАНОВИК ИЛИЈЕ МИЛОШ, рођен 1923. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 06. 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

МИКИК ИВАНА БОГДАН, рођен 1921. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

МИКИК ЖИВАНА ВАСИЛИЈЕ, рођен 1903. године у Курићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, водник, носилац »Партизанске споменице 1941«. умро 1979. године.

МИКИК СТАНКА ДЕСИМИР, рођен 1921. године у Бијелом Пољу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИКИК ЈОВЕ А.УБИНКА, рођена 1927. године у Власеници, Српкиња, домаћица у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинула 1986. године.

МИКИК ВАСЕ А.УБО, рођен 1925. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, командир вода.

МИКИК НИКЕ МАРА, рођена 1924. године у Власеници, Српкиња, ћак, у НОБ ступила јуна 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, болничарка.

МИКИК ВИДАКА МИЛАДИН, рођен 1921. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

МИКИН ЈОВЕ РАЈКО, рођен 1916. године у Власеници, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, интендант бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«. живи у Београду.

МИНИН БУРЕ РАТКО, рођен 1924. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, интендант чете, погинуо 1946. године.

МИНИК НИКЕ СВЕТОЗАР-СВЕТО, рођен 1923. године у Власеници, Србин, радник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете.

МИКИК СТАНКА СЕКУЛА, рођен 1922. године у Бијелом Пољу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Црвеним Стјепама - Романија.

МИКИК ДИМИТРИЈА СПАСО, рођен 1921. године у Травнику, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, командант бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1984. године у Београду.

МИКИК ТОДОРА СРЕТКО, рођен 1922. године у Бурићима - Шековићи, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1975.

МИФТАРЕВИК ВЕЛИЈЕ АБДУЛАЗИЗ, рођен 1925. године у Грачаници, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 8. 09. 1944. године, водник вода.

МИХАЈЛОВИК МЛАДЕНА ЈОВО, рођен 1919. године у Голом Брду, Србин, радник, у НОБ ступио 1941.

године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, обав. официр, батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МИХАЈЛОВИК МАТИЈЕ ЉУБО, рођен 1912. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МИХАЈЛОВИК ВЕЉКА МИЛОРАД-МАКИН, рођен 1926. године у Поповом пољу - Бијељина, Србин, ђак, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, помоћник комесара чете. •

МИХАЈЛОВИК СТЕВЕ СТЕПАН, рођен 1925. године у Михајловићима - Шековићи, Србин, земљорадник у НОБ ступио 1. 09. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

МИХАЈЛОВИК НЕКЕ ТОМО, рођен 1925. године у Каменици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године.

МИХАЉЕВИК БРАНКА ТИХОМИР, рођен 1926. године у Зупцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 18. 01. 1944. године, десетар.

МИШИК НИКОЛЕ ИЛИЈА, рођен 1927. године у Кисељаку - Тузла, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

МИШИК СЛАВОЈКА РАДОСЛАВ, рођен 1928. године у Милићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 09. 1944. године, борац.

МЛАБЕНОВИК МЛАБЕНА ДРАГОМИР, рођена 1919. године у Слапшници — Братунац, Србин, зе-

мљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, борац.

МЛАБЕНОВИН БОЖЕ МИЛОШ, рођен 1912. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1955. године, носилац »Споменице«.

МЛИВИК ЗУЛФЕ ФЕРИД, рођен 1920. године у Дервенти, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, водник вода.

МОНИВОРИК С. РАДОСАВ, рођен 1927. године у Врби - Светозарево, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 12. 1944. године, борац.

МОМЧИЛОВИК ЛУКЕ РАДЕ, рођен 1918. године у Дубници - Власеница, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо маја 1945. године, на Очаку.

МОМЧИЛОВИК ВАСИЛИЈЕ МОМЧИЛО, рођен 1927. године у Магашаћима, Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, водник.

МРАКИК КОСТЕ СЛАВКО, рођен 1921. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године у Дрињачи - Зворник.

МРКОЊИК-ПЕРЕНДИК ГРОЗДАНА, рођена 1924. године у Шековићима, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, омлад. руководилац и референт санитета, носилац »Партизанске споменице 1941«.

МРКАЈИК ЈАКОВА КОМЉЕН, рођен 1916. године у Удбини - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир

чете, погинуо 1944. године на Облом Брду - Трново.

МРКАЈИК МАРКА РАЈКА, удт. САРИК, рођена 1924. године у Д. Браинцима - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка, носилац »Партизанске споменице 1941«, умрла 1973. године, у Зрењанину.

МУЗУРОВИК МЕХЕ ХАЈРО, рођен 1921. године у Зворнику, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

МУЈАКИК АЛИЈЕ ИБРАХИМ, рођен 1923. године у Сјенини - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

МУЈАКОВИК МУЈЕ МУСТАФА, рођен 1909. године у Д. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 04. 1945. године, борац.

МУЈАКОВИК МУЈЕ СУЛТАН, рођен 1924. године у Мошевицу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

МУЈАНОВИК ОСМАНА ЈУСО, рођен 1922. године у Зворнику, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Очаку.

МУЈАНОВИК МУЈЕ САДИК, рођен 1919. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

МУЈИК ХУСЕИНА ЈУСУФ, рођен 1917. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 4. 1945. године, борац.

МУЈИК ИБРЕ МЕХМЕД, рођен 1925. године у Г. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

МУЈИК МЕХМЕДА МЕХО, рођен 1926. године у Г. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 2. 03. 1945. године, борац.

МУЈКАЙОВИК ИБРАХИМА ШАХ-БАЗ, рођен 1925. године у Г. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

МУЈКИК ХУСЕ АЛИЈА, рођен 1925. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио марта 1945. године, борац.

МУЈКИН АЛИЈЕ АЉО, рођен 1921. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

МУЈКИК САБИТА ЗЕКО, рђен 1926. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

МУЈКИК ИБРАХИМА САЛИХ, рођен 1924. године у Хајдаревићима - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

МУЈКИК ХУСЕ КАМИЛ, рођен 1923. године у Клокотици - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

МУЈКИК ОСМАНА ХАСАН, рођен 1913. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

МУЛАОСМАНОВИК АХМЕТА АРИФ, рођен 1922. године у Бијељини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 06. 1945. године, борац.

МУЛАХАСАНОВИК ПАШЕ РЕЏО, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1. јуна 1944. године, командир одељења.

МУМИНОВИК ХУСЕ ИБРАХИМ, рођен 1921. године у Курћевику - Живинице, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

МУМИНОВИК ОСМЕ ЈУСУФ, рођен 1921. године у Д. Раинцима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

МУМИНОВИК БЕГЕ МЕХО, рођен 1910. године у Равни - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 09. 1944. године, борац.

МУМИНОВИК ИБРАХИМА МУСТАФА, рођен 1907. године у Равни - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио фебруара 1945. године, борац.

МУМИНОВИК ХУСЕ СУЉО, рођен 1928. године у Бурђевику - Живинице, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 29. 10. 1944. године на Црвненим Стјенама - Романија.

МУРГИК ХУСЕИНА ЦЕМАЛ, рођен 1924. године у Пољицу - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

МУРИК АРИФА ИБРАХИМ, рођен 1913. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

МУСИК МЕХМЕДА АГАН, рођен 1927. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, курир.

МУСИК МУСТАФА, рођен у Пазину, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, замјеник команданта батаљона, живи у Кључу.

МУСИК ХАКИЈЕ ОСМАН, рођен 1913. године у Каицима - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

МУСТАФИН ОСМАНА МЕХМЕД, рођен 1921. године у Зворнику, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, умро 1970. године.

МУСТАФИН САЛИХА ШАНИР, рођен 1914. године у Очаку, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Букињу - Тузла.

МУСТАЧЕВИК ИБРАХИМА МУСТАФА, рођен 1921. године у Солини - Тузла, Муслиман, обућар, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

МУСТАЧЕВИК ЛАТИФА ХУСО, рођен 1923. године у Доловима - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године на Добрим Водама.

МУСТАЧЕВИК ПАШАНА ХУСО, рођен 1927. године у Доловима - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

МУХАНОВИК АЛИЈА МАЛИК, рођен 1907. године у Зворнику, Муслиман, поштар, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, умро 1966. године.

МУХАРЕМОВИК МЕХМЕДА ЕДХЕМ, рођен 1921. године у Лазу - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 04. 1945. године, борац, погинуо 6. маја 1945. године на Очаку.

МУЧИБАБИК ЛУКА, рођен 1923. године у Кљештанима - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

МУШАНОВИК МЕХМЕДА ШАХБАЗ, рођен 1929а. године у Сеоии -

Бановићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

МУШИК СМАЈЕ БЕГО, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 27. 04. 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

МАЈСТОРОВИК ПЕТРА ДРАГО, рођен 1929. године у Г. Залуковику - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 05. 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, курир Штаба Бригаде.

МАТИК ДРАГУТИНА БУРКАН, рођен 1926. године у Мирковцу - Топаоница - Ниш - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 28. 08. 1944. године - десетар.

Н

НАЛИК МУСТАФЕ ШУХАИМ, рођен 1926. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 14. 09. 1944. године, борац, умро.

НАСИК ОМЕРА ИБРАХИМ, рођен 1912. године у Врановићима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

НАСТИК КОРКЕ БОШКО, рођен 1920. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

НЕВЗЕТОВИК НЕВЗЕТА ОСМАН, рођен 1919. године у Зворнику, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, живи у Зворнику.

НЕДЕЛ.КОВИК ВОЈКО, рођен 1910. године у Коцељеву, СРС, погинуо 23. 12. 1944. године у Ноћајевићима - Кладањ.

НЕДИК МИЛКЕ БОЖО, рођен 1926. године у Г. Ораховици - Лу-

кавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

НЕДИК ТЕШЕ КАМЕНКО, рођен 1922. године у Босанском Шамцу, Србији, земљорадник, у НОБ ступио 15. 08. 1943. године, а у Бригаду другом половином 1944. године, комесар чете, умро 1982. године.

НЕДИН РАТКА РАДЕНКО, рођен 1920. године у Мичијевићу - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

НЕЗИРОВИН ИБРАХИМА ИБРАХИМ, рођен 1926. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 14. 09. 1944. године, борац, живи у Светозареву.

НЕШИК ПАВЛА СРЕТЕН, рођен 1922. године у Лозовику - Велика Плана, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

НЕШКОВИК ПЕРЕ ЛАЗО, рођен 1915. године у Конопљишту - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

НЕШКОВИК МИЛОЈА РАДОСАВ, рођен 1922. године у Ракинцу - В. Плана - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 27. 10. 1944. године, борац, погинуо 8. 03. 1945. године, на Сокоцу.

НЕШКОВИК ПЕТРА ТОДОР, рођен 1926. године у Конопљишту - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

НИКОДИЈЕВИК СВЕТИСЛАВА КРСТИВОЈЕ, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године у Тузли.

НИКОДИЈЕВИК МИЛОСАВА ЉУБОМИР, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

НИКОЛЕТИК ЈОВАНА МИРКО, рођен 1923. године у Босанској Дубици, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар батальона, погинуо 20. 12. 1944. године у Дрињачи - Зворник.

НИКОЛИК БУРБА АНДРЕЈА, рођен 1926. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 03. 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

НИКОЛИК МИРКА ВУКОСАВА, рођена 1923. године у Којчевини - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ и у Бригаду ступила 1943. године, болничарка.

НИКОЛИК ДРАГОЉУБ, рођен 1927. године у Виновачи - Светозарево - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

НИКОЛИК СРЕТЕ ДУШАН, рођен 1922. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, болничар.

НИКОЛИК СПАСОЈА ЗАРИЈА, рођен 1923. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замјеник, комесара чете, живи у Власеници.

НИКОЛИК МИЛОРАДА ЈЕЛИНА, рођена 1927. године у Бетњу - Шековићи, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила новембра 1943. године, болничарка, живи у Власеници.

НИКОЛИК МИТРА ЈЕВРЕМИЈА, рођен 1924. године у Васиљевици-

ма - Лукавац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 04. 1945. године, борац.

НИКОЛИК БОЖИДАРА ЈОВАН, рођен 1927. године у Витежеву - Жабари - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 12. 1944. године, а у Бригаду 28. 12. 1944. године, борац, погинуо 6. маја 1945. године на Оцаку.

НИКОЛИН ФРАЊЕ ЈУРО, рођен 1923. године у Тузли, Хрват, ученик, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

НИКОЛИН МАРКА КОСАНА, рођена 1921. године у Којчевини - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, санитарски референт бригаде.

НИКОЛИН ВАСИЛИЈЕ ЉУБИНКО, рођен 1924. године у Коцељеву - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

НИКОЛИН БОГДАНА МЛАБЕН, рођен 1925. године у Вијенцу - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, живи у Власеници.

НИКОЛИН КИРИЛА НИКОЛА, рођен 1910. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1970. године.

НИКОЛИН Р. РАДМИЛ, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

НИКОЛИН СРЕНКА СЛАВКО, рођен 1925. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у

Бригаду 1944. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1984. године.

НИКОСАВИН РАД. АЛЕКСАНДАР, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, нестао у борби на Хан Пијеску код Симанића куће.

НИНИН МАТИЈЕ АНИЦА, рођена 1915. године у Бетњу - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка.

НИНИН МИЈАТА ВУЈАДИН, рођен 1922. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Тишчи.

НИНИН-СЛИЈЕПЧЕВИН ДАВИДА ДАНИЈЕЛА, рођена 1924. године у Бетњу - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка, носилац »Споменице«.

НИНИН ЛАЗЕ БОРБО, рођена 1921. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

НИНИН НИКОЛЕ ЈАНКО, рођен 1924. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

НИНИН МАРКА МАРИНКО, рођен 1922. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, вода, умро 1971. године у Брчком.

НИНИН НИКОЛЕ МИЛАН, рођен 1921. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

НИНИК ГАВРЕ ОБРАД, рођен 1927. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду јула 1944. године, борац.

НИНИН РАНКО, рођен 1915. године у Јасену - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро.

НИНИК ЛУБЕ СЛАВКО, рођен 1926. године у Бетњу - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду, борац.

НИНИК МАТИЈЕ СЛАВОЈКА, рођена 1925. године у Бетњу - Шековићи, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, болничарка, погинула маја 1944. године на Пискавицацама - Власеница.

НОВАКОВИК АЛЕКСАНДРА БРАНИСЛАВ, рођен 1914. године у Азани - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

НОВАКОВИК ЈЕВТЕ ВУКОСАВ, рођен 1921. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

НОВАКОВИК КОРБЕ ДРАГО, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

НОВАКОВИК ЈОВАНА ЛУБО, рођен 1920. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

НОВАКОВИК КРСТЕ СЛАВОЛУБ, рођен 1920. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

НОВАКОВИК БОГОЉУБА НОВАК, рођен 1926. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Романији.

НОВАКОВИК ОБРЕ ОБРАД, рођен 1922. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац.

НОВАКОВИК КОСТЕ ПЕТКО, рођен 1923. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ од 1943. а у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1984. године.

НОВАКОВИК РАЈКА РАНКО, рођен 1926. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац.

НУРКАНОВИК ИБРЕ РЕШИД, рођен 1924. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

НУРКАНОВИК ИБРЕ ХУСЕИН, рођен 1920. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

НУРКИК АХМЕТА БЕШЛАГА, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, живи у Тузли, пензионер.

НУХАНОВИК ХУСЕИНА ХУСЕИН, рођен 1923. године у Косови - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1944. године, борац.

НЕШИК ЖИВКА ЖИВАДИН, рођен 1927. године у Лабцу - Светозарево - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 12. 1944. године, борац.

Њ

ЊУХОВИЋ ШЕРИФА АХМЕТ, рођен 1924. године у Сарајеву, Муслиман, радник, у Бригаду ступио августа 1944. године, борац.

О

ОБРАДОВИЋ МИЛЕНКА ДРАГОЉУБ, рођен 1924. године у Чете-режу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

ОБРАДОВИЋ ОБРЕНА МИЛОРАД, рођен 1927. године у Соколовићима Рогатица, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац.

ОБРОНЦА БЕЕИР, рођен у Обрене-жи - Подујево - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ОБРОНЦА ЗЕКЕЛ, рођен у Обронци - Подујево САП Косово, Албанац, Земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ОВЧИНА ХАЈДАРА АСИМ, рођен 1911. године у Билећи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17-09. 1944. године, борац.

ОДОБАШИЋ ИБРАХИМА ХАСАН, рођен 1906. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 25. 06. 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, живи у Тузли - пензионер.

ОКИК МЕХМЕДА КАСИМ, рођен 1912. године у Г. Ораховици, Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 03. 1945. године, борац.

ОКИЧИК ДАНИЛА БОШКО, рођен 1922. године у Мишарима - Власе-

ница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

ОКИЧИК ДАНИЛА БОРКО, рођен 1920. године у Мишарима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете, погинуо 1944. године, на Романији.

ОМЕРАГИК БЕГЕ МЕХМЕД, рођен 1927. године у Добоју, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 20. 04. 1945. године, борац.

ОМЕРАШЕВИК ИБРЕ МЕХМЕД, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, борац.

ОМЕРБАШИК ОМЕРА ЈУСУФ, рођен 1915. године у Карадаглијама - Тешањ, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ОМЕРБАШИК АГЕ МУЈО, рођен 1923. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио погинуо, 12. 12. 1944. године у предјелу Локве.

ОМЕРЧИК ИБРАХИМА ОСМАН, рођен 1923. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 01. 1945. године, борац.

ОМИК РАШИДА БЕГО, рођен 1928. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ОМИК ИДРИЗА ХАЈРУДИН, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио августа 1944. године, командир одељења.

ОСМАНОВИК МУЈЕ АДИАЛ, рођен 1926. године у Сарајеву, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ОСМАНОВИЋ АВДИЈЕ ИБРО, рођен 1926. године у Бурђевику, Живинице, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду септембра 1944. године, борац.

ОСМАНОВИЋ САЛКАНА ИБРО, рођен 1924. године у Д. Раинцима - Калесија, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, командир вода.

ОСМАНОВИЋ САЛИХА МЕХМЕД, рођен 1927. године у Миричини - Лукавац, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 3. 02. 1944. године, борац.

ОСТОЈИЋ ОБРЕНА БОЖО, рођен 1925. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

ОСТОЈИН МАРИНКА БОРО, рођен 1927. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, ученик, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, командир вода, пензионисанни официр, живи у Сарајеву.

ОСТОЈИЋ ЗАРИЈЕ ВОЈИСЛАВ - ВОЈО, рођен 1924. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, пуковник у пензији, живи у Београду.

ОСТОЈИН ВИТОРОВИЋ ВАСЕ ГОСПАВА, рођен 1924. године у Козијој Равни - Власеница, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила 1944. године, борац, болничарка, живи у Власеници.

ОСТОЈИЋ БОШКА РАДЕ, рођен 1924. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«, пуковник у пензији, живи у Лубљани.

ОСТОЈИЋ ОСТОЈЕ РАДИВОЈЕ, рођен 1925. године у Козијој Равни - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, погинуо 1944. године у Дубници - Власеница.

ОСТОЈИЋ ЈОВЕ РИСТО, рођен 1925. године у Папраћи - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, борац, живи у Амајлијама - Бијељина.

ОСТОЈИЋ ИЛИЈЕ СТОЈКО, рођен 1926. године у Бљечеву - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 09. 1944. године, борац, умро 1967. године.

П

ПАВИК ИВАНА ДРАГО, рођен 1918. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Романији.

ПАВИК ДРАГЕ МИЛАДИН, рођен 1927. године у Влашком Дољу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ПАВИК МИЛОСАВА МИКАЈЛО, рођен 1920. године у Азањи - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду 20. 12. 1944. године, борац.

ПАВЛОВИЋ БОРБА БОГДАН, рођен 1923. године у Копривни - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ПАВЛОВИЋ ЈОВАНА БРАНКО, рођен 1922. године у Слапшници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

ПАВЛОВИЋ САВЕ ЖИВАН, рођен 1925. године у Вукшићима - Власе-

ница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1944. године на Пожарници.

ПАВЛОВИК МИТРА ЗАХАРИЈЕ, рођен 1906. године у Зеници, Србин, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

ПАВЛОВИК МИРКА МИЛИВОЈЕ, рођен 1924. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир вода, носилац »Споменице«, умро 1980. године.

ПАВЛОВИК КРСТЕ МИЛОШ, рођен 1922. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, носилац »Споменице«.

ПАВЛОВИК ВОЈИСЛАВА МИОДРАГ, рођен 1927. године у Сибници - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 4. 12. 1944. године, борац.

ПАВЛОВИК БОГИКА МИРОСЛАВ, рођен 1927. године у Витежеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 28. 12. 1944. године, борац.

ПАВЛОВИК ИЛИЈЕ СТЕВАН, рођен 1921. године у Миријеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

ПАВЛОВИК ВАСИЛИЈА СТОЈАН, рођен 1920. године у Копривни - Модрича, Србин, радник, у Бригаду ступио 2. 04. 1945. године, борац.

ПАЈИК ЈОВИЦЕ ДУШАН, рођен 1922. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир вода, борац, умро.

ПАЈИК ВЕСЕЛИНА ЖАРКО, рођен 1926. године у Д. Буковици - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Платичеву - Срем.

ПАЈИК СОФРЕНА МИЛУТИН, рођен 1915. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, борац.

ПАЈИК ЈАКОВА МИЛОРАД, рођен 1920. године у Мишарима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Власеници.

ПАЈИК АНДРЕЈЕ РАДОСАВ, рођен 1920. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац, погинуо априла 1945. године, код Сокоца.

ПАВЛОВИК ЦЕМАЛА МЕХМЕД, рођен 1928. године у Д. Грабовици - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ПАЛАНГЕТИК САВЕ КОВИЉКА, рођена 1928. године у Кладњу, Српкиња, радница, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, болничарка, погинула новембра 1944. године у Шековићима - Соколац.

ПАЛИК АДАМА АЛЕКСАНДАР, рођен 1923. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ПАЛИК СВЕТЕ ДОБРИВОЈЕ, рођен 1920. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године у Власеници.

ПАЛИК ВЛАДИМИРА МАРКО, рођен 1924. године у Азањи - СРС,

Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године код Сокоца.

ПАЛИН ВЛАДИМИРА МИЛОРАД, рођен 1922. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ПАНИК СТЕВАНА БРАНКО, рођен 1920. године у Бјелошевцу - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо 1945. године код Сокоца.

ПАНИК СТАНИМИРА МИХАЈЛО, рођен 1910. године у Коцељеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио, погинуо 7. 05. 1945. године на Оцаку.

ПАНТЕЛЕЈИК ПАВЛА МИОДРАГ, рођен 1924. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ПАНТЕЛИК ЉУБОМИРА ВЛАСТИМИР, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 12. 1944. године, борац, погинуо фебруара 1945. године код Добоја.

ПАНТЕЛИК МИХАЙЛО, рођен 1910. године у Коцељеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 7. 05. 1945. године на Оцаку.

ПАНТЕЛИК БОКЕ РИСТО, рођен 1920. године у Пантелићима - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАНТИК СВЕТОЗАРА ЖИВОРАД, рођен 1925. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 10. 1944. године, десетар.

ПАНТИК НИКОЛЕ ЉУБО, рођен 1922. године у Зворнику, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду новембра 1943. године, комесар чете, погинуо априла 1944. године.

ПАНТИК ТОДОРА МИЛОШ, рођен 1919. године у Нећељиштима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1944. године, и у Бригаду, борац.

ПАНТИК ЖИВАДИНА РАДМИЛ, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо јануара 1945. године код Хан Пијеска.

ПАНТИК ЈАКОВА ЦВИЈАН, рођен 1919. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, погинуо 1944. године.

ПАУНОВИК ПЕТРА БОРИВОЈЕ, рођен 1924. године у Витежеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 17. 12. 1944. године, а у Бригаду 20. 02. 1945. године, борац.

ПАУНОВИК МИЛОСАВА ДРАГОСЛАВ, рођен 1921. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

ПАУНОВИК С. КРСТА, рођен 1922. године у Добрим Водама - Светозарево - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 17. 12. 1944. године, борац.

ПАУНОВИК ЈАНКА МИЛОЈЕ, рођен 1921. године у Свињареву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 17. 12. 1944. године, а у Бригаду 10. 12. 1944. године, курир.

ПАУНОВИК ТОДОРА МИЛУТИН, рођен 1908. године у Парадину - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ

ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

ПАЦАЛИ АВДИЈА, рођен у Моревцу - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАЦАЛИ АСЛАН, рођен у Моревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАЦАЛИ ЛАДУШ, рођен у Моревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАЦАЛИ ЗЕКЕ НЕЗИР, рођен 1917. године у Моревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАЦАЛИ СЕЛИМ, рођен у Моревцу - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ПАШАЛИК РАМЕ ХАЗИМ, рођен 1924. године у Бијељини, Муслиман, обућар, у НОБ и Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

ПАШАНОВИК МЕХЕ РАСИМ, рођен 1926. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ПЕЈАНОВИК МИХАЈЛА ЈОВАН, рођен 1926. године у Пржевићима - Соколац, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, погинуо 1944. године у Бедовцима.

ПЕЛЕМИШ МИКЕ ОБРАД, рођен 1922. године у Чакловићима - Тузла, Србин, радник, у НОБ ступио 2. 09. 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете.

ПЕЛЕМИШ РИСТЕ РАДО, рођен 1922. године, у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, носилац »Споменице«.

ПЕЛЕМИШ НЕБЕ САВО, рођен 1923. године у Кладњу, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ПЕЛЕМИШ ПЕТКА САВО, рођен 1920. године у Пелемишима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир извиђачке чете, погинуо новембра 1944. године, код Сокоца.

ПЕЛЕМИШ ПЕТРА СВЕТОЗАР, рођен 1921. године у Шехеру - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо априла 1945. године у Цардама.

ПЕПИК ОБРЕНА ЗОРО, рођен 1924. године у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, умро 1949. године.

ПЕПИК ДИМШЕ ЈОВАН, рођен 1927. године у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ПЕПИН ЛАЗАРА МИЛОРАД, рођен 1918. године у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо новембра 1944. године на Црвеним Стјенама.

ПЕПИК КОЈЕ ЦВЈЕТКО, рођен 1915. године у Допасцима - Кладањ, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у

Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1957. године.

ПЕРАНИНО ПРЕДЕРИКА КАРЛО, рођен 1919. године у Италија, Италија, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду марта 1944. године, борац, умро у болници 1945. године.

ПЕРАНОВИК ПЕРЕ МАРКО, рођен 1924. године у Босанском Милошевцу - Модрича, Србин, радник, у НОБ ступио 16. 09. 1943. године, а у Бригаду 10. 01. 1945. године, борац.

ПЕРЕНДИК НИКОЛЕ ДРАГО, рођен 1925. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 06. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ПЕРЕНДИК МИХАЈЛА ДУШАН, рођен 1909. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, интендант батаљона, носилац «Партизанске споменице 1941», умро 1960. године, у Шековићима.

ПЕРЕНДИК КОРБЕ БОРБО, рођен 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Устипрачи - Рогатица.

ПЕРИК САВЕ БОРИСАВ, рођен 1921. године у Зелињу - Зворник, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1944. године, а у Бригаду 8. 10. 1944. године, борац.

ПЕРИК РАДИСАВА ДАВИД - ДУШАН, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

ПЕРИК МИЛАНА ЖАРКО, рођен 1921. године у Крњеву - СРС, Ср-

бин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 11. 1944. године, борац.

ПЕРИК МИЛОША ЗДРАВКО, рођен 1925. године у Зворнику, Србин, ђак, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете и обавј. официр, умро 1959. године.

ПЕРИК ДРАГОМИРА МИОДРАГ, рођен 1920. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 12. 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године код Сокоца.

ПЕРИК МЛАДЕНА ПЕТРА, рођена 1917. године у Бобетином Брду - Угљевик, Српкиња, домаћица у НОБ и Бригаду ступила, болничарка, умрла 1959. године.

ПЕРИШИК САВЕ БРАНКО, рођен 1920. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, командир вода, носилац «Споменице».

•ПЕРИШИК ЛУКЕ ВУКОСАВ, рођен 1920. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете, носилац «Партизанске споменице 1941», умро 1970. године у Зворнику.

ПЕРИШИК САВЕ ДАНКО, рођен 1921. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на путу Милићи - Власеница.

ПЕРИШИК НИКЕ КОСТАДИН, рођен 1926. године у Акмачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

ПЕРИШИК РАДОВАНА ДЕСПЕТ, рођен 1924. године у Дубници -

Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду крајем 1944. године.

ПЕРИШИК РАДОВАНА МИЛИВОЈЕ, рођен 1921. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, комесар батаљона, носилац »Споменице«.

ПЕРИШИК РАДОВАНА МИЛОШ, рођен 1928. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац »Партизанске споменице 1941«. живи у Београду.

ПЕРИШИК ВАСЕ НОВАК, рођен 1928. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду, маја 1944. године, борац, погинуо 1945. године код Хан Пијеска.

ПЕРИШИК РАДОВАНА РАДИВОЈЕ, рођен 1919. године у Дубници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командант батаљона, погинуо 12. априла 1945. године у Завидовићима.

ПЕРКОВИК ПАВЛА МАРИНКО, рођен 1919. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, борац, погинуо 1943. године.

ПЕРУШИНОВИК КОЈЕ МИЛОШ, рођен 1912. године у Зупцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ПЕТЕРКА АНТОНА СЛАВКО, рођен 1925. године у Врандуку - Добој, чех, радник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, десетар, живи у Чехословачкој.

ПЕТКОВИН ЈОВАНА ДЕСА, рођена 1924. године у Прибоју - Лопаре,

Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1943. године, а у Бригаду септембра 1944. године, болиничарка у бригадној болници, убијена почетком 1945. године у логору Јасеновац.

ПЕТКОВИК АЛЕКСАНДРА БОЖИДАР, рођен 1925. године у Тићевцу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 12. 10. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац.

ПЕТРОВИК ПАНТЕ ВИДАК, рођен 1928. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године у Грабовици - Власеница.

ПЕТРОВИК ЖИВКА ДОБРОСАВ, рођен 1921. године у Жабарима, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

ПЕТРОВИК СТАНОЈЛА ДРАГОЉУБ, рођен 1921. године у Мистријеви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 11. 1944. године, а у Бригаду 30. 12. 1944. године, борац.

ПЕТРОВИК МИЛОВАНА ДУШАН, рођен 1924. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ПЕТРОВИК ГАВРЕ БОКО, рођен 1926. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, водник, живи у Приједору.

ПЕТРОВИК ЈОВЕ МИЛИВОЈЕ, рођен 1926. године у Србин, радник, борац, погинуо маја 1945. године код Оцака.

ПЕТРОВИК КРСТА МИОДРАГ, рођен 1923. године у Крњеву, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

умро од тифуса априла 1945. године у Ваљевској болници.

ПЕТРОВИК НИКОДИНА ПАИСИЈА, рођен 1921. године у Пискавицама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац.

ПЕТРОВИК САВЕ ПАВО, рођен 1906. године у Д. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац, погинуо 1945. године у Озренском батаљону.

ПЕТРОВИК МИЛУТИНА РАДОСАВ, рођен 1921. године у Крњеву, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

ПЕТРОВИК КОСТЕ РИСТО, рођен 1905. године у Симин Хану - Тузла, Србин, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, интендант батаљона.

ПЕТРОВИК СВЕТИСЛАВА СТАНИМИР, рођен 1926. године у Србин, земљорадник, борац, умро 1945. године у Шабачкој болници.

ПЕТРОВИК МИХАЈЛА ТЕШО, рођен 1905. године у Петровићима - Шековићи, Србин, радник у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јуна 1944. године, шеф за наоружање бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1986. године.

ПЕТРОВИК АЛЕКСЕ ТИХОМИР, рођен 1928. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 16. 06. 1943. године, а у бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ПЕТРОВИК СТОЈАНА ТИХОМИР, рођен 1918. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, водник вода.

ПЕТРОВИК ВИКЕНТИЈЕ ТОМО, рођен 1924. године у Марковићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ПЕШИК МИЛОЈА ЖИВОЈИН, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године код Власенице.

ПЕШИК ЗАРИЈЕ МИЛОРАД, рођен 1923. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац, погинуо на Романији.

ПЕШИК СТАНОЈА РАЈКО, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

ПЕШТАЛИК СЕЈНЕ ЈУСУФ, рођен 1923. године у Мионици - Градчац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ПИЉАНОВИК ЛУКЕ БОШКО, рођен 1907. године у Г. Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, интендант чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1975. године.

ПИЉАНОВИК МИХАЈЛА ЉУБО, рођен 1916. године у Петровићима - Шековићи, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1967. године.

ПИЉАНОВИК ЈАКОВА МИЛАДИН, рођен 1927. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 01. 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ПИЉАНОВИК КОСТЕ ТИХОМИР, рођен 1928. године у Петровићима

- Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 06. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

ПИЉНИ ГРГЕ НИКОЛА, рођен 1927. године у Брешкама - Тузла, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 12. 1944. године, борац.

ПИРИН ХАМДИЈА, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ПЈЕВИК САЛКЕ МЕХО, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 12. 12. 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ПЛАЗАЧИК КРСТЕ ВЕЉКО, рођен 1907. године у Плазачама - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 02. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1984. г.

ПЛАЗАЧИК ИЛИЈЕ ЖИВАН, рођен 1921. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, полит. делегат вода, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ПЛАЗАЧИК СТЕВЕ ПЕТКО, рођен 1925. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, омладински руководиоца батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ПЉЕВЉАК АВДЕ ХУСЕИН, рођен 1924. године у Фочи, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ПОКОРНИ ВЕРА, рођена 1925. године у Пјеновцу - Хан Пијесак, Јеврејка, ђак, у Бригаду ступила 1944. године, водни делегат.

ПОЊАВИК ЦЕМАЛА ФУАД, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у НОБ ступио 20. 10. 1942. године, а у Бригаду децембра 1943. године, борац.

ПОПАДИК МИКЕ ЈАШО, рођен 1923. године у Ченгићу - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1943. године у Прњавору - Калесија.

ПОПОВ АЦЕ СЛОБОДАН, рођен 1921. године у Тузли, Србин, радник, у Бригаду ступио 20. 10. 1943. године, борац.

ПОПОВИК МАКСИМА ВЕЉКО, рођен 1928. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, делегат, погинуо марта 1945. године на Црвеним Стјенама код Сокоца.

ПОПОВИК НИКЕ ВУЈАДИН, рођен 1926. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, умро 1944. године у Тузли.

ПОПОВИК РИСТЕ ДЕСИМИР, рођен 1914. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

ПОПОВИК ЈОВАНА ДИМШО, рођен 1921. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Јаворнику - Шековићи.

ПОПОВИК МИХАЈЛА ДРАГО, рођен 1922. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године делегат, погинуо маја 1944. године у Жеравицама - Хан Пијесак.

ПОПОВИК ВЕЉКЕ ДУШАН-БАКА, рођен 1920. године у Бродца - Бијељина, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јула 1944. године, замјеник командита батаљона, погинуо јула 1944. године на Међашу - Калесија.

ПОПОВИК ДРАГЕ ЉУБИША, рођен 1925. године у Зворнику, Србин, ђак у Бригаду, ступио 1943. године, комесар чете, и батаљона.

ПОПОВИК КОРКА МИЛЕНКО, рођен 1928. године у Зворнику, Србин, ђак, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1961. године.

ПОПОВИК ТИХОМИРА МИАО-ВАН, рођен 1924. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, водник.

ПОПОВИК ВЛАДИМИРА МИЛО-РАД, рођен 1921. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац, погинуо 1945. године у Црној Ријеци - Хан Пијесак.

ПОПОВИК ВЛАДИМИРА МИЛО-САВ, рођен 1924. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 12. 12. 1944. године, борац, командир одељења.

ПОПОВИК ЈОВАНА МИЛОШ, рођен 1926. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду новембра 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Јаковцима - Шековићи.

ПОПОВИК ВЛАДИМИРА МИРОСЛАВ, рођен 1924. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ПОПОВИК ЈАНКА МИТАР, рођен 1929. године у Стрмици - Шекови-

ћи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, курир штаба Бригаде, умро 1983. године.

ПОПОВИК ЈОВАНА НЕБО, рођен 1911. године у Осмацима - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду августа 1944. године, обавј. официр, бригаде носилац »Партизанске споменце 1941«, умро 1984. године.

ПОПОВИК РИСТЕ ПЕРО, рођен 1909. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године борац - кувар - умро.

ПОПОВИК ДИМИТРИЈЕ СВЕТО-ЗАР - КЕТО, рођен 1925. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио фебруара 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, помоћник комесара батаљона, живи у Београду.

ПОПОВИК САВЕ СВЕТОЗАР, рођен 1909. године у Сребреници, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, интендант батаљона, умро 1967. године у Зворнику.

ПОПОВИК ЈАКОВА СИМО, рођен 1920. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, и у Бригаду маја 1944. године, борац.

ПОПОВИК СПАСОЈА СИМО, рођен 1922. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јула 1944. године, замј. комесара чете, носилац »Партизанске споменце 1941«.

ПОПОВИК ДИМИТРИЈА СЛАВКО, рођен 1912. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, комесар чете.

ПОПОВИК НИКОЛЕ СЛОБОДАН, рођен 1917. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, интендант батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ПОПОВИН ВОЈИСЛАВА СРЕНКО, рођен 1922. године у Сарајеву, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«.

ПОПОВИК ТОДОРА ТАТЈАНА - ТАЊА, рођена 1928. године у Зворнику, Српкиња, ћак, у НОБ ступила марта 1943. године, а у Бригаду септембра 1944. године, четна болничарка, погинула октобра 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ПОПОВИК ОБРЕНА ЦВЈЕТКО, рођен 1918. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Илинчици - Тузла.

ПРЖИК РАДОСАВА ВЛАДИМИР, рођен 1923. године, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац, погинуо 9. 03. 1945. године у Великој Градини.

ПРОДАНОВИК ВИДАКА БОГДАН, рођен 1923. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ПРОДАНОВИК ДЕСПЕТА БОЖИДАР, рођен 1924. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо октобра 1944. године, на Пожарници - Тузла.

ПРОДАНОВИК ПЕТРА ВЛАДИМИР, рођен 1916. године у Тупков-

вићима - Живинице, Србии, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, умро 1984. г.

ПРОДАНОВИК РАДОВАНА ВОЈКА, рођена 1925. године у Буљевићима - Власеница, Српкиња, домаћица у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, санитарски референт.

ПРОДАНОВИК - ПЕРИК САВЕ ДАНИЦА, рођена 1904. године, у Дубници - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, умрла.

ПРОДАНОВИК НИКОЛЕ КУРКИЈА, рођена 1912. године у Којчевини - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 7. 07. 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, болничарка, умрла 1987. године.

ПРОДАНОВИК КРСТЕ ДРАГО, рођен 1927. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро.

ПРОДАНОВИК ЈОВЕ ЛАЗАР, рођен 1928. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

ПРОДАНОВИК рођ. ЧАЛМИК МАРКА КСЕНИЈА, рођена 1929. године, у Власеници, Српкиња, ученица, у Бригаду ступила 1. 10. 1944. године, референт санитета батаљона и руководицац СКОЈ-а у батаљону.

ПРОДАНОВИК ДРАГЕ МАРКО, рођен 1926. године у Тупковићима, Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

ПРОДАНОВИК НИКОЛЕ НЕБО, рођен 1907. године у Којчевини -

Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо крајем 1943. године.

ПРОДАНОВИК ДЕСПОТА СВЕТО-
ЗАР, рођен 1920. године у Вукови-
ћима - Власеница, Србин, земљо-
радиик, у НОБ ступио 1942. године,
а у Бригаду октобра 1943. године,
командир вода, погинуо почетком
1943. године на Рогосији - Власени-
ца.

ПРОДАНОВИК СРЕДОЈЕ, рођен
1919. године у Неђељштима - Вла-
сеница, Србин, земљорадник, у
НОБ ступио 8. 09. 1943. године, а у
Бригаду 1943. године, борац.

ПРОТИК МИЛОША УРОШ, рођен
1919. године у Каменици - Маглај,
Србин, земљорадник, у Бригаду
ступио 17. 04. 1945. године, борац.

ПУКЕЦ АНДРЕЈЕ АНКИЦА, рође-
на 1926. године у Бјеловару, СРХ,
Хрватица, домаћица, у Бригаду
ступила 10. 10. 1944. године, болни-
чарка.

ПУРКОВИК ТИМОТИЈЕ МАТИЈА,
рођен 1922. године у Тупанарима -
Шековићи, Србин, земљорадник, у
НОБ ступио јануара 1942. године, а
у Бригаду октобра 1943. године, бо-
рац, погинуо 1944. године на Хан
Краму - Хан Пијесак.

ПУРКОВИК ТИМОТИЈЕ МИЛО-
ВАН, рођен 1926. године у Тупана-
рима - Шековићи, Србин, земљо-
радник, у НОБ ступио 1943. године,
а у Бригаду 13. 10. 1943. године, де-
сетар.

ПУШКАРЕВИК ХУСЕ ОМЕР, ро-
ђен 1920. године у Клокотници -
Добој, Муслиман, земљорадник, у
Бригаду ступио 15. 03. 1945. године,
борац.

ПУШКАРЕВИК ВАСЕ РОСА, рође-
на 1927. године у Подновљу - Мод-
рича, Српкиња, домаћица, у Брига-

ду ступила 7. 09. 1944. године, бол-
ничарка.

ПАВЛОВИК ДРАГОСЛАВА РАЈКО,
рођен 1927. године у Драгову -
Сибница - СРС, Србин, земљорад-
ник, у НОБ и Бригаду ступио 12.
12. 1944. године, командир одје-
љења.

РАВЊАКОВИК ЛАЗАРА МИЛО-
РАД, рођен 1911. године у Којчеви-
ни - Власеница, Србин, земљорад-
ник, у НОБ ступио 1. 08. 1941. годи-
не, а у Бригаду 13. 10. 1943. године,
борац.

РАВЊАКОВИК ЛАЗАРА МИЛУ-
ТИН, рођен 1915. године у Којчеви-
ни - Власеница, Србин, земљорад-
ник, у НОБ ступио 1941. године, а
у Бригаду 13. 10. 1943. године, бо-
рац, умро, 1981. године.

РАВЊАКОВИК СТЕВЕ ЦВИЈЕ-
ТИН, рођен 1924. године у Којчеви-
ни - Власеница, Србин, земљорад-
ник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 11.
1944. године, борац.

РАДИВОЈЕВИК ДРАГОМИР, рођен
1912. године у Коријену - СРС, Ср-
бин, земљорадник, у Бригаду сту-
пио децембра 1944. године, борац,
погинуо 12. 04. 1945. године у Шен-
ковићима код Сокоца.

РАДИВОЈЕВИК МИЛОРАДА ЉУ-
БО, рођен 1925. године у Стрмици -
Шековићи, Србин, земљорадник, у
НОБ ступио јуна 1943. године, а у
Бригаду октобра 1943. године, бо-
рац, умро 1944. године у Стрмици.

РАДИВОЈЕВИК МИЛОСАВ, рођен
1927. године у Врби - Светозарево
- СРС, Србин, земљорадник, у Бри-
гаду ступио 15. 12. 1944. године, бо-
рац.

РАДИВОЈЕВИК МИЛОРАДА НЕ-
БО, рођен 1926. године у Стрмици
- Шековићи, Србин, земљорад-

ник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац, живи у Стрмици.

РАДИОНИ АНТОНИ, рођен 1920. године у Драгоњи - Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду марта 1944. године, командир вода, погинуо 28. 03. 1944. године на Зеленим водама - Соколац.

РАДИН МИКЕ ЖИВОЈИН, рођен 1922. године у Међашима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1942. године, а у Бригаду марта 1944. године, борац, заробљен 1944. године и одведен у Њемачку.

РАДОВАНОВИН ВУКАШИНА БОШКО, рођен 1924. године у Трновчи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 27. 11. 1944. године, борац, погинуо 23. 03. 1945. године у Хан Пијеску.

РАДОВАНОВИК ВЛАДИСЛАВ, рођен 1910. године у Свилеуви - Коцељево - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 10. 1944. године, борац.

РАДОВАНОВИК РАДЕНКА МИЛИСАВ, рођен у Расићима - Косјерић - СРС, Србин, земљорадник, нестао 8. 05. 1945. године на Оцаку.

РАДОВАНОВИК МИЛОРАД, рођен 1912. године у Свилеуви - Коцељево - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, нестао 24. 12. 1944. године.

РАДОВАНОВИК КОСТАДИНА МИЛУТИН, рођен 1924. године у Четережу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

РАДОВАНОВИК ВУЈИЦЕ МИРОСЛАВ, рођен 1924. године у Врбници, СРС, Србин, земљорадник, у

НОБ ступио 7. 12. 1944. године, а у Бригаду 10. 12. 1944. године, курир.

РАДОВИК БОРБИЈЕ ЈОВО, рођен 1927. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро 1972. године.

РАДОЈКОВИК АЛЕКСАНДРА БОРИВОЈЕ, рођен 1925. године у Четережу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

РАДОЈКОВИК ЖИВОЈИНА ВЛАДИМИР, рођен 1924. године у Брзоходу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 11. 1944. године, борац.

РАДОЉЕВИК ДАНИЛО, рођен 1924. године у Брљији - СРС, Србин, земљорадник, погинуо 9. 03. 1945. године на Сокоцу.

РАДОЈЧИК РАДОСАВА ДУШАН, рођен 1920. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 2. 12. 1944. године, борац.

РАДОЈЧИК ЛАЗАРА ЖИВАН, рођен 1926. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац - курир.

РАДОЈЧИК ПЕТКА КРСТО, рођен 1922. године у Сучанима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 24. 03. 1943. године, а у Бригду 13. 10. 1943. године, десетар, живи у Зворнику.

РАДОЈЧИК ПАВЛЕ-ОЗРЕНАЦ, рођен, замјеник команданта батаљона.

РАДОСАВЉЕВИК СВЕТОЛИКА БОГОЉУБ, рођен 1925. године у Брзоходу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 11. 1944. године, борац.

РААОСАВЉЕВИК РАНКА ЖАРКО, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

РАДУЛОВИН СРЕНКА РАДИВОЈЕ, рођен 1924. године у Козијој Равни - Власеница, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, командир вода, погинуо 1945. године на Прљушама код Власенице.

РАДУЛОВИК САВО-КРАЈИШНИК, рођен 1923. године, Србин, радник, у НОБ ступио комесар батаљона.

РАЈИК АНДРИЈЕ МИОДРАГ, рођен 1922. године у Глибовцу - Смед. Паланка, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 19. 12. 1944. године, борац.

РАЈИК МИЛОСАВА РАДИСАВ, рођен 1922. године у Глибовцу - Смед. Паланка, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 19. 12. 1944. године, борац.

РАЈИЧИК БОГОМИРА БОРИВОЈЕ, рођен 1927. године у Глибовцу, Смед. Паланка, СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 20. 12. 1944. године, борац.

РАКЕТИК МИЛОВАН, рођен у Марковцу - СРС, нестао 7. 05. 1945. године у Очаку.

РАКИК ЈОВАНА БОРКО, рођен 1917. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, комесар чете, погинуо маја 1944. године у Жеравицама - Хан Пијесак.

РАКИК БЛАГОЈА ДРАГОЉУБ, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

РАКИК ЈАКОВА КАЈО, рођен 1920. године у Ракином Брду - Калесија,

Србин, земљорадник, у НОБ ступио јула 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир одјеље-

РАКИК БЛАГОЈА МИЛОРАД, рођен 1918. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

РАКИК ТИМЕ РАДО, рођен 1927. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1943. године, борац.

РАНКОВИК АЛЕКСАНДАР, рођен 1911. године у Свилеуви - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

РАНКОВИК СТОЈАДИНА БОРИС-ЛАВ, рођен 1920. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

РАНКОВИК НЕДЕЉКА ВОЈИС-ЛАВ, рођен 1915. године у Арањи - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац.

РАНКОВИК ЖИВКА РАДИВОЈЕ, рођен 1927. године у Д. Ливадици - Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 29. 11. 1944. године, а у Бригаду 1. 01. 1945. године, борац.

РАХМАНОВИК ИБРЕ АХМЕТ, рођен 1914. године у Крижанима - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

РАХМАНОВИК МУХАРЕМА МУХАМЕД, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, борац.

РАШИДАГИН ХАМДИЈЕ ИРФАН, рођен 1917. године у Сарајеву, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

РАШИК АЛЕКСАНДРА РАДОМИР, рођен 1920. године у Глибовцу - Смед. Паланка - СРС, Србин, земљорадник у НОБ и Бригаду ступио 19. 12. 1944. године, водник.

РЕБИН ЈОВЕ ЈАКОВ, рођен 1921. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода, носилац »Споменице«.

РЕБИК ЈОСИПА ЛУКА, рођен 1920. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1944. године, командир вода, умро 1955. године.

РЕБИК ТРИПКА РЕЛ.А, рођен 1910. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

РЕБИК ПЕРЕ СРПКО, рођен 1927. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

РЕБИК МИТРА ТРИПО, рођен 1924. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, радник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

РЕКИК СЕЈФЕ МУСТАФА, рођен 1917. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 07. 1944. године, борац.

РЕЛИК МИЛЕТЕ БРАНКО, рођен 1921. године у Д. Ливадицама - Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, митраљезац.

РЕЛ.ИК НОВАКА ВУЛЕ, рођен 1909. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро.

РЕЛ.ИК Л.УБЕ МИЛАДИН, рођен 1920. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо децембра 1944. године у Сучанима.

РЕЛ.ИК ОБРЕНА БОЈО, рођен 1925. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1985. године.

РЕЛ.ИК ДАВИДА МИЛОШ, рођен 1924. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Акмачићима.

РЕЛ.ИК ПЕРЕ МИРКО, рођен 1920. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

РЕЛ.ИК САВЕ РЕЉА, рођен 1923. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду новембра 1943. године, водник, погинуо 1944. године на Пожарници - Тузла.

РЕЉИК РИСТЕ РИСТАН, рођен 1907. године у Брдима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 07. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1988. године.

РЕЉИК ИЛИЈЕ СЛОБОДАН, рођен 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 08. 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

РЕЉИК РАДОВАНА СТАНОЈЕ, рођен 1924. године у Рашковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир чете, погинуо априла 1945. године на Пожарници.

РЕЉИН АЛЕКСЕ ТИХОМИР, рођен 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

РЕЉИН МАРКА ЦВИЈАН, рођен 1910. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године.

РЕЋИН ВЕЛИЈЕ МУСТАФА, рођен 1922. године у Џемату - Власеница, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, умро 1985. године.

РЕШИН МУСТАФЕ БАЈРО, рођен 1912. године у Брчком, Муслиман, у НОБ и Бригаду ступио 30. 09. 1944. године, борац.

РИБИН ЈУКЕ ИБРО, рођен 1913. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, умро 1962. године.

РИСТАНОВИН ЈОВЕ ЈОВАН, рођен је 1927. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо децембра 1944. године у Дубници.

РИСТАНОВИН СРЕТКА РАДИВОЈЕ, рођен 1921. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

РИСТАНОВИН РАДОВАНА РАЈКО, рођен 1919. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бри-

гаду октобра 1943. године, борац, умро 1988. године.

РИСТИН МАТИЈЕ БОЖО, рођен 1920. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1983. године.

РИСТИН МАТИЈЕ БОРИСАВ, рођен 1926. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо септембра 1944. године.

РИСТИН ЈОВАНА ДУШАН, рођен 1920. године у Бољанићу - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

РИСТИН РИСТАНА ЛУКА, рођен 1913. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1973. године.

РИСТИК БРАНКА НЕНАД, рођен 1926. године у Зворнику, Србин, ћак, у Бригаду ступио октобра 1943. године, вод. делег. и замј. к. чете, борац, живи у Београду.

РИСТИК ЈОВАНА ОБРО, рођен 1925. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

РИСТИК ПЕРЕ РАДМИЛА, удт. БУРИЧИК, рођена 1922. године у Власеници, Српкиња, домаћица, у НОБ и Бригаду ступила 1944. године, борац, болничарка.

РИСТИК БОРБИЈЕ РАТКО, рођен 1917. године у Бурићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду

13. 10. 1943. године, борац, носилац, «Партизајске споменице 1941», умро 1972. године.

РИСТИК ПАНТЕ СПАСАН, рођен 1919. године у Зворнику, Србин, пољ. техничар, у НОБ ступио јула 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, помоћник комесара батаљона, живи у Тузли.

РИСТИК НЕБЕ ТОДОР, рођен 1927. године у Г. Пакленици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

РИСТИК ЛУКЕ ЧЕДО, рођен 1924. године у Г. Пакленици - Маглај, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

РУЛАНИ РАМАДАНА АФИЗ, рођен у Рогачици - Каменица, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

РУЛАНИ САИТЕ ФАИК, рођен 1924. године у Рогачици - Каменица, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, десетар.

РУЛАНИ ЈУСУФА ШАКИР, рођен у Рогачици - Каменица, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

РУМЛ>АНИН ЛАЗАР, рођен 1924. године у Кузмину - Срем, САП Војводина, Србин, ђак, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1944. године, борац.

РУЊАЈИК ЛАЗАР, рођен у Брчком, Србин, радник, у Бригаду ступио 1943. године.

С

САВАНОВИК БОШКА МИЛУТИН, рођен 1925. године у Копривну — Модрича, Србин, земљорадник, у

Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

САВИНОВИК МЛАБЕНА МИРКО, рођен 1918. године у Петровићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро марта 1944. године у Власеници.

САВИК БОШКА АКИМ, рођен 1918. године у Јегиневом Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 10. 1944. године, борац.

САВИК ЛУКЕ БОГДАН, рођен 1921. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Пјеновцу.

САВИК САВЕ ДРАГИША, рођен 1925. године у Шековићима, Србин, студент, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, замј. комесара чете, умро 1985. године у Сарајеву.

САВИК ЈОВЕ ДРАГО, рођен 1924. године у Тузли, Србин, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године, код Винковца.

САВИК БОРБЕ ДРАГОМИР, рођен 1924. године у Парадину - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

САВИК ДУШАНА ДУШАН, рођен 1928. године у Јеловом Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

САВИК ЈЕРКА ДУШАН, рођен 1926. године у Гојчију - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командант батаљона,

носилац »Партизанске споменице 1941«.

САВИП ЛУКЕ БОКАН, рођен 1926. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командант батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

САВИН МИХАЈЛА ЈАНКО, рођен 1926. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, водник вода, погинуо јануара 1945. године у Шенковићима код Сокоца.

САВИК ЛУКЕ МИЛОРАД, рођен 1926. године у умро 1973. године у Хан Пијеску.

САВИК МИКЕ МИЛОРАД, рођен 1923. године у Гојчину - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

САВИК ЛУКЕ НИКОЛА, рођен 1920. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борц, умро 1981. године.

САВИК ЈОВЕ РАДО, рођен 1917. године у Тузли, Србин, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године, на планини Звијезди.

САВИК ЈОВАНА РАДОМИР, рођен 1924. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, четни економ, носилац »Партизанске споменице 1941«.

САВИК РАЈКА ТИХОМИР, рођен 1923. године у Стрмици - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду

1943. године, борац, умро 1988. године.

САВИК АВРАМА ЦВИЈАН, рођен 1925. године у Пожарници - Тузла, Србин, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац, погинуо 21. 11. 1944. године у Шековићима - Соколац.

САВКИК ЗАРИЈЕ СТАНКО, рођен 1924. године у Дубиници - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир вода, погинуо 1944. године на Романији.

САДИКОВИК ШАБАНА АЛИЈА, рођен 1924. године у Липници - Тузла, Муслимаи, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 29. 10. 1943. године, десетар, умро.

САДИКОВИК МАШЕ МУХАМЕД, рођен 1914. године у Липници - Тузла, Муслиманк, радник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац.

САДИКОВИК ХАМЗЕ ШЕМСО, рођен 1928. године у Липници - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац.

САЛЕТОВИК ИБРЕ СУЉО, рођен 1924. године у Расовцу - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 09. 1944. године, борац.

САЛИХОВИК САЛКО-ИКАН, рођен 1919. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 7. 09. 1944. године, борац, умро.

САЛИХОВИК АВДЕ ШАКИР, рођен 1907. године у Биљачи - Братунац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 03. 1945. године, борац.

САЛКИК РАШИДА ИСМЕТ, рођен 1928. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 3. 03. 1945. године, борац.

САЛКИН МУЈЕ МЕХО, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

САЛКИК ОСМАНА СУЛЕЈМАН, рођен 1925. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

САМАРЦИН ВЕЛ>КЕ СТАНИМИР, рођен 1925. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

САМАРЦИК ТОШЕ ТРИШО, рођен 1924. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, водник вода.

САНДИК МИТРА ВЛАЈКУ-ША-ВЛАЈКО, рођен 1915. године у Раинцима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, интендант батаљона, стрељан од четника 1944. године у Папраћи.

САНДИК МИТРА СТАНОЈЕ, рођен 1924. године у Јегинову Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац, погинуо 1944. године.

САРАЧЕВИК ЕТХЕМ, рођен 1921. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, обавјештајни официр, батаљона.

САРАЧЕВИК АЛИЈЕ ИСМЕТ, рођен 1919. године у Кошутници - Соколац, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац.

САРАЧЕВИК МУСТАФЕ МУСТАФА, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Црној Ријеци.

САРАЧЕВИК ШАХИН, рођен 1918. године у Новој Касаби - Власеница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Дрињачи - Зворник.

САРИК ПЕРУНИКЕ ПЕТКО, рођен 1926. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

САРИК ПЕРУНИКЕ РАДОСАВ, рођен 1923. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, замјеник комесара батаљона, носилац »Споменице« умро у Лукићеву.

САРИК МИРКА РАДО, рођен 1927. године у Воличевићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1944. године, а у Бригаду септембра 1944. године, десетар.

САХАНИК МУСТАФЕ ЦЕМО, рођен 1918. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

СЕЈРАНИК ФЕХИМА МУХАРЕМ, рођен 1930. године^ Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

СЕЈРАНИК ФЕХИМА СУЉО, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године у Добрињи код Тузле.

СЕЈРАНИК ХУСЕ ХУСО, рођен 1920. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 23. 08. 1944. године на Романији.

СЕЛИМАНИ рођен у Ораховици, САП Косово, Албанац, радник, у Бригаду ступио 1945. године, командир вода, погинуо 1945. године код Сокоца.

СЕЛИМОВИЋ МУСТАФЕ МУРА-ДИФ, рођен 1912. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, живи у Тузли.

СЕЛИМОВИЋ ОБЕ МУХАРЕМ, рођен 1923. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, живи у Тузли.

СЕРАТЛИН АВДЕ ИБРАХИМ, рођен 1916. године у Пасцима - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, десетар.

СИМАНИН МАРКА ЛУБО, рођен 1925. године у Касевцу - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац, погинуо 1946. године.

СИМАНИН ЈАКОВА СЛАВКО, рођен 1919. године у Тишчи - Властеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Београду.

СИМЕУНОВИЋ ВИДАК, рођен 1924. године у Бијељини, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, бригадни руководицац СКОЈ-а, погинуо августа 1944. године, у Кусачама - Хан Писац.

СИМИЋ БОЈЕ МИЛАН, рођен 1927. године у Брезовом Пољу - Брчко, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 05. 1945. године, борац.

СИМИЋ ЛУБОМИРА АЛЕКСАНДАР, рођен 1927. године у Башину, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 12. 1944. године, борац.

СИМИЋ БОРИВОЈЕ, рођен 1925. године у Семберији, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, комесар чете.

СИМИЋ РАДЕ ДРАГО, рођен 1920. године у Рајићима, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. ком. вода, погинуо новембра 1944. године на Црвеним Стјенама.

СИМИЋ ЈОВАНА БОРБО, рођен 1914. године у Зворнику, Србин, маш. техничар, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командант батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«.

СИМИЋ СИМЕ ЖАРКО, рођен 1923. године у Међашима - Бијељина, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 10. 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац.

СИМИЋ ЦВИЈАНА ЛУБИНКО, рођен 1922. године у Рајићима - Властеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1973. године у Београду.

СИМИЋ БОЖЕ ЛУБИЦА, живи у Београду.

СИМИЋ ОБРАДА МИЛУТИН, рођен 1920. године у Лозовику - Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 03. 1945. године, борац.

СИМИЋ ВАСЕ МИРКО, рођен 1913. године у Миљевићи - Сански Мост, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1944. године, замјеник команданта бригаде, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1986. године.

СИМИЋ СТОЈАНА СТЕВАН, рођен 1924. године у Какмужу - Грачаница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 04. 1945. године, борац.

СИМИЋ ХАСИБА СУЛТАН, рођен 1923. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године.

СИМОНОВИЋ МИЛОША СИМО, рођен 1914. године у Великом

Орашју, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, болничар.

СИНАНОВНИ МЕХМЕДА ИБРАХИМ, рођен 1925. године у Милановцима - Калесија, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

СИНАНОВИН ИСЕ РАСИМ, рођен 1919. године у Завидовићима, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 11. 04. 1945. године, борац,

СКЕЈИН СУЉЕ МАХМУТ, рођен 1924. године у Бродићима - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 04. 1945. године, борац.

СКОПЉАК ШАБАНА АХМЕТ, рођен 1913. године у Бријешници Великој - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

СКОПЉАКОВИК СМАИЛА ЕНВЕР, рођен 1919. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, помоћник ком. чете, погинуо 1945. године у Лаћинима - Славонија.

СКУЛА ХУСЕ ОСМАН, рођен 1910. године у Равнама - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 02. 1945. године, борац, умро.

СЛИЈЕПЧЕВИК РАДОВАНА МИЛАДИН, рођен 1930. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 09. 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1988. године.

СЛИЈЕПЧЕВИК МАРИНКА МИЛОСАВ, рођен 1917. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1979. године.

СЛИЈЕПЧЕВИК МАРИНКА МИРКО, рођен 1924. године у Бакићима

- Власеница. Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Пазови.

СЛИЈЕПЧЕВИК РАДОВАНА ПЕТАР, рођен 1914. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо априла 1944. године, у Долини Праће.

СЛИЈЕПЧЕВИК ПЕТРА РАДОМИР, рођен 1925. године у Буљевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо октобра 1943. године.

СЛИЈЕПЧЕВИК ГЛИГОРА РАЈКО, рођен 1911. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1986. године.

СМАИЛБЕГОВИК МЕХО, из Зворника, живио у Власеници.

СМАИЛОВИК МУСТАФЕ АВДО, рођен 1914. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, борац.

СМАИЛОВИК СМАИЛА ИСМЕТ, рођен 1923. године у Сарајеву, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

СМАИЛОВИК СУЉЕ НОВАЛИЈА, рођен 1919. године у Г. Рахићу - Брчко, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 10. 07. 1943. године, а у Бригаду јануара 1945. године, обавјештајни официр у батаљону.

СМАИЛОВИК МУЈЕ ХАСАН, рођен 1925. године у Чоби - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 7. 02. 1945. године, борац.

СМАЈИЛОВИК МУЈЕ ХУСЕИН, рођен 1919. године у Придјелу Гор-

њем - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 04. 1945. године, борац, погинуо 8. 05. 1945. године у Влашкој Магали - Оцак.

СОКИК ПЕРЕ ВЕЛИМИР, рођен 1916. године у Селиштима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир вода, носилац »Партизанске споменице 1941«.

СОКИК КОСТЕ МИЛОРАД, рођен 1920. године у Селиштима - Шековићи, земљорадник, у НОБ ступио 5. 10. 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац.

СОКОЛОВИК РАЈКА ВЕЉКО, рођен 1924. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио маја 1944. године, и у Бригаду маја 1944. године, борац.

СОКОЛОВИК ТОДОРА ЖАРКО, рођен 1924. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1944. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

СОЛАК ЈАКУБА ИБРО, рођен 1926. године у Међећи - Вишеград, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

СОПИ ЕЈУПА НАЗИР, рођен 1916. године у Мрамору - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

СОПИ БЕКЕ ШАБАН, рођен 1925. године у Мрамору - Приштина - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

СПАСОЈЕВИК СВЕТИСЛАВА ДРАГИША, рођен 1917. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 22. 12. 1944. године, борац, погинуо 10. 03. 1945. године, у Власеници.

СПАСОЈЕВИК СТЕВАНА ЖИВКО, рођен 1916. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

СПАХИК БЕГЕ АЛИЈА - АЉО, рођен 1929. године у Д. Грабовици - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

СПАХИК АЛИЈЕ ЈУСО, рођен 1927. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, погинуо 1945. године код Брчког.

СПАХИК САЛИМА МУСТАФА, рођен 1902. године у Козлуку - Зворник, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 22. 09. 1944. године, борац.

СРАБОВИК АЛИЈЕ ФЕХИМ, рођен 1926. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, погинуо 1944. године у Добрим Водама.

СРАБОВИК ОСМАНА ХАШИМ, рођен 1924. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац, умро.

СТАНАРЧЕВИК ПАНТЕ ДУШАН, рођен 1912. године у Ракином Брду - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, економ чете.

СТАНАРЧЕВИК БЛАШКЕ СРПКО, рођен 1926. године у Ракином Брду, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац.

СТАНЕК АЛБЕРТА РУДОЛФ, рођен 1914. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио 19. 09. 1944. године, борац.

СТАНИК НИКОЛЕ ЈАНКО, рођен 1920. године у Грабовици - Власе-

ница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТАНИШИК СЕКУЛЕ БОГДАН, рођен 1909. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

СТАНИШИН РИСТЕ БОЖИДАР, рођен 1925. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1943. године.

СТАНИШИН САВЕ ВОЈИСЛАВ, рођен 1923. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

СТАНИШИК РАДОВАНА ДЕСАНКА, рођен 1916. године у Бакићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 25. 07. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, болничарка.

СТАНИШИК ДАВИДА ЛУКА, рођен 1920. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године, у Д. Залуковику.

СТАНИШИК МИЈАТА ЛУКА, рођен 1924. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо 1944. године у Д. Залуковику.

СТАНИШИК СРЕДОЈА МАРКО, рођен 1909. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац.

СТАНИШИК СТЕВЕ МИЛОВАН, рођен 1923. године у Бакићима -

Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 8. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, делегат вода, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1985. године.

СТАНИШИК СЕКУЛЕ МИЛОРАД, рођен 1917. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, командир чете, погинуо 1944. године.

СТАНИШИК СТЕВЕ НИКОДИН, рођен 1918. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 8. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, замјеник комайданта батаљона, погинуо априла 1944. године, на Облом Брду - Трново.

СТАНИШИК РИСТЕ НИКОЛА, рођен 1924. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, живи у Лукићеву.

СТАНИШИК ОБРЕНА ПЕРО, рођен 1919. године у Нећељиштима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1943. године.

СТАНИШИК ДАВИДА РАДО, рођен 1924. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1980. године.

СТАНИШИК САВЕ СВЕТОЗАР, рођен 1923. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1944. године, у Д. Залуковику.

СТАНИШИК ДАВИДА ТОМА, рођен 1909. године у Којчевини - Вла-

сеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1986. године.

СТАНКОВИН ИАИЈЕ ВЛАДИМИРА, рођен 1926. године у Великом Орашју, СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 3. 12. 1944. године, борац.

СТАНКОВИН ЈОВАНА А.УБИСАВ, рођен 1912. године у Сибници - СРС Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 12. 1944. године, умро 1945. године у Хан Пијеску.

СТАНКОВИК МИЛЕ МИЛОВАН, рођен 1927. године у Опсини - Добој, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 20. 04. 1945. године, борац.

СТАНОЈЕВИК ЖИВОТЕ МИЛУТИН, рођен 1918. године у Жабарима - СРС, Србин, трговац, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, телеграфиста, умро 1952. године.

СТЕВАНОВИК ВОЈИСЛАВА ВИТОМИР - ВИТА, рођен 1922. године у Придворцима - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године.

СТЕВАНОВИК ТОДОРА ЈОВАН, рођен 1923. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

СТЕВАНОВИК МАКСЕ МАРКО, рођен 1906. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, кувар, умро.

СТЕВАНОВИК ЧЕДОМИРА МИЛАН, рођен 1920. године у Жабарима, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, бо-

рац, погинуо 1945. године код Сокоца.

СТЕВАНОВИК ЖИВАНА МИЛОШ, рођен 1910. године у Дебрецу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 24. 11. 1944. године, борац.

СТЕВАНОВИК ДРАГЕ НЕКО, рођен 1923. године у Симићима - Власеница, Србин, ђак, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир одјељења, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Власеници.

СТЕВАНОВИК ВАСИЛИЈЕ ПЕРО, рођен 1924. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

СТЕВАНОВИК КОЈЕ САЈО, рођен 1912. године у Сајтовићима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Споменице«.

СТЕВАНОВИК МИЛАНА СТАНИМИР-ЦАНЕ, рођен 1920. године у Придворцима - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

СТЕВИК МИЛОСАВА АЛЕКСАНДАР, рођен 1925. године у Жабарима - СРС, Србин, радник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

СТЕВИК СТАНОЈА ДОБРИВОЈЕ, рођен 1927. године у Четережу, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

СТЕВИК ПАВАА МИЛАДИН, рођен 1924. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1945. године у Власеници.

СТЕВИН ВОЈИНА СТАНКО, рођен 1923. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТЕФАНОВИН ДУШАН, рођен 1916. године у Марковцу - СРС, Србин, земљорадник, погинуо 1. 04. 1945. године у Лисини.

СТЕФАНОВИК И. СТАНКО, рођен 1927. године у Драгоцвету - Светозарево - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 14. 11. 1944. године, борац.

СТЈЕПАНОВИК ВОЈИНА ИЛИЈА, рођен 1927. године у Братунцу, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, водник.

СТЈЕПАНОВИК ВОЈИНА МИХАЈЛО, рођен 1920. године у Братунцу, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро.

СТЈЕПАНОВИК МИКАЈИЛА МОМЧИЛО, рођен 1921. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТЈЕПАНОВИК СТЈЕПАНА ПЕЛКА, рођена 1920. године у Рашића Гају - Власеница, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила октобра 1943. године, нестала априла 1944. године код Жеравица - Хан Пијесак.

СТЈЕПАНОВИК ИГЊАТА ПЕТАР, рођен 1891. године у Какмужу - Грачаница, Србин, радник, у Бригаду ступио 2. 02. 1945. године, борац.

СТЈЕПАНОВИК ЛОВЕ РАДИСЛАВ, рођен 1926. године у Јегиновом Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо марта 1945. године у Маргетићима.

СТЈЕПАНОВИК ЈЕВРЕМА РАТКО, рођен 1926. године у Победарју -

Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јануара 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо 1943. године на Бачковцу - Шековићи.

СТЈЕПАНОВИК САВЕ СТЈЕПАН, рођен 1913. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТОЈАДИНОВИК ЖИВКА МИЛОРАД, рођен 1926. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

СТОЈАДИНОВИК СВЕТОЗАРА СЛОБОДАН, рођен 1914. године и Бијељини, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

СТОЈАК ФРАЊЕ ПЕРО, рођен 1927. године у Брешкама - Тузла, Хрват, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

СТОЈАНОВИК ЖАРКА БОЖО-ЖИГА, рођен 1922. године у Власеници, Србин, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро у САД.

СТОЈАНОВИН СТОЈАНА ВЕЉКО, рођен 1919. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 02. 1945. године, борац.

СТОЈАНОВИК АЛЕКСЕ ДЕСИМИР, рођен 1927. године у Гачићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду јуна 1944. године, борац, живи у Шековићима.

СТОЈАНОВИК ЉУБОМИРА ДРАГОЉУБ, рођен 1925. године у Лозовику - Велика Плана - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 12. 1944. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ БОРБЕ ДУШАН, рођен 1928. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, умро 1975. године.

СТОЈАНОВИЋ МАТИЈЕ РАДО-ЗВЕЧАК, рођен 1927. године у Тишчи - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ БОРБА РАДОВАН, рођен 1922. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 10. 1943. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ БОРБЕ РИСТО, рођен 1928. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ СТОЈАН-КРАЈИШНИК, рођен 1925. године, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду децембра 1943. године, замј. комесара батаљона, погинуо априла 1944. године у Трнови - Биљина.

СТОЈАНОВИЋ МИКАИЛА ЦВИЈЕТИН, рођен 1916. године у Слапашници - Братунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ МИХАЈЛА ВЕЛЕМИР, рођен 1926. године у Парадишу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

СТОЈАНОВИЋ МИХАЈЛА МАКСИМ, рођен 1923. године у Парадишу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 7. 11. 1944. године, а у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац.

СТОЈИШИЋ ВИКЕ ДРАГУТИН, рођен 1920. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у

Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Власеници.

СТОЈИШИЋ ВИКЕ МИЛУТИН, рођен 1922. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Грабовици.

СТОЈКОВИЋ НИКОЛЕ ИЛИЈА, рођен 1927. године у Великом Орашју - СРС, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 14. 11. 1944. године, борац.

СТОЈЧИНОВИЋ МИЛАНА МИЛОШ, рођен 1923. године у Медакову - Тешањ, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 03. 1945. године, борац.

СТОКИЋ ДРАГУТИНА БОРИВОЈЕ, рођен 1914. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 26. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац.

СТОКИЋ МИЛИСАВА МИЛУТИН, рођен 1921. године у Четережу - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 3. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 01. 1945. године, борац.

СТОКИЋ МИЛАНА РАЈКО, рођен 1914. године у Брињу - Лика - СРХ, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јуна 1944. године, замјеник командира чете.

СТОКИЋ ВЕЛЕМИРА СВЕТОЛИК, рођен 1922. године у Сибници - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 4. 12. 1944. године, а у Бригаду 23. 12. 1944. године, командир вода.

СТОШИЋ ДРАГУТИНА МИЛАН, рођен 1927. године у Великом Орашју, Велика Плана - СРС, Србин, радник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

СТРИНИЋ ПЕРЕ ВОЈО, рођен 1927. године у Беглуцима - Дервента, Ср-

бин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

СТУПАРЕВИН ЗАРИЈЕ МАРКО, рођен 1914. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио октобра 1943. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, економ и кувар.

СТУПАРЕВИК МИХАЈЛА СЛАВКО, рођен 1913. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир чете, погинуо јула 1944. године на Осмацима.

СТУПАР ЛАЗЕ ПЕТАР, рођен 1926. године у Ступарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 07. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

СУЛЕЈМАНОВИК ЈУСУФА МЕХМЕД, рођен 1927. године у Бабићима - Грачаица, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

СУЛТАНОВИК ХУСЕ СУЛЕЈМАН, рођен 1929. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

СУЛ>А СИНАНА РИФАТ, рођен 1921. године у Обрончи - Подујево - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, извиђач, погинуо 1945. године на Романији.

СУЛ.АГИК АХМО, рођен 1919. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

СУЛ.АГИК САЛКЕ ОМЕР, рођен 1926. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

СУЉЕВИК БЕКТЕ АЛИЈА, рођен 1923. године у Говзи - Фоча, Мус-

лиман, радник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

СУЉИК САЛИХА ЗИЈАД, рођен 1927. године у Добоју, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

СУЉИК МЕХМЕДА ЦЕМАЛ, рођен 1928. године у Добоју, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

СУЉКАНОВИК ШАБАНА ЗАИМ, рођен 1921. године у Ц. Брду - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

СУЉКАНОВИК МУСТАФЕ ФАДИЛ, рођен 1926. године у Црвеном Брду - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

СУШЕЛ АНТЕ ЈАРОСЛАВ, рођен 1916. године у Тузли, Чех, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, заробљен на Црвеним Стјенама и вјероватно стријељан.

СУШИК ЦВИЈАНА ДУШАН, рођен 1923. године у Рајићима - Власеица, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо маја 1944. године у Цимријама - Хан Пијесак.

СУШИК НЕБЕ ЈАНКО, рођен 1926. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир вода.

СУШИК МИЛИВОЈА МИЛОШ, рођен 1924. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац «Партизанске споменице 1941», умро 1985. године.

Т

ТАБАКОВИН ШАХМАНА САБИТ, рођен 1919. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, живи у Тузли.

ТАДИН КОСТЕ ААЗАР, рођен 1921. године у Мраморку - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 09. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командант батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Зворнику.

ТАДИК ЛУБИСАВА ЉУБОМИР, рођен 1925. године у Јагоштици - Бајина Башта - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ТАДИК РАНКА МИЛИВОЈЕ, рођен 1927. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Лукићеву.

ТАДИК ТАДИЈЕ ПЕРО, рођен 1926. године у Мраморку - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, пенз. кап. I кл. у Крушевцу.

ТАДИК СТАНКО, рођен године у Јегинову Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио године, курир, умро 1983. године.

ТАЛОВИК РАМЕ РЕСИД, рођен 1920. године у Бурђеву - Живинице, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, командир вода.

ТАФА МУСТАФА, рођен у Бресалицама - Ђилане - САП Косово, Албаиц, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ТАХИР рођен у село Хоће - Сува Река - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

мљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ТАХУДИК ХАМИДА СМАИЛ, рођен 1914. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац, живи у Тузли.

ТАЦКОВИК БУРБА МИЛОЈЕ, рођен 1922. године у Глибовцу - Смед. Паланка - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 12. 1944. године, борац.

ТАЦКОВИК МИЛОСАВА РАДИСАВ, рођен 1925. године у Глибовцу - Смед. Паланка - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 12. 1944. године, борац, митраљезац.

ТЕЛАБАШИК СУЉЕ ЕСАД, рођен 1913. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, командир живи у Загребу, адвокат.

ТЕШАНОВИК ДИМШЕ ВЛАДИМИР, рођен 1926. године у Врелу - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године код Фоче.

ТЕШИК ВЕЛИМИР, рођен 1910. године у Свилаеви - Коцељево - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 11. 1944. године, борац.

ТЕШИК ЗАРИЈЕ ВЕЉКО, рођен 1930. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 16. 07. 1944. године, борац, живи у Бакићима.

ТЕШИК ЈЕВТЕ ВИДОСАВ, рођен 1928. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Тикварићима.

ТЕШИК ЗАРИЈЕ ДРАГО, рођен 1924. године у Којчевини - Власеница, борац, живи у Тикварићима.

ница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Којчевини.

ТЕШИК МАРКА ДРАГО, рођен 1914. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац умро 1982. године.

ТЕШИК МАРАКА ДУШАН, рођен 1920. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године, на Илинчици - Тузла, (24. октобра у Д. Залуковику).

ТЕШИК ЈАКОВ, рођен 1923. године у Мушићима Црногорским - Косјерић - СРС, Србин, земљорадник, погинуо 6. 05. 1945. године на Оцаку.

ТЕШИК САВЕ ЛЗУБИСАВ, рођен 1920. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Д. Залуковику.

ТЕШИК МАРКА МИЛОСАВ, рођен 1928. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Д. Залуковику.

ТЕШИК ЈЕРКА ОСТОЈА, рођен 1918. године у Олимеру - Тузла, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 4. 02. 1945. године, борац.

ТЕШИК ИЛИЈЕ ПРЕДРАГ, рођен 1911. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умро 1972. године.

ТЕШИК МАРКА РАДОМИР, рођен 1928. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у

НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године.

ТЕШИК САВЕ СЛАВКО, рођен 1927. године у Тикварићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Тикварићима.

ТЕШИК КОЈЕ ТОДОР, рођен 1922. године у Г. Скиповцу - Грачаница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 05. 1945. године, борац.

ТИЊИК АХМЕТА АБДУЛАХ, рођен 1915. године у Хусину - Тузла, Муслиман, радник у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, интендант

ТИЊИК АХМЕТА МУХАМЕД, рођен 1911. године у Тузли, Муслиман, медицинар, у НОБ ступио 2. 10. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, помоћник управника болнице, погинуо априла 1944. године у Црној Гори, Општина Берањи.

ТИРНАНИК МИЛИЈЕ ВЛАСТИМИР, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ТИРНАНИК МИЛОША МИЛОВАН, рођен 1917. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године.

ТИРНАНИК БУРБА МИОДРАГ, рођен 1924. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ТИРНАНИК МИЛИЈЕ МИОДРАГ, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ТИРНАНИК МИЛОША МИХАЈЛО, рођен 1920. године у Крњеву - СРС,

Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ТИРННИК МИЛИЈЕ РАДОМИР, рођен 1920. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 14. 10. 1944. године, борац.

ТОДИН МАРКА МИЛАДИН, рођен 1929. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио марта 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, курир, погинуо 1944. године на Црвеним Стјенама.

ТОДОРОВИК АНДРИЈЕ АНДРИЈА, рођен 1928. године у Модрану - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 01. 1945. године, борац.

ТОДОРОВИК БОГОЉУБА БУДИМИР, рођен 1923. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, погинуо 1944. године, на Романији.

ТОДОРОВИК-ЈАКИМОВ МАРЈАНА ВИНКА, рођена 1921. године у Дубници - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, умрла 1977. године.

ТОДОРОВИК АЛЕКСАНДРА ЉУБОМИР, рођен 1923. године у Глибовцу - Смед. Паланка - СРС. Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1945. године.

ТОДОРОВИК ТРИВУНА МИЛАН, рођен 1928. године у Г. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1945. године, борац.

ТОДОРОВИК МИЛИЈЕ МИЛЕТА, рођен 1920. године у Глибовцу - Смед. Паланка - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 12. 1944. године, болничар.

ТОДОРОВИК ДУШАНА РАДОЈКА, рођена 1906. године у Рајићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, болничарка, погинула марта 1944. године у селу Чадоевина код Рогатице.

ТОДОРОВИК ПЕРЕ РИСТО, рођен 1929. године у Дубници - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1945. године у Мокром - Сарајеву.

ТОДОРОВИК МИЛОША СВЕТОЗАР, рођен 1923. године у Тузли, Србин, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Купи.

ТОКАНОВИК ВАСИЛИЈА НЕКО, рођен 1928. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 15. 02. 1942. године, а у Бригаду 1944. године, борац, умро 1983. године.

ТОМАЗО ПАТРИТИ, рођен 1920. године у Италија, Италијан, у НОБ ступио 9. 09. 1943. године, а у Бригаду априла 1944. године, борац.

ТОМИК ДУШАНА ГАВРО, рођен 1928. године у Д. Жабару - Орашје - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 02. 1944. године.

ТОМИК ЈОВАНА ДУШАН, рођен 1923. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, курир, живи у Тупанарима.

ТОМИК БОШКА ИЛИЈА, рођен 1926. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац живи у Тупанарима.

ТОМИК УРОША МИРКО, рођен 1923. године у Жабарима - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио

20. 11. 1944. године, а у Бригаду 6. 12. 1944. године, борац, живи у Жабарима.

ТОМИН ПЕРЕ НИКОЛА, рођен 1924. године у Каменици - Зворник, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио априла 1944. године, борац, живи у Каменици.

ТОМИН НЕБЕ САВО, рођен 1928. године у Јегиновом Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

ТОМИК МАРКА СЛАВКО, рођен 1925. године у Јегиновом Лугу - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 01. 1945. године, борац.

ТОМИК МАРКА СОФРЕН, рођен 1918. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, умро.

ТОПЧАГИК ФЕРИДА ЕШО, рођен 1924. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац, погинуо 27. 10. 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ТОРИК ШАБАНА АВДО, рођен 1924. године у Равној - Маглај, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

ТОРЛАК ХАСАНА АГАН, рођен 1923. године у Лазама - Рогатица, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 01. 1945. године, борац.

ТОРЛАК ОМЕРА ХАМЕД, рођен 1925. године у Лазама - Рогатица, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 01. 1945. године, борац.

ТОРЛИК ХАМИДА КЕМАЛ, рођен 1924. године у Сарајеву, Муслиман,

радник, у НОБ и Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ТРАИЛОВИК ДАНИЛА ВОЈИСЛАВ, рођен 1921. године у Тичевцу, Србин, радник, у НОБ ступио 12. 12. 1944. године, а у Бригаду 25. 12. 1944. године, борац, живи у Тичевцу.

ТРИВКОВИК САВЕ БРАНКО, рођен 1923. године у Тупанарима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године на Хан Пијеску.

ТРИПКОВИК МИРКА СТАНИМИР, рођен 1916. године у Галовићима - Косјерић, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 25. 12. 1944. године, борац.

ТРИПУНОВИК ЛУКЕ БОРБИЈА, рођен 1922. године у Грабовици - Власеница, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, живи у Власеници - пеизионер.

ТРИФКОВИК БОГДАНА ДЕСПЕТ, рођен 1921. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ТРИФКОВИК ТОМЕ РИСТО, рођен 1920. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Милићима.

ТРИФКОВИК ПЕРЕ СЛОБОДАН, рођен 1922. године у Вуковићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, командир вода, живи у Зворнику.

ТРИФКОВИК ФИЛИПА ЦВИКО, рођен 1926. године у Бањици - Бијељина, Србин, земљорадник, у

Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, погинуо 1946. године.

ТРИШИК ЈОВАНА ВИШЊА, рођена 1925. године у Рајићима - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ТРИШИН ЈОВАНА ДАНИАО, рођен 1927. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир вода.

ТРИШИН ЈОВАНА ДЕЈАН, рођен 1928. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, командир вода, живи у Београду.

ТРИШИК РИСТЕ БОРБИЈА, рођен 1926. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, живи у Вукшићима.

ТРИШИК БУРЕ МИЛИНКО, рођен 1923. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 1943. године, борац, живи у Тузли.

ТРИШИК ЛУКЕ МИЛОШ, рођен 1917. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду борац, погинуо 1944. године.

ТРИШИК ПЕРЕ МИЛОШ, рођен 1914. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду, 13. 10. 1943. године, командант батальона, погинуо 1945. године на Оцаку.

ТРИШИК ЛАЗАРА НЕБО, рођен 1909. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, носиоца «Споменице» умро у Лукићеву.

ТРИШИК ЈОВАНА ПЕРО, рођен 1923. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1985. године у Братунцу, носиоца «Споменице».

ТРИШИК НЕБЕ ПЕТАР, рођен 1920. године у Вукшићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо јула 1944. године, у Милићима - Власеница.

ТРИШИК СТАНОЈА РАДОСАВ, рођен 1925. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1984. године.

ТРИШИК ИГЊАТА СТАНКО, рођен 1909. године у Којчевини - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду борац, погинуо 1943. године.

ТУБИК ОСМАНА ИБРАХИМ, рођен 1916. године у Д. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 8. 04. 1945. године, борац.

ТУМОРЧИК ВАСЕ ДАНИЛО, рођен 1922. године у Г. Буковици - Маглај, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 5. 04. 1945. године, борац.

ТУЊИК БОЖЕ АНТО, рођен 1923. године у Бистрици - Лукавац, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо децембра 1944. године, на Романији.

ТУРКИК ОМЕРА АШИР, рођен 1928. године у Добоју, Муслиман, ученик, у Бригаду, ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ТУФЕГЦИК МИЛАНА СТЕПАН, рођен 1914. године у Бос. Ми-

лошевцу - Модрича, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 4. 07. 1943. године, а у Бригаду 10. 10. 1944. године, борац, погинуо 13. 11. 1944. године, у реону Тузле.

ТУЧИК ПАШАНА НУХАН, рођен 1920. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 10. 1944. године, борац.

Ч

ЧАЈИК МИАИВОЈА МИЛАНКО, рођен 1926. године у Неправдићима - Соколац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио августа 1944. године, борац.

Б

КАТИБУШИК ОСМЕ РАЈФА, рођен 1918. године у Тузли, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила јануара 1945. године, борац, погинула априла 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

КАТИК удт. МУСИК СУЛЕЈМАНА ИСМЕТА, рођена 1925. године у Маглају, Муслиманка, ученица, у НОБ ступила јануара 1945. године, а у Бригаду априла 1945. године, болничарка, живи у Кључу.

КАТИК ФАЗЛЕ МУЈО, рођен 1917. године у Босанском Дубочцу - Дервента, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 2. 04. 1945. године, борац.

КАТИК ЈАХИЈЕ МУХИДИН, рођен 1924. године у Жепчу, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 9. 09. 1944. године, водник.

КАТИК ЈАХИЈЕ СЕАД, рођен 1922. године у Жепчу, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 14. 04. 1944. године, борац.

КИРКОВИК ВЛАДЕ БОРБО, рођен 1929. године у Слапашници - Бра-

тунац, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо.

КИРКОВИК РИСТЕ МИРКО, рођен 1926. године у Победарју Шековићи, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1944. године, код Горажда.

КИРКОВИК КОСТЕ ТРИФКО, рођен 1926. године у Осмаcima - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1943. године, а у Бригаду јануара 1944. године, борац.

КИРКОВИК КОСТЕ ЦВИКА, рођен 1921. године у Осмаcima - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду октобра 1943. године, командир чете, носилац »Споменице«, пензионисани официр, живи у Београду.

КОЈИК АВДЕ АХМЕТ, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио погинуо фебруара 1945. године на Романији.

КОРИК АЛИЈЕ ЈУСУФ, рођен 1926. године у Малом Зворнику, Муслиман, ученик у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац, живи у Малом Зворнику.

КОРИК САЛИХА ОСМАН, рођен 1919. године у Горажду, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, командир чете.

КОСИК СТОЈАНА ДРАГОЛ>УБ, рођен 1922. године у Азањи, СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

КОСИК ИЛИЈА, рођен 1927. године у Лозовику - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, пуковник у пензији, живи у Београду.

КОСИК САЛКЕ ХАМДИЈА, рођен 1925. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, борац.

БОСОВИК МУЈЕ БЕИИР, рођен 1917. године у Градеу - Горажде, Муслиман, радник, у Бригаду ступио новембра 1944. године, борац.

НУРАЧИК МИЛОША ЖИВАДИН, рођен 1923. године у Азањи - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

НУРИН ХУСЕИНА НАЗИМ, рођен 1908. године у Лукавици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

У

УЈИН ЈОВАНА РАДОВАН, рођен 1925. године у Подгају - Рогатица, Србин, радник, у НОБ и Бригаду ступио 01. 04. 1945. године, борац, погинуо 9. маја 1945. године на Оцаку.

УЈИН МИХАЈЛА РАНКО, рођен 1927. године у Подгају - Рогатица, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

УРОШЕВИН ЖИВОЈИНА ДРАГОСЛАВ, рођен 1920. године у Баничини - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 20. 10. 1944. године, а у Бригаду априла 1945. године, борац.

УРУМОВИН ТРИПКА ЦВИЈЕТИН, рођен 1925. године у Осмацима - Калесија, Србин, земљорадник, у НОБ ступио септембра 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, борац, погинуо децембра 1943. године.

Ф

ФАЗЛИН БЕГЕ АЦУЛ, рођен 1927. године у Завидовићима, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

ФАЗЛИН ПАШАНА ОХРО, рођен 1921. године у Осоју - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 6. 02. 1944. године у Турији - Лукавац.

ФАЗЛИК АЛИЈЕ РАМО, рођен 1915. године у Бијељини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио новембра 1943. године, командир чете.

ФАЗЛИК МУЈЕ ХРУСТО, рођен 1927. године у Липници - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 09. 1944. године, борац.

ФАКО ИБРЕ МУХАМЕД, рођен 1920. године у Избичину - Фоча, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1944. године, борац.

ФЕХРИК МУХАРЕМА АБДУЛАХ, рођен 1928. године у Ковачима - Живинице, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ФИЛИПОВИК ТАНАСИЈА ДИМИТРИЈЕ, рођен 1924. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, погинуо јула 1943. године у Мемићима.

ФИЛИПОВИК СТАНКА СРЕТКО, рођен 1925. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, борац, умро 1978. године.

ФИНЦИ ЛЕОНА ЖАК, рођен 1921. године у Сарајеву, Јеврј, студент, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду октобра 1943. године, референт санитета батаљона.

ФРГАЊА ОСТОЈЕ МИЛАДИН, рођен 1925. године у Гучеву - Рогатица, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 15. марта 1945. године, курир у штабу бригаде.

Х

ХАБИБОВИК САЛИХА АХМЕТ, рођен 1924. године у Бурђевику - Живици, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ХАВИН МЕХЕ ИРФАН, рођен 1914. године у Тузли, Муслиман, службеник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

ХАЈДАР ЈАШАРИ, рођен Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ХАЈДАРЕВИН МУЈЕ МАХМУТ, рођен 1921. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

ХАЈДАРЕВИН АВДЕ МЕХМЕД, рођен 1925. године у Завидовићима, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

ХАЈДАРЕВИН АВДЕ САЛИХ, рођен 1923. године у Завидовићима, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, борац.

ХАЈДУКОВИН ЈУСУФА АДЕМ, рођен 1926. године у Бијељини, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 19. 09. 1944. године, борац.

ХАЈДУКОВИН РИСТЕ ЛУКА, рођен 1927. године у Китовницама, Зворник, Србин, трговац, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо јула 1944. године на Романији.

ХАЈРИН РЕЏЕ МУСТАФА, рођен 1920. године у Добоју, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, болничар.

ХАЈРИН ИБРАХИМА ХУСНИЈА, рођен 1922. године у Добоју, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ХАЈРУЛАХОВИН НЕБИЈЕ ТАХИР, рођен 1924. године у Добоју, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 17. 04. 1945. године, борац.

ХАЈРУЛАХОВИК ЈУСУФА ШЕВКО, рођен 1927. године у Добоју, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 7. 04. 1945. године, борац.

ХАЛИЛОВИК ИБРАХИМА ОМЕР, рођен 1926. године у Теочаку - Угљевик, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1943. године, економ чете.

ХАЛ>ИЛ>И БРАХИМА КАПАЛА. рођен у Подујеву, САП Косово, Албанац, радник у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ХАМЗИК ЈУСЕ ЗАИМ, рођен 1923. године у Шетићима - Зворник, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 04. 1945. године, борац.

ХАМИДИ РЕЏЕПИ, рођен у селу Кошар - Урошевац - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ХАНИФИК СМАЈИЛА РАСИМ, рођен у Г. Бистрацу - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 16. 09. 1943. године, а Бригаду јануара 1944. године, борац.

ХАСАНБЕГОВИК ЕМИНА ИБРАХИМ-ИБРИЦА, рођен 1929. године у Власеници, Муслиман, ученик у НОБ ступио половином 1943. године, а Бригаду октобра 1943. године, борац, умро, 1982. године.

ХАСАНОВИК САЛКЕ ИБРАХИМ, рођен 1921. године у Цакулама - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 8. 04. 1945. године, борац.

ХАСАНЧЕВИК МУСТАФЕ МУСТАФА, рођен 1919. године у Клокот-

ници - Добој, Муслиман, земљорадишник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

ХАСИК ОМЕРА ИБРАХИМ, рођен 1912. године у Врановићима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 03. 1945. године.

ХАСИК МУЈЕ ЈУСО, рођен 1912. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ХАСИК РАМЕ ХАСАН, рођен 1924. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ХАСИК АЛИЈЕ ХУСЕИН, рођен 1924. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

ХАСИК ОСМЕ ХУСЕИН, рођен 1924. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ХАСАНОВИК РАМЕ СУХБИЈА, рођен 1922. године у Хадрићима - Чајниче, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

ХАТЕМИК АХМЕТА ХАСАН, рођен 1922. године у Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

ХАЏАЛИК БЕКИРА САЛКО, рођен 1916. године у Радуши - Тешањ, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 17. 08. 1944. године, а у Бригаду 15. 05. 1945. године, борац.

ХАЏАВДИК МАХМУТА МЕХМЕДАЛИЈА, рођен 1925. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ХАЏАХМЕТОВИК РАШИДА НУСРЕТ, рођен 1922. године у

Фочи, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ХАЏИЕФЕНДИК МУСТАФЕ МЕХМЕД, рођен 1900. године у Тузли, Муслиман, службеник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ХАЏИИБИШЕВИК ИБРАХИМА ОМЕР, рођен 1928. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ХАЏИМЕХМЕДОВИК ХАЏАГЕ ТЕУФИК, рођен 1927. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 29. 09. 1944. године, борац.

ХАЏИМУЈИК ОМЕРА АСИМ, рођен 1920. године у Добоју, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

ХАЏИМУРАТОВИК ХАЛИМА ХАЛИД, рођен 1928. године у Говзу - Фоча, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

ХАЏИРУСТЕМОВИК БЕКИРА СЕЈДО, рођен 1919. године у Газима, Рогатица, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 01. 1945. године, борац.

ХАЏИРУСТЕМОВИК ОМЕРА ХАСАН, рођен 1921. године у Сарајеву, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ХАЏИК ХАЛИЛА АРИФ, рођен 1917. године у Сокоцу - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ХАЏИК МУСТАФЕ АХМЕТ, рођен 1927. године у Мечевићима - Завидовићи, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 04. 1945. године, борац.

ХАЏИК ОМЕРА ЈУСУФ, рођен 1907. године у Кошутници - Соко-

лац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 04. 1945. године, борац.

ХАШИК ХАСАНА ЛУТВО, рођен 1923. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 22. 09. 1944. године, борац.

ХАЦИН ХАСАНА МЕХМЕД, рођен 1914. године у Вел. Бријешници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

ХАЦИН ХАСАН МУРАТ, рођен 1911. године у Соколу - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ХАШИК ХАСЕ СМАЈИЛ, рођен 1921. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 10. 10. 1944. године, борац.

ХАШИК САЛИХА ХАСАН, рођен у Добоју, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

ХАШИК САДИЈЕ ХАСИБ, рођен 1910. године у Новој Касаби - Влаеница, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио 19. 09. 1943. године, а у Бригаду 1944. године, борац, умро.

ХАШИК ОМЕРА ХАСО, рођен 1913. године у Соколу - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ХАЦИХАСАНОВИК МЕХМЕДА ЕМИН, рођен 1926. године у Брезју - Фоча, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 3. марта 1945. године, борац.

ХАЦИХАСАНОВИК ИБРАХИМА ШЕФКО, рођен 1924. године у Грачаници, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ХЕЛИК МЕХМЕДА МУСТАФА, рођен 1920. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ХЕРВАНОВИК МУЈЕ МЕХМЕД, рођен 1926. године у Лукавцу, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 09. 1944. године, борац.

ХЕРИК МЕШАНА ОСМАН, рођен 1918. године у Д. Вуковијама - Калесија, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио децембра 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац, погинуо марта 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ХЕРЦЕГЛИК ХАЛИЛА ХАТИЦА, рођена 1928. године у Сарајеву, Муслиманка, ђак, у НОБ ступила јуна 1943. године, а у Бригаду октобра 1943. године, болничарка.

ХЕКИМОВИК АГЕ ИСМЕТ, рођен 1925. године у Мионици - Градчац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио марта 1944. године, борац, погинуо 1944. године код Приједора.

ХИСЕНИ РЕЏЕПА РАМА, рођен у селу Подујево - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Романији.

ХИСЕНИ РЕЏЕПА ХИСЕН, рођен 1916. године у Кајшевцу - Приштина САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац, погинуо 1945. године на Црвеним Стјенама.

ХОЦИК ОМЕРА АДЕМ, рођен 1919. године у Деветаку - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац, погинуо 18. 05. 1945. године на Оцаку.

ХОЦИК ОСМАНА ИБРАХИМ, рођен 1924. године у Деветаку - Лу-

кавац, Муслиман, земљорадни, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац.

ХОЦИН МУЈЕ МЕХО, рођен 1926. године у Мемидима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, командир одељења, погинуо априла 1945. године, на Црвеним Стјенама - Ромаија.

ХОЦИН МЕШАНА ОСМО, рођен 1912. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ХОЦИК ЈУСУФА РЕШИД, рођен 1921. године Деветаку - Аукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 02. 1945. године, борац.

ХОЦИК ХАСАНА САЛИХ, рођен 1923. године у Мемидима - Калесија, Муслиман, земљорадник, у НОБ ступио новембра 1944. године, а у Бригаду јануара 1945. године, борац, погинуо јануара 1945. године у Каменици - Зворник.

ХОЦИК АБДУЛАХА КАМИЛ, рођен 1926. године у Лукавици - Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

ХОРОЗОВИК МУЈЕ РАМО, рођен 1924. године у Хорозовићима - Завидовићи, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио 29. 09. 1944. године, борац.

ХРУСТИК АДЕМА МУХИБИЈА, рођен 1922. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ХУЈДУРОВИК ЈУСУФА АДЕМ, рођен 1927. године у Бијелини, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо јула 1944. године код Сокоца.

ХУКАРА АЛИЈЕ КАСИМ, рођен 1927. године у Фочи, Муслиман, ученик, у НОБ и Бригаду ступио 20. априла 1945. године, борац.

ХУКИК ХАРЕМА ЈУСО, рођен 1928. године у Тузли, Муслиман, ђак, у Бригаду ступио октобра 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Колашину.

ХУКИК САЛКЕ МУЈО, рођен 1916. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ХУКИК МУМИНА МУХАРЕМ, рођен 1913. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, борац.

ХУРЕМОВИК МУЈЕ АЛАГА, рођен 1922. године у Берковићима - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 28. 09. 1944. године, борац.

ХУРЕМОВИК САЛКЕ АХМЕТ, рођен 1907. године у Јањи - Бијелина, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 7. 10. 1944. године, борац.

ХУРИК КРАЈИНЕ МУХАМЕД, рођен 1925. године у Шадићима - Власеница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац, умро 1983. године.

ХУРИК САБРИЈЕ РЕЏО, рођен 1914. године у Шадићима - Власеница, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 1943. године, десетар.

ХУСАКОВИК ХАСАНА МЕХО, рођен 1920. године у Мошеву - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 17. 03. 1945. године, борац.

ХУСАКОВИК ОМЕРА ШАБАН, рођен 1924. године у Станић Ријеци - Добој, Муслиман, земљорадник, у

Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ХУСАНОВИЋ ШАБАНА СМАИЛ, рођен 1926. године у Мошевцу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

ХУСАНОВИЋ АВДЕ ХУСО, рођен 1921. године у Мошевцу - Маглај, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 01. 1945. године, борац.

ХУСАФИЋ ИБРАХИМА АХМЕТ, рођен 1920. године у Бијељини, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 17. 09. 1944. године, командир вода.

ХУСЕИНЕФЕНДИЋ ХИЛМЕ АБДУЛАХ, рођен 1911. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио октобра 1944. године, борац.

ХУСЕИНОВИЋ АЛИЈЕ МУСТАФА, рођен 1914. године у Скугрићима - Власеница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године.

ХУСИЋ МЕХМЕДА МЕХМЕД, рођен 1925. године у Пурачићу - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 01. 1945. године, борац.

ХУСИЋ САЛКЕ МУЈО, рођен 1926. године у Придјелу Горњем - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 05. 1945. године, борац.

ХУСИЋ РЕЏЕ СУЛЕЈМАН, рођен 1919. године у Солини - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 09. 1944. године, борац.

ХУСКИЋ ХУСЕ САЛИХ-САЛЕ, рођен 1926. године у Г. Добошници - Лукавац, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 05. 1945. године, борац.

ХУСКИЋ МУЈЕ ШАБАН, рођен 1923. године у Макљеновцу - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 9. 03. 1945. године, борац.

Ц

ЦВИЈАНОВИЋ ПЕТРА НЕДО, рођен 1926. године у Врањаку - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

ЦВИЈАНОВИЋ БОРБЕ ПЕРО, рођен 1915. године у Врањаку - Модрича, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1945. године, борац.

ЦВИЈЕТИНОВИЋ УГЉЕШЕ ВОЈО, рођен 1921. године у Мачковцу - Лопаре, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду јуна 1944. године, комесар чете, живи у Лопарама.

ЦВИЈЕТИЋ ДАНИЛА ПЕРО, рођен 1917. године у Завајту - Фоча, Србин, радник, у НОБ ступио 13. 12. 1941. године, а у Бригаду 20. 10. 1943. године, комесар чете, носилац »Партизанске споменице 1941«, живи у Горажду.

ЦВИЈИЋ СТОЈАН, рођен 1925. године у Мртвацама - Лопаре, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац.

ЦВЈЕТИНОВИЋ СРЕТЕН, рођен 1911. године у Свилеуви, СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 22. 11. 1944. године, борац.

ЦВЈЕТКОВИЋ МИЛАНА ДРАГО, рођен живи у Тузли.

ЦВЈЕТКОВИЋ МИТРА ЦВИКО, рођен 1922. године у Милићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1943. године у Папраћу.

ЦВРЧАК СУЛЕЈМАНА АХМЕТ, рођен 1922. године у Маглају, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио јануара 1945. године, борац.

ЦУРИК СЕЈФЕ РАМО, рођен 1917. године у Рогатици, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 14. 04. 1945. године, водник.

Ч

ЧАВКА ДРАГЕ НИКОЛА, рођен 1925. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио марта 1944. године, борац, погинуо новембра 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ЧАЈИК МУСТАФЕ МЕХМЕД, рођен 1927. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, водник.

ЧАКИК АХМЕТ, рођен 1912. године у Свилеуви - СРС, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио погинуо 26. 12. 1944. године у Девејци.

ЧАКИШИК РЕЦО, рођен 1925. године у Пустошама - Власеница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо марта 1944. године у Војновићима - Фоча.

ЧАМЦИЈА АДИЛА ЗАЈКО, рођен 1921. године у Кукавицама - Рогатица, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 01. 1945. године, борац.

ЧАМЦИК ХАСАНА МЕХО, рођен 1925. године у Малешићима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 04. 1945. године, водник.

ЧАМЦИК АВДЕ ХАСИБ, рођен 1922. године у Малешићима - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 22. 04. 1945. године, борац.

ЧАНГО ХАМИДА ХАСИБ, рођен 1920. године у Рогатици, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ЧАРДАШЕВИК СРЕККО, рођен 1925. године у Обарској - Бијељина, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 24. 10. 1943. године, борац.

ЧВОРИК ВИКЕ ВЛАДИМИР, рођен 1922. године у Шековићима, Србин, земљорадник, у НОБ ступио августа 1941. године, а у Бригаду 1943. године, борац, погинуо 1944. године у Јасичаку - Живинице.

ЧВОРИК САВЕ ДРАГО, рођен 1926. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 13. 06. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ЧВОРИК ЈОВАН (САВЕ), рођен 1924. године у Тепену - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац.

ЧЕДОМИРОВИК ДРАГУТИНА МИЛИВОЈЕ, рођен 1922. године у борац, погинуо 14. 01. 1945. године у Хан Пијеску.

ЧЕКЛИК ОСМАНА РАСЕМА, рођен 1920. године у Сарајеву, Муслиманка, радница, у Бригаду ступила 6. 04. 1945. године, борац.

ЧЕЛИКОВИК ЖИВАНА ВЛАСТИМИР, рођен 1926. године у Тупковићима - Живинице, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 24. 10. 1943. године, курир у Штабу бригаде.

ЧЕЛИК ЈАКОВА ВАСО, рођен 1923. године у Трнову - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 5. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац.

ЧЕЛИК НИКОЛЕ МИЛАДИН, рођен 1919. године у Трнову - Шеко-

вићи, Србији, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водник.

ЧИВИН ОСМАНА НУМО, рођен 1921. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 16. 09. 1944. године, борац.

ЧИЧИН СТЕВАНА СЛАВКО, рођен 1922. године у Парадину - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 5. 12. 1944. године, борац.

ЧОЛАКОВИН ЖИВКА БОЖИДАР, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 12. 1944. године, борац.

ЧОЛАКОВИН МИЛУТИНА ВЕЛЕМИР, рођен 1927. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

ЧОЛАКОВИН МИЛОША ДОБРИЦА, рођен 1926. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 11. 12. 1944. године, борац.

ЧОЊИН ПЕРЕ БОРБИЈА, рођен 1921. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1975. године.

ЧОЊИН ЛУКЕ МАРИНКО, рођен 1909. године у Бакићима, Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 8. 08. 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, члан Партизанске споменице 1941, умро 1976. године.

ЧОЊИН НЕБЕ ПЕТАР, рођен 1926. године у Бакићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, у Бригаду октобра 1943. године, борац.

ЧУКИН ИВЕ КАТА, рођена 1924. године у Тузли, Хрватица, радница, у Бригаду ступила октобра 1943. године, четна болничарка.

Ц

ЦАКА ОСМАНА СМАИЛ, рођен 1908. године у Митровцу - Подујево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ЦАКА СМАИЛ, рођен у Лапу - Подујево - САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ЦАКА ХАЈРЕ ТАХИР, рођен у Лапу - Подујево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ЦАКА ХАЈДАР, рођен у Лапу - Подујево, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац.

ЦАФИН ИБРАХИМА ХАМИД, рођен 1921. године у Г. Ораховици - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 6. 03. 1945. године, борац.

ЦЕБИН ОСМАНА ХАСАН, рођен 1922. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 10. 04. 1945. године, борац.

ЦЕБИН СУЛЕ АЗЕМ, рођен 1922. године у Јањи - Бијељина, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 01. 1945. године, борац.

ЦИНДО ХАСАНА АЛИЈА, рођен 1915. године у Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио септембра 1944. године, борац, умро 1963. године.

ЦИНИН ХАСАНА АДЕМ, рођен 1914. године у Соколу - Грачаница, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ЦИНИН ЗАИМА САЛИХ, рођен 1917. године у Грачаници, Мусли-

ман, радник, у Бригаду ступио 23. 04. 1945. године, борац.

ЦИНКИН БЛАГОЈА БОГДАН, рођен 1921. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, водни делегат, живи у Бијељини.

ЦИНКИН БЛАГОЈА ГОЈКО, рођен 1909. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, командир чете, умро 1986. године, носилац »Споменнице«.

ЦИНКИН БЛАГОЈА ДАРИНКА, рођена 1918. године у Врточама - Власеница, Српкиња, домаћица, у НОБ ступила 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинула 1943. године у Тузли.

ЦИНКИН БЛАГОЈА МИЛЕНКО, рођен 1925. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду крајем 1944. године, борац.

ЦИНКИН БЛАГОЈА САВО, рођен 1925. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, курир.

ЦИНКИН СТАНОЈА МИЈАТ, рођен 1922. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, погинуо 1945. године у Гођенима - Хан Пиресак.

ЦИНКИН МАРЈАНА МИЛЕНКО - МИШО, рођен 1922. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, носилац, »Партизанске споменнице 1941«, живи у Дубници.

ЦИНКИН СТАНОЈА МИЛУТИН, рођен 1924. године у Врточама - Власеница, Србин, земљорадник.

Ш

ШАБИК МУСТАФЕ АЛИЈА, рођен 1927. године у Грачаници, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 1. 04. 1945. године, борац.

ШАБИК ЈАКУБА ХАВА, рођен 1931. године у Кисељаку - Тузла, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила 10. 10. 1944. године, борац, погинула 1944. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ШАБИК РЕЏЕПА ХАМИДА, рођена 1923. године у Сарајеву, Муслиманка, радница у Бригаду ступила 5. 04. 1945. године, болничарка.

ШАКАНЧИК СУЛ>Е ХАСО, рођен 1918. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио јуна 1944. године, борац, умро 1960. године.

ШАЛДИК КАМИЛА ХАЗИМ, рођен 1925. године у Оџаку, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 05. 1945. године, борац.

ШАЛДИК САЛКЕ ХУСЕИН, рођен 1922. године у Оџаку, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 04. 1945. године, борац.

ШАЛИПУРОВИК ПЕРЕ ДУШАН, рођен 1925. године у Ристијевићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1978. године.

ШАЛ>А ЈАШАРА РАМАДАН, рођен у Шишце - Приштина, САП Косово, Албанац, земљорадник, у Бригаду ступио децембра 1944. године, борац, погинуо 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ШАРГИК МИЛАНА ЉУБО, рођен 1922. године у Рајићима - Власеница, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду

13. 10. 1943. године, водник, живи у Милићима, носилац »Споменице«.

ШАРЧЕВИЋ ВИДА ВИДОЈЕ, рођен 1921. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио априла 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, економ чете.

ШАРЧЕВИЋ ВУЈАДИНА ГОСПАВА, рођена 1920. године у Чанићима - Шековићи, Српкиња, домаћица, у Бригаду ступила јула 1944. године, болничарка батаљона.

ШАРЧЕВИЋ КРСТЕ ПЕТАР, рођен 1926. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1942. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, курир у штабу бригаде.

ШАРЧЕВИЋ ГАЈЕ ТРИВКО, рођен 1926. године у Чанићима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1. 01. 1943. године, а у Бригаду 13. 10. 1943. године, борац, умро 1975. године.

ШАУЛА БРАНКА ЗОРА, рођена 1929. године у Тузли, Српкиња, ученица, у НОБ и Бригаду ступила новембра 1943. године, болничарка, живи у Сарајеву.

ШАХБЕГОВИЋ ЕМИН, рођен 1913. године у Власеници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 13. 10. 1943. године, борац, погинуо новембра 1943. године у Дрињачи - Зворник.

ШАХБЕГОВИЋ МЕХЕ ОМЕР, рођен 1928. године у Власеници, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио септембра 1944. године, борац.

ШАХБЕГОВИЋ СЕЈФЕ ФАДИЛ-ХАЗИМ, рођен 1922. године у Власеници, Муслиман, ћак, у НОБ ступио јуна 1943. године, а у Бригаду маја 1944. године, полит. комесар чете.

ШАХБЕГОВИЋ МЕХЕ ХАЏО, рођен 1927. године у Власеници, Муслиман, радник, у НОБ ступио 20. 09. 1943. године, а у Бригаду 19. 10. 1943. године, борац.

ШАХОВИЋ ХАМЗЕ САКИЋ, рођен 1929. године у Добоју, Муслиман, ученик, у Бригаду ступио 18. 04. 1945. године, борац.

ШВАБИЋ НИКЕ АНТО, рођен 1929. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 1944. године, у Шековићима.

ШЕВКУШИЋ ПЕТРА НИКОЛА, рођен 1921. године у Удбини - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, борац, погинуо 1944. године, на Пожарници - Тузла.

ШЕВКУШИЋ НЕБЕ ЦВИЈАН, рођен 1911. године у Браинцима - Шековићи, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду маја 1944. године, командант батаљона, носилац »Партизанске споменице 1941«, умро 1986. године.

ШЕХАНОВИЋ МУСТАФЕ БЕГО, рођен 1922. године у Солини - Тузла, Муслиман, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 28. 09. 1944. године, борац.

ШЕХИЋ МЕХЕ ФАТА, рођена 1923. године у Г. Тузли, Муслиманка, домаћица, у Бригаду ступила 1944. године, болничарка.

ШИБАЊАКОВИЋ МУСТАФЕ ЦЕМАЛ, рођен 1918. године у Зворнику, Муслиман, радник, у НОБ и Бригаду ступио 20. 09. 1944. године, водник.

ШИЛЊИЋ АБДУЛАХА ИБРАХИМ, рођен 1917. године у Лукавица Рибаци - Добој, Муслиман, земљорад-

ник, у Бригаду ступио априла 1945. године, борац.

ШИШИК САЛКЕ БЕБИР, рођен 1926. године у Г. Живиницама, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, умро 1945. године, после рањавања.

ШИШИБ АХМЕТА МЕХМЕД, рођен 1921. године у Клокотници - Добој, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1. 08. 1944. године, борац.

ШИШИК ХАСАНА САБИТ, рођен 1920. године у Клокотници - Добој, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 7. 04. 1945. године, борац, погинуо 2. 05. 1945. године на Очаку.

ШИШМАНОВИН ВУЈИЦЕ СТАМЕТА, рођен 1921. године у Парадину - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ ступио 19. 11. 1944. године, у Бригаду 5. 12. 1944. године, борац, погинуо 2. 05. 1945. године, на Очаку.

ШКУНДУРИН БУРЕ А>УБАН - КРАЈИШНИК, рођен 1910. године у Благају Бос. Нови, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године, а у Бригаду марта 1944. године, командант батаљона, носилац, »Партизанске споменице 1941«, године, пензионисани генерал, живи у Београду.

ШЛ>ИВИН БАЈРЕ АГО, рођен 1923. године у Г. Тузли, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 15. 03. 1945. године, десетар.

ШЉИВИН ОСМАНА МЕХМЕД, рођен 1927. године у Д. Грабовици - Тузла, Муслиман, радник, у Бригаду ступио 18. 10. 1944. године, борац.

ШЉИВИН АЛИЈЕ ХУСЕИН, рођен 1914. године у Тузли, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 1944. године, борац, погинуо 10. 02. 1945. године на Црвеним Стјенама - Романија.

ШЉИВИН УЗЕИРА ХУСЕИН, рођен 1920. године у Граховцу - Тузла, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 15. 10. 1944. године, борац.

ШПАНДЕР АДОЛФ, рођен 1926. године у Дрвару, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1944. године, комесар батаљона, погинуо 16. 05. 1945. године, на Очаку.

ШТЕРНИК МАРСЕЛА МАКСИМ-МАКИ, рођен 1921. године у Београду, Србин, радник, у НОБ ступио 1941. године а у Бригаду 1943. године, референт санитета батаљона, носилац »Споменице«.

ШУЛЕЈИК ДРАГОМИРА БОРИВОЈЕ, рођен 1922. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 14. 12. 1944. године, борац.

ШУЛЕЈИК АЛЕКСАНДРА ЖИВАДИН, рођен 1923. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ШУЛЕЈИК МИЛИЈЕ ИЛИЈА, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у НОБ и Бригаду ступио 10. 12. 1944. године, борац.

ШУЛЕЈИК БУДИМИРА РАДОМИР, рођен 1925. године у Крњеву - СРС, Србин, земљорадник, у Бригаду ступио 12. 12. 1944. године, борац.

ШУША ИБРАХИМА МЕХО, рођен 1925. године у Грачаници, Муслиман, земљорадник, у Бригаду ступио 19. 04. 1945. године, борац.

ШУШИЛ АНТЕ ЈАРОСЛАВ, рођен 1916. године у Тузли, Хрват, радник, у Бригаду ступио 1943. године, борац, погинуо 1943. године на Романији.

САДРЖАЈ

РИЈЕЧ РЕДАКЦИЈЕ	
Мирко Остојић ПРЕДГОВОР	7
Раде Јакшић и Никола Андрић ВОЈНОПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ВРИЈЕМЕ ФОРМИРАЊА БРИГАДЕ	13

Танасије Божић

БОРБЕНИ ПУТ 19. БИРЧАНСКЕ НОУ БРИГАДЕ	27

1 Део

ФОРМИРАЊЕ И ПРВА БОРБЕНА ДЕЈСТВА БРИГАДЕ	29
Развој бирчанског НОП одреда у другој половини 1943. и припреме за форми- рање бригаде	29
Формирање 19. бригаде	33
Свечаност на дан формирања бригаде	34
Кадровски састав бригаде	35
Први борбени задаци бригаде	38
Самостална борбена дејства бригаде	40
Непосредне припреме непријатеља за зимске операције 1943-1944.	45
Борба и маневар 19. бригаде у току офанзиве	46
Бригада у нападу на непријатеља у Тузли, јануара 1944.	55

II Део

БОРБЕНА ДЕЈСТВА 19. БРИГАДЕ НА РОМАНИЈИ И ГОРЊЕМ ПОДРИЊУ ФЕБРУАР - МАЈ 1944.	59
Напад на Рогатицу	59
Борба и маневар 19. бригаде у Горњем Подрињу	60

III Део

БОРБЕ БРИГАДЕ У АЕТО 1944.	69
Борбе у долини Спрече и обезбеђење аеродрома	69
Бригада у нападу на Сребреницу	79

IV Део

БОРБЕ ОКО СРЕБРЕНИЦЕ У ДОЛИНИ СПРЕЧЕ, И ПОНОВНО ОСЛОБОЂЕЊЕ ТУЗЛЕ	87
Борбе око Сребренице	87
Дејство у долини Спрече	91
Бригада у нападу за ослобођење Тузле	94
Бригада поново у борбама на Романији	102

Борбе на друму Вишеград-Соколац	106
Борбе против четничке групације Драже Михаиловића	110
Разбијање делова борбене групе »Скендербег« у Дрињачи	112
Бригада у нападу на четнике у Шековићима	115
Бригада у борби са деловима групе армија »Е«	120

V Део

БРИГАДА V БОРБАМА ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ САРАЈЕВА	125

VI Део

БОРБЕ У ДОЛИИ РЕКЕ БОСНЕ И ОСЛОБОБЕЊЕ ОЦАКА	136
Напад на Завидовиће	136
Борбена дејства 19. бригаде против усташке групације на подручју Оцака ..	140

VII Део

РУКОВОБЕЊЕ И КОМАНДОВАЊЕ У ЈЕДИНИЦАМА БРИГАДЕ	150

VIII Део

РАД ОРГАНИЗАЦИЈЕ КПЈ И СКОЈА-а У 19. БРИГАДИ	155

IX Део

КУЛТУРНО-ЗАБАВНИ И ПРОСВЕТНИ РАД У ЈЕДИНИЦАМА 19. БРИГАДЕ	163
ЗАКЉУЧАК	166

ПРИЛОЗИ И СЈЕНАЊА

Ферид Шљивић, Стојан Бабић, Вукосава Кујовић: О ДЈЕЛОВАЊУ СКОЈЕВСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У БРИГАДИ	173
Слободан Бобар Боћо: ОРГАНИЗАЦИЈА И РАД ОБАВЈЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ	179
Рајко Мићић: РАД ИНТЕНДАНТСКЕ СЛУЖБЕ	187
Др Борће Драгић: НАСТАНАК И РАД БРИГАДНОГ САНИТЕТА	191
Вељко Мићановић: БОРБЕ НА БАЧКОВЦУ И У ДРУГОМ НАПАДУ НА НЕ-ПРИЈАТЕЉА У ТУЗЛИ	194
Здравко Гајић: МОСТ ЈЕ СРУШЕН-РАПОРТИРАО ЈЕ ВЛАЈКУША	202
Вељко Соколовић: ЗАДАТАК ЈЕ ИЗВРШЕН	208
Рајко Јаћимовић, Душан Бурић, Средоје Буричић: НА ИЛИНЧИЦИ У ЈАНУА-РУ 1944.	210
Бошко Мићановић: НАПАД НА НЕПРИЈАТЕЉЕВУ ПОСАДУ У ТУЗЛИ, ЈА-НУАРА 1944.	215
Драгољуб Шкондрић Љубан: ОД БИРЧА У ХЕРЦЕГОВИНУ И НАЗАД . . .	220
Бранко Вуковић: НАЈТЕЖИ ПЕРИОД БОРБИ БРИГАДЕ	226
Рајко Јаћимовић, Средоје Буричић, Душан Бурић: БОРБЕ БРИГАДЕ ОД ФЕБ-РУАРА ДО МАЈА 1944.	233
Светозар Поповић Бето: БОРБЕ НА ЦРВЕНИМ СТИЈЕНАМА И ДРИЊАЧИ	239
Славко Драгутиновић: ОД ТУЗЛЕ ДО ЦРВЕНИХ СТИЈЕНА	248
Бранко Вуковић: БОРБЕ ПРОТИВ ЧЕТНИКА ДРАЖЕ МИХАИЛОВИБА ДЕ-ЦЕМБРА 1944.	256
Средоје Буричић: Душан Бурић: БОРБЕ ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ ЗАВИДОВИБА	260
Алија Бекић: БОРБЕ ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ ОЦАКА	273
Светозар Поповић Нето: РАТ ЈЕ ТРАЈАО ДЕСЕТ ДАНА ДУЖЕ	276
Перо Косорић: ПОСВЕТА РАВИ ЈАНКОВИК МИНИЋ	278

Разија Алајбеговић - Продановић: СЈЕКАЊЕ НА РАВУ.	280
Слободан Бобар Боћо: КАО РАЗВИЈЕНА ЗАСТАВА	285
Никола Андрић: СВЕТОЗАР ВУКОВИЕ-ЗАРКО	288
Лазар Манојловић: ХЕРОЈ И АРУГ	296
Бошко Мићановић: ПРВА ПАРТИЗАНКА БИРЧА	300
Слободан Бобар-Боћо: НА ТАЈНОМ ЗАДАТКУ	305
Средоје Буричић и Душан Бурић: РАДИВОЈЕ ПЕРИШИЋ	308
Слободан Марковић: НЕЗАБОРАВЉЕНИ ЈУНАЦИ	312
- Командант Радивоје	312
- Мирослав Мићановић	313
- Љубо Вукић	315
Бошко Мићановић: МИЛОРАД ЛУКИЋ ТЕНК	317
Разија Алајбеговић - Продановић: РАЊЕНИ БОМБАШ	320
Милорад Лукић: ПОГИНУО ЈЕ ТЕНК	322
Душан Бурић, Средоје Буричић, Рајко Јаћимовић: НЕДЕЉКО ГАЈИБ БОЈА- НУШИЋ	324
Душан Глишић: ВИДАК СИМЕУНОВИЋ	330
Милорад Михаиловић-Маћин: О ПОГИНУЛИМ ДРУГОВИМА	332
- Видак Симеуновић	332
- Командир Славко	333
- Душан Поповић Баћо	336
Светозар Поповић-Бето: КОМЕСАР МИРКО	338
Душан Бурић, Средоје Буричић: РАДОЈКА ТОДОРОВИЋ (мајка, борац и болничарка)	340
Бошко Мићановић: ЗАЈЕДНО У БОРБИ	342
- Никодин Станишић, Комнен Мркајић, Грозда Јурошевић	342
- Мајка Радојка и два сина Тодоровића	345
- Комесар Стево	347
Здравко Гајић: ИНТЕНДАНТ ВЛАЈКУША САНДИЋ	351
Властимир Живковић-Челик: СЕБАЊЕ НА РАТНЕ ДРУГОВЕ	355
Фадил Шахбеговић-Хазим: ПЕТНАЕСТОГОДИШЊА ПАРТИЗАНКА ДРАГИЦА	357
Никола Андрић, Спасан Ристић: ДВА ДИВНА ЛИКА	360
- Љубо Пантић	360
- Енвер Скопљакловић	363
Спасан Ристић: НА ДАН ФОРМИРАЊА БРИГАДЕ	365
Проф. др. Жак Финци: У БИРЧУ 1943. ГОДИНЕ	371
Абдулах Тићић: ТРАНСПОРТ РАТНОГ ПЛИЈЕНА ИЗ ТУЗЛЕ У БИРАЧ	375
Живан Плазачић: У АКЦИЈУ ПРЕКО ДРИНЕ	377
Слободан Бобар Боћо: МОСТ НА ДРИЊАЧИ	379
Слободан Марковић: НА БОРБЕНОМ ПУТУ БРИГАДЕ	382
- Одлазак из завичаја	382
- Наши другови Италијани	383
- Борба код Хан Пијеска	384
- Прихват нових бораца из Србије	388
- Калабићевци четници	389
Душан Глишић: САМ ПОБИЈЕДИО ТИФУС	391
Милорад Михајловић-Маћин: НА ИСТОЈ ЦЕСТИ СА ЕСЕСОВЦИМА	395
Слободан Бобар-Боћо: МАЛИ РЕЏО И МОЈ ВЕЛИКИ СТРАХ	398
Тешо Петровић: У СЕДМОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ОФАНЗИВИ	403
Петра Перић: КАКО САМ ПОСТАЛА ПАРТИЗАНКА	411
Нијаз Бајрамовић: СПАШАВАЊЕ РАЊЕНОГ ДРУГА	412
Чедо Лозановић: У ИТАЛИЈИ НА ЛИЈЕЧЕЊУ	413
Др Максим Штернић - Маки: УСПОМЕНЕ ИЗ РАТА	417

ДОКУМЕНТИ

Извјештај штаба 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 5. но- вембра 1943.	423
Обавјештење штаба 19. бирчанске НОУ бригаде о предвиђеној акцији за чиш- ћење четника Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 28. новембра 1943.	425

Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 19. бирчанске НОУ бригаде за затварање правца од Прњавора и Цапарда према Шековићима, 2. децембра 1944.	426
Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 1. батаљона 19. бирчанске НОУ бригаде за рушење пута Дрињача-Касаба, 5. децембра 1943.	427
Наређење штаба 3. корпуса НОВ Југославије Штабу 19. бирчанске НОУ бригаде за чишћење просторије Цикоте од четника и за напад на Власеницу, 13. децембра 1943.	428
Извјештај штаба 19. бирчанске НОУ бригаде Штабу 27. НОУ дивизије о стању и дејству јединица на просторији Тузла-Зворник-Сребреница-Власеница-Шековићи у децембру 1943., 1. јануара 1944.	430
Штаб 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 4. јануара 1944.	433
Извјештај штаба 19. бирчанске НОУ бригаде Штабу 2. корпуса НОВ Југославије, 8. јануара 1944.	434
Извјештај штаба 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 5. фебруара 1944.	435
Наређење штаба 27. НОУ дивизије Штабовима 2. крајишке и 19. бирчанске НОУ бригаде за покрет са просторије Калиновик-Трново на просторију Ракитница-Лукавац-Умољани, 10. априла 1944.	436
Наређење штаба 27. НОУ дивизије Штабовима 2. крајишке и 19. бирчанске НОУ бригаде за пребацивање на просторију Јелашца-Борја, 20. априла 1944.	438
Политодјел 27. НОУ дивизије Централном комитету КПЈ, 12. маја 1944.	440
Штаб 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 13. маја 1944.	443
Штаб 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 26. јуна 1944.	445
Штабу 27. НОУ дивизије Штабу 3. корпуса НОВ Југославије, 1. августа 1944.	447
Извјештај секретара бригадног комитета СКОЈ-а 19. бирчанске НОУ бригаде Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну о политичком и културно-просвјетном раду скојевске организације 22. октобра 1944.	449
Извјештај политичког комесара 27. НОУ дивизије Политичком комесару 3. корпуса НОВ Југославије о војно-политичком раду, 4 фебруара 1945.	451
IV	
СПИСАК БОРАЦА	455